

A.M. VASZILEVSZKIJ

**A
VEZÉRKAR
ÉLÉN**

ZRÍNYI – KOSSUTH

A. M. VASZILEVSKIJ

A VEZÉRKAR ÉLÉN

A.M. VASZILEVSZKIJ

A SZOVJETUNIO MARSALLJA

A
VEZÉRKAR
ÉLÉN

ZRÍNYI KATONAI KIADÓ

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ

BUDAPEST, 1975

A mű eredeti címe:

А. М. Василевский
ДЕЛО ВСЕЙ ЖИЗНИ

Издательство политической литературы
Москва — 1973

Fordította:

DR. AUER KÁLMÁN

Az eredetivel egybevétette:

DR. KOCSIS BERNÁT ezredes,
a hadtudományok kandidátusa

ISBN 963 326 619 X ZRÍNYI
ISBN 963 090 482 9 KOSSUTH

AZ OLVASÓHOZ

A Nagy Honvédő Háború viharos évei egyre jobban eltávolodnak a ma emberétől. Az idő azonban nem tudja feledtetni, nem tudja kitörölni ezeket az éveket a nép emlékezetéből. A fasiszta Németország felett aratott győzelmünk – az imperializmus reakciós erői feletti győzelem, a szocializmus ragyogó ügyének a győzelme volt.

Sokféle könyv jelent meg az elmúlt háborúról. Ennek ellenére nem csökkent az ilyen könyvek iránti érdeklődés. Minden új, igaz mű, amely ezzel, a szovjet emberek számára szent háborúval foglalkozik, újabb bizonyága népünk ragyogó győzelmének a haza szabadságáért és függetlenségéért, a békéért és a haladásért vívott harcban.

A Nagy Honvédő Háború kegyetlen csatáinak tüze próbára tette a soknemzetiségű szovjet államnak és a fegyveres erőinek a szilárdságát. Probára tette a hadművészet érettségét és katonai vezetőinek képességét, felkészültségét, akik azokkal a fasiszta tábornokokkal kerültek szembe, akiket odáig a burzsoá hadseregek legtapasztaltabb vezetőinek tartottak.

Boldog és büszke vagyok arra, hogy a haza számára a legnehezebb időkben erőmhöz képest kivehettem részemet dicső fegyveres erőink harcából és velük együtt élhettem át balsikereink keserűségét és győzelmeink örömét.

Amikor a Nagy Honvédő Háború elkezdődött, a vezérkarnál szolgáltam, mint a hadműveleti csoportfőnök helyettese, vezérőrnagyi rendfokozatban. 1941. augusztus 1-én a párt központi bizottságának határozatával kineveztek hadműveleti csoportfőnökké és a

vezérkari főnök helyettesévé. 1942. júniusától 1945 februárjáig pedig vezérkari főnök és egyben a honvédelmi népbiztos helyettese voltam. Utána frontparancsnok és a Legfelsőbb Parancsnokság Főhadiszállásának tagja, majd pedig a távol-keleti csapatok főparancsnoka lettem.

Ily módon a Nagy Honvédő Háborúban szinte mindvégig közvetlenül részt vettem a fegyveres erők vezetésében. Ezért könyvemben elsősorban és leginkább a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának, a főhadiszállás fő munkaszervének, a vezérkarnak, és fegyveres erőink fő vezető állományának – a front- és hadseregparancsnokoknak, azok haditanácsainak és törzseinek a tevékenységéről fogok beszélni.

Könyvem olyan témaanyagon alapul, amelyet jól ismerek, és amelyet eddig még nem publikált levéltári okmányok támasztanak alá. Visszaemlékezéseim fő célja az, hogy bemutassam, miként készítette elő nagyszerű győzelmünket a kommunista párt bölcs vezetése, s hogy fiatal nemzedékünket megismertessem azokkal a módszerekkel és formákkal, amelyeket katonai vezetőink a fegyveres küzdelemben alkalmaztak. Ebben a harcban hibák és tévedések is előfordultak. Ezekről is beszélek. Ámde, természetesen, nem ezek a legfontosabbak azon a nagyon küzdelmes úton, amelyet katonáink a győzelemig megtettek.

Könyvemben igyekszem bemutatni azt, hogyan növekedett napról napra a szovjet állam katonai ereje, hogyan fejlődtek a szovjet katonák erkölcsi-harci tulajdonságai, a hadtudomány, valamint katonai és különösen vezető kádereink. Hadvezéreinkben már a háború első hónapjaiban megvolt az a képesség, hogy jól megértsék a korszerű háború jellegét és előre lássák a legbonyolultabb ütközetek menetét és kimenetelét.

Könyvemben kellőképpen méltatom a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása képviselőinek a munkáját.

Gyakran megkérdezik tőlem, miért nem jelentek meg emlékirataim, amikor a hadvezérek többsége, amint mondani szokás, már lerotta adósságát, azok akik a háború éveiben részt vettek a hadászati és hadműveleti vezetésben, és emlékirataik megérdemelten népszerűek és elismertek.

Az elmúlt háborúval foglalkozó memoár-műfajt igen nagyra be-

csülöm. Annak a hőstettnek, amelyet a hadsereg és a nép a kommunista párt vezetésével vitt véghez a fasizmus elleni harcban, nincs párja a világtörténelemben. E hőstett megismertetésének jelentősége szinte felbecsülhetetlen a szovjet hazafias nevelés szempontjából.

Annak, hogy könyvem ennyire megkésett, több oka van. A háború napjaiban, természetesen nem gondoltam arra, hogy valamikor majd írnom kell róla. Minden gondolatom és gondom a háború volt. Egyes szerzők naplójukra hivatkoznak, amelyet akkoriban vezettek. Nos, ez az ő dolguk. Meg kell azonban mondanom, hogy a főhadiszállás háborús törvényei értelmében ezt nem lett volna szabad tenniük. Őszintén szólva, nem tudom és nem értem, honnan volt ehhez idejük és erejük! Még nekünk is, a vezérkar felelős beosztású munkatársainak, akik az Állami Honvédelmi Bizottság valamennyi ülésén és a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának a megbeszélésein részt vettünk, ahol hadműveleti-hadászati jellegű kérdéseket tárgyaltak, tilos volt bármit is jegyzetelni, kivéve az általános, igaz hogy alapvető mondatokat és számokat, amelyek azonban a kívülállóknek semmit sem mondtak. A párt rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított annak, hogy az állami és a katonai titkot a fegyveres erők vezetésének valamennyi szintjén megőrizték. És ez a szigorúság teljesen indokolt volt a háború alatt. Az elhatározásokkal kapcsolatos fő okmányok a frontoknak szóló direktívák voltak, amelyeket mi dolgoztunk ki és a főhadiszállás hagyott jóvá. A főhadiszállás utasítására valamennyi seregtest, magasabbegység és egység a hadműveleti naplóba feljegyezte a harctevékenység menetét, s ezek ma rendkívül nagy segítséget nyújtanak a memoár-íróknak, köztük nekem is.

Emlékirataim késői megjelenésének az is oka, hogy a háború után hosszú ideig rendkívül el voltam foglalva. 1946 márciusában újból kineveztek vezérkari főnökké és a honvédelmi miniszter első helyettesévé. 1949-ben a fegyveres erők minisztere lettem, 1950-től 1953-ig pedig honvédelmi miniszter voltam. Hosszú betegségem is akadályozott könyvem megírásában.

A háborúról szóló első emlékiratok nem sokkal annak befejezése után jelentek meg. Jól emlékszem két gyűjteményre, amelyet a Vojenizdat adott ki – az egyik a „Berlin ostroma”, a másik a „Sztálin-grádtól Bécsig” (a 24. hadsereg hősi útja) címet viselte. Ámde

egyikük sem nyerte meg Sztálin tetszését. Ő akkor azt mondta, hogy korai közvetlenül a nagy események után emlékiratokat írni, és hogy ezekből az emlékiratokból hiányozni fog a kellő objektivitás. Bár ez az állítás vitatható, mégis annak idején feltétlenül hatott rám.

Az a rengeteg levél, amelyet katonáktól és dolgozóktól kaptam, arra kér, írjak a háborúról és arról, hogyan lettem katona. Ezért könyvemben szerepel néhány fejezet, amelyben ismertetem életemet és szolgálati pályafutásomat a Nagy Honvédő Háború kezdetéig.

A szerző

IFJÚ ÉVEK

AZ ELSŐ LÉPÉSEK. KINYESMAI HÉTKÖZNAPOK.

– A „GABONA BIZOTTSÁG”. –

KOSZTROMA ÉS A KOSZTROMAIÁK.

– A SZEMINÁRIUMBAN. – A HÁBORÚ ELŐTT

Életemben 1917 előtt semmi különös nem történt. Papi családból származom, de Oroszországban tizezrével voltak ilyenek. A cári hadsereg tisztje voltam. Oroszországban azonban ilyenek is sokan voltak. 1917 határvonalat húzott nemcsak Oroszország, hanem az egész emberiség életében. A polgárok milliói előtt ott állt a kérdés: kivel tartasz? A barrikád melyik oldalán állsz? És akkor kiderült, hogy a régi rend védelmezőinek „egységes és zárt tömege” felbomlott. Egyesek beálltak fehérgárdistának, mások pedig – és ilyenek elég sokan voltak – beléptek a szovjethatalom védelmezőinek a soraiba. Én is az utóbbiak között voltam. És ettől kezdve, már több mint fél évszázadon át, büszkén szolgálok a világ első szocialista államának győzelem erőiben.

Vajon miért történt így? Hogyan lett a cári hadsereg törzskapitányából vörösparancsnok, a kommunista párt tagja, hogyan választották meg kongresszusi küldöttnek és központi bizottsági tagnak? Ebben, akárcsak egy csepp vízben a tenger, nemzedékem sok-sok tagjának a sorsa tükröződött. Az októberi forradalom olyan esemény volt, amely gyökeresen megváltoztatta egész életüket és gondolkodásmódjukat.

Életem, bizonyos mértékben, tipikus . . .

Az Ivanovói- és a Kosztromai-terület határán kezdődik a Közép-Volga-vidék. Ezt, a még ma is zömmel erdővel borított síkságot szeli át az Unzsa, Nyemda, a Luh és a Kosztroma folyó. A kisvárosok környékén rengeteg a település, köztük elszórtan régi községek és falvak. A szürkésfehér talajnak és a fenyőerdőknek ez a sze-

gény tája az én hazám. Kosztroma alatt, ha a Volgán hajózunk és elhagyjuk a festői Plesz városkát, a hajók a textiláruiról híres Kinyesmában kötnek ki. A nagy orosz folyó mindkét partján vizes rétek terültek el. Kinyesmától délnyugatra haladt a „vasacska”, az ivanovo–voznyeszenszki vasútvonal, déli irányban pedig két hosszú sínpár vezetett: az egyik Vicsugába, a másik Nyikityino nagyközségbe. Ez utóbbi volt járási székhelyünk. Mellette, egy nagy síkság közepén feküdt az erdőtől övezett Batmani kereskedő-község, körülötte kisebb falvakkal. A síkságot kelet-nyugati irányban kedves folyócskánk, a Jelnaty szeli át, amely a Volgába ömlik.

Hazánknak ez a semmiről sem nevezetes kis földdarabja különösen kedves számomra. Nyugati részén, Batmanitól öt kilométerre volt hajdan Novopokrovszkoje falu, amelyhez gyermek- és ifjú koromban szoros kapcsolatok fűztek. A falucska mindössze három házból állt. Ma már nem létezik. De még most is élénken él emlékezetemben nemcsak maga Novopokrovszkoje, hanem a szomszédos falucskák is: Gorki, Vahutki, Kobilino, Barduki, Ragusi és mások. Gyermekkoromban itt kószáltam az erdőben, amelyben rengeteg volt a vad, a gomba és mindenféle bogyó. A parasztokkal együtt – még ma is jól emlékszem arcukra – kaszáltam a fűvet és végeztem más mezőgazdasági munkát. A novopokrovszkojei egyházi iskolában kezdtem el a tanulást.

Gyermekkorom állandó inségben, a mindennapi kenyérért végzett munkában telt. Apám, Mihail Alekszandrovics, 17 éves korában elvesztette atyját. Anyja, az én nagyanyám, nemsokára férjhez ment egy járási kishivatalnokhoz. Új családba került, apám pedig magára maradt. Mitévő legyen? Az egyetlen, amije volt, a szép hangja. Valaki azt tanácsolta neki, hogy álljon be a kosztromai templom kórusába. Kosztromából hazatérve kórusvezető és alszerpap lett Novaja Golcsiha faluban, a kinyesmai járásban (ma az Ivanovói-terület vicsugai körzete). Nemsokára feleségül vette Nagyezsda Ivanovna Szokolovát, az ugyanabban a járásban levő ugleci alszerpap lányát. 1912-re már kilenc gyermekük született. Alekszandr, az elsőszülött, meghalt. Dmitrij orvos lett, majd a Vörös Hadsereg tisztje. Jekatyerina több évtizeden át falusi iskolákban tanított, a Nagy Honvédó Háborúban elvesztette férjét és fiát. Én voltam a negyedik. Jevgenyij a Vlagyimiri-területen kolhozelnök és agronómus

lett; Viktor navigációs tiszt a légierőnél; Jelena és Vera falusi tanítónő lett, Margarita pedig laboránsnő egy tudományos kutatóintézetben.

Én 1895-ben születtem, Novaja Golcsiha faluban. Két év múlva apám Novopokrovszkojban lett lelkész, és szűkös jövedelme a nagy család létszükségleteit sem fedezte. Valamennyien – kicsik és nagyok – dolgoztunk a háztáji kertben és a szántóföldön. Télen apám asztalosmunkát végzett, a zemsztvo megrendelésére iskolai padokat, asztalokat, ablakkereteket, ajtókat és kaptárakat készített.

Családunk nem volt kivétel: a környező falvak parasztjai azonban még szegényebben éltek. A talpalatnyi, kizsarolt, trágyát soha nem látott földből nem tudtak megélni. Ezért sok férfi, de nem ritkán nők is, más munkát kerestek. Járásunkban, a kosztromai kormányzóság legiparosodottabb járásában, szép számmal voltak szövő-fonógyárak, s különösen ványoló üzemek. A parasztok leginkább Konovalov, Razorenov, Kokorev, Morokin, Mindovszkij és más gazdagok üzemeibe mentek dolgozni. A parasztcsaládok eltartói egész éven át a gyárakban dolgoztak, nyáron is, a falu számára legnagyobb dologidőben, húsz versztnyre az otthontól. A gyári munkásszállásokon vagy másutt laktak, ritkán voltak odahaza. Az, aki nem akart messzire elmenni a faluból, a vahutki, kiszljacsihi, dob-rinyihi, krutyicai és lagunyih-i üzemekbe szegődött el. A serdülők 10–11 éves korukban beálltak inasnak az üzemekbe. Ők, természetesen, még kevesebbet kaptak, bár néha ugyanazt a munkát végezték, amit a felnőttek. A faluban maradt parasztok a fakitermelő szövetkezetekben dolgoztak, s ha lovuk volt, akkor tüzelőanyagot szállítottak a gyárakba, vagy az üzemtulajdonosok megrendelésére otthon lábbelit készítettek. Az asszonyok és a lányok gyapjúkésztyüket és harisnyákat kötöttek.

A parasztok és a munkások szoros kapcsolata kedvezően hatott a falusi lakosság öntudatára. A szegényparasztokban gyűlölet ébredt a fennálló renddel szemben. A helyi munkások hangulatáról pedig az akkori események tanúskodnak. Némelyikük megmaradt emlékezetemben.

1907-ben Kinyeszmában megalakult a munkásküldöttek tanácsa. Az eseményekbe „Gabona Bizottság” néven kapcsolódott be. 20–30 munkásból és néhány parasztból állt, akiket 1907. február 15-én vá-

lasztottak egy sokezres városi tömeggyűlésen. 1906-ban rossz volt a termés. A gabona- és lisztárak erősen felszöktek, helyesebben, a kereskedők srófolták fel, akik mint mindig, most is nyereszkedni akartak a nép nyomorúságán. A kinyesmai gyárak munkásai sztrájkba léptek. A városi piactéren összesereglettek a Kalasnyikov-gyár szövőmunkásai, a Rabkin-üzem fehérítő munkásai, a Gyemidov-fűrésztelep munkásai, a Podszivalov-üzem öntőmunkásai, az Agapov-műhely fazekasai és még sokan mások. „Összejövetelt” tartottak amint akkoriban mondták. Aztán megalakították a „Gabona Bizottságot”. A bizottság a városi dolgozóknak és a környékbeli falvak parasztjainak a támogatásával, a gyűlés részvevőinek a megbízásából számba vette a kinyesmai élelmiszer-készleteket és arra kényszerítette a kereskedőket, hogy a gabonát a bizottság által megállapított és rögzített áron adják el. A bizottság a városi дума épületében teljesen nyíltan ülésezett.

Két hét múlva Kosztromából kozákokat küldtek Kinyesmába. A hatóságok önkényeskedtek. A rendőrök behatoltak a дума épületébe és a bizottság 18 tagját letartóztatták. Bezárták az Osztrovszkij Színházat és épületébe beszállásolták a kozák századot. A könyvtárat és az olvasótermet feldúlták. A „Gabona Bizottságot” feloszlatták.

A helyi fogda zsúfolásig megtelt. A bolsevikok azonban a megtorló intézkedések közepette is terjesztették jelszavaikat a városban: „Oroszországban nem évszázadokig és még csak nem is hosszú éveken át fog uralkodni az önkény. Közeleg a bosszú és az össznépi leszámolás órája, elvtársak!” – mondta az egyik jelszó. Amint később megtudtam, a „Proletarij” című bolsevik lap így írt ezekről az eseményekről: „A kinyesmai proletariátus, a falusi és városi szegények leckét kaptak arról, hogy milyen szoros a kapcsolat a „liszt-hazafiság” és az önkényuralmi „trón-haza” meg a liszt éhkopp ára között...”

1909-ben elvégeztem a kinyesmai egyházi iskolát és ősszel a kosztromai egyházi szemináriumban folytattam tanulmányaimat. Más lehetőség nem volt számomra. Apám ezt választotta, bár az internátusi ellátásért évi 75 rubelt kellett fizetnie, ami nagyon sok volt. Ráadásul, 1909 tavaszán súlyos csapás érte családjunkat: házunk és mindenünk, ami volt, porig égett.

Kosztromában akkoriban mintegy 50 000-en éltek. A járási székhelyünknel jóval nagyobb, de a lakosság összetételét tekintve sokkal kispolgárabb Kinyesma mögött mind a munkások, mind a gyárak számát tekintve elmaradt. A város közepén volt a Szuszanyin tér a népi hős szobrával, V. I. Gyamut-Malinovszkij szobrászművész alkotásával. Ugyancsak a téren állt a nyolcszögletű tűzoltó őrtorony, mellette pedig a helyőrség főőrségének csinos, oszlopsoros épülete, amelynek homlokzatát kovácsoltvas lámpák díszítették. A XIX. század elején épült fogadó, vörös üzletsoraival – pék, mézeskalácsos, halas és egyéb – ma is a volt Szuszanyin térnek (ma a Forradalom terének) az éke. A térből legyezőszerűen egyenes utcák nyíltak. A fogadó mögött nyugati irányban haladt a Ruszina utca, a város főutcája. Esténként, és különösen ünnepnapokon, itt szokott sétálni a tanulóifjúság. A Szuszanyin-emlékműtől észak felé húzódott a legyező középső utcája, a Pavlov utca, a mindnyájunk által kedvelt városi színházzal. A vörös üzletsorok mögött volt a Székesegyház-tér, mellette pedig a városi park. A park egyik fasora, amelyet egy magas mesterséges töltésen telepítettek, a Volgáig húzódott. Innen, az „Osztrovszkij lugasból” feledhetetlenül szép kilátás nyílt.

A több épületből álló szemináriumunk a Verhnye-Naberezsnaia utcában volt. Tavasszal és ősszel a túlsó partról szívesen gyönyörködtünk a városban. Azon a helyen túl, ahol a Kosztroma folyó a Volgába ömlik, a réten áll az Ipatyev kolostor. A kolostor története, falai és bástyái, templomai és csodálatos freskókkal díszített toronyszobája, méltán keltette fel a történészek és mindazok érdeklődését, akik szeretik a régi és az ó-orosz kultúrát. Jobbra a dombon, a Tár-falun túl, fenyőliget ékeskedett.

A kosztromaiak büszkéek voltak arra, hogy földieik között olyan híres emberek voltak, mint F. G. Volkov, aki Jaroszlavlban az első nemzeti színházat alapította, továbbá A. N. Plescsjejev, az ismert költő, A. F. Piszemszkij író és G. I. Nyevelszkoj, a neves tengerész. A kosztromai kormányzóság dominai járásában hajtotta végre hőstettét Ivan Oszipovics Szuszanyin. Dimitrij Donszkojt két kosztromai harcos mentette meg a haláltól a kulikovói csatatéren. A. N. Osztrovszkij, a nagy drámaíró Kosztromában és környékén töltötte életé nagy részét, és rendszerint a Scselikovo-tanyán lakott. Színda-

rabjainak több mint felét helyi témák alapján írta (Hozomány nélküli menyasszony, Vihar, Vasziliszta Melentyeva, Erdő, Farkasok és bárányok, Tehetségek és hódolók stb.). Az idős emberek még emlékeztek azokra, akikről Osztrovszkij a hőseit formálta. Egyik drámája, a Vihar, a helyi bűnügyi krónika egyik epizódján, a Klikov kereskedőház történetén alapul. A kosztromaiak más írók klasszikus műveihez is prototípusul szolgáltak. Nyekraszov „Ki él boldogan Oroszországban” című elbeszélő költeményének egyik szereplője, Szavelij paraszt, kormányzóságunk buji járásának Korezsszkaja nevű községében élt. Makszim Gorkij „Foma Gorgyjejev” című elbeszéléseinek szereplői szintén kosztromaiak.

A század eleji Kosztroma lakosai között katonák is akadtak. Közülük meg kell említenünk a helyőrség parancsnokát, D. P. Parszkijt, a 46. gyalogos hadosztály 2. dandárának parancsnokát. Egyébként, azokban az években én őt, természetesen, nem ismertem és csak később értesültem érdekes élettörténetéről. Dmitrij Pavlovics haladó szellemű katona volt. Az orosz–japán háború után több cikket írt, amelyekben azonnali katonai reformot követelt. 1918-ban pedig mint régi katona, az elsők között lépett be a Vörös Hadseeregbe. Az Északi Front parancsnoka volt, Petrográdot, a szocialista forradalom bölcsőjét védelmezte a szovjet hatalom ellenségeitől.

A papi szemináriumon kívül abban az időben Kosztromában gimnázium, tanítóképző, reál és egyházmegyei iskola is volt. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy szemináriumunk a kosztromaiak körében igen nagy népszerűségnek örvendett, és természetesen, nem azért, mert „papi” intézmény volt. A többi középiskola közül kitűnt tanárainak meglehetősen haladó nézeteivel. A tanárok forradalmi munkát végeztek a kosztromai munkások között. Közülük néhányat tartóztattak. Híresek voltak a szeminaristák évente rendezett ünnepi előadástjei és hangversenyei.

Megemlítek egy esetet, amelyre jól emlékszem: a szeminaristák sztrájkját. Ez 1909-ben történt, amikor szemináriumunk tanulói csatlakoztak a szeminaristák oroszországi sztrájkjához. Ez azért tört ki, mert a Népművelési Minisztérium megtiltotta az egyetemeknek és a főiskoláknak az olyanok felvételét, akik csak a szeminárium négy általános osztályát végezték el. Akkor, emlékezetem szerint, Oroszország valamennyi szemináriumában majdnem egy-

időben megszűntek a foglalkozások. A kormányzó felkeresett bennünket. A rektorral együtt igyekezett rábeszélni a tanulókat arra, hogy hagyják abba a sztrájkot, vonják vissza a sztrájkbizottság által benyújtott petíciót és kezdjék meg a foglalkozásokat. A szeminaristák azonban kifütyülték őket, úgyhogy kénytelenek voltak elhagyni a dísztermet. Igaz, utána a rendőrség 24 órán belül kitoloncolt bennünket Kosztromából. A szemináriumot bezárták, és mi csak néhány hónap múlva tértünk vissza, miután részben teljesítették követeléseinket.

A szemináriumi tanulók többsége igyekezett az intézetet ugródeszkának felhasználni ahhoz, hogy világi főiskolákra beiratkozhassék.

Politikai nevelésben mély nyomot hagytak azok az események, amelyek 1914 tavaszán kezdődtek Kosztromában. „A nagy kinyesmai manufaktúra” fonoda munkásai azt követelték, emeljék munkabérüket, töröljék el a büntetést, bocsássanak el több művezetőt, vessék be a nyolc órás munkanapot és szüntessék meg azoknak a munkásoknak az üldözését, akik haladó újságokat olvasnak. A tulajdonosok nem voltak hajlandók teljesíteni ezeket a követeléseket, erre a munkások sztrájkba léptek. Példájukat más üzemek dolgozói is követték. Júniusban Vicsuga, Rodnyiki és Szereda valamennyi üzemének a munkásai sztrájkoltak. A munkások szervezésében nagy szerepe volt a bolsevik N. R. Sagovnak, Klincovo falu szülőltjének, aki a IV. Állami Dumában a kosztromai kormányzóságot képviselte. Beszédet mondott a gyárakban és felszólította a sztrájkolókat, hogy határozottabban és bátrabban cselekedjenek. Június 26-án a sztrájk Kosztromára is áttért. A bezárt gyárkapuk és az izgatott tömeg képe örökre bevésődött emlékezetembe... Az első világháború kitörésével a sztrájk még nagyobb méreteket öltött. A tömegsztrájk eredményeképpen a munkások győztek, a tőkések kénytelenek voltak teljesíteni követeléseiket.

ÉLETEM ÚJ SZAKASZA

A KATONAISKOLA. – A JUNKER REND. –
EGY FIATAL ZÁSZLÓS GONDOLATAI. –
A TARTALÉK ZÁSZLÓALJBAN

1914 július–augusztusában, a szeminárium utolsó osztálya előtt a nyári vakációt, mint mindig, otthon töltöttem. A család többi tagjával együtt a konyhakertben és a földön dolgoztam. Ott tudtam meg, úgy július 20. táján (a régi naptár szerint), hogy kitört a háború. Bár erre a háborúra az imperialista államok hosszú időn át készültek, ezt mélységesen eltitkolták a népek elől. Mindenesetre a hadüzenet teljesen váratlanul ért bennünket. És, természetesen, senki sem gondolta, hogy a háború hosszú ideig fog tartani. Amint később kitudódott, még a hadműveleti-hadászati tervet kidolgozó orosz vezérkar is arra számított, hogy a háború négy-öt hónap alatt befejeződik, és éppen ezért csak ennyi időre gondoskodtak lőszer- és hadianyag-tartalékokról a hadsereg számára. Részben ez magyarázta, hogy az ország egyáltalán nem készült fel a háborúhoz szükséges anyagok kellő mennyiségű gyártására. Pedig az imperialista hatalmak érdekeinek bonyolult összefonódása és a köztük levő ellentétek, továbbá az, hogy a világ újrafelosztásáért folyó harcba egyre újabb hatalmak léptek be, a háborút nemcsak világháborúvá, hanem elhúzódóvá is tette.

A háború minden korábbi tervemet felborította és életemet korántsem olyan mederbe terelte, amilyent elképzeltem magamnak. Arról ábrándoztam, hogy a szeminárium elvégzése után három évig valamelyik falusi iskolában tanítok, és miután némi pénzecske összegbe szereztem, beiratkozom vagy az agronómiai tanintézetbe vagy a moszkvai főiskolára. De most, a háború kitörése után, buzgott bennem a hazafiság. Hatalmukba kerítették a haza védelmére hívó

jelszavak. Ezért mind a magam, mind szüleim számára váratlanul, beálltam katonának. Kosztromába visszatérve néhány osztálytársammal együtt engedélyt kaptunk a záróvizsgák korábbi letételére, majd 1915 januárjában a kosztromai körzeti parancsnok rendelkezésére bocsátottak bennünket, februárban pedig már Moszkvában voltunk, az Alekszej katonaiskolában.

Nem azért mentem katonaiskolába, hogy hivatásos tiszt legyek, hogy katonai karriert csináljak. Továbbra is arról álmodoztam, hogy agronómus leszek, és a háború után a végtelen orosz tájak valamelyik zugában fogok dolgozni. Akkor nem is sejtettem, hogy minden másként alakul, hogy Oroszország is más lesz és jómagam is . . .

Oroszországban több mint tíz katonaiskola volt. Ezek „rangban” így következtek egymás után: az első a Pavel, a második az Alekszandr és a harmadik az Alekszej. Az 1864-ben alapított tanintézetet korábban Moszkvai Gyalogos Kadétiskolának nevezték, aztán 1906-ban II. Miklós cár parancsára, az akkor született trónörökös tiszteletére, átkeresztelték Alekszejre. Erősen különbözött a két másiktól, amelyekben nemesi sarjak, vagy legalábbis gazdag szülők gyermekei tanultak. Az Alekszej katonaiskolába főként a „raznocsinyecek” (burzsoá értelmiségiek – *A ford.*) gyermekeit vették fel. Végzett hallgatóinak a sorsa is más volt. Rendszerint az várt rájuk, hogy valami isten háta mögötti helyen húzzák a „katonai ígát”. Az „alekszejisták” azonban ennek ellenére büszkéek voltak intézetükre. A végzett növendékek külön jelvényt viseltek. Otóber 22-én ünnepelték az iskola alapítását. Én ilyen ünnepségen egyszer sem vettem részt, mert mindössze négy hónapot töltöttem az iskolában.

Az intézet parancsnoka N. A. Hamin tábornok volt, ezredparancsnoki jogokkal felruházva. Kiképzési helyettese A. M. Popov ezredes, híres volt szigoráról. Szentül hitte, hogy a szigorú rendet csakis fenytésekkel lehet megteremteni. Ha hallgatókkal találkozott, akik „vigyázz”-ba merevedtek előtte, okvetlenül megkérdezte, szolgálatban vannak-e. És ha azt válaszolták, hogy „nem”, akkor azonnal elrendelte, jelentkezzenek nála teljes menetfelszereléssel. Ilyenkor azt szokta mondani: „Hogyan fenytítenek meg másokat, ha maguk nem tudják, hogy mi a fegyelem?”

Amikor én az intézetben tanultam, öt század volt, s mindegyik

két félszázadból állt, idős és újonc kadéto**k**ból. A századokat és félszázadokat szigorúan a testmagasság alapján állították össze. Én, a 178 centiméter magasságommal csak az ötödikbe kerültem, a vegyes testmagasságúak közé. A századokból zászlóaljat szerveztek, amelynek a már említett Popov volt a parancsnoka.

Századparancsnokunk, F. R. Tkacsuk százados, addigra már megjárta a háborút, megsebesült, és a György-kereszt III. fokozatát viselte.

Teljesen elavult tantervek alapján oktattak bennünket, tanáraink alig vették figyelembe az éppen akkor folyó háború követelményeit. Voltaképpen harcolni sem tanítottak meg, nem ismertettek meg bennünket a legújabb típusú nehézlövegekkel, a különféle rendszerű külföldi kézigranátokkal, csak a bádoból készült orosz „butilocská”-val a gépkocsi és a repülőgép harci alkalmazásának legegyszerűbb szabályaival. A fegyvernemek közti együttműködéssel is úgyszólván alig foglalkoztak. Nemcsak a tantermi, hanem a terepfoglalkozások is inkább elméletiek voltak. De nagy figyelmet fordítottak az alaki kiképzésre, a súlykolásra. Az ellenségről igen szűkös információk jutottak el hozzánk.

Az orosz-japán háború után a külföldiek azt mondták, hogy „az oroszok tudnak meghalni, csak hogy... értelem nélkül”. De kitől függött az, hogy a világháborúban az orosz hadsereg ne csak bátorságával és szívósságával tegyen szert hírnévre, hanem azzal is, hogy jól tud harcolni? Természetesen mindenekelőtt az uralkodó köröktől, de sok függött a parancsnokoktól is. Erről könnyen meggyőződhetünk iskolánkban. Az, hogy vezetői nem akartak tudomást venni az idő követelményeiről, elsősorban a növendékek kiképzésén hagyott nyomot. Sok mindent a fronton, harchelyzetben kellett megtanulniuk, s néha életükkel fizettek tanáraik nagyvonalúságáért és vaskalaposágáért. Igaz, a mi századunkban a terepfoglalkozások, hála Tkacsuk századosnak, sokkal jobbak voltak, mint a többieknél. Szabályzataink elavultak. Ámde a cári hadseregben is akadtak olyan emberek, akik megértették, változtatni kell az oktatáson. Egyikük, V. I. Malinko altábornagy volt. 1915-ben jelent meg „Segédlet a gyalogos, lovas- és tüzérszászlósok kiképzéséhez” című műve. Ebben elég ügyesen foglalta össze a katonai vezetés, a harcászat, a tüzérség,

az éleslövészet, a műszaki munkák és a topográfia legfontosabb elemeit.

Amikor felvettek bennünket az intézetbe, rendfokozat nélküli kadétok lettünk. Két hónap múlva egyeseket előléptettek altisztté (lovassági alzászlóssá). Négy hónap múlva, 1915 május végén, befejeződött a háborús idők gyorsított tanfolyama. A cári hadsereg nagy veszteségeket szenvedett. Sok parancsnok kellett, és a katonai tanintézetek siettek. Az intézet régi napirendje és szolgálati rendje a háborús időben is alig változott. Napirendünk a következő volt. 5.45 – ébresztő, utána felkelés, reggeli szemle, ima, himnusz, tea, foglalkozás. 12.30 – reggeli, utána ismét foglalkozás. 17.45-kor megebédeltünk, utána pihenő és esti tea. 21 órakor a századok parancskihirdetésre sorakoztak fel, utána létszámmellenőrzés és szemle. 23 órakor pedig eloltották a tüzet a kályhákban. Ekkor minden kadétnak, aki nem volt szolgálatban, le kellett feküdnie. A városba ritkán kaptunk kimenőt. Az eltávozók viselkedésére egész sereg szabály volt érvényben. Tilos volt látogatni olyan mulatóhelyeket, ahol belépti díjat szedtek, klubokat, korcsmákat, éttermeket, néptékezőket, billiárdtermeket, versenyeket, a Vörös-téren levő üzletsorokat stb. Színházban és hangversenyeken a földszinti hetedik sornál előbb és a második páholysor alatt nem volt szabad ülni. Cirkuszba pedig csak az ötödik sortól hátrábbra vehettünk jegyeket.

Az iskola elvégzése után zászlóssá léptettek elő bennünket azzal, hogy nyolc hónap múlva hadnagyok leszünk, harci érdemekért pedig soron kívül. Mindenki kapott 400 rubelt, ebből 300 rubelt egyenruhára kellett költeni (az előírt felszerelési cikkeket az intézet, illetve a századparancsnok ellenőrizte). Kaptunk továbbá revolvert, kardot, tábori látcsövet, iránytűt és megkaptuk az érvényes katonai szabályzatokat. Zászlós voltam, 20 éves, egy csillaggal a váll-lapomon. Rám bízta, hogy oktassam, neveljem és vezessem a katonákat, akik közül sokan már részt vettek harcokban, s jóval idősebbek voltak nálam.

Mit hoztam magammal az intézet falai közül? Milyen volt a felkészültségem?

A legáltalánosabb ismereteket és jártasságokat megszereztük, amelyekre a tiszteknek az első időkben szükségük van. Akkoriban nem gondoltam a hadseregnek és parancsnokainak társadalmi ren-

deltetésére. Azt tartottam, a jó parancsnok elengedhetetlen tulajdonsága az, hogy tudja vezetni, nevelni és oktatni alárendeltjeit, biztosítani a magas fokú fegyelmet és a parancsok végrehajtását.

Nem mondhatom, hogy a négyhónapos katonai kiképzés céltalan volt számomra. Láttam a katonai szolgálat előtti életem és a tanintézeti élet közötti különbséget. Mohón szívtam magamba mindazt, amit láttam és hallottam, igyekeztem megérteni a katonai tudományt, s kétségek gyötörtek, lesz-e belőlem tiszt? Arra törekedtem, hogy kialakíthassam magamban a parancsnok számára szükséges jártasságokat. Tanárain előadásából merítettem valamit. Sokat jelentett számomra az, hogy elolvastam a kiváló orosz hadvezérek és hadseregszervezők munkáit, megismerkedtem életükkel. Alaposan tanulmányoztam A. V. Szuворov, M. I. Kutuzov, D. A. Miljutyin és M. D. Szkobeljov műveit.

Erősen elmémbe véstem e szerzők műveiben olvasott egyes igazságokat. „Ne beszélj, hanem mutass, és egészítsd ki magyarázattal”. „Először csak egy gondolatot közölj, követeld az ismétlését és segíts megérteni, utána közöld a következőt”. „Kezdetben csak a legszükségesebbet oktasd”. „Nem annyira parancsolni, mint inkább rábízni”. „Rendeltetésünk – az ellenség elpusztítása; úgy harcolni, hogy pusztítunk, anélkül, hogy pusztulnánk, lehetetlenség; úgy harcolni, hogy pusztulunk anélkül, hogy pusztítanánk, ostobaság”. Ezeket a tanácsokat az 1877–1878. évi orosz–török háború hőse, Mihail Ivanovics Dragomirov professzor adta. Elhatároztam, hogy mindaddig, amíg katona leszek, bizonyos tételeket szabályként tűzök magam elé: „Tiszteld a zászlót”, „Szolgáld a Hazát”, „Őrizd meg az egyenruha becsületét”, „Kerülj közel az alárendeltekhez”, „A szolgálat az egyéni érdekek felett áll”. „Ne félj az önállóságtól”. „Cselekedj célratorőn”. Természetesen, ezek a tételek nem voltak teljesen összhangban azzal, ahogy az alárendeltekkel szemben a parancsnoki morál elveit értelmeztük. Persze, akkoriban eszmei felkészültségem gyenge volt ahhoz, hogy ezen tünödjem. Számomra az volt a fontos, hogy jó parancsnok váljak belőlem, és minden idevágó tanácsot kinyilatkoztatásként fogadtam.

Azt lehetne mondani, hogy ezek mind elemi dolgok. Igen, ezek nem nagy felfedezések. De nekem mindent előlről kellett kezdenem,

a legcsekélyebb tapasztalat nélkül. A tapasztalatot nekem az élet adta. A világháború, a Nagy Októberi, a polgárháború és a szovjet fegyveres erők soraiban teljesített szolgálat, ez volt az én egyetemem.

A parancsnoklás művészetéből az első gyakorlati leckéket elég bonyolult körülmények között kaptam. 1915 júniusában a tartalékszázlőaljhoz vezényeltek, amely Rosztovban, a jaroszlavli kormányzóság járási székhelyén állomásozott. Azt a rövid időt, amelyet az orosz régmúlt emlékeiben oly gazdag városban töltöttem, sohasem fogom elfelejteni. A zászlóalj egy menetszázad katonából és mintegy száz tisztből állt, akik várták, hogy útnak indítsák őket a frontra. Zömmel fiatal zászlósok és hadnagyok voltak, akik nemrég végeztek el a katonaiskolát és a zászlósiskolát. Volt köztük néhány idősebb ember is, behívott tartalékosok vagy kórházból visszatérők.

Elég gyorsan megismerkedtem a helyzettel, sétáltam a városban, gyönyörködtem a várban, megnéztem azokat a híres műhelyeket, ahol a színes zománccal bevont fém dísz tárgyak készülnek. Tíz nap múlva megérkezett a század menetparancsa. Összehívták a tiszteket, hogy kijelöljék a századparancsnokot. Megkérdezték, ki vállalja önként. Meg voltam győződve róla, hogy a kezek erdőként fognak a magasba emelkedni, és elsősorban azok a tisztek jelentkeznek, akik már régen a tartalék zászlóaljnál szolgáltak. Nagy csodálkozásomra egyáltalán nem így történt, holott a zászlóaljparancsnok többször is felszólította a „tiszt urakat”. A termet halálos csend ülte meg. Végül is az öreg ezredes, néhány meglehetősen éles szemrehányás után így szólt: „Hiszen önök az orosz hadsereg tisztjei. Hát akkor ki fogja védelmezni a hazát?” Továbbra is hallgatás. Akkor a zászlóaljparancsnok parancsot adott a segédtisztjének, hogy sorsolja ki, ki legyen a századparancsnok. Rendkívül szégyelltem magam a többiek helyett is. Nagyon szerettem volna minél hamarabb a frontra kerülni, de nem szántam rá magamat, hogy önként jelentkezsem, mivel úgy gondoltam, a századparancsnoki beosztás meghaladja képességeimet. Valószínűleg más zászlósok is hasonlóan gondolkoztak. Ámde amikor azt láttam, hogy az idősebbek közül senki sem akar a frontra induló század élére állni, jelentkeztem néhány társammal együtt. Meglepett, hogy ezt a többiek nyilvánvaló elégedettséggel fogadták. Amikor erre az esetre visszagondolok, szeretném megjegyezni,

gyezni, hogy ilyesmi elképzelhetetlen a szovjet fegyveres erők tisztjei számára. A cári hadseregben azonban teljesen megszokott jelenség volt . . .

Amikor Rosztovból elindultam, nem mindjárt kerültem a frontra. 1915 szeptemberéig több tartalék egységnél megfordultam. Végre a Délnyugati Fronthoz kerültem, amelynek parancsnoka akkoriban N. I. Ivanov főhadsegéd, egy nagyon tehetségtelen katona volt. Viszont azt is mindenki tudta róla, hogy ő verte le 1906-ban a kronstadti tengerészek felkelését.

TÜZKERESZTSÉG

A 9. HADSEREG. – A 103. GYALOGOS HADOSZTÁLY
ÉS A 409. NOVOHOPJORSZKI EZRED. –
AZ ELSŐ FRONTÉLMÉNYEK. – AZ OROSZ KATONA SZÍVE.
– BRUSZILOV TÁMADÁSA. –
HÁTAM MÖGÖTT ÉSZAK-BUKOVINA. – ÚJ REMÉNYEK

A Délnyugati Front törzse a 9. hadsereghez irányított, amely nemcsak a mi Délnyugati Frontunknak, hanem az egész Keleti Frontnak is a bal szárnyát képezte. 1915 őszétől 1916 tavaszáig a Dnyeszter melletti Latacstól a Prut melletti Bojanig terjedő állásokban, mintegy 90 km szélességben helyezkedett el. Északon a 7. orosz hadsereg állásaihoz, délen pedig a román határhoz csatlakozott.

A 9. hadsereg parancsnoka, P. A. Lecsickij tábornok, abban az időben az egyetlen olyan hadseregpáncsnok volt, aki nem a vezérkar tisztjei közül került ki, tehát nem rendelkezett felsőfokú katonai képzettséggel. Viszont harcokban edződött: az orosz–japán háborúban ezredparancsnokként harcolt és a csapatoknál erélyes parancsnokként ismerték. A 9. hadsereg már a világháború elején Varsóból kiindulva észak felől támadott Galícia ellen. 1915 tavaszán, amikor a németek Gorlicénél áttörtek, többek közt a 9. hadsereg is visszavonult. 1915 őszén a hadsereg továbbra is a 9-es számot viselte, de állománya kicserélődött. Tisztikara jobbára tartalékos zászlósokból vagy olyanokból állt, mint én, akik a tiszti vagy a zászlósiskola gyorstanfolyamát végezték el. Az altisztek többsége a harcokban kitűnt katonákból került ki. A gyalogság zömét a tartalékból behívott parasztok, vagy a rendkívül gyengén és hevenyészve kiképzett újoncok alkották.

Lecsickij tábornok gyakran megfordult az egységeknél, és többször is alkalmam volt látni őt különböző helyzetekben. Keveset beszélt, de elég fürge volt, én mint fiatal tiszt azonban eléggé elaggottnak láttam.

Kamenyec-Podolszkból, ahol a hadsereg törzse települt, Szerjozsa Rubinszkij zászlóssal, kinyesmai földimmel, még körülbelül 30 versztet tettünk meg fogaton, hogy eljussunk a 103. gyalogos hadosztályhoz. Itt félszázad-parancsnoki beosztásba kerültünk: én a 409. novohopjorszki ezred első zászlóaljának a második századába, ő pedig a második zászlóalj nyolcadik századába. Itt estem át a tűzkeresztségen. Megtudtam, mi az a tűzérési srapel-, gránát- és aknavetőtűz. Akkor éreztem csak igazán, milyen messze kerültem a békés élettől.

A 9. hadsereg csapatai 1915 őszén és telén a védelem számára kedvezőtlen vonalat foglaltak el, és Hotyin várostól nyugatra állásharcokat vívtak Pflanzert-Baltin tábornok 7. osztrák–magyar hadseregének az egységeivel. Mindkét fél beásta magát. Ezredünk első zászlóalja, és vele együtt az én második századom is, közvetlenül Rzsavenca falutól nyugatra védett, ahol az ezredtörzs települt. A lövészárkok a legsiralmasabb benyomást keltették. Közönséges árkoknak feleltek meg, mellvéd helyett mindkét oldalon hanyagul felhányt földdel, minden álcázás, kilövési lehetőség és szilánkfogó nélkül. „Lakóhelynek” két-három személyt befogadó földbunkereket csináltak. Mindegyikben volt kályha, s bejáratokat is vájtak, amelyeken át azonban inkább csak bebújni lehetett, mint bemenni. A nyílást sátorlappal zárták el. A tűzérési és aknavetőtűz ellen semmi sem védett. A mesterséges akadályok is kezdetlegesek voltak. Ott, ahol az ellenséges lövészárkok a mieinket száz méterre vagy még jobban megközelítették, a katonák az ő akadályait úgy tekintették, mintha az övéik lennének. A második és a harmadik vonal még ennél is borzasztóbb volt.

Az ellenség védőállásai jól berendezetteknek tűntek, amiről akkor győződünk meg, amikor elfoglaltuk őket. Az orosz katonák, sajnos, nem ilyen körülmények között éltek. Az eső és a hideg ellen köpenyükkal védekeztek. Benne is aludtak – egyik felét maguk alá terítették, a másik felével takaróztak; gyakran a sebesülteket is köpenyben vitték ki a harcból. A katonák fegyvere abban az időben a sokszorososan kipróbált és bevált 1891. mintájú háromvonásos 3/10 hüvelykes puska volt. Nem ártott neki a rossz idő és a sár, egyszerű és megbízható volt. A cári hadseregnek már nem volt elég saját puskája. Sok katonát, így a mi egész ezredünket is, zsákmányolt

osztrák puskákkal szerelték fel, amelyekhez több töltény volt, mint a mi puskainkhoz. Ugyanezen okból a cári hadseregben a „Makszim” géppuskákon kívül lépten-nyomon találkoztunk az osztrák „Schwarzlose” géppuskával. A tüzérség helyzete sem volt jobb. Igaz, a hazai gyártmányú lövegek jók voltak, tüzéreink pontosan lőttek. De nem volt elég tarack, nehézágyú és tüzérségi gránát.

1916 tavaszán a 9. hadsereget teljesen feltöltötték személyi állománnyal és felkészítették a támadásra. A 103. hadosztálynak 16 zászlóalja volt, mindegyik ezer fővel, de fegyverzete mindössze 36 könnyű tábori lövegből, 30 gránátvetőből és 32 rendszeresített géppuskából állt. Erre az időre a hadosztály tisztjeinek többsége már részt vett harcokban, de tényleges tiszt, mint már említettem, viszonylag kevés maradt, ezredenként legfeljebb 8–10, mert közülük sokan elesetek. Nagy veszteséget szenvedtünk 1915 decemberének közepén, amikor Hotyintól nyugatra egy héten át próbálkoztunk az áttöréssel. Sikerült az osztrákokat 15 versztnyre visszaszorítanunk, és a Dobronovce–Bojan vonalig előrenyomulnunk. Utána azonban a hadsereg ismét áttért az állásharcokra.

A tél folyamán az ezredet többször hátravitték pihenőbe a hadosztálytartalékhoz. Ezt az időt elsősorban arra használták fel, hogy a katonákat megfürdették a tábori bunker-fürdőkben, amelyeket ők maguk készítettek, rendbe hozták vagy lecserélték az elnyűtt egyenruhát, felszerelést és fegyvert, és természetesen, a katonák pihentek is. Ha hosszabb ideig voltak a tartaléknál, katonai kiképzést is kaptak. Nekünk, fiatalabb tiszteknek, a zászlóaljparancsnokok tartottak foglalkozásokat. Ez rendszerint abból állt, hogy közösen olvastuk a harcsszabályzatokat, az alaki, fegyelmi és belszolgálati szabályzatokat. A katonákat pedig drillben tartották, azt remélve, hogy ettől fegyelmezettek lesznek. Már, amikor az ezredhez érkeztem, sok tiszt figyelmeztetett arra, hogy laza a fegyelem, nemcsak a sorkatonák, hanem az altisztek között is. Valaki azt tanácsolta, ne legyen elnéző, hanem inkább kövessem a régi porosz szabályt, amely úgy hangzik, hogy a katonának a káplár botjától jobban kell félnie, mint az elenség golyójától.

Nem fogadtam meg az efféle tanácsokat. Jól tudtam, hogy a cári Oroszország hadseregében a parancsnoki állomány körében két irányzat tapasztalható. Az egyiket, az uralkodó irányzatot, a hadse-

regnek a kizsákmányolók államában betöltött szerepe szülte. Főként a vagyonos osztályokból származó tisztek, a nemesi földbirtokosok, bankárok, gyárosok, kereskedők és burzsoá értelmiségiek gyermekei, nem bíztak a katonaruhát viselő munkásokban és parasztokban. A tisztek többsége a káplár botjában a katonák fő nevelési eszközét látta. Az alárendeltekkel való gorombáskodás, a dölyf és a leplezetlen ellenszenv volt jellemző a tisztikar, így hadosztályparancsnokunk, I. K. Szarafov tábornok viselkedésére is.

Hadihelyzetben azonban az ilyen viszony elképzelhetetlen a katonák és a parancsnokok között. Az olyan engedelmesség, amely a büntetéstől való félelmen alapul, nem sokat ér. Kerüljön csak a hadsereg nehéz hadihelyzetbe, és az ilyen engedelmességnek még csak nyoma sem marad. Az ütközet megnyeréséhez azonban az engedelmesség egymagában kevés. Kell, hogy az alárendeltek bízzanak parancsnokaikban. A legkiválóbb orosz tisztek ezt mindig nagyon jól tudták. Az alárendeltekhez való viszonyuk azon alapult, hogy tiszteletben tartották emberi méltóságukat és gondoskodtak róluk. Ilyen volt A. V. Szuvorov generalisszimusz és M. I. Kutuzov tábornagy, ilyenek voltak a dekabrista tisztek. Az ilyen tisztek megtalálták az utat a katona szívéhez és elméjéhez, bár a cári hadseregben a katonák és a tisztek közötti kibékíthetetlen osztályellentét miatt ez az út nem volt egyszerű.

Ami engem illet, igyekeztem az általam olvasott könyvekből merített tudomány szerint bánni az alárendeltekkel. Különösen megízleltem M. I. Dragomirov szavait. Ő még 1859-ben, amikor az osztrák–olasz–francia háború idején a szárd hadsereg törzsénél tartózkodott, kezdte meg annak a tézisnek a kidolgozását, miszerint a hadügyben döntő az erkölcsi tényező. A fronton is velem voltak a művéből készített kivonatok.

Érthető, hogy nem minden és nem is rögtön ment simán számomra. A katonák érdekei és a harcoló cári hadsereg céljai túlságosan eltértek egymástól. Én azonban hű maradtam Dragomirov elveihez. Ez fokozatosan meghozta az eredményt. Így, nekem úgyszólván sohasem voltak nézeteltéréseim az alárendeltekkel, ami abban az időben ritkaság számba ment.

1916 tavaszán, nem sokkal a Bruszilov-áttörés kezdete előtt, ki-neveztek az első század parancsnokává. Kis idő múlva az ezredpa-

rancsnok, Leontyev ezredes megállapította, hogy kiképzés, katonai fegyelem és harcképesség tekintetében ez a század az ezred legjobbja. Ahogy én látom, a siker azzal a bizalommal magyarázható, amellyel a katonák megajándékoztak.

1916 tavaszán a tavaszi-nyári hadjáratra való felkészülésre és a hadművelleti tervek kidolgozására erős nyomást gyakorolt a nyugat-európai hadszíntér egyesített angol-francia parancsnoksága. Azt követelték Oroszországtól, hogy nyomban a tavaszi rossz útviszonyok megszűnése után indítson nagy támadást, hogy a keleti frontról az ellenség ne dobhasson át csapatokat a nyugati frontra. A cári főhadiszállás által jóváhagyott terv értelmében a főcsapást Mologyecsno körzetéből Vilnóra (ma Vilnius – *A szerk.*) a Nyugati Frontnak kellett mérnie, amelynek parancsnoka Evert tábornok volt. A Délnyugati Frontnak, amelynek parancsnokságát 1916 márciusában A. A. Bruszilov tábornok vette át, az volt a feladata, hogy a 8. hadsereg erőivel kisegítő csapást mérjen Dubno északi körzetéből Luck, majd Kovel irányában. Ez megkönnyítette volna a Nyugati Front csapatainak a támadását. Miután A. M. Kalegyin 8. hadserege a saját főcsapása irányában nagy erőket és nagy mennyiségű harceszközt összpontosított, A. A. Bruszilov elhatározta, hogy valamennyi hadseregével egyszerre támad, s ezzel megakadályozza, hogy az ellenség manőverezzen tartalékaival. A 8. hadseregtől délre Brodi és tovább Lvov irányában V. V. Szaharov tábornok 11. hadseregének kellett csapást mérnie. Még délebbre, Halics felé, D. G. Scserbacsov tábornok 7. hadserege, a mi 9. hadseregünk pedig Kolomija ellen támadott.

A 9. hadsereg csapatai a télen kissé kipihenték magukat, kiheverték az 1915. évi kudarcokat és kellő időben felkészültek a támadásra. Velünk szemben továbbra is Pflanzert tábornok 7. osztrák hadserege állt, s katonáink és velük együtt bizonyos mértékben a tisztak is örültek annak, hogy nem németekkel, hanem a gyengébb osztrákokkal van dolguk. Ezért volt az, hogy valahányszor csak megszólalt az ellenség tüzérsége, figyeltük a robbanásokat, és amikor az ismerős rózsaszínű füstöt láttuk, amely az osztrák gránátoktól származott, megkönnyebbülten lélegeztünk fel. A 9. hadsereg átlományában a 33., 41. és a 11. gyalogos hadtest készült a támadásra. A hadsereg bal szárnyát az önálló 82. és a mi 103. gyalogos had-

osztályunk alkotta, tőlük balra pedig a 3. lovashadtest helyezkedett el. A két említett hadosztály hosszú ideig harcolt egymás mellett és gyakran egy hadtestbe vonták őket M. N. Promtov tábornok, a 82. hadosztály parancsnokának a vezetése alatt.

A Bruszilov-támadás előtt hadosztályunk két dandára Bojantól északnyugatra egy 10 verszt kiterjedésű arcvonalszakaszt szállt meg. Előttünk hömpölygött a 40 méter széles és négy méter mély Prut. A folyó hidjait felrobbantották, a tavaszi áradás pedig felduzzasztotta a folyó vizét és használhatatlanná tette a gázlókat. A jobb part magasabb volt, mint a bal, így az ellenség könnyebben beláthatta állásainkat.

Az összevont hadtest sávjában a tavaszi rossz útviszonyok közepette a támadás nem látszott könnyűnek. És mi mégis türelmetlenül tekintgettünk előre, bár tudtuk, hogy ellenséges erődök és a nehéz-tüzérség tüze vár ránk. Lövészárkainkat tönkre tette a rossz idő, a bunkerek igen nyirkosak és kényelmetlenek voltak. A télen készült „rókalyukak”, amelyekben a tüzérségi tűz elől menedéket kerestünk, betömődtek. A futóárkok igen keskenyek voltak. Találkozáskor nehéz volt elkerülni egymást és a sebesültek szállításához csaknem artistaügyességre volt szükség. Távolban látszottak a Kárpátok erdőborította lejtői. Mindnyájan azt reméltük, ha az ellenséget kiverjük állásaiból, ott majd elviselhetőbb körülmények közé kerülünk. Újból és újból tanulmányoztuk az ellenség drótakadály-rendszerét, megszámloltuk a spanyol-bakokat, éjszakánként a géppuskákat a tűzfészekbe cipeltük, ahonnan három irányban volt kilövés, további figyelőket rendeltünk be.

Május 22-én tüzérségi előkészítéssel megkezdődött a Délnyugati Front csapatainak nevezetes támadása, amely „Bruszilov-áttörés” néven vonult be a történelembe (nálunk Bruszilov-offenzíva – *A ford.*). És jöllehet, sikereit a szomszédos Nyugati Front és a főparancsnokság hibájából nem használtuk ki kellőképpen, világhírnévre tett szert, és hatással volt az első világháború menetére és kimenetelére. Számomra is nem csekély jelentősége volt, mivel a maga módján elősegítette a harc vezetésére vonatkozó nézeteim kialakulását. Tűzkeresztségem később segítségemre volt, és a különböző fegyvernemi alegységek harctevékenységének szervezési tapasztalatait a polgárháború éveiben hasznosítottam. Mint a legtöbb bajtár-

sam, én is lelkesedtem a támadásért: az orosz hadsereg fel fogja szabadítani a Kárpátok földjét.

Meg kell mondanom, hogy az a kép, amely Bukovina elhagyása után tárult szemünk elé, megerősítette bennünk ezt az elképzelést. A helyi lakosok, akiket akkor ruszinoknak neveztek, örömmel fogadtak bennünket és elmesélték, hogy milyen nehéz a sorsuk. Az osztrák hatóságok, akik idegeneknek tekintették őket, dühödten üldöztek mindenkit, akit „oroszbarátsággal” gyanúsíthattak. A helyi szláv értelmiség jelentős részét letartóztatták és a „Telerhof” nevű koncentrációs táborba szállították, amelyről sok szörnyűséget hallottunk. A termékeny és egyébként elég gazdag tartomány erősen elpusztult. Mindenütt láttuk a háború baljós nyomait.

A támadás menete a következő volt. Május első napjaiban a 41. és a 11. hadtest az Onut–Dobronovce szakaszon támadott. A mi összevont hadtestünk május 24-én indította meg a támadást. Itt, a „Semleges-hegy” körzetében az osztrákok gáztámadást hajtottak végre. Úgy hírlett, hogy a 412. gyalogezredben mintegy negyvenen megsérültek. Pánik keletkezett. Két napon át mindannyian feszülten figyeltük az ellenség állásait. Minden felhőt és minden ködfoszlányt gáznak véltünk és örültünk, amikor a szél nem felénk fúj. Május 28-án változott meg a helyzet, amikor áttörtük az ellenség védelmi vonalát. Mellesleg, az osztrákok védelme abban különbözött a németekétől, hogy a németek a második és harmadik védelmi vonalat majdhogynem erősebbre építették ki, mint az elsőt, az osztrákok viszont a fő erő kifejtésüket éppen az elsőben összpontosították. Ha áttörjük, az egész arcvonal gördül előre!

Ezúttal is így történt. Amíg a jobb szárny Szadgora és Kotcman felé nyomult előre, onnan pedig északnyugati irányba, Sztanyisláv és Gyeljatyina felé fordult, bal szárnyunk átkelt a Pruton, elfoglalta Csernovcit, majd délnyugati és déli irányban tört előre. A 9. hadsereg harcolva legyezőszerűen kiterjesztette támadási sávját. A 3. kaukázusi hadtest hadosztályai megindultak a román határ mentén, Romániát elvágták az Osztrák–Magyar Monarchiától, a mi gyalogos hadosztályunk pedig, a hadtest közvetlen szomszédja, átkelt az Občina–Mare és az Občina–Feredeú hegyháton. A hadseregparancs közölte, hogy Csernovci bevételé közben Szamarcev százados, a novouzenszki gyalogezred századparancsnoka kitüntette magát, elsőnek hatolt be a városba.

Mellesleg a terep meglehetősen emelkedett. A Prut völgyében az előhegyek 120 méter magasak voltak, a moldovai Szeret völgyében már 270, a Szucsava völgyében 360, a Moldova völgyében pedig 430 méterrel voltunk a tenger szintje fölött. Több kis folyón is át kellett kelniünk. Azok az utak, amelyeken a sűrű erdőkben meneteltünk, ahogy előrehaladtunk, hegyi ösvényekké szűkültek. A terep egyre vadregényesebbé vált: komor szurdokok, 2000 méterre szökő csúcsok.

Elhagytuk Alsó-Bukovinát, s egyre gyakrabban kellett a szabad ég alatt éjszakáznunk. A gyors támadásnak ebben az időszakában tanultam meg, hogyan kell vezetni az alegységet találkozóharcban és menet közben. Figyelmesen tanulmányoztam azt, mit és hogyan cselekszenek a magasabb beosztásúak. Nemcsak csapatvezetési módszereiket figyeltem, hanem azt is, hogyan érintkeznek az „alacsonyabb rangúakkal”. És ismét tapasztaltam a kétfajta viselkedést. Egyes tiszték általában feleslegesnek tartották azt, hogy ezen gondolkozzanak és úgy jártak el, ahogy isten a szívükbe oltotta, mások viszont úgy vélték, a katonákkal való mindennapi érintkezés legjobb eszköze a kegyetlenség és a minél szigorúbb büntetés. Volt egy harmadik kategória is, amelyik megpróbálta megtalálni az alárendelték szívéhez vezető utat, de mindegyik a maga módján. Elmondom, hogyan tette ezt a 3. kaukázusi hadtest parancsnoka gróf F. A. Keller, M. D. Szkobeljov volt közeli munkatársa, aki bátor katona, de enyhén szólva középserű hadvezér volt.

Megismerkedésünk így történt. Amikor a Kárpátokban elértük a Bisztrica folyó völgyét, azt reméltük, hogy néhány nap alatt elérjük a Rodna hágóit és leereszkedhetünk Erdélybe. A támadás üteme azonban lelassult. Az osztrákok megvetették lábukat a hágókon túl. A 9. hadtest a csernovci áttörés közben személyi állományának majd a felét elvesztette, és mi június-júliusban egy helyben topogtunk Círlibaba, Cimpulung, Iacoben, Vatra-Dornei környékén, aztán teljesen leálltunk. Egyszer Keller tábornok Cimpulungba települt törzsének a biztosítására egy gyalogos zászlóaljat követelt. A tartalékban levő 409. ezredünket neki rendelték alá. Az első zászlóaljat jelölték ki a törzs biztosítására, amelynek parancsnoka én voltam, miután a harcokban sok tiszt elesett. Megérkezem a kaukázusi hadtest körletébe és jelentkezem a törzsfőnöknél. Az csodálkozva

néz rám, megkérdi, hány éves vagyok (akkor 22 voltam) és átmegy egy másik szobába. Onnan előjön Keller, egy nagyon magas növésű ember, rám mosolyog, hatalmas tenyerét ráteszi a fejemre és mély basszus hangján megszólal: „Ha még két évig tart a háború, akkor nálunk minden zászlósból tábornok lesz!”

Akkor, néhány napig Keller gróf törzsénél tartózkodtam, és a kép, amelyet alkalmam volt megfigyelni, nagyjából ilyen volt. Zászlóaljunk, egy kis téren foglalkozást tartott. Oldalt az erdőszélen, az úton sétált a gróf. Elmegy mellette egy kozák. Az izig-vérig monarchista gróf, aki azonban az alárendeltek szemében igyekszik megjatszani a demokratát, megszólítja, leül vele egy farönkre, megkínálja dohánnyal és fesztelenül beszélget vele. Utána elbocsátja a „boldogított” katonát. Nekem azonban az érintkezésnek erre a „módszerére” nem volt szükségem, mivel anélkül is éjt-nappalt a zászlóalj-jal töltöttem.

1916. augusztus 14-én Románia, két évig habozva, hadat üzent az Osztrák–Magyar Monarchiának. Már a legközelebbi hónapok megmutatták, hogy új szövetségesünk egyáltalán nem volt felkészülve a katonai megpróbáltatásokra és már novemberben vereséget szenvedett. Bukarestet elfoglalta az ellenség. A román hadsereg harmada fogságba esett. A megmaradt harcképes egységeket Moldova tartományba irányították és ezek decemberben Monasztirka és Irestidevice között foglaltak állást. Az orosz parancsnokság kénytelen volt az egész arcvonalat déli irányban eltolni, hogy fedezni tudja Besszarábiát. Új, Román Front alakult: a 2. román hadseregtől északra most a mi 9. hadseregünk állt, az orosz 4. és 6. hadsereg pedig az Irestidevicétől a Fekete-tengerig terjedő nyílt arcvonalszakaszt fedezte. A 103. hadosztályt egyik szakaszból a másikra dobták át. Hol a Románián keresztül támadó németek ellen védtük Bacău várost, hol pedig Gyimes környékén tartottuk a védelmet Gehrock tábornok német hadseregének magasabbegységeivel szemben. Nem egy alkalommal válllvetve kellett harcolnunk az új szövetségesekkel és lépten-nyomon tanúi voltunk a hadseregükben uralkodó és bennünket felháborító rendetlenségnek.

Közben a helyzet erősen bonyolódott. A 9. hadsereg 200 verszt szélességű arcvonalszakaszon állt. Az ellátás rosszabbodott. A románok között fokozódott a németbarát propaganda és nem voltak

valami barátságosak hozzánk. Több magas beosztású román katona átvált az ellenség oldalára. Amikor 1917 márciusában megérkezett annak a híre, hogy Petrográdban kitört a forradalom, s a cár lemondott, ezredünk, a hadosztály, a hadsereg, a Román Front és egész Oroszország életében új szakasz kezdődött.

A csapatok még fel sem esküdtek az új hatalomra, amikor a helyzet ismét gyökeresen megváltozott. Katonatanácsok és bizottságok alakultak. A bolsevikok harcoltak a néptömegekért, az arcvonalon pedig mindenekelőtt a katonákért, akik jobbára parasztok voltak. A novohopjorszki ezredben hamarosan megalakuló bolsevik sejt aktívan és célratörően tevékenykedett, igyekezett elszakítani a katonákat a kispolgári megalkuvóktól és magával ragadni az „alacsony rendfokozatúakat”. Kicsenko, Szereda és más bolsevik agitátorok az arcvonal életéből vett egyszerű, érthető s ismerős példákon magyarázták meg a sorkatonának a pártjuk programját, agitáltak az imperialista háború folytatása ellen, eloszlatták a „forradalmi honvédelem” illúzióját és az ideiglenes kormányba vetett hitet.

A bolsevikok befolyásának a növekedésére részben az is hatással volt, milyen messze voltak a hadseregek a fővárostól. Az Északi Front gyorsabban forradalmasodott, mint a Nyugati, a Nyugati gyorsabban, mint a Délnyugati, az pedig gyorsabban, mint a Román Front. Nálunk, a Román Frontnál, a reakciós erőknek jelentékeny befolyásuk volt, és minden módon gátolták a bolsevikok politikai munkáját.

A frontparancsnok a monarchista érzelmű Scserbacsov tábornok volt, a vele azonosan gondolkodó Szaharov tábornok utóda, aki előtte irányította a romániai orosz fegyveres erőket. A Román Front, a Fekete-tengeri Flotta és az Ogyesszai-terület szovjetjeinek eszermensevik központi végrehajtó bizottsága aktívan támogatta az ideiglenes kormány politikáját. A front azokban a napokban megalakult „katonai forradalmi bizottsága” teljesen az eszerek és a mensevikek kezébe került. Ugyanígy volt ez a hadseregeknél, a hadtesteknél és a hadosztályoknál alakult bizottságok többségénél is. A parancsnokság, és a bizottságok is mindent elkövettek annak érdekében, hogy megakadályozzák az ország, különösen a Petrográd forradalmi eseményeiről szóló hírek eljutását a hadsereghez. A bolsevikok révén azonban, az igaz hírek mégiscsak eljutottak az ezredekhez. A pa-

rancsnokság minden módon igyekezett megakadályozni az „önkényes” katonagyűléseket és röpgyűléseket. Ennek ellenére, a csapatoknál egyre gyakrabban lehetett hallani olyan hangokat, hogy a katonák ne engedelmeskedjenek a tisztek és az ideiglenes kormány rendelkezéseinek, mivel ezek homlokegyenest ellenkeznek a katonatömegek vágyaival és gondolataival. A sorkatonák közötti erjedés különösen június végén fokozódott, amikor Lvov alatt megghiúsult a Délnyugati Front csapatainak a támadása. A Szovjetek Első Összoroszárszági Kongresszusának hozzánk érkező eszer-mensevik küldöttei hiába agitáltak a háború folytatása mellett. A katonák siettek haza. A Román Front júliusi támadása is kudarcba fulladt.

A tisztikarban, így ezredünknel is, bizonyos fejvesztettség érződött. A hivatásos tisztek többsége, amely monarchista érzelmű volt és általában semmilyen forradalmat sem akart az országban, csatlakozott L. G. Kornilov tábornoknak, az újonnan kinevezett főparancsnoknak a felhívásához, és az ő rendelkezésére állt. A tisztek másik része, különösen azok, akik a háború alatt kerültek a hadsereghez (elsősorban a leghaladóbbak, frontunk 26. hadtestébe) fokozatosan közeledtek a katonatömegekhez.

Kezdetben lassan, aztán egyre gyorsabban, én is ezen az úton jártam. A monarchia bukását örömmel fogadtam. Most úgy tűnt a számomra, hogy a köztársaságot és a forradalmi haza érdekeit fogjuk védelmezni. De hamarosan azt láttam, hogy ezeket az érdekeket az emberek különféleképpen értelmezik. A hadsereg kettészakadt. Az egyik oldalon maradtak a katonák és a haladóbb szellemű tisztek, a másik oldalra pedig azok kerültek, akik továbbra is „a haza védelmét” hirdették. Lehet az, hogy az igazi hazafi nem a nép oldalán áll? Nem! – feleltem magamnak. Vagyis az igazság nem ott van, ahol korábban kerestem. Illúzióimra a Kornilov-lázadás mérte az utolsó csapást. Egyre inkább elítéltem a háborút, bizalmatlanná váltam az ideiglenes kormánnyal szemben.

Ezredünk a Vatra Dorneitől keletre vívott súlyos harcok után A. F. Ragoza tábornok 4. hadseregének a tartalékában Adjud-Nou város közelében pihent. Minden szóra lecsaptunk, ami a hátsországból érkezett, figyelmesen hallgattuk azokat az elbeszéléseket, amelyek a polgári lakosság és a helyőrség tüntetéseiről számoltak be Iaşiban, Kisinyovban, Ogyesszában és más nagyvárosokban, vártuk az ese-

mények döntő fordulatát, tudva azt, hogy a jelenlegi bizonytalanság csak átmeneti. Adjud-Nounál ért bennünket az a mindenkit felvillanyozó hír, hogy kitört az októberi forradalom. A katonák nagy hévvel vitatták a békéről és a földről szóló dekrétumot, eldobták puskájukat, barátkoztak az osztrák katonákkal, nyíltan hangoztatták a vezetéssel szembeni elégedetlenségüket és üdvözölték a nép érdekeit kifejező új hatalmat.

A gyűlölt tiszteket néha az önbíráskodás fenyegette. A tisztek között is elmélyült a szakadék. Nemrég még egy asztalnál ültünk, most pedig a volt fegyvertársak dühösen méregetik egymást. Engem is értek gyűlölködő pillantások azért, mert elismertem a szovjethatalmat, „a bolsevikokkal cimborálok” és tagja vagyok a katonaküldöttek szovjetjének.

Megérlelődött bennem az az elhatározás, hogy otthagynom a katonai szolgálatot. Tudtuk, hogy a munkások és parasztok kormánya a békekötésről tárgyal. Elkezdődött a spontán leszerelés. Miért üljek hát Romániában, egy számomra ismeretlen cél kedvéért? Volt olyan idő, amikor a katonákat harcba vezettem és feltételeztem, hogy az orosz hazafi kötelességét teljesítem. Most kiderült, hogy a népet becsapták, hogy a népnek békére van szüksége. A régi hadsereg és a szovjet állam összeférhetetlen. Ezek szerint vége katonai pályafutásomnak. Tiszta lelkiismerettel készültem arra, hogy minden munkát elvállalok, a földön dolgozom. 1917 november végén szabadságot kaptam. Voltak bajtársak, akikkel búcsúzaskor összeölelkeztem, voltak olyanok, akik nem fogadták el felénk nyújtott kezem, és olyanok, akiket én nem akartam látni . . .

Valahogy sikerült elkerülnöm Ukrajnát, ahol a helyzet napról napra rosszabbodott, és elvergődtem az orosz kormányzóságokig. Itt is mindenütt forrtak a politikai szenvedélyek. Mohón szívtam magamba az új benyomásokat, de sehol sem időztem hosszabb ideig, siettem, hogy megláthassam szülőföldemet, és már decemberben otthon voltam.

ELSŐ LÉPÉSEK A SZOVJETEKÉRT VÍVOTT HARCBAN

AZ ÁLTALÁNOS KATONAI KIKÉPZÉS INSTRUKTORA. –
PÁLYAVÁLTOZTATÁS. – ISMÉT FALUN. –
A PODJAKOVLEVÓI ISKOLA. – ISMÉT FEGYVERBEN!
A PÁRT BIZALMA. – A MÁSODIK TULA...

Nemsokaig pihentem otthon. Gyorsan meggyőződtem róla, az ország helyzete nem olyan, hogy agrárfőiskolára gondoljak. Kérdés: mihez kezdjek? Meg kellett keresni a megélhetéshez szükséges eszközöket, és ami a legfőbb, el kellett döntenem, milyen úton haladjak tovább? Ebben az időben, 1917 december végén, a kinyesmai járási szovjet katonai osztálya táviratilag közölte velem, hogy a 409. ezred gyűlése, a hadseregben akkoriban érvényes választási elv alapján, az ezred parancsnokává választott. Ezért az ezred katonabizottsága felszólított, hogy haladéktalanul térjek vissza és vegyem át a parancsnokságot. A katonai osztály azonban az ukrainai helyzetre való tekintettel azt javasolta, maradjak otthon, és ott nézzek foglalkozás után.

Mi történt azokban a napokban Ukrajnában? 1917. október 31-én Kijevben a szovjetek vették át a hatalmat. A burzsoá-nacionalista Központi Rada azonban, amely még az ideiglenes kormány idején alakult, megdöntötte a szovjeteket, kijelentette, nem engedelmeskedik Petrográdnak, szövetségre lépett Kalegyinnel a lázadó doni atamánnal és megegyezett Scserbacsovval, a Román Front csapatainak a parancsnokával, hogy a Román és a Délnyugati Front az ő vezérése alatt Ukrán Front néven egybeolvad és a Radának lesz alárendelve. Harkovban fennmaradt a szovjethatalom, ahol a Szovjetek I. Összukrainai Kongresszusa Ukrajnát szocialista köztársasággá nyilvánította, bár területének nagy részén még a Rada uralkodott. A 409. ezredet más, ideiglenes Scserbacsov parancsnoksága alatt álló egységekkel együtt az a veszély fenyegette, hogy szovjetellenes ka-

landba sodródik. Ilyen körülmények között okosabb volt katonai osztályunk javaslatára hallgatni. Hozzá fordultam, hogy alkalmazzon katonai munkaterületen. Nemsokára kineveztek a kinyesmai járás uglecti körzetében az általános katonai kiképzés instruktorává.

1918 első felében az általános katonai kiképzés fejlődésében több szakasz volt. 1918. január 15-én megjelent a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg megalakítására vonatkozó dekrétum, és a Hadügyi Népbiztosság mellett felállították az MPVH szervezésével foglalkozó Összoroszági Kollégiumot. Ez mind a központban, mind vidéken aktív munkát végzett. Nyilvántartásba vette az összes katonai szakembert és hivatásos tisztet. 1918 márciusában az OK(b)P VII. kongresszusa határozatot hozott a lakosság általános katonai kiképzéséről. Előzőleg a „VCIK Izvesztyija” felhívást közölt: „Minden munkásnak, minden munkásnőnek, minden parasztnak, minden parasztnőnek tudnia kell lőni puskával, revolverrel vagy géppuskával!” A kormányzóságokban, járásokban és a falusi körzetekben gyakorlatilag már megkezdődött kiképzés vezetése az – OSZFSZK Népbiztosi Tanácsának április 8-i rendelete alapján megalakult – katonai népbiztóságok feladata volt. Az Összoroszági Főtörzsnél (az akkori vezérkar – *A ford.*) május 7-én L. J. Marjaszin vezetésével megalakult az Általános Katonai Kiképzés Központi Osztálya, a helyi osztályokat pedig a katonai népbiztóságok mellett szervezték meg. Május 29-én az Összoroszági Központi Végrehajtó Bizottság kiadta az első rendeletet, amely kimondta, hogy a hadsereg önkéntes alapon történő kiegészítéséről át kell térni a munkások és a legszegényebb parasztnak mozgósítására.

1918 júniusában az általános katonai kiképzéssel foglalkozók megtartották első kongresszusukat, amely fontos határozatokat hozott. Ezeknek megfelelően szervezték meg az általános katonai kiképzési szervek tevékenységét is a helyszínen. Kosztromában még januárban megalakult a kormányzósági katonai osztály, amelynek nyilvántartási alosztálya is volt. A Hadügyi Népbiztosság utasításokban rögzítette e szervek munkarendjét, toborzó irodák nyíltak, ahol az önkéntesek jelentkezhettek a Munkás-Paraszt Vörös Hadseregbe és megindult a széles körű katonai kiképzés. Február-már-

ciusban a kosztromaiak és a kinyesmaiak, főként munkások, beléptek a proletár vöröskatona osztagokba. Kiképzésükkel a katonai osztagok foglalkoztak. Március 21-én, azon a napon, amelyen eltörölték a választási elvet a Vörös Hadseregben (az OSZFSZK Legfelsőbb Haditanácsának rendeletével), az Összoroszárszági Kollégium felhívással fordult a katonai szakemberekhez, a régi hadsereg tisztjeihez, hogy lépjenek be a Munkás-Paraszt Vörös Hadseregbe, ahol parancsnoki beosztást kapnak. Nálunk a kormányzáságban rögtön több tucatnyi volt tiszt jelentette ki, kész tudását és tehetségét a fiatal szovjethatalom rendelkezésére bocsátani. Március 31-én megalakultak a katonai körzetek és a kosztromai kormányzáság a jaroszlavlai katonai körzethez került, amelynek vezetői N. D. Livencev, körzeti katonai népbiztos, valamint V. P. Arkagyev és Sz. M. Nahimszon komisszárok voltak. Az OSZFSZK-ban 1918 júniusára már 1300 instruktor foglalkozott az általános katonai kiképzéssel.

A volt tisztek főként század-instruktori beosztásban szolgáltak; az egykori altisztek szakasz- és raj-instruktorok voltak. Kezdetben az általános katonai kiképzésbe többnyire munkásokat vontak be, 1918 tavaszától kezdve a szegényparasztságot, nyártól kezdve pedig a középparasztokat is. A kiképzendőket (18-tól 40-ig) két csoportba osztották. Az egyikbe azok kerültek, akik katonai szolgálatot teljesítettek, a másikba pedig azok, akik nem. Az előbbieket részben átképezték és utána sokukból instruktor lett. A századokat rendszerint arról a faluról vagy településről nevezték el, ahonnan a kiképzendők többsége származott. Először egyesharcos kiképzés folyt, utána félraj, raj, szakasz és század kiképzés. A foglalkozás végén általános szemléltető bemutatót tartottak. A foglalkozások naponta hat vagy két órák voltak, attól függően, hogy a kiképzendőket felmentették-e a munka alól vagy sem. Az általános katonai kiképzés első hivatalos tervét, amely igen rövid volt, áprilisban kaptuk meg. Utána tartalmasabb kiképzési tervek következtek. Emlékezetem szerint három ilyen volt: egyhetes, héthetes és 14 hetes.

A rövid kiképzési terv bevezetője megmagyarázta a politikai helyzetet, amely szükségessé tette a kiképzést. „Minden órában várhatjuk az ellenség nyílt fellépését – mondta –, hogy végezzen Nagy-Oroszárszággal, amint ezt Ukrajnával tette, és megfossa a népet a

forradalomban elért vívmányoktól. Ezért nemcsak a négy hónapos kiképzési időszakra nem számíthatunk, amely az újoncokra volt érvényben, hanem a nyolchetesre sem, amelyet a tartaléksapatoknál alkalmaztak. Előfordulhat, hogy a lakosságot egy hét alatt kell kiképezni katonának, és amennyiben az ellenség erre időt ad, a harcászati bemutató oktatásra még három napot kell fordítani."

Az egyhetes, 42 órás kiképzési terv a következőket foglalta magában: lövészkiképzés, fegyverismeret (a puska szerkezete, karbantartása), éleslövészet, alaki kiképzés (sorakozás, vezényszavak, a tűzharc rendje), harctéri szolgálat (őrség, felderítés), műszaki ismeretek (gödör- és árokásás, a kézigránát alkalmazása). Ha lehetőség volt a kiképzés három nappal, vagyis 18 órával való meghosszabbítására, akkor még a támadást, az éjszakai harcot és az ellenséges háterszágban végzett felforgató tevékenységet is oktatták.

A héthetes kiképzési terv napi két órás foglalkozása a következőkből állt: 26 óra harcászat, 35 óra lövészkiképzés, 8 óra műszaki-, 8 óra kézigránát- és géppuska-, 8 óra szabályzatismeret, 13 óra gyakorlati ellenőrzés. A kiképzésben az elemi módszertan rég bevált szabályait alkalmazták: „Oktass bemutatással, és szavakkal magyarázz”; „Ügy mutass, hogy mindenki lássa és egyenként ellenőrizd, elsajátították-e”; „A tudást az alkalmazás és ne a felmondás alapján bíráld el”.

Nem volt elég puska, töltény és szemléltető segédeszköz. Az instruktorok sok esetben kénytelenek voltak saját leleményességükre és a kiképzendők lelkesedésére építeni. Különösen aktívak lettek a foglalkozások június után, amikor megkezdődtek a tömeges behívások a Munkás-Paraszt Vörös Hadseregbe. Az instruktorok száma nagyon megszorodott. Körülbelül egyötöd részük régi tiszt, a többiek altisztek voltak. A kiképzés beindult. Úgy láttam, nálam sem megy rosszul. Mégsem voltam teljesen elégedett. Úgy tűnt, hasznosabb lehetnék, mivel már voltak bizonyos harci tapasztalataim. A katonai osztály azonban nem fogott aktívabb munkára a szovjet haza védelmében. Talán nem bíztak eléggé bennem, mivel papi családból származtam és a cári hadseregben törzskapitány voltam. Megértettem, hogy az elkéseredett osztályharc közepette teljesen indokolt ez az óvatosság és igyekeztem nyugodtan és szívósan teljesí-

teni a kapott feladatot, mivel a szovjethatalom bizalmát csak becsületes munkával nyerhettem meg. Az idő azonban múlt és semmilyen jele nem mutatkozott annak, hogy katonai tapasztalataimat aktívabban hasznosíthatom. Valamikor augusztusban azt olvastam az újságban, hogy a tulai kormányzóság falusi iskoláiba tanítókat keresnek. A papi szeminárium záródiplomája feljogosított arra, hogy elemi iskolában tanítsak. A szemináriumnak volt egy elemi iskolája, ahol gyakorlati foglalkozásokat tartottunk. Óráimat sikeresnek értékelték. Az újsághír nyomán azon kezdtem gondolkodni, ne legyek-e falusi tanító? Hiszen a dolgozó népet így is szolgálhatom. Az országnak még sohasem volt ilyen nagy szüksége írástudó fiatal nemzedékre, amely majd idővel az öregek helyébe léphet és építheti az új életet. A járási katonai népbiztosság engedélyével tehát beadtam jelentkezésemet és kértem, alkalmazzanak tanítónak. Kinevezésem elég hamar megérkezett és 1918 szeptemberében Verhovje falu elemi iskolájához kerültem, majd utána Podjakovlevo faluba (novoszili járás, goluni falusi kerület).

Novoszil, ahol sok évvel később, a Nagy Honvédő Háború alatt is megfordultam, a régi orosz földek kellős közepén van. Ez a kisváros, amely ma az Orjoli-területhez tartozik, akkoriban a tulai kormányzóság területén feküdt, a brjanszk–jeleci vasútvonal Zalegoscs nevű állomásának a közelében. A vidék rendkívül szép. A festői Zusa folyónak, az Oka egyik felső mellékfolyójának a völgyétombok szelidesik át, a hatalmas tölgyesek erdős sztyeppel váltakoznak. A földművelés számára jóval kedvezőbbek az éghajlati viszonyok, mint az én szülőföldemen. A parasztokat azonban a földnélküliség gyötörte. Itt igen súlyos volt az agrárprobléma. A kulákok, középparasztok és a szegényparasztok közti ellentétek elkeseredett osztályharcban nyilvánultak meg. Erre azonnal felfigyeltem.

Abban az időben szervezték meg a középfokú oktatás új, szovjet rendszerét. Létrejött az egységes munkaiskola. De nem állt rendelkezésre elegendő tanerő. Ráadásul sok tanító a szovjetellenes Oszorosz Tanítószövetség tagja volt. A helyi iskola életében nagy szerepet játszott a tulai kormányzóság tanítóinak és népművelőinek 1918 szeptemberében tartott I. tulai kormányzósági kongresszusa. A kongresszus felszólította a kormányzóság pedagógusait, hogy szaksítsanak a tanítószövetséggel, aktívan támogassák a szovjethatalmat

és szolgálják a dolgozó népet. Megkezdődött az elhatárolódás. Egyes pedagógusok a régi módon próbáltak tanítani, mások az új útra tértek.

Ez a folyamat visszatükrözte az országban és a járásban történő nagy politikai eseményeket. Folyt a polgárháború. A Vörös Hadsereg mögött a régi világ szokásai és csökevényei ellen folyó harcban állandóan született az új. Ezt a harcot a bolsevikok pártja vezette. 1918 szeptemberében az Ok(b)P novoszili járási szervezete megtartotta első, októberben a második, novemberben pedig a harmadik konferenciáját. A konferenciák határozatai visszatükrözödtek mind Podjakovlevo falu, mind azoknak a parasztsaládoknak az életében, amelyeknek a gyermekeit tanítottam. A dolgozó parasztság elkezdte a mezőgazdasági kommunák megalakítását. A szegényparasztok bizottságai egybeolvadtak a falusi szovjetekkel. A szegényparasztok aktívan segítettek a szovjeteknek gabonát rekvirálni a spekulánsoktól, a gabonát elvitték a beszolgáltatási helyekre. 1918 októberében a novoszili szegényparasztok második járási kongresszusának a határozata értelmében egy egész szerelvény gabonát küldtek ajándékba Moszkva és Petrográd munkásainak. A kulákok dühödten szembeálltak az új hatalom intézkedéseivel. Elrejtették a gabonát, üzérkedtek vele, és maguk mellé állították a középparasztokat is.

1918 végén a tulai kormányzóság több járásban, így a novoszili járáson is, kuláklázadások hulláma hömpölygött végig. A falusi gazdagok igyekeztek leszámolni a szegényparasztokkal és a szovjet szervek munkatársaival, megtámadták az élelmiszer-osztagokat.

Mi, tanítók, nem tarthattuk távol magunkat ezektől az eseményektől. Az iskolai munkán kívül a felnőtt lakosság politikai felvilágosításával is foglalkoztunk. December 26-án a kormányzóság körlevelet adott ki, amely elrendelte, hogy mindenkit, aki olvasni tud, mozgósítani kell az újságok és a hivatalos közlemények olvasására. Legtöbbször a tulai kormányzósági végrehajtó bizottság agit. prop. osztálya „Kommunár”, és a tulai kormányzósági katonai népbiztosság „Fegyveres proletár” című újságjának az anyagait, továbbá „A szántóvető hangja” és „A novoszili szegényparaszt” című járási röplapokat használtuk fel. Az ezeken közölt anyagok közel álltak hozzánk, mert azt tükrözték vissza, ami a szemünk láttára vagy a szomszédos járásokban történt.

Podjakovlevo faluban két iskola volt. A miénk a falu közepén. Három osztályban mintegy száz gyermek tanult Podjakovlevóból és a legközelebbi falvakból. Roppant lelkesen dolgoztam. Kartársaim – a Naumov nővérek, Jevdokija és Varvara, akiknek már voltak némi tanítási tapasztalataik – szívesen segítettek. Jevdokija Petrovna, az iskola igazgatónője, megbízott az alsóbb osztály vezetésével. Mind a növendékekkel, mind a szüleikkel hamarosan jó kapcsolatom alakult ki. Úgy tűnt, végre révbe jutottam, megtaláltam azt, amit kerestem. Az iskola minden időmet lekötötte, és én magam is igyekeztem a végsőig kihasználni a napot, hogy teljesen kiaknázzam az igazi hivatás adta örömeket. Ámde sem az eredményes órák, sem a gyermekek ragaszkodása, sem az iskola tantestületével való barátság nem tudta teljesen kitölteni az életemet.

Vajon mi hiányzott? Ezt akkor tudtam meg, amikor 1919 áprilisában a novoszili járási katonai népbiztossága behívott a Vörös Hadseregbe és a Jefremovban állomásozó negyedik tartalék zászlóaljhoz vezényelt. A tartalék zászlóaljak a Köztársaság Forradalmi Haditanácsának a parancsára alakultak meg 1918 szeptemberében, hogy a katonai körzeteknek legyen tartalékuk. És most végre megvalósult az álmom, amelyet úgyszólván a Nagy Októberi Szocialista Forradalom első napjaitól kezdve dédelgettem magamban. 1919 májusában felvettek a Vörös Hadseregbe, ahol parancsnoki beosztást kaptam. Ettől kezdve további életutam egyenes és világos volt.

A zászlóaljparancsnok Doncsenko, egykori cári alezredes, a katonai komisszár pedig egy Komin nevű zászlós volt. Elöljáróban elmondom, hogy még annak az évnek az őszén megváltam Doncsenko elvtárstól, aki más beosztást kapott. 1926-ban ismét volt szerencsém találkozni vele a „Visztrel” ezredek parancsnokainak lövész-harcászati átképző tanfolyamain, ahol a harckiképzés módszertani foglalkozásait vezette . . .

Bár a negyedik tartalék zászlóalj mindössze néhány hónappal azelőtt alakult meg, meglepett belrendjének szigora, külső tisztsága, a harcosok rendes külleme, a kemény és tudatos fegyelem, ami annyira szokatlan volt a régi hadseregben. Az egyszerű katonák és a parancsnokok közti viszony is új volt: az egymás iránti bizalmon alapult. A zászlóalj napi életében, a katonai kiképzésben, a szemé-

lyi állomány nevelésében a bolsevik pártszervezet játszotta a vezető szerepet, jóllehet igen kevés párttag volt akkor a zászlóalj alegységeinél.

A zászlóaljat teljesen feltöltötték; több, betűvel jelölt menetszá-
zaduk volt, készen arra, hogy az arcvonatra küldjék őket. Az alegy-
ségek közepes beosztású parancsnokai a régi hadsereg egykori tiszt-
jei vagy altisztjei voltak. Engem szakaszinstruktorrá (szakaszpa-
rancsnok-helyettesé) nevezték ki.

Egy hónap sem telt és máris harcokban vettem részt. Június ele-
jén a jefremovi járás sztupinói falusi kerületében a kulákok meg-
gyilkolták a kormányzósági megbízottat, aki a terménybegyűjtést
irányította. A tulai kormányzósági forradalmi bizottság intézkedé-
sére a járásban különbizottságot alakítottak a kulákok és a bandi-
tizmus elleni harcra. A bizottság élén M. V. Medvegyev, a jefre-
movi járási katonai népbiztos állt. Zászlóaljunk parancsot kapott,
hogy bocsásson a bizottság rendelkezésére egy 100 fős osztagot. Az
osztag parancsnokává engem neveztek ki. A zászlóalj pártszerveze-
te, Mazurov elvtárs vezetésével, több tapasztalt pártmunkást kül-
dött segítségül az osztaghoz. Amikor a bolsevik párt első harci fel-
adatát végrehajtottam, sokat segítettek nekem ezek az elvtársak.

A Kraszivaja Mecsza folyó melletti Jefremov jellegzetes járási
székhely volt: 2 gimnázium, 2 tanintézet, 2 kórház és 7 templom,
gabonaraktárak, burgonyaliszt üzemek és szeszfőzdék, sok kert. In-
nen a sztupinói falusi kerületbe indultunk. Az osztag a helyi lako-
sok sorfala között vonult el: egyesek szemében öröm, másokéban
harag és gyanakvás látszott. Utunk szárazereken és cserjéseken ke-
resztül vezetett, ahol a banditák elrejtöztek. Egész nap teljes harc-
készültségben kellett lennünk. I. Sz. Turgenyev „Egy vadász fel-
jegyzései” című művében elragadtatással írt a Kraszivaja Mecsza
környékéről, a folyó menti ligetek smaragd színű lombjairól, a sötét
zöld, arany színű csaltról és a levegőről, amelyet hol a nap, hol a
hold sugarai ragyognak be. Az osztagom élén haladva, eszembe ju-
tottak ezek a sorok, amelyeknek lírai hangulata oly távol állt attól,
ami körülöttünk volt. Az édes illattól áthatott éjszakai sötétségben
torkolattüzek villantak fel, a fülemüle énekét pedig a kulák kara-
bélyok tompa dörrenése szakította félbe . . .

A pártcsoport fáradhatatlan tevékenysége, az osztagba kiválasztott harcosok rendkívüli öntudatossága és kötelességtudata, a helyi szegényparasztoknak és a középparasztság egy részének aktív támogatása lehetővé tette számunkra, hogy gyorsan és pontosan végrehajtsuk a bizottságtól kapott feladatokat. A bizottságnak és az osztagnak rövid idő alatt sikerült lefoglalnia sok ezer pud gabonát, amelyet a kulákok elrejtettek és több ezer olyan feltartóztatott vagy önként jelentkezett parasztot irányítani a jefremovi forradalmi bizottság rendelkezésére, akik korábban nem tettek eleget a Vörös Hadsereg behívó parancsának.

Ennek a rövid időszaknak rendkívüli jelentősége volt további életemben és munkámban. Amikor vörösparancsnok lettem és éreztem a párt bizalmát, ráébredtem arra, hogy egyetlen hivatásom: a katonai szolgálat. Akkor született meg az az elhatározásom, hogy bármi lesz is, előbb vagy utóbb belépek a bolsevik pártnak, a nép érdekei igazi védelmezőjének a soraiba. Egyre jobban felismertem azt, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom igazi népforradalom. Ennek a hatására formálódott az én politikai öntudatom is. Teljesebbé vált számomra a haza, a hazafiság fogalma. A haza – Szovjet-Oroszország, a dolgozó nép országa, amely megdöntötte az erőszak és az igazságtalanság világát és eltökélte, hogy földjén megvalósítja az emberiség legjobb elméinek az eszményeit, a szocializmus eszményeit. A szovjet hazának hadseregére, parancsnokokra, köztük katonai szakemberekre van szüksége. És én megfogadtam, hogy híven és igazán szolgálom a nép hatalmát. „Szovjet-Oroszország vagy halál!” – ez volt akkoriban milliók jelszava és így az enyém is!

Ámde nemcsak politikai világnézetem változott meg. A polgárháború sok újdonságot hozott a hadügyben, és így a hadseregszervezésben is. Egyes szakmai fogalmakat gyökeresen felül kellett vizsgálni, újból tanulmányozni. Egyébként, egész életemben erőmet megfeszítve kellett tanulnom. Ilyen a katona hivatása. Ez minden komoly szakembertől, és különösen a szovjet tisztől, megköveteli azt, hogy ne csak gazdag ismeretekkel, kellő politikai felkészültséggel rendelkezék, hanem ezeket az ismereteket állandóan gyarapítsa is, szélesítse látókörét.

1919 nyarán még jobban kiéleződött a katonapolitikai helyzet. A

Déli Front gyorsan közeledett a tulai kormányzóság felé. 14., 13. és 8. hadserege harcolva észak felé vonult vissza, igyekezve feltartóztatni Gyenyikin támadását. A Tulába vezető utat a 13. hadsereg fedezte, amelynek parancsnoka Anatolij Iljics Gekker, egykori lovaskapitány volt, akit még a Román Frontról ismertem. Kutjepov tábornok fehérgárdista hadteste szorongatta, amely Maj-Majevszkij tábornok Harkovtól Kurszk, Orjol, Tula és Moszkva felé előretörő Önkéntes Hadseregének „neves” (Drozdov, Alekszej, Kornijlov és Markov) hadosztályaiból állt. Július 9-én nyilvánosságra hozták az OK(b)P Központi Bizottságának a „Mindent a Gyenyikin elleni harcra!” című levelét, amely megállapította, hogy „Elérkezett a szocialista forradalom egyik legválságosabb, sőt, minden valószínűség szerint a legválságosabb pillanata”. A szovjet haza figyelme első sorban a déli arcvonalra irányult. Augusztus 23-án a tulai kormányzóságban kihirdették a hadiállapotot. Megalakultak a járási védelmi tanácsok. M. V. Medvegyev a jefremovi védelmi tanács tagja lett. A tulai megerősített körlet feladata volt a Moszkvába vezető utak fedezése dél felől. Haditanácsának tagjai olyan edzett harcosok voltak, mint a lett munkás, J. H. Petersz, a VCSK elnökhelyettese, V. I. Mezslauk, az ukrainai Vörös Gárda egyik szervezője és G. N. Kaminszkij, a kormányzósági pártszervezet vezetője.

Tula körül és a hozzá vezető utakon a helyi lakosság segítségével árkokat ástak, drótakadályokat telepítettek, géppuskafészeket rendeztek be. A polgári lakosságot mozgósították, katonai osztagokat szerveztek, szereltek fel és képeztek ki. A harcosoknak több alkalommal beszédet mondott D. P. Oszkin, kormányzósági katonai népbiztos, P. F. Arsentyev, az OK(b)P kormányzósági bizottságának tagja és N. A. Ruszakov, a helyi politikai felvilágosító munka főnöke. A városban és a szomszédos járásokban gyorsan megalakult a 2. tulai lövészadosztály. Ennek magvát a kormányzóság területén levő tartalék zászlóaljok alkották. Jefremovból Tulába küldték a mi negyedik tartalék zászlóaljunkat is, amely addigra két zászlóaljból álló ezreddé szerveződött. Engem először az egyik század parancsnokává neveztek ki, amikor azonban Tulába érkeztünk és az ezred megkezdte a harmadik zászlóalj szervezését, ennek a parancsnoka lettem.

A helyi védelemnek éppúgy, mint hadosztályunk személyi állományának a gerincét munkások alkották, főként a fegyvergyár és az öntöde dolgozói. A fémmunkások kormányzósági kongresszusának az elnöksége még 1919. július 11-én táviratot küldött Leninnek, amelyben jelentette, hogy a kongresszus elhatározta a fegyvergyártás megtízszerezését, a munkások katonai kiképzésének, továbbá proletárezredeknek a megszervezését és azt, hogy „a fémmunkások szocialista esküvel fogadják, hogy meghalnak vagy győznek”.¹ A tulaiak megtartották esküjüket, egybekovácsolták a megerősített körlet erőit, védőibe sziklaszilárd akaratot és vas-szívósságot öntöttek.

Az arcvonal egyre jobban közeledett Tulához. Feszültebb lett a hangulat, s a hadosztályhoz özönlött a feltöltés. A katonai foglalkozások egy napig sem szüneteltek. Szeptember 20-án Gyenyikin csapatai elfoglalták Kurszkot, 22-én pedig megalakult moszkvai védelmi övezet, amely többek között a tulai kormányzóságot is magában foglalta. Orjol és Tula között kiépült az első és a második védővonal. A mi hadosztályunk a harmadikat szállta meg, tőle északra még egy negyedik is húzódott. Az OK(b)P tulai kormányzósági bizottsága szeptember 30-án a párt központi bizottságától levelet kapott, amelyben ez állt: „A legközelebbi pillanat alapvető katonai és egyúttal politikai feladata is az, hogy mindenképpen, bármilyen áldozatok és veszteségek árán is visszaverjék Gyenyikin támadását és megvédelmezzék Tulát üzeimeivel együtt, valamint Moszkvát, majd utána óriási gyalogsági fölényrel rendelkezve menjenek át támadásba az utak hiánya és a rossz utak által megbénított Gyenyikin-lovasság ellen”.

A forradalmi bizottság parancsára október elején annak az ezrednek az élére álltam, amely a jefremovi zászlóalj keretén alakult és nemsokára a 2. tulai lövészhadosztály 5. lövészezredének keresztelték át. Feltöltésére a kormányzósági katonai népbizottságtól forradalmár érzelmű behívottak érkeztek. Többségük mint a cári hadsereg katonája, részt vett az első világháborúban. Könnyen fogott rajtuk a nevelés, amellyel a pártszervezet fáradhatatlanul foglalkozott. A kommunisták ügyesen és hamarosan pártonkívüli aktívák csoportját alakították ki maguk körül és kedvezően befolyásolták a parancsnoki állományt is, amelynek többsége a háborús idők tisztjei vagy

a régi hadsereg alisztjei közül került ki. A behívott szegényparasztokból szintén aktivisták lettek, akiknek befolyása a behívott középparasztokra is kiterjedt.

Október elején ezredünk elfoglalta a megerősített körlet Jaszna-ja Poljana-i szektorát. Az ezredtörzs Mjasznij elővárosból áttelepült Zajcevo faluba. Itt értesültünk Orjol elestéről. A szovjet köztársaság a polgárháború egész ideje alatt igen súlyos helyzetben volt. 1919. október 15-én az OK(b)P Központi Bizottságának Politikai Irodája a Lenin elnökletével tartott ülésen több sürgős intézkedést dolgozott ki. Ezek célja a védelem erősítése, de főképp a Déli Front megszilárdítása, a csapatok harcképességének a fokozása volt. A politikai iroda elrendelte, semmi esetre se engedjük át az ellenségnek Tulát, Moszkvát és a hozzájuk vezető utakat, s rámutatott, hogy a Vörös Hadsereg főerőkifejtését a moszkvai és a tulai körzet védelmére kell összpontosítani, majd utána ellentámadást kell előkészíteni.

Október 20-án Lenin a tulai forradalmi bizottságnak a következő táviratot küldte: „Tula jelentősége most rendkívül fontos – és általában, az ellenség közelségétől függetlenül, Tula jelentősége a Köztársaság számára óriási.

Ezért *minden* erőt a közös munkára kell irányítani, *mindent* a katonai és a katonai-ellátási munkára összpontosítva . . . Okvetlenül a munka *igen nagy* intenzitására van szükség a csapatoknál, a tartalékoknál, a munkásoknál és a munkásnőknél . . .

Szemet nem hunyva ügyelni a védelemre . . . A csapatszervezésnek *rendkívüli* jelentősége van.”²

Október 21-én a tulai szakszervezetek, kormányzósági konferenciájukon, valamennyi szakszervezeti tagot mozgósítottak. „Párthét” kezdődött. A dolgozók tömeggyűléseket és röpgyűléseket tartottak. Ezeken felszólaltak a kommunisták és lelkesítették a dolgozókat meg a vöröskatonákat, felszólították őket, hogy leküzdhetetlen akadályként állják útját a fehérgárdistáknak. Moszkvából megérkezett az „Októberi Forradalom” nevet viselő agitációs vonat, rajta vezető pártfunkcionáriusokkal. A Szovjetek Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottságának elnöke, M. I. Kalinyin beszédet mondott a tulai dolgozóknak.

Mindenki kész volt arra, hogy szuronyt szegezzen a gyenyikiniistákra. Az ellenség azonban nem tudta megközelíteni Tulát. December végén a fehérek Orjol és Kromi környékén súlyos vereséget szenvedtek, és utána déli irányba hömpölyögtek. Így ezredünk Tulától délnyugatra a helyén maradt. Amikor teljesen világossá vált, hogy a déli arcvonalon fordulat történt, a hadosztály parancsnoksága új feladatokat adott a csapatoknak. Mi sejtettük, hol kell majd harc-feladatot teljesítenünk, feltételezve, hogy a 13. hadseregnek rendelkezni fog bennünket. De másképp történt. A közép-orosz erdős sztyeppe helyett nemsokára a belorusz mocsarak és tavak fogadtak bennünket.

AZ INTERVENCIÓSOK ELLEN

SZEBEZS ÉS POLOCK KÖZÖTT. –
MÁJUSI NEKIRUGASZKODÁS. – IDEIGLENES SZÉLCSEND.
– AZ ÚJ CSAPÁS. – KESERŰ KUDARC. – TANÍTÓIMRÓL

1919 novemberében a 2. tulai hadosztály parancsot kapott, hogy induljon el a Nyugati Fronthoz. A hely szerinti elnevezést, amelyet akkoriban a tartalék alakulatok kaptak, törölték, és a hadosztály a harcoló hadsereg keretében megkapta a rendes hadrendi számozást, így attól kezdve 48. lövészhadosztálynak nevezték, ezredünket pedig ennek megfelelően a 143. lövészdandár 427. ezredének. A parancsnokok és a komisszárok a tartományi forradalmi bizottság ülésén jelentést tettek a csapatok állapotáról. Nekem is jelentenem kellett az ezred teljes harckészségét, de hozzátettem, hogy nincsenek tapasztalataim arról, hogyan kell vezetni egy ezredet harc helyzetben, ezért kérem a forradalmi bizottságot, nevezzen ki az ezredhez tapasztaltabb parancsnokot, engem pedig hagyjon meg helyettesnek vagy zászlóaljparancsnoknak. A forradalmi bizottság tagjai megpróbálták rávenni arra, hogy vonjam vissza kérésemet, de miután én kitartottam mellette, elfogadták javaslatomat. Az ezred parancsnokává nemsokára Szobornov elvtársat nevezték ki, én pedig a helyettese lettem.

A hadosztály rendeltetési helyéül a vityebszki kormányzáság erdős-dombos szebezsi járását jelölték ki, amely a 15. (a volt lettországi) hadsereg működési körzetéhez tartozott. A Csud-tó és Ukrajna között a Nyugati Front abban az időben a balti államok és a lengyel burzsoá-nacionalista csapatok ellen védett. A 15. hadsereg parancsnoka egy észt paraszt fia, a Csugujevi gyalogsági iskola és a Nyikolaj Katonai Akadémia végzett növendéke, a régi hadsereg alezredese, a 32 éves Avguszt Ivanovics Kork volt, aki koráb-

ban kitűnt Petrográd védelménél. A hadsereg forradalmi haditanácsának tagjai – a különböző időkben – olyan szilárd bolsevikok voltak, mint Jan Davidovics Lencman, 1899-es párttag, lett munkás, Szovjet Lettország volt belügyi népbiztosa, aki részt vett az októberi forradalomban, valamint Kosztantyin Alekszandrovics Mehanosin, az OSZFSZK volt hadügyi népbiztoshelyettese és más elvtársak. A front parancsnoka előbb Vlagyimir Mihailovics Gittisz volt, aki már kitűntette magát a polgárháború északi és déli arcvonalán; majd utána a polgárháború híres hőse következett, aki az 1., a 8. és az 5. hadsereget, valamint a Kaukázusi Frontot vezette, a 27 éves Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkij. A hadsereg forradalmi haditanácsának tagjai a lengyel és az orosz forradalmi mozgalom ismert harcosai, Feliks Edmundovics Dzerzsinszkij, Ioszf Sztanislavovics Unslit és a lenini párt más harcosai voltak. A hadtestek, hadosztályok, dandárok, ezredek és még a legtöbb alegységnek az élén is kiváló parancsnokok és komisszárok álltak. Velük vállvetve harcolni kitűnő iskola volt, és én mint parancsnok, még csupán szakmai szempontból is, összehasonlíthatatlanul gyorsabban fejlődtem, mint az első világháború éveiben, amikor a Délnyugati és a Román Frontnál voltam.

Amikor megérkeztem az arcvonatra, kiderült, hogy a 48. hadosztály állománya megváltozik. A 143. dandárral például a front legjobbjai közé tartozó 11. petrográdi lövészadosztályt egészítették ki. Ez a hadosztály egy évvel előbb két másik hadosztály – a 4. petrográdi (volt lugai) és az 1. nyizsegorodi – összevonásával alakult meg és Jugyenyics tábornok csapatai ellen szerezte meg harcedzettségét. A mi 427. ezredünkkel a 32. lövészdandárt töltötték fel. Engem a 96. ezred parancsnokának a helyettesévé neveztek ki. A velünk együtt érkező 428. (volt 6. tulai) ezred szintén beolvadt a 32. dandárba. A szomszédos 11. hadosztály a 31. és a 33. dandárból állt. A 32. dandár abban az időben a hadosztály tartaléka volt.

A 11. hadosztály 1920 február–március–áprilisában Juhovicsi–Kohanovicsi–Drissza körzetében védett a fehér lettek ellen. Nekem, mint vörösparancsnoknak ez a harci iskola második szakasza volt, amelyre elégedetten emlékszem vissza. Itt újból meggyőződtem arról, hogy a cári hadsereg reguláris magasabbegységeinek és a győztes nép hadseregének harci módszerei gyökeresen eltérnek egymás-

tól. A vöröskatonák, komisszárok és parancsnokok egysége, a katonai kötelességhez való elvileg más viszonyuk és a harcosok magas fokú politikai öntudata a Vörös Hadsereget hatalmassá és legyőzhetetlenné tette.

A burzsoá-földesúri Lengyelország abban az időben készülődött a szovjet köztársaság elleni újabb hadjáratra. Pilsudski csapatainak Franciaországból 1500 löveget, 350 repülőgépet, mintegy 3000 géppuskát és több mint 300 000 puskát küldtek. A lengyel hadsereg harci létszámát 200 000 főre emelték. A fehérlengyelek elutasították a szovjet békejavaslatokat és 1920 áprilisában megindították a támadást. A mi arcvonalszakaszunkon fő feladattá vált a „szmolenszki kapu” – a Polock és Lepel közti térség – lezárása, amely lehetővé tette a mocsarak és az erdők észak felől való megkerülését a Berezina medencéjében. A Zsernini-tó körzetébe átdobott 96. lövészezred védelme a Lukjanovo–Zamosno–Pozsincki háromszögre támaszkodott. Fokozatosan az egész 11. hadosztályt előrevonták Polockhoz. A Nyugati Front ellencsapásra készült. Jobb szárnyán J. N. Szergejev csapásmérő (északi) csoportjának (a 48. hadosztálynak és a 164. dandárnak) a csapatai összpontosultak. Tőlük délre helyezkedett el a hat lövészhadosztályból (köztük a mi 11. hadosztályunkból) és egy lovashadosztályból álló 15. hadsereg. Még délebbre állt N. V. Szologub 16. (volt belorusz–litván) hadserege. Rá az a feladat várt, hogy kiegészítő-elterelő csapást mérjen Boriszovtól Minszk irányában, a főcsapás mérése pedig a mi feladatunk volt. A harctevékenység tengelyét itt a polock–mologyecsnoi vasútvonal alkotta. Az északi csoport észak felől, a Gyisznától támadt a vasútvonal sávjában; a 15. hadsereg pedig kelet felől, Ullából kiindulva. Seregtesteink a Berezina felső folyásánál átvágták az ellenség arcvonalát és délnyugatnak fordultak, hogy a litván határ mentén fejlesszék ki a sikert és kiérjenek Nyugat-Belorussziájába.

A 60 kilométeres arcvonalon egyszerre minden hadosztályával felvonuló 15. hadsereg május 14-én váratlan csapást mért az ellenségre. A mi hadosztályunkban mindössze 2500 szurony volt. Ámde ezek a szuronyok olyan harcosok kezében voltak, akiket lelkesített az a gondolat, hogy a szovjet hazát védelmezik az intervenciókkal szemben. A 11. lövészhadosztály nyomban a támadás kezdete után, mint a jobb szárny legszélsőbb magasabbegysége, csatlakozott a csa-

pásmérő csoporthoz és utána annak állományaiba került. Gyorsan áttörtük a lengyelek arcvonalát és a 96. ezred megkezdte az előrenyomulást, szorongatva az ellenséget. A hadművelet mindvégig a vasút mentén folyt, a még valószínűleg a jégkorszakban keletkezett sok tó közti természetes átjárókban. Az első komoly ellenállásba május 18-án ütköztünk, amikor összezsúplottuk az ellenség pozsnai hadosztályával. Elkeseredett küzdelem kezdődött Krulevscsizna állomásért. Az ezred, miután súlyos veszteségeket szenvedett, néhány napra a hadosztály tartalékába került. Május 27-én azonban ismét harcba vetettek bennünket. Az ellenséget egymás után vertük ki állásai-ból, Dolginovótól délre átkeltünk a Vilija folyón és már támadásra készültünk Vilejka ellen, amikor a lengyel lovasság váratlanul el-lencsapást mért ránk. Az ezred harcosainak egy része nem állta a lovasok rohamát és szétszóródott. Az alegységeket a visszavonulás alatt kellett rendezni. Ez újabb lecke volt számomra.

A következő napokban a fehér lengyelek csapásainak elhárítása közben ellenséges páncélosokkal is találkoztunk. A harc változó sikerrel június 2-ig tartott, s utána a 11. hadosztály és vele együtt az egész Nyugati Front is megkezdte a visszavonulást. A Doksicin, Pogyevilje állomások és a Plissza-tó körzetében szüntelenül ellenlő-véseket hajtva végre, a Dolgoje és a Szso tavak közti földszorosig vonultunk vissza. Ott megvetettük lábunkat, lövészárkokat ástunk, drótkadályokat telepítettünk és naponta több rohamot visszavérve június 15-ig tartottuk állásunkat. Az ellenség, miután meggyőződött róla, hogy tovább nem tud viasszaszorítani bennünket, felhagyott a rohamokkal. Most fél hónapig tartó csend következett. Ekkor kezd-tük elemezni, miért akadt el váratlanul májusi támadásunk. Kide-rült, hogy a lengyelek, miután először a 16. hadsereget visszavetet-ték a Berezinán túlra, délről tartalékokat vontak előre és oldalba támadták a 15. hadsereget – amely 180 km széles arcvonalon bon-takozott szét –, hogy elvágják a front erőitől és a litván határhoz szorítsák. A 15. hadsereg, miután a májusi ütközetekben nagy vesz-teségeket szenvedett, ugyancsak kénytelen volt visszavonulni. A Mayuta folyónál azonban szívósan megkapaszkodott és Pilsudski csapatai egy lépést sem tudtak előrenyomulni. Véget ért a berezinai ütközet.

Megkezdődött az erők átcsoportosítása. A front- és hadsereghad-

tápot valamelyest feltöltötték. A mi 11. hadosztályunknál 5500-ra gyarapodott a szuronyok száma. A 48. hadosztályt a parancsnokság a jobbszárnyán legszélére, a lett határhoz helyezte, készenlétben arra az esetre, ha a fehér-lettek ott valamit megkísérelnének. A kibővített Északi Csoportot átszervezték a 4. hadsereggé. A 11. hadosztály megmaradt a 15. hadsereg alárendeltségében. A bal szárny néhány magasabbegységgel megerősítve a Keleti és a Déli Frontnál kitűnt V. Sz. Lazarevicsnek a parancsnoksága alatt átalakult a 3. hadsereggé. Délebbre állt a 16. hadsereg és a Moziri Csoport. A júliusi támadásban a fő feladatokat Drissza és a Pelik-tó közötti 135 km széles arcvonalon a három északi seregtestnek kellett megoldania. Különleges feladat hárult a jobb szárny legszélén levő 3. lovashadtestre, amelynek parancsnoka G. D. Gaj, a Keleti és a Déli Front harcainak a hőse volt. Ennek a hadtestnek Gyiszna körzetéből kiindulva és észak felé tartva meg kellett kerülnie a lengyel hadsereg bal szárnyát és a mögöttes területen keresztül el kellett jutnia a Narocs-tótól nyugatra a litván határig, hogy áttörjön Osmjani felé és Lida körzetében elvágja az ellenség visszavonulási útvonalait. Ez alatt a 15. hadseregnek a szomszédaival együtt meg kellett ismételnie a májusi támadást Mologyecsno ellen, a Nyugati Front déli seregtesteinek pedig Minszk, Szluck és Pinszk irányában kellett támadniuk. Frontunk általános feladata az volt, hogy jobbról mért megkerülő csapással a poleszjei mocsarakig visszavesse a fehér-lengyeleket.

Az új támadás július 4-én kezdődött, és rendkívül sikeresen haladt. Megtörve az ellenség ellenállását, az egész Nyugati Front gyors ütemben tört előre. A 15. hadsereg néhány nap alatt akkora távolságot tett meg, amekkorát mi májusban, és folytatta a fehér lengyelek üldözését. Elhagytuk Glubokojét, Parafjanovót és Mologyecsnot. Lida felé tartottunk. Bal szomszédunk, a 3. hadsereg, Doksicitől szintén Lida irányába fordult. A 16. hadsereg Minszktől Baranovicsi ellen támadott. Jobb szomszédunk, a 4. hadsereg, Posztavi bevétele után Vilno felé tört előre. Gaj lovashadteste csodát művelt. Lovasai rajtaütésszerűen elfogtalalták és a gyalogság megérkezéséig tartották a grodnói erődotet. Először azonban át kellett törni azt a védővonalat, amelyet itt a németek építettek ki a világháború alatt. A fehér-lengyelek e védővonalban rendezkedtek be és

megpróbálták feltartóztatni a munkás-paraszt ezredek diadalmenevét. Szmorgony körzetében a 15. hadsereg műszaki zárukba ütközött. Elkeseredett harc lángolt fel. A Nyemanhoz vezető út nem volt könnyű.

A harc kellős közepén, július végén, váratlanul parancsot kaptam: azonnal vegyem át a 427. lövészezred parancsnokságát, korábbi 48. hadosztályomnál. Meg kell mondanom, hogy szomorúan vettem búcsút a 96. ezred derék és tapasztalt kollektívájától, amelyben mint vörösparancsnok tovább edződtem, immár nem a banditák, hanem az ellenség reguláris csapatai ellen vívott harcokban. Szívélyes búcsút vettem Kovaljovtól, az ezredparancsnoktól, Zsesztyannyikovtól, a komisszártól, Dobrohotovtól, az ezredsegédtisztől és a többi elvtárstól.

A 48. hadosztály éppen Vilno felé menetelt. Első parancsnoka, Logofet elvtárs abban az időben a 4. hadsereg parancsnokának a helyettese volt, amelynek állományába ez a hadosztály is tartozott, az új hadosztályparancsnok pedig Jefim Vinkentyevics Baranovics lett, aki 1919-ben a tulai kormányzóság Belev nevű városában a tartalék zászlóaljat vezette, majd parancsnok lett a 48. hadosztály egyik ezredénél. A 143. lövészdandár parancsnoka és komisszára, egy lett munkás, az 1917. évi moszkvai fegyveres felkelés hőse, az igen bátor, de heves természetű Oszkar Jurjevics Kalnyin közölte velem, hogy azt a beosztást, amelybe kineveztek, már betöltötték. Ezért azt javasolta, hogy jelentkezzem a hadosztályparancsnoknál. Én a legkevésbé sem gondoltam arra, hogy okvetlenül ezredparancsnoki beosztásban kell dolgoznom. Sokkal vonzóbb volt számomra az ezred- vagy zászlóaljparancsnok-helyettes már ismerős munkája. Ezért kértem a dandárparancsnokot, adjon valamilyen beosztást a dandárnál. Így lettem a 429. lövészezred parancsnok-helyettese.

Augusztus közepéig hadosztályunk Vilno körzetében helyőrségi szolgálatot adott. Az ezred, különösen erkölcsi-politikai szempontból, igen jó benyomást keltett bennem. Zömmel harcokban már részt vett vöröskatonákból vagy olyanokból állt, akiket a tartalék csapatoknál képeztek ki. Nagyon jó kapcsolat alakult ki az ezred parancsnokságával, így magával az ezredparancsnokkal, Drejvics elvtárrsal is, bár a dandárnál figyelmeztettek arra, hogy „nehéz” ember. Az ezred pártszervezete harcos, összeforrott volt. En-

nek mindennél jobban örültem. Már az MPVH-ban teljesített rövid szolgálat alatt is meggyőződtem róla, hogy a katonai egységnél levő erős bolsevik szervezet mindenben, – de különösen a harc feladatok megoldásában – a siker komoly záloga.

A Nyugati Frontnak addigra sikerült learatnia a júliusi győzelmek gyümölcseit, de átélte az augusztusi kiábrándulásokat is. A Vörös Hadsereg eljutott Vasóig, ott azonban megállították. Az 500 kilométeres menet kimerítette, a szakadatlan harcokban nagy veszteségeket szenvedett, elszakadt támpontjaiól, nem kapott sem feltöltést, sem lőszerutánpótlást, s így kellett megütköznie Piłsudski túlerőben levő csapataival, amelyek az antant technikai potenciáljára támaszkodtak. Utána történt az, amit a burzsoá sajtó „visztulai csodának” nevezett – csapataink visszavonultak. A szomszédaitól elvágott és legyengült 4. hadsereg a 3. lovashadtesttel együtt csak Kelet-Poroszország felé tudott elvonulni, átlépte a német határt és ott internálták. A 3. és 15. hadsereg nehéz körülmények között vonult vissza; az egyik Grodno, a másik Volkoviszka felé. A mi hadosztályunkat is ide irányították, azzal a feladattal, hogy állítsa meg az ellenség támadását és segítsen a 15. hadsereg magasabbegységeinek.

Volkoviszkon keresztül, ahova augusztus 18-án érkeztünk meg, vonult vissza a csapatok hadtápjá: fogatok, tüzérvonatok, konyhák. Néha elszórt csoportok is érkeztek. Rossz volt rájuk nézni. Naptól cserzetten, kimerülten, sokan véres kötéssel, komoran lépkedtek az út szélén. Volkoviszktól délnyugatra talákoztunk az ellenséggel, amely megpróbálta kifejleszteni sikerét. A 15. hadsereg utóvédjét kiverve állásaiból, behatolt Pruzsaniba és Belovezsckájába. Ezredünk Szviszlocs körzetében fogta fel a fehér lengyel egységek csapását. Szívós harc eredményeképpen a 48. hadosztály visszaverte az ellenséget, foglyokat és hadizsákmányt ejtett és védelmet foglalt a belovezsckajai erdőhöz vezető úton. Valahol itt tartózkodott a belorusz parasztokból alakult Rubo-partizánosztág, de sehogy sem tudtunk kapcsolatot teremteni vele. A 429. ezred átkelt a Narew folyón és két héten át változó sikerrel harcolt a fehér lengyelek ellen.

Bal szomszédunk a 427. ezred volt. Egyszer az ellenségnek sikerült áttörnie arcvonalát. Drejvics, a 429. ezred parancsnoka a szárny

biztosítása végett elhatározta, hogy a tartalékban levő második lövészsászlóaljjal ellenlökést hajt végre. Ez sikeres volt, a fehérlegyelek visszavonultak és az ezred nyitott szárnya mögött sikerült oldalvédelmet szerveznünk. A második zászlóalj harcát én vezettem, s megpróbáltam összeköttetést létesíteni a 427. ezreddel, de ez nem sikerült. Egyes katonák, akik a harc idején a mi védőkörletünkbe tévedtek, elmondották, hogy ezredük, miután veszteségeket szenvedett, rendezetlenül vonult vissza.

Aznap este Drejvics hívatott a törzshöz és átnyújtotta Kalnyin dandárparancsnok távmondatát, amelyben utasított, hogy azonnal vegyem át a 427. lövészezred parancsnokságát és reggelre bármi áron foglaljam vissza az általa feladott terepszakaszt. Távbeszélőn összeköttetésbe léptem a dandárparancsnokkal és jelentettem neki a parancs vételét. Arra a kérdésemre, hogy hol találom meg a 427. ezredet, az ezred törzsét és volt parancsnokát, a dandárparancsnok megnevezte azt a körzetet, amelyet valójában az a zászlóalj tartott megszállva, amelytől épp az imént érkeztem. Miután vázoltam a valódi helyzetet ezen a szakaszon, azt javasoltam, hogy a dandár tartalékából azonnal dobják át az áttörés körzetébe a 428. lövészezredet és kértem, legalább egy éjszakát adjon arra, hogy összegyűjtssem és rendezzem a 427. ezredet. Embereket is kértem. Erre válaszul azt a parancsot kaptam, hogy azonnal jelentkezzem a dandár Bejki faluban levő törzsénél.

A törzsnél a dandárparancsnok határozottan megismételte a korábbi parancsot. Én jelentettem, hogy bármennyire igyekszem is, ezt a parancsot nem tudom teljesíteni. Erre azonnal őrizetbe vettek és elküldtek Volkoviszka, a forradalmi törvényszékhez. Még négy versztet sem tettünk meg, amikor visszavittek a dandártörzshöz és újból megismételték a parancsot. Én azt feleltem, hogy a parancsot továbbra is teljesíthetetlennek tartom. Erre egy írást nyújtottak át, amelyben az állt, hogy „szabotázsért és ostoba gyávaságért” leváltanak a 429. ezred parancsnokhelyettesi beosztásából és kineveznek szakaszparancsnokká ugyanannak az ezrednek az egyik lövészsászlóaljahoz. Ezzel az írással tértem vissza a 429. ezred rendkívüli módon csodálkozó és a történetek miatt izgatott parancsnokához és komisszárjához. Tőlük pedig, bármennyire kértek is, hogy töltsen náluk az éjszakát, elindultam a szakaszomhoz, ugyanannak a második

zászlóaljnak a hatodik századához, amellyel tegnap egész nap együtt harcoltam. A katonaság útjai és útvesztői néha bonyolultak . . .

. . . Pokolian sötét éjszaka volt, s a századot ugyanazon a terepszakaszon találtam, ahol nappal hagytam. A szakasz, amelynek a parancsnokságát átvettem, az ezred nyitott szárnyán védett. Nem sokára csatlakoztak hozzá a 428. ezred alegységei, amelyek éppen akkor érkeztek a dandárparancsnok parancsára a tartalékból (ezt kértem tőle). Néhány napi szívós harc után, amikor már megtanultam értékelni szakaszom harcosainak semmihez sem hasonlítható szívóságát és bátorságát, a 48. hadosztály parancsnoka magához rendelt. A törzsnél J. V. Baranovics hadosztályparancsnok és Indrikszon komisszár közölte velem, hogy a hadosztály párt- és nyomozó szervei által végzett gondos nyomozás megállapította, hogy a dandárparancsnok ellenem felhozott vádját semmi sem igazolja. A 96. és a 429. lövészezred parancsnokságának és pártszervezetének igen jó a véleménye rólam. A 11. lövészhadosztály parancsnoksága és politikai osztálya közölte: a Sosa folyó melletti 1920 július eleji harcokban tanúsított sikeres és hozzáértő tevékenységemért szóba került az, hogy a Vörös Zászló-rendre terjesztenek fel. A dandárparancsnok visszavonta parancsát, engem pedig A. I. Kork hadseregpáncsnok hozzájárulásával ideiglenesen, amíg egy ezredparancsnoki beosztás fel nem szabadul, a hadosztályunknál alakuló önálló zászlóalj parancsnokává neveztek ki.

Szeptember második felében a 48. hadosztály az egész Nyugati Fronttal együtt, heves harcokban tovább vonult vissza kelet felé. Önálló zászlóaljunk állandóan részt vett az ellenséges rohamok visszaverésében. Mindannyiunk számára nehéz nap volt szeptember 23-a, amikor az ellenség áttörte a 144. lövészdandár védelmét és veszélybe került a 143. dandár hadtápjá. Át kellett verekednie magát a fehérlengyel láncokon, aztán gyorsan visszavonulni Szlonimba és tovább a baranovicsi országúton. Novaja Mis, Baranovicsi, Nyeszvics, Kopil és Szluck falvak – ezek szinte szakadatlan visszavonulásunk mérföldkövei. Itt a Lany, Morocs és a Szlucs folyók menti árterületen, ahol a parányi falucskákban „istentől elhagyott” emberek éltek, a katonák néha könnyebben át tudtak vergődni, mint a lovak. Néha csapdába kerültünk, amelyből, úgy látszott, nincs menekvés. A szegényparasztok mentettek ki bennünket, akik

megmutatták a rejtett gázlókat. A gazdagok viszont kárörvendően mosolyogtak, sőt néha ki is kiabáltak a félig nyitott ablakok mögül: „Elvtárs-urak, csináljatok vásárt, adjátok el a lovakat!”

Ámde a háborúban kimerült burzsoá-földesúri Lengyelország kénytelen volt lemondani hódító terveiről és békét kötni. A Rigában 1920 októberében aláírt előzetes feltételek szerint a határ Lengyelország és az OSZFSZK között nagyjából 50–100 kilométerre attól a vonaltól nyugatra húzódott, amelyet a szovjet kormány 1920 tavaszán javasolt, mielőtt a fehérlengyelek elkezdtek a harctevékenységet. Ez volt az agresszió büntetése. Ezért e hadjárat objektív eredményének, mondta Lenin, az ellenség vereségét és Szovjet-Oroszország győzelmét kell tekinteni.³

Az arcvonalon október 19-re virradó éjjel megszűnt a harctevékenység. A 48. hadosztály, amely Bobrujszktól nem messze tartózkodott, mint a hadsereg tartaléka, ellenőrzése alatt tartotta a Dnyeper és a Berezina közti folyosót: figyelőket különített ki, felderítést végzett és rejtett őrzőjáratokat indított. Erre szükség volt, mivel az ellenség hivatalosan megszüntette ugyan a harctevékenységet, titokban azonban támogatta a különféle bandita csoportokat, amelyeket Belorusszija középső területére küldött. Közülük a legveszedelmesebb Sz. N. Bulak-Balahovics úgynevezett „népi belorusszijai önkéntes hadserege” volt, amely három gyalogos és egy lovashadosztályból (mintegy 9000 szurony és szablya) állt, továbbá Iszakra atamán „paraszt dandárja”. Bulak-Balahovics, aki a múltban lovassági törzskapitány volt, már a forradalom előtt feltűnt kalandorságával. 1918-ban belépett a Vörös Hadseregbe, de kezdettől fogva az áruháson járt az esze és miután Luga város környékén megszervezett egy lovascsapatot, hamarosan átállt a fehérgárdistákhoz. Ezért a tetért ott vezérőrnaggyá léptették elő, és 1919-ben részt vett Jugyenyics csapatainak Petrográd elleni támadásában, 1920-ban pedig Piłsudski szolgálatába állt.

Októberben Bulak-Balahovics csapatai Turov környékén tartózkodtak, novemberben hadműveletet hajtott végre Mozir ellen és kihasználva a Vörös Hadsereg csapatainak háború utáni szétszórtságát, elfoglalta ezt a várost. „Halál-zászlóaljai” valóban halált arattak. Legyilkolták a szovjet- és pártfunkcionáriusokat. Miközben üldöztük, a szó szoros értelmében vérnyomokon haladtunk. Megérezve

a Vörös Hadsereg reguláris alakulatainak közeli támadását, „a belorusz állam feje” (hangzatosan így titulálta magát) kettéosztotta erőit, az egyik oszlopot Zslobin, a másikat Recsica ellen küldte. November 16-án utolértük és szétzúztuk. Ekkor emberei szétszóródtak és kisebb csoportokban a Poleszje eldugott helyein próbáltak menekvést keresni. Sajnos, magát a „belorusz állam fejét” nem tudtuk elkapni, és sikerült külföldre szöknie. A bandái elleni egyik harcban halt hősi halált Oszkar Kalnyin, a 143. dandár parancsnoka. Én a múltbeli nézeteltérések ellenére baráti kapcsolatban voltam vele és elvtársaimmal együtt megrendített halála. Velem egyidős volt, még csak most kezdett élni. És e rövid idő alatt is sokat sikerült tennie a szovjethatalomért . . .

Amikor az intervenció elleni harcról szóló elbeszélésemet befejezem, szeretnék néhány szót szólni – azokról, akik bátorságra és arra tanítottak, hogy ne féljek az igazságtól még akkor sem, ha az a legkegyetlenebb, nézzek bátran szembe vele, tartsak mindig a néppel és hajthatatlanul védelmezsem a szovjet haza becsületét – a kommunistákról, akikkel azokban az években együtt szolgáltam. Akkori nevelőim és tanítóim közül sokan már rég nem élnek. Emléküket azonban mindig szentül megőriztem. Bármilyen beosztásban voltam is később, bármilyen hivatás és kitüntetés jutott is osztályrészemül, igyekeztem méltó lenni azokhoz, akik segítettek sorsomat összekötni pártunk ügyével, elfoglalni helyemet a szovjet állam katonáinak a sorában. Örökké megőrzöm Mihail Vasziljevics Medvegyevnek, a jefremovi járás katonai népbiztosának emlékét. Az egész polgárháború alatt a 48. lövészhadosztály ellátófőnöke volt, majd utána hosszú ideig a honvédelmi népbiztosságon az üzemanyagellátási csoportfőnökség vezetője.

Sokat tanultam K. F. Komintól, a negyedik tartalék zászlóalj, Zsesztyannyikovtól, a 96. lövészezred és Indrikszontól, a 48. hadosztály komisszárjától. És rajtuk kívül még sokaktól, akik személyes példájukkal, jó szóval és tanáccsal segítettek járnom a vörösparancsnokok útját.

EZREDTAPASZTALATOK

HARC A BANDITÁK OSZTAGAI ELLEN. – SZAMARÁN
KERESZTÜL TVERBE. – SORBAN MINDEN EZREDBEN.

A MOSZKVAI KATONAI KÖRZETRŐL.

TANUL A HADSEREG. – MI A TERÜLETI RENDSZER?

EZREDTÁRSÁK. – EMLÉKEZETES LÁTOGATÁS

1920 novemberében 48. lövészadosztályunkat átvezényelték a szmolenszki kormányzóságba. Ott önálló zászlóaljam parancsot kapott az idősebb korosztályok leszerelésére és hazaküldésére. Utána a zászlóalj feloszlott. Engem a 142. lövészdandár 424. ezredének a parancsnokhelyettesévé neveztek ki.

1921 elején a 48. lövészadosztály egységeit, amelynek már voltak némi tapasztalatai a banditizmus elleni harcban, a szamarai kormányzóságba irányították, ahol még mindig garázdálkodtak a banditák. A volgántúli katonai körzet parancsnoksága utasított, hogy a helyi járásokat minél hamarabb tisztogassam meg a kis, de igen elvetemült fegyveres kulákbandáktól. Időnként a kormányzóságon nagyobb menekülő bandita-osztagok is „átvonultak”. Raboltak, gyilkoltak, gyűjtogattak... 1921 telén a Volga jobb partjáról betört a kormányzóságba Popov volt tábornok ezer főnyi osztaga. Ezt áprilusra szétzúztuk, de májusban a Pugacsov-járásban felbukkantak Aisztov, Szafonkin és Szarafinkin (összesen mintegy 200 fős), majd Pjatakov lovascsoportjai, a novouzenyi járásban pedig megalkult Szerov lovasbandája 500 fővel. A bandák ellen, egészében véve, sikeresen harcoltunk, de nekünk is voltak veszteségeink. Az egyik vállalkozás során meghalt barátom, a mindenki által kedvelt Konsztantyin Komin. Amikor az előtte való nap elbúcsúztam tőle, aligha gondoltam, hogy soha többé nem fogok találkozni ezzel az erővel és energiával teli bajtársammal, hogy számára a szamarai sztyepékre vezető út lesz az utolsó. Ez volt az egyik legfájdalmasabb veszteség számomra mindazok közül, amelyeket a polgárháború éveiben megértem.

Augusztusig vagy felszámoltuk vagy szétszórtuk a bandákat. A Volga vidékén dühöngő éhínség arra kényszerítette a Köztársaság Forradalmi Haditanácsát, hogy több katonai egységet ide vezényeljen. Ezenkívül megkezdődött a Vörös Hadsereg magasabbegységeinek a háború utáni, állandó szolgálati hely szerinti elosztása. A 48. lövészhadosztályt a fővárosi katonai körzet állományához csatolták és állomáshelyéül a tveri kormányzóságot jelölték ki. Így a 424. ezred V. I. Baharjovval az élén Rzszevbe került, én pedig ismét meg láttam a Volga-mentét, csak hogy ezúttal a nagy folyó felső folyásánál. Minden korai fűságom emléket idézte: a város majdnem ugyanolyan, mint Kinyesma, csak kissé nagyobb, hasonló üzemek, zömmel lentilolók és kenderfonók. Az élet itt is, mint mindenütt, új mederbe folyt, melyet a szocialista forradalom és a polgárháború nagyszabású eseményei határoztak meg.

Ezredünk helyőrségi szolgálatot teljesített és aktívan bekapcsolódott a környező falvak dolgozóinak az életébe. Segítettünk betakarítani a termést, részt vettünk a terményt begyűjtő szervek munkájában. De nemsokára, számomra új dologgal kellett foglalkoznom. Ovecskin, a 142. dandár törzsfőnöke betegeskedett és kineveztek a helyettesévé. Mint harcoló egység parancsnoka itt szereztem első – bár egyelőre meglehetősen szerény – tapasztalataimat a törzsmunkáról. És, természetesen, eszembe sem jutott, hogy egyszer a legmagasabb törzsbeosztásokban fogok dolgozni.

1922-ben megkezdődött az MPVH nagy átszervezése. Minden lövészhadosztálynál megszüntették a dandárokat. Most a belső körzetek hadosztályai három lövészezredből, a beosztott parancsnokok hadosztályiskolájából és különféle alegységekből álltak, felére csökkentett személyi állománnyal. Új lépést tettünk 1923-ban, amikor jóváhagyták a lövészhadosztály egységes szervezetszerű állományát (15 3000 fő, 156 géppuska, 24 löveg) és az MPVH-nál rendszerszerűsítették a lövészhadtesteket, mint a szárazföldi csapatok legmagasabb harcászati egységét. Ezzel párhuzamosan tömegesen szerelték le az embereket. Feloszlatakor a magasabbegységek egybeolvadtak. Amikor a dandár átalakult ezreddé, az ezred pedig zászlóaljja, átadták megnevezésüket.

A mi 48. hadosztályunk, amely kettős nevet kapott (a törzs tartózkodási helye alapján tveri, a többi szolgálati ág elhelyezése alap-

ján kasini) a 142., 143. és a 144. lövészezredből, egy tüézezredből és egy lovasezredből (amelyet nemsokára Turkesztánba küldtek, hogy harcoljon a baszmacsok ellen), továbbá egyéb különleges és el-látó-alegységekből állt. A 144. ezred – később kimri, még később visenyevolocki – egy ideig Moszkvában állomásozott, a hadosztály többi egységét pedig rögtön a tveri kormányzóságban helyezték el. Mivel dandárunk ezreddé alakult át, a parancsnoki állományt ismét áthelyezték. Engem újból ezredparancsnok-helyettségé neveztek ki, és amikor parancsnokunk, V. I. Kalinyin tanfolyamra ment, ideig-lenesen átvettem a 142. lövészezred parancsnokságát. Egyébként később, a következő tíz évben, hadosztályunk valamennyi ezredének voltam a parancsnoka és lelkiismeretemre mondhatom, hogy rendkí-vüli „ezredtapasztalatokat” szereztem.

Úgy vélem, hasznos lesz, ha itt azt is megemlítem, milyen volt akkoriban a moszkvai katonai körzet, amelyben szolgálhattam. A fővárosi helyőrségről nem beszélek, csak a kormányzósági katonai magasabbegységekről. A körzethez 16 kormányzóság tartozott. Te-rületükön 1922-ben hat lövészhadosztályt, két önálló lövészdandár, repülőosztagok, páncélos csapatok, tüzéségi, műszaki, híradó és egyéb önálló egységek, továbbá különleges intézetek és különféle raktárak voltak. 1923-ban a körzet megkapta az 1. önálló különleges lovasdandárt, 1924-ben pedig a 14. (később 10.) majkopi lovashad-osztályt. Ezek a magasabbegységek hadtestbe voltak szervezve. Amikor 1923-ban a körzethez osztották be a 10. lövészhadtestet, amelynek parancsnoka P. J. Dibenko, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és a polgárháború hőse volt, a magasabbegységek ko-rábbi alárendeltsége nem változott meg azonnal: a 3. lövészhadtest-hez (parancsnoka V. F. Gruseckij, a tapasztalt és harcokban edzett hadvezér volt) tartozott a 6. orjoli, a 17. nyizsegorodi és a 19. voro-nyezsi hadosztály; a 2. lövészhadtesthez a 14. moszkvai, a 18. ja-roszlavli és a 48. tveri hadosztály.

Hadtestünk parancsnoka akkoriban D. N. Nagyezsnij volt. A polgárháborúban az Északi és a Nyugati Frontot vezette, utána az MPVH gyalogsági szemléelője lett. Gazdag tapasztalatainak és szé-les körű ismereteinek nagy jelentősége volt az alája rendelt maga-sabbegységek rendbehozása és szolgálatuk tökéletesítése szempont-jából. A körzet parancsnokságánál sem volt hiány tudásban. A

moszkvai katonai körzet csapatainak parancsnoka az 1922–1924. években N. I. Muralov, törzsfőnöke M. I. Alafuzo, a politikai csoportfőnökség főnökei egymást követően I. V. Valentyinov-Bojkov, B. A. Breszlav és P. I. Pavlovszkij voltak. Sorsuk különbözőképpen alakult, de mindegyikükre elmondhatjuk, hogy kitűnően értették dolgukat.

142. lövészezredemben a parancsnokok és a politikai munkások többségét régóta és jól ismertem. Az ezred a tulai megerősített körzet bogorodicki osztagából nőtt fel. Amikor a tulai hadosztályból 48. hadosztály lett, az ezred a 425. számot kapta. Állománya részt vett a Nyugati Front ütközeteiben, most pedig az egész hadsereghez hasonlóan a békés élet feltételei között hozzálátott a mindennapi harci-politikai kiképzéshez. A tveri járási végrehajtó bizottság védnökséget vállalt felette. Nem sokkal azután, hogy átvettem az ezred ügyeit, egységünknek komoly próbát kellett kiállnia, a szeptemberi hadgyakorlatokat. A polgárháború után ezek voltak az első olyan hadgyakorlatok, amelyeken valamennyi fegyvernem, továbbá GPU-egységek és a különleges rendeltetésű egységek is részt vettek. A gyakorlatokon megjelent Sz. Sz. Kamenyev, a Vörös Hadsereg főparancsnoka és B. M. Saposnyikov, az MPVH vezérkari főnökének első helyettese.

A hadügy fejlődésének már abban az időben nagy jelentőséget tulajdonítottak. Mindenki jól tudta, hogy nincs jogunk elmaradni az imperialista államok hadseregei mögött, és ezért mindnyájan úgy dolgoztunk, ahogy erőnkől és tudásunkból telt. A hadsereg fegyverzete is változott, igaz, nem olyan gyors ütemben, ahogy szeretnénk volna. 1922-ben megkezdődött az úgynevezett bemutató századok szervezése, amelyek automata puskákkal voltak felszerelve. Ezzel kapcsolatban azt a feladatot tűztük eléjük, hogy alaposan tanulmányozzák az új fegyvereket és sajátítsák el az új harcmódokat, hogy a vonal-harcászatról áttérhessünk a csoport-harcászatra. A szerzett tapasztalatokat tovább kellett adni az ezred többi alegységének. Sajnos, ez abban az időszakban, az új fegyverek fogyatékoságai miatt majdnem lehetetlen volt. Ezért mindenkit, aki az ezredhez került (az OSZFSZK dolgozó származású polgárainak hadkötelezettségéről szóló 1922. szeptember 28-i rendelet alapján) kénytelenek voltunk lényegében a korábbi módon felszerelni és kiképezni. Az újon-

cok többsége alig tudott írni-olvasni, vagy teljesen írástudatlan volt, úgyhogy minden egységnél a tisztán katonai és politikai foglalkozásokon kívül kénytelenek voltunk megszervezni az orosz nyelv, a számtan és a földrajz oktatását. Ily módon a Vörös Hadsereg egyidejűleg az írástudatlanság gyorsított felszámolásának tömegiskolája is volt.

Az 1922. év nagyszabású kiképzési intézkedései közül megmaradtak emlékezetemben a Szudogdánál végrehajtott körzeti téli hadgyakorlatok, amelyeken a körzet valamennyi felderítő osztaga részt vett, sítalpakon. A kétoldalú gyakorlatokon találkozó menetet hajtottak végre, téli körülmények között. A 2. lövészhadtest egységei és magasabbegységei felderítő osztagának én lettem a parancsnoka. Ezeken az eredeti és tanulságos gyakorlatokon az egyik fél tevékenységét D. N. Nagyezsnij, a 2. lövészhadtest, a másikat pedig V. F. Gruseckij, a 3. lövészhadtest parancsnoka irányította.

A csapatoknál abban az időben nagy jelentőséget tulajdonítottak a sí-kiképzésnek. Ezt nálunk, a 142. ezredben is jól megszerveztük. Erről az alábbi tények tanúskodnak. 1923 telén a körzeti versenyekre való készülés közben az ezred csapata kitűnően hajtotta végre a sífutást a Klin–Tver útvonalon. A körzeti versenyeken, amelyeken 35 sícsapat vett részt, ezredünk csapata a harmadik lett, a csapat vezetőjét, Brunov századparancsnokot ezüstéremmel tüntették ki.

Az ezredben a testedzésre és más sportágakra is komoly figyelmet fordítottunk. Erre a célra a szolgálatmentes időt használtuk fel, igyekeztünk minden katonával megszerettetni a sportot és minden módon buzdítottuk a kiválókat. Öröm volt nézni, ahogy a harcosok versenyt futottak a gyakorlótéren, ahogy megszállták a sporttelepet, versenyeztek, hogy ki tudja messzebb elhajítani a gyakorló kézigránátot, vagy ahogy a nyújtón dolgoztak. Szemlélatomást változott az újoncok külseje. Minél szívósabbá váltak a kiképzésben és a gyakorlatokon, annál katonásabb lett a tartásuk.

1922-ben a hadosztály könnyű atlétikai versenyén a 142. ezred csapata a 77 díj közül hetet elhozott. 1923-ban az ezred a hadosztály kötelékében, a körzet más ezredeivel együtt részt vett a Moszkvában, a hodini mezőn tartott táborozáson. Június 17-én a körzetben első ízben rendeztek terepfutási versenyt. A csapatok tagjainak 10 kilométert kellett futniuk átszegdelt terepen, teljes menettfelszerelés-

sel. A verseny megtekintésére a moszkvaiak ezrei gyűltek össze. Mindnyájan türelmetlenül vártuk az eredményt. Mekkora volt az örömünk, amikor a versenyt a 142. lövészezred csapata nyerte meg. Zúgó tapsvihár közepette, ünnepélyesen nyújtották át neki a vándordíjat.

Am nemcsak sikereink voltak. Nehézségből legalább annyi akadt, mint eredményből. Az ország még éppen csak hogy megkezdte a gazdaság helyreállítását, amelyet a polgárháború és az intervenció teljesen tönkretett. Amikor az ezred 1923 tavaszán megérkezett a moszkvai „Október tábor”-ba, nagyon jelentős igénybevétellel – helyőrségi szolgálattal – egészítették ki feladatát. A vöröskatonák életének rendezetlensége sok kényelmetlenséget okozott. Az anyagi biztosítás nem volt kielégítő. Kevés volt az egyenruha és a lábbeli. A vöröskatona-állomány folytonos változása megnehezítette a katonai kiképzés tervezését. Ámde a parancsnokok nem ültek ölbe tett kézzel, hanem dolgoztak, hogy leküzdjék mindezeket a nehézségeket, és szép sikereket értek el.

1923 szeptemberében ezredünk a hadosztály kötelékében részt vett a kolomnai hadgyakorlatokon és a körzet parancsnokságától jó osztályzatot kapott. A bronyicki járás üzemeinek dolgozói Vörös Zászlót nyújtottak át a hadosztály politikai osztályának, amelyet a 142. lövészezred, mint a 48. hadosztály élenjáró egysége kapott megőrzésre.

1923-ban (a párt központi bizottsága – *A ford.*) határozatot hozott, amelynek nyomán több hadosztály áttért a területi milícia-rendszerre. Előtte az MPVH-ban csak egy milícia-dandár volt, a petrográdi katonai körzetben. Az év elején 10 kerethadosztály állt át erre a rendszerre, így a moszkvai katonai körzetben kettő – a 18. jaroszlavli és a 19. voronyezsi –, 1923 második felében pedig további 16, közülük négy a moszkvai katonai körzetben: a 17. nyizsegorodi, a 14. moszkvai, a 81. kalugai és a 84. tulai. Az állam katonai költségvetésének nagymértvű csökkentése ellenére biztosítani kellett, hogy háború esetén a magasabbegységek gyorsan felfelődjenek hadi létszámra. Az MPVH változó állományának első gyakorlatai 1923 őszén voltak.

A mi 48. lövészadosztályunk 1924-ben a tveri kormányzóságból kapta a kiegészítést. Minden lövészezrednek meghatározták a maga

területi körzetét, ahonnan az ezred számára az öt legfiatalabb korsztályból összeírták a változó állomány hadköteleseit. A szakszolgálat egységeit és bizonyos alegységeket az egész hadosztály körzetéből egészítették ki egyéni kiválasztás útján és úgy, hogy a járási katonai népbiztosságok összeírták a hadköteleseket. A járási katonai népbiztosságok munkájának irányítására a hadosztály mellett területi csoportokat alakítottak. Az ezredben minden zászlóaljnak és ugyanígy a zászlóaljban minden századnak megvolt a saját kiegészítési körzete. Ezeknek az alegységeknek a parancsnoki és politikai állománya felelős volt a számára összeírt hadkötelesek mozgósítási készenlétéért és katonai kiképzéséért.

A területi csapatok összeírt állománya a katonai kiképzést a kiképzőhelyeken kapta meg. A behívás évében a hadkötelesek előképzésben részesültek, amely katonai, politikai és fizikai kiképzésből állt. A kiképzés a helyi körzetekben, a kijelölt helyeken folyt, amelyeket az ezred-, zászlóalj-, és századparancsnokságok, valamint a helyi párt-, szovjet- és társadalmi szervezetek közösen rendeztek be. A kiképzés kezdetére (rendszerint télen) az alegységek parancsnoki állománya a körzetbe érkezett. Az ezredtől ugyanoda elküldték mindazokat a harckiképzési és oktatási eszközöket, műszereket és segédleteket, amelyekre a kiképzéshez szükség volt. A behívottakat katonának tekintették, laktanyai elhelyezést kaptak és a katonai szabályzatok minden követelménye érvényes volt rájuk.

Az első szolgálati évben a fiatal újoncokat háromhónapos (május-július) gyakorlatra hívták be. A következő négy esztendőben minden ősszel behívták a közös gyakorlatra az ezred nyilvántartásában szereplő egész változó állományt. A gyakorlatok idejére a területi egységek mindent megkaptak, ami háborús időben rendszerezve volt náluk: fegyvert, harci technikai és szállító eszközöket, felszerelési tárgyakat. A gyakorlatok rendszerint hadosztálykiképzéssel vagy azzal fejeződtek be, hogy a hadosztályok részt vettek a hadtest vagy a körzet hadgyakorlatain. A sorállomány kiképzésének időtartama a lövészezrednél – a behívás előtti háromhetes előképzést leszámítva – tehát körülbelül hét hónapig tartott.

Bár a harckiképzést – elsősorban a különleges kiképzést – tekintve a területi csapatok elmaradtak a reguláris csapatok mögött, amint azt az évenkénti szemlék, csapatgyakorlatok és hadgyakorla-

tok eredményei tanúsították, mégis ezeknek a csapatoknak a harckészségét, az akkori viszonyokhoz képest, teljesen kielégítőnek tekintettük. A hadseregnek nagy kárt okozott Trockij pártellenes tevékenysége. A párt központi bizottsága nem hunyhatott szemet efellett és határozatot hozott egy bizottság megalakítására, amelynek az volt a feladata, hogy a csapatok harcképességét tanulmányozza. Miután a bizottság felmérte az ország fegyveres erőinek állapotát, 1924 elején sok súlyos hiányosságra mutatott rá, és hangsúlyozta: számottevően fokozni kell a Vörös Hadsereg harcképességét.

Teljesen világos, hogy ilyen helyzetet túrni nem szabad. Lenin azt tanította, hogy mindenfajta forradalom akkor ér valamit, ha meg tudja védeni magát. És a kommunista párt egész dicső és nehéz útján arra törekedett, és ma is arra törekszik, hogy messzemenően figyelembe vegye vezérének ezt a szovjetország és az egész világ számára rendkívül fontos intelmét. A párt központi bizottságának 1924 februári teljes ülése határozatot hozott a katonai vezetés és a hadsereg gyökeres átszervezésére. A párt jól tudta, hogy ellenségektől körülvett országunk csak akkor építheti fel a szocializmust, ha – amint ezt Lenin meghagyta – a Vörös Hadsereg hatalmas, harcképes erő lesz.

Már márciusban jóváhagyták a Szovjetunió Forradalmi Haditanácsának új állományát, ami után, a szó teljes értelmében, megkezdődött a katonai reform. Ebben egy sor nagyszabású intézkedés szerepelt, amelyek valóban lehetővé tették a szovjet fegyveres erők harcképességének a fokozását és olyan új színvonalra emelését, amelyet az iparosításra való áttéréssel kapcsolatban állapítottak meg. Komoly figyelmet fordítottak a parancsnokok átképzésére. Így növekedett és fejlődött – az országgal együtt – lépésről lépésre dicső Vörös Hadseregünk.

1924-ben – a katonai reform első évében – a beosztott parancsnoki állomány hadosztályiskoláját vezettem. Nemcsak az volt a feladatom, hogy irányítsam a középbeosztású parancsnokok első segítőinek, és a sorkatonák közvetlen előljáróinak a kiképzését hadosztályunk számára, hanem azzal is törődnöm kellett, hogy érvényesüljön az iskola munkájában mindaz az új, ami a katonai reformból következett. Többek között az alegységek és az egységek szervezési változásai miatt a kiképzést is módosítani kellett. A lövészzakasz-

ban most három raj, három golyószóró és egy géppuska volt; a században három lövészszakasz és egy géppuskás szakasz; a zászlóaljban három lövészszázad és egy géppuskás század; az ezredben megjelent az ezredtüzérség hatlöveges ütege; a hadosztály könnyű tüzérezrede most egy háromüteges könnyű tüzérosztályból és egy kétüteges tarackos osztályból állt, és így tovább. Utána új katonai szabályzatokat és szolgálati utasításokat kezdtek életbe léptetni.

E mindennapi kiképzési gondok közepette váratlanul behívtak az MPVH katonai akadémiájára (ma Frunze Katonai Akadémia) felvételi vizsgára. Ez nemcsak engem, hanem a hadosztályparancsnokságot is meglepte. Kértem a parancsnokságot, ne küldjön akadémiára, mivel úgy éreztem, nem vagyok felkészülve. A Vörös Hadsereg Személyügyi Főcsoportfőnöksége azonban, I. F. Makszimov hadosztályparancsnok kérése ellenére, megerősítette a behívást. Amikor megérkeztem az akadémiára, kértem a felvételi bizottságot, küldjön vissza a hadosztályhoz. Hívtak a bizottság elnökhelyetteséhez. És akkor kit pillantottam meg? A helyettes M. L. Tkacsev volt, akit jól ismertem. Amikor az akadémia hallgatója volt, hadosztályunkhoz küldték gyakorlati munkára, most pedig a Hadügyi és Haditengerészeti Népbiztosság Személyügyi Főcsoportfőnökségén dolgozott. Mint kiderült, neki köszönhettem behívásomat. Mint barátok találkoztunk. Tkacsev mindenképpen igyekezett – de sikertelenül – rábeszélni, hogy azonnal tegyem le a vizsgát. Visszatértem a hadosztályhoz.

1924 decemberében, a hadosztályiskola megszüntetése után négy éven át, megszakításokkal, a 143. lövészezred parancsnoka voltam. Amikor a 48. hadosztály áttért a területi rendszerre, az ezredet Szerpuhovból Tverbe helyezték át, a 142. ezredet pedig Tverből Rzszevbe, ahol egyik zászlóalja volt. Milovzorovot, a 143. ezred parancsnokát Moszkvába vezényelték a különleges rendeltetésű csapatokhoz, engem pedig kineveztek az ő helyére. Egyébként, a számomra új ezredben a parancsnoki állomány többségét jól ismertem még abból az időből, amikor a hadosztálynál dolgoztam.

A Vörös Zászló-renddel kitüntetett 143. ezredben már az első napokban kellemes és barátságos fogadtatásban részesültem a parancsnoki és a politikai állomány, valamint a pártszervezet részéről, és – ahogy mondják – hamarosan válllvetve dolgoztunk. Télen elsősor-

ban a vezető állomány kiképzésével foglalkoztunk. A fő katonai foglalkozásokat én vezettem. Nem kis időt rabolt el tőlünk az új elhelyezési körletek építése az erre kijelölt helyen, a várostól 25 km-re, a volt „Szaharovo” major környékén, amely valamikor Gurko tábornagy tulajdona volt. Az elhelyezési ügyekkel való foglalkozás azonban nem ment a harci és politikai kiképzés rovására.

1924. június elején, amikor birtokba vettük az új elhelyezési körleteket, arról értesültünk, hogy K. J. Vorosilov, a körzet csapatainak a parancsnoka nemsokára Tverbe érkezik, és hadosztályunkat is felkeresi. Az ezrednél akkor az újoncok szokásos három hónapos kiképzése folyt. A körzetparancsnok Visnyij Volocsokból érkezett Tverbe, ahol megsejmelte a 144. lövészezredet. Mivel Kliment Jefremoviccsal most találkoztam először, szeretnék erről részletesebben szólni.

K. J. Vorosilov régi párttag volt és munkáját elképzelhetetlennek tartotta anélkül, hogy ne vegye fel a kapcsolatot a helyi pártszervezettel, a dolgozókkal, elsősorban pedig a munkásokkal. Ezért a megérkezés után az első dolga az volt, hogy találkozott a városi pártbizottság és a végrehajtó bizottság tagjaival, a vagongyár és a „Proletarka” textilgyár dolgozóival. Utána beszélgetett a hadosztály parancsnokával és két napon át részletesen megismerkedett ezredünkkel, a harci és politikai kiképzéssel, a fegyelmi helyzettel, az anyagi biztosítással és a gazdasági ügyekkel. Ebben a munkában vele együtt a körzet parancsnoki állományának és törzsének sok munkatársa vett részt.

A hadosztály parancsnokságán keresztül már az első este felterjesztettem az ezred alegységeinek a közeli napokra szóló részletes foglalkozási tervét és azt az utasítást kaptam, hogy reggel 9 órakor várjam a parancsnokot az ezred löterén, ahova a hadosztályparancsnok kíséretében érkezik. A harckiképzés terve szerint aznap a második zászlóaljnak volt éleslövészete.

A zászlóalj a puskával való tüzelés egyik alapgyakorlatát fejezte be. Vorosilov a kíséretében levő Sz. I. Sesztyakovval, a Vörös Hadsereg híres löszakértőjével ellenőrizte az egyik csoport felkészülését az éleslövészetre és magát a lövészetet. Megtiltotta, hogy jelezzék a találatokat és odament a céltáblákhoz, valamennyit gondosan szemügyre vette. A tüzelést végrehajtó csoport harcosait is odavezették.

A harcosok a céltáblák mellé álltak és jelentették eredményüket a parancsnoknak. Az eredmények alapján véve jók voltak, de az egyik harcosnak egyetlen egy találata sem volt. Vorosilov megkérdezte, miért ilyen rossz az eredménye, mire ő ezt válaszolta: „Parancsnok elvtárs, rossz puskát kaptam...” Utána engem vont kérdőre: „Ellenőrizték-e a fegyvereket, mielőtt kiadták őket a harcosoknak?” Igennel feleltem és megparancsoltam a tüzelést végrehajtó század parancsnokának, hogy mutassa meg ennek a puskának a lőlapját. A lap tanúsága szerint ez a puska kitűnően hordott. Vorosilov, aki minden lövészfegyvert mesterlövészként kezelt, elhatározta, hogy kipróbálja a puskát és tulajdonosával együtt a tüzelőállásba ment. Az eredmény igazolta, hogy a puska jól hord. Vorosilov nem elégedett meg ezzel, hanem megparancsolta, állítsanak fel egy céltáblát a tűzvonaltól 300 méterre és fekvő testhelyzetből lövéseket adott le rá. Az eredmény most is kiváló volt. Utána a parancsnok a csoport tagjaihoz fordult és nagyjából ezeket mondta: „Elvtársak, csoportjuk jól dolgozott! Köszönöm maguknak, köszönöm parancsnokaiknak a jó lövészetet, a jó kiképzést. De itt van egy elvtárs – és itt megnevezte az ügyefogyott harcost – a maguk csoportjából, akinek egyetlen találata sem volt. Kérdésemre, hogy miért, azt felelte, a puska hibás. Kérem, nézzék meg ezeket a céltáblákat. Igen, úgy látszik, most már ő maga is meggyőződött róla, hogy ez a »rossz« puska milyen nagyszerűen viselkedik hozzáértő kézben. Azt hiszem, mindenekelőtt egy régi orosz közmondásra kell gondolnunk: »A tükörnek nincs miért szemrehányást tenni...« Ajánlom, neki, vegye komolyabban a lövészetet és a kiképzés végére váljék kiváló lövész belőle. De azért, amiért teljesen ártatlan »barátnőjét« ennyire megsértette, nem adhatom vissza neki. Már csak azért sem, mert még jobbnak tartom, mint a saját puskámat, amellyel gyakorlok. Ezért kérem az ezred parancsnokát, ajándékozza és küldje el nekem. A második kérésem az ezredparancsnokhoz: adjon még ma ennek a harcosnak egy másik, szintén jól hordó puskát, mert remélem, az ezredében egyáltalán nincs rosszul hordó puska. A nyári kiképzés befejezése után Sesztyakov elvtárs útján jelentse, hogyan fejezte be a kiképzést a »rossz-puskás« elvtárs, és milyen eredményeket ért el lövészetben.”

Vorosilov ezután még két csoportot szemlélt meg, majd megis-

merve azt, hogy a zászlóalj többi századában hogyan szervezik meg és vezetik le a lőtéri foglalkozásokat, kijelentette, szeretné megtekinteni az ezred harcászati foglalkozásait. Miután megtudta, hogy ugyanabban az órában az első és a harmadik lövész zászlóalj századai a századkiképzés keretében a szakaszok és a rajok összekovácsolásával foglalkoznak, kérte, vezessék el a harmadik század foglalkozására. A parancsnok nagy érdeklődéssel figyelte a harcászati foglalkozást, sok kérdést tett fel, s hasznos javaslatokat tett harcászati kérdésekkel, a terep, a fegyver, az ásó-lapát alkalmazásával és az álcázással, a parancsnoki állománynak pedig a foglalkozások előkészítési módszereivel kapcsolatban. Amikor a századnál kiértékeltek a foglalkozást, kijelentette, teljes mértékben elégedett a foglalkozások megszervezésével és levezetésével. A harcosok felkészültségével és az egész század állapotával is elégedett, s ezért köszönetet mondott a foglalkozást vezető A. D. Tyimofejevnek, a századparancsnok helyettesének és az alegység egész személyi állományának. Másnap az ezred alaki kiképzésének a szemléje is jól folyt le. Nem tagadom, büszke voltam egységemre azért, hogy nem vallottunk szégyent parancsnokunk előtt. Utána gyűlés következett. Kliment Jefromovics beszédében köszönetet mondott az ezrednek a szorgalmas és sikeres munkáért, és újabb sikereket kívánt a személyi állománynak.

A körzetparancsnok látogatásának igen pozitív hatása volt a hadosztálynál és az ezrednél. A harcosok sokáig emlegették, kinek mit mondott és el voltak ragadtatva attól, mennyire ismeri a katonáéletet. A hadosztály parancsnoksága is örült, hogy a parancsnok nem csak a 144. ezred alapján alkotott véleményt, a 48. lövész hadosztályról, s hogy a tveri helyőrség általában nem marad el szomszédai mögött.

AZ ÚJJÁSZERVEZÉS ÚTJA

„VISZTREL”. – HOL SZOLGÁLJAK? – B. M. SAPOSNYIKOV. –
ÍGY TANÍTOTT I. P. UBOREVICS. – AZ IPARI ALAP. –
V. K. TRIANDAFILLOV. –
EMLÉKEZZÜNK AZ AGRESSZIÓRA.
– BELÉPÉSEM A SZK(B)P-BA. –
ISTEN VELED, VISNYIJ VOLOCSOK!

1926-ban, mint a 143. lövészezred parancsnoka, részt vettem a „Visztrel” iskola egyéves ezredparancsnoki lövész-harcászati tanfolyamán. Ez a szovjet fegyveres erők egyik legrégebb és legnagyobb tekintélyű tanintézete. A közép és felsőbb szintű parancsnoki állomány képzésében óriási szerepe volt és van ma is. A foglalkozásokra jellemző volt a messzemenő gyakorlatiasság. Ez a hasznos praktizmus bizonyos mértékben hagyományos. Az intézet a lövéstiszti iskolából alakult, az pedig a gyalogos tanászlóaljból, amely a forradalom előtt Oranienbaumban állomásozott. A „Visztrel” iskolát 1918 novemberében alapították. Parancsnoka N. M. Filatov, a cári hadsereg egykori tábornoka, a lövésszikképzés régi, híres szakértője volt. Vezetése alatt 1919-től az iskolában a fegyveranyag-ismeret olyan mesterei működtek, mint V. G. Fjodorov, V. A. Gyegtyarjev, F. V. Tokarjev és a Vörös Hadsereg más híres fegyvertervezői. 1924-ben az iskola új nevet kapott: „Az MPVH parancsnokainak lövész-harcászati, a Kommunista Internacionáléről elnevezett »Visztrel« továbbképző tanfolyamai”. Mai hivatalos neve „B. M. Saposnyikov”, Lenin-renddel és Vörös Zászló-renddel kitüntetett felsőfokú „Visztrel” tiszti tanfolyam.

1919-től 1926-ig a tanfolyamokat 4000 parancsnok végezte el, köztük 505 ezredparancsnok. A Nagy Honvédő Háború éveiben a tanfolyamok több mint 20 000 ezred-, zászlóalj- és századparancsnokot adtak a hazának.

Az iskolán rendkívül tapasztalt előadók tanítottak. Amikor a tanfolyam hallgatója voltam, a parancsnok a polgárháború ismert had-

vezére, Grigorij Davidovics Hahanjan volt, három Vörös Zászlórend és a Díszfegyver tulajdonosa. 1929-ben érdekes könyve jelent meg: „A katonai pszichológia alapjai” címmel. Hahanjan sokoldalú ismereteiről tanúskodik az, hogy könyvében jelentős teret szánt a katonák viselkedése fiziológiai alapjainak az elemzésére. A könyvhöz írt előszóban J. P. Frolov (I. P. Pavlov akadémikus munkatársa), a magasabbrendű idegműködés munkafolyamatokban játszott szerepének nagy szakértője kiemelte ennek az elemzésnek a magas szakmai színvonalát. A mű részletesen jellemzi a szociálpszichológiai vonatkozásokat, a katonai munka fajtáit és olyan jelenségek intellektuális és biológiai alapját, mint aminő a félelem és a pánik; foglalkozik a hadsereg harctevékenységre való pszichikai felkészítésével, és mondanivalóját érdekesen összegyűjtött példákkal illusztrálja. Mint a tanfolyamok parancsnoka, Hahanjan kiváló szervezői és pedagógiai érzékéről is tanúbizonyságot tett.

Tanfolyamunkon négy tantárgy szerepelt: harcászat, lövészképzés, módszertan és társadalomtudomány. A harcászati foglalkozásokat maga Hahanjan vezette, a többi tárgyat V. I. Volkov, N. Sz. Novikov és B. I. Riskovszkij adta elő. Az akkoriban korszerű harctevékenység minden fajtáját tanulmányoztuk.

Az általános harcászat keretében különféle szaktárgyakat hallgatunk (tüzér-, műszaki és vegyiharcászat, híradás, tereptan és a hadtáp szervezése). Komoly, megfontolt tanáraink szakszerű előadásokat tartottak: D. Sz. Suvajev topográfus, I. N. Petrov hadmérnök, N. K. Segerkranz a tüzérség és P. I. Misutuskin, a katonai igazgatás szakértője. Jó benyomást keltett a hallgatókban N. M. Filatov, a fegyveranyag-ismeret fő irányítója, G. F. Morozov, a lövészképzés vezetője és Sz. I. Sesztyakov, a tüzéranyag-ismeret előadója, továbbá V. K. Golovkin és M. G. Doncsenko, a csapatképzés módszertanának előadói.

A hallgatók alaposan megismerkedtek a fegyverekkel, megtanulták az alegységek tűzvezetését, a géppuskával való tüzelést fedett tüzelőállásból, a légi célokra való tüzelést, az éjszaka és ködben való tűzvezetést. Nagy gondot fordítottak a társadalomtudományok oktatására. Az SzK (b)P és a Komintern ismert vezetőit meghívták az iskolára, hogy előadást tartsanak a nemzetközi helyzetről. Megőriztük emlékezetünkben azokat a ragyogó előadásokat, amelyeket

Feliks Jakovlevics Kon, a „Krasznaja zvezda” akkori szerkesztője, az oroszországi és lengyelországi forradalmi mozgalom harcosa és Kun Béla, az 1919. évi Magyar Tanácsköztársaság külügyi és hadügyi népbiztosa, a Komintern Végrehajtó Bizottságának a tagja tartott.

Velem együtt a Szovjet Hadsereg sok jövődő híres hadvezére tanult az iskolában: V. I. Tupikov, F.F. Zsmacsenko, N. P. Puhov, Sz. G. Trofimenko, A. I. Sebunyin és mások.

1927 augusztusában, a tanfolyam elvégzése után visszatértem a 143. ezredhez. Abban az időben nevezték ki a moszkvai katonai körzet parancsnokává Borisz Mihajlovics Saposnyikovot. Visszaemlékezéseimben még sokat fogok írni erről a nem mindennapi emberről. Hosszú időn át dolgoztunk együtt. És szeretném megmondani, hogy kevés ember volt rám olyan nagy hatással, mint ő, és kevés embertől kaptam olyan sokat, mint tőle. Saposnyikov élete jellemző a régi hadsereg legtöbb katonájának az életére, akik nyomban a szocialista forradalom után a nép oldalára álltak. Saposnyikov 19 éves korában került a moszkvai (később Alekszej) katonaiskolába és azt sikeresen elvégezte. Néhány évi közép-ázsiai szolgálat után a Vezérkari Akadémián tanult. Az első világháború alatt egy lovashadosztály törzstisztjeként több ütközetben vesz részt, nem sokkal a Nagy Október előtt kinevezik ezredessé és a mingreli lovasezred parancsnoka lesz, majd 1917 decemberében megválasztják a kaukázusi gránátos hadosztály parancsnokává. 1918 májusában önként belép a Vörös Hadseregbe. Addigra már 16 évi katonai szolgálat van mögötte, felsőfokú katonai képzettséggel rendelkezik, jártas a különféle törzsbeosztásokban és parancsnoki munkákban, és több mint három éves háborús tapasztalata van. Szinte felbecsülhetetlen, hogy ez a rendkívüli képzettségű szakember milyen sokat tett a Vörös Hadsereg szervezése érdekében.

Saposnyikov a Vörös Hadseregbe való belépése után felelős operatív munkát végzett a Legfelsőbb Haditanács és az ukrajnai Hadügyi Bépbiztosság törzseinél; 1919 őzétől kezdve pedig az Oroszországi Forradalmi Haditanács táborig törzseinél. 1918 nyarának szörnyű napjaiban, amikor a fehérgárdisták kelet felől a Volgáig nyomultak előre és 1919 őszén, amikor Gyenyikin csapatai délről megközelítették Orjolt, a Vörös Hadsereg parancsnoksága példa-

ként említette meg Saposnyikov nyugodt bátorságát és a forradalom ügyéhez való hűségét. A polgárháború éveiben Saposnyikov nemcsak azt bizonyította be, hogy kiválóan ért a törzsmunkához és a hadműveletek megtervezéséhez, hanem azt is, hogy katonai teoretikusi és újságírói tehetség is van benne. Már akkor kezdtek ismertté válni a csapatok harckiképzéséről, a lovasság hadászati alkalmazásáról szóló művei és az 1919–1920-as évek hadjáratairól készült értékelései. A harci tapasztalatok elemzésén és általánosításán alapultak azok a cikkek, amelyek a polgárháború utáni első években jelentek meg a sajtóban. „A lovasság” és „A Visztulanál” című művei terjedelmes, érdekes tudományos tanulmányok.

Az MPVH törzsénél a katonai reform idején végzett felelősségteljes munka, valamint a különböző hadseregek törzsvezetési gyakorlatainak a tanulmányozása lehetővé tette Saposnyikov számára, hogy könyvet írjon a vezérkarról. Mialatt a leningrádi és a moszkvai katonai körzet parancsnoka volt, fáradhatatlanul dolgozott a csapatok harckiképzésének és a magasabb parancsnoki állomány hadműveleti képzésének a kidolgozásán, folytatva elméleti kutatásait. Ebben az időben írta „A hadsereg agya” című háromkötetes munkát (első két kötete 1927-ben, az utolsó 1929-ben jelent meg).

„A hadsereg agya” című könyvéből az olvasó megismerheti a háború jellegére és arányaira vonatkozó fő nézeteket, fogalmat alkothat a vezérkarnak, mint a legfelsőbb főparancsnokság munkaszerveinek a felépítéséről és munkájának a lényegéről, azokról a követelményekről, amelyeket a korszerű háború támaszt a hadvezérrel, a hadműveleti vezetés szerveivel és munkatársaival szemben. Végül azt is megtudhatja belőle, milyen funkcionális szerepe van a vezérkarnak a gazdaság háborúra való felkészítésében. A mű megjelenése élénk érdeklődést keltett az MPVH parancsnokai körében és mind országunkban, mind külföldön nagy sajtóvisszhangja volt. Természetesen, én mint ezredparancsnok 1927-ben még nem tudtam teljes mértékben felmérni e mű tartalmi gazdagságát, amely csak fokozatosan tárult fel előttem olyan mértékben, ahogy fejlődtem és a katonai szolgálat egyik lépcsőjéről a másikra léptem. A háromkötetes mű megjelenése óta sok év telt el és azóta természetesen, sok minden megváltozott; az élet a könyvben kifejtett következtetéseket

is sokban módosította. Ámde B. M. Saposnyikov művének jelentősége ma is változatlanul igen nagy . . .

A parancsnöki állomány azokban az években „teljes gözzel” tanulta a „Gyalogsági Harcshabályzat”-ot. A hadsereg új fegyvereket kapott – hazai gyártmányú géppuskákat és 1927. mintájú ezred-ágyút. 1928 júniusában próbamozgósítást hajtottunk végre, s utána Torzsok város körzetében megtartottuk a 48. lövészhadosztály harcászati gyakorlatait. Ezeken megmutatkoztak a magasabbegység harci és mozgósítási készségének mind az erős, mind a gyenge oldalai, úgyszintén az is, mennyire képes végrehajtani „A csapatmozgósítási utasítás”-t, amelyet nem sokkal azelőtt dolgozott ki az MPVH törzse. Kevéssel a próbamozgósítás előtt hadosztályunkat és a 143. lövészezredet megsemlélte K. A. Mereckov, a moszkvai katonai körzet törzsfőnökének első helyettese. Azt a különbizottságot pedig, amelyet a mozgósítás és a gyakorlatok idejére rendelték ki a körzettől ezredünkhöz, M. L. Tkacsev, a 2. lövészhadtest törzsfőnöke vezette. A gyakorlatvezetőségen kívül – amelynek élén A. M. Peremitov, a körzet törzsfőnöke állt – a munka menetét a mozgósítás egész tartama alatt figyelemmel kísérte még egy különbizottság, amelyet Levicsov elvtárs, az MPVH egyik csoportfőnöke vezetett, továbbá I. Sz. Unsliht, a hadügyi és haditengerészeti népbiztos helyettese. Kellemes visszaemlékeznem arra, hogy magasabbegységünk sikeresen birkózott meg a feladattal. A szemlélő csoport az egész hadosztály munkájáról elismerően nyilatkozott és külön megemlítette a 143. lövészezredet, az ezred harci- és mozgósítási készségét, általános állapotát és fegyelmezettségét. Unsliht a népbiztos nevében köszönetet mondott ezredünk személyi állományának.

A 48. lövészhadosztályt nemsokára a moszkvai katonai körzet csapatainak új parancsnoka, Ieronim Petrovics Uborevics látogatta meg. A volt zászlós, aki a polgárháború éveiben kiemelkedően az egyik legtehetségesebb szovjet hadvezér volt, 1928-ra már gazdag állami és szolgálati tapasztalatokkal rendelkezett és kiválóan értett a csapatok harci és hadműveleti kiképzésének a megszervezéséhez és végrehajtásához. A Vörös Hadsereg parancsnoki állománya ismerte katonai elméleti munkáit. Ez volt az első találkozásom vele.

Igen hamar meggyőződünk róla, hogy Uborevics a csapatok harc-kiképzésével kapcsolatban különös figyelmet fordít arra, hogy azok

tudjanak a harchelyzetet leginkább megközelítő körülmények között tevékenykedni. A hadosztállal való ismerkedést azzal kezdte, hogy tanulmányozta, milyen színvonalú a parancsnokok – elsősorban a legmagasabb beosztású és a rangidős parancsnokok – katonai képzettsége. A hadosztálynál eltöltött néhány nap alatt bár rövid, de sok rendkívül érdekes és bonyolult harcászati és műszaki feladatot adott fel nekünk megoldásra. Utána parancsnoki és törzsfoglalkozás következett a terepen, híradó eszközökkel. Ezen részt vett a hadosztály parancsnoksága és törzse, valamint a hadosztály valamennyi egységének parancsnoksága és törzse.

Uborevics látogatása hasznos volt: komoly hiányosságokat fedtünk fel harci és politikai kiképzésünkben. A parancsnok megmutatta, mivel és hogyan kell foglalkozni, hogy a közeljövőben fokozhassuk az alárendelt egységek harcképességét. Meg kell mondanom, hogy volt fejmosás is, meg éles megjegyzései is Ieronim Petrovicznek. De ezek nem sértették és nem zavarták meg a parancsnokokat, hanem arról győzték meg őket, hogy komolyabban kell értékelniük és távlataiban kell szemlélniük munkájukat, s hinni kell a sikerben. Később bebizonyosodott, az ilyen erkölcsi „feltöltés” nemcsak hasznos, hanem néha nagyon is szükséges.

Két hónap múlva úgy adódott, hogy a körzet törzsénél ismét találkoztam a körzet csapatainak parancsnokával. A találkozást engem személyesen érintő, különleges körülmények előzték meg, ki-neveztek az ugyancsak a mi hadosztályunkhoz tartozó 144. lövész-ezred parancsnokává. Az ezred Visnyij Volocsokban volt elhelyezve, s abban az időben mind fegyelmét, mind kiképzettségét tekintve a leggyengébbnek tartották. Az áthelyezés nemcsak engem, hanem a 143. lövészezred egész parancsnoki állományát is meglepte. Nem titkolom, sértésnek vettem. Először is azért, mert nem nagyon akarózott megválni a Vörös Zászló-renddel kitüntetett 143. ezredtől, amelyet a hadosztály legjobbjának tartottak (négyéves parancsnokságom alatt nem kevés munkát fektettem bele).

Az ezred parancsnoki-politikai állományától és pártszervezetétől sem volt könnyű megválnom, mert kitűnő kapcsolatam volt velük. És még egy igen fontos körülmény nyugtalanított: éppen a 143. ezredben szándékoztam valóra váltani régi álmomat, azt, hogy belépek a kommunista pártba.

Az új egységhez való áthelyezés elkerülhetetlenül arra kényszerített, hogy ezt határozatlan időre elhalasszam. I. F. Makszimov hadosztályparancsnok közölte velem, hogy a parancsot a körzetparancsnokság tudtával adták ki. Célja az, hogy a 144. lövészezrednél megszűnjék az állandó lazaság. Látna lehangoltságomat azt tanácsolta, menjek el Uborevicshez, akivel ő majd beszél telefonon, és megpróbálja visszavonatni a parancsot.

Ieronim Petrovics nagy örömmel fogadott, kérdezősködött családom horgyléte és terveim felől. Én elmondtam a magamét, semmit sem titkoltam el. Mire ő megkérdezte: tudom-e, kinek a kezdeményezésére, és minek a következtében adták ki a parancsot? Az igenlő választ hallva Uborevics a következőket mondta: (szavai annyira emlékezetembe vésődtek, hogy azt hiszem majdnem szószerint tudom idézni őket).

– Nos, ön azt mondta, hogy be akar lépni a pártba és véleményem szerint erre teljesen méltó is. De mi a helyzet? Az ön áthelyezése a 144. lövészezredhez tisztára pártügy. A 48. lövészhadosztály pártszervezete vetette fel, és a parancsnoksággal együtt az a meggyőződése, hogy ön a 14. ezred pártszervezetére támaszkodva fel tudja hozni az egységet. Az ezred pártszervezete erős. Csak jól felkészült, katonailag tapasztalt parancsnokra van szüksége. Ön érti és szereti a dolgát. Meggyőződésem, hogy ez a feladat, az ottani munkakörülményei között megoldható. Másrészt, éppen az ön múltbeli komoly munkája késztet arra engem és az ön hadosztályparancsnokát, hogy tekintettel legyünk az ön szándékára. Nos, ha továbbra is ragaszkodik ahhoz, hogy a 143. ezrednél maradjon, hajlandó vagyok megkérni a népbiztost, vonja vissza a parancsot. Most önön múlik a dolog.

Forgott velem a világ. Elnézést kértem a parancsnoktól, hogy elraboltam az idejét és kértem, hogy azonnal új szolgálati helyemre utazhassam. Ezenkívül megígértem, minden tőlem telhetőt megteszek, hogy igazoljam a párt és a parancsnokság bizalmát. Ez 1928 november végén történt. Tudtam-e állni a szavamat? 1930 októberi minősítem, amelyet A. I. Kork, a moszkvai katonai körzet csapatainak a parancsnoka hagyott jóvá, arra enged következtetni, hogy igen. Ehhez persze a 144. lövészezred pártszervezete és egész parancsnoki kollektívája hozzásegített. 1930 őszén a hadosztály szemlé-

jén a 144. lövészezred lett az első az ezredek közül. Még ugyanabban az évben, az őszi körzeti hadgyakorlatokon is kiváló értékelést kapott.

Uborevics több mint egy évig vezette a moszkvai katonai körzet csapatait, majd más beosztást kapott. Igaz, később is többször dolgoztam ennek a nagyszerű hadvezér-tanítónak, ennek a kiváló szakembernek a közvetlen irányítása alatt. Utána a moszkvai katonai körzet élére a polgárháború egy másik legendás hadvezére, Avguszt Ivanovics Kork került, aki már volt hadsereg-, front- és katonai körzetparancsnok is. A körzet politikai csoportfőnöke abban az időben Vaszilij Gavrilovics Vologyin, az ismert politikai munkás volt, a törzs főnöke pedig a polgárháborúból szintén ismert Jevgenyij Alekszandrovics Silovszkij, tapasztalt hadműveleti tervező, kiváló törzsmunkatárs, elméleti és gyakorlati szakember.

A körzetben szinte egymást érték a gyakorlatok. 1929 márciusában kétoldalú harcászati gyakorlatokra, májusban kétfokozatú hadműveleti-harcászati hadijátékra, szeptemberben pedig körzeti hadgyakorlatokra került sor. 1930 januárjában a repülőerők kétfokozatú hadműveleti gyakorlata zajlott le, a hadsereg támadó hadműveletének keretében, márciusban nagy körzeti gyakorlat, áprilisban tűzvezetési gyakorlat a vezető állomány részvételével, júliusban repülőgyakorlat, októberben újabb körzeti hadgyakorlat, a közbenső időszakban pedig számos egyéb kiképzési intézkedés történt.

A körzet csapatai már nem a korábbi határokon belül teljesítettek szolgálatot. 1929 után a moszkvai katonai körzethez tartozott a Nyizsegorodi-határterület, valamint a Moszkvai-, Ivanovói- és a Központi Feketeföld-terület.

A hadsereg technikai újjászervezése két irányban folyt: egyrészt a gyalogság korszerűsített puskát és egyéb fegyvereket kapott, másrészt – a gyalogság, a lovasság és a tüzérség mellett – a gépesített csapatok egyre inkább önálló fegyvernemmé váltak. Az első ilyen fecske az MPVH-ban akkor szervezett gépesített dandár volt (később K. B. Kalinovszkij dandár), és nemsokára a Vörös-téren, a díszszemléken szovjet harckocsik dübörögtek végig.

Az új fegyverek és harci-technikai eszközök szükségessé tették a hadművészet néhány tételének a felülvizsgálását. Ezt az MPVH

legfelsőbb vezetésének kiváló elméleti szakemberei vállalták elsőként magukra: M. V. Tuhacsevszkij (A korszerű hadászat kérdései, 1926.), A. A. Szvecsin (Hadászat, 1927.), A. K. Kolenkovszkij (A front állományában levő hadsereg támadó hadműveletéről, 1929.) és még sok más, híres szakember. Közülük szeretném kiemelni V. K. Triandafillovot (A korszerű hadseregek hadműveleteinek jellege című művének utolsó, 1932. évi kiadása a legismertebb). Vlagyimir Kiriakovics Triandafillov 1928-ban vette át a moszkvai katonai körzethez tartozó 2. lövészhadtest parancsnokságát. Könyve lényegében az első mű volt, amely a hadműveleti-hadászati kérdéseket a hadművészet legújabb követelményeinek megfelelően tárgyalta.

Triandafillov alapozta meg a mélységi hadművelet elméletét, amely rávilágított arra, hogyan kell alkalmazni a legújabb harci technikai eszközökkel felszerelt csapatokat. A mélységi hadművelet akkor tekintette teljesnek az ellenséges erők szétzúzását, ha egyidejűleg az ellenség védelmét is teljes mélységében felszámolják. A légierő és a légideszant-csapatok alkalmazása biztosítja ennek a védelemnek a gyors áttörését, valamint a hadműveleti mélységbe és az ellenség hadtápterületére való kijutást. Triandafillov, művében elsősorban a támadó, összefegyvernemi mélységi harc harcászati elméletét dolgozta ki.

Triandafillovról, mint hadtestparancsnokról is okvetlenül beszélnem kell (ezt a beosztását akkor is megtartotta, amikor az MPVH hadműveleti csoportfőnöke és a vezérkari főnök helyettese volt). Mint a 144. ezred parancsnoka két éven át majdnem állandóan az ő közvetlen irányításával tanultam és dolgoztam. Vlagyimir Kiriakovics, a sokoldalúan képzett hadműveleti vezérkari tiszt, a parancsnokok és törzsek kiképzésének kiváló módszertani szakértője, az olyan problémák kutatását és általánosítását, mint amilyen a korszerű háború jellege és méretei vagy a Vörös Hadsereg felépítése és fegyverzete, credményesen párosította az olyan kérdésekkel, amelyek közvetlenül összefüggtek a harcosok kiképzésével és nevelésével, életkörülményeik tanulmányozásával. Nehezen tudunk elképzelni olyan embert, aki jobban szerette volna szakmáját, mint ő. A hadügy szinte valamennyi problémája érdekelte. Állandóan bizakodó, jókedvű és tettekre volt, és szinte túláradt benne az alkotó lelkesedés. És ez a szellemi emelkedettség, a munka sikerébe vetett

hite átragadt az alárendeltekre, azokra a katonai kollektívákra, amelyekben dolgozott.

A hadtestparancsnok gyakran megfordult a 144. lövészezrednél. Érdekes beszélgetéseink, azok a tanácsok és gondolatok, amelyeket szívesen közölt, mind a mai napig frissen megmaradtak emlékezetemben. Amikor a nyári hónapokban meglátogatta az ezredet és a hadosztályt, a tábori kiképzés keretében okvetlenül hosszú ideig tartó csapatgyakorlatokat tartottunk. A korszerű harc vezetésének új módjait és formáit gyakoroltuk, megismertük és alkalmaztuk a legújabb fegyvereket és harci-technikai eszközöket. Különös figyelmet fordítottunk a gyalogság, a tüzérség, a harckocsik és a légierő együttműködésére az összefegyvernemi harc különböző fajtáiban, valamint a csapatvezetésre. A gyakorlatokat rendszerint érdekes elgondolású, bonyolult és mind a csapatok, mint a parancsnokság számára szerfölött tanulságos harcászati helyzetben hajtottuk végre.

Igen hasznosak voltak azok a közös foglalkozások, amelyeket Triandafillov minden nyári gyakorlat előtt az ezredek, a zászlóaljak és a tüzérosztályok parancsnokai és komisszárjai számára tartott. Ezeken szintén a harc közbeni csapatvezetést gyakoroltuk, az összes törzs, híradó eszköz és csapat bevonásával (e célra az ezredek tisztes iskoláinak állományát vettük igénybe, amelyet erre az időre zászlóaljba és ezredbe vontunk össze). A naponta tartott foglalkozásokon minden parancsnok és komisszár (a törzsével együtt) sorra került, hogy bemutassa a csapatok bonyolult harc helyzetben történő vezetését. A hadtest parancsnoka kiértékelte a gyakorlatokat, rámutatott eredményeire és hibáira. Részletesen taglalta a hibákat, elemezte azok okait és azonnal megmondta, hogyan kellett volna eljárni az adott esetben, és miért úgy. Ezek a közös foglalkozások igen hasznosak voltak és sok újat adtak.

Kisebb-nagyobb eltéréssel ugyanilyen volt a csapatok kiképzése valamennyi katonai körzetben. Ezt a nemzetközi helyzet követelte meg, amely továbbra is igen kedvezőtlen volt, néha pedig erősen kiéleződött. A szovjet határokon napirenden voltak a fegyveres konfliktusok. A fehéremigránsok nem hagytak fel a reménnyel. Ma, sok év elteltével a más körülmények között született és felnevelkedett fiatalok el sem tudják képzelni azt, milyen veszélyt jelentettek a fehérgárdisták az ország számára. A 30-as évek határán a szovjet-

ellenes emigránsok még mindig nem tették le a fegyvert és nem kis erőt képviseltek (akkoriban több, mint másfél milliónyian voltak. Franciaországban – 400 000, Szíriában 130 000, Kínában 100 000, Lengyelországban 90 000, és még több tízezer – Romániában, Németországban, Bulgáriában, Jugoszláviában, stb.). Egyesült fegyveres erők, az „Orosz Összkatonai Szövetség” élén Miller tábornok állt. Neki volt alárendelve az 1. hadseregeközvetlen hadtest Franciaországban, a Doni kozákhadtest Bulgáriában, a lovas- és a Kubányi kozák hadosztály Jugoszláviában és két távol-keleti dandár Mandzsúriában. Működtek fehérgárdista felsőfokú katonai tanfolyamok, haditechnikai tanfolyamok, katonaiskolák: a Konsztantyin, Szergijev, Ataman és a Kubányi katonaiskolák Franciaországban, a Kornyilov katonaiskola Luxemburgban, a felsőfokú haditengerészeti tanfolyam és alzászlósi iskola Jugoszláviában, a Nyikolaj-Alekszander haditechnikai tanintézet és tűzértiszti iskola Bulgáriában. Több burzsoá ország kormánya megengedte a fehérgárdista csapatoknak, hogy hadgyakorlatokat tartsanak, lőtereket bocsátott rendelkezésükre és ellátta őket harci-technikai eszközökkel. Figyelmen kívül hagyhatta-e a párt és a szovjet kormány azt, hogy az imperialista államok egész agresszív politikája mindenekelőtt a világ első szovjetországa ellen irányul? A Vörös Hadsereg minden parancsnoka, minden komisszára tudta, ha ma nem, hát holnap védelmeznie kell hazánkat. És mi minden nap és minden órában tanultunk, megtanultunk jól harcolni, kíméletlenül ütni a hódítókat, védelmezni hátárainkat.

A párt nagy munkát végzett annak érdekében, hogy a hadsereg és a flotta személyi állományát a szovjet hazafiság szellemében nevelje. Eszembe jutnak a rendszeres védelmi „Dekádok” és „Hetek”. Különösen emlékezetes maradt számomra az 1930 novemberi „Védelmi dekád”, amelyet Vrangel szétzúzásának 10. évfordulója alkalmából tartottunk. A fokozott forradalmi éberségben nem kis szerepet játszott az az újságokban megjelent vádirat, amelyet a Műszaki Szervezetek Szövetsége nevű ellenforradalmi szervezet ellen adtak ki (az „Iparpárt” pere). A katonai egységek képviselői, így a mi ezredünkötől is, meglátogattak több ipari üzemet, találkoztak a dolgozókkal és segítettek az Oszoaviahim-nak (önkéntes honvédelmi tömegszervezet – *A szerk.*). A munkások és parasztok tömegesen

rendeztek kommunista szombatokat és az ebből befolyt összegeket az MPVH honvédelmi alapjaira fizették be. Az ország légierije támogatásával kapta a repülőgépeket, amelyeket a dolgozók önkéntes adományaiból vásároltak.

Mint már említettem, a 144. lövészezredet Visnyij Volocsokban helyezték el. Nekem nagyon tetszett ez az orosz kisváros, régimódi csatornáival és zsilipjeivel, kertjeivel és sétányaival. Kellemes volt itt dolgozni. Igyekeztem átadni az alegységek parancsnokainak és a vöröskatonáknak mindazt, amit tudtam, amit sikerült elsajátítanom és átgondolnom 15 éves katonai szolgálatom alatt, amelyből 12 évet az MPVH dicső soraiban töltöttem. Ekkor mindössze 35 éves voltam. A 144. ezred a szívemhez nőtt, és feltételeztem, hogy hosszú időre. A parancsnokok sorsa azonban alighanem a legkiszámíthatatlanabb.

Az 1930 őszen, Moszkva környékén tartott – mind a hadosztály, mind az ezredünk számára sikeres – hadgyakorlatok után, amelyeken megjelentek a hadügyi és haditengerészeti népbiztos, több katonai körzet, a katonai főiskolák képviselői és több külföldi katonai küldöttség, Triandafillov búcsút vett tőlem, s elmondta, hogy az ügy érdekében hamarosan áthelyeznek a népbiztosság központi apparátusába. 1931 tavaszán, minden olyan kérésem ellenére, hogy hagyjanak a 48. lövészhadosztálynál, a népbiztos parancsával kineveztek az MPVH abban az időben megalakult Harckiképzési Csoportfőnökségére. Elhatároztam, hogy az új beosztás elfoglalásáig kérem felvételemet a kommunista pártba.

A 48. hadosztálynál összesen 12 évig dolgoztam, a polgárháború utolsó éveit is beleértve. Az új szolgálati helyen minden valószínűség szerint ismét hosszabb időre el kellett volna halasztanom ezt a számomra oly fontos elhatározást. Beadtam tagjelöltfelvételi kérelmemet az ezred pártirodájához, amely támogatta azt.

A taggyűlés a Moszkvába való elutazásom előtti utolsó vasárnap tárgyalta felvételi kérelmemet. A taggyűlés nyílt volt, amelyen csaknem az egész ezred megjelent. Aligha tudom leírni akkori érzéseimet. Elvtársaim, a parancsnokok és a politikai munkások, az alparancsnokok és az egyszerű harcosok igen meleg hangon beszéltek rólam, és elismerően munkámról. Megértettem, hogy mindez sokra kötelez. A taggyűlés egyhangúlag felvett tagjelöltnek. Néhány nap

műlva a hadosztály pártbizottsága jóváhagyta a határozatot és elküldte a körzeti pártbizottsághoz. 1931 augusztusában a határozatot a moszkvai katonai körzet pártbizottsága is jóváhagyta és így az SzK(b)P tagjelöltje lettem. 1933. december 13-án pedig az MPVH Harckiképzési Csoportfőnökségének a pártszervezetében átestem a pártfelülvizsgálatom. Mint ismeretes, az SzK(b)P soraiban akkor folyó tisztogatással és utána a pártokmányok felülvizsgálatával és kicserélésével kapcsolatban, a központi bizottság határozata alapján, 1933-tól 1936 végéig szünetelt a tagfelvétel.

Emiatt, bár jó volt a szolgálati minősítem és a párt is jó jellemzést adott rólam, megmaradtam tagjelöltnek. Az MPVH vezérkarának nyílt taggyűlése csak 1938 elején vett fel egyhangúlag pártagnak. Ugyanannak az évnek a márciusában az MPVH Politikai Főcsoportfőnöksége is jóváhagyta tagfelvételemet.

OTT AHOL A HADSEREG ÚTÓERE VER

A HARCKIKÉPZÉSI CSOPORTFŐNÖKSÉGEN. –

„HIVATALI” BEOSZTÁS. – ELMÉLET ÉS GYAKORLAT. –

A VEZÉRKARI AKADEMIÁN. – VÁRATLAN KINEVEZÉSEK

Há valaki parancsnok, gyakran megtörténik vele, hogy áthelyezik az egyik beosztásból a másikba, az egyik helyről a másikra, változnak a munka feltételei és formái.

Mindezt tudva, és ennek ellenére, nem távoztam vidáman kedves hadosztályomtól. Azt gondoltam, hogy én, aki megszoktam azt, hogy a csapatoknál emberekkel foglalkozzam, szeretem a változatos munkát, a laktanyai körletek, a gyakorló- és a löterek, meg a természeti tájak váltakozását, valószínűleg sohasem fogom megszokni a hivatali munkát.

A Harckiképzési Csoportfőnökség akkor volt megalakulóban. Szokolnyikiben kaptam lakást. Az egyik szabadnapomon, lakásomtól nem messze véletlenül összetalálkoztam V. K. Triandafillovval és feleségével. Jóllehet, beosztásunkat tekintve nagy különbség volt közöttünk, a találkozás ugyanolyan egyszerű és szívélyes volt, mint az előzőek Tverben és Visnyij Volocsokban. Ez a találkozás különösen azért emlékezetes számomra, mert az utolsó volt . . . A hadműveleti csoportfőnök szerencsét kívánt új beosztásomhoz. Kétségeimet hallva, mindenképpen igyekezett bátorítani, mondván, hogy azon a csoportfőnökségen, ahova kineveztek rengeteg a munka, s amellet érdekese és változatos.

Sajnos, alig néhány héttel e találkozás után az egész Vörös Hadsereggel együtt gyászoltam, amikor elkísértem utolsó útjára a derék Vlagyimir Kiriakovicsot. Szolgálati útja közben repülőszerencsétlenség érte, 1931. július 12-én.

Az új munkát illetően igaza volt Triandafillovnak. Nem sok idő

kellett hozzá, hogy megkedveljem és teljesen bele temetkezzem. A Harckiképzési Csoportfőnökségen 1931-től, megalakulásától kezdve 1934 végéig dolgoztam. Rendkívül hasznos iskolának bizonyult számomra, méghozzá nemcsak katonai, hanem pártpolitikai szempontból is.

A csoportfőnökség akkoriban a harckiképzési törzsből és néhány – gyalogsági, lovassági, tüzérségi, műszaki, híradó, testnevelési és katonai zenekarok – felügyelőségből állt. Már maga ez a szerkezet, amely a Vörös Hadsereg valamennyi fegyvernemét (a páncélos csapatok és a légierő kivételével) egyesítette, okvetlenül kedvezően hatott az egész harckiképzés szervezésére, különösen pedig a fegyvernemi együttműködés kidolgozására, ami a korszerű harcban ropant fontos. A népbiztosság szerencsésen választotta ki a csoportfőnökség vezetőit. E beosztásban rendszerint olyan hadvezéreket neveztek ki, akik mögött már hosszú parancsnoki vagy törzsszolgálati múlt volt, kitűnő minősítéssel rendelkeztek és harci tapasztalatokat szereztek a polgárháborúban, sőt már az első világháborúban is.

Mivel foglalkozott a Harckiképzési Csoportfőnökség? Alaposan tévedtem, amikor azt hittem, hogy „hivatalnok” leszek. Felkerestük a csapatokat, ellenőriztük a harckiképzést, feltártuk hibáit; a parancsnokok számára bemutató foglalkozásokat rendeztünk, gyakoroltattuk a csapatokkal az összefegyvernemi harc új módszereit, tökéletesítettük a csapatkiképzési módszereket. A csapatgyakorlatokon ellenőriztük, hogyan válnak be a harckiképzés gyakorlatában a csoportfőnökségünknek alárendelt fegyvernemek számára készülő harcsszabályzatok és szolgálati utasítások. Szabályzatokat dolgoztunk ki – a lövész- és lovashadtestig bezárólag – az összefegyvernemi magasabbegységek számára. Év végén értékeltük a csapatok harckiképzésének eredményeit, amelyeket aztán jelentettünk az MPVH vezérkari főnökének, valamint a hadügyi és haditengerészeti népbiztosnak, továbbá útmutatókat dolgoztunk ki a következő időszakra vagy kiképzési évre (a népbiztos, az MPVH vezérkari főnöke vagy a harckiképzési csoportfőnök parancsai vagy direktívái formájában).

Csoportfőnökségünk valamennyi munkatársa – nagy örömömre – idejének jó részét kénytelen volt a csapatoknál tölteni. Minden kiállítás előtt a csoportfőnöknek, törzsfőnökének vagy az egyik fel-

ügyelőnek a vezetésével kidolgoztuk a konkrét ellenőrzési feladatokat. Ezenkívül még 1931-től kezdve rám hárult a csoportfőnökség „Harckiképzési Tájékoztató”-jának a szerkesztése és kiadása is. Ez elméleti és módszertani segédlet volt az MPVH parancsnokai számára, amelyet 1921 óta közvetlenül a népbiztosság adott ki, 1931-től kezdve pedig a Harckiképzési Csoportfőnökség – a ma is létező „Vojennij vesztnyik” című folyóirat mellett.

Az egész MPVH és a Harckiképzési Csoportfőnökség különleges figyelmet szentelt a mélységi harc elméletének. Ezzel 1933 telén közvetlenül A. I. Szegyakin foglalkozott, a katonai körzetekkel közösen. A támadó hadműveletek elméletének a kidolgozásában részt vett Tuhacsevszkij, a népbiztos helyettese, aki „A manőver és a tűzérés”, „A gyalogság harca”, „Harcászati kiképzésünk feladatai” című műveiben alkotóan továbbfejlesztette a harc vezetési problémáit. Nyáron pedig, a volgamenti katonai körzet táborában, ahova csapatokat, fegyvereket és harci technikai eszközöket küldtek, kísérleti kiképzés folyt, amelynek során a gyakorlatban dolgozták ki a mélységi összefegyvernemi harc szervezésével és megvívásával összefüggő kérdéseket.

A szülőföldjén folyó gyakorlatok fő irányítója Alekszandr Iljics Jegorov, az MPVH vezérkari főnöke volt. A gyakorlatok levezetésére alakult törzs élére engem állítottak. Az egész nyári munkánk nagy összefegyvernemi gyakorlatokkal fejeződött be, amelynek eredményét maga A. I. Jegorov értékelte.

Parancsnokaik vezetésével más katonai körzetek – különösen a belorusz és a kijevi – csapatai is fáradhatatlanul munkálkodtak a mélységi harc kidolgozásán. A hadsereg egész kollektívája hosszantartó és aprólékos munkájának eredményeként megszületett „A mélységi összefegyvernemi harc vezetési utasítása” és az „Utasítás a gyalogság, a tűzérés, a harckocsik és a légierő együttműködésére a korszerű összefegyvernemi harcban”.

Ugyanabban az évben részt kellett vennem „A csapattörzsek szolgálati utasítása”-nak az előkészítésében, amelyet a csoportfőnökség az MPVH vezérkarának a munkatársaival közösen dolgozott ki. Ezt jóváhagyta az MPVH vezérkari főnöke és utána megküldték a csapatoknak. Amikor nem kellett kiszállnom a csapatokhoz, a csoportfőnökség többi munkatársával együtt részt vettem a rendsze-

res harcászati, műszaki és módszertani foglalkozásokon. A csoportfőnökség munkatársai abból a célból, hogy megismerkedjenek a legújabb technikával, gyakran felkeresték az illető intézeteket vagy a tüzérségi-, a harckocsi-lőtereket és a műszaki gyakorlótereket. A népbiztos parancsára a Harckiképzési Csoportfőnökségen több ízben tartottak foglalkozásokat, amelyeken a népbiztosság csoportfőnökségeinek a vezetői vettek részt. E foglalkozások néha továbbképző tanfolyamok voltak és résztvevőit felmentették a csoportfőnökségi szolgálat alól. Egyes, a leginkább elvi jelentőségű foglalkozásokat Tuhacsevszkij tartotta, aki állandóan figyelemmel kísérte a csapatok harckiképzését és csoportfőnökségünk munkáját. Így mielőtt „A mélységi összefegyvernemi harc vezetési utasításá”-telterjesztették volna a népbiztoshoz – bár gondosan megmunkálták – több foglalkozáson felülbírálták. E foglalkozásokon – amelyeket a Vörös Hadsereg Központi Székházának termeiben tartottak – részt vettek a fegyvernemi főnökök és a népbiztosság legfontosabb csoportfőnökségeinek a vezetői.

A foglalkozásokat rendszerint a Harckiképzési Csoportfőnökség főnöke, Szegyakin vezette, a reá jellemző gondossággal. A. G. Sablovszkij, én és a csoportfőnökség más munkatársai segítettek e foglalkozások előkészítésében. Az összes vitás kérdést Tuhacsevszkij elé terjesztettük. Néha a végleges döntéseket pótfoglalkozások előzték meg a szobájában levő terepasztalon, sőt gyakorlatok a Moszkva Környéki csapatok (a Moszkvai Proletár Hadosztálynak, a különleges egységeknek és a moszkvai helyőrség katonaiskoláinak) bevonásával.

Egy másik probléma, amelyet a Harckiképzési Csoportfőnökség állandóan figyelemmel kísért, a front és a hadseregek mélységi hadművelete volt. A nemzetközi helyzet kiéleződése egyre nagyobb jelentőségűvé tette ezt az elméletet. Japán elfoglalta Mandzsúriát; új háborús tűzfészek keletkezett Ázsiában. Németországban Hitler jutott hatalomra. A fasiszták a nemzetközi imperializmus rohamcsapatává lettek. A Szovjetuniót közvetlen veszély fenyegette. Határainkon egyre gyakoribbá váltak a szovjetellenes fegyveres provokációk. A külföldi reakciós sajtó „a bolsevizmus elleni keresztesháborúra” szólította fel a kormányokat.

Az SzK(b)P Központi Bizottsága egyre sürgette a Szovjetunió vé-

delmi potenciáljának a növelését, az MPVH további sokoldalú fejlesztését és tökéletesítését. A szovjet népnek az első és a második ötéves terv időszakában elért sikerei, az ország iparosítása és a mezőgazdaság kollektivizálása szilárd gazdasági alapot teremtett a Vörös Hadsereg védelmi potenciáljának a növeléséhez is. Felkészültünk az esetleges agresszió visszaverésére, arra, hogy az agresszorokat saját területükön verjük meg, gyors ellencsapással válaszoljunk nekik a hadtudomány és a haditechnika legújabb vívmányainak az alkalmazásával. Ezért vált egyre időszerűbbé a mélységi hadművelet elmélete.

Ennek az elméletnek a további kidolgozásában nagy szerepe volt az MPVH vezérkarának, a fegyvernemi főnököknek és a katonai körzetek parancsnokainak, törzsfőnökeinek, a Harckiképzési Csoportfőnökség munkatársainak, a katonai akadémiák parancsnokainak, továbbá a hadügy ismert elméleti és gyakorlati szakembereinek. Állandóan figyelemmel kísérte M. N. Tuhacsevszkij, a népbiztos helyettese, I. P. Üborevics, a belorusz katonai körzet parancsnoka, I. E. Jakir, az ukrán katonai körzet parancsnoka és J. I. Alksznisz a légierő parancsnoka. Tuhacsevszkijnek „A hátsó menti hadműveletek jellege” (1943), Üborevics „Hadműveleti-harcászati és repülő hadijátékok” (1929), G. Sz. Isszerszonnak „A hadműveleti művészet fejlődése” (1932), Sz. N. Kraszilnyikov „Nagy összefegyvernemi magasabbegységek szervezése” (1933), V. A. Melikovnak „A hadászati szétbontakozás problémája” (1935) című műve és V. K. Triandafillov művei fontos problémákat dolgoztak ki. Az elméleti és a gyakorlati tevékenység eredményeképpen a hadsereg tehetséges hadvezérei a parancsnoki és a törzsvezetési gyakorlatok, a hadijátékok, a terepfoglalkozások és a csapatok hadgyakorlatai során kidolgozták a fegyveres harc vezetésének új és eredeti formáit és módszereit is. Ez igen hasznos volt a Nagy Honvédő Háború éveiben.

A Vörös Hadsereg szervezeti felépítése is változott, tökéletessé vált. Már a 30-as évek legelején elkezdődött a harckocsidandárok szervezése, 1932-ben pedig megalakult a világ első gépesített hadteste. Utána még több ilyen hadtestet szerveztünk. A szükséges parancsnokok kiképzése céljából 1932-ben megalakult a technikai és a gépesítési katonai akadémia. A légideszant-csapatok fejlesztésének

is nagy figyelmet szenteltek. 1933-ban a leningrádi katonai körzet gépkocsizó légideszant-osztagából légideszant-dandárt szerveztek. Ezeknek a deszantoknak harcászati, majd hadművelleti alkalmazását szintén elsőknek a Vörös Hadsereg 1934. évi csapatgyakorlatain mutattuk be, több kapitalista ország katonai küldöttségének a jelenlétében. Tökéletesítettük a légierő felszerelését, kidolgoztuk leghatékonyabb alkalmazási módjait a más haderő- és fegyvernemekkel való harcászati és hadművelleti együttműködésben.

Az egységek és magasabbegységek harckiképzésének színvonalával szemben támasztott követelmények mérhetetlenül megnövekedtek. Amikor a volgamenti katonai körzet 1934. évi csapatgyakorlatain – különösen a hadosztályoknál és a hadtesteknél – több hiányosságot tárt fel az ellenőrzés a hadművelleti-harcászati kiképzésben és a csapatvezetésben, a népbiztos egy, a szovjet fegyveres erők valamennyi régi tagja számára emlékeztető parancsot adott ki. A parancs e gyakorlatok alapján megfelelő értékeléseket és utasításokat tartalmazott, és levonta a szervezési következtetéseket is. A parancs engem is érintett. Mivel a volgamenti katonai körzet törzse erősítésre szorult, odahelyeztek és kineveztek a harckiképzési osztály vezetőjévé.

A volgamenti katonai körzet csapatainak a parancsnoka abban az időben Pavel Jefimovics Dibenko, az októberi forradalom és a polgárháború hőse volt. A körzettörzs élén a törzsszolgálat kiváló szakemberei álltak: N. V. Liszovszkij és N. J. Varfolomejev professzor, aki azelőtt a Frunze Katonai Akadémián a hadászati tanszék vezetőjének a helyettese volt. Varfolomejev műveit – „A csapattörzsek hadművelleti okmányai”, „A csapatok szervezése és vezetése”, „A törzsszolgálat technikája” és különösen a „Csapásmérő hadsereg”, valamint „A támadó hadműveletek” című munkáit – mindenki ismerte. Ezekben az első világháború legfontosabb hadműveleteinek a vizsgálata alapján következtetett a korszerű támadó hadműveletek jellegére. Feltételezem, hogy műveinek még ma is van némi jelentősége számunkra.

Nem felejttem el azt a segítséget és támogatást, amelyet V. D. Szokolovszkijtől kaptam, aki abban az időben, 1934-ben, a körzet törzsfőnök-helyettese volt, később pedig a Szovjetunió marsallja lett. Szokolovszkij korábban hadosztályparancsnoki beosztásban

szolgált; a ferganai és szamarkandi területek csapatait vezette a baszmacsok elleni harcban, és gazdag gyakorlati tapasztalatokra tett szert. A Volga-vidéken kezdődött ismeretségünk a közös munkában erősödött meg, különösen a Nagy Honvédő Háború éveiben és a háború után.

1935. szeptember 22-én a Szovjetunió Központi Végrehajtóbizottságának és Népbiztosi Tanácsának rendelete a Munkás-Paraszt Vörös Hadseregben és a flottánál bevezette a parancsnokok és a főnökök részére a személyi rendfokozatokat. 1936-ban másokkal együtt „ezredesi” rendfokozatot kaptam.

Mint a harckiképzési osztály vezetője nagy lelkesedéssel dolgoztam. Befejeződött a hadsereg technikai átszervezése. Fegyveres erőinknek minden döntő hadviselési eszköz tekintetében és a kiképzés terén felül kellett múlniuk burzsoá hadseregeket. A hadsereg egyre jobban eltávolodott a területi rendszertől. 1935 végéig a hadosztályoknak majdnem a háromnegyede átalakult állandó hadosztállyá. Megnövekedett a hadsereg létszáma. A csapatoknál új fegyvereket rendszeresítettek. Megjelentek a T-26, BT, T-28 és később a T-35-ös harckocsik, Sz. G. Szimonov automata puskája (1936. mintájú); a légvédelmi ágyúk és géppuskák, valamint az új típusú repülőgépek. Tökéletesedett a csapatok harckiképzése.

1936 őszén újabb fordulat következett be szolgálatomban: engem és Sz. G. Trofimenko ezredest, a törzs hadműveleti osztályának vezetőjét felvettek a SzK (b)P Központi Bizottsága határozata alapján megalakult vezérkari akadémia első évfolyamára. A hallgatókat a párt központi bizottságának a közvetlen irányításával válogatták ki. Az akadémiára küldték a vezérkar és a körzettörzsek munkatársait, a seregtestek parancsnokait és törzsfőnökeit, valamint az MPVH akadémiáinak a tanárait. Mindegyiküknek harci szolgálattal, kitűnő minősítéssel és általában felsőfokú katonai végzettséggel kellett rendelkezniük. Különös figyelmet fordítottak a tanárok kiválasztására.

Az akadémia a Bolsoj Trubeckoj-köz két házában kapott szállást. Az egyikben az előadótermek voltak, a másikban a hallgatók laktak. A kiképzési időt 18 hónapban állapították meg. A foglalkozások 1936. november 1-én kezdődtek. A zubbonyon és a köpenyen fehér szegélyű fekete bársony hajtókát, a nadrágon fehérrel szegé-

lyezett málna színű lampaszt és fehér-málnaszín szegélyű tányérsapkát viseltünk. Ez az első látásra megkülönböztette az akadémia hallgatóit a többi katonától. Az első évfolyam 137 hallgatóját több tanulócsoportba osztották.

Kivétel nélkül mindenki számára a fő tantárgy a hadműveleti művészet és mindenekelőtt a hadsereg-hadművelet előkészítésének és végrehajtásának az elsajátítása volt. A kiképzés utolsó szakaszára tervezték a fronthadműveleteknek és a hadászat elméletének az ismertetését. Az idő jelentős részében a hadműveleti feladatok kidolgozásának módszertanával, hadijátékokkal és a terepen tartott parancsnoki kiképzéssel foglalkoztunk, ez utóbbi esetben híradó eszközök alkalmazásával. Az új haditechnikát is tanulmányoztuk. Hadtörténeti, harcászati és vezetési ismereteinket is elmélyítettük.

1937. február 1-ig a hadtestek, a repülő-magasabbegységek, a csapathadtáp tevékenységét tanulmányoztuk, megismerkedtünk a külföldi hadseregek szervezésével és a haditechnikai újdonságokkal. Kéthetes szabadság után áttértünk a fegyvernemek, a hadsereghadtáp és a hadsereg-hadműveletek – a támadó, a védelmi, a találkozó ütközetek, az ellentámadás és a menet – tanulmányozására.

Az idő nagy részét olyan kérdések részletes kidolgozására fordítottuk, mint a front- és hadsereg-hadműveletek tervezése és végrehajtása, ezen belül a korszerű hadviselési eszközök alkalmazása, az együttműködés, a csapatok hadműveleti vezetése és biztosítása. Az előkészítő előadásokon, csoportos gyakorláson és hadijátékokon kívül hosszú órákat töltöttünk a bemutató termekben és a könyvtárakban.

Jóllehet sok hallgató már kellő elméleti és gyakorlati felkészültséggel rendelkezett, a vezérkari akadémia számottevően segített bennünket ismereteink gyarapításában és rendszerezésében, és okvetlenül hozzájárult ahhoz, hogy a jövőben sikeresen hajtsuk végre azokat a feladatokat, amelyeket sokunknak végre kellett hajtania a Nagy Honvédő Háború éveiben. Ezért későbbi munkánk során mindnyájan elismeréssel és hálával gondoltunk vissza erre a nagyszerű katonai tanintézetre.

Az első tanfolyam hallgatói közül a háború éveiben sokan a fegyveres erők felelős vezetői lettek. Csak néhányat sorolok fel közülük: A. I. Antonov és e sorok írója vezérkari főnök volt; I. H. Bag-

ramjan. N. F. Vatutyin, L. A. Govorov és P. A. Kurocskin frontok élére álltak; A. N. Bogoljubov, M. V. Zaharov, V. M. Zlobin, M. I. Kazakob, V. J. Klimovszkih, V. V. Kuraszov, A. N. Krutyikov, G. K. Malangyin, F. P. Ozjorov, A. P. Pokrovszkij, L. M. Szandalov fronttörzsfőnöki beosztásban dolgozott; N. J. Baszisztij, A. I. Gasztyilovics, K. D. Golubjov, M. P. Milovszkij, A. V. Petrusevszkij, A. V. Szuhomlin, Sz. G. Trofimenko, N. I. Csetverikov és mások hadseregparancsnokok vagy magas beosztású vezetők voltak a honvédelmi és a haditengerészeti népbiztosságon. Amikor a katonai kádereképzésről beszélünk, nekünk, a háború veteránjainak, meg kell állapítanunk azt, hogy a kommunista párt a háború előtt is állandóan figyelemmel kísérte a felsőfokú katonai tanintézetek munkáját és megteremtette ahhoz a legkedvezőbb feltételeket.

1937. június 1-től 15-ig az akadémia valamennyi hallgatója nyári szabadságot kapott, ami után kéthetes gyakorló szolgálatra küldtek bennünket a hadiflotta hajóira. A hallgatók egyik felét (engem is) a Balti Flottához, a másikat a Fekete-tengeri Flottához vezényelték. A flottánál teljesített gyakorló szolgálat után a vezérkar a hallgatók számára az ukrán katonai körzet határsávjában híradó eszközök alkalmazásával nagy törzsgyakorlatot tartott. A cél a front és a hadsereg támadó hadműveletének a gyakorlati kidolgozása volt. Közeledett a tanfolyam vége, de számos oknál fogva többségünknek nem sikerült a tanfolyamot befejeznie. Az akadémia első tanfolyamának hallgatói közül több mint harmincat különféle, gyakran elég magas parancsnoki- és törzsbeosztásba neveztek ki. Így A. I. Antonov ezredes a moszkvai, N. F. Vatutyin az ukrajnai, M. V. Zaharov a leningrádi katonai körzet parancsnoka, L. M. Szandalov ezredes a belorusz katonai körzet hadműveleti osztályának a vezetője lett. G. K. Malangyint, A. V. Szuhomlint, P. G. Jarcsevszkijt, I. H. Bagramjant, V. V. Kuraszovot és K. F. Szkorobogatkint tanárnak nevezték ki az akadémiára. Csupán a tanfolyam fele folytatta tanulmányait és csak a negyede fejezte be . . .

1937 végén J. M. Zsigur nevű tanárunk, aki abban az időben ideiglenesen az akadémiát vezette, utasított, hogy vegyem át a hadműveleti művészet (hadsereg-hadműveletek) tanszékéhez tartozó hadtáptanszéket, amelynek vezetője addig I. I. Trutko, a hadtáp kiváló szakembere volt. A kinevezés alaposan meglepett, mivel ki-

mondottan hadtápbeosztásban sohasem dolgoztam. De közölték, hogy a kinevezés az akadémia korábbi parancsnokának az elképzelése alapján történt és a vezérkari főnök már jóváhagyta. Ily módon a sors szeszélyéből hirtelen nemcsak előadó, hanem tanszékvezető is lettem egy igen fontos tanintézetben.

A tanszék megkezdte az anyag előkészítését az új tanévre, befejezte azoknak az információknak és adatoknak az összegyűjtését és előkészítését, amelyek a hallgatók és az előadók számára a korszerű hadműveletek végrehajtásával kapcsolatban – a front és hadsereg hadtápjának szervezéséről és munkájáról kiadandó jegyzethez – szükségesek voltak. Egy hónap múlva teljesen váratlanul hívtak a vezérkarhoz, ahol közölték velem, hogy a vezérkar kérni fogja, nevezzenek ki annak az osztálynak a vezetőjévé, amely a hadsereg legmagasabb szintű parancsnoki állományának a hadműveleti kiképzését irányítja. A népbiztos nemsokára kiadta áthelyezésem parancsát. 1937 októberében tehát elkezdtem munkámat a Vörös Hadsereg vezérkaránál. Akkor, természetesen, még nem sejtettem, hogy a vezérkarnál sok bonyolult, sőt életem legnehezebb munkájával kell megbirkóznom.

A „NAGY HÁBORÚ” ELŐTT

ÚJBÓL B. M. SAPOSNYIKOVVAL. –
A HADMŰVELETI KIKÉPZÉS PROBLÉMÁI. –
HASZAN ÉS HALHIN GOL. –
A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ KITÖRÉSE. –
VÁLASZ-INTÉZKEDÉSEK

A vezérkarnál 1939 júniusáig a hadműveleti kiképzési osztályt vezettem. Időm zömében azokat a formailag különböző, de tartalmukban nagyjából hasonló feladatokat végeztem, amelyeket B. M. Saposnyikovtól kaptam. Ez a munka elsősorban a Szovjetunió honvédelmi népbiztosa évi parancsainak és direktíváinak a gondos kidolgozásából állt, amelyek megszabták az MPVH vezető állományának a hadműveleti-hadászati kiképzését. Ezek az okmányok összegezték az előző év eredményeit és ennek alapján tűzték ki az új kiképzési év feladatait. Minden katonai körzet konkrét feladatokat kapott, figyelembe véve területi elhelyezését, jellemző sajátosságait, anyagi lehetőségeit és a fegyveres erők rendszerében elfoglalt helyét. Sok mindennel, amit a Harckiképzési Csoportfőnökségen végzett korábbi munkámból ismertem, újból megismertedtem. Ez érthető is, hiszen sok minden megváltozott, a Vörös Hadsereg minőségileg más lett. Így fokozatosan belerázódtam mindabba, amivel a Nagy Honvédő Háború előtt foglalkoznom kellett.

Az a munka, amelyet most végeztem, összehasonlíthatatlanul bonyolultabb és felelősségteljesebb volt minden korábbi munkámnál. A vezérkarnál, Saposnyikov mellett és az ő irányításával gyarapodtak hadműveleti ismereteim. Akkor tekintettem át teljes egészében azt a szerepet, amelyet az egyes haderő- és fegyvernemek a fegyveres erők rendszerében betöltöttek. A vezérkar hadműveleti kiképzési osztálya számolt a nemzetközi helyzet kiéleződésével. Németország az egyik agressziót a másik után hajtotta végre. 1938 márciusában megszállta Ausztriát, szeptemberben pedig a nagyhatalmak aláírták

a szégyenteljes müncheni egyezményt, amely lehetővé tette a hitleri Németországnak a Szudéta-vidék bekebelezését. Egyre bonyolultabbá vált a köztársaságiak helyzete Spanyolországban. Hazánkat Japán részéről is fokozott veszély fenyegette. 1938 júliusában a japán imperialisták a Haszan-tónál betörték hazánk területére. Ki akarták próbálni harckészültségünket. A szovjet csapatok augusztus 2-án támadásba mentek át. A harctevékenység egy hétig tartott. A két gyalogos hadosztályból, egy gyalogos és egy lovasdandárból és több önálló harckocsi egységből és géppuskás zászlóaljból álló japán erőket, amelyeket 70 repülőgép támogatott, csapataink szétzúzták, maradványaikat pedig kikergették szovjet földről.

A vezérkari főnök parancsára ebben az időben majdnem minden nap telefonügyeletet szolgálatot teljesítettem abban a szobában, amelyet e célra Vorosilov népbiztos szobájával szemben rendeztek be.

A japán kormány kérésére augusztus 11-én a Haszan-tó körzetében megszűntek a harcok. E harcokban a Vörös Hadsereg csapatai bizonyosságot tettek megnövekedett harci erejükről, kiváló erkölcsi és harci tulajdonságaikról.

A Haszan-tó környéki harcok igazolták a szovjet katonai szabályzatok és szolgálati utasítások alaptételeit, valamint azt is, hogy megfelelnek a helyzet és az új hadviselési eszközök követelményeinek. Ugyanakkor bizonyos hiányosságokat tárt fel a távol-keleti (tenger-melléki) hadsereg csapatainak harckiképzésében, különösen a fegyvernemek harci együttműködésében, a csapatvezetésben és a mozgósítás végrehajtásában. A Haszan-tónál szerzett tapasztalatok elemzése alapján javítottunk a csapatok és a törzsek harci és hadművelleti kiképzésén. Azt a parancstervezetet, amelyet ezzel kapcsolatban Saposnyikov útmutatásai alapján dolgozott ki a vezérkar, megelégedéssel fogadta a népbiztos, és azt az SzK(b)P Központi Bizottságának Politikai Bizottsága jóváhagyta. A tervezetet, az elbírálás során, természetesen módosítottuk, számottevően ki is egészítettük és magyarázatokkal láttuk el. Ma is jól emlékszem arra a módosításra, amelyet Vorosilov hajtott végre a harcosok harcászati kiképzésének hiányosságaival foglalkozó fejezeten. Ott, ahol arról volt szó, hogy a harcosok támadás közben rosszul kezelik a gyalogsági ást, hangulatosan bánnak vele, nem tudják gyorsan beásni magukat szökellés

után, aminek felesleges emberveszteség a következménye, Vorosilov ezt írta be a parancsba (emlékezetből idézem): „Kötelességünk a harcossal megbecsültetni és megkedveltetni ásóját és megtanítani rá, hogy ugyanolyan gyorsan és ügyesen bánjon vele, amilyen gyorsan és ügyesen bánik az asztalnál kanálával”.

A vezérkarnál – ebben az időben – az általános helyzet, amint ez mindenki számára érthető, szerfölkött bonyolult maradt. Én azelőtt sehol sem láttam olyan megfeszített munkát, mint itt.

Nyugaton és Keleten egyaránt puszkaporos volt a levegő. Ilyen körülmények között a határmenti katonai körzetekre különleges feladat hárult – készenlétben kellett lenniük az azonnali cselekvésre. A legfeszítettebb feladatokat kapták, elhelyezési körzeteikben hadműveleti-hadászati játékokat rendeztek. Az egyiken – 1938 nyarán – én is részt vettem. Ez a kijevi katonai körzet (abban az időben változtatták át a nevét kijevi különleges katonai körzetté) csapatai vezető állományának igen bonyolult hadijátéka volt. A körzetben 1938 nyarán négy hadseregcsopórt alakult: egy lovas, az ogyesszai, a vinnyicai és a zsitomiri. Az első abban az időben elég erős gyorsanmozgó seregtest volt, amely két lovashadtestből, továbbá tüzér-, harcokcsi- és egyéb csapatokból állt és arra szolgált, hogy csapást vagy ellencsapást mérjen az ellenségre a körzet bármely pontján. A többi három hadseregtípusú seregtest volt, lövészadosztályokból, harcokcsidandárokból, egyéb egységekből és biztosító erőkből álltak.

A vezető állomány hadijátékát a körzet parancsnoka, Sz. K. Tyimosenko, hadseregpáncsnok és a körzet törzsfőnöke, N. F. Vatu-tyin dandárpáncsnok irányította. 1938 szeptemberében, amikor Csehszlovákia veszélyben forgott, még nem tudtuk azt, hogy a müncheni árulás meghiúsítja védelmét és szándékunkban állt, hogy – Franciaországgal közösen, úgy, ahogy ezt a szerződés előírta – segítséget nyújtsunk neki. A kijevi különleges katonai körzet törzse direktívát kapott Vorosilov honvédelmi népbiztostól, amellyel elrendelte: helyezze harcokszültségbe a vinnyicai hadseregcsopórtot és vonultassa fel a Szovjetunió államhatárán. A Kamenyec-Podolszkiji- és a Vinnyicai-területen a határ felé indult a 4. lovashadtest, a 25. harcokcsi- és a 17. lövészhadtest, két önálló harcokcsidandár és hét repülőezred. Ezalatt a zsitomiri hadseregcsopórt (a 2. lovas-

a 15. és 8. lövészhadtest), miután a Kijevi-, a Csernyigovi- és a Zsitomiri-területen befejezte gyakorlatait, Novograd-Volinszkij és Szepetovka körzetében összpontosult. A körzet törzsének hadművelleti csoportja Proszkurovban települt.

Az egész munkát közvetlenül Saposnyikov irányította. Borisz Mihajlovicsnak, mint a törzsmunka kiváló ismerőjének és kimagasló katonai vezetőnek a tekintélye akkoriban évről évre növekedett. Gazdag és sokoldalú ismereteire azokban a nehéz időkben rendkívül nagy szükség volt. Mi, vezérkariak, akik közvetlenül az ő irányításával dolgoztunk, egyre újabb elméleti és gyakorlati jártasságokra tettünk szert a hadsereg- és frontheadműveletek szervezésében, tervezésében és végrehajtásában. 1938 augusztusában másodszor is megkaptam a „dandárparancsnoki” rendfokozatot. 1938 őszén szerény érdemeimet újból elismerték. A vezérkar parancsa megköszönte „több nagy, felelős megbízás lelkiismeretes és kiváló végrehajtását”. Ezek közül a legfontosabb az volt, hogy részt vettem a honvédelmi népbiztos harckiképzést értékelő parancsának, az MPVH vezető állománya téli hadművelleti kiképzésére vonatkozó direktívájának a kidolgozásában, továbbá annak a parancstervezetnek az előkészítésében, amelyben a népbiztos értékelte a Távols-Keleten, a Haszan-tó körzetében lezajlott harcok eredményeit. 1939-ben beosztásom némileg megváltozott: továbbra is vezetem a hadművelleti kiképzési osztályt, de kineveztek a hadművelleti osztály vezetőjének a helyettesévé is.

Az 1939-es év bővelkedett olyan eseményekben, amelyek erősen bonyolították a nemzetközi helyzetet; közelédett a második világháború. A vezérkar hadművelleti osztálya szakadatlanul dolgozott. Az imperialista hatalmak különböző katonapolitikai kombinációinak a lehetőségével kellett számolnunk. Egyúttal figyelembe kellett vennünk azt is, hogy az agresszor országok hadigazdasági potenciálja az egyre újabb és újabb területek elfoglalásával megváltozott, csapataik pedig további harci tapasztalatokat szereztek. Nem akarok közismert tényekkel sokat foglalkozni, így csak azt említem meg, hogy mindez közvetlenül visszatükröződött mindennapi munkánkban. A vezérkar állandóan figyelemmel kísérte az események alakulását. A szovjet kormány akkoriban még nem tudott mindent az imperialista államok kulisszák mögötti mesterkedéseiről, mégis rájött

arra, hogy a kapitalista hatalmak kettős játékot űznek, és résen volt.

A párt központi bizottsága és a szovjet kormány tartotta magát a XVIII. pártkongresszushoz ahhoz az útmutatásához, hogy ne engedje meg azt, hogy az imperialisták háborúba taszítsák országunkat. Miután a Szovjetunió meggyőződött arról, hogy Anglia, Franciaország és Lengyelország nem kíván vele közösen harcolni a hitleri agresszió ellen, elfogadta Németországnak azt a javaslatát, hogy a két ország kössön egymással meg nem támadási egyezményt. A Szovjetunió augusztus 23-án aláírta ezt az egyezményt és ezzel megzavarta a nemzetközi reakció terveit, számunkra kedvezőbb mederbe terelte az események alakulását. A Halhin-Goli kudarc beismerése után most már Japán is kénytelen volt szeptember 15-én aláírni a konfliktus megszüntetésére vonatkozó egyezményt.

1939. szeptember 1-én a hitleri Németország megtámadta Lengyelországot, és ezzel elkezdődött a második világháború. Ezen a napon a Szovjetunió Legfelső Tanácsának ülése elfogadta az általános hadkötelezettségi törvényt. A Vörös Hadsereg végérvényesen reguláris hadsereggé vált.

Mint ismeretes, Anglia és Franciaország még a háború kitörése után is abban reménykedett, hogy kimaradhat belőle és sikerül Németországot összeugrasztania a Szovjetunióval. Ezért megengedték Hitlernek, hogy gyorsan szétzúzza Lengyelországot, Nyugaton „furcsa háborút” viseltek, várva a szovjet-német konfliktust.

A német fasiszta csapatok keleti irányú gyors előrenyomulása és az a veszély, hogy elfoglalhatják Nyugat-Ukrajnát, továbbá Nyugat-Belorussziát, erősítette e területek dolgozóinak azt az óhaját, hogy csatlakozzanak a szovjet köztársaságokhoz. Ez a tény feladatként tűzte a Szovjetunió elé e testvéri népek megsegítését. A szovjet kormány 1939. szeptember közepén parancsot adott csapatainak: lép-jék át a határt és szabadítsák fel Nyugat-Ukrajnát és Nyugat-Belorussziát. Berlin kénytelen volt hozzájárulni ahhoz, hogy a demarkációs vonalat nagyjából a lengyel népesség keleti határán húzzák meg. Ezután London és Párizs Finnországba vetette reményét és elkezdte azt uszítani a Szovjetunió ellen. Azok a törekvések, hogy Észtországot, Lettországot és Litvániát háborúba taszítsák a Szovjetunió ellen, meghiúsultak. Ezeknek az országoknak a kormányai a

demokratikus erők nyomására 1939 őszén kölcsönös segélynyújtási szerződést kötöttek a Szovjetunióval. A szerződés lehetővé tette, hogy a Szovjetunió a Balti-tenger egyes helyein katonai helyőrségeket, repülőtereket és haditengerészeti támaszpontokat létesítsen. Ezzel megakadályozta azt, hogy Németország abban az időben elfoglalja ezeket a kis államokat, s így azokat nem használhatta fel úgrodészkának a Szovjetunió elleni támadáshoz.

Sok munkát adott a Szovjetunió és Finnország között érlelődő katonai konfliktus, majd maga a szovjet–finn háború. Mint ismeretes, a szovjet kormány megpróbálta ezt a konfliktust kétoldalú, mindkét fél számára előnyös egyezménnyel elkerülni, javaslatait azonban visszautasította a finn burzsoázia, amelyet az imperialista hatalmak uszítottak, remélve, hogy Finnország területét hídfőként használhatják fel hazánk ellen.

A párt központi bizottsága és a szovjet kormány az országunk északnyugati határán kialakult aggasztó helyzetben utasította a honvédelmi népbiztost, hogy az ország biztonsága érdekében dolgozza ki a szükséges ellenintézkedéseket.

Az MPVH Főhaditanácsa megvitatta a szovjet fegyveres erők harcászultségének kérdéseit arra az esetre, ha Finnország katonai konfliktust provokálna ki. A vezérkar az agresszió visszaverésére egy részlet-tervet javasolt, amelyet – számolva egy ilyen konfliktus lehetőségével – még korábban kidolgozott és ezt a honvédelmi népbiztos jóváhagyta. A vezérkar e terv kidolgozásakor a finn hadsereg állományáról és harcképességéről, a szovjet–finn hadszíntér földrajzi sajátosságairól, a rajta levő műszaki létesítményekről, Finnország mozgósítási lehetőségeiről és a számára érkezheto külső segítségről rendelkezésére álló adatokból indult ki. Igaz, mint később kiderült, egyes adatok bizony pontatlanok voltak, ám nem voltak lényegesek. Sokkal komolyabbnak bizonyult az, hogy csapataink nem ismerték eléggé a finn hadsereg szervezetének, fegyverzetének és harctevékenységének sajátosságait.

Szolgálati kötelességemnél fogva én is közvetlenül részt vettem az ellencsapás tervének a kidolgozásában, amelynek alapgondolatai és fő tartalma Saposnyikovtól származott.

Amikor Saposnyikov a tervet jelentette a Főhaditanácsnak hangsúlyozta: a nemzetközi helyzet megköveteli, hogy a válasz-tevé-

kenységet rendkívül gyorsan hajtsuk végre és fejezzük be, különben Finnország kívülről komoly segítséget kap, és a konfliktus elhúzódik. A Főhaditanács azonban nem fogadta el ezt a tervet és utasította K. A. Mereckov hadseregparancsnokot, a leningrádi katonai körzet parancsnokát, hogy dolgozza ki a határ fedezési tervének egy újabb változatát arra az esetre, ha konfliktusra kerülne sor.

A leningrádi katonai körzet parancsnoksága és törzse kidolgozta és a Sztálin által megszabott határidőre felterjesztette az ellencsapás új tervét, és azt jóvá is hagyták. E terv értelmében a körzet csapatainak a zömét a 19. és az 50. hadtestből álló 7. hadseregben vonták össze és azt a feladatot kapta, hogy agresszió esetén a Karéliei-földszoroson törje át a „Mannerheim-vonalat” és zúzza szét a finn hadsereg főerőit. A 7. hadsereg csapatainak közvetlen parancsnokává Mereckovot tették meg. E hadseregtől északra pedig, mintegy 1500 km-es, rendkívül széles arcvonalon I. H. Haborov hadosztályparancsnok 8., V. I. Csujkov hadtestparancsnok 9. és V. A. Frolov hadosztályparancsnok 14. hadseregének a tevékenységét tervezték. Ezek a nem teljesen feltöltött hadseregek meglehetősen gyengék voltak.

1939. november 26-án Majnila falu közelében a finnek tüzet nyitottak a szovjet határőrökre. Másnap megismétlődött a provokáció. November 30-án a Vörös Hadsereg csapatai megkezdték a harctevékenységet az ellenség visszaverése és államhatárunk biztosítása érdekében. A leningrádi katonai körzet csapatai decemberben – az ellenség elkeseredett ellenállásának a leküzdése és súlyos veszteségek árán – csak a záróövezeten tudtak áthatolni és elérték a „Mannerheim-vonal” fő védelmi sávját. Ezt megpróbálták menetből áttörni, de sikertelenül. A harcoló csapatokat további magasabbegységekkel, fegyverekkel és harci-technikai eszközökkel kellett megerősíteni. A jóváhagyott terv azonban nem számolt sem ezzel, sem egyéb fontos körülménnyel, ezért több problémát nagy sietve kellett megoldani.

1939. december végén a Főhaditanács kénytelen volt leállítani csapatainak támadását, megbízhatóbban megszervezni a vezetést, újra megtervezni és kellően előkészíteni a „Mannerheim-vonal” áttörését. Ezeket a kérdéseket az SzK(b)P Központi Bizottságának Politikai Bizottsága 1940. januárjának első napjaiban külön ülésen tárgyalta. Erre meghívták a leningrádi katonai körzet csapatainak

a parancsnokát, a haditanács tagjait, a nyugati és a kijevi különleges katonai körzetek csapatainak a parancsnokait (ők decemberben megfigyelőként a tanácsadóként a leningrádi katonai körzet csapatainál tartózkodtak), továbbá a honvédelmi népbiztosság és a vezérkar több felelős beosztottját. Az ülés előkészítésével Saposnyikovot bízták meg. I. V. Szmorogyinovot, a vezérkari főnök első helyettesét a konfliktus kitörésekor a honvédelmi népbiztos parancsára az arcvonalra küldték, hogy segítséget nyújtson a leningrádi katonai körzetnek. Ezért a vezérkari főnök ideiglenesen engem bízott meg hadművelési helyettese teendőinek az ellátásával. Ezekben a napokban mentem először a Kremlbe Saposnyikovval, először találkoztam a Politikai Bizottság tagjaival és magával Sztálinnal. Amikor visszaemlékszem azokra az időkre, újból mély hálát érzek Saposnyikov iránt azért, hogy jó szóval, tanácsaival, erkölcsi támogatásával segítette megfeszített munkámat. Okvetlenül meg kell említenem azt, hogy a Kremlben Saposnyikov különleges tiszteletnek örvendett.

1940. január 7-én a vezérkar javaslatára a Karéliai-földszoroson a „Mannerheim-vonal” áttörésére Sz. K. Tyimosenko hadseregparancsnok vezetésével megalakult az Északnyugati Front. A haditanács tagjává A. A. Zsdanovot, törzsfőnökké pedig I. V. Szmorogyinov hadseregparancsnokot nevezték ki. Az új front K. A. Mereckov 7. hadseregéből (öt lövészhadtest) és V. D. Grendal hadtestparancsnok 13. hadseregéből (három lövészhadtest) állt.

A „Mannerheim-vonal” áttörési tervének a végleges kidolgozásával Sz. K. Tyimosenkót és a vezérkart bízták meg. A felülvizsgált terv jóváhagyása után a frontparancsnokság, a hadseregek parancsnokságai, a vezérkar és a honvédelmi népbiztosság apparátusa nagy munkát végzett az áttörés és az egész támadás előkészítése érdekében. A fronthoz új csapatok érkeztek, minden szükségessel felszerelve. Azokat a csapatokat, amelyek korábban már részt vettek a harcokban, feltöltötték, pihentették. Ezenkívül végrehajtották a szükséges átcsoportosítást. Különös figyelmet szenteltek annak, hogy a csapatokat ellássák megerősítő eszközökkel, mindenekelőtt erős tűzérséggel és repülőgépekkel. Januárban a csapatok a közeli mélységben makettekben gyakorolták az ellenséges erődök áttörését és az előttük álló harcfeleladatok végrehajtását. Február elején a csa-

patoknál és a törzseknél befejeződtek az előkészítő munkálatok. 1940. február 11-én a front támadásba ment át, áttörte az ellenség védelmét és sikeresen nyomult előre.

Finnország kormánya, terveinek csődjét látva, a béke megkötését kérte a Szovjetuniótól. R. Ryti miniszterelnök vezetésével finn kormányküldöttség utazott Moszkvába. Megkezdődtek a béketárgyalások. A szovjet küldöttségnek én is tagja voltam. Sztálin általános útmutatása alapján Molotov és Saposnyikov irányításával nekem kellett előkészítenem az új határookra vonatkozó és a tárgyalásokon vitára kerülő javaslatokat. 1940 márciusában aláírták a békeszerződést.

Az új államhatár kijelölésére vegyesbizottságot szerveztek, amelynek az volt a feladata, hogy véglegesen pontosítsa, meghúzza és a terepen kitűzze a határt. A mi részünkről a szovjet kormány engem állított a bizottság élére. A bizottságnak két hónapon át volt mit tennie. Gondosan tanulmányoztuk a határvonal szakaszait mind földrajzi, mind pedig gazdasági célszerűség szempontjából, mindkét fél érdekeit szem előtt tartva. Egyes kérdéseket a helyszínen kellett eldönteni, mégpedig heves viták közepette.

Végző soron a munkát kielégítőnek ismerték el. Eredményei maradéktalanul biztosították a Szovjetunió állami érdekeit és ugyanakkor azt is lehetővé tették, hogy jószomszédi viszonyban maradjunk Finnországgal.

A szovjet–finn békeszerződés megkötése megghiúsította az angol–francia imperialisták terveit. A Szovjetuniónak sikerült északnyugaton és északon megjavítania hadászati helyzetét, megoldania Leningrád, Murmanszk és a murmanszki vasútvonal biztonságának kérdéseit. Kedvező lehetőségek nyíltak arra, hogy a szovjet–finn kapcsolatok a jó szomszédság és az együttműködés szellemében fejlődjenek. A kommunista párt és a szovjet kormány, reálisan elemezve az eseményeket, minden módon igyekezett erősíteni fegyveres erőit, fokozni az ország védelmi képességét. E közben különös figyelmet szentelt a nyugati határoknak, mert tudta, hogy előtte áll a fasiszta tömbbel való döntő összecsapás.

A BÉKE UTOLSÓ HÓNAPJAI

A VEZÉRKAR HADMŰVELETI CSOPORTFŐNÖKSÉGÉN. –
A FŐ ELLENSÉG A FASISZTA NÉMETORSZÁG. –
A VÁLTOZÓ HELYZET. – UTAZÁS BERLINBE. –
I. F. TYEVOSZJAN. – KIMONDOTT GONDOLATOK. –
AZ AGRESSZIÓ VISSZAVERÉSÉNEK TERVE

A finn–szovjet békeszerződés mélységes csalódást okozott ellenségeinknek. Ámde nem adták fel a hazánk elleni agresszív terveiket. A hitlerista klikk folytatta készülődését a Szovjetunió megtámadására. A szovjet fegyveres erőknek sietniük kellett. 1940 áprilisában a Kremlben az SzK(b)P Központi Bizottsága márciusi teljes ülésének a határozata alapján a Főhaditanács kibővített ülést tartott, hogy értékelje a téli hadjáratot és végrehajtsa a szükséges módosításokat a Vörös Hadsereg szervezetén, fegyverzetén és harckiképzésében. E munkában részt vettek a politikai bizottság tagjai, a honvédelmi népbiztosság vezetői, a csapatok parancsnokai, a haditanácsok tagjai, a katonai körzetek és hadseregek törzsfőnökei, az arcvonalon járt hadtestek és hadosztályok parancsnokai, a felsőfokú katonai tanintézetek vezetői és a vezérkar felelős beosztású munkatársai.

Az értekezleten „A csapatok és törzsek harckiképzésének szervezési alapelvei” című napirendi pont megvitatása során több elvi határozat született a Vörös Hadsereg védelmi és harcképességének fokozására. Az értekezlet különös figyelmet szentelt a csapatok bonyolult körülmények közti harctevékenységre való felkészítésének, az egységek és magasabbegységek parancsnokainak és azok törzseinek a törzs-kiképzésére. Megszaporodtak a kiképzési gyakorlatok és a hadgyakorlatok.

Az SzK(b)P Központi Bizottsága és a szovjet kormány jelentős átcsoportosításokat hajtott végre a honvédelmi népbiztosság állományában. Az átszervezés lényegében egészen a Nagy Honvédó

Háború kitöréséig tartott. 1940 májusában a Szovjetunió Népbiztosi Tanácsa mellett működő Honvédelmi Bizottság élére K. J. Vorosilovot állították, honvédelmi népbiztossá pedig Sz. K. Tyimosenkót nevezték ki. Az átszervezés, természetesen érintette a népbiztosságot és a vezérkart is. Engem szintén akkortáiban neveztek ki a vezérkar hadműveleti csoportfőnökének az első helyettesévé. 1940. április közepén bekapcsolódtam a vezérkar felelős munkájába, amikor is az esetleges agresszió visszaverésének a tervén dolgoztunk. Az igazság kedvéért meg kell mondanom, hogy a javán akkorra már túl voltunk. Az utóbbi években a terv előkészítését közvetlenül Saposnyikov irányította, és a vezérkar akkor már befejezte kidolgozását. A terv készen állt arra, hogy jóváhagyásra a párt központi bizottsága elé terjesszék. A beszámolóhoz a fő útbaigazításokat Saposnyikov adta meg. A beszámoló tervezetét N. F. Vatulynnal és G. K. Malangyinnal együtt készítettem el.

Nyikolaj Fjodorovics Vatulyin vezérőrnagyot, a Nagy Honvédő Háború egyik legkimagaslóbb hadvezérét addigra már jól ismerte a hadsereg vezető állománya. A Vörös Hadseregben teljesített húsz éves szolgálata alatt sok parancsnoki és törzsbeosztásban dolgozott és tekintélyes harci tapasztalatokra tett szert, főleg a kijevi különleges katonai körzetben, ahol törzsfőnök és az Ukrán Front egyik vezetője volt Nyugat-Ukrajna felszabadulásának idején. Vatulyin kiváló elméleti felkészültséggel rendelkezett. Elvégezte a poltavai gyalogsági iskolát, a kijevi egyesített katonai főiskolát, a Frunze Akadémiát és a vezérkari akadémiát.

German Kapitonovics Malangyin vezérőrnagy korábban Vatulyin helyettese volt a kijevi különleges katonai körzet törzsében és szintén gazdag tapasztalatokkal rendelkezett. 1940-ben mindketten a vezérkarhoz kerültek. Vatulyin hadműveleti csoportfőnök lett, Malangyin pedig a helyettese. Később Vatulyint a vezérkari főnök első helyettesévé, Malangyint pedig hadműveleti csoportfőnökké nevezték ki.

Jó összhangban, erőnket megfeszítve dolgoztunk. Azokban a hónapokban minden gondolatunk a hadműveleti terv volt. A terv a hitleri Németországot jelölte meg legvalószínűbb és fő ellenségünknek. Feltételeztük, hogy Olaszország is Németország oldalán fog állni, de az – amint a terv megállapította – minden valószínűség

szerint csak a Balkánon fog harcolni, ami közvetve fogja veszélyeztetni államhatárainkat. Valószínűleg Németország oldalán lesz Finnország (amelynek vezetői Franciaország veresége és az angol csapatok dunkerque-i kudarca után Berlin felé kezdtek kacsingatni), Románia (amely 1939 óta Németország „nyersanyag szolgáltatója” volt és a következő év nyarán feladta semlegességét a fasiszta tömb javára) és Magyarország (abban az időben már az „antikomintern paktum” egyik aláírója). Saposnyikov feltételezése szerint a katonai konfliktus esetleg a Szovjetunió nyugati határaitra korlátozódik.

A hadműveleti terv erre az esetre úgy intézkedett, hogy az ország erőinek a zömét éppen itt kell összpontosítani. Nem zárva ki a távol-keleti japán támadás lehetőségét, Saposnyikov azt javasolta, hogy ott olyan erőket kell összpontosítani, amelyek biztosítják a helyzet stabilitását.

Az ellenség főcsapásának feltételezhető irányáról beszélve Saposnyikov úgy vélte, hogy Németország számára a legkedvezőbb – és ily módon a legvalószínűbb – az, ha a német hadsereg főerői a San folyó torkolatától északra vonulnak fel. Ennek megfelelően a terv is feltételezte, hogy a mi főerőink is a Balti-tenger partjától a Poleszjeig terjedő sávban vonulnak fel, vagyis az Északnyugati és a Nyugati Front szakaszán. A déli irányt, a terv értelmében, szintén két frontnak kellett biztosítania, de kevesebb élőerővel és harceszközzel. A terv általában feltételezte, hogy Németországnak ahhoz, hogy erőit nyugati határainkon felvonultassa, összpontosításuktól számítva 10–15 napra van szüksége. A jelentés semmilyen említést sem tett a háború kitörésének lehetséges idejéről.

Ezt a tervezetet és a Vörös Hadsereg hadászati felvonulásának a tervét közvetlenül Sztálinnak jelentették 1940 szeptemberében, a politikai bizottság több tagjának a jelenlétében. A honvédelmi népbiztosság részéről a tervet Tyimosenko népbiztos, Mereckov vezérkari főnök és első helyettese, Vatulyin terjesztette elő. Én és Anyiszov tábornok a tervet elvittük a Kremlbe, s mialatt azt tárgyalták, néhány órán át Sztálin titkárságán várakoztunk. Mielőtt a további eseményekről szólnék, elmondom, hogy akkor, amikor az ország legfontosabb hadműveleti okmányát a párt központi bizottságának bemutatták, miért nem volt ott egy azok közül, akik a tervet elsősor-

ban készítették, aki a fő gondolatokat adta hozzá. Ennek oka az volt, hogy 1940 augusztusában Saposnyikovot leváltották a vezérkari beosztásból, és helyébe K. A. Mereckov hadseregtábornokot nevezték ki.

Azt, hogy melyek voltak Saposnyikov áthelyezésének az előzményei, magától tőle tudom. Amint elmesélte, Sztálin, aki őt ez alkalomból külön meghívta, igen kedvesen és tisztelettel beszélgetett vele. „A szovjet–finn katonai konfliktus után – mondta – áthelyeztük Vorosilovot, és Tyimosenkót neveztük ki népbiztosnak. Finnországot illetően önnek igaza volt: a körülmények úgy alakultak, ahogy ön feltételezte. Ezt azonban csak mi tudjuk. Mellesleg mindenki tudja, hogy a népbiztos és a vezérkari főnök együtt dolgozik és irányítja a fegyveres erőket. Nekünk számolnunk kell, többek között, a nemzetközi közvéleménnyel, amely a jelenlegi bonyolult helyzetben különösen fontos. Nem értenek meg bennünket, ha megelégszünk mindössze egy népbiztos áthelyezésével. Ezenkívül a világnak meg kell tudnia azt, hogy teljes mértékben levontuk a finn konfliktus tanulságait. Ez azért fontos, hogy ellenségeinkben megfelelő benyomást keltsünk és lehűtsük az imperialisták forró fejét. A vezetés hivatalos átrendezése ezt a célt szolgálja.”

– És mi a maga véleménye? – kérdezte Sztálin.

Saposnyikov, lévén rendkívül fegyelmezett ember, azt felelte, hajlandó szolgálni bármilyen beosztásban, ahová kinevezik. Nemsokára őt bízták meg a védelmi létesítmények építésének az irányításával, a honvédelmi népbiztos helyettese lett, és ő irányította a Haditechnikai Főcsoportfőnökség és az Erődépítési Csoportfőnökség munkáját.

Számunkra, akik a vezérkarnál dolgoztunk, Saposnyikov áthelyezésének az oka érthetetlen volt. Nem titkolom, nagyon sajnáltuk. Mindnyájan jól tudtuk, milyen értékes ismeretekre – különösen a hadműveleti művészet terén –, és a törzsszolgálat milyen gazdag tapasztalataira tettünk szert az alatt az idő alatt, amíg Borisz Mihajloviccsal együtt dolgoztunk és nap mint nap tanultunk tőle.

Ehhez még azt szeretném hozzáfűzni, ő, aki a katonai elmélet kidolgozásával foglalkozott, állandóan arra törekedett, hogy minél több parancsnokot ismertessen meg a hadtudomány legújabb vívmányaival. Amikor vezérkari főnök volt, rendszeresen tartott elő-

adásokat a parancsnokok továbbképző tanfolyamain, a hadgyakorlatok, csapatgyakorlatok kiértékelésén, és mindenkor konkrét példákkal könnyítette meg a legmagasabb beosztású parancsnokok számára a törzsszolgálat elméletében való eligazodást, beléjük oltotta a kulturált csapatvezetést.

Szposnyikovban minden olyan tulajdonság megvolt, ami a vezérkari munkához szükséges: a hadügy kitűnő ismerete, nagy műveltség, roppant munkaszeretet és fejlett kötelességtudat. Az első világháború és a polgárháború nagy hadműveleti és törzsmunkájának a tapasztalatai, csapatparancsnoki gyakorlat három katonai körzetben és a párt központi bizottságának, valamint a szovjet kormányának a bizalma lehetővé tette Szposnyikov számára, hogy a vezérkart a katonai tervezés, a Vörös Hadsereg harci és hadműveleti kiképzése irányításának igazi központjává tegye. Személyes példamutatásával hatott beosztottaira. A következetesség, udvariasság és szerénység, az emberekkel való tapintatos bánásmód, a fegyelmezettség és a hártalan pontosság – mindez a vezetése alatt dolgozó emberekbe önbecsülést, felelősséget és pontosságot, kulturált magatartást nevelt. Hangsúlyozom, hogy Szposnyikov maga volt a megtestesült kötelességtudat. Legfőbb kötelességét és a vezérkar létezésének egész értelmét abban látta, hogy kifogástalanul, kezdeményezően és időben teljesítse mindazokat a párt- és kormány-utasításokat, amelyek az ország védelmi képességét erősítették.

A vele együtt végzett munka állandó és felbecsülhetetlen értékű iskola volt. Be kell vallanom, mindig büszke voltam, amikor Sztálin valamilyen kérdés elbírálása közben így szólt hozzám:

– No, halljuk, mit mond nekünk Szposnyikov iskolája!

Szposnyikovnak köszönhetem azt a személyem iránti figyelmet, amelyben néha Sztálin részesített. Ezzel kapcsolatban eszembe jut egy eset.

1940 tavaszán, a politikai bizottság egyik elég hosszú ülése után, Sztálin a jelenlevőket meghívta ebédre lakására, amely a dolgozószobája alatti emeleten volt a Kremlben. Az ülésen a vezérkari főnök beszámolója alapján sok operatív és meglehetősen sürgős határozatot hoztak. Szposnyikovtól azt az utasítást kaptam, hogy menjek azonnal a vezérkarhoz és ott adjam ki a határozatokkal kapcsolatos intézkedéseket. 45. perccel azután, hogy odaérkeztem, felhi-

vott A. N. Posztrebisev és közölte, ebédre várnak a Kremlbe. Gyorsan elintéztem a dolgokat és néhány perc múlva már Saposnyikov mellett ültem az ebédlőasztalnál. Az egyik pohárköszöntőt Sztálin az én egészségemre javasolta és utána váratlanul megkérdezte tőlem: miért nem mentem pópának a szeminárium elvégzése után? Én kissé zavartan azt feleltem, hogy sem apámnak, sem nekem nem volt ilyen óhajom, és apám négy fia közül egyik sem lett pap. Erre Sztálin elmosolyodott a bajusza alatt és megjegyezte:

– Igen, igen. Nem volt ilyen szándéka. Érthető. Én pedig Mikojaonnal együtt pópa akartam lenni, de valami miatt nem vettek fel bennünket. Azt, hogy miért, még ma sem értem.

Ezzel azonban még nem volt vége a beszélgetésnek.

– Mondja, kérem – folytata –, ön és fivére, miért nem támogatják anyagilag apjukat? Értesülésem szerint egyik fivére orvos, a másik agronómus, a harmadik parancsnok, repülő és jó körülmények között élő ember. Úgy gondolom, hogy mindnyájan támogathatták volna szüleiket és akkor az öreg nem most, hanem már réges-rég hátat fordított volna a templomnak. De így szüksége volt rá, hogy valamiképpen meg tudjon élni.

Azt feleltem, hogy 1926 óta minden kapcsolatot megszakítottam szüleimmel. És ha nem így cselekszem, akkor nyilvánvaló, hogy nemcsak nem lennék pártunk soraiban, hanem a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg soraiban is aligha szolgálhatnék, és még kevésbé lehetnék a vezérkarnál. Ennek alátámasztására elmondtam a következőket.

Néhány héttel ezelőtt, hosszú évek óta először, levelet kaptam apámtól. (Minden szolgálati kérdőlapon, amelyet korábban kitöltöttem, feltüntettem azt, hogy szüleimmel nincs kapcsolatom.) A levelet azonnal jelentettem pártszervezetem titkárának, aki figyelemztetett arra, hogy a szüleimmel való érintkezést illetően továbbra is a korábbiakhoz tartsam magam.

Sztálin és a politikai bizottságnak az ebédén jelenlevő tagjai csodálkoztak ezen. Sztálin azt mondta, vegyem fel azonnal a kapcsolatot szüleimmel, rendszeresen támogassam őket anyagilag, és ezt az engedélyt közöljem a vezérkar pártszervezetével.

Meg kell mondanom, néhány év múlva Sztálin ismét megemlékezett öreg szüleimről, érdeklődött, hol és hogyan élnek. Én elmond-

tam, anyám meghalt, 80 éves apám Kinyesében, idősebb lányánál lakik, aki tanítónő volt és a Nagy Honvédő Háborúban elvesztette férjét és fiát.

– És miért nem veszi az apját és talán még a nővérét is magához? Biztos, hogy itt sem lenne rosszabb dolguk – tanácsolta Sztálin.

Azt hiszem, ha Saposnyikov nincs, Sztálin nem törődött volna ennyire hozzátartozóimmal...

Mereckov, aki Saposnyikov után került a vezérkar élére, kissé más életiskolán ment keresztül, amely azonban nem volt kevésbé gazdag az eseményekben. Ő szintén nagy munkatapasztalatokkal rendelkezett – politikai munkás (október előtti párttag, osztag-, hadosztály- és körzeti törzskomisszár), törzstiszt (dandár-, hadosztály-, hadtest-, hadsereg- és körzeti törzsfőnök (és parancsnok) járási katonai parancsnok, osztag, és hadosztályparancsnok, hadsereg- és körzeti parancsnok volt. Mereckov tehetséges gyakorlati szakember, aki a törzsmunkában elsősorban a tapasztalatokra támaszkodó parancsnokot testesítette meg. Mindketten – Saposnyikov és Mereckov is – közel álltak az élethez, rajta tartották ujjukat ütőerén, de mindegyik a maga módján. Az egyik következetesebb, analitikusabb és kissé szárazabb, a másik mozgékonyabb (természetesen itt az évek száma is szerepet játszott), expanzívabb, egyszerűbb, s volt benne valami a nép furfangjából és volt humorérzéke is.

De térjünk vissza az agresszió visszaverésének a tervéhez. Amint Mereckov elmesélte nekünk, a terv megvitatása során Sztálin elmondta a maga véleményét a potenciális ellenség támadásának legvalószínűbb irányáról. Szerinte Németország háború esetén arra fog törekedni, hogy fő erőfeszítéseit ne annak az arcvonalnak a közepe felé irányítsa, amely akkor a szovjet–német határvonalon alakul ki, hanem a délnyugati irányban, hogy elfoglalja tőlünk a leggazdagabb ipari-, nyersanyag- és mezőgazdasági területeket. Ennek megfelelően utasította a vezérkart a terv átdolgozására azzal, hogy csapataink főcsoportosítását délnyugati irányban alakítsa ki.

Az ezzel járó kolosszális munkát igen gyorsan kellett elvégezni. Malangyinnak, Anyiszovnak és nekem legkésőbb december 15-ig be kellett fejeznünk a honvédelmi népbiztosságot és a vezérkart érintő valamennyi kérdés kidolgozását, és ezzel összefüggésben a közlekedésügyi népbiztossággal kapcsolatos kérdéseket is figyelem-

be kellett vennünk, továbbá ki kellett jelölnünk az illető katonai körzetek feladatait, hogy 1941. január 1-vel a körzetparancsnokságok és törzsek megkezdhessék a körzeti tervek kidolgozását.

Ezek voltak azok a hónapok, amikor a német fasizmus az angol és a francia imperialisták elnéző magatartása folytán végigmasírozott Európán. Az 1940-ben kapitulált Franciaország kettészakadt. A német légierő tömegesen támadta Angliát. Japán kiterjesztette harctevékenységet Kínában. Szeptember 27-én Berlinben aláírták a német–olasz–japán katonai szövetségi szerződést. Ez az agresszív paktum, amint az minden józanul gondolkozó ember előtt világos volt, elsősorban a Szovjetunió ellen irányult.

Sietnünk kellett. A fasiszta Németország újabb agressziói Nyugat-Európában – ahol nemcsak a kis országokat, hanem Franciaországot is elfoglalta – okvetlenül fokozott óvatosságra kellett hogy intsenek bennünket. Számolnunk kellett azzal, hogy Németország Európának csaknem az egész iparát uralma alá vetette, katonai potenciálja tetemesen megerősödött és megnövekedett agresszív étvágya. A Szovjetunió elleni fasiszta támadás veszélye egyre reálisabbá vált.

Ezért mélységesen helyeseltük a kommunista párt intézkedéseit, amelyeknek az volt a céljuk, hogy a maximális mértékben fejlesszék a védelmi célokat szolgáló ipart, meggyorsítsák a hadsereg és a hadiflotta technikai fejlesztését, tovább fokozzák harckészségüket. Pártunk különös gondot fordított a védelmi ipar fő ágaira: a repülőgép-gyártásra, a harckocsigyártásra, a hajóépítésre és a tüzérfegyverek gyártására. A pártnak a védelmi iparral való nagymértékű törődését mutatja többek között az is, hogy a politikai bizottság utasította a repülőgépgyárak és a repülőmotorokat előállító üzemek igazgatóit, hogy állandóan jelentsék a központi bizottságnak, mennyit gyártottak. A napokat aszerint mértük le, hogy mit tettünk az ország fokozottabb biztonsága érdekében. Ennek eredményeképpen már 1940-ben is sokat értünk el. Elég ha megemlítjük, hogy a hadosztályok száma 1939 őszétől 1941-ig majdnem kétszeresére, a repülőezredek száma pedig 1941 júniusáig – 1939 elejéhez viszonyítva – $\frac{4}{5}$ -ével növekedett. A gyalogság közvetlen támogatására harcoksidandárok alakultak. Hadműveleti és harckiképzésünk egész rendszere egyre inkább figyelembe vette a háború követelményeit.

Fokozódott a pártpolitikai munka. A katonák megalégedéssel fogadták, hogy a politikai munkások sorait pártmozgósítással töltötték fel. A párt központi bizottsága az 1939–1940-es években 5500 kommunistát küldött pártpolitikai munkára a hadseregbe és a flottához, 1941 júniusában pedig további 3700-at.

A szovjet határok biztonságának erősítésében nagy jelentősége volt Belorusszija nyugati területeinek a BSzSzk-val, Ukrajna és Észak-Bukovina területeinek az USzSzk-val való újraegyesítésének, a szovjet hatalom helyreállításának Lettországbán, Észtországbán és Litvániában és a Szovjetunióhoz való csatlakozásuknak, továbbá a besszarábiai dolgozók felszabadításának és visszatérésüknek a Szovjetunió testvéri népei családjába.

Ezek azok a történelmi tények, amelyeknek nagy politikai és társadalmi jelentőségük volt az egész szocialista haza sorsa szempontjából, ugyanakkor lehetővé tették azt, hogy 250–300 kilométerrel előbbre toljuk államhatárainkat. Be kell azonban vallanunk, hogy új határaink sok nehéz problémát vetettek fel biztonságunk erősítése terén, amelyeket sajnos, a háború kitöréséig nem sikerült teljesen megoldanunk.

Komolyan és sürgősen át kellett szerveznünk az ország védelmét, a legrövidebb idő alatt kellett birtokba vennünk és megerősíteniünk az új határmenti körzeteket. Határozatokat hoztunk műszaki berendezésükre, mélyen tagolt, korszerű védelmi terepszakaszok kiépítésére, a vasúthálózat fejlesztésére és a vasúti nyomtáv átállítására, új vasútállomások, földutak, távbeszélő vonalak és egyebek építésére, amire a csapatok gyors összpontosításához, elhelyezéséhez és felvonultatásához, valamint harctevékenységükhöz az ellenség támadásának visszaverése közben szükségük van.

E fontos határozatoknak a megvalósításához azonban igen kevés volt az idő. Bennünket, a vezérkar Hadműveleti Csoportfőnökségének a munkatársait, nyugtalanított a vasútvonalak csekély áteresztőképessége, különösen a régi határtól nyugatra levőké. Az Ovrucs–Korosztyeny–Sepetovka–Kamenyec–Podolszkij vasúti harántútvonaltól nyugat felé mindössze öt vonal volt, de ezeknek is az áteresztőképessége két és félszer kevesebb, mint a tőle keletre levőké. Ukrajna nyugati területein és a Balti-tenger mellékén sem volt sokkal jobb a helyzet.

Az új határ közelében 1940–1941-ben nem volt célszerű repülőtereket építeni és katonai raktárakat létesíteni. A vezérkar és azok a személyek, akik a honvédelmi népbiztosságon közvetlenül irányították a csapatok ellátását és harctevékenységének biztosítását, úgy vélekedtek, hogy a legcélszerűbb, ha a háború kitörésekor a fő készletek minél messzebb vannak az államhatártól, mondjuk a Volga vonalán. A népbiztosság egyes vezetői (különösen G. I. Kulik, L. Z. Mehlisz és J. A. Scsadenko) határozottan tiltakoztak ez ellen. Szerintük az agressziót gyorsan visszaverjük és a háború mindenképpen áthelyeződik az ellenség területére. Úgy látszik, nekik téves elképzeléseik voltak a feltételezett háború menetéről. És sajnos, nemcsak nekik. 1940 tavaszán a párt központi bizottsága azon az értekezleten, amely a fegyveres erőknél folyó ideológiai munkával foglalkozott, bírálta a könnyű győzelem elméletét. Ebből az elméletből néhányan azt a helytelen következtetést vonták le, hogy a szovjet csapatok tevékenysége kezdettől fogva okvetlenül csak támadó tevékenység lesz, méghozzá állandóan sikeres, s ha egyszer ez így lesz, akkor a raktárakat már békében minél közelebb kell vinni a csapatokhoz. Következésképpen, amikor a háborúra készülünk, az új határmenti körzetekben kell telepíteni a raktárakat.

Azokban a hónapokban a diplomáciai tevékenység is rendkívül feszültté vált. 1940. november 7-én a Vörös-téri katonai díszszemle és a dolgozók felvonulása után V. M. Zlobin tábornokot, aki a honvédelmi népbiztosságon különösen fontos beosztásban dolgozott, és engem hívatott Tyimosenko. A népbiztos közölte velünk, a közeli napokban a kormány elhatározása alapján kormányküldöttséggel, katonai szakértői minőségben, Berlinbe kell utaznunk. A szükséges utasításokat közvetlenül a küldöttség vezetőjétől, vagyis a Népbiztosi Tanács elnökétől, és egyúttal a külügyi népbiztostól, V. M. Molotovtól fogjuk megkapni. Az utazást Berlin kezdeményezte.

A küldöttség november 9-én indult útnak különvonattal. Kíséretében volt gróf von der Schulenburg, Németország moszkvai nagykövete. A küldöttség állandó rádióösszeköttetést tartott fenn Moszkvával. I. I. Lapsov, Molotov titkára V. M. Zlobint és engem már az utazás első napján a küldöttség vezetőjéhez hívatott. A beszélgetésből nem volt nehéz kitalálni azt, hogy a berlini tárgyalások kimonrottan politikai jellegűek lesznek és utazásunk fő célja az, hogy ki-

fürkæsszük Hitler további szándékait és lehetőleg minél tovább elodázzuk a német agressziót.

November 10-én este a vonat elérte a szovjet határt. Eidkunen német határállomáson a vasúti szervek hosszú ideig kapacitáltak bennünket, szálljunk át az általuk „külön e célra előkészített” vasúti szerelvénybe. A szovjet küldöttség a vonatvezető útján ezt határozottan elutasította, mivel szerelvényünket az utolsó szovjet állomáson már átállították nyugat-európai nyomtávúra. A szovjet vonatvezető hosszasan vitatkozott a németekkel, míg végre azok kénytelenek voltak engedni. Szerelvényünkhöz hozzákapcsoltak két német szalonkocsit és elindultunk.

November 12-én reggel érkezünk Berlinbe. Az Anhalti-pályaudvaron von Ribbentrop külügyminiszterrel és Keitel vezértábornaggyal az élen német államférfiak fogadtak bennünket. Az ilyen alkalmakkor szokásos ceremóniák után a Bellevue-palotában kaptunk szállást. Küldöttségünk vezetője és a berlini szovjet nagykövet még aznap, tolmácsaink és von Ribbentrop kíséretében a birodalmi kancelláriára ment, hogy találkozzék Hitlerrel.

Amint nemsokára értesültünk róla, Hitler piszkos játékba próbálta bevonni a szovjet küldöttséget: provokációs szándékkal azt indítványozta, hogy tárgyalják meg a „világ felosztásának” Németország, Olaszország, Japán és a Szovjetunió közti tervét. Molotov ezt kategorikusan elutasította és konkrét választ követelt kérdéseinkre: milyen politikát folytat Berlin Kelet-Európában, és milyen céljai vannak Finnországban és Romániában. Miután a felek nem találták meg a közös nyelvet, szétváltak. Este a szovjet nagykövetség épületében, az Unter den Lindenen fogadás volt, amelyen megjelent Göring birodalmi marsall, Rudolf Hess, Hitler helyettese a náci pártban, Ribbentrop külügyminiszter és még sokan mások. De még le sem ültek az asztalhoz, máris megszólaltak a légvédelmi szirénák: Berlinhez angol repülőgépek közeledtek. A fogadás félbeszakadt.

Másodízben is megtörtént a Hitlerrel való találkozás. Ez sem járt semmilyen eredménnyel.

November 13-án este Ribbentrop a Wilhelmstrassén fogadta Molotovot. A provokáció itt sem járt sikerrel.

Másnap reggel elhagytuk Berlint. A pompának és a házigazdák

látszat-udvariasságának nyoma sem maradt: hűvös búcsúztatás, mindkét fél részéről elhangzó üres, hivatalos frázisok. Később az egész világ tudomást szerzett róla, hogy Hitler már december 5-én átnézte az „Otto” tervet (a Szovjetunió elleni támadás tervét) és elvileg jóváhagyta, december 18-án pedig kiadta az utasítást, hogy dolgozzanak ki részletesebb tervet (a „Barbarossa” tervet) azzal, hogy 1941. május 15-re mindennek készen kell állnia a Szovjetunió megtámadására.

Az utazás és a berlini tartózkodás alatt küldöttségünk sok tagjával elég közeli, sőt egyesekkel baráti kapcsolat alakult ki, különösen Ivan Fjodorovics Tyevoszjan vaskohászati népbiztossal. Nagornij Karabah szülötte volt, szegény családból származott. 16 éves kora óta párttag és részt vett a kaukázusontúli polgárháborúban. 1927-ben elvégezte a kohászati akadémiát és kohómérnök lett. Az „Elektrosztal” üzemben dolgozott és 1929-ben szovjet szakemberek egy csoportjával Kruppék egyik Ruhr-vidéki gyárába küldték tanulmányútra. Tyevoszjan Essenben sikerrel letöltötte a gyakorlati időt, s utána kinevezték az „Elektrosztal” főmérnökévé. 29 éves korában a „Szpecsztal” nevű állami tröszt élére került, amely sok nagyüzemet irányított, majd 1937-től 1939-ig a főbizottság vezetője és népbiztos-helyettes a honvédelmi ipari népbiztosságon, utána pedig hájóépítési népbiztos. Berlini utazásunk évében nevezték ki vaskohászati népbiztossá. Jól ismerte Németországot és a kiküldetésben való részvétele feltétlenül hasznos volt.

Tyevoszjan még útban Berlinbe sok érdekes dolgot mesélt a német munkásosztály életéről. Szívesen elmondta az akkori Németország helyzetére vonatkozó nagyon helyes megállapításait. Azt állította, hogy a fasiszta propaganda, amely az idegen földek elfoglalásával kapcsolatban mérhetetlen gazdagság felosztását ígérte, valamint azok az alamizsnák, amelyeket a hitlerista kormány a német lakosság különböző rétegeinek odavetett, a kispolgárság jelentős köreiből és a munkásosztály legkevésbé öntudatos rétegeiben is visszhangra találtak. A hitleristáknak a Szovjetunióhoz való viszonyáról szólva kijelentette: Hitler valamennyi katonai terve egyenesen kelet felé irányul, ezért a Németországgal való katonai konfliktusunkra hamarosan sor kerülhet.

Az utazás alatt, és később is, nem egyszer megcsodáltam Tye-

voszjan kiváló szakmai és emberi tulajdonságait, mindenkit magával ragadó munkaszeretetét, az emberekkel való bánni tudását és szervezőképességét. 1953-ig megmaradt vaskohászati miniszternek, s ezenkívül 1949-től még a minisztertanács elnökhelyettese is volt. Böven akadt dolga. Ám egyetlen olyan esetre sem emlékszem, hogy egy reális dolgot ne intézett volna el gyorsan és megfelelően. A szovjet kormány nagyra értékelte Tyevoszjannak a hazai kohászat fejlesztése, a szovjet hadseregnek a szükséges fegyverzettel és technikai eszközökkel való ellátása és a fasiszmus felett aratott győzelem körül szerzett érdemeit.

A küldöttség valamennyi tagja azonos benyomással tért vissza: a Szovjetuniónak, mint még soha, készen kell állnia a fasiszta agresszió visszaverésére . . .

1940 decemberében a hadsereg vezetői értekezletet tartottak, majd december végén hadművelleti-hadászati szintű hadijátékon vettek részt. Ezután az értekezletet és a hadijátékot a Kremlben a legmagasabb szinten értékelték. Ezekben a fontos eseményekben nem vehettem részt, mert november végén súlyosan megbetegedtem. 1941 februárjában kezdtem újra dolgozni, pont azon a napon, amikor K. A. Mereckov helyébe G. K. Zsukov hadseregtábornokot nevezték ki vezérkari főnökké.

Georgij Konsztantyinovics Zsukovot nagyon jól ismertem. A Nagy Honvédő Háború alatt sok álmatlan éjszakát töltöttünk együtt, egymás mellett ülve, állami fontosságú halaszthatatlan intézkedéseken töprengve; kettesben és mások bevonásával tucatnyi hadműveletet dolgoztunk ki. Zsukovot jól ismeri a szovjet nép, ezért aligha mondhatnék valami újat róla. Csak hangsúlyozni tudom: a legkiválóbb szovjet hadvezérek egyike, nagy katonai tehetség és stratégia volt. Nem mindennapi hadvezéri tulajdonságok birtokában a vezérkari főnöki beosztásban is, természetesen, sok hasznos dolgot cselekedett. Tehetsége azonban a hadászati hadműveletek során bontakozott ki igazán.

A vezérkar 1941 egész első felében változatlanul megfeszített munkát végzett. Újból és újból elemezte a második világháború első éveinek a hadműveleteit. Mélyrehatóan tanulmányozta mind a támadó hadműveleteket, mind a hadászati védelem kérdéseit. Azok a direktívák, amelyeket a honvédelmi népbiztos a Vörös Hadsereg

vezető állománya számára adott ki, a támadó hadműveletek kidolgozására adott feladatokkal egy időben okvetlenül, még hozzá konkrétan és részletesen, védelmi hadműveletekre vonatkozó feladatokat is felvetettek. Gyakorlati intézkedésként elrendelték, hogy télen minden hadseregnél és hadsereg szintű katonai körzetben hadművelati játékokat kell rendezni, amelyek témája a hadsereg védelmi hadművelete, a front szintű katonai körzetek törzseinél pedig a front védelmi hadművelete. Nyáron a hadseregek és a katonai körzetek ugyanilyen alapon kétoldalú hadsereg- vagy front-terepgyakorlatokat hajtottak végre.

Ámde ezzel kapcsolatban feltétlenül meg kell mondanunk azt, hogy azt az elvileg helyes célkitűzést, amely szerint az agresszor területén kell hadat viselnünk és amennyiben a Szovjetuniót megtámadná az ellenség, a szovjet csapatok harctevékenységének a lehető leghatározottabbnak kell lennie, valahogy egyoldalúan propagálták, ami, mint már említettük, elősegítette annak az illúzióknak az elterjedését, hogy a háborúban könnyű győzelmet fogunk aratni.

Németország 1941 februárjában megkezdte a csapatok átdobását a szovjet határokhoz. A vezérkarhoz, a honvédelmi népbiztosságra és a külügyi népbiztosságra beérkező adatok egyre jobban utaltak az agresszió közvetlen veszélyére.

Ilyen körülmények között a vezérkar és Hadművelati Csoportfőnöksége 1940 őszén és télen módosította a nyugat felőli ellenséges támadás visszaverésére kidolgozott összpontosítási és szétbontakoztatási tervét. A tervben az állt, hogy a harctevékenység a támadó ellenség csapásainak az elhárításával kezdődik; s hogy ezek a csapások rögtön nagy légi ütközetek formájában játszódnak le, amelyek során az ellenség megpróbálja szétrombolni repülőtereinket, gyengíteni a csapat- és különösen a harckocsi-csoportosításokat, megbénítani a háterszági katonai objektumokat, megrongálni a vasútállomásokat és rombolni az arcvonaltól melletti nagyvárosokat. Ezzel szemben mi, a magunk részéről az egész légierő segítségével meg hiúsítjuk az ellenségnek a légi fölény megszerzésére irányuló kísérleteit és döntő légi csapásokat mérünk rá. Egyidejűleg várható a földi csapatok támadása határaink ellen nagy harckocsi-csoportosításokkal, ami alatt a mi lövészcsapataink és a határmenti katonai körzetek megerősített körletei a határőr csapatokkal közösen feltar-

tőztatják az első rohamot, a gépesített hadtestek pedig a lövészcsapatokkal közösen mért ellencsapásaikkal felszámolják a védelmünkbe beékelődött csoportosításokat és kedvező feltételeket teremtenek ahhoz, hogy a szovjet csapatok döntő támadásba menjenek át. Az ellenséges támadás kezdetére a Szovjetunió belsejéből csapatok vonulnak fel a határmenti körzetek területére. A terv azt is feltételezte, hogy csapataink minden esetben teljesen felkészülten és a tervben szereplő csoportosításban lépnek háborúba, hogy a csapatok mozgósítása és összpontosítása kellő időben megtörténik.

Az agresszió visszaverésének tervét gondosan összehangoltuk a Vörös Hadsereg és az egész ország mozgósítási tervével. Elvégeztük a számvetéseket, kidolgoztuk a csapatoknak és a számukra szükséges anyagoknak az ország belsejéből az összpontosítási körzetekbe való szállítását és a közlekedésügyi népbiztosság felé megtettük a szükséges intézkedéseket a szállítások biztosítására. A terv kidolgozásában nemcsak a vezérkar és a honvédelmi népbiztosság illetékes csoportfőnökségei, hanem a határmenti katonai körzetek parancsnokságai is részt vettek. E célból 1941 február–áprilisában a vezérkarhoz rendelték a csapatok parancsnokait, a haditanácsok tagjait, a törzsfőnököket, valamint a balti, a nyugati, a kijevi különleges és a leningrádi katonai körzet hadműveleti osztályának a vezetőit. Velük közösen határozták meg a határbiztosítás rendjét, jelölték ki az erre a célra szükséges erőket és állapították meg alkalmazásuk módjait. A feltevés az volt, hogy a biztosítási lépcsők hadilétszámra feltöltött csapatai akkor, amikor az ellenség megkezdí tevékenységét, megszállják a határmenti előkészített védelmi te-repszakaszokat és a megerősített körletekkel, valamint a határőrosapatokkal együtt fedezni tudják a határmenti körzetek másodl-épcső csapatainak a mozgósítását. Ez utóbbiaknak a mozgósítási terv erre a célra néhány órától egy napig terjedő időt adott.

A fasiszta Németország részéről fenyegető fokozott agressziós veszéllyel kapcsolatban a honvédelmi népbiztosság és a vezérkar nemcsak módosította az országunk elleni támadás visszaverésére kidolgozott hadműveleti és mozgósítási tervet, hanem a párt közpon-ti bizottságának és a kormánynak az utasítására életbe léptette e tervek egész sor fontos intézkedését, amelyek célja nyugati határaink védelmi képességének a fokozása volt. Így 1941 május köze-

pén a vezérkar direktívái alapján megkezdődött több hadsereg – összesen mintegy 28 hadosztály – felvonulása a belső körzetekből a határmenti körzetekbe, s ezzel elkezdődött a szovjet csapatok összpontosítási és felvonulási tervének a végrehajtása a nyugati határon. 1941 június elején mintegy 800 000 tartalékost hívtak be gyakorlatra, és velük a nyugati katonai körzeteket, valamint azok megerősített körleteinek csapatait töltötték fel. A párt központi bizottsága és a szovjet kormány egy sor egyéb jelentős intézkedést is tett, hogy tovább fokozza a fegyveres erők harckésztségét és harcképességét, fejlessze a hadiipari bázisokat, növelje az egész ország védelmi képességét. 1941 közepére a hadsereg és a hadiflotta összlétszáma már több mint 5 millió főre növekedett.

1941 május–júniusában a Nyugati-Dvina és a Dnyeper folyók terepszakaszára vasúti szállítással átdobták a 19., 21. és a 22. hadsereget az észak-kaukázusi, volgamenti és uráli katonai körzetből, a 25. lövészhadtestet a harkovi katonai körzetből, ezenkívül a bajkálontúli katonai körzetből a 16. hadsereget Ukrajnába, a kijevi különleges katonai körzet állományába. A vezérkar május 27-én utasította a nyugati határmenti körzeteket, hogy sürgősen telepítsenek tábori frontparancsnoki harcálláspontokat, június 19-én pedig elrendelte, hogy a balti, a nyugati és a kijevi különleges katonai körzet frontparancsnokságai települjenek e harcálláspontokra. Az egyesszai körzet parancsnoksága – saját kérésére – már korábban megkapta erre az engedélyt. Ezeknek a körzeteknek június 12–15. között megparancsolták, hogy a körzetek mélységében elhelyezett hadosztályokat vonják az államhatár közelébe. Ugyanezeknek a körzeteknek június 19-én elrendelték a repülőterek, az egységek, a telephelyek, a raktárak és a támaszpontok álcázását, valamint a repülőtereken lévő gépek széttelepítését.

Ámde mindezeket a mozgósítási és szervezési intézkedéseket nem sikerült teljesen végrehajtani. Ebben az is szerepet játszott, hogy tévesen határoztuk meg a hitleri Németország lehetséges támadásának idejét, ezenkívül az ország gazdasági lehetőségei sem engedték meg azt, hogy a történelem által kiszabott idő alatt végrehajtsuk őket. Természetesen, még azoknak a hibáknak is szerepük volt, amelyeket a katonai vezetés követett el ezeknek az intézkedéseknek a megtervezésében és gyakorlati végrehajtásában.

KITÖRT A HÁBORÚ

ÁLTALÁNOS ÁTSZERVEZÉS. –

A CSAPATVEZETÉS KÖZPONTI ÉS FRONTSZERVEINEK
A MEGALAKÍTÁSA. – A SZOVJET-NÉMET ARCVONAL
KÖZÉPSŐ ÉS DÉLNYUGATI SZAKASZÁNAK ESEMÉNYEI. –
TÉNYEK ÉS DIREKTÍVÁK. – VISSZAVONULÁS

Országunknak sikerült sok mindent tennie a háborút közvetlenül megelőző években és hónapokban. Erről tanúskodtak mind a világon páratlanul álló gazdasági sikerek, mind a külpolitikában tett bölcs lépések. A párt vezette nép nem vesztegette hiába idejét: fokozta a haza védelmi képességét és készült az ellenséggel való elkerülhetetlen összecsapásra. Ámde mint minden nagy szerencsétlenség, a háború is váratlanul tört ki. A fasiszta hordák hitszegően betörték földünkre.⁴

1941 júniusában a vezérkar a nyugati határmenti körzetektől és a hadseregektől egyre nyugtalanítóbb jelentéseket kapott. Határainknál befejeződött a német csapatok összpontosítása. Az ellenség a határ több szakaszán megkezdte az általa korábban telepített drótakadályok és aknák felszedését, nyilvánvalóan abból a célból, hogy átjárókat nyisson csapatainak a mi állásaink felé. A németek nagy páncélos csoportosításai elfoglalták megindulási körleteiket. Éjszakánként jól lehetett hallani a harckocsik dübörgését.

Hadműveleti Csoportfőnökségünk valamennyi munkatársa, anélkül, hogy erre felülről parancsot kapott volna, azokban a napokban szinte állandóan szolgálati helyén tartózkodott.

Június 22-re virradó éjjel az első órában utasítottak bennünket, hogy a Zsukovtól, a vezérkar főpökétől kapott, s a honvédelmi népbiztos által aláírt direktívát sürgősen továbbítsuk a leningrádi, a balti különleges, a nyugati különleges, a kijevi különleges és az ogyesszai katonai körzet parancsnokságának. A direktívában az állt, hogy június 22–23-án ezeknek a körzeteknek az arcvonalán számí-

tani lehet az ellenség meglepésszerű támadására. A támadás esetleg provokációval kezdődhet, s ezért csapatainknak az a feladata, hogy ne reagáljanak semmilyen provokációra, amely esetleg nagy bonyodalmakat okozhat. A továbbiakban azonban hangsúlyozta a direktíva, hogy a körzeteknek teljes harckészültségben kell lenniük, hogy elháríthassák az ellenség esetleges csapását. A direktíva utasította a csapatparancsnokokat: a) június 22-re virradó éjjel rejtve foglalják el a tüzelőállásokat az államhatár menti megerősített körletekben; b) virradat előtt tábori repülőterekre telepítsék át az egész légierőt, így a csapatrepülőgépeket is és gondosan álcázzák őket; c) valamennyi egységet helyezték harckészültségbe; az egységek bontakozzanak szét és álcázzák magukat; d) a légvédelmet helyezték harckészültségbe anélkül, hogy tovább növelnék a beosztott állományt. Készítsék elő a városok és az objektumok elsötétítését. A direktívát – amely külön utasítás nélkül semmilyen más intézkedést nem írt elő – 1941. június 22-én 00,30-kor továbbították a körzetekbe.

A háború kitörésének végzetes éjszakáján a határmenti körzetek parancsnokságai állandó összeköttetést tartottak a honvédelmi népbiztossággal és a vezérkarral. 4 óra néhány perckor a körzeti törzsek hadműveleti szerveitől megtudtuk, hogy a német légierő repülőtereinket és városainkat bombázta. Ezzel egyidőben, vagy talán valamivel előbb, erről a honvédelmi népbiztosság és majdnem azonnal a szovjet kormány is tudomást szerzett. Válogatott fasiszta hordák, a korszerű hadviselésben szerzett kétéves tapasztalatok birtokában, rázúdultak határőr- és fedező csapatainkra.

Június 29-én a SzK(b)P Központi Bizottsága és a szovjet kormány direktívát adott ki, amelyet a szocialista haza védelmének lenini gondolata hatott át. Alapgondolata: „Mindent a frontnak, mindent a győzelemért!” A direktíva megállapította: „Most minden attól függ, milyen gyorsan tudunk szervezkedni és cselekedni, egy percet sem veszítve, egy alkalmat sem szalasztva el az ellenség elleni harcban”. A párt központi bizottsága felszólította a lakosságot: „Az ellenség elleni kíméletlen harcban védelmezzetek minden talpalatnyi szovjet földet, küzdjetek az utolsó csepp vérig városainkért és falvainkért, tanúsítsatok bátorságot, kezdeményezőképeséget és ügyességet, amely jellemző népünkre.”

Így kezdődött el a Nagy Honvédő Háború. A Barents-tengertől a Fekete-tengerig, az egész határ mentén elkeseredett és véres harcok bontakoztak ki.

A párt mindenekelőtt a vezetés központi és front-szerveinek a megalakításáról gondoskodott.

1941. június 22-én a fegyveres küzdelmet a Főhaditanács vezette. Másnap megalakult a főparancsnokság főhadiszállása. Ez a következőkből állt: Sz. K. Tyimosenko, a Szovjetunió marsallja, honvédelmi népbiztos (elnök), G. K. Zsukov hadseregtábornok, vezérkari főnök, I. V. Sztálin, a Szovjetunió Népbiztosi Tanácsának elnöke, V. M. Molotov, az elnök első helyettese, K. J. Vorosilov marsall, Sz. M. Bugyonnij marsall és N. G. Kuznyecov tengernagy, haditengerészeti népbiztos. A főhadiszállás mellett állandó tanácsadó testesületet szerveztek, amelynek tagjai a következők voltak: N. F. Vatutyin, N. A. Voznyeszenszkij, N. N. Voronov, A. A. Zsdanov, P. F. Zsigarjov, G. I. Kulik, K. A. Mereckov, A. I. Mikojan, B. M. Saposnyikov és más katonai-, párt és állami vezetők. Ugyanezen a napon a párt központi bizottságának a politikai bizottsága határozatával elrendelte a Szovjet Tájékoztató Iroda felállítását. A vezérkar az arcvonal eseményeiről szóló kormányjelentések összeállításával F. I. Golikov altábornagyot, a Felderítő Csoportfőnökség vezetőjét és engem bízott meg. Június 30-án a Szovjetunió Legfelső Tanácsának elnöksége, az SzK(b)P Központi Bizottsága és a Szovjetunió Népbiztosi Tanácsa megalakította az Állami Honvédelmi Bizottságot, amelynek Sztálin lett az elnöke.

A balti, a nyugati és a kijevi különleges katonai körzet megalakult Északnyugati, Nyugati és Délnyugati Fronttá, az ogyesszai katonai körzet pedig a 9. hadsereggé. A leningrádi katonai körzetből Északi Front lett. Június 25-én a moszkvai katonai körzet délre átirányított parancsnoksága alapján megszervezték a Déli Frontot.

A főhadiszállás utasítására a honvédelmi népbiztosság központi apparátusából egy csoport vezető munkatársat küldtek ki, hogy segítsenek a frontparancsnokságoknak. A vezérkartól: a vezérkari főnök első helyettese, N. F. Vatutyin altábornagy az Északnyugati Fronthoz ment, ahol nemsokára törzsfőnökké nevezték ki; V. D. Szokolovszkij altábornagy, a vezérkari főnök helyettese és G. K. Malangyin altábornagy, a Hadműveleti Csoportfőnökség vezetője a

csoportfőnökség több munkatársával a Nyugati Fronthoz indult. Malangyin helyett a Hadművelési Csoportfőnökség vezetője V. M. Zlobin altábornagy lett, aki igen fontos beosztásban dolgozott a honvédelmi népbiztosságon. Maga a vezérkari főnök, G. K. Zsukov hadseregtábornok pedig június 22-én estétől június 27-ig Sztálin utasítására a Délnyugati Frontnál tartózkodott. Saposnyikov és G. I. Kulik marsallok, a honvédelmi népbiztos helyettesei, már a háború első napján a Nyugati Frontnál tartózkodtak.

Azokban a napokban, amikor országunk békés életének vége szakadt, mindenki csak a közös célra gondolt: kitartani, helytállni, bármilyen nehéz is.

Tudtuk, hogy az ellenség erős és kegyetlen. Ámde valamennyi szovjet emberrel együtt, mi katonai vezetők sem kételkedtünk egy percig sem a győzelemben, még a legnehezebb napokban sem. Mélységesen hittünk a szocialista rendszer, a szovjet állam erejében, a kommunista párt bölcsességében. Ez és a hazaszeretet erősítette győzelmi akaratunkat.

Mindegyikünk arra törekedett, hogy a maximumot nyújtsa a maga beosztásában és meggyorsítsa a katonai gépezet beindítását úgy, ahogy azt a háború megköveteli. A munka hallatlanul feszítetté vált. Egyre újabb és újabb feladatokat kellett megoldanunk.

Hadművelési Csoportfőnökségünk olyan volt, mint valami kaptár, ahová az arcvonalról berepülő „méhecskék” szállították az információkat, amelyeket azonnal fel kellett dolgoznunk. A kapott adatokat három osztály között osztottuk el, amelyek a harccselekmények kialakult három főiránya – az északnyugati, a nyugati és a délnyugati – szerint alakultak ki. Szüntelenül dolgoztak a „Bodeaux”-k –, azok a távírógépek, amelyek azonos vonalon oda-vissza egyszerre több táviratot is tudtak továbbítani. A volt körzeti törzsek, most frontparancsnokságok küldték a jelentéseket. Mi továbbítottuk a központ intézkedéseit a csapatokhoz. Nem volt elég ember. A munka zöme a nagyteremben összpontosult, ahová azokat a kádereket vontuk össze, akik a csapatokkal tartották az összeköttetést. Mindenütt térképek, különböző méretarányúak és rendeltetésűek. Szakadatlanul érkeztek a jelentések. Távírógépek, futárgépek vagy felderítő gépek továbbították őket. A minél teljesebb és pontosabb információ olyan fontos volt számunkra, mint a levegő. Mi történik a

frontoknál, hol vannak a csapatok, a mi csapataink és az ellenség csapatai, milyen terepszakaszon folyik a harc? Hova küldjék az erősítéseket, hol és milyen fegyverekre és harci-technikai eszközökre van szükség?

A vezérkarnál kezdetben némi zavar volt észlelhető, ami azonban hamarosan megszűnt és a vezérkar, valamint a főparancsnokság között fokozatosan kialakult a zökkenőmentes együttműködés. Az első napokban, amikor a honvédelmi népbiztosság és a vezérkar vezetőit Sztálin parancsára elküldték az arcvonal fő irányába, a honvédelmi népbiztosság minden megmaradt híradó eszközét arra használták fel, hogy azonnal összeköttetést létesítsenek velük. Nekünk, a vezérkar beosztottjainak önkéntelenül is olyan benyomásunk alakult ki, hogy a vezérkart a legfelelősebb pillanatban magára hagyták. Minden intézkedést felül hoztak, a vezérkar megkerülésével, amely csak továbbító szerv volt.

Ámde, amikor a főparancsnokságnak azok a próbálkozásai, hogy az ellenségnek az ország belsejébe előretörő hatalmas csoportosításait a határmenti körzetek erre felkészületlen és addigra már súlyos veszteségeket szenvedett csapataival feltartóztassa, nem jártak sikerrel, ezért meghozta az akkori körülmények közötti egyetlen helyes döntést – az ország belsejéből előre vonott erőkkel új hadászati védelmi arcvonalat kell létrehozni. A főparancsnokság ezzel kapcsolatban sok új és meglehetősen bonyolult problémát oldott meg. Közülük a legfontosabbak a következők voltak: azonnali szilárd és állandó összeköttetés létesítése a főparancsnokság és a frontok, valamint a frontok és a csapatok között; a védelemre legalkalmasabb terepszakaszok kiválasztása és műszaki berendezésük; ezeken a terepszakaszokon olyan csoportosítások szervezése, amelyek a legjobban megfelelnek az arcvonalon akkorra kialakult helyzetnek; csoportosítások kellő időben történő előrevonása ezekre a terepszakaszokra, szétbontakoztatásuk és védelemre való felkészítésük; a csapatok erkölcsi-politikai szellemének és harcképességének minden módon való erősítése; katonai és politikai szempontból felkészült tartalékok tömeges és gyors képzése, valamint új, hatalmas hadászati tartalékok létesítése; a termelés megszervezése az ország számára súlyos körülmények között, hogy elláthassák az arcvonalat minden szükségessé, ami az ellenséggel való sikeresebb küzdelemhez kellett.

Ezeknek az intézkedéseknek a megvalósítása szükségessé tette azt, hogy a főparancsnokság ebbe az aprólékos, bonyolult és sűrű munkába megfelelő módon és haladéktalanul bevonja a katonai szakemberek szervezett testületét, elsősorban a vezérkart. Ezzel kapcsolatban a honvédelmi népbiztosságnak és a vezérkarnak a Nagy Honvédő Háború előtti felépítését, amely korántsem felelt meg a háború követelményeinek, át kellett szervezni. A SzK(b)P Központi Bizottságának és az Állami Honvédelmi Bizottságnak a határozata alapján a honvédelmi népbiztosság és a vezérkar egyes csoportfőnökségeit átszervezték. A honvédelmi népbiztosság keretében a Szovjetunió postaügyi népbiztosának, I. T. Pereszepkinnek a vezetésével megalakult a Vörös Hadsereg Híradó Főcsoportfőnöksége. Ez lehetővé tette, hogy a fegyveres erők vezetésére azonnal igénybe vegyünk az ország mindenféle hírközlő eszközét és a legjobb szakemberek zömét. Már akkor megalakult a Vörös Hadsereg Hadseregszervezési és Kiegészítő Főcsoportfőnöksége. Július végén újjászervezték a hadtápszolgálatot. Megalakult a Hadtápfőcsoportfőnökség (ezen belül a törzs, a Katonai Szállátási Csoportfőnökség, a Gépkocsiszállítási Csoportfőnökség és a felügyeleti szervek). Hadtápfőnökké a fegyveres erőknél népszerű és igen nagy gazdasági tapasztalatokkal rendelkező A. V. Hruljov tábornokot nevezték ki. Felülvizsgálták a magasabbegységek és egységek szervezését és átlományát.

Az átszervezések nyomán számottevően megjavult a fegyveres erők vezetése, szervezése és biztosítása. A vezérkar mentesült a közvetlen kiegészítési és szervezési feladatok, valamint a fegyveres erők hadtápjának vezetése alól (csak az ellenőrzési joga maradt meg). Ily módon fő figyelmét arra összpontosította, hogy segítséget adjon a legfelsőbb főparancsnokságnak a hadműveleti-hadászati kérdések megoldásában.

A vezérkar átalakult a főhadiszállás munkaszervévé. A főhadiszállásnak e célra semmilyen más külön apparátusa nem volt. A vezérkar szolgáltatta a már feldolgozott információkat és elkészítette azokat a javaslatokat, amelyek alapján megszülettek a főhadiszállás direktívái. Sztálin kezdetben igen elégedetlen volt a vezérkar munkájával. Az arcvonal súlyos helyzetéből adódóan sok hiányosság mutatkozott a vezérkar tevékenységében. Ráadásul, nem titkolom,

Sztálin nem mindig a legjobb döntéseket hozta, nem mindig tanúsított kellő megértést nehézségeink iránt.

Sztálin mint legfelsőbb főparancsnok a soron következő kérdéseket elbírálás végett hol ennek, hol annak, az arcvonalban vagy a hátszágban dolgozó felelős személynek adta ki. Igen részletes információkat követelt minden megtárgyalandó kérdésről, és miután ezeket megkapta, néha tanácsot kért, az első időkben azonban a legtöbbször maga döntött és intézkedett. Sztálin óriási felelősséget vállalt magára, és másokat sem kímélt. A Nagy Honvédő Háborúban teljesedett ki Sztálin legjobb tulajdonsága, kitűnő szervezőképessége. Márpedig a szervezőképesség akkor, természetesen, óriási szerepet játszott, mivel közvetlenül tőle függött a jó hadműveleti terv, az anyagi és az emberi erőforrások biztosítása az arcvonal és a hátszág számára, valamint a tevékenységnek az a fajtája, amely számolt egy hosszantartó és nehéz háború lehetőségével.

Sztálin egyszerre volt az Állami Honvédelmi Bizottság elnöke, a párt központi bizottságának főtíkára, a szovjet kormány feje és legfelsőbb főparancsnok, s mint ilyen napról napra nagy figyelemmel kísérte az arcvonal helyzetének változásait, tájékozott volt az ország népgazdaságában történt eseményekről. Jól ismerte a vezető kádereket és ügyesen használta fel őket.

Sztálin tevékenységében abban az időben tévedések is előfordultak, méghozzá néha súlyosak. Akkoriban indokolatlanul önhitt, elbizakodott volt, túlbecsülte saját erejét és hadvezetési ismereteit. Kevéssé támaszkodott a vezérkarra, nem kamatoztatta kellőképpen munkatársainak ismereteit és tapasztalatait. Gyakran minden ok nélkül sebtében leváltotta a hadvezéreket. Ilyen körülmények között a vezérkar nem tudott kibontakozni és teljes erőből dolgozni, s mint a főhadiszállás munkaszerve nem teljesítette kellő színvonalon feladatait.

A Vörös Hadsereg kezdeti kudarcai felszínre hozták egyes parancsnokok hiányosságait. Kiderült róluk, hogy képtelenek új módon vezetni a csapatokat abban a rendkívül bonyolult helyzetben, nem tudják gyorsan elsajátítani a korszerű hadvezetés művészetét, nem tudnak megszabadulni régi elképzeléseiktől. Sztálin viszont abból indult ki, amennyiben a harctevékenység nem úgy alakul, ahogy kell, ez azt jelenti, hogy a vezetőt sürgősen le kell váltani.

A változások a honvédelmi népbiztosság és a vezérkar egész apparátusát, valamint a csapatok vezetését is érintették. Ámde a káde-
rekkel való ilyen bánásmód a háború első hónapjaiban, korántsem
mindig járt pozitív eredménnyel.

Sztálin joggal követelte azt, hogy a parancsnokok határozottan
szakítsanak az elavult hadvezetési elvekkel és igyekezzenek magu-
kévá tenni az éppen folyó háború tapasztalatait. Ő maga azonban
ezt abban az időben nem tette meg olyan gyorsan, ahogyan mi sze-
rettük volna, sőt bizonyos mértékig hajlott arra, hogy közvetlenül ő
vezesse a harctevékenységet. Itt, természetesen, egyebeken kívül
Sztálinra hatással volt az arcvonal helyzete, az, hogy az ellenség
közel volt Moszkvához és mélyen előrenyomult az ország belsejébe.
Sztálin azonban, mint igazán mély elme, képes volt arra, hogy fel-
ismerje tévedéseit és önmagára nézve levonja a kellő következteté-
seket. Fokozatosan mindnyájan tapasztaltuk, hogy egyre inkább a
korszerű háború kategóriáiban gondolkodik, rendkívül magas szin-
ten dönt a hadművészet kérdéseiben. Ebben fontos mérföldkő volt a
sztálingrádi csata. Ámde a korszerű fegyveres küzdelem vezetési
módszereit és formáit teljes mértékben csak a kurszki csata során
kezdte uralni. És attól kezdve már nem képzelt el harctevékenysé-
get anélkül, hogy az ne legyen döntő, manőverező, s ügyesen alkal-
mazta az erők nagyarányú összepontosítását, igyekezett az ellensé-
ges csoportosítások szétzúzásának a feladatát átkarolással megolda-
ni. Sztálin nemcsak a hadászatban ismerte ki jól magát, ami könnyen
ment neki, hiszen a politikai stratégia mestere volt, hanem a had-
műveleti művészetben is. Ennek következtében erősebb befolyást
gyakorolt a hadműveletek kidolgozására. Hadászati és hadműveleti
művészeti ismeretei jelentősen felülmúlták harcászati ismereteit (ne-
ki tulajdonképpen nem is kellett minden részletében ismernie a har-
cászatot). Úgy vélem, hogy Sztálint kétségtelenül a kiváló hadve-
zérek közé kell sorolnunk.

Július 19-én Sztálint kinevezték honvédelmi népbiztossá, 1941.
augusztus 8-án a fegyveres erők legfelsőbb főparancsnokává. A ha-
dászati vezetés legfelsőbb szervét ettől a naptól kezdve nevezték a
Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának. Egyidejűleg folyt
a honvédelmi népbiztosság olyan irányú átszervezése, hogy a hábo-

rús idők következményeinek megfelelően pontosabban határozza meg összes szerveinek a funkcióit.

Szeretnék kissé részletesebben foglalkozni a főhadiszállás munkájával. Teszem pedig ezt azért, mert sokan kérték levélben tőlem, és azért is, mivel irodalmunk, ahogy látom, nem foglalkozik eléggé ezzel a témával.

Vajon a főhadiszállás állandóan működő szerv volt-e a legfelsőbb főparancsnok mellett? Igen, az volt. De ezzel kapcsolatban meg kell értenünk, hogy különleges módon működött. A legfelsőbb főparancsnok valamilyen hadműveleti-hadászati döntés kidolgozására, vagy egyéb, a fegyveres küzdelem vezetését érintő fontos problémák kidolgozása végett magához hívatta azokat a felelős személyeket, akiknek közvetlen közük volt a vizsgált kérdéshez (akik lehettek a főhadiszállás tagjai vagy olyanok is, akik nem tartoztak hozzá), és itt a politikai bizottság, valamint az Állami Honvédelmi Bizottság összes vagy egyes tagjainak a jelenlétében meghozták a szükséges döntéseket. Ezeket azonnal meg is fogalmazták direktívák, parancsok vagy a főhadiszállás önálló rendelkezéseinek a formájában. A főhadiszállást nem szabad olyan szervnek elképzelnünk, amely a szó szoros értelmében a legfelsőbb főparancsnok mellett ülésezett olyan összetételben, ahogy jóváhagyták. Hiszen tagjainak a többsége egyidejűleg fontos feladatokat látott el, gyakran távol Moszkvától, főként az arcvonalon. Az Állami Honvédelmi Bizottság július 10-én elrendelte, hogy meg kell szervezni az Irány-főparancsnokságokat. A főhadiszállás tagjai közül Tyimosenkót a Nyugati Irány, Vorosilovot az Északnyugati Irány, Sz. M. Bugyonnijt a Délnyugati Irány főparancsnokává nevezték ki, Szaposnyikov pedig július 29-ig különleges feladatokkal a Nyugati Frontnál tartózkodott. Az egyetlen állandó dolog, az volt, hogy a főhadiszállás valamennyi tagja kapcsolatot tartott a legfelsőbb főparancsnokkal. Sztálin tudta azt, hogy milyen fontos a főhadiszállás tagjainak a munkája alapbeosztásukban, ezért nem tartotta lehetségesnek és szükségesnek, hogy a főhadiszállás valamennyi tagját összegyűjtse, hanem időnként magához hívatta egyes tagjait, valamint a frontparancsnokokat és haditanács-tagokat, hogy kidolgozzanak, megvitassanak, vagy jóváhagyjanak bizonyos olyan döntéseket,

amelyek a fegyveres erők harctevékenységének a vezetését érintették a háború adott szakaszában.

Az alatt a több mint 30 hónap alatt, míg a vezérkar élén álltam, és később is, amíg a főhadiszállás tagja voltam, sohasem fordult elő az, hogy a főhadiszállás teljes jóváhagyott állományában összeült volna. Az egész háború alatt a hadászati döntéseket, amelyek a főhadiszállás direktívái formájában jutottak el a csapatokhoz, a párt politikai bizottsága és az Állami Honvédelmi Bizottság tárgyalta meg, teljesen ők irányították a fegyveres küzdelmet, valamint a háterszág tevékenységét oly módon, hogy minden egyes esetben bevonták az illetékes katonai és polgári személyeket.

A hadászati döntéseket és a tervek előzetes vázlatát rendszerint a legfelsőbb főparancsnokon kívül egy szűk csoport dolgozta ki. Ez általában a politikai bizottság és az Állami Honvédelmi Bizottság egyes tagjaiból, a katonák közül pedig a legfelsőbb főparancsnok helyetteséből, a vezérkari főnökből és első helyetteséből állt. Ez a munka gyakran több napot vett igénybe. Ezalatt a legfelsőbb főparancsnok általában megbeszéléseket folytatott, megkapta a szükséges információkat és javaslatokat a kidolgozandó kérdésekhez az érintett frontparancsnokoktól és haditanácsaik tagjaitól, a honvédelmi népbiztosság felelős munkatársaitól, a népbiztosoktól és különösen a hadiipar egyes ágainak a vezetőitől. Ezalatt a vezérkar és a honvédelmi népbiztosság tagjai igen nagy munkát végeztek. A sokoldalú megvitatás eredményeként megszületett a döntés és jóváhagyták annak végrehajtási tervét, kidolgozták a frontok számára a megfelelő direktívákat és meghatározták azt a napot, amikor a tervezett hadműveleteket végrehajtó parancsnokoknak meg kellett jelenniük a főhadiszálláson.

Ez alkalommal elvégezték a terven az utolsó simításokat, megállapították a hadműveletek végrehajtásának a határidejét és aláírták a főhadiszállás direktíváját, amelyet megküldtek a frontoknak. Ezután következett a legfeljebb időszerű – a csapatok felkészítése a terv végrehajtására, és határidőre való ellátásuk mindennel, ami ehhez szükséges volt.

1942-től kezdve akkor, amikor nagy hadműveletek végrehajtásáról volt szó, különösen olyanokról, amelyekben több front vett részt, a főhadiszállás kiküldte képviselőit ezekbe az irányokba. A

kiküldöttek felelősek voltak a főhadiszállásnak a részletes hadműveleti terv kidolgozásáért, ami a vezérkar és a frontok parancsnokságának a közös feladata volt, a csapatoknak a hadművelet végrehajtására való helyes és idejében való felkészítéséért, a különböző frontok csapatainak a hadművelet alatti együttműködéséért; a csapatok időben való anyagi szükségleteinek biztosításáért, a jóváhagyott terv keretein belül; a nekik alárendelt frontok parancsnokai minden módon való támogatásáért és azért, hogy ezek a frontok végrehajtsák mindazokat a feladatokat, amelyeket a legfelsőbb főparancsnokság szabott meg számukra.

A főhadiszállás képviselőivel együtt a honvédelmi népbiztosság különleges csapatnemei is elküldték képviselőiket az arcvonalba. Ezek rendszerint a Vörös Hadsereg fegyvernemi parancsnokai vagy helyettesei voltak. A főhadiszállás képviselőjének rendelkezésére állt egy kikülönített kis csoport a vezérkar hadműveleti munkatársaiból és a szükséges híradó eszközök.

A főhadiszállás képviselője – csoportjával együtt – rendszerint az egyik alárendelt front törzsénél tartózkodott.

Így működött a főhadiszállás a legtöbb nagy hadászati hadművelet kidolgozásakor. De néha, a körülményektől függően, az is előfordult, hogy eltért ettől a rendtől. Így sok esetben a legfelsőbb főparancsnok és a vezérkar, mivel igen kevés idő állt a rendelkezésére, ezeket a kérdéseket kénytelen volt távbeszélőn egyeztetni a frontparancsnokokkal. Eltérések előfordultak, egy azonban megingathatatlan volt: a hadászati tervek kidolgozásakor és a nagy gazdasági problémák eldöntésekor a párt politikai bizottsága, a fegyveres erők vezetése mindig a kollektív bölcsességre támaszkodott. Így volt lehetséges az, hogy a legfelsőbb főparancsnokság által és a kollektíven hozott döntések rendszerint mindig megfelelték az arcvonalon kialakult helyzetnek, a végrehajtókkal szemben támasztott követelmények pedig reálisak voltak, ezért azokat a parancsnokságok és a csapatok helyesléssel fogdták és végre is hajtották.

Amikor a főhadiszállás képviselőire visszaemlékezem, önkéntelenül is eszembe jut egy kérdés, amelyet a háború után több hadtörténész tett fel nekem: Sztálin járt-e az arcvonalban? Én csak egy ilyen esetről tudok. Ez 1943 augusztusának első napjaiban történt, a szmolenszki hadművelet előkészítése idején. Akkor a legfelsőbb

főparancsnok felkereste a Nyugati és a Kalinyini Front parancsnoki harcálláspontjait, és ott találkozott e frontok parancsnokaival, V. D. Szokolovszkij és A. I. Jerjomenko hadseregtábornokokkal. A kiszállítás két napig tartott. Más esetekről, hogy Sztálin az arcvonalban lett volna, nem tudok. Gondolom, hogy nem is voltak.

Tulajdonképpen a legfelsőbb főparancsnok munkája ezt nem is tette szükségessé. A főhadiszállás naponta bőséges és sokoldalú információt kapott az arcvonal helyzetéről, a harchelyzetről, a szovjet csapatok állapotáról, erkölcsi-harci tulajdonságairól, a front- és hadseregpáncsnokok tevékenységéről és az ellenségről. Mindezek alapján a legfelsőbb főparancsnok minden nap pontosan ismerhette a fegyveres küzdelem menetét és helyes döntéseket hozhatott. Ezenkívül naponta kapcsolatot tartott a főhadiszállásnak a frontoknál levő képviselőivel, a frontparancsnokokkal és más hadvezérekkel.

De térjünk vissza 1941 nyarához.

Június végén a főparancsnokság az ország belsejéből előrevont hadászati tartalékokat megpróbálta a Nyugati-Dvina és a Dnyeper menti terepszakaszon szétbontakoztatni. Az ellenség gyorscsoportjai azonban megelőzték bennünket.

1941 július közepére a Vörös Hadsereg csapatainak rendkívül feszült helyzetben sikerült ideiglenesen megszilárdítaniuk az arcvonalat. Mint előzőleg is, a szovjet-német arcvonal fő iránya a középső szakasz maradt. Ebben az irányban a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása új hadászati védelmi arcvonalat létesített oly módon, hogy hadseregeket vont előre a tartalékból, az ellenség azonban még így is majdnem kétszeres emberfölényben, 2,4-szeres tűzérési- és aknavetőfölényben, 4-szeres repülőfölényben volt és csupán harckocsik tekintetében volt az arány 1,3:1 a mi javunkra.

A háború első két hónapjában csak a vezérkarnál dolgoztam. A szmolenszki csata kellős közepén, július 30-án a főhadiszállás megalkototta a Tartalék Frontot, hogy biztosabban fedezhesse a moszkvai irányt és mélyebben tagolt védelmet alakíthasson ki ebben az irányban. A front parancsnokává G. K. Zsukovot, törzsfőnökévé pedig P. I. Ljapint nevezték ki, akit augusztus 10-én A. F. Anyiszov vezérőrnagy váltott fel.

Július 30-ra virradó éjjel Saposnyikovot, a Szovjetunió marsallját nevezték ki vezérkari főnökké. Sztálin úgy vélte, hogy Zsukov pa-

rancsnoki tapasztalatait jobb közvetlenül a csapatoknál kamatoztatni. Az egész vezérkari apparátus élére most az az ember került, aki azokban a hónapokban mindenki másnál jobban tudta biztosítani a vezérkar zökkenőmentes és szervezett munkáját. Abban az időben olyan adatok álltak a főhadiszállás rendelkezésére, hogy az ellenség az északnyugati irányban, ahol támadását, bár nagy nehézségek árán, ideiglenesen megállítottuk, Leningrád elfoglalása céljából sürgősen három csapásmérő csoportosítást szervez –, az egyiket a Kopori-fennsíkon történő támadás, a másikat Luga körzetében a luga–leningrádi országút mentén mérendő csapás, a harmadikat pedig Simszktől északnyugatra, a novgorod–csudi irányban készülő támadás céljára.

Július 30-án a Leningrádi Front megerősítésére hivatott intézkedések megtárgyalása végett a főhadiszállásra rendelték Vorosilovot, az Északnyugati Irány főparancsnokát és A. A. Zsdanovot, a haditanács tagját. A kérdés megtárgyalásában Saposnyikov is részt vett. Amikor Borisz Mihajlovics a főhadiszállásról visszajött a vezérkarhoz (ez július 31-én hajnalban 4 óra körül lehetett) közölte velem, hogy a főhadiszálláson egyebek között az Északnyugati Irány parancsnoki gépezetének a megerősítéséről is szó volt és Vorosilov az ülés befejezésekor azt javasolta, engem nevezzenek ki törzsfőnökké. Saposnyikov megkérdezte, mi a véleményem róla. Én egész őszintén úgy véltem, hogy ha Vorosilov ebben a beosztásban nem volt megelégedve egy olyan tehetséges, sokoldalúan képzett hadművelési munkatárssal, mint amilyen M. V. Zaharov volt, akkor én aligha felelek meg neki. Saposnyikov felhívta a figyelmemet arra, hogy este a főhadiszállás újból foglalkozni fog az Északnyugati Iránnyal és ezek szerint bizonyára az én kinevezésemről is dönteni fog. Azt ajánlotta, hogy a hátralevő időben alaposan tanulmányozzam az irány hadművelési helyzetét.

Az egész napot térképekbe és papirokba temetkezve töltöttem. Amikor pedig késő éjszaka Saposnyikov visszatért a Kremlből, közölte velem a főhadiszállás új döntését: kineveztek a Hadművelési Csoportfőnökség vezetőjévé és vezérkari főnökhelyettségé.

Augusztus 1-én elkezdtem a munkát ezekben a beosztásokban. A főhadiszállást és a vezérkart abban az időben a Kirov utcában helyezték el, ahonnan légitámadás esetén könnyen és gyorsan eljuthat-

tunk a metro Kirov állomására, amelyet lezártak az utasok elől. A termet elkerítették a pályától és több részre osztották. Ezek közül a legfontosabbak a Sztálin, a vezérkariak és a híradó eszközöket kezelők számára berendezett helyiségek voltak.

Az egyik légiriadó alkalmával éppen a föld alatti távíró mellett ültem és a Délnyugati Fronttal folytattam beszélgetést. Sürgősen fel kellett mennem, hogy magamhoz vegyek bizonyos okmányokat. A felvonó mellett találkoztam az Állami Honvédelmi Bizottság tagaival, élükön Sztálinnal. Amikor Sztálin mellém ért, a mellette menő Molotovnak rám mutatott és mosolyogva így szólt:

– Lám, hol van. Minden kellemetlenség tőle származik –, majd miután kölcsönösen üdvözöltük egymást megkérdezte tőlem:

– Hol rejtőzködött egész idő alatt előlünk? És hova megy, hiszen légiriadó van?

Azt feleltem, hogy továbbra is a vezérkarnál dolgozom és megyek, hogy megszerezsem a szükséges anyagokat, azután visszajövök...

Ez a találkozás még azelőtt történt, hogy kineveztek hadművelleti csoportfőnökké és a vezérkari főnök helyettesévé. 1940 februárjától e találkozásig nem volt alkalmam Sztálint látni.

1941 augusztus elejétől Saposnyikov kíséretében minden nap, néha naponta többször is voltam a legfelsőbb főparancsnoknál. Az augusztusi és szeptemberi napokban ezekre a találkozásokra rendszerint a Kremlben, Sztálin dolgozószobájában került sor. Az egyik fő kérdés, amelyet akkor megoldottunk, tartalékaink képzése és összpontosításuk helye volt. Augusztus első felében a legfelsőbb főparancsnokság és a vezérkar – miután meghíúsultak az ellenségnek azok a kétségbeesett próbálkozásai, hogy Moszkvát arctámadással menetből elfoglalja – feltételezte, hogy az ellenség erőfeszítései a jövőben is főként Moszkva elfoglalására irányulnak majd. A legvalószínűbbnek azt tartották, hogy az ellenség ezúttal hatalmas páncélos csoportosításokkal a szárnyakon szándékozik csapást mérni, megkerülve a Nyugati Front főerőit és magát Moszkvát – északon Kalinyinon keresztül, délen Brjanszk körzetéből, Orjolon és Tulán át. Éppen ezért a főhadiszállás augusztusban figyelmét továbbra is elsősorban a középső irányra összpontosította.

A történelem megőrizte azoknak a hősöknek a nevét, akik elsőnek fogták fel a fasiszta hordák csapását.

A súlyos balsikerek ellenére hadseregünk harcolt, érzékeny csapásokat mért az ellenségre. Emberveszteségeket szenvedett, elvesztette legtapasztaltabb tisztjeit és a legjobban kiképzett katonákat.

Abban az időben inkább bírálóan beszéltünk magunkról és nem mindig méltattuk kellő figyelemre azt, hogy milyen vakmerő bátorsággal harcoltak a szovjet katonák az ellenség ellen. Ma már tudjuk, hogy ilyen tett sokkal több volt, mint amennyiről a lapok írtak. Elég, ha megemlítjük a breszti erőd, Libava, Mogiljov, a lugai védőöv hősi védelmét, és a többieket. Ily módon a háború kezdete nem csupán olyan időszak volt, amikor hadseregünk kudarccokat szenvedett. Azokban a napokban harci elszántságáról, állhatatosságáról és hősiességéről is tanúbizonyságot tett. Tulajdonképpen másként nem is lehetett: a Nagy Honvédő Háború alatt egybeolvadtak a nemzeti és a társadalmi feladatok és a győzelemért való harc minden katona, minden dolgozó becsületbeli ügyévé vált.

A haditevékenység irányításának a nehézségeit kezdetben csak fokozta az, hogy a főhadiszállásnak és a vezérkarnak nem mindig volt pontos elképzelése arról, mi történt a határmenti övezetben: gyakran megszakadt a csapatokkal való összeköttetés. Az ellenség előrevetett egységei már június 25-ig 120–130 km mélyen behatoltak, majd 250 km mélyen is... Július közepéig a Vörös Hadsereg feladta Lettországot, Litvániát, Észtország egy részét, majdnem egész Belorussziát, Moldáviát és Ukrajna nagy részét. Ezek a sikerek azonban sokba kerültek az ellenségnek. Még a hivatalos német források kisebbitett adatai is 92 000 halottat és sebesültet mutattak ki a háború első három hetében, augusztus végéig pedig a Wehrmacht szárazföldi csapatai mintegy 410 000 embert vesztek. A német csapatok már 1941 július közepéig elvesztették harckocsi-jaiknak a felét és mintegy 1300 repülőgépet.

A párt központi bizottsága és a szovjet kormány az igazságot nem titkolta el a nép előtt és felszólította, feszítse meg minden erejét az ellenség elleni küzdelemben. Sürgős intézkedések történtek a hibák és tévedések kiküszöbölésére, a szovjet nép szent háborúra való mozgósítása érdekében.

A szovjet csapatok 1941 nyári és őszi védelmi ütközetei sorában

különleges helyet foglal el a szmolenszki ütközet. A Luga körzetében az ellenséggel szemben tanúsított szívós ellenállás és a szovjet csapatoknak a délnyugati irányban folytatott hősi harca mellett ez volt a Szovjetunió elleni villámháború meghíúsításának az első lépése, ami arra kényszerítette az ellenséget, hogy módosítsa a hírhedt „Barbarossa”-tervet.

A legfelsőbb főparancsnokság és a vezérkar figyelemmel kísérte a szmolenszki ütközetet és minden tőle telhető módon segítette a frontparancsnokságot. Különösen emlékeztetésekre azok az elkeseredett harcok, amelyeket a front 13. hadseregéhez tartozó magasabb-egységek Mogiljovban bekerített részei F. A. Bakunyin tábornoknak, a 61. hadtest parancsnokának a vezetésével két héten át sikeresen vívtak a 2. német páncélos csoport 46. és 24. gépesített hadtestje ellen. És aligha feledhetjük M. F. Lukin tábornok 16. hadseregének hősi harcát magában a városban.

A Nyugati Front csapatainak nem sikerült teljesen végrehajtaniuk a főhadiszállás tervét, és Szmolenszket fel kellett adnunk. Az ellenségnek a moszkvai irányban harcoló főcsoportosításai alaposan felőrlődtek. Az ellenséges támadás megállítására a fő – a moszkvai – irányban nagy hadászati siker volt számunkra. A szovjet hadvezetés időhöz jutott, hogy egyrészt új, hatalmas tartalékokat képezzen, másrészt, hogy megerősítse Moszkvát.

A hitleristák főhadiszállásán komoly viták kezdődtek arról, hogy módosítani kell a hadjárat egész elgondolását. A fasiszta hadvezetés július 30-i direktívája leállította a „Közép” hadseregcsoporthoz Moszkva elleni támadását. Nem sokkal később a 2. páncélos csoportot és a „Közép” hadseregcsoporthoz 2. hadseregét délnek fordították.

Hitlernek és a fasiszta Németország fegyveres erői főparancsnokságának (OKW) ez az elhatározása korántsem jelentette azt, hogy lemondanak Moszkva bevételéről. Ezzel a lépéssel az volt a céljuk, hogy délen megvessék lábukat, jelentős erőket szabadítsanak fel és utána meginduljanak a szovjet főváros ellen.

Ennek következtében a délnyugati irányban bonyolultabbá vált a helyzet. A Délnyugati és a Déli Front egész sávjában elkeseredett védelmi harcok folytak. A Délnyugati Front jobb szárnyán az 5. és a 37. hadsereg, miután meghíúsította a fasiszták Kijev elfoglalására irányuló elkeseredett kísérleteit, szilárd védelemmel, szakadatlan

ellenlökésekkel és ellencsapásokkal lekötötte a Korosztjeny–Kijev szakaszon a 6. német hadsereget és az 1. páncélos csoport erőinek egy részét. Az arcvonalt bal szárnyán az ellenség tovább támadott Dnyepropetrovszk és Zaporozsje irányában, visszaszorítva a 6. és a 12. hadsereg csapatait. Augusztus 2-án az 1. német páncélos csoport főerőinek és a 17. német hadsereg csapatainak sikerült átvágniuk közlekedési útvonalainkat, majd Umanj körzetében bekerítették a 6. és a 12. hadsereget. A Déli Fronton is súlyos helyzet alakult ki.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása kénytelen volt szinte óránként foglalkozni a délnyugati irány eseményeivel. Augusztus 4-én este, amikor a főhadiszállás az arcvonal helyzetét tárgyalta, azt az utasítást kaptam, hogy megbeszélés végett hívjam fel M. P. Kirponosz vezérezredest és N. Sz. Hruscsovot, a haditanács tagját. A főhadiszállás távbeszélőközpontja a Kremlben A. N. Posztrebisev, Sztálin titkára dolgozószobájának a közvetlen közelében volt. Mellette Sztálin könyvtárszobája, amelyet mi, a vezérkar munkatársai használtunk, amikor a Kremlben készítettük az okmányokat. A Kremlben a frontokkal való táviratváltásokat a „Bodeaux” készülékeknél közvetlenül a vezérkar egyik legjobb szakembere irányította le – A. M. Vikulov híradós hadnagy. Az említett este a Kirponosszal és Hruscsovval folytatott beszélgetésnél az Állami Honvédelmi Bizottság néhány tagja és Saposnyikov is jelen volt.

Sztálin azzal kezdte, hogy megkérdezte, célszerű-e megalakítani a haditanácsot a Délnyugati Irány főparancsnoksága mellett, és abba bevonni Hruscsovot. Utána azt kérdezte, hogy véleményük szerint kiket kellene kinevezni a Délnyugati és a Déli Front haditanácsainak a tagjaivá. Ő maga L. R. Kornyecot és M. A. Burmisztyenkót javasolta. Ezután hangsúlyozta, semmi esetre sem szabad megengedni, hogy a német csapatok átkeljenek a Dnyeper bal partjára és utasította őket, hogy Sz. M. Bugyonijjal, ennek az iránynak a főparancsnokával, továbbá I. V. Tulenyevvel, a Déli Front parancsnokával már most dolgozzák ki a szilárd védelem tervét, megközelítőleg a Herszon–Kahovka–Krivoj Rog terepszakaszon, Kremencsugon át, majd tovább észak felé a Dnyeper jobb partján, Kijev körzetét is magában foglalva.

– Amennyiben ezt a hozzávetőleges védelmi vonalat mindannyian jóváhagyjuk – mondta Sztálin –, akkor már most el kell kez-

deni a megfeszített munkát az ottani védelem megszervezése és szilárdra tétele érdekében. E célból jó volna erre a védelmi vonalra új hadosztályokat előrevonni a hátsországból, megszervezni a tűzrendszert, kiépíteni az állásokat. Ebben az esetben önök e vonalon fogadhatnák a visszavonuló kifáradt csapatokat, ott rendezhetnék és pihentethetnék őket és váltásra friss csapatokat tarthatnának.

Kirponosz és Hruscsov jelentette: mindent megtettek annak érdekében, hogy megakadályozzák Kijev elfoglalását. Katonákat és fegyvereket kértek, hogy feltölthessék a legyengült hadosztályokat. Egyetértettek Sztálinnak azzal a javaslatával, hogy új védelmi terpszakaszt kell szervezni, s megígérték, haladéktalanul munkához látnak. Augusztus 5-én 12 óráig jelenteniük kellett a főhadiszállásnak az erre vonatkozó végleges elhatározásukat. Egyúttal azt is jelentették, hogy a Délnyugati Irány főparancsnoka azt a feladatot adta nekik, nyújtsanak segítséget a 6. és a 12. hadsereg csapatainak, és augusztus 6-án hajnalban Korszuny körzetéből mérjenek csapást Zvenyigorodka és Umany irányában. Meg akarták tudni, nincs-e ez ellen kifogása a főhadiszállásnak, mivel erősen készülnek e feladat végrehajtására.

Sztálin azt felelte, a főhadiszállás nemcsak nem ellenzi, hanem szorgalmazza a támadást, amelynek az a célja, hogy egyesüljenek a Déli Fronttal és felmentsék két hadseregünket. Ezzel kapcsolatban megjegyezte, a Délnyugati Irány főparancsnokának direktíváját okosnak tartja, de ragaszkodik az általa javasolt védelmi vonal létrehozásához, mert a háborúban „nemcsak a jóra, hanem a rosszra, sőt a legrosszabbra is számítani kell. Ez az egyetlen eszköz a megselelés elkerülésére.” A legfelsőbb főparancsnok befejezésül azt mondta, mindent megtesz annak érdekében, hogy segítséget nyújtson a Délnyugati Frontnak, ugyanakkor azonban kérte őket, hogy a leginkább magukra számítsanak.

– Ostobaság azt gondolni – mondta –, hogy mindent készen kívülről fognak megkapni. Tanulják meg saját maguk ellátni és feltölteni csapataikat. Képezzenek a hadseregek mellett tartalékokat, rendezzenek be egyes üzemeket puskák, géppuskák gyártására, tegyék azt, amit kell, és meglátják, milyen sokat lehet elérni a front érdekében magában Ukrajnában. Ezt cselekszik jelenleg Leningrádban, kihasználva a gépipari bázisokat és ez sokszor eredményes,

már nagyok a sikerek. Ukrajna is megtehetné ugyanezt. Leningrádnak már sikerült megszerveznie az RSZ-ek (reaktyivnij sznarjad = rakétalövedék – *A szerk.*) gyártását. Ez egy aknavető típusú, igen hatásos fegyver, amely a szó szoros értelmében felaprítja az ellenséget.

– Maguk miért nem foglalkoznak ezzel?

Kirponosz és Hruscsov így válaszolt:

– Sztálin elvtárs tanácsait megfogadjuk. Sajnos, nem ismerjük az RSZ-ek szerkezetét. Kérjük rendelje el, küldjenek nekünk belőle egyet a rajzokkal együtt, és mi megszervezzük a gyártását.

Erre a következő volt a válasz:

– Rajzok és mintapéldányok vannak a maguk embereinél is, már régóta. Maguk a hibások, hogy nem figyeltek fel erre a fontos dologra. Jó, küldök maguknak egy RSZ-üteget, rajzokat és gyártási szakembereket . . . Minden jót, sikert kívánok.

Augusztus 5-én a távirón folytatott beszélgetések közben A. P. Pokrovszkij vezérőrnagy, a Délnyugati Irány törzsfőnöke közölte velem az irányfőparancsnokának, Bugyonnijnak a kérését, azzal, hogy jelentsem a főhadiszállásnak: a kialakult helyzet miatt engedjék meg neki azt, hogy a Déli Front csapatait az Ingul folyó vonalára vonja vissza. A kérést jelentettem Saposnyikovnak, a vezérkari főnöknek, ő pedig Sztálinnak. Mindketten parancsot kaptunk, azonnal jelentkezünk a főhadiszálláson. Sztálin egy direktívát diktált nekünk, amelyet sürgősen továbbítanunk kellett a Délnyugati Irány főparancsnokának és a Déli Front parancsnokának. A direktíva leközölte: a főhadiszállás nem járulhat hozzá Bugyonnijnak ahhoz a javaslatához, hogy a Déli Front csapatait az Ingul folyó vonalára vonják vissza. A csapatoknak a Dnyeszter árterülete keleti partjától a Beljajevkáig, a Beljajevkától Berezovkáig, Voznyeszenszkig, majd tovább Kirovográdig és Csigirinig húzódó terepszakaszt kell megszállnunk. Ezzel kapcsolatban a direktíva hangsúlyozta, hogy a csapatokat éjszaka, lépcsőzetesen kell hátravonni, erős utóvédharcok mellett és legkésőbb augusztus 10-ig be kell azt fejezni. Továbbá megparancsolta: Ogyesszát nem szabad feladni és az utolsó lehetőségig kell védeni, a Fekete-tengeri Flotta bevonásával. A direktíva a továbbiakban megállapította, hogy a visszavonás benne megjelölt terepszakaszt semmiképpen sem szabad összetéveszteni

azzal a védővonallal, amelyről Sztálin augusztus 4-én beszélt Kirponosszal és Hruscsovval. A visszavonási terepszakasznak a védővonaltól 100–150 km-rel nyugatra kell húzódnia. Saposnyikov parancsot kapott, hogy lépjen távíró összeköttetésbe Bugyonnijjal és személyesen magyarázza meg neki a főhadiszállás direktívájának tartalmát. Bugyonnij jelentette Saposnyikovnak, hogy az ellenség folytatta támadását és augusztus 4-én hajnalban elfoglalta Kirovográdkörzetét...

Augusztus 8-án a németek 2. hadserege és 2. páncélos csoportja támadást indított Mogiljov–Gomel és Roszlavl–Sztarodub irányában a Központi Front csapatai ellen, amelyek a brjanszki, gomeli és csernyigovi irányt fedezték. Nyilvánvaló volt, hogy az ellenség be akarja keríteni a Délnyugti Front csapatait. Elkecserekedett harcok kezdődtek. Különösen erős csapást mért az ellenség a 21. hadseregére. Legalább öt német gyalogos hadosztály igyekezett itt a támadást kifejleszteni Gomel ellen és augusztus 12-én legalább három hadosztály kezdte meg az átkelést a Dnyeperen, Zslobintól délre. A Központi Front és a Délnyugati Front jobbszárny csapatait fenyegető veszély elhárítása és a brjanszki irány lezárása végett a főhadiszállás augusztus 14-én elhatározta, hogy a 13. és az 50. hadseregből megalakítja a Brjanszki Frontot. A front parancsnokává A. I. Jerjomenko altábornagyot, a haditanács tagjává P. I. Mazepov hadosztály-komisszárt, törzsfőnökké pedig G. F. Zaharov vezérőrnagyot nevezték ki. Én azt a parancsot kaptam, hogy Jerjomenkót aznap estére rendeljem a főhadiszállásra, hogy személyesen a legfelsőbb főparancsnoktól kapja meg az új beosztásra vonatkozó utasításokat. A találkozás a Kremlben történt, Sztálin dolgozószobájában, ahol rajta kívül jelen volt még az Állami Honvédelmi Bizottság néhány tagja, Saposnyikov és én. Akkor láttam először Jerjomenko tábornokot. Nem tudom, hogy Sztálin és az Állami Honvédelmi Bizottság tagjai mennyire ismerték őt korábban.

A legfelsőbb főparancsnok nagyon melegen és örömmel fogadta Jerjomenkót, megkérdezte, hogy van, mi a véleménye az ellenségről és az arcvonalon elszenvedett súlyos kudarcaink okairól. Jerjomenko igen méltóságteljesen viselkedett és nagyon talpraesetten válaszolt minden kérdésre. Igen, mondta, az ellenség nagyon erős, sőt erősebb, mint ahogy vártuk, de természetesen, meg lehet verni és né-

ha ez nem is olyan nehéz. Csak tudni kell azt, hogyan. Az ellenség már nem olyan gőgös az utóbbi időben, mint a háború első heteiben. Ezzel kapcsolatban hivatkozott a Nyugati Front néhány harci eseményére, amelyeknek maga is részese volt.

Sztálin rövidesen, de szabatosan vázolta a szovjet–német arcvonalon kialakult helyzetet, különös figyelmet szentelve annak, ami a nyugati és a délnyugati irányban történik. Röviden közölte az ellenségre vonatkozó véleményét és azt is, mit lehet várni tőle a közeljövőben. Megállapította: az ellenség minden valószínűség szerint a jövőben is Moszkva elfoglalására összpontosítja fő erőfeszítéseit, nagy páncélos csoportosításokkal a szárnyakon mérve főcsapásait, északon Kalinyinon, délen pedig Brjanszkon és Orjolon keresztül. A fasiszták e célból tartják a brjanszki irányban fő csapásmérő csoportosításukat, Guderian 2. páncélos csoportját. Számunkra most ez az irány még azért is a legveszélyesebb, mert ezt a széles arcvonalon szétbontakozott és állományát tekintve gyenge Középső Front fedezi.

Sztálin arról is beszélt, jöllehet nem valószínű, hogy Guderian csoportjával oldalról mérnek csapást a Délnyugati Front jobbszárny csapataira, mégis tartani kell tőle. Ezért a Brjanszki Front csapatainak fő feladata az, hogy ne csak megbízhatóan fedezzék a brjanszki irányt, hanem az is, hogy minden áron még kellő időben véréjk szét Guderian főerőit. Ezután meghatározta, hogy milyen erőkből fog állni a Brjanszki Front: M. P. Petrov vezérőrnagy újonnan felállított 50. hadseregéből (nyolc lövész- és egy lovashadosztály), K. D. Golubjov vezérőrnagy 13. hadseregéből (hét lövész-, egy harckocsi- és két lovashadosztály, valamint a 4. légideszant-hadtest két dandárjából) – (a front tartalékát három lövész- és egy lovashadosztály alkotja).

Sztálin meghallgatása után a Brjanszki Front újonnan kinevezett parancsnoka igen magabiztosan kijelentette, „már a legközelebbi napokban feltétlenül” szét fogja zúzni Guderiant. Ez a határozottság imponált Sztálinnak.

– Lám, ilyen emberre van szükségünk a mai nehéz időkben – mondta, amikor Jerjomenko elhagyta dolgozószobáját . . .

A következő napokban a délnyugati irányban továbbra is rohamosan rosszabbodott a hadműveleti-hadászati helyzet. A Déli Front

csapatai elkeseredett harcok közben augusztus 15-én feladták Kri-
voj Rogot, augusztus 17-én pedig Nyikolajevet. Augusztus 16-án a
Brjanszki Front csapatai szintén súlyos védelmi harcokba bocsát-
koztak a fasiszták 2. páncélos csoportja és 2. hadserege ellen, ame-
lyek Konotopra és Csernyigovra mértek csapást. A vezérkarnál rá-
jöttek, hogy a Brjanszki Front parancsnoka ugyancsak elhamarko-
dott ígéretet tett. Óráról-órára fokozódott a Délnyugati Front jobb
szárnyát és különösen az 5. hadseregét fenyegető veszély, amely
hadsereg továbbra is a korszunyi megerősített körletet védte. Au-
gusztus 17-én Saposnyikovval elhatároztuk, hogy jelentés közben
felvetjük Sztálinnak a Délnyugati Front jobbszárny csapatainak a
visszavonását a Dnyeper bal partjára. Sztálin meg volt győződve
róla, hogy ha Jerjomenko nem is veri szét a fasiszták 2. páncélos
csoportját, mindenesetre fel fogja tartóztatni, s megakadályozza déli
irányú előrenyomulását, s ezért elutasította javaslatunkat.

Zsukov, a Tartalék Front parancsnoka, a főhadiszállás tagja au-
gusztus 19-én jelentést küldött a Legfelsőbb Főparancsnoknak. A
jelentésben ez állt: „Miután az ellenség meggyőződött róla, hogy a
Moszkva felé vezető úton nagy erőink összpontosulnak és szárnyai
előtt ott áll a Központi Front és a Velikije Luki-i csoportosítás,
ideiglenesen lemondott a Moszkva elleni csapásról és a Nyugati és
a Tartalék Fronttal szemben aktív védelembe menve át, valameny-
nyi csapásmérő gyorscsoportját és páncélos kötelékét a Központi, a
Délnyugati és a Déli Front ellen vetette be. Az ellenség valószínű
szándéka az, hogy szétzúzza a Központi Frontot és Csernyigov–Ko-
notop–Priluki körzetéig előrenyomulva, hátba támadja és szétzúzza
a Délnyugati Front hadseregeit. Utána a brjanszki erdők megkerü-
lésével a Moszkva elleni főcsapás és a Donyec-medence elleni csa-
pás következik. Véleményem szerint az ellenség igen jól ismeri vé-
delmi rendszerünket, erőink hadműveleti-hadászati csoportosításait
és ismeri legközelebbi lehetőségeinket . . . Ellenlépésként és abból a
célből, hogy megakadályozzuk a Központi Front szétzúzását, vala-
mint azt, hogy az ellenség a Délnyugati Frontot hátba támadja, kö-
telességemnek tartom jelenteni azt az elképzelésemet, hogy minél
hamarabb erős csoportosítást kell alakítani Gluhov, Csernyigov,
Konotop térségében. Az összpontosítás fedező lépcsőjét azonnal át
kell dobni a Gyeszna folyóhoz . . .”⁵

A főhadiszállás Zsukovnak adott válaszában még aznap közölte, hogy azokat a megfontolásait, amelyek szerint a német csapatok valószínűleg Csernyigov–Konotop–Priluki irányában fognak előrenyomulni, helyesnek tartja. Ez az előrenyomulás azt fogja jelenteni, hogy a Dnyeper keleti partja felől megkerülik kijevi csoportunkat és bekerítik a 3. és 21. hadseregünket. Ismeretes, hogy az ellenség egyik oszlopa már átszelte Unecsát és elérte Sztarodubot. Az ellenség szándékának a megghiúsítása végett alakult meg Jerjomenkóval az élen a Brjanszki Front. Más intézkedéseket is teszünk, amelyeket majd külön közlünk.⁶

Ezután Saposnyikovval együtt Sztálin diktálása alapján a következő direktívát írtuk Bugyonnijnak, a Délnyugati Irány főparancsnokának, Hruscsovnak, a haditanács tagjának és Pokrovszkij törzsfőnöknek (a másolatot megküldtük a Délnyugati Front és a Déli Front parancsnokának). Kivonatossan idézek ebből a fontos direktívából.

„1. Az ellenség túlerőt összpontosított Ukrajnában azzal a céllal, hogy elfoglalja Kijevet és Ogyesszát, az egész Jobbparti Ukrajnát és külön-külön vereséget mérjen csapatainkra. Szívósan védekező csapataink arra kényszerítették az ellenséget, hogy súlyos veszteségeket szenvedjen Kijevnél, Kanyevnél, Cserkasszinnál és Ogyesszánál . . . Miután az ellenség a Jobbparti Ukrajnából a további támadás céljára hídfőállást létesített, azt valószínűleg a következőképpen hajtja végre: a) Kijev megkerülésével észak-déli irányban azzal a céllal, hogy elfoglalja Kijevet és elérje Csernyigov, Konotop, Pirjatyin és Cserkasszi körzetét; b) Kremencsug, Poltava, Harkov irányában; c) Kremencsug, Nyikolajev arcvonalról kelet felé a Donyec-medence és Észak-Kaukázus elfoglalása céljából; d) a Krim és Ogyessza ellen . . . 3. A Délnyugati és a Déli Front feladatai a következők: szívósan védekezve a Dnyeperen túl, annak keleti partján Lojevtől (kizárva) a torkolatig szilárdan tartsák a kijevi és dnyeperi körzeteket, a Beriszlavnál levő hídfőt, a dnyeperi limánt és fedezzék a szárazföldről, valamint a levegőből a Balparti Ukrajnát, a Donyec-medencét és Észak-Kaukázust. 4. A Délnyugati Front állománya: 29 lövészadosztály, 5 gépesített hadosztály, 3 harckocsi-hadosztály és lovashadosztályok. Feladata: a Dnyeperen túl, annak keleti partján Lojevtől (kizárva) Perevolocsnajaig védekezve min-

den áron tartsa Kijevet és szilárdan fedezze a csernyigovi, konopoti és harkovi irányt. Az új védelmi vonal elfoglalásakor a front tartalékába különítsen ki legalább 8 lövészhadosztályt . . . A front törzse –Prilukiban. 5. A Déli Front állománya: 20 lövészhadosztály, 1 harckocsi- és egy lovashadosztály. Feladatok: a Dnyeper keleti partján Perevolocsnajától a torkolatig és a dnyepropetrovszki, herszoni és beriszlavi hídfőig védekezve akadályozza meg azt, hogy az ellenség a Dnyeper keleti partját elérje és szilárdan fedezze Dnyepropetrovszkot, Zaporozsjét és Herszont. A front tartaléka legalább öt lövészhadosztályból álljon . . . A front törzse Szinyelnyikovo faluban . . .”⁷

Ily módon a főhadiszállás ezzel a direktívával megengedte a Délkeleti Front csapatainak azt, hogy az 5. hadsereg csapatait visszavonja a Dnyeperen túlra, de ugyanakkor azt is megkövetelte tőlük, hogy minden áron tartsák Kijevet. Augusztus 20-án a Brjanszki Front törzsének hadműveleti osztályvezetőjével, Argunov ezredessel folytatott telefonbeszélgetésből a vezérkar tudomást szerzett arról, hogy az előző napokban Unyecsa körzetében a 13. hadsereg 45. lövészhadteste heves harcot vívott az öt bekerítő ellenséges csapatokkal. A hadtestnek Mglin és Unyecsa között csapást kellett mérnie az ellenség hadtápvonalaira, majd az áttörés után a bekerítésből kikerülve a Vetlivka–Pavlovka vonalon kellett védelmet létesítenie. K. D. Golubjovnak, a 13. hadsereg parancsnokának a jelentéséből ismeretes, hogy a hadtest egységei augusztus 20-án délig áttörtek Samocska körzetébe. Pontosabb kép így alakult ki a hadtestnek, a hadsereg más magasabbegységeinek és egységeinek a valószínű helyzetéről és állapotáról. De ismeretes, hogy a 13. hadsereg csapatai az előző majd az Unyecsa körzetében vívott harcokban nagy anyagi- és emberveszteségeket szenvedtek. Ezért vissza kellett vonulniuk és védelmet létesíteniük a Szudoszty folyó mentén.⁸

A helyzet tehát tovább súlyosbodott. Mi megpróbáltuk Sztálint meggyőzni arról, hogy egész jobb szárnyunkat és a Délnyugati Front hátát észak felől igen komoly veszély fenyegeti. Ez azonban csak azt eredményezte a sztaro-dubi helyzettel és a Központi Front jobb szárnyán levő 21. hadsereg, valamint a Brjanszki Front bal szárnyán levő 13. hadsereg között keletkezett rés miatt Sztálin azt javasolta, engedjük meg a Központi Front parancsnokának a 21. hadse-

reg visszavonását a Lumki–Novoje Meszto vonalra és tovább az Iputy, Szojasz folyók mentén Babovicsi-ig. Ezzel kapcsolatban rámutattunk, hogy a 21. és a 3. hadsereg csatlakozását fedezni kell. E célból a 3. hadsereg jobbszárnyának az Uza folyó nyugati partján kell maradnia Babovicsitől (kizárva) Tyelesi-ig és tovább, Csernov irányában. Ezenkívül a csatlakozásnál tartalékokra van szükség. A Brjanszki Front parancsnokát utasítottuk, hogy a 13. hadsereg balszárnyát vonja vissza Szolovo–Borscsevo–Pogar vonalra és tovább a Szudoszty folyó menti területre. A frontok csatlakozása mögött szintén tartalékokat kell képezni.⁹

A vezérkar az utasításokat augusztus 20-án már 22 óra után kiadta.

A főhadiszállás és a vezérkar a következő napokban azzal foglalkozott, hogy elhárítsa a Délnyugati Frontot észak felől fenyegető veszélyt. Ezt az irányt és mindenekelőtt a Brjanszki Frontot tartalékokkal – harckocsikkal, tüzérséggel, emberekkel és fegyverekkel – erősítették meg, ide irányítottak a szomszédos frontoktól, továbbá a Főparancsnoksági Tartalékból repülőerőket, valamint távolbombázó repülőegységeket. Augusztus 24-én arra a megállapításra jutottunk, hogy célszerű egyesíteni az észak felől a konotopi és a gomeli irányban támadó 2. német páncélos csoport és a 2. német hadsereg ellen harcoló csapataink erőfeszítéseit oly módon, hogy felosztatjuk a Központi Frontot, csapatait átadjuk a Brjanszki Frontnak és Jerjomenkót tesszük felelőssé az ellenség veszélyes csoportosításának a felszámolásáért. Mielőtt erről véglegesen döntöttünk volna, a legfelsőbb főparancsnok elhatározta, megkérdezi mi a véleménye erről magának Jerjomenkónak. A távíró útján történő megbeszélésen, amelyet Sztálin az én jelenlétemben folytatott vele, Saposnyikov is részt vett, aki tisztázta a Brjanszki Front abban az időben nem túlságosan világos helyzetét.

Néhány részletet idézek a legfelsőbb főparancsnok és Jerjomenko beszélgetéséből.

Sztálin:

– Néhány kérdésem van önhez. 1. Nem kellene-e felosztatni a Központi Frontot, a 3. hadsereget összevonni a 21. hadsereggel és utána az ön rendelkezésére bocsátani? ... 3. Tudnánk küldeni önnek holnapra, legrosszabb esetben holnaputánra két harckocsidan-

dárt bizonyos számú KV harckocsival és 2–3 harckocsi-zászlóaljat; nagy szükség van e rájuk? 4. Ha ön megígéri, hogy szétzúzza azt a gazember Guderiant, akkor tudunk küldeni még néhány repülőezredet és néhány sorozatvető üteget. Mi a válasza?

Jerjomenko:

– . . . 1. Véleményem a Központi Front feloszlításáról a következő: mivel szét akarom zúzni Guderiant és okvetlenül szét is zúzom, a déli irányt erősen fedezni kell. Ez pedig azt jelenti, hogy szilárdan együtt kell működni azzal a csapásmérő csoporttal, amely Brjanszk körzetéből fog tevékenykedni. Ezért kérem, hogy a 3. hadsereggel összevont 21. hadsereget rendeljék aláam . . . Nagyon köszönöm Önnek, Sztálin elvtárs, hogy harckocsikkal és repülőgépekkel erősít meg. Csupán azt kérem, minél gyorsabban küldjék őket, mert igen nagy szükségünk van rájuk. Ami pedig ezt a csirkefogó Guderiant illeti, feltételenül igyekszünk csoportját szétverni. Nincs több kérdésem . . .¹⁰

A beszélgetés befejezése után, az augusztus 25-re virradó éjjel a főhadiszállás kiadta az általunk a Kremlben szerkesztett direktívát, amely augusztus 26-ával megszüntette a Központi Frontot. Csapatait átadtuk a Brjanszki Frontnak. Ily módon az most már az 50., a 3., a 13. és a 21. hadseregből állt. A brjanszki irányban harcoló csapatokat és a gomeli irány csapatait a Brjanszki Front parancsnokának rendeltük alá. A direktíva a gomeli és a moziri irányban harcoló csapatok összevonását is elrendelte azzal, hogy a 3. hadsereg csapatai a 21. hadsereg állományába kerülnek. A Központi Front parancsnokát, M. G. Jefremov altábornagyot, a Brjanszki Front parancsnokának a helyettesévé nevezték ki. Ily módon, látva a Brjanszki Front bonyolult helyzetét, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása hathatós intézkedéseket tett, hogy segítséget nyújtson a front csapatainak.

Az olvasó számára talán különösnek tűnik, hogy milyen gyorsan születtek ily fontos döntések. Az egyik front feloszlik, a másik megalakul. Egyes hadseregek megszűnnek, mások keletkeznek. Meg kell mondanom, a háború egyik sajátossága az, hogy gyors döntéseket követel. Ám a szüntelenül változó harctevékenységek folyamán, természetesen, nemcsak helyes, de nem teljesen sikeres döntések is születtek. A háborúnak is, meg a vezetésnek is megvan a ritmusa. Az

adott esetben ezeknek a szervezési döntéseknek az volt a céljuk, hogy erősítsék a Brjanszki Frontot. Sztálin még mindig azt remélte, Jerjomenko beváltja ígéretét.

Augusztus 27-én a főhadiszállás elhatározta, hogy augusztus 29–31-én a brjanszki irányban légi hadműveletet hajt végre az ellenség 2. páncélos csoportja ellen. Ebben a hadműveletben a Brjanszki és a Tartalék Front repülőerői és a Főparancsnoksági Tartalék repülőerői vettek részt. A feladatot nem kevesebb, mint 450 repülőgépnek kellett végrehajtania. Augusztus 30-ra virradó éjjel Jerjomenkónak egy direktívát küldtünk, amely elrendelte, hogy a Brjanszki Front csapatai indítsanak támadást, semmisítsék meg Guderian csoportját és utána a támadást Kricsev, Propojszk (Szlavgorod) irányában kifejlesztve, szeptember 15-re ériék el a Petrovicsi–Klimovicsi–Novozibkov–Scsorsz vonalat. Ez a „Közép” német hadsereg-csoport jobb szárnyának a szétzúzását jelentette volna. A front azonban nem tudta végrehajtani a direktívában meghatározott feladatot.

A legfelsőbb főparancsnok szeptember 2-án a vezérkarnak távbeszélőn a következő utasítást adta azzal, hogy haladéktalanul továbbítsák a Brjanszki Frontnak: „A főhadiszállás még mindig elégedetlen az ön munkájával. A légierő és a földi csapatok működése ellenére Pocsep és Sztarodub még mindig az ellenség kezén van. Ez azt jelenti, hogy ön az ellenséget egy kicsit megszorongatta, de nem tudta visszaszorítani. A főhadiszállás megparancsolja: a földi csapatok működjenek együtt a légierővel, verjék ki az ellenséget Sztarodub, Pocsep körzetéből és zúzzák szét úgy, ahogyan kell. Amíg ez nem történik meg, minden ígéretés a feladat végrehajtásáról üres fecsegés marad. A főhadiszállás utasítja: Petrov¹¹ maradjon a helyén és az összevont légierővel segítse elő a földi csapatok döntő sikerét. Guderiant és egész csoportját szét kell zúzni. Amíg ez meg nem történik, a sikerre vonatkozó ígéretei semmit sem érnek. Várom a Guderian csoportjának szétzúzásáról szóló jelentéseiket.”¹²

Sajnos, a Brjanszki Front csapatainak a tevékenysége sovány eredménnyel járt. A Guderian csoportja elleni légi hadművelet sem felelt meg a várakozásnak. Csapataink hőiesen ellenálltak, az ellenséget azonban nem tudták feltartóztatni. Páncélos hadosztályainak a Brjanszki Front bal szárnyán sikerült átjutniuk a Gyeszna fo-

lyón túlra. Szeptember 7-én elérték Konotopot. Az ellenség a Dél-nyugati Front egész sávjában aktivizálta tevékenységét, kivéve a kijevi irányt, ahol akkoriban nem támadott.

Szeptember 7-én este a Délnyugati Front haditanácsa jelentette a Délnyugati Irány főparancsnokságának és a vezérkarnak: az arcvonal helyzete tovább rosszabbodott. Az ellenség óriási erőket összpontosított, kifejleszti a sikert a konotopi, csernyigovi, osztyeri és a kremencsugi irányban. Világosan látszott, hogy az 5. hadsereg főcsoportosítását bekerítés fenyegeti. A front főerőkifejtését a kremencsugi irányban összpontosította, hogy felszámolja az ottani ellenséges hídfőt. A frontnak már nem volt több tartaléka. Haditanácsa engedélyt kért arra, hogy az 5. hadsereget és a 37. hadsereg jobb szárnyát a Gyeszna folyó terepszakaszára visszavonhassa. A Délnyugati Irány haditanácsa hozzájárult ehhez. Az aggasztó jelentést megvitatva Saposnyikov és én azzal a szilárd elhatározással mentünk a legfelsőbb főparancsnokhoz, hogy meggyőzzük: az egész Délnyugati Frontot azonnal vissza kell vonni a Dnyeper mögé és attól keletre, s fel kell adni Kijevet. Úgy véltük, hogy ez a döntés már amúgy is megkésett és további halogatása elkerülhetetlen katasztrófával fenyegette az egész Délnyugati Frontot.

A beszélgetés drámai volt. Sztálin megrótt bennünket azért, hogy Bugyonnijjal együtt a dolog könnyebbik végét fogjuk meg: ahelyett, hogy vernénk az ellenséget, igyekszünk kitérni előle . . .

Így minden maradt úgy, ahogy a főhadiszállás elhatározta. Csak szeptember 9-én kaptunk rá engedélyt, hogy végre közöljük a Délnyugati Front parancsnokával a választ, amelyről a Délnyugati Irány főparancsnoka is kapott egy másolatot: „A legfelsőbb főparancsnok jóváhagyta, hogy az 5. hadsereget és a 37. hadsereg jobb szárnyát a Bruszilovo–Voropajevo arcvonalon visszavonják a Gyeszna folyóhoz azzal, hogy a Voropajevo–Taraszovicsi szakaszt és a kijevi hídfőt okvetlenül tartani kell.” Más szóval felemás elhatározás született. Sztálin Kijev sürgős feladásának már a pusztá említésére is kikelt magából és egy pillanatra elvesztette önuralmát. Bennünk pedig, úgy látszik nem volt meg a kellő határozottság, hogy elviseljük a féktelen haragnak ezeket a fellobbanásait és egyúttal nem éreztük át teljes mértékben a felelősséget a Délnyugati Irány elkerülhetetlen katasztrófájáért.

Leningrádnál is rosszabbodott a helyzet. A főhadiszállás úgy határozott, hogy a Leningrádi Front parancsnokává Zsukov hadseregtábornokot nevezi ki. A Délnyugati Irány felmentett főparancsnoka, Bugyonnij helyébe Tyimosenkót nevezték ki, a Nyugati Front élére pedig I. Sz. Konyev altábornagyot, a 19. hadsereg parancsnokát állították. Parancsot kaptunk, hogy Tyimosenkót rendeljük a főhadiszállásra és vele együtt gondoljuk át, mit tudnánk javasolni a Délnyugati Front helyzetével kapcsolatban, hogy mindjárt a végleges döntést is meghozhassuk. Szeptember 11-én Tyimosenko jelenlétében megbeszélést folytattunk a Délnyugati Front haditanácsával. M. P. Kirponosszal maga Sztálin tárgyalt. Megállapította, hogy az adott helyzetben a front csapatainak a visszavonása a Dnyeper keleti partjaira, csapataink bekerítését fogja jelenteni, mivel az ellenség nemcsak Konotop oldaláról, vagyis észak felől fog támadni, hanem dél, vagyis Kremencsug felől is, és még a nyugati irányból, a Dnyeper felől is.

– Ha az ellenség konotopi csoportja egyesül a kremencsugival, akkor önöket be fogják keríteni.

Önök azt javasolják, hogy azonnal vonjuk vissza a csapatokat anélkül, hogy önök előre berendeznék a terepszakaszt a Pszjol folyónál és a Brjanszki Fronttal együttműködve hevesen rohamoznák az ellenség konotopi csoportját. Ez veszélyes, és katasztrófához vezethet.

Kirponosz ezt válaszolta:

– Mindaddig nem gondoltunk a csapatok visszavonására, míg nem szólítottak fel bennünket az erre vonatkozó elképzeléseink, felterjesztésére, csupán azt kértük, hogy mivel az arcvonal majdnem nyolcszáz kilométerre szélesedett, erősítsék meg frontunkat tartalékokkal... A legfelsőbb főparancsnokságnak az éppen most érkezett utasításait azonnal végre fogjuk hajtani.

Sztálin nyomban válaszolt:

– Először. Azok a javaslatok, hogy a Délnyugati Front csapatait vonjuk vissza öntől és Bugyonnijtól, a Délnyugati Irány főparancsnokától származnak. Íme, néhány részlet Bugyonnij 11-i táviratából: „Saposnyikov rámutatott, hogy a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása a Délnyugati Front csapatainak keletre történő visszavonását egyelőre korainak tartja... Ha a Legfelsőbb Főparancs-

nokság Főhadiszállása az adott pillanatban nem tud egy erős csoportot összpontosítani, akkor a Délnyugati Front számára teljességgel megérlelődött a visszavonulás.” Mint látja, Saposnyikov a csapatok visszavonása ellen, a főparancsnok pedig ugyanúgy, mint a Délnyugati Front a csapatok azonnali visszavonása mellett foglalt állást. Másodszor. A konotopi ellenséges csoport elleni csapásmérő erők létrehozásáról és a védővonalnak az ismert terepszakaszon történő kiépítéséről rendszeresen tájékoztasson bennünket. Harmadszor. A főhadiszállás külön engedélye nélkül Kijevet ne adják fel és a hidakat ne robbantsák fel. Vége. A viszontlátásra.

Kirponosz válasza:

– Utasításai világosak. Vége. A viszontlátásra!¹³

Ezt, a helyzet megértése szempontjából igen jellemző beszélgetést Zsukov is idézi „Emlékek, gondolatok” című művében. Ebből világosan látható, milyen álláspontot foglalt el Sztálin a Délnyugati Front csapatainak a visszavonására vonatkozó javaslattal kapcsolatban. Egészen szeptember 17-ig nemcsak hogy nem volt hajlandó elfogadni, de még csak nem is volt hajlandó komolyan foglalkozni azokkal a javaslatokkal, amelyek Zsukovtól, ennek az iránynak a főparancsnokától és a főhadiszállás tagjától, a Délnyugati Front haditanácsától és a vezérkartól érkeztek. Véleményem szerint ennek az volt a magyarázata, hogy lebecsülte a front főerői bekerítésének a veszélyét, túlbecsülte a frontnak azt a lehetőségét, hogy saját erejéből el tudja hárítani a veszélyt és még jobban túlbecsülte a Nyugati, a Tartalék és a Brjanszki Frontnak a – Délnyugati Front északi szárnyára csapást mérő erős, ellenséges csoportosítás elleni – szárny- és háttámadását. Sztálin, sajnos komolyan vette Jerjomenkónak, a Brjanszki Front parancsnokának azokat az ismételt ígéreteit, hogy okvetlenül szétzúzza Guderian csoportját. Ez nem történt meg. Mind Saposnyikov, mind én kezdettől fogva úgy véltük, hogy a Brjanszki Front ehhez nem elég erős. De úgy látszik, mi is hitünk parancsnokának az ígéretében.

Nem sokkal Sztálin és Kirponosz említett beszélgetése előtt felkeresett dolgozószobámban Zsukov hadseregtábornok. Leningrádba készült repülni és beszélgetni akart velem az ottani helyzetről, ennek a frontnak a csapatairól. Utána Georgij Konsztantyinovics megkérdezett, hogyan értékelem a délnyugati helyzetet. Azt felel-

tem, már elkéstünk a csapatoknak a Dnyeperen túlra való visszavonulásával, és ilyen körülmények között a Délnyugati Frontot fenyegető katasztrófa csak akkor kerülhető el, ha azonnal megparancsolják csapatainak visszavonását a Pszjol folyó terepszakaszára. Ez azonban nem történt meg . . .

A Délnyugati Front helyzete katasztrófálisan rosszabbodott. A Brjanszki Frontnak a roszlavli és a novozibkovi irányban indított támadó hadművelete – amelynek az volt a célja, hogy lezárja a 13. és a 21. hadsereg közötti rést – sikertelenül végződött. Az ellenség Novgorod–Szeverszkij körzetében mért ellencsapása nyomán a hadseregek közti rés 60–75 km-re szélesedett.

Súlyos védelmi harcokat vívott a Délnyugati Front 38. hadserege, és szeptember 12-én megkezdte a keleti irányú visszavonulást. V. I. Tupikov vezérőrnagy, a Délnyugati Front törzsfőnöke a vezérkari főnöknek küldött szeptember 13-i jelentésében közölte, hogy a front csapatainak a helyzete egyre gyorsabban rosszabbodik: a Romni, Lohvica, valamint a Veszjolij Podol, Horol irányában áttört ellenséggel a helyőrségeken és a kisebb osztagokon kívül más erők nem állnak szemben, és az akadálytalanul nyomul előre. A 21. hadsereg védelmét véglegesen áttörte az ellenség és a hadsereg áttért a mozgó védelemre. Az 5. hadsereg nem tudja megszilárdítani az arcvonalat és ugyancsak mozgó védelmet folytat. A 37. hadsereggel való csatlakozáson az ellenség áttört Kobizcsa felé. „Az ön számára érthető katasztrófa – jelentette a továbbiakban – néhány nap múlva megkezdődik.”¹⁴

Miután a legfelsőbb főparancsnok megismerkedett ezzel a jelentéssel, megkérdezte Saposnyikovot, mit szándékozik válaszolni Tupikovnak? És azon nyomban, nem is hallgatva meg Saposnyikovot, ő maga diktálta a következő választ, amelyet a Délnyugati Front parancsnokának címzett, és amelyről a Délnyugati Irány főparancsnoka másolatot kapott: „Tupikov vezérőrnagy 15614. számmal pánik hangulatú jelentést küldött a vezérkarnak. A helyzet, éppen ellenkezőleg, rendkívüli hidegvért és kitartást követel minden rendű és rangú parancsnoktól. Anélkül, hogy pánikba esnénk, mindent el kell követni annak érdekében, hogy tartsuk az elfoglalt helyzetet és különösen szilárdan a szárnyakat. Kuznyecovot és Potapovot kényszeríteni kell arra, hogy hagyják abba a visszavonulást. A front

egész állományával meg kell értetni, hogy hátratekintgetés nélkül szívósan kell küzdeni. Töretlenül végre kell hajtani Sztálin elvtárs utasításait, amelyeket IX. 11-én adott önöknek. B. Saposnyikov. 1941. IX. 14. 5 óra 00 perc”.¹⁵ Ezek után a Délnyugati Front parancsnokságának nem maradt más hátra, mint a végsőig teljesítenie kötelességét.

A legfelsőbb főparancsnok csak szeptember 17-én engedélyezte a Délnyugati Frontnak Kijev feladását, miután végérvényesen meggyőződött arról, hogy a délnyugati helyzeten nem lehet változtatni. Szeptember 18-ra virradó éjjel a frontparancsnokság elrendelte, hogy harcolva ki kell törni a bekerítésből. Ámde a fronttörzs, a hadseregtörzsek és a főhadiszállás között nemsokára megszakadt az összeköttetés. A csapatok elkeseredetten harcolva vonultak vissza. Az 5., a 137. és a 26. hadsereget, továbbá a 21. és a 38. hadsereg erőinek egy részét bekerítették. A bekerítésből rendkívül nehéz körülmények között tudtak kitörni. A csapatok igen sok osztagra és csoportra szakadtak szét, amelyek önállóan verekedték át magukat. Szeptember 20-án harcban életét vesztette M. P. Kirponosz vezér ezredes, a Délnyugati Front parancsnoka, M. A. Burmisztyenkó, a haditanács tagja, az UK(b)P Központi Bizottságának a titkára és V. I. Tupikov vezérőrnagy, törzsfőnök.

Az ellenség nagy árat fizetett a sikerért. A Vörös Hadsereg a Kijevért vívott elkeseredett harcokban több mint 10 hadosztályát szétzúzta. Vesztesége meghaladta a 100 000 főt. A szovjet csapatok a kijevi irányban folytatott tevékenységükkel több mint egy hónapig feltartóztatták a „Közép” hadseregcsoporthat. Ez igen fontos volt a moszkvai csata előkészítése szempontjából.

Az a nagy kudarc, amely az arcvonalnak ezen a szakaszán ért bennünket, számottevően súlyosbította a helyzetet a szovjet–német arcvonal déli szárnyán. A harkovi iparvidéket és a Donyec-medencét komoly veszély fenyegette. A német hadvezetés most újból megerősíthette a „Közép” hadseregcsoporthat és megindíthatta a támadást Moszkva ellen. A főhadiszállás nemsokára megszüntette a Délnyugati Irányt. Tyimosenko a Délnyugati Front parancsnoka lett, amelynek csapatai a Belopolje–Lebegyin–Krasznográd–Novomoszkovszk vonalon megállították az ellenséget. Ekkor parancsot kaptak, hogy ott rendezkedjenek be szilárd védelemre.

AZ ELLENSÉG MOSZKVA ALATT

A VJAZMAI VÉDELMI TEREPSZAKASZON. –
A SZK(B)P KB, AZ ÁHB ÉS A FŐHADISZÁLLÁS
INTÉZKEDÉSEI. – MUNKACSOPORTUNK
A FŐHADISZÁLLÁSON. – OKTÓBER EREDMÉNYEI. –
A „VILLÁMHÁBORÚ” MEGHIÚSULT. –
A VÉDELEMTŐL A DÖNTŐ ELLENTÁMADÁSIG. –
SIKERES BEFEJEZÉS

A Vörös Hadsereg hadászati helyzete a háború első őszén továbbra is rendkívül súlyos volt. A vezérkar úgy vélekedett, hogy a harctevékenység az arcvonalon az első háborús őszen legalább olyan heves lesz, mint a háború elején. A hitlerista csapatok még nem vesztették el teljesen fölényüket. Óriási veszteségeik ellenére, amelyek az agresszió kezdetétől 1941 szeptember végéig meghaladták az 530 000 főt, folytatták előretörésüket kelet felé. A hadászati kezdeményezés továbbra is a fasiszta hadseregé volt, az ő oldalán volt az erő- és eszközfölény és uralta a légteret. Északnyugaton nem tudtuk megakadályozni, hogy a fasiszták előre ne törjenek Lenin városa felé. Megkezdődött a leningrádi blokádnak. Az a súlyos kudarc, amely csapatainkat a szovjet–német arcvonal déli szárnyán érte, komoly veszélybe sodorta a harkovi iparvidéket és a Donyec-medencét. A Krím-félszigeten a szomszédaitól elvágott csapatainkat támadta az ellenség.

A főhadiszállás és a vezérkar fő figyelmét a középső irányra fordította. Őszre itt bizonyos erőegyensúly mutatkozott. Nyilvánvalóan ez csak azután történt, hogy csapataink példátlanul szívósan védekeztek és határozott ellencsapásokkal rendkívül érzékeny veszteségeket okoztak a „Közép” hadseregcsoportnak, s megghiúsították az első kísérletét, hogy menetből elfoglalja Moszkvát.

Ugyanakkor a vezérkar világosan látta, hogy amikor az ellenség itt támadásból védelembe ment át, ezt kényszerből tette és csak ideiglenesen. A kibontakozó harc súlypontja továbbra is a nyugati hadászati irányban és éppen itt, a moszkvai irányban maradt. A hit-

leristák szándéka az volt, hogy gyorsan eldöntik a háború sorsát a maguk javára. A náci Németország katonai és politikai vezetése jogosan feltételezte azt, hogy ameddig Moszkva megmarad a harc lelkesítő és szervező központjának, a Szovjetuniót lehetetlenség legyőzni.

A hitlerista hadvezetés elkezdte a szovjet főváros elleni támadás tervszerű előkészítését. Ez szervesen beleillett a hitleristák nagy őszi támadásának a tervébe. Általános célja az volt, hogy döntő csapásokkal mindhárom hadászati irányban szétzúzza a Vörös Hadsereg védő csapatait és télre befejezze a háborút. A főcsapást, mint nyáron is, a moszkvai irányban szándékozták mérni; ugyanakkor folytatták a támadó hadműveleteket Leningrád és a doni Rosztov elfoglalása céljából.

A vezérkar, sajnos, nem fedte fel pontosan, hogy mi az ellenség szándéka a moszkvai irányban. A hitlerista hadvezetés azt tervezte, hogy három erős páncélos csoportosítás Duhovscsina, Roszlavl és Sosztka körzetéből mért csapásával áttöri a szovjet csapatok védelmét, Vjazma és Brjanszk mellett bekeríti a Nyugati, a Tartalék és a Brjanszki Front erőinek zömét, majd utána, hadműveleti szünet nélkül, gyalogos magasabbegységekkel nyugatról, páncélos és gépesített csapatokkal pedig északról és délről mér csapást a város megkerülésével. A „Közép” hadseregcsoport törzsének 1941 őszén tartott értekezletén Hitler azt mondta: Moszkvát e hadművelet során úgy kell bekeríteni, hogy „egyetlen orosz katona, egyetlen lakos – legyen az férfi, nő vagy gyermek – se tudja azt elhagyni. Minden távozási kísérletet erőszakkal kell megakadályozni”. 1941. szeptember 6-án Hitler aláírta a 35. sz. direktívát, amely elrendelte e hadművelet végrehajtását. E célból a német hadvezetés legjobb erőit összpontosította a moszkvai irányban. A „Közép” hadseregcsoportot feltöltötték a 4. páncélos csoporttal és két hadseregközvetlen hadtesttel. Ugyanis délről visszatért a 2. hadsereg és a 2. páncélos csoport, ezenkívül sok menetszázadot, harci technikai eszközt és még a 8. repülő hadtestet is átdobták ebbe az irányba. A „Közép” hadseregcsoport valamennyi gyalogos hadosztályának a létszámát szeptember 15-re 15 000-re emelték. Három frontunk – a Nyugati, a Tartalék és a Brjanszki Front – ellen a németek több mint egymillió katonát számláló 77 hadosztályt, 1700 harckocsit és rohamlőveget, 14 000-nél

több löveget és aknavetőt, valamint 950 repülőgépet összpontosítottak.

A „Harmadik Birodalom” urai, akik ennek a hadműveletnek a „Tajfun” nevet adták, nem kételkedtek abban, hogy az e célra összpontosított hatalmas erők, a Moszkva elleni „főtámadás” részletesen kidolgozott terve és a csapatok gondos felkészítése meghozza számukra a sikert. Hitler a támadásra való felkészülés eredményeit értékelő parancsában, mint mindig, most is öntelten hangsúlyozta: „Végre megteremtettük a feltételeket az utolsó óriási csapáshoz, amelynek még a tél beállta előtt az ellenség megsemmisítését kell eredményeznie... Ma kezdődik ennek az évnek az utolsó, nagy, döntő ütközete...”

Moszkva veszélyben forgott. A párt központi bizottsága és a szovjet kormány mindent megtett annak érdekében, hogy visszaverje a főváros ellen irányuló ellenséges csapást. Ámde a moszkvai irányban harcoló csapataink mennyiségileg jelentősen elmaradtak az ellenség mögött. Itt a Nyugati, a Tartalék és a Brjanszki Front állományában mindössze 800 000 ember, 6808 löveg és aknavető, 782 harcokcsi és 545 repülőgép volt. Mivel a főhadiszállásnak nem voltak felkészített hadászati tartalékai, nem tehattünk határozottabb lépéseket. Haladéktalanul intézkedtünk, hogy a Nyugati Front mögött további védősávokat és terepszakaszokat létesítsenek. Az ellenség légitámadásainak az elhárításáról is gondoskodtunk. Szeretném hangsúlyozni, hogy az Állami Honvédelmi Bizottság erőfeszítései nemcsak a mélyen lépcsőzött védelem létrehozására és Moszkva megbízható légi oltalmazására, hanem arra is irányultak, hogy meggyorsuljon a hadászati tartalékok megalakítása és felkészítése. Amellett, hogy befejeződött azoknak a hadseregeknek a szervezése, amelyeket a Tartalék Frontnak rendeltek alá, új egységeket és magasabbegységeket szerveztek az Urálban, Közép-Ázsiában, a Volga-vidéken és az ország déli részén. Egyszóval, a nyugati irány szilárd védelme megszervezésének a főhadiszállás elsőrendű jelentőséget tulajdonított. A szovjet parancsnokság itt összpontosította a főerőket. Az ellenség számbeli és technikai fölénye azonban még mindig igen jelentős volt.

Szeptember 30. és október 2. között a hitleristák erős csapásokat mértek a moszkvai irányt fedező szovjet csapatokra. Mindhárom

frontunk súlyos, véres ütközetbe bocsátkozott. Megkezdődött a nagy moszkvai csata. Az ellenségnek sikerült áttörnie a szovjet csapatok védelmét és Vjazma körzetében bekerítette 19., 20., 24. és 32. hadseregünket. A 22., a 29. és a 31. hadsereget az Osztaskov–Szi-cevka terepszakasza szorította vissza. A bekerített szovjet csapatok elkeseredetten harcoltak. A Vjazmánál elszenvedett kudarc jobbra nemcsak annak a következménye volt, hogy az ellenség előerő és harceszközök tekintetében fölényben volt, nekünk pedig hiányoztak a szükséges tartalékok, hanem annak is, hogy a főhadiszállás és a vezérkar tévesen határozta meg az ellenséges főcsapás irányát, következésképpen helytelenül épült fel a védelem. Ahelyett, hogy a Nyugati és a Tartalék Frontnak önálló védősávokat jelöltek volna ki, a Tartalék Front 24. és 43. hadserege az ellenséges támadás megindulásakor az első lépcsőben védtek a Nyugati Front balszárnny hadserege és a Brjanszki Front jobbszárnny hadserege között. A Tartalék Front széles arcvonalszakaszon széthúzott többi három hadserege a Nyugati Front védelmének közeli mélységében volt, az Osztaskov–Olenyino–Jelnya védelmi vonalon. A hadműveleti felépítés rendkívüli módon nehezítette a csapatok vezetését és a frontok együttműködését. Még az ellenséges főcsapások irányában jól, helyesen megszervezett védelem eredményeként sem voltak fölényben sem a Nyugati Front, sem pedig az egész irány csapatai.

A Vjazma körzetében harcoló csapataink halhatatlan dicsőséget szereztek maguknak. A bekerítésben vívott szívós és hősi harcukkal 28 ellenséges hadosztályt kötöttek le. Abban a számunkra igen súlyos napokban a bekerítésben vívott harcuk rendkívül jelentős volt, mivel lehetővé tette hadvezetésünknek, hogy némi időt nyerve sürgősen intézkedjék a védelem megszervezésére a mozsajszki terepszakaszon. Ide két frontról és az ország belsejéből sürgősen erőket dobtak át. 11 lövészadosztály, 16 harckocsidandár, több mint 40 tüzérezred és más egységek tartottak e terepszakasza felé.

Október közepére a moszkvai főirányt fedező 16., 5., 43. és 49. hadseregben már 900 000 ember volt. Egyidejűleg a Nyugati Front-ra átdobtak három lövész- és két harckocsi-hadosztályt a Távol-Keletről.

A Brjanszki Front szakaszán rendkívül kedvezőtlenül alakult a

helyzet. Szeptember 30-án az ellenség 2 páncélos csoportja Sosztki-Gluhov körzetéből erős csapást mért Szevszkre, a 13. hadsereg hátaiba. A 2. német hadsereg, miután áttörte az 50. hadsereg védelmét, Brjanszk irányába és a 3. hadsereg mögé nyomult előre. A front csapatai súlyos helyzetben voltak. A vezetés megszakadt. A főhadiszállás és a front parancsnoksága között átmenetileg megszűnt az összeköttetés, és a főhadiszállás kénytelen volt közvetlenül átvenni egyes hadseregek irányítását, mivel nem tudta pontosan, mi történik Brjanszk körzetében. A legfelsőbb főparancsnok egyetértésével október 2-ra virradó éjszaka utasítottam P. F. Zsigarjovot, a Vörös Hadsereg légierőinek parancsnokát, Jerjomenkót, a Brjanszki Front parancsnokát és még néhány más személyt, hogy azonnal alakítsanak meg a Brjaszki Front számára egy repülőcsoportot (négy távolbombázó repülőhadosztályt és egy különleges rendeltetésű repülőhadosztályt) I. N. Ruhle ezredesnek, a légierő törzsfőnök-helyettesének a vezetésével. A csoportnak október 2-tól kezdve részt kellett vennie a Szevszk körzetébe betört ellenséges páncélos csoport szétzúzásában. A repülőcsoport harctevékenységét vadászgépeknek kellett biztosítaniuk. Ezért F. P. Polinyin, repülő vezérőrnagy, a Brjanszki Front repülőerőinek a parancsnoka volt felelős.

Október 3-án a németek 2. páncélos csoportjának gépesített magasabbegységei betörték Orjolba és megpróbálkoztak a támadás kifejlesztésével az orjol-tulai országút mentén. A főhadiszállás az orjol-tulai irány fedezésére a saját tartalékából sürgősen előrevonta az 1. gárda-lövészhadtestet, amelyet két harckocsidandárral, repülőcsoporttal, egy „Katyusa” ezreddel és néhány más különleges egységgel erősített meg. Ennek a hadtestnek az élére D. D. Leljusenko vezérőrnagyot, a páncélos és gépjármű főcsoportfőnök helyettesét állították. A hadtest közvetlenül a főhadiszállásnak volt alárendelve, s azt a parancsot kapta, hogy legkésőbb október 5-ig összpontosuljon Mcenszk, Otrada, Cserny körzetében.¹⁶ Október 6-ra az ellenség három helyen áttörte a Brjanszki Front védősávját. A front csapatai rendkívül nehéz körülmények között megkezdték a visszavonulást.

A kommunista párt vezette szovjet nép minden erejét bevetette szeretett fővárosa védelmére. Az Állami Honvédelmi Bizottság október 5-re virradó éjjel határozatot hozott Moszkva védelméről. A

szovjet csapatok fő védelmi terepszakasza a mozsajszki védelmi vonal lett. Most minden lehetséges erőt és eszközt ide irányítottak. A párt központi bizottsága és a szovjet kormány mozgósította a párt és az állam erőfeszítéseit, hogy az ország belsejében nagy hadászati tartalékokat képezzenek, ezeket felszereljék és a leggyorsabban bevesseék. Az Állami Honvédelmi Bizottság képviselőit – K. J. Vorosilovot, V. M. Molotovot és G. M. Malenkovot – Gzsatszki és Mozsajszki körzetébe küldte, hogy segítsenek a Nyugati és a Tartalék Front parancsnokságának és velük közösen sürgős és hatékony intézkedéseket dolgozzanak ki Moszkva védelmére. A főhadiszállás képviselőjében én is az Állami Honvédelmi Bizottság tagjaival mentem. Egyik fő feladatomból az volt, hogy az ellenségtől elszakadt és a nyugat felől visszavonuló csapatokat sürgősen a mozsajszki védelmi vonal terepszakaszára irányítsam és e terepszakaszon megszervezzem a védelmet. Segítségül kaptam egy parancsnoki csoportot a vezérkartól és két gépkocsioszlopot. A parancsnoki csoporttal érkezett L. A. Govorov tüzér vezérőrnagy is. A parancsnokoknak az volt a feladata, hogy fogadják az arcvonalból és a háterszágból ide érkező csapatokat.

Leonyid Alekszandrovics Govorovot még a vezérkari akadémiáról ismertem. Ő volt a tanulócsoporthoz vezetője és mindenki tisztelte. Részt vett a fehérgárdisták elleni harcban, eredményesen szolgált az MPVH-ban és a két felsőfokú katonai végzettséggel is rendelkezett. A Nagy Honvédő Háború kitörésekor a Dzerzsinszkij Tüzérségi Akadémia parancsnoka volt, a háború napjaiban pedig hamarosan kitűnt mint kiváló tüzér, később pedig mint összefegyvernemi parancsnok. A Moszkváért folyó nagy csatában Govorov sikeresen vezette az 5. hadsereget, utána pedig az ostromlott Leningrádba küldték, ahol e legendás front csapatainak a parancsnoka lett.

1941. október 5-én megérkeztünk a Nyugati Front törzséhez, amely közvetlenül Gzsatszktól keletre települt. A front parancsnokságával együtt öt nap alatt sikerült a rzsevi, a szicsevkai és a vjazmai irányból visszavonuló csapatokból öt lövészadosztályt a mozsajszki védelmi vonalba irányítanunk. A munka menetéről és az arcvonal helyzetéről távbeszélőn naponta jelentést tettünk a legfel-

sőbb főparancsnoknak. Október 9-én este, Sztálin a szokásos beszélgetés közben úgy döntött, hogy a Nyugati és a Tartalék Front csapatai egyesüljenek a Nyugati Frontban. Mindnyájan, köztünk Konyev altábornagy, a Nyugati Front parancsnoka is, egyetértettünk Sztálinnak azzal a javaslatával, hogy az egyesített front parancsnokává G. K. Zsukov hadseregtábornokot nevezzék ki, akit addigra már visszahívtak Leningrádból és a Tartalék Frontnál tartózkodott.

Október 10-én reggel az Állami Honvédelmi Bizottság és a főhadiszállás más képviselőivel együtt visszamentem Moszkvába. Ugyan ezen a napon a főhadiszállás jóváhagyta az Állami Honvédelmi Bizottságnak a Nyugati és a Tartalék Front egyesítéséről és Zsukov frontparancsnoki kinevezéséről szóló határozatát. Konyevet Zsukov helyettesévé nevezték ki.

Október 12-én az Állami Honvédelmi Bizottság ismét foglalkozott Moszkva védelmével. Emlékszem, milyen fáradt és feszült volt az ülésen jelenlevők arca. Döntöttek arról, hogy a Moszkvába vezető közeli utakat meg kell erősíteni. Az Állami Honvédelmi Bizottság elhatározta, hogy közvetlenül a főváros körzetében egy harmadik védelmi vonalat – a moszkvait – kell kiépíteni. Ennek az irányításával, a védelem megszervezésével és a moszkvai védelmi vonal csapatainak a parancsnokságával P. A. Artyemjov altábornagyot, a moszkvai katonai körzet parancsnokát és a körzet haditanácsát bízta meg.

A rugó pattanásig feszült. A napok egybefolytak az éjszakákkal. Az alvásról és a pihenésről megfeledkeztünk. Csak egyre gondoltunk – Moszkvát meg kell védeni!

A főhadiszállás egyre növelte a Nyugati Front erőit. Sok más egyiséggel együtt a mozsajszki védelmi vonal csapatait is neki rendelték alá. Október 13-án a következő volt a helyzet: a kalinyini irányban a 29., a 31. és a 30. hadsereg elkeseredett harcokat vívott; a volokolamszki irányban az újjászervezett 16. hadsereg védett K. K. Rokosszovszkij altábornagy parancsnoksága alatt; a mozsajszki irányban az 5. hadsereg állt, amelyet október 11-én szerveztek meg a mozsajszki arcvonalszakasz csapataiból és a főhadiszállás tartalék hadosztályaiból. A hadsereg parancsnoka D. D. Leljusenko megsebesülése után L. A. Govorov lett. A naro-fominiszkai irányban M. G.

Jefremov altábornagy 33. hadserege harcolt. A malojaroszlaveci irányban K. D. Golubjov vezérőrnagy 43. hadserege, a kolugai irányban pedig I. G. Zaharkin altábornagy 49. hadserege tevékenykedett.

Az ellenség október 14-én felújította támadását és betört Kalinyinba. Október 17-én a főhadiszállás megalakította az új Kalinyini Frontot, Konyev vezérezredes parancsnoksága alatt. Ez a Nyugati Front jobb szárnyának ebben az irányban levő három hadseregéből (22., 29. és 30.), továbbá a 183., 185. és a 246. lövészhadosztályból, a 46. és 54. lovashadosztályból, a 46. aknavető ezredből és az Északnyugati Front 8. harckocsidandárjából állt. A Kalinyini Front csapatai szívós védelemmel megállították a támadó ellenséget és előnyös hadműveleti helyzetet foglaltak el északi csapásmérő csoportosításával szemben, a moszkvai irányban.

Elérkezett október második fele. A hitleristák tovább törtek előre Moszkva irányában. A fővároshoz vezető minden főirányban elkeseredett harcok lángoltak fel. A veszély mérhetetlenül megnövekedett. Mivel az arcvonal közeledett a fővároshoz, az Állami Honvédelmi Bizottság azokban a vésztjósító napokban elrendelte egyes kormányhivatalok, a diplomáciai testület, a nagy hadiüzemek, továbbá a tudományos és kulturális intézmények Moszkvából való kitelepítését. Moszkvában maradt az Állami Honvédelmi Bizottság, a Legfelsőbb Parancsnokság Főhadiszállása, továbbá az ország és a fegyveres erők hadműveleti vezetéséhez szükséges minimális párt-, kormány- és katonai apparátus. A vezérkar zömét is kitelepítették, de új elhelyezése és a főhadiszállás között tartós, megbízható és állandó összeköttetés létesült. A vezérkar Moszkvában maradt első lépcsője, a főhadiszállást kiszolgáló hadműveleti csoport, nem lehetett több tíz főnél. Vezetésére én kaptam parancsot.

A csoport kötelességeit, felelősségét és személyi állományát – fő feladataiból kiindulva – Saposnyikov és én állapítottuk meg. Ezzel szeretnék kissé részletesebben foglalkozni, s elmondom, mi tartozott e csoport munkájához. Mindenekelőtt sokoldalúan kellett ismernie és helyesen értékelnie az arcvonal eseményeit, s állandóan és pontosan, de felesleges részletek nélkül tájékoztatnia kellett róluk a főhadiszállást; az arcvonalon bekövetkezett változásokról időben

és helyes következtetéseket kellett levonnia és erről jelentést tennie a legfelsőbb főparancsnokságnak; a főhadiszállás által hozott hadműveleti-hadászati döntéseknek megfelelően gyorsan és pontosan ki kellett dolgoznia a terveket és a direktívákat; szigorúan és állandóan ellenőriznie kellett a főhadiszállás döntéseinek a végrehajtását, a csapatok harckészültségét és harcképességét, a tartalékok megalakítását és kiképzését, a csapatok anyagi és harcbiztosítását. Ezek voltak a legfontosabbak, és amint ez a felsorolásból kiderül, a csoportnak sok mindennel kellett foglalkoznia. A csoport a Hadműveleti Csoportfőnökség fő hadműveleti-hadászati irányainak a főnökeiből, továbbá a vezérkar főcsoportfőnökségeinek egy-egy munkatársából állt.

A vezérkarnak október 16-án kellett elhagynia Moszkvát.

Felhívtam Sztálint és engedélyt kértem arra, hogy Saposnyikovot és a vezérkar más munkatársait kikísérjem az állomásra. Válaszként azt az utasítást kaptam, hogy menjek a főhadiszállásra, ahol késő éjszakáig dolgoztam. Így nem búcsúztam el Borisz Mihajlovicstól. A következő napokban szinte ki sem léptem a főhadiszállásról.

A feszültség óráról-órára fokozódott. Gyakoribbá váltak a légitámadások. Az SzK(b) P Központi Bizottsága és a szovjet kormány azonban folytatta az erők összpontosítását Moszkva védelmére.

Az Állami Honvédelmi Bizottság október 20-tól elrendelte Moszkvában és környékén az ostromállapotot. A főváros lakói napokon át nem hagyták el az üzemeket, szünet nélkül dolgoztak a védelmi terepszakaszokon. A hadianyagok gyártásának növelése, a védelmi terepszakaszok erőltetett ütemű építése, további népfelkelő magasabbegységek és egységek, kommunista- és munkászászlóaljak alakítása – ezek voltak a moszkvaiak felbecsülhetetlen értékű hozzájárulásai a város védelméhez.

Október végére a szovjet katonák feltartóztatták az ellenséget a volgai víztároló terepszakaszán, Volokolamszktól keletre és tovább, a Nara és az Oka folyók mentén, Moszkva délnyugati megközelítési útjain pedig Tula körzetében, ahol az 50. hadsereget a tulai munkásosztagok kitartóan támogatták.

Az októberi harcok eredményei igen súlyosak voltak ránk nézve. Hadseregünk súlyos veszteségeket szenvedett. Az ellenség majd 250 km-t nyomult előre, ám a „Tajfun” tervben kitűzött célokat nem si-

került elérnie. A szovjet főváros védőinek helytállása és bátorsága, a hátszág dolgozóinak fáradhatatlan segítsége megállította a fasiszta hordákat. A „Közép” hadseregcsoporthoz kénytelen volt átmenetileg felhagyni a támadással. Ez a moszkvai csata októberi időszakának a fő eredménye, amely időszak igen fontos és felelősségteljes volt a Moszkváért vívott egész küzdelemben. Ismételten szeretném hangsúlyozni, hogy a szovjet katonák helytálltak, feltartóztatták a számbeli és technikai fölényben levő ellenséget és hogy ebben nagy szerepe volt a párt központi bizottsága és az Állami Honvédelmi Bizottság szilárd vezetésének, Sztálinnal az élen. Ők fáradhatatlanul munkálkodtak az ország erőinek mozgósítása és felhasználása érdekében.

Azt is szeretném elmondani, hogy a kormány még ezekben a rendkívül vészterhes napokban is módot talált arra, hogy méltassa a főhadiszállást kiszolgáló hadművelleti csoportunk munkáját. Október 29-re virradó éjjel, az egyik telefonbeszélgetés közben Sztálin megkérdezte, hajlandó lennék-e megírni egy parancsot az egyik tábornok előléptetéséről. Azt feleltem, igen, és megkérdeztem, hogy milyen rendfokozatról és kiről van szó, természetesen nem is sejtve azt, hogy rólam. Amikor nevemet hallottam kértem, mentsen fel e megbízatás alól. Sztálin térfásan válaszolt:

– No jó, foglalkozzék csak a saját dolgával, ami pedig ezt illeti, majd csak megleszünk maga nélkül is.

Amikor munkám ily magas értékelését megköszöntem, érdeklődtem, nem lehetne-e szó közvetlen munkatársaim érdemeinek az elismeréséről is, akik ezekben a felelősségteljes időkben legalább annyit dolgoznak, mint én. Sztálin egyetértett velem és utasított, közöljem A. N. Posztrebisevvel, kit és milyen elismerésre javasolok. 1941. október 28-án a Szovjetunió Népbiztosi Tanácsának rendelete hadművelleti csoportunkból négyünket léptetett elő: engem – altábornaggyá, A. G. Karponoszovot, V. Kuraszovot és F. I. Sevcsenkót – vezérőrnaggyá.

Már említettem, Sztálin lobbanékony és hirtelenharagú volt, s ezért igen meglepett ez a gondoskodás ebben a rendkívül súlyos helyzetben. Ez újabb példa Sztálin ellentmondásos személyiségére. Még más esetek is eszembe jutnak. A különösen nehéz napokban

nemegyszer mondta nekünk, a vezérkar felelős beosztottainak, hogy naponta legalább öt-hat órát kell pihennünk, különben munkánk nem lehet eredményes. A moszkvai csata októberi napjaiban Sztálin maga rendelte el számomra 4 órától 10 óráig a pihenést és ellenőrzte, teljesítem-e ezt a parancsot. Amikor megszegtem, ennek rendkívül komoly és rám nézve igen kellemetlen beszélgetés lett a következménye. Ez természetesen nem afféle aprólékos gyámkodás volt, hanem szükségszerűen következett a helyzetből. A rendkívül megfeszített munka, néha pedig az, hogy az ember nem tudta beosztani az idejét és igyekezett minél többet vállalni, gyakran arra készítette a felelős munkatársakat, hogy megfeledkezzenek az alvásról. Ez pedig kihatott munkabírájukra.

Néha, amikor hajnali négy óra tájban eljöttem Sztálintól, a főhadiszálláson hozott döntések végrehajtása végett ki kellett adnom a szükséges utasításokat a végrehajtó személyeknek vagy a frontoknak. Ez, időnként jóval négy utánig elhúzódott. Némi ravaszságra volt szükség. A kreml-i távbeszélő készülék mellé odaültettem A. I. Grinyenko főhadnagyot, a segédtsíztet. Amikor Sztálin hívott, neki kötelessége volt jelenteni, hogy tíz óráig pihenek. Erre rendszerint az volt a válasz, hogy „jó”.

A szovjet hadvezetés a nyert időt arra használta fel, hogy megerősítse a nyugati irányt és a védelmi terepszakaszokat. Fontos intézkedés volt a rendes és rendkívüli tartalékok kiképzésének a befejezése. Vityerga–Ribinszk–Gorkij–Szaratov–Sztálingrád–Asztrahany vonalán új hadászati lépcsőt hoztunk létre. Itt, az Állami Honvédelmi Bizottság még október 5-én hozott határozata értelmében, tíz tartalék hadsereget állítottunk fel. A moszkvai csata egész ideje alatt a központi bizottság, az Állami Honvédelmi Bizottság és a főhadiszállás egyik legfőbb gondja ezek megszervezése volt. Mi, a vezérkar vezetői, amikor naponta jelentettük a legfelsőbb főparancsnoknak az arcvonalak helyzetét, ezeknek a tartalékoknak a szervezéséről is részletes jelentést tettünk. Minden túlzás nélkül állíthatom: a moszkvai csata sorsát döntően az határozta meg, hogy a párt és a szovjet nép időben létrehozta, felfegyverezte, kiképezte és a főváros környékére irányította az új hadseregeket.

A vezérkar számára nem volt kétséges az, hogy a német hadvezetés szintén gondoskodik csapatokról a támadás újratekéréséhez. No-

vember első felében két erős csapásmérő csoportosítást szervezett. Ezek november 15–16-án támadást kezdtek, igyekeztek Moszkvát észak felől Klinen és Szolnyecsnogorszkon, délről pedig Tulán és Kasirán át megkerülni. A súlyos védelmi harcok november egész második felében tartottak. A fasiszta csapatoknak november végére sikerült a fővárostól észak-nyugatra elérniük a Moszkva-Volga csatornát, amelyen Jahrománál átkeltek, dél-keleten pedig Kasira körzetét. Az ellenség nem jutott tovább. A „Közép” hadseregcsoporthoz magasabbegységei, miután a szovjet csapatok aktív védelme elvéreztette őket, elvesztették támadó lehetőségeiket és december első napjaiban kénytelenek voltak védelembe átmenni: december 3-án a 4. német hadsereg csapatai, december 5-én a 3. és a 4. páncélos csoport, valamint a 2. páncélos hadsereg csapatai. Ezzel véget ért a moszkvai csata számunkra legnehezebb védelmi szakasza.

A Moszkva elleni második támadás 20 napja alatt a fasiszták halottakban és sebesültekben több mint 155 000 embert, mintegy 800 harckocsit, legalább 300 löveget és sok repülőgépet vesztek.

December elejére megváltoztak a harcoló felek erőviszonyai. A mi harcoló hadseregünkben mintegy 4,2 millió ember, 22 000 löveg és aknavető, 583 „Katyusa”, 1730 harckocsi és 2495 repülőgép volt. (Igaz, harckocsijainknak majdnem kétharmada és repülőgépeinknek mintegy a fele régi típusú volt.) Az ellenséges hadsereg (a németek szövetségeseit is beleértve) abban az időben mintegy 5 millió katonát, 26 800 löveget, és aknavetőt, majdnem 1500 harckocsit és 2500 repülőgépet számlált.

Az ellenség továbbra is ember- és tüzérségi fölényben volt, harckocsija azonban kevesebb, repülőgépe pedig annyi volt, mint nekünk. Jóval fontosabb az, hogy december elején legfelsőbb főparancsnokságunk nagy hadászati tartalékokkal rendelkezett, amelyeket a főhadiszállás felhasználhatott a harcoló hadsereg megerősítésére. Az ellenség a szovjet–német arcvonalon alapjában véve felhasználta tartalékait. Ily módon több kedvező tényező segített bennünket. Ámde olyan körülmények is voltak, amelyek bonyolították a helyzetet: Leningrád blokádja, a Krímből a Kaukázusba történt ellenséges áttörés és az arcvonal közvetlen közelsége Moszkvához. Népünk és Vörös Hadserege előtt nemcsak az a feladat állt, hogy felszámolja a Leningrádot, Moszkvát és a Kaukázust fenyegető ve-

szélyt, hanem az is, hogy a hadászati kezdeményezést kiragadják az ellenség kezéből és megfordítsa a háború menetét. A főhadiszállás nyugati irányban szándékozott összpontosítani a főerőkifejtést, ahol döntő ellentámadásra készült. Természetesen, ide irányította tartalékainak, a menet-feltöltéseknek, a harci technikai eszközöknek és a lőszernek a zömét.

November végén – december elején Moszkva körzetébe érkezett az 1. csapásmérő hadsereg, valamint a 20. hadsereg, és érkezni kezdtek a tartalék 10., 26., és a 51. hadsereg csapatai. Ezeket a Nyugati Front szárnyaira és a Dél-nyugati Fronttal való csatlakozásra irányították. E hadseregek egy része bekapcsolódott a Moszkvától északra mért ellencsapásokba. Más tartalékhadseregektől és a katonai körzetekből is érkeztek magasabbegységek a Nyugati Fronthoz. A Kalinyini Front csapatait is feltöltötték. A Nyugati Front jelentős megerősítése, bár ez nem teremtette meg az általános fölényt a „Közép” hadseregcsoporttal szemben, az ellentámadás megindításának egyik fontos feltétele volt. December elején Moszkva alatt az ellenségnek több mint 800 000 embere, mintegy 10 400 lövege és aknavetője, 1000 harckocsija és több mint 600 repülőgépe, nekünk pedig 760 000 emberünk, 5200 lövegünk és aknavetőnk, 415 „Katyusá”-nk, 670 harckocsink és 860 repülőgépünk volt. Mint látjuk, nem mondhatjuk azt, hogy erőfölényben lettünk volna.

Maga a Moszkva alatti ellentámadás gondolata a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásán még november elején született meg, miután megghiúsítottuk az ellenség fővárosunk elleni első rohamát. Erről azonban a fasiszták újabb rohama miatt akkoriban le kellett mondanunk, mivel annak visszaverésére fel kellett használnunk tartalékainkat. A főhadiszállás csak november végén tért vissza az ellentámadás gondolatához, amikor az ellenség kimerítette támadó lehetőségeit, csapásmérő csoportosításai széles arcvonalon húzódtak szét és nem tudta megvetni lábát az elért terepszakaszon. Az Állami Honvédelmi Bizottság és a főhadiszállás annyira biztos volt a Moszkva alatti ellentámadás sikerében, hogy december 15-én, vagyis tíz nappal annak kezdete előtt, elhatározta a központi bizottság és egyes állami hivatalok visszatelepítését Moszkvába. A vezérkar, Saposnyikovval az élén, még november 20. táján visszatért és nyomban bekapcsolódott az ellentámadás előkészítésébe.

A Moszkva alatti ellentámadást jelentősen megkönnyítette csapataink novemberi és decemberi sikeres támadása a tyihvini és a rosztovi irányban. Az ellenséges csoportosítások szétzúzása Tyihvin-nél és Rosztovnál, bár a legfelsőbb főparancsnokság a tartalék erők egy részét kénytelen volt ott alkalmazni, nemcsak az ottani feladatok teljesítését tette lehetővé, hanem egyúttal lekötötte az ellenséget az északnyugai és a déli irányban. Ily módon a fasiszták ezekből az irányokból nem dobhattak át csapatokat középső csoportosításuk megerősítésére. November 29-én a legfelsőbb főparancsnok a 9. és az 56. hadseregnek és parancsnokainak, F. M. Haritonov vezérőrnagynak és F. N. Remezov altábornagynak üdvözlét küldte; Tyimosenko marsallnak, a Délnyugati Irány főparancsnokának és J. T. Cserevicsenko vezérezredesnek, a Déli Front parancsnokának pedig szerencsét kívánt Rosztov felszabadítása alkalmából. Ezek voltak az első ilyesfajta üdvözetek. A háború kitörésétől eltelt közel fél éven át mindnyájan vártuk azt a pillanatot, amikor elkezdjük verni a fasisztákat, nem visszavonulva, hanem támadva. És végre elérkezett ez a pillanat! Később a legfelsőbb főparancsnoknak a felszabadító csapatokhoz intézett üdvözlétei hagyománnyá váltak.

A főhadiszállást és bennünket, vezérkariakat, igen nyugtalanított a tyihvini helyzet. A Leningrádi és az Északnyugati Front között ősszel – amikor a német csapatok dél felől a Ladoga-tóig törtek előre – óriási rés keletkezett. Ezt a Leningrádi Front ostromzáron kívüli 54. hadserege, valamint a főhadiszállásnak közvetlenül alárendelt 4. és az 52. önálló hadsereg zárta le. Ezeknek a hadseregeknek meg kellett szervezniük a védelmet a Volhov folyó mentén déli irányban, az Ilmeny tó felé. Ámde sem ezek a hadseregek, sem a Leningrádi Front keleti szárnya, sem pedig az Északnyugati Frontnak az Ilmeny tónál kezdődő jobb szárnya nem tudott ellenállni az ellenség Tyihvinre mért csapásának. A város elesett. Az a veszély fenyegetett, hogy a németek dél felől hátba támadják a 7. önálló hadsereget, amely a Szvir folyónál feltartóztatta a finnek támadását. Ha a németek egyesülnek a finnekkel ez azt jelentette volna, hogy Leningrádot kétszeres gyűrű veszi körül és együtt támadnak Vologda irányában.

K. A. Mereckov, a 7. hadsereg parancsnoka, aki a főhadiszállás

utasítására egyidejűleg a 4. hadsereget is vezette, Tyihvintől keletre meg tudta szilárdítani a helyzetet. Utána a várost felszabadítottuk.

A vezetés rendezése végett a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása december 17-én itt megalakította a Volhovi Frontot, amely a 4., az 52., az 59. és a 26. (december 25-től 2. csapásmérő) hadseregből állt. A front csapatainak – amelyeknek a parancsnokává K. A. Mereckovot nevezték ki – újévig sikerült bizonyos területeket felszabadítaniuk, lényegesen meggyengíteniük a német „Észak” hadseregcsoportot és megtartaniuk azt a hídfőt, amelyre támaszkodva a „Nagy föld” a Ladoga-tavon át megszervezte az éhező Leningrád ellátását. És mialatt a szovjet csapatok északon és délen erős ellencsapásaikkal visszaverték az ellenséget, a főhadiszállás előkészítette, majd utána végre is hajtotta a Moszkva alatti gigászi ellentámadást.

A ellentámadás elgondolása az volt, hogy a Nyugati Front jobb- és balszárny csapatai – együttműködve a Kalininyi és a Délnyugati Fronttal – szétzúzzák az ellenség Moszkvát északról és délről átkarolni akaró csapásmérő csoportosításait. A főhadiszállás előre közölte a Nyugati és a Délnyugati Front parancsnokával az általános feladatokat, és konkrét végrehajtási javaslatokat kért tőlük. Ebben a történelmi jelentőségű ellentámadásban a főszerep valójában a Nyugati Frontra hárult. Zsukov, a front parancsnoka, november 30-án felterjesztette a vezérkarhoz a Nyugati Front ellentámadásának a tervét és megkért, hogy „sürgősen jelentsem azt Sztálin elvtársnak, és a honvédelmi népbiztosnak, adjam ki a hadműveleti parancsot, hogy megkezdhesse a hadműveletet, különben esetleg elkésünk a felkészüléssel”.¹⁷ Ehhez mellékelte egy magyarázó iratot, amelyet ő, valamint N. A. Bulganyin, a haditanács tagja és V. D. Szokolovszkij, a front törzsfőnöke írt alá, továbbá egy térkép vázlatot: Hangsúlyozni szeretném, hogy Vaszilij Danyilovics Szokolovszkijnek, aki 1941 júliusától 1943 januárjáig állt ennek a törzsnek az élén, nem kis szerepe volt a Zsukov által felterjesztett terv kidolgozásában.

Hosszú ideig dolgoztam együtt Vaszilij Danyilovics Szokolovszkijjal. 1935-ben ismerkedtem meg vele a volgamenti katonai körzetben, amikor megérkeztem, hogy átvegyem a törzs harckiképzési osztályát, ő is akkoriban lett a körzet törzsfőnökének a helyettese. Abban az időben Szokolovszkij sokat tett annak érdekében, hogy a

körzet csapatainak harci és hadműveleti kiképzését kellő színvonalra emelje. Utána Vaszilij Danyilovicst kinevezték az újonnan megalakult uráli katonai körzet törzsfőnökévé. Javasolta, hogy kérjem át magam ennek a körzetnek a törzséhez és legyek a helyettese. Ehhez azonban P. J. Dibenko, a körzet parancsnoka nem járult hozzá. Később a vezérkarnál volt alkalmam együtt dolgozni Szokolovszkijjal. Tehetséges hadvezér volt, gazdag törzsmunkási és parancsnoki tapasztalatokkal, és igen jól megalapozott elméleti képzettséggel rendelkezett.

De térjünk vissza a terv kidolgozásához. Ennek a lényege az volt, hogy a moszkvai irányban szét kell zúzni az ellenség szárnycsoportosításait: a fővárostól északra a 30., az 1. csapásmérő, a 20. és a 16. hadsereggel, a fővárostól délre pedig az 50. és a 10. hadsereggel.

A Nyugati Front tevékenységét a szomszédos hadseregeknek aktívan kellett támogatniuk. Nyilvánvaló volt, hogy a Nyugati Fronttól jobbra levő Kalinyini Frontnak a 31. hadsereggel Kalinyin várostól délre kell csapást mérnie Sztarica irányában, a Nyugati Fronttól balra levő Délnyugati Frontnak pedig a 3. és a 13. hadsereggel Jefromov–Volovo szakaszán, Jelec megkerülésével Verhovje felé.

A főhadiszállás december 1-én jóváhagyta a Nyugati Front haditanácsának a tervét. Előtte megtárgyalta a Délnyugati Front haditanácsának az elképzeléseit.

November végén Saposnyikov megbetegedett és a főhadiszállás ideiglenesen engem bízott meg a vezérkari főnöki teendők ellátásával. Ezért a Kalinyini Front parancsnokának december 1-én 3.30-kor kiadott direktívát a legfelsőbb főparancsnok és én írtam alá. A direktíva megállapította, hogy azok a korlátozott célú támadások, amelyeket a front csapatai november 27–29-én különböző irányokba hajtottak végre, eredménytelenek. A front parancsot kapott, hogy szervezzen csapásmérő csoportosítást és azzal két-három napon át mérjen csapást a Kalinyin várostól délre levő Turginovo irányában, hogy Kuznyecov altábornagy 1. csapásmérő hadseregével együttműködve megsemmisítse az ellenség klini csoportosítását. Konyevnek, a front parancsnokának javasoltuk, hogy e célra használja fel az öt legharcképesebb hadosztályt, egy gépesített dandárt, a Főpa-

rancsnoksági Tartalék tüzérségének a zömét, az egész sorozatvető tüzérséget és harckocsierőt.¹⁸

December 1-én hajnalban a legfelsőbb főparancsnok utasítására a direktívával kapcsolatban megbeszélést folytattam Konyevval. A parancsnok – arra hivatkozva, hogy nincsen elegendő harckocsija és katonája – azt javasolta, hogy a Nyugati Front támogatása helyett korlátozott célú hadműveletet kellene végrehajtani, Kalinyin város felszabadítására. Ezzel nem érthettünk egyet, mert csupán helyi érdekeket tartott szem előtt és keresztezte az általános elgondolást. Konyevval kénytelen voltam az alábbiakat közölni:

– Parancsnok elvtárs! Ismeri a rosztovi eseményeket? Csak döntő célú aktív tevékenységgel hiúsíthatjuk meg a németek Moszkva elleni támadását és ezzel nemcsak Moszkvát mentjük meg, hanem megkezdjük az ellenség komoly széttűzését is. Ha ezt az elkövetkező napokban nem tesszük meg, elkésünk. A Kalinyini Front, amely e cél szempontjából rendkívül kedvező hadműveleti helyzetben van, nem maradhat ki ebből. Önnek az a kötelessége, hogy a szó szoros értelmében mindent összeszedjen, hogy lecsaphasson az Önnel szembenálló ellenségre, mivel az gyenge. És higgye el, a siker biztos. Sztálin elvtárs engedélyezte, hogy e célra még egy, az Északnyugati Front 262. lövészhadosztályát átdobják Önhöz. A hadosztály ma 18.00 órakor kezdi meg a berakodást. A jól felszerelt hadosztály állományában több mint kilencezer ember van. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása nemcsak lehetségesnek, hanem szükségesnek is tartja, hogy az általam említett hadosztályt a Turginovóra mért csapás céljára összpontosítsa. Nem értem, miért állítja, hogy hadosztályai mindössze 2–3 ezer emberből állnak. Elöttem van törzsének a jelentése, amelyet 1941. november 24-én kaptam meg. Eszerint a 246. lövészhadosztálynak 6800, a 119-nek 7200, a 252.-nek 5800, a 256.-nak 6000 embere van, és így tovább. Ha ezeknek a hadosztályoknak, amint Ön állította, valóban gyenge a tüzérsége, akkor megerősítheti őket a Főparancsnoksági Tartalék tüzérezredeivel, amelyekből Önnek kilenc van. Harckocsi-problémáját jelenteni fogom a legfelsőbb főparancsnoknak. Választ később adunk...

Ezután megkezdődött a főhadiszállás által javasolt hadművelet konkrét megvitatása. Konyev mégis kérte, hogy erősítsük meg frontját és kijelentette, úgy fog cselekedni, ahogy a főhadiszállás követeli,

Turginovóra csapást mér, hogy „okvetlenül áttörje a védelmet és az ellenség hátába kerüljön.”¹⁹

A főhadiszállás állandóan figyelemmel kísérte e parancs pontos végrehajtását.

December 4-én a Kalinyini Front törzséhez utaztam és ott, a helyszínen ismertettem a parancsnokkal a főhadiszállásnak az ellentámadás megkezdésére vonatkozó végső utasításait. A front törzse Bolsoje Kusalino faluban települt, Kalinyintól 40 km-re északkeleti irányban. Másfél évtizeddel ezelőtt, mint a 142. lövészezred parancsnoka itt, Kusalinóban ellenőriztem a behívás előtti kiképzést.

Itt okvetlenül szólnom kell azokról a Nyugati Front számára rendkívül kedvezőtlen és nehéz körülményekről, amelyek közepette az ellentámadást előkészítette. A legtöbb arcvonalszakaszon csapatai megfeszített és szakadatlan védelmi harcokat vívtak az ellenséggel. A front jobb szárnyán az 1. csapásmérő hadsereg november 29-től december 3-ig súlyos harcokat vívott az ellenséges csapatokkal, amelyek Jahrománál elfoglalták a Moszkva–Volga csatorna hídját és átkeltek a keleti partra. A front közepén az ellenség az 5. és a 33. hadsereg csatlakozásánál váratlanul áttörte a védelmet, és Kubinka irányában támadott. Ezt az áttörést csak december 4-én sikerült felszámolni. Még bonyolultabb volt a helyzet a Délnyugati Front csapatainál, mert jobbszárnyának úgy kellett felkészülnie az ellentámadásra, hogy a kezdeményezés még teljesen az ellenség kezében volt és csapataink folytatták a visszavonulást kelet felé. December 5-én, vagyis négy nappal a frontparancsnok által felterjesztett támadási terv jóváhagyása után, a fasiszták a 13. hadsereg szakaszán elfoglalták Jelecet, az egyik – különösen az ellentámadásra való felkészülés idején igen fontos – vasúti csomópontot.

A főhadiszállás december 5–6-ára tűzte ki az ellentámadás kezdetét. Az események a következőképpen alakultak. Légi és tüzérségi előkészítés után a Kalinyini Front csapatai december 5-én, a Nyugati és a Délnyugati Front csapásmérő csoportosításai pedig december 6-án kezdték meg az ellentámadást. Hatalmas ütközet bontakozott ki. A siker napról napra nagyobb lett. A kezdeményezést vitathatatlanul átvettük. A szovjet csapatok nem várt csapása megzavarta a fasiszta hadvezetést. Hitler december 8-án aláírta az úgynevezett 39. sz. direktívát, amely a Moszkva alatti német csapa-

toknak elrendelte, menjenek át védelembe. Ez teljesen igazolta azt, hogy a főhadiszállás helyesen választotta meg az ellentámadás kezdetének az idejét. A legfelsőbb főparancsnokság figyelemmel kísérte az események menetét és a csapatok előrenyomulásának mértékében újabb feladatokat adott a frontoknak. Gyakran megtörtént, hogy a harc folyamán módosítottuk a frontparancsnokok egyes döntéseit és tevékenységét. Emlékszem, hogy 1941. december 12-én, amikor Saposnyikov már felgyógyult, a legfelsőbb főparancsnok jelenlétünkben közvetlen vonalon az alábbiakat közölte a Kalinyini Front parancsnokával: „Balszárny csoportjának a tevékenységével nem vagyunk megelégedve. Ahelyett, hogy teljes erőből rárontának az ellenségre és döntő fölényt teremtenének maguknak, önök . . . egy-egy egységet vetnek be, lehetővé téve az ellenség számára azt, hogy felőrölje őket. Követeljük öntől, hogy a szörszálhasogató taktika helyett igazi támadó taktikát alkalmazzon.” A parancsnok megpróbált hivatkozni az olvadásra, a Volgán való átkelés nehézségeire, meg hogy a németek erősítéseket kaptak, stb., de befejezésül ezt mondta: „Értettem, minden világos, hozzákezdünk a végrehajtáshoz, mindent elkövetek”.²⁰

December 15-én a vezérkar félhivatalosan közölte Tyimosenkóval, a Délnyugati Irány főparancsnokával, hogy frontjának szárnya a Nyugati Front balszárnyán támadó 10. hadseregtől 100 km-rel lemaradt, s ezáltal a hadsereg szárnya nyitott és a hadsereget Mcenszk felől a fasiszták csapása fenyegeti.²¹ December 16-án a Nyugati Fronttal köztük, indokolatlanul összpontosított Volokolamszk előtt egyszerre négy hadsereget és hogy a 30. hadsereget teljes állományában át kell adnia a Kalinyini Frontnak a következő feladattal: a hadsereg bal szárnya foglalja el Sztaricát, jobb szárnya pedig dél és dényugat felől vágja át az ellenség kalinyini csoportjának összes közlekedési útvonalát és ezzel fejezze be bekerítését.²²

A Moszkva alatti ellentámadás során mind a csapatok vezetésében, mind azok tevékenységében több komoly hiányosság mutatkozott. Az első tíz napban a Nyugati Front jobbszárnya szívós harcokat vívott ellenséges ellenállási csomópontok és támpontok ellen, és a tervezettnél lassabban nyomult előre. Igaz, az előrenyomulást akadályozta az elég mély hó. A fő ok azonban az volt, hogy a szükséges irányban nem volt elegendő harckocsi, repülőgép és lőszer. A

magasabbegységek, egységek és alegységek hadművelleti felépítése, illetve harcrendje kétlépcsős volt és rövid, nem elég erős tűzérési előkészítés után támadtak; az ellenséges védelem mélységében támadó gyalogság és harckocsik tűzérési tűzzel való kísérése nem volt teljesen eredményes és nem is mindig alkalmazták. A harckocsi-csapatokat rendszerint a gyalogság közvetlen támogatására használták, és úgyszólván nem kaptak önálló feladatokat. A szovjet csapatok azonban fokozatosan gyűjtötték a tapasztalatokat és sikerebben kezdtek tevékenykedni. Az ellenséget gyorscsoportok üldözték, amelyek betörték a fasiszták hátába, elvágták visszavonulásukat és pánikot keltettek soraikban. Messzemenően alkalmazni kezdték az éjszakai harcot, meglepésszerű csapásokkal. A többi front lényeges segítséget nyújtott a Nyugati Front csapatainak. A Szevasztopol elleni második támadást visszaverték. A fasiszták tyihvini csoportosítása folytatta a visszavonulást. Csapataink sikeresen végrehajtották a kercs–feodoszjai desszanthadműveletet, amelynek eredményeképpen a Krím-félsziget keleti részén nagy hídfőt létesítettünk.

1942. január elejére a Nyugati Front elérte a Naro-Fominszk–Malojaroszlavec – a Kalugától nyugatra levő települések – Suzhinyicsi–Belev terepszakaszt, ahol ellentámadása véget ért. Ez volt a Nagy Honvédő Háború első nagy hadászati támadó hadművelete, amelynek eredményeképpen szétzúztuk az ellenség Moszkva környéki csapásmérő csoportosításait és 100, több helyen pedig 250 km-re visszavetettük őket nyugat felé. Megszűnt a Moszkvát és az egész moszkvai iparvidéket fenyegető közvetlen veszély, és a Moszkva alatti ellentámadás a szovjet csapatok nyugati irányú általános támadásáva fejlődött. E támadás eredményeképpen a Leningrádi és a Volhovi Frontra, valamint az Északnyugati Front jobbszárnyára az a feladat várt, hogy a Balti Flotta támogatásával szétzúzzák az „Észak” hadseregcsoporth főerőit és megszüntessék Leningrád blokádját; a Kalinyini és a Nyugati Frontnak az Északnyugati és a Brjanszki Front csapataival együttműködve be kellett kerítenie és szét kellett zúznia a „Közép” hadseregcsoporth főerőit; a Déli és a

*A fasiszta német csapatok szétzúzása Moszkvánál
1941 december–1942 április*

Déli nyugati frontnak az volt a feladata, hogy vereséget mérjen a „Dél” hadseregcsoportha és felszabadítsa a Donyec-medencét; a Kaukázusi Front és a Fekete-tengeri Flotta előtt pedig az a feladat állt, hogy a tél folyamán felszabadítsa a Krím-félszigetet.

Hogyan született meg ez az elgondolás? Ezzel szeretnék részletesebben foglalkozni. 1942. január 10-én a főhadiszállás a frontok és a hadseregek haditanácsaival levélben közölte irányelveit. Ezt Sztálin kezdeményezte. A levél bevezetésében a főhadiszállás felhívta a figyelmet arra, hogy amikor a csapatok általános támadásba mennek át, mindenképpen vegyék figyelembe a moszkvai ellentámadás és más – az 1941. év telén végrehajtott – támadó hadműveletek tapasztalatait, és kerüljék el azok hibáit. Különösen vonatkozott ez a csapásmérő csoportosítások szervezésére, amelyek a főirányokban főként biztosítanak az ellenséggel szemben, továbbá a tüzérség ésszerűbb felhasználására, vagyis hogy hagyjanak fel a tüzérségi előkészítés elavult, régi formájával és térjenek át a tüzérségi támadásra annak érdekében, hogy a gyalogságot és a harckocsikat a harc kezdetétől a végéig folyamatosan támogassák. A vezérkariak ezeket az útmutatásokat mind a parancsnokságok, mind a csapatok szempontjából igen fontosnak tartották, de azt is tudták, a javaslatok egymagukban nem elegendők. A főhadiszállás által kitűzött roppant feladatok végrehajtásához mindenekelőtt további, mégpedig igen jelentős erőkre, fegyverzetre, lőszerre és harci technikai eszközökre volt szükség. A harcoló erők mindezekből kaptak, de még keveset. A főhadiszállásnak időre volt szüksége ahhoz, hogy létrehozza és felhalmozza a szükséges tartalékokat. A csapatok ezért voltak kénytelenek védelembe átmenni, még mielőtt befejezték volna a támadó hadműveleteket. Akkor, amikor a szovjet csapatok általános támadásba mentek át, harckocsik és repülőgépek tekintetében mintegy másfélszeresen múlták fölül az ellenséget, a gyalogsági és tüzérségi erők pedig egyenlőek voltak.

A szovjet fővárosért folyó nagy csata megnyerésének igen nagy erkölcsi-politikai jelentősége volt. Hiszen Hitler agresszív politikája egészen addig a pillanatig nem ismerte a kudarcot. Hitler egyik országot a másik után foglalta el, csaknem egész Nyugat-Európára kiterjedt uralma. A német hadsereget az emberiség nagy részének a szemében a legyőzhetetlenség dicsfénye övezte. És íme, a „legyőz-

hetetlen" német csapatokat megverték, még hozzá alaposan! Moszkva alatt a fasiszták több mint 500 000 embert, 1300 harckocsit, 2500 löveget, 15 000-nél több gépjárművet és sok más hadianyagot vesztek. Ekkora veszteséget még soha nem szenvedett el a fasiszta hadsereg.

A hitlerista megszállókat teljesen kikergettük a Moszkvai-, a Tula- és a Rjazanyi-területről és részben a Leningrádi-, Kalinyini-, Szmolenszki-, Orjoli-, Kurszki-, Harkovi- és a Sztálingrádi területről, valamint a Kercs-félszigetről. E győzelmek jelentősége az volt, hogy a szovjet csapatok kiragadták a hadászati kezdeményezést az ellenség kezéből, a „Barbarossa”-tervben szereplő egyik hadászati célját sem engedték elérni. A megsemmisítő csapások hatására a „Barbarossa”-terv összeomlott és alapja – a villámháború elmélete – teljesen csődöt mondott. Ez arra kényszerítette a fasiszta hadvezetést, hogy áttérjen a hosszantartó hadviselésre. A téli támadás idején a szovjet csapatok mintegy 50 ellenséges hadosztályt zúztak szét, különösen súlyos vereséget mérve az ellenséges erők főcsoportosítására – a „Közép” hadseregcsoportra. És a fasisztáknak a szovjet-német arcvonalon levő csapataikat csak úgy sikerült megmenteniük a teljes katasztrófától, hogy jelentékenyen meggyengítették az Európában tartott erőiket, ahol abban az időben nem folyt aktív harctevékenység Németország ellen.

A moszkvai győzelem és a téli támadás még jobban megszilárdította a Vörös Hadsereg, a parancsnoki-politikai állomány és a harcosok erkölcsi-politikai szellemét.

A moszkvai győzelem az egész világnak megmutatta, hogy a szovjet ország szét tudja zúzni az agresszort. Ez felbecsülhetetlen szerepet játszott a Hitler-ellenes koalíció erősítésében.

Amikor azokról a tényezőkről beszélünk, amelyeknek a Moszkva alatti győzelem köszönhető, mindenekelőtt a szovjet katonák tömeges hősiességét kell megemlítenünk. 36 000 harcost és parancsnokot tüntettek ki különféle rendjelekkel és érdemérmékkel. A harcokban nemcsak egyes katonák tűntek ki, hanem egész magasabbegységek is. A harcfeladatok mintaszerű végrehajtásáért és az eközben tanúsított hősi és bátor magatartásért sok lövészadosztály, két gépkocsizó lövészadosztály, öt lovashadosztály, két lovashadtest, két lövész-, két tengerészgyalogos- és négy harckocsidandár, két motorke-

rékpáros ezred, kilenc tüzér-, négy páncéltörő tüzér-, két vadász- és egy csatarepülőezred és egy híradó ezred kapta meg a „gárda” címet. 110-en megkapták a „Szovjetunió Hőse” címet, a „Moszkva védelméért” érdeméremmel pedig több mint egymillió embert tüntettek ki.

Külön szeretném hangsúlyozni azt a tényt, hogy a moszkvai csata időszakában fejlődött hadművészetünk. Óriási jelentősége volt annak, hogy a szovjet hadvezetés időben gondoskodott hadászati tartalékokról és azokat céltudatosabban alkalmazta. Bár Moszkva hősi védelmének napjaiban súlyos, néha válságos volt a helyzet, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának körültekintő bölcsességét bizonyítja, hogy a Moszkva körzetébe felvonultatott hadászati tartalékokat megőrizte a Vörös Hadsereg döntő ellentámadásának céljára. A moszkvai csata tapasztalatai szerfőlött tanulságosak a főhadiszállás tartalékainak felhasználását illetően.

A moszkvaiak sikeresen teljesítették hazájukkal szembeni kötelességüket: nemcsak a csatamezőn harcoltak az ellenség ellen, hanem a gyárakban és üzemekben is önfeláldozóan dolgoztak. Sohasem tudjuk elfelejteni azt, milyen volt Moszkva azokban a napokban. A dolgozók a fővárost egy nagy fegyvergyárrá változtatták, amely mind a moszkvai csata napjaiban, mind utána géppisztolyokat, aknavetőket, géppuskákat, gránátokat és egyéb fegyvereket szállított az arcvonalnak.

Moszkva védelméből, az ellenség szétzúzásából különösképpen méltón kivették részüket a moszkvai nők és a fiatalok. Nemes cselekedeteiket a szovjet nép mindörökre megőrzi emlékezetében.

TÁMADNI VAGY VÉDEKEZNI? A KRÍMI KUDARCOK ÉS A FŐHADISZÁLLÁS KÖVETKEZTETÉSEI. – A DÉLNYUGATI HARCOK TANULSÁGAI. – INTÉZKEDÉSEK A HADSEREG ÁTSZERVEZÉSÉRE ÉS ERŐSÍTÉSÉRE. – A DÖNTŐ SZAKASZ ELŐTT

Hogy az olvasó jól el tudja képzelni az akkori helyzetet, ismét idézni fogok a legfelsőbb főparancsnok irányelveiből, amelyeket a frontok haditanácsaihoz intézett. „Miután a Vörös Hadseregnek sikerült kellőképpen felőrölnie a német fasiszta csapatokat, ellentámadásba ment át és nyugati irányban visszakergette a német területtrablókat. Előrenyomulásunk feltartóztatása céljából a németek védelembe mentek át és védelmi terepszakaszokat kezdtek berendezni lövészárkokkal, műszaki zárákkal, tábori erődítményekkel. A németek arra számítanak, hogy ily módon tavaszig fel tudják tartóztatni támadásunkat, majd miután erőt gyűjtöttek, újból támadást indíthassanak a Vörös Hadsereg ellen. A németek tehát időt akarnak nyerni . . .

Feladatunk az, hogy ne engedjük lélegzethez jutni a németeket, megállás nélkül kergessük őket nyugat felé, arra kényszerítsük őket, hogy még tavasz előtt felhasználják tartalékaikat, amikor nekünk pedig új, nagy tartalékaink lesznek . . . és ily módon 1942-ben biztosítsuk a hitlerista csapatok teljes szétzúzását. Ennek a feladatnak a végrehajtásához azonban az kell, hogy csapataink megtanulják áttörni az ellenség védelmét, annak egész mélységében, hogy így utat nyissanak gyalogságunk, harckocsijaink és lovasságunk előrenyomulásához. A németeknek nem egy védelmi vonaluk van, hanem kettő-három. Ha csapataink nem tanulják meg gyorsan és alaposan áttörni ezeket, akkor lehetetlenné válik előrenyomulásunk.”²³

Az irányelvek helyesen állapították meg, hogy csapataink már nem kevés harci tapasztalatot szereztek, amelyek birtokában és kihasználva az ellenséges védelem sebezhetőségét, területünkről kiűz-

hetik az ellenséget. Jóllehet a legfelsőbb főparancsnokság helyesen állapította meg az 1942. év elején az arcvonalon kialakult helyzet-ről, hogy kedvező a támadáshoz, nem számolt kellőképp a Vörös Hadsereg reális lehetőségeivel. Ennek következtében a rendelkezésre álló kilenc tartalék hadsereget majdnem egyenlően osztotta el az összes hadászati irány között. Az 1942. évi téli támadás során a szovjet csapatok minden tartalékot felhasználtak, amelyet ősszel és a tél elején nagy nehezen gyűjtöttek. A kitűzött feladatokat nem sikerült végrehajtani. Nem váltak valóra azok a remények, amelyeknek az 1941. november 7-i beszédében és az imént idézett irányelvekben Sztálin adott hangot, hogy Németország tartalékai 1942 tavaszára elapadnak. Igen, mi mindnyájan nagyon szeretnénk volna ezt, de a valóság ridegebb volt, és a jóslatok nem teljesültek.

Hogyan folyt le téli és utána tavaszi támadásunk? Murmanszknál és Karéliában megszilárdítottuk a helyzetet. A leningrádiak és a volhoviaiak négy hónapon át próbálkoztak egymással szemben át-törni, hogy felszakítsák az ostromzárát, ez azonban nem sikerült. Az Északnyugati Front Gyemjanszk körzetében bekerített egy nagy ellenséges csoportosítást, de nem tudta megadásra kényszeríteni, tavasszal viszont a németek folyosót vágtak a bekerítettekhez és a gyemjanszki hídfőt megtartották. A középső irányban a fasiszták csoportosítását a szárnyakon mélyen átkaroltuk. Az átkarolás közepén azonban kialakult a rzsev-vjazmai hídfő, amely ugyancsak a németek kezén maradt. A hídfőt a szárnyak felől a szovjet hadtestek, sőt egész hadseregek harccal többször is átvágták. Ilyenkor mindig keskeny folyosó keletkezett mögöttük, amelyet a németek újból és újból lezártak, s így akik átverekedtek magukat az ellenség mögé, bekerítésbe kerültek. Az ott ledobott légideszantjaink sem változtattak a helyzeten. A fasiszták óriási veszteségeket szenvedtek, de tartották a hídfőt. Magasabbegységeink kénytelenek voltak az ellenség mögül visszafelé áttörni. Ezek a csapatok súlyos megpróbáltatásokat álltak ki. M. G. Jefremov altábornagy 33. hadseregét nyugatra – egykori szülővárosa – Tarusza körzetébe vezette. Kemény, tapasztalt tábornok volt. Mihail Grigorjevics még a 20–30-as években a 12. lövészhadtest, a bajkálontúli, az orjoli és a kaukázusontúli katonai körzet parancsnoka volt, majd az MPVH gyalogsági főszemlélőjének a helyettese. A háború első hónapjaiban front, majd hadsereg

élén állt; nagy akaraterővel rendelkezett. Amikor ez a bátor katona bekerítésbe került, a halált választotta a fogság helyett és végzett magával.

A vezérkart és a főhadiszállást a Délnyugati Irány ügyei is nagyon nyugtalanították, bár a német csapatokat itt is több érzékeny csapás érte. A Vörös Hadsereg a támadás során Izjuntól nyugatra létrehozta a barvenkovói kiszögellést, de itt a Délnyugati és a Déli Front megállt. A Krímben csapataink, miután januárban elvesztették a nem sokkal azelőtt felszabadult Feodosziját, kénytelenek voltak visszavonulni a Kercs-félszigetre.

Tavasszal bizonyos csend volt az arcvonalon. Mi, az elért sikereket megszilárdítva arra törekedtünk, hogy megtartsuk a hadászati kezdeményezést, viszont a fasiszták igyekeztek azt mindenáron elragadni tőlünk.

1942 áprilisában leállt téli támadásunk. Ennek az oka, mint már említettem, az volt, hogy folytatásához hiányoztak a szükséges erők és eszközök. A frontok védelembe mentek át. Milyen legyen a következő félév harctevékenységének a terve? – ezt vitattuk meg alaposan a vezérkarnál. Mindannyian bizonyosak voltunk benne, az ellenség legkésőbb nyáron ismét nagyarányú aktív tevékenységbe kezd, hogy újra magához ragadja a kezdeményezést és legyőzzön bennünket. Bírálóan elemeztük a tél eredményeit. Most a főhadiszállás, a vezérkar és a fegyveres erők egész vezető állománya arra törekedett, hogy pontosabban feltárja, mi az ellenség szándéka 1942 tavaszán és nyarán, lehetőleg pontosabban megállapítsa azokat a hadászati irányokat, amelyekben a fő események fognak lejátszódni. Mindnyájan jól tudtuk, hogy az 1942. évi nyári hadjárat eredményeitől sokban függ majd az egész világháború további menete, Japán, Törökország magatartása, és lehet, hogy az egész háború kimenetele.

A téli hadjárat befejezésekor fegyveres erőink létszám és technikai eszközök tekintetében még mindig jelentősen elmaradtak az ellenség mögött; felkészített tartalékaink abban az időben nem voltak. A vezérkar és a főhadiszállás úgy vélte, hogy a szovjet csapatok legközelebbi fő feladata az ideiglenes hadászati védelem. Ennek célja az volt, hogy az előre berendezett terepszakaszokon védelmi harcokkal felőröljük az ellenség csapásmérő csoportosításait és utána

ne csak megghiúsítsuk a fasiszták által előkészített nyári támadást, hanem erejüket is megrendítsük és ily módon számunkra a legkisebb veszteséggel kedvező feltételeket teremtsünk a Vörös Hadsereg döntő támadásához. Tervünkben a fő figyelmet, természetesen, a központi irányra fordítottuk. Addigra nagyjából már átállítottuk iparunkat hadivágányra. Megoldottuk a legfontosabb feladatot – áttelepítettük az ország nyugati körzeteiből keletre a fő iparvállalatokat, anyagi értékeket és a munkaerőt. A Volgavidéken, Közép-Ázsiában, az Urálban és Szibériában új vállalatok és iparágak keletkeztek, amelyek főként a védelem céljára termeltek. Ezek a sikerek, amelyeket a kommunista párt vezette nép titáni munkával ért el, lehetővé tették a hadsereg fegyverrel és harci technikai eszközökkel való jobb ellátását.

Mindezek alapján lehetővé vált, hogy új katonai alakulatokat állítsunk fel és lényegesen módosítsuk a csapatok szervezését. 1942 távaszáig a hadászati tartalékokat az újoncokból töltöttük fel, akiket egységekbe és magasabbegységekbe szerveztünk. Most a vezérkar és a főhadiszállás úgy találta jónak, hogy az arcvonalból pihentetésre és harckiképzésre kivonta a meggyengült hadosztályokat és dandárokat, friss erőkkel töltötte fel és ellátta őket mindennel, amire szükségük volt. Ez javította a menetfeltöltés kiképzését. Az új alakulatok számára a parancsnokokat a katonai akadémiákon, tanintézetekben és tanfolyamokon képezték.

A főhadiszállás nagy gondot fordított a hadtáp átszervezésére. Különösen nagy megterhelés hárult a vasúti, gépkocsi és folyami szállításra, amelyeket teljesen alárendeltek annak a feladatnak, hogy folyamatosan ellássák az arcvonalat és az ipart minden szükségessel. A főhadiszállás nem volt hajlandó repülőezredeket alárendelni hadseregeknek. Ha megteszi, az amúgy sem elegendő repülőerőket még inkább felaprózza. Vissza kellett tehát térni az egynemű – bombázó, csata- és vadászipülő – hadosztályok tömeges alkalmazásának módszeréhez. 1942 májusában kezdtük el a légi hadseregek szervezését. Elvileg minden frontnak megvolt a maga légi hadserege, de a különösen fontos hadműveletek idején kettőt, sőt többet is lehetett adni belőlük a frontnak. Megalakult a főhadiszállásnak közvetlenül alárendelt távolbombázó légierő és megszervezték a

sági löszert. A főhadiszállás most jóval szabadabban rendelkezett mindenféle tartalékkal, mint az őszi hadjárat idején.

Az arcvonalon szerzett tapasztalatoknak, a lőszer- és fegyverellátás megnövekedett lehetőségeinek a figyelembevétele alapján változott a lövész-magasabbegységek létszáma (1942-ben háromszor!). Ismét megjelentek a korábban megszüntetett hadtestparancsnokságok. Az év folyamán mintegy 30 lövészhadtest-parancsnokság alakult. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásától kezdve az alegységekig, különböző szinten, de mindenütt általánosították a hadviselés tapasztalatait. Ez a hadsereg- és fronttörzsektől, a fegyvernemek törzseitől és a haderőnemek parancsnokaitól utasítások formájában jutott el a csapatokhoz, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásától pedig – parancsok formájában, sőt már a katonai szabályzatokban is visszatükröződtek.

Miből indult ki a főhadiszállás, amikor a nyári hadjárat tervét kidolgozta? Az ellenséget visszavetettük Moszkvától, de még mindig fenyegette a fővárost. Hiszen a német csapatok legnagyobb csoportosítása (több mint 70 hadosztály) a moszkvai irányban volt. Ennek alapján a főhadiszállás és a vezérkar feltételezhette, hogy a nyár beálltával az ellenség éppen a központi irányban szándékozik döntő csapást mérni ránk. Ezzel a véleménnyel, ha jól tudom, a frontparancsnokságok többsége egyetértett.

Sztálin, nem tartva lehetségesnek, hogy a nyár elején nagy támadó hadműveletet indítsunk, szintén az aktív hadászati védelmet szorgalmazta. Emellett azonban célszerűnek tartotta részleges támadó hadműveletek végrehajtását a Krímben, Harkov körzetében, a Igovkurszki és a szmolenszki irányban, továbbá Leningrád és Gyemjanszk körzetében. Saposnyikovnak, a vezérkari főnöknek az volt a véleménye, hogy nyár előtt ne kezdjünk nagyarányú ellentámadásokat. Zsukov alapján véve egyetértett Saposnyikovval, de ugyanakkor rendkívül szükségesnek tartotta, hogy még a nyár elején szétzúzzuk az ellenség rzsev-vjazmai csoportosítását.

Március közepéig a vezérkar befejezte az 1942. évi tavaszi és nyári hadműveleti terv összes alapl munkáját és számvetését. A terv fő gondolata: aktív hadászati védelem, tartalékok képzése és utána döntő támadás. Saposnyikov, jelenlétemben, ismertette a tervet a legfelsőbb főparancsnokkal, utána pedig tovább dolgoztunk rajta. A

főhadiszállás ismét részletesen foglalkozott a tervvel kapcsolatban a Délnyugati Irány főparancsnokának azzal a javaslatával, hogy májusban a Brjanszki, a Délnyugati és a Déli Front erőivel nagy támadást kell indítani. Ennek eredményeképpen Sztálin elfogadta a vezérkari főnök javaslatát és következtetéseit. Ugyanakkor az alábbi elhatározás született: a hadászati védelemre való áttéréssel egyidőben több irányban részleges támadó hadműveletet kell végrehajtani, ami a legfelsőbb főparancsnok véleménye szerint megszilárdítja a téli hadjáratban elért sikereket, javítja csapataink hadműveleti helyzetét, megtartja számunkra a hadászati kezdeményezést és meghiúsítja a hitleristák 1942-es nyári új támadásának az előkészítését. A feltételezés az volt, hogy mindez kedvező feltételeket teremt ahhoz, hogy nyáron a Vörös Hadsereg még jelentősebb támadó hadműveleteket indítson a Balti-tengertől a Fekete-tengerig terjedő egész arcvonalon.

Felderítőinknek azokat a megalapozott adatait, amelyek szerint az ellenség délen készül a főcsapásra, nem vettük figyelembe. A délnyugati irány számára kevesebb erőt terveztünk, mint a nyugati irány számára. A hadászati tartalékok ennek megfelelően Tula, Voronyezs, Sztálingrád és Szaratov körzetében összpontosultak. Az 1942 nyarára akkor elfogadott hadműveleti tervet bírálva kénytelen vagyok kijelenteni: a legsebezhetőbb pontja az a döntés volt, miszerint egyszerre védünk és támadunk is.

Gondosan figyelemmel kísértük a német hadvezetés terveit. Májusban a szovjet–német arcvonalon a következőképp alakultak az erőviszonyok: a Vörös Hadseregnek 5,5 millió embere, több mint 4000 harckocsija, 43 000 lövege és aknavetője és 3000-nél több repülőgépe volt. A német hadsereg 6,2 millió emberrel, több mint 3000 harckocsival és rohamlöveggel, mintegy 43 000 löveggel és aknavetővel és 3400 harci repülőgéppel rendelkezett. Ily módon a nyári hadjárat kezdetén az emberfölény az ellenség oldalán, a harckocsifölény pedig a mi oldalunkon volt. A hitleristák úgy számítottak, hogy a nyári támadással nemcsak döntő hadászati eredményeket érnek el, hanem a szovjet állam gazdaságát is megbénítják. Feltételezték, hogy a kaukázusi és a sztálingrádi irányban végrehajtott döntő támadás eredményeképpen, miután megkaparintották a kaukázusi olajat, a donyeci iparvidéket, Sztálingrád iparát és elérték a

Volgát, s ha majd sikerül nekik elvágniuk a külvilággal Iránon keresztül fennálló kapcsolatunkat, ezzel megteremtik a szükséges feltételeket a Szovjetunió szétzúzásához.

1942. április közepétől május 8-ig a főhadiszállás megbízásából az Északnyugati Frontnál tartózkodtam és a front parancsnokságával együtt az ellenség bekerített gyemjanszki csoportosításának a felszámolásával foglalkoztam. A vezérkari főnökkel való napi beszélgetésekből és a Hadművelési Csoportfőnökség munkatársainak a jelentéseiből tudtam, hogy sikertelenül végződtek a vele szembenálló ellenségnél jóval erősebb Krími Frontnak azok a próbálkozásai, hogy a Kercs-félszigetről kiindulva az egész Krímet felszabadítsa. A főhadiszállás megparancsolta, hogy a front április második felében szüntesse be a támadást és szervezzen tartós, mélyen lépcsőzött védelmet. A Krími Frontnak akkoriban 21 lövészhadosztálya, 3577 lövege és aknavetője, 347 harckocsija és 400 (175 vadász- és 225 bombázó-) repülőgépe volt. Az ellenség csak tíz és fél gyalogos hadosztállyal, 2472 löveggel és aknavetővel, 180 harckocsival és szintén 400 repülőgéppel rendelkezett. Tehát mi voltunk fölényben. Ennek ellenére a Krími Front egy helyben toporgott.

Május 10-én Saposnyikov betegsége miatt a főhadiszállás visszarendelt Moszkvába. Május 11-én ideiglenesen megbíztak a vezérkari főnöki teendőkkel. Abban az időben a Krímben súlyosbodott a helyzet. Május 8-án a német csapatok a Kercs-félszigeten, a tengerpart mentén támadást indítottak, a 44. hadsereg sávjában áttörtek és mintegy nyolc kilométer mélyen beékelődtek védelmünkbe.

A támadás első napján este a legfelsőbb főparancsnok és a vezérkar L. Z. Mehlisztlől, aki abban az időben a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának a képviselője volt a Krími Frontnál, a következő táviratot kapta:

„Bár most nincs itt a panaszkodás ideje, de kénytelen vagyok jelenteni, hogy a főhadiszállás megismerje a front parancsnokát. Május 7-én, vagyis az ellenség támadása előtt, Kozlov összehívta a haditanácsot, hogy megvitassa a Koj-Aszan elfoglalására irányuló hadművelet elgondolását. Én azt javasoltam, hogy halasszuk el ezt a hadműveletet és az ellenség várható támadásával kapcsolatban haladéktalanul igazítsuk el a hadseregeket. A frontparancsnok által aláírt parancs több helyen olyan tájékoztatást ad, hogy a támadás május

10-15-én várható, és azt javasolta, hogy május 10-ig dolgozzák ki a hadseregek védelmi tervét, amelyet majd az egész vezetéssel, a magasabbegységek parancsnokaival és a törzsekkel együtt tanulmányozni fogunk. Ez akkor történt, amikor az elmúlt napon minden jel arra mutatott, hogy az ellenség hajnalban támadni fog. Az én követelésemre az időpontok tekintetében hibás eligazítást helyesbítettek. Kozlov azt is ellenezte, hogy a 44. hadsereget megerősítsük”.

Sztálin ezt válaszolta Mehlisznek:

„Ön úgy viselkedik, mint egy kívülálló szemlélő, mint aki nem felelős a Krími Front ügyeiért. Ez az álláspont igen kényelmes, de velejéig rohadt. A Krími Frontnál ön – nem kívülálló megfigyelő, hanem a főhadiszállás felelős képviselője, aki a front sikereiért és kudarcaiért egyaránt felelős és kötelessége nyomban kijavítani a parancsnokság hibáit. Ön a parancsnoksággal együtt felel azért, hogy a front balszárnya gyengének bizonyult. Ha azon a napon minden jel arra mutatott, hogy az ellenség hajnalban támadni fog és ön nem követett el mindent annak elhárításaért, hanem megelégedett a paszszív bírálattal, ez annál rosszabb önre nézve. Ezek szerint ön még mindig nem értette meg azt, hogy önt nem állami ellenőri minőségben, hanem a főhadiszállás felelős képviselőjeként küldték a Krími Fronthoz.

Ön azt követeli, hogy Kozlov helyébe állítsunk valamilyen Hindenburg-félét. Önnek azonban tudnia kell azt, hogy nekünk nincsenek tartalékban Hindenburgjaink. Önöknél a Krimben az ügyek nem bonyolultak és így egyedül is megbirkózhatott volna velük. Ha ön a csatarepülőket nem holmi apró dolgokra, hanem az ellenség harckocsijai és élőereje ellen használta volna fel, akkor az ellenség nem törí át az arcvonalat és a harckocsik nem jönnek. Nem kell Hindenburgnak lenni ahhoz, hogy megértse ezt az egyszerű dolgot, amikor már két hónapja a Krími Frontnál tartózkodik”.

Két napon át a Krími Front szinte minden ereje harcolt. Május 10-én hajnalban a főhadiszállás megparancsolta, hogy a front csapatait vonják vissza a Török-sánc vonalára, és ott szervezzék meg a védelmet. A front parancsnoksága azonban nem hajtotta végre a főhadiszállás parancsát, két napig halogatta a visszavonulást és ráadásul nem is tudta azt jól megszervezni. Ennek következtében az ellenség május 14-én a Kercs-félsziget széléig tört előre. Csapataink

megkezdtek a visszavonulást kelet felé és nagy veszteségeket szenvedve átkeltek a Kercsi-tengerszoroson a Tamany-félszigetre.

A főhadiszállás részletesen tanulmányozta a kercsi hadműveletet. Arra a következtetésre jutottunk, hogy D. T. Kozlov altábornagy, a haditanács tagja, P. P. Vecsnij vezérőrnagy, törzsfőnök és L. Z. Mehlisz hadseregkomisszár, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának a képviselője nyilvánvalóan rosszul vezette a frontot.

A kercsi vereség bosszantó volt és súlyos következményekkel járt Szevasztopolra nézve. Ezért a főhadiszállás az ügyet rendkívül szigorúan vette. 1942. június 4-i direktívájában megállapította: „A kercsi hadművelet kudarcának fő oka az, hogy a front parancsnoksága – Kozlov, Samanyin, Vecsnij és Mehlisz, a főhadiszállás képviselője, a front hadseregeinek a parancsnokai, különösen pedig Csernyak altábornagy, a 44. hadsereg és Kolganov vezérőrnagy, a 47. hadsereg parancsnoka – egyáltalán nem ismeri a korszerű háború jellegét . . .” A direktíva ezután konkrétan meghatározta, hogy ez miben nyilvánult meg. A Krími Front parancsnoksága nem lépcsőzte a hadosztályokat, s nem számolva a sik tereppel, az egész gyalogságot és tüzéséget egészen közel vitte az ellenséghez; második és harmadik lépcsőt, a mélységi tartalékokról nem is beszélve, nem képzett. Ezért, miután az ellenség áttörte az arcvonalat, a parancsnokság nem tudott kellő erőket szembeállítani vele, nem tudta időben megállítani támadását és utána felszámolni az áttörést. A frontparancsnokság és a csapatok közötti összeköttetés már az ellenség támadásának első órájában megszakadt, mivel az ellenséges légierő első csapásával megsemmisítette a front és a hadseregek által a jól ismert és nem változtatott harcálláspontjait, szétrombolta a vezetékes híradást, és üzemképtelenné tette a híradó központokat. A fronttörzs bűnös hanyagsága folytán megfeledkeztek a rádió híradásról és egyéb híradó eszközökről. A front parancsnoksága nem szervezte meg a hadseregek együttműködését és egyáltalán nem biztosította a földi erők és a front repülőerői közti együttműködést. A csapatok rendezetlenül vonultak vissza.

A direktíva elemezte az ellenség elgondolását, amelyet a front parancsnoksága egyáltalán nem fedett fel. „Az ellenség a főcsapást a front balszárnyára mérve, szándékosan nem kezdeményezett jobb szárnyunkon, mert érdeke volt, hogy csapataink ezen a szárnyon ál-

lásaikban maradjanak és úgy számított, hogy csapásmérő csoportosítása majd hátbatámadja a jobbszárnyon tétlenül maradt csapatainkat. Amikor pedig az ellenség támadásának a második napján a főhadiszállás – figyelembe véve a Krími Front helyzetét és látva a frontparancsnokság tétlenségét – elrendelte a front csapatainak tervszerű visszavonását a Török-sánc állásaiba, a front parancsnoksága és Mehliusz elvtárs nem biztosította idejében e parancs végrehajtását, s két nappal később kezdték meg a csapatok visszavonását, amely szervezetlenül és rendezetlenül folyt le. A frontparancsnokság nem gondoskodott kellő utóvédekről, nem állapította meg a visszavonás terepszakaszait, nem jelölte ki a visszavonulás közbeeső terepszakaszait és nem biztosította előrevetett egységek időben történő odaküldésével az egységek Török-sánchoz való megérkezését.”

A főhadiszállás élesen bírálta a frontparancsnokság és Mehliusz vezetési módszereit. Ezt a módszert bürokratikusnak minősítette, és a Kercs-félszigeten elszenvedett kudarc másik okának tartotta. „Kozlov és Mehliusz elvtársak úgy vélték, fő feladatuk a parancs kiadása, és hogy ezzel már teljesítették is vezetési kötelességeiket. Nem értették meg azt, hogy a parancs kiadása még csak a munka kezdete, és hogy a parancsnokság fő feladata a parancs teljesítésének biztosítása, a parancs eljuttatása a csapatokhoz és a csapatok segítése e parancs teljesítésében. Amint a hadművelet elemzése bizonyította, a frontparancsnokság az arcvonal helyzetének ismerete nélkül adta ki parancsait, nem ismerte a csapatok valóságos helyzetét. A frontparancsnokság még csak azt sem biztosította, hogy parancsai eljussanak a hadseregekhez”. Ez történt az 51. hadsereggel: neki kellett volna fedeznie a front erőinek a Török-sánc mögé történő visszavonását. De a parancsot még csak el sem juttatták a hadsereg parancsnokához. „A hadművelet válságos napjaiban a Krími Front parancsnoksága és Mehliusz elvtárs ahelyett, hogy felkereste volna a hadseregparancsnokokat és személyesen gyakorolt volna befolyást a hadművelet menetére, az időt a haditanács több órás haszontalan ülésével töltötte.”

A Kercs-félszigeten elszenvedett kudarcok harmadik okának a főhadiszállás Kozlov és Mehliusz fegyelmezetlenségét tartotta, akik megszegték a főhadiszállás parancsát, és nem biztosították sem annak teljesítését, sem pedig a csapatok időben történő visszavonását

a Török-Sánc mögé. A két napos késedelem vészes következményekkel járt az egész hadművelet kimenetelére nézve. A főhadiszállás szigorúan megfenyítette a bűnösöket, leváltotta beosztásukból és alacsonyabb rendfokozatba vetette vissza őket. A főhadiszállás utasította a frontok és a hadseregek parancsnokait és haditanácsait, hogy okuljanak ezekből a hibákból: „A feladat az, hogy parancsnokaink alaposan megismerjék a korszerű háború jellegét, megértsék azt, hogy miért szükséges a csapatok mély lépcsőzése és a tartalékok képzése, megértsék valamennyi fegyvernem, de különösen a szárazföldi csapatok és a légierő együttműködésének a jelentőségét. A feladat az, hogy parancsnokaink gyökeresen szakítsanak a csapatvezetés hibás bürokratikus módszereivel, ne szorítkozzanak csak parancsok kiadására, hanem tartózkodjanak minél többet a csapatoknál és segítsék az alárendelteket a parancsok teljesítése során. Parancsnokaink, politikai munkásaink, alparancsnokaink munkájából ki kell irtani a fegyelmezetlenség elemeit.”²⁴

A Kercs-félsziget elvesztése rendkívül nehéz helyzetbe hozta a Szevasztopolt védő csapatainkat. A 1. német hadsereg összes erői ellenük fordultak. 250 napon és éjszakán át tartott a hős város védelme. 1942. július elején, amikor kiderült, hogy az ellenség harmadik támadását nem sikerül visszaverni, Szevasztopol védőinek egy részét a Kaukázus fekete-tengeri partjára szállították. De sok harcos még ott maradt, akik július 16-ig folytatták önfeláldozó harcukat, egyes alegységek pedig csatlakoztak a krími partizánokhoz.

A szovjet–német arcvonal déli szárnyán a Krím elfoglalása után az ellenség javára változott a katonai helyzet.

A Barvenkovo körzetében kialakult helyzetnek sem örült sem a főhadiszállás, sem a vezérkar. A fasiszták itt újból magukhoz ragadták a kezdeményezést és rendkívül előnyös feltételeket teremtettek további terveik megvalósításához.

Március végén, mint már említettük, a főhadiszállás megvizsgálta a Délnyugati Irányfőparancsnokságnak azt a javaslatát, hogy a Brjanszki, a Délnyugati és a Déli Front erői indítsanak nagy támadó hadműveletet abból a célból, hogy a szovjet–német arcvonal déli szárnyán szétzúzzák az ellenséget és utána csapataink elérjék a Gomel–Kijev–Cserkasszi–Pervomajszk–Nyikolajev vonalat. Az Irányfőparancsnokság a főhadiszállástól további jelentős erőket és eszkö-

zöket kért. Ugyanakkor a vezérkar jelentette a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy nem ért egyet ezzel a javaslattal. Sztálin jóváhagyta elhatározásunkat, de hozzájárult ahhoz, hogy Tyimosenko kidolgozzon egy – a tervezettnél korlátozottabb célú – hadműveletet az ellenség harkovi csoportosításának a szétzúzására, az irány meglevő erőivel és eszközeivel.

Ezt az átdolgozott tervet április 10-én megküldte a főhadiszállásnak. A terv szerint Volcsanszk körzetéből és a barvenkovói hídfőből találkozó irányban mért csapásokkal szét kell zúzni az ellenség csoportosítását, el kell foglalni Harkovot és meg kell teremteni a feltételeket a Donyec-medence felszabadításához. Saposnyikov azzal az indokolással, hogy a Délnyugati Front erre kijelölt csapatai számára kockázatos a támadás egy olyan hadműveleti zsákból, mint amilyen a barvenkovói kiszögellés, azt javasolta, hogy ejtsük el ezt a hadműveleti tervet. Ámde az Irányfőparancsnokság továbbra is ragaszkodott javaslatához és biztosította Sztálint a hadművelet teljes sikeréről. Ő erre engedélyezte a hadműveletet és utasította a vezérkart, hogy tekintse azt az irány belső ügyének és ne avatkozzék bele.

Április 28-án a Délnyugati Irányfőparancsnokság kiadta a küszöbön álló hadműveletre vonatkozó direktívát; ezt követték a hadseregpáncsnokok hadműveleti parancsai. Azt, hogy az előkészítés időszakában a főhadiszállás foglalkozott-e még egyszer ezzel a hadművelettel, nem tudom megmondani, mivel április második felében, mint már említettem, a főhadiszállás megbízásából az Északnyugati Frontnál tartózkodtam.

Május 12-én, vagyis a számunkra szerencsétlen krími események kellős közepén, a Délnyugati Front csapatai az ellenséget megelőzve támadást indítottak. A támadás kezdetben sikeresen alakult és ez ürügyül szolgált a legfelsőbb főparancsnoknak ahhoz, hogy erőlyesen megrójjá a vezérkart amiatt, hogy a mi sürgetésünkre majdnem lefűjt egy ilyen sikeresen kibontakozó hadműveletet. De az ellenség Kleist vezérezredes hadseregcsoportjának 11 hadosztályából álló csapásmérő csoportosítása Szlavjanszk, Kramatorszk körzetéből már május 17-én megindította az ellentámadást, és miután a 9. hadsereg védelmi arcvonalát áttörte, komolyan veszélyeztetni kezdte a Déli Front 57. hadseregét, majd utána a Délnyugati Front csapásmérő csoportosítását is. Amint kiderült, a Délnyugati Irányfő-

parancsnokság és törzse a hadművelet megtervezésekor nem tette meg a szükséges intézkedéseket arra, hogy Szlavjanszk felől biztosítsa csapásmérő csoportosítását.

Amikor az Irányfőparancsnokság törzsétől megkaptam az aggasztó eseményekről szóló első jelentéseket, május 17-én este felhívtam az 57. hadsereg törzsfőnökét, A. F. Anyiszov vezérőrnagyot, akivel valamikor együtt szolgáltam, hogy tisztázzam, mi a helyzet. Amikor megtudtam, hogy a helyzet válságos, ezt azonnal jelentettem Sztálinnak. Azzal indokolva, hogy a közelben a főhadiszállásnak nincsenek tartalékai, amelyekkel haladéktalanul segíteni lehetne a Déli Frontnak azt javasoltam, állítsuk le a Délnyugati Front támadását azzal, hogy csapásmérő csoportosításának egy részét használjuk fel a Kramatorszk irányából fenyegető ellenséges veszély elhárítására. A legfelsőbb főparancsnok úgy határozott, hogy először Tyimosenko marsallal, a Délnyugati Irány főparancsnokával beszél. Nem tudom pontosan, hogy miről esett közöttük szó. Egy idő múlva hívtak a főhadiszállásra, ahol ismét kifejtettem a Déli Fronttal kapcsolatos aggályaimat és megismételtem azt a javaslatot, hogy le kell állítani a támadást. Erre azt a választ kaptam, hogy az Irányfőparancsnokság intézkedései teljesen elegendők az ellenség Déli Front elleni csapásának a visszaverésére, ezért a Délnyugati Front folytatni fogja a támadást . . .

Május 18-án reggelre a barvenkovói kiszögellésben még rosszabbra fordult csapataink helyzete, amiről elsősorban Sztálinnak tettem jelentést. Aznap 18 vagy 19 órakor felhívott Hruscsov. Röviden tájékoztattott arról, hogy a barvenkovói kiszögellésben mi a helyzet, közölte, hogy Sztálin elutasította a támadás azonnali leállítására vonatkozó javaslatukat, és megkért, hogy még egyszer jelentsem kérésüket a legfelsőbb főparancsnoknak. Én erre azt válaszoltam, hogy erről már nem egyszer próbáltam meggyőzni őt, de sikertelenül. Ezért azt ajánlottam Hruscsovnak, forduljon közvetlenül a legfelsőbb főparancsnokhoz. Hruscsov nemsokára felhívott és közölte, hogy folytatniuk kell a támadást.

Május 19-én a barvenkovói kiszögellésben tevékenykedő ellenséges csoportosítás a szovjet csapatok hátába került és Tyimosenko csak akkor adta ki végre a parancsot, hogy szüntessék be a Harkov elleni további támadást, és csapásmérő csoportosításunk erőinek a

zömét az áttörés felszámolására, valamint a 9. hadsereg sávjában az eredeti helyzet visszaállítására kell felhasználni. Sztálin jóváhagyta ezt a döntést. De sajnos, túl későn: a Déli és a Délnyugati Front három hadserege súlyos veszteségeket szenvedett. Az egyenlőtlen küzdelemben elesett K. P. Podlasz altábornagy, az 57. hadsereg parancsnoka, A. F. Anyiszov vezérőrnagy, törzsfőnök, A. I. Popenko dandárkomisszár, a haditanács tagja, A. M. Gorodnyanszkij altábornagy, a 6. hadsereg parancsnoka, A. I. Vlaszov dandárkomisszár, a haditanács tagja, L. V. Bobkin vezérőrnagy, a csapásmérő erők parancsnoka és F. J. Kosztyenko altábornagy, a Délnyugati Front parancsnokhelyettese. A bekerítésből csapásmérő csoportosításunknak csak kisebb része tudott kitörni K. A. Gurov hadosztálykomisszárral, e front haditanácsának a tagjával és A. G. Batyunnyal, a 6. hadsereg törzsfőnökével az élen. Június közepén a Délnyugati Front kénytelen volt még kétszer visszavonulni, másodsorra az Oszkol folyón túlra. E kudarcok következtében a helyzet és az erőviszonyok egyaránt erősen megváltoztak az ellenség javára, s éppen ott, ahol nyári támadását tervezte. És pontosan emiatt sikerült áttörnie Sztálin-grád és a Kaukázus felé.

Mindezt nem azért írom, hogy némileg felmentsem a vezérkart. Vezetői is hibásak, mivel nem nyújtottak segítséget a délnyugati iránynak. Igaz, kirekesztettek bennünket a részvételből. Ámde ez sem hárítja el rólunk a felelősséget: legalább elterelő csapásokat szervezhettünk volna a szomszédos irányokban, adhattunk volna a frontnak tartalékokat és eszközöket, amelyek a szovjet hadvezetés rendelkezésére álltak.

Északnyugaton is a balszerencse kísért bennünket. Majdnem egész télen és utána tavasszal is kísérleteztünk a leningrádi ostromzár áttörésével, két oldalról mérve rá csapásokat: belülről a Leningrádi Front, és kívülről a Volhovi Front csapataival, azzal az elgondolással, hogy a bekerítés sikeres áttörése után a két front csapatai Ljubany körzetében egyesülnek. A ljubanyi hadműveletben a fő szerepet a volhoviak 2. csapásmérő hadserege játszotta. A Volhov folyó jobb partján benyomult az áttört német védelembe, de nem tudta elérni Ljubanyt, megrekedt az erdőkben és a mocsarakban. A blokádnak miatt legyengült leningrádiak még kevésbé tudták végrehajtani a feladat rájuk eső részét. Április végén megszűnt a Volhovi Front

és a két csoport – a volhovi irány csapatai és a leningrádi irány csapatai – a Leningrádi Frontban egyesültek. M. Sz. Hozin altábornagy, a Leningrádi Front parancsnoka számára lehetőség nyílt arra, hogy hogy Leningrád blokádjának megszüntetése végett egyesítse az erőfeszítéseket. Ámde igen hamar kiderült, hogy kilenc hadsereg, három hadtest és két csoport vezetése, amelyeket egy ellenség által megszállt övezet választ el egymástól, rendkívül nehéz. A főhadiszállásnak a Volhovi Front megszüntetését elrendelő döntése helytelennek bizonyult. Június 8-án visszaállították a Volhovi Frontot, s ismét K. A. Mereckov lett a parancsnoka. A Leningrádi Front parancsnokává L. A. Govorovot nevezték ki. „Hozin altábornagyot, mert nem teljesítette a főhadiszállásnak azt a parancsát, hogy a 2. csapásmérő hadsereget időben és gyorsan vonja vissza, továbbá a csapatvezetés bürokratikus módszereiért, a csapatoktól való elszakadásért, aminek következtében az ellenség elvágta a 2. csapásmérő hadsereg közlekedési útvonalait és az rendkívül súlyos helyzetbe került, le kell váltani a Leningrádi Front csapatainak parancsnoki beosztásából, és a Nyugati Front 33. hadseregének a parancsnokává kell kinevezni”²⁵ – szölte a főhadiszállás intézkedése. A helyzetet itt még az is bonyolította, hogy Vlaszov, a 2. hadsereg parancsnoka aljas árulónak bizonyult, és áttért az ellenség oldalára.

Ebben az időben a legfelsőbb főparancsnok engem és Mereckovot Malaja Viserába, a volhoviakhoz küldött. Ketten átgondoltuk, mit lehetne tenni a front érdekében. Június 10-től 19-ig heves harcok folytak. Végül sikerült egy keskeny rést vágni a bekerített 2. csapásmérő hadsereghez, és egy részét megmenteni.

Véget ért a háború első éve. Eredményeinek, különösen az április-júniusi eseményeknek, nem örült a szovjet hadvezetés. A fő megpróbáltatások azonban még hátra voltak. Előttünk állt a sztálingrádi csata és a harc a Kaukázusért. Ott, délen, a helyzet napról-napra súlyosbodott. Miután a fasiszták mintegy 90 hadosztály összpontosítottak és magukhoz ragadták a kezdeményezést, a Don középső és alsó folyása irányába törtek. Ebben a helyzetben a párt központi bizottsága június 12-én határozatot hozott a csapatoknál folyó pártpolitikai munka gyökeres megjavításáról. A Politikai Főcsoportfőnökség, a frontok politikai csoportfőnökségei és a hadseregek politikai osztályai mellett agitátor kollektívák alakultak, a Politikai Főcsoport-

főnökség mellett pedig megszervezték a katonapolitikai propaganda tanácsát.

Április 26-án előléptették vezérezredessé, június 26-án pedig az SzK(b)P KB Politikai Bizottságának és a kormánynak a határozatával kinevezték vezérkari főnökké.

A harkovi kudarc után csapataink védelembe mentek át. Június 28-án Weichs vezérezredes csoportjának csapatai Kurszk keleti körzeteiből támadást indítottak. A fasiszta hadvezetés arra számított, hogy ezzel a támadással és a Volcsanszkból Voronyezsre mért csapásokkal bekeríti a Brjanszki Front csapatait, amelyek a voronyezsi irányt zárták le, aztán délnek fordulva a Szlavjanszk körzetéből mért kisegítő csapással megsemmisíti a Délnyugati és a Déli Front csapatait, s ezzel utat nyit magának a Volga és Észak-Kaukázus felé. E célból az ellenség a „Dél” hadseregcsoporttól elvett erőkből megalakította a „B” hadseregcsoportot (a szovjet-német arcvonalra visszatért von Bock tábornok parancsnoksága alatt), amely a 2. és a 6. német hadseregből, a 4. német páncélos és a 2. magyar hadseregből állt. Az észak-kaukázusi irányban folytatandó tevékenység céljára megalakult az „A” hadseregcsoport. Parancsnoka W. List tábornok, a balkáni megszálló csapatok volt parancsnoka, a jugoszláviai és görögországi fasiszta gáztekett egyik szervezője lett. A hadseregcsoport a 11. és a 17. hadseregből, az 1. páncélos és a 8. olasz hadseregből állt. Az ellenség az első feladat végrehajtására 1942. július 1-ig összesen 900 000 katonát és tisztet, több mint 1200 harckocsit, 17 000-nél több löveget és aknavetőt, valamint 1640 repülőgépet összpontosított. Nekünk a Brjanszki, a Délnyugati és a Déli Front állományában abban az időben 655 000 katonánk és tisztünk, 740 harckocsink, 14 200 lövegünk és aknavetőnk és mintegy 1000 repülőgépünk volt. Ily módon élőerőben és harci technikai eszközökben a szovjet-német arcvonalnak ezen a szakaszán az ellenség hozzátöbbletesen másfélszeres fölényben volt.

Weichs vezérezredes csoportja (a 2. német hadsereg, a 4. német páncélos hadsereg és a „B” hadseregcsoportból a 2. magyar hadsereg) a 13. (parancsnok N. P. Puhov vezérőrnagy) és a 40. (parancsnok M. A. Parszegov altábornagy) hadsereg csatlakozásánál áttörte a Brjanszki Front védelmét és két nap alatt 40 km-t nyomult előre. Hadseregeink vezetése megszakadt. Egyes hazai művek szer-

zõinek a véleménye szerint a Brjanszki Front csapatai 1942 júliusi vereségének fő oka az, hogy a főhadiszállás és a vezérkar lebecsülte a kurszk-voronyezsi irányt. Ezzel a véleménnyel nem érthetünk egyet. Az sem igaz, hogy a főhadiszállás és a vezérkar itt nem számított csapásra. A hiba, mint már említettük az volt, hogy a fasiszták főcsapására nem délen, hanem a szovjet-német arcvonalt közép-szakaszán számítottunk. Ezért a főhadiszállás a déli rovasára, minden módon éppen a közép-szakaszt erősítette, különösen a szárnyak irányában. A Moszkva számára legveszélyesebb iránynak az orjol-tulai irányt tekintettük, ámde a kurszk-voronyezsi irányt sem zártuk ki azzal, hogy utána az ellenség – folytatva támadását – megpróbálja Moszkvát délkeletről mélyen átkarolni. A főhadiszállás figyelmét elsősorban a főváros védelmére összpontosította, ezért a Brjanszki Front csapatait is lényegesen megerősítette, amelyek az orjol-tulai és a kurszk-voronyezsi irányt zárták le. A Brjanszki Front még áprilisban és május első felében pótlólag négy harckocsi-hadtestet, hét lövészadosztályt, tizenegy lövész- és négy önálló dandárt, továbbá jelentékeny mennyiségű megerősítő tüzéreszközt kapott. Ezek a főhadiszállás tartalékából átadott magasabbegységek jól fel voltak töltve személyi állománnyal és anyagi eszközökkel.

Ennek eredményeképpen a Brjanszki Front parancsnoksága június végén öt harckocsi- és két lovashadtest, négy lövészadosztály és négy önálló harckocsidandár tartalékkal rendelkezett. Ezenkívül a frontnak a sávjában helyezkedett el a teljesen feltöltött és ellen-csapások mérésére szánt 5. harckocsi-hadsereg, mint a főhadiszállás egyik tartalék seregteste.

Mondhatjuk-e ezek után azt, hogy a főhadiszállás figyelme elkerülte a Brjanszki Frontot? Azok az erők és eszközök, amelyekkel a front rendelkezett, nemcsak arra voltak elegendők, hogy visszaverjék az ellenségnek a kurszk-voronyezsi irányban megkezdett támadását, hanem arra is, hogy általában szétzúzzák Weichs itt tevékenykedő csapatait. És ha ez, sajnos, nem történt meg, ennek csak az az oka, hogy a frontparancsnokság nem tudta kellő időben megszervezni az ellenséges főcsoportosítás szárnyaira mérendő nagy erejű csapást, a vezérkar és a főhadiszállás pedig, úgy látszik, ebben nem segítette kellőképpen. Valóban, amint az események igazolták, az ellenséges támadás visszaverésekor a harckocsi-hadtesteket részenként

alkalmazták, még hozzá nem annyira aktív feladatok végrehajtására – áttört ellenség megsemmisítésére –, mint inkább az összefegyvernemi hadseregek védelmében keletkezett rések lezárására. A harckocsi-hadtestek parancsnokainak (M. J. Katukov, N. V. Feklenko, M. I. Pavelkin, V. A. Misulin, V. M. Badanov vezérőrnagyoknak) még nem volt elegendő tapasztalatuk, mi pedig alig segítettük őket. A harckocsi-hadtestek erélytelenül tevékenykedtek: félték elszakadni az összefegyvernemi hadseregek védő gyalogságától. Emiatt az esetek többségében a lövészcsapatok módszerei szerint harcoltak, nem veték figyelembe sajátosságaikat és lehetőségeiket.

Július 2-án estére erősen rosszabbodott a helyzet a voronyezsi irányban. Az ellenség a Brjanszki és a Délnyugati Front csatlakozásánál 80 km mélyen áttörte a védelmet. A front ütközetbe vetette az ebben az irányban levő tartalékait. Fennállt annak a veszélye, hogy az ellenség csapásmérő csoportosítása előretör a Donig és elfoglalja Voronyezst. Ennek megakadályozására a főhadiszállás a saját tartalékából átadott Golikov altábornagynak, a Brjanszki Front parancsnokának két összefegyvernemi hadsereget azzal a paranccsal, hogy bontakoztassa szét őket a Don jobb partján a Zadonszk–Pavlovszk szakaszon, és egyben utasította őt, hogy vegye át a Voronyezs körzetében folyó harctevékenységek vezetését. Ezzel egy időben a front rendelkezésére bocsátották az 5. harckocsi-hadsereget. Ennek az volt a feladata, hogy a front harckocsi-magasabbegységeivel együtt ellencsapást mérjen a Voronyezst támadó csoportosítás szárnyára és hátába.

Július 3-ra virradó éjjel az 5. harckocsi-hadsereg hadtestei Jelectől délre befejezték az összpontosulást. A Voronyezs felé előretörő ellenségre mért azonnali és döntő csapásuk erősen a mi javunkra fordíthatta volna a helyzetet, annál is inkább, mivel e német csoportosítás erőinek a zöme, miután már elég nagy veszteségeket szenvedett és széles arcvonalon húzódott szét, harcban állt csapatainkkal.

A harckocsi-hadsereg azonban a front parancsnokságától semmilyen feladatot sem kapott. A főhadiszállás megbízásából sürgősen Jelec körzetébe kellett utaznom, hogy meggyorsítsam a harckocsi-hadsereg ütközetbe vetését. Előzetesen távíró útján azt a parancsot adtam a hadsereg parancsnokának és a Brjanszki Front parancsnokságának, hogy azonnal kezdjék meg az ellencsapás előkészítését.

Július 4-én hajnalban érkeztem meg a front parancsnoki harcálláspontjára. A helyzet áttekintése és annak a megállapítása után, hogy mit lehetne még a front csapataiból az ellencsapáshoz igénybe venni, M. I. Kazakov vezérőrnaggyal, a törzsfőnökkel, A. I. Lizjukovnak, az 5. harckocsi-hadsereg parancsnokának a harcálláspontjára mentünk. Itt a hadseregparancsnokkal és a front törzsfőnökével együtt szemrevételezést hajtottunk végre, s utána meghatároztam az 5. harckocsi-hadsereg feladatát: összes erőinek egyidejű csapásával a Dontól nyugatra vágja át a folyó felé előretörő ellenséges páncélos csoport közlekedési útvonalaait és akadályozza meg a folyón való átkelést. Miután elérte Zemljanszk–Hohol körzetét, biztosítsa a 40. hadsereg balszárny csapatainak visszavonulását Voronyezs felé Gorsecsnojén és Sztarij Oszkolon át.

Még aznap megkaptam a legfelsőbb főparancsnok parancsát: legkésőbb július 5-én reggel legyen a főhadiszálláson amiatt, hogy a Délnyugati Front jobb szárnyán súlyosbodott a helyzet. A 6. német hadsereg itt elérte Kamenkát és déli irányban fejlesztette ki csapását.

Nemcsak a Délnyugati, hanem a Déli Front háta is veszélybe került. Miután július 4-én este kiadtam az utasításokat az 5. harckocsi-hadsereg alkalmazásának a rendjére és a tüzérség, valamint a légierő együttműködésének a megszervezésére, és a feladat teljesítéséért a hadsereg parancsnokát és a front törzset tettem felelőssé, megjelentem a főhadiszálláson.

A későbbi események azonban azt mutatták, hogy az 5. harckocsi-hadsereg nem hajtotta végre a feladatokat. Parancsnoksága, amelynek nem voltak tapasztalatai a harckocsi-seregtest vezetésében, eleinte nem valami magabiztosan tevékenykedett, a front törzse nem segített neki, a front megerősítő eszközei – a tüzérség és a légierő – nem támogatták. Ezért nem sikerült egyszerre erős csapást mérni az ellenség csapásmérő csoportosításának a szárnyára és a hátába. Igaz, az 5. harckocsi-hadsereg jelentős ellenséges erőket kötött le és ezzel lehetővé tette a Brjanszki Front többi csapatainak azt, hogy néhány napot nyerjenek Voronyezs védelmének a megszervezésére.

Amikor itt az 5. harckocsi-hadseregről beszélek, okvetlenül kell néhány elismerő szót ejtenem a hadsereg derék parancsnokáról, A. I. Lizjukov vezérőrnagyról. 1942. július 4-én találkoztam vele először,

de a fegyveres erők vezetői jól ismerték mint erélyes, határozott és jó képességű hadvezért. A főhadiszállás éppen ezért állította őt már 1942 júniusában az első alakuló harckocsi-hadseregek egyikének az élére, és ráadásul komoly feladat végrehajtását bízta rá.

Lizjukov egyike azoknak, akik a háború első időszakában kapták meg a Szovjetunió Hőse címet. Sajnos, a voronyezsi földön vívott ütközetek dicső hadvezéri tevékenységének utolsó ütközetek voltak. 1942. július 6-tól kezdve az előrevetett harckocsidandárok harcrendjében szakadatlanul harcban állt. Július 24-én Alekszandr Iljics Lizjukov hősi halált halt.

Véleményem szerint érdemes részletesebben foglalkoznom azzal, hogy melyek voltak a voronyezsi irányban 1942 júliusában folytatott harcok sikertelenségének az okai.

A főhadiszállás mindent megtett annak érdekében, hogy segítsen a Brjanszki Front parancsnokságának. Nézzük, hogyan értékeli az akkori nyár eseményeit a Brjanszki Front volt törzsfőnöke, M. I. Kazakov, aki ma hadseregtábornok. Az 5. harckocsi-hadsereg ellencsapásának szervezésével kapcsolatban 1964-ben ezt írta: „... Kinek kellett megszerveznie ezt az ellencsapást? A front parancsnoka Voronyezs körzetében tartózkodott és minden figyelmét lekötötte ennek az iránynak a védelme. A front törzse és a nemrég hozzánk érkezett N. J. Csibiszov altábornagy, aki a fő harcállásponton a front parancsnokát ideiglenesen helyettesítette, nem mérhetett ellencsapást a frontparancsnok engedélye nélkül. E helyzet láttán az 5. harckocsi-hadsereg ellencsapásának szervezésével kapcsolatban a vezérkar vette át a kezdeményezést.”²⁶ Igen, ez pontosan megfelel a tényeknek. Az alábbi következtetés adódik belőle. A Voronyezsben tartózkodó frontparancsnoknak utasítania kellett volna a Jelec közelében maradt törzset, vagy valaki mást, hogy szervezze meg az 5. harckocsi-hadsereg beérkezését és ütközetbe vetését, tollba mondván neki elhatározását. Ha ez nem történt meg, akkor a front törzsének kellett volna ugyanezt megtennie a saját kezdeményezéséből, és elhatározásait jelentenie kellett volna a front parancsnokának. De sem az egyik, sem a másik nem történt meg.

Az sem tagadható, hogy a voronyezsi irányban vívott sikertelen júliusi harcok egyik oka a délnyugati irányban harcoló csapatok május-júniusban elszenvedett veresége volt, amely, mint már említet-

tük, a kurszk–voronyezsi irányban is szabad kezét adott az ellenségnek.

Július 5-én visszatértem Moszkvába és jelentettem az arcvonall helyzetét. Ennek nyomán olyan elhatározás született, hogy a voronyezsi irányban önálló frontcsoportot kell alakítani. A Brjanszki Front parancsnoka K. K. Rokosszovszkij lett, az új, Voronyezsi Fronté pedig N. F. Vatutyin altábornagy, aki 1942. május 15-től július 11-ig a helyettesem volt a vezérkarnál.

A parancsnokok kinevezéséről a főhadiszállás értekezlete döntött. Én és Vatutyin megneveztük a számba jöhető jelölteket és Sztálin elmondta véleményét. A Brjanszki Front parancsnokának személyéről gyorsan döntöttünk: Rokosszovszkij kiérdemelte a jelölést, mint hadseregarancsnok jól bevált. A Voronyezsi Front parancsnokát illetően már bonyolultabb volt a helyzet. Több hadvezért is megneveztünk, de Sztálin egyiket sem fogadta el. Ekkor Nyikolaj Fjodorovics Vatutyin hirtelen felállt és így szólt:

– Sztálin elvtárs! Nevezzenek ki engem a Voronyezsi Front parancsnokává.

– Önt? – kérdezte Sztálin és csodálkozva húzta fel a szemöldökét.

Én támogattam Vatutyin kérését, bár nagyon sajnáltam elengedni a vezérkartól.

Sztálin kis ideig hallgatott, majd rám nézett és így válaszolt:

– Rendben van. Ha Vasziljevskij elvtárs egyetért a maga személyével, én nem ellenzem.

Kazakov emlékirataiban azt írja, hogy a Brjanszki Front parancsnoksága, miután alárendelték neki a 40. hadsereget és megszervezték a 48. hadsereget, még április 20. táján javasolta a Voronyezsi Front megalakítását, a főhadiszállás azonban nem értett egyet vele. Én erről semmit sem tudtam. Lehet, hogy azért, mert abban az időben nem tartózkodtam Moszkvában. Ezzel kapcsolatban a véleményem a következő: A Voronyezsi Frontot 1942 áprilisában korai lett volna megalakítani. Hiszen az erők zöme akkor az orjoli irányban és attól északra volt. Az új front megszervezése csak június elején vált célszerűvé és később szükségessé a kurszk–voronyezsi irányban, amikor a Délnyugati és a Déli Front csapatai nagy veszteségek után megkezdték a visszavonulást kelet felé. Az ellenség Vo-

ronyezs elleni csapása éppen akkor vált valószínűvé, és a főhadszállás jelentős erőket kezdett ide átdobni a tartalékából. A valószínűségben ez a front késve, július 7-én alakult meg, amikor az ellenség csapatai már majdnem elérték Voronyezst. És ebben elsősorban a vezérkar és annak vezetői a hibásak, attól függetlenül, hogy korábban felvetette-e valaki ezt a kérdést vagy sem.

Bár az ellenség Voronyezs elleni támadását azokban a napokban megállítottuk, a helyzet rendkívül feszült maradt számunkra. Július 7-én a 6. német hadsereg és a 4. páncélos hadsereg Voronyezs déli körzetéből támadást indított a Don jobb partja mentén, az 1. páncélos hadsereg pedig Artyemovszk körzetéből Kantyemirovka irányában. Az ellenség minden áron igyekezett elérni a nagy Don-kanyart. A Délnyugati és a Nyugati Front folytatta a visszavonulást kelet felé. Július közepére az ellenség elfoglalta Valujkit, Rosszost, Bogucsart, Kantyemirovkát és Millerovót. Megnyílt előtte a keleti út – Sztálingrád és a déli út – a Kaukázus felé. A Vörös Hadseregnek nem volt könnyű hadászati védelembe átmennie.

A csapatainkat 1942 tavaszán és nyarán ért minden sikertelenség ellenére az akkori idők eseményeiben az volt a legfőbb, hogy a Vörös Hadsereg aktív manőverezési védelmi tevékenységet folytatott, ami megtéremtette a feltételeket a hitleristák második „általános támadásának” a megghiúsításához.

A legnagyobb csata – a sztálingrádi csata – előtt, amellyel gyökeres fordulat kezdődött a Nagy Honvédő Háború és az egész világháború menetében, viszonylag kisebb, helyi jelentőségű hadműveleteket folytattunk. Megkezdődött a felkészülés, hogy újból megkísérljük áttörni a leningrádi ostromzárat. Csapataink időnként rohamokat indítottak, hogy felszámolják az ellenséget a gyemjanszki hídfőben és más terepszakaszokon, Rzsvertől az Ilmeny tóig.

A hazát, hegyek és völgyek között kanyarogva, Murmanszktól a Fekete-tengerig arcvonalt szelte át. Az ország készült a döntő összecsapásra.

A DON ÉS A VOLGA KÖZÖTT

A NAGY KANYARBAN. – A VOLGA PARTJÁNÁL. –
A SZTÁLINGRÁDIAK A VÁROS VÉDELMEBEN. –
A FŐHADISZÁLLÁS SEGÍTI SZTÁLINGRÁDOT. –
„MINDENNEMŰ KÉSLEKEDÉS MEGENGEDHETETLEN”. –
AZ ELLENTÁMADÁS TERVE – KOLLEKTÍV MUNKA
EREDMÉNYE

1942 nyarán a vezérkar lázasan dolgozott. Tudtuk, hogy a szovjet csapatok délen elszenvedett tavaszi balsikereiért mi is hibásak vagyunk, jöllehet a legfelsőbb főparancsnok parancsában nem említette a vezérkart. A tavaszi hadműveletek végrehajtásában elkövetett számítási hibák tanulságos leckét jelentettek számunkra. A hadműveletek gondosan elemezték az arcvonal eseményeit, különösen délen és a Don-kanyarban. A vezérkar tagjai előtt újabbnál újabb feladatok álltak, egyik bonyolultabb, mint a másik. Közülük a legfontosabb a csapatok állandó és szilárd vezetésének a megszervezése, tevékenységük alárendelése a főhadiszállás egységes elgondolásának.

Bármennyire nehéz volt is tudomásul venni, napirendre került Sztálingrád védelmének a kérdése. A város hadászati jelentősége földrajzi és gazdasági helyzetéből adódott.

Amikor a sztálingrádi csatát megelőző helyzetről és arról beszélünk, hogy mi volt az ellenség szándéka az 1942. évi nyári hadjáratban, a következőket kell mondanunk.

Akkori helyzetünk igen súlyos volt. A fasiszták megszállták a balti országokat, Belorussziát, Ukrajnát és Moldáviát, az Orosz Föderáció nyugati és déli területeit. Az ellenség továbbra is körülzárva tartotta Leningrádot, nagy erői voltak Moszkva közelében. A nagy nehézségek árán gyűjtött hadászati tartalékokat a moszkvai csatában felhasználtuk. Annak ellenére, hogy a párt és az egész szovjet nép erőfeszítései árán nem kis eredményeket értünk el a népgazdaság fejlesztésében, az egyelőre csak az ellenséges hordák visszaverésének megszervezésére minimálisan elegendő eszközökkel látta el a hadse-

reget. A helyzetet még az is súlyosbította, hogy – mint már említettük – 1942 tavaszán Leningrádnál, Harkovnál és a Krímben a harctevékenység csapatainkra nézve kedvezőtlenül végződött.

A Hitler-ellenes koalíció tagjai részéről nem számíthattunk hatékony segítségre. Ők egyre halogatták az európai második front megnyitását, mivel a Szovjetunió és Németország kölcsönös kimerülésére spekuláltak. Ahelyett, hogy Európában megkezdtek volna a harctevékenységet, figyelmük másodrangú, Németországtól óriási távolságra levő hadszínterekre irányult, amelyek nem vontak el valamenynyire is jelentős erőket a fasiszta tömbtől. Ennek igazolására megemlítjük, hogy Észak-Afrikában az angol hadsereg ellen 1942 májusában mindössze nyolc olasz és három német hadosztály harcolt.

Teljesen nyilvánvaló, hogy az amerikai–angol uralkodó köröknek ez a politikája lehetővé tette a német hadvezetés számára, hogy a Szovjetunió elleni háborúba további erőket vonjon be. 1942. május 1-én a szovjet–német arcvonalon az ellenség 217 hadosztálya és 21 dandárja harcolt, vagyis Németország és szövetségesei szárazföldi csapatainak mintegy 80 százaléka, ezenkívül az öt légiflotta közül három.

A német hadvezetés 1942. nyári terve, amint az az április 5-i 41. sz. direktívából kiderül, az volt, hogy „újból megszerezze a kezdeményezést”, amelyet a moszkvai csata eredményeképpen elvesztett, „végrelegesen megsemmisítse a szovjetek még meglevő élőerőjét és megfossza az oroszokat lehetőleg minél több hadigazdasági központtól”. De a német hadvezetés abban az időben nem tudott támadást indítani a szovjet–német arcvonal minden hadászati irányában úgy, ahogy ezt 1941 nyarán tette. Ahhoz, hogy széles arcvonalon támadjon, már nem volt meg a lehetősége. Ezért az ellenség úgy határozott, hogy a tervet egymás után következő támadó hadműveletekkel valósítja meg, a meglevő erőknek és a kialakult helyzetnek megfelelően. A terv szerint „először minden erőt az arcvonal déli szakaszán, a fő hadművelet végrehajtására kell összpontosítani, amelynek célja a Dontól nyugatra megsemmisíteni az ellenséget és utána elfoglalni a Kaukázus olajmezőit”. A hitlerista klikk a Kaukázus megrohanásával összekapcsolta Törökországnak a háborúba való bevonását Németország oldalán, (Törökország korántsem tar-

tott fenn jószomszédi viszonyt a Szovjetunióval), továbbá a Közel-Keletre való behatolás előkészítését.

Ezek szerint a „fő hadművelet” célja a Kaukázus volt. A német hadvezetés elhatározta, hogy csapást mér a sztálingrádi irányban, hogy biztosítsa az e cél elérésére alkalmazott csapatainak a bal szárnyát és támogassa gyors előrenyomulásukat. A már említett 41. sz. direktívában az állt, hogy „meg kell kísérelni Sztálingrádot elérni vagy legalább a nehéz fegyverek hatásának kitenni, hogy mint hadiipari központ és közlekedési csomópont elveszítse jelentőségét”. Ily módon az ellenség tervében az adott iránynak másodrendű szerepe volt. Ámde rövidesen ez az irány, a náci stratégiák számításai és kívánsága ellenére, másodrendűből az egész szovjet–német arcvonalon folyó harc döntő irányává lett.

A küszöbönálló támadással kapcsolatban a német hadvezetés július 9-én kettéosztotta a „Dél” hadseregcsoportot, amit egyébként még 1942 áprilisában elhatározott. Az újonnan megalakult „B” hadseregcsoport a 2. és a 6. hadseregből, a 4. német páncélos hadseregből és a 2. magyar hadseregből állt. Az „A” hadseregcsoporthoz a 11. és a 17. hadsereg, valamint az 1. német páncélos hadsereg tartozott.

A sztálingrádi csata, amelynek egyes szakaszaiban mindkét oldalon több mint kétmillió ember, 2000 harckocsi és ugyanannyi repülőgép, 26 000 löveg és aknavető vett részt, 1942. július közepén kezdődött. A csata az események jellege szempontjából két, egymástól világosan elkülönülő szakaszból állt: a védelmi szakaszból – a Sztálingrádhoz vezető utakon és magában a városban július 17-től november 18-ig), valamint csapataink ellentámadásából, amely az óriási ellenséges csoportosítás megsemmisítésével ért véget.

A fasiszta hadvezetés Sztálingrád elfoglalását eredetileg a 6. hadseregre és a 4. német páncélos hadseregre bízta. A náci stratégiák feltételezése szerint az előző harcokban legyengült szovjet csapatok a Sztálingrádba vezető utakon nem fognak komoly ellenállást tanúsítani. Ebben annyira biztosak voltak, hogy július közepén a 4. páncélos hadsereget délre irányították a Kaukázusba, és a 6. hadsereg két hadtestét is hozzá csatolták. Ámde a könnyű és gyors győzelembe vetett reményük már a nagy Don-kanyarban szertefoszlott.

A szovjet katonák példátlan bátorságukkal és hősiességükkel meg-

hiúsították a német hadvezetésnek azt a tervét, hogy a Don jobb partján szétzúzza csapatainkat és utána menetből elfoglalja Sztálingrádot.

Az ellenséges nyomás elhárításában nagy szerepet játszott a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának az az elhatározása, hogy a tartalékában levő 63., 62. és a 64. hadsereggel lezárja a sztálingrádi irányt. Belőlük és a Don mögé visszavonult 21. hadseregből, valamint a 8. légi hadseregből megalakult a Sztálingrádi Front.

Július közepén a Sztálingrádi Front csapatai felvonultak a védelemre: V. I. Kuznyecov altábornagy 63. hadserege a Don bal partján Pavlovszktól Szerafimovicsig, A. I. Danyilov vezérőrnagy 21. hadserege Szerafimovicstől Kletszkajáig, V. J. Kolpakcsi vezérőrnagy 62. hadserege (öt nemsokára A. I. Lopatyin altábornagy váltotta fel) – a Dontól nyugatra a nagy kanyarban a Kletszakajától Szurovikinóig terjedő 100 km-es arcvonalon. A Szurovikinótól Verhnye–Kurmojarszkajáig húzódó terepszakasza nagyjából észak–déli irányban V. I. Csujkov altábornagy 64. hadseregének a csapatai vonultak fel, amelyeket Tula körzetéből vasúton sürgősen ide dobtak át. Tovább, a Don mentén a Déli Front 51. hadseregének az arcvonala húzódott, amely hadsereg július 28-án T. K. Kolomijec vezérőrnagy parancsnoksága alatt megkezdte az elvonulást az Észak-Kaukázusi Fronthoz. Ily módon a legfelsőbb főparancsnokságnak a Pavlovszktól Verhnye–Kurmojarszkajáig terjedő 500 km-es szakaszon ténylegesen új arcvonalat kellett létrehoznia, hogy feltartóztassa az ellenséget és lezárja a sztálingrádi irányt. Erre a célra használt fel azoknak a hadászati tartalékoknak a zömét, amelyeket korábban a nyári támadás céljára szervezett.

A vezérkar és a főhadiszállás csapatainak védelmi tevékenységének igyekezett hadászati védelem jellegét adni, hogy ezzel meg-
hiúsítsa a hitlerista hadsereg új „döntő támadását”.

A SzK(b)P Központi Bizottságának Politikai Bizottsága a helyzet veszélyes voltára való tekintettel július 14-én kihirdette a Sztálingrádi területen a hadiállapotot.

A védelmi harcok a Sztálingrádba vezető távoli utakon még július 17-én megkezdődtek, amikor a mi 62. hadseregünk és a 6. német hadsereg csapatai a Csír folyónál megütköztek egymással. Szívós harc után a 62. hadsereg előrevetett egységei kénytelenek voltak

visszahúzódni a fő védelmi terepszakaszra, amelyet a hadsereg főerői szálltak meg. Az ellenség többször is megpróbálta menetből átörni védelmünket, próbálkozásai azonban július 23-ig mind megghiúsultak. Abban az időben a 62. hadsereg védelmi arcvonalán keresztül vonultak vissza a 38. és a 28. hadseregnek a Kelet-Ukrajnáért és a Don-vidékért vívott harcokban vereséget szenvedett szétszórt csapatai. A főhadiszállás elhatározta, hogy ezeknek a hadseregeknek az alapján a Sztálingrádi Fronton belül megszervezi az 1. és a 4. vegyes állományú harckocsi-hadsereget.

A szovjet csapatok szívós ellenállásába ütközve a német hadvezetés a Sztálingrád elfoglalására irányuló hadművelet első napjaitól kezdve állandóan erősítette 6. hadseregét a más arcvonalszakaszokról, főként Voronyezs környékéről átdobott egységekkel. Az ellenségnek már július 23-án 18 hadosztálya állt szemben a Sztálingrádi Fronttal, a kezdeti 14 helyett. Az ellenség újból támadott. A 62. hadsereg jobb szárnyán áttörte a védelmet és gyorsanmozgó csapatai Kamenszkijnál elérték a Dont, észak felől mélyen átkarolva ennek a hadseregnek a bal szárnyát. Az áttörést kifejlesztve, Majorovszkij mellett bekerített mintegy három szovjet lövészadosztályt és egy harckocsidandárt, és azáltal, hogy nagy ellenséges erők érték el Verhnye-Buzinovkát és Suhanovszkijt, közvetlen veszély fenyegette nemcsak a Don átkelőhelyeit, hanem a 62. és a 64. hadseregnek a nagy Don-kanyarban védő csapatait is. Ennek a komoly veszélynek az elhárítására ismét azonnali intézkedésekre volt szükség.

A főhadiszállásnak Sztálingrád körzetében a még nem hadrafogható 1. és 4. harckocsi-hadsereg kivételével nem voltak tartalékai. K. Sz. Moszkalenko vezérőrnagy 1. harckocsi-hadserege addigra csupán két harckocsi-hadtestparancsnokságot és velük együtt 160 harckocsit, továbbá egy lövészadosztályt kapott; V. D. Krjucsenkin vezérőrnagy 4. harckocsi-hadseregének egy harckocsihadteste (80 harckocsi) és egy lövészadosztálya volt. Igaz, a front tartalékában ott volt F. I. Tolbuhin vezérőrnagy 57. hadserege, ennek a feltöltése azonban még csak éppen hogy megkezdődött. A főhadiszállás, miután átadta a frontnak a két alakuló harckocsi-hadsereget, elrendelte az eredeti helyzet visszaállítását. Egyidejűleg a főhadiszállás tartalékaiból hat új lövészadosztályt dobtak át Sztálingrádhoz.

Július 23-án a főhadiszállás képviselőjében a Sztálingrádi Front-hoz mentem. A frontparancsnokság abban az időben a Kamisi faluban levő figyelőponton tartózkodott, a Don bal partján, Kalacstól három-négy kilométerre északra. A front parancsnokságával közösen gondosan elemeztük a helyzetet. Igyekeztünk semmilyen részletet sem figyelmen kívül hagyni, beszélgettünk, tanácskoztunk a parancsnokokkal és a politikai munkásokkal. Mindenkinek egy volt a szándéka: megvédeni a Volga melletti várost. Az arcvonalon kialakult helyzet tanulmányozása azt mutatta, hogy a 62. hadsereg bekerítésének és a Kalacs környéki, valamint a tőle északra levő doni átkelőhelyek elfoglalásának a megakadályozására az egyetlen lehetőség az, ha az 1. és a 4. harckocsi-hadsereg beérkezett erőivel nyomban ellencsapásokat mérünk az ellenségre. A 4. harckocsi-hadseregnek ehhez két napra volt szüksége, ezt azonban nem várhattuk ki, mert különben elvesznek az átkelőhelyek és a fasiszta csapatok hátba támadják a 62. és a 64. hadsereget. Ezért az 1. harckocsi-hadseregnek azonnal, majd utána a 4. harckocsi-hadseregnek is ellencsapást kellett mérnie.

Az ellencsapás nem zúzta szét a Donig előretört ellenséges csoportosítást, ámde – amint a későbbi csemények bizonyították – megghiúsította az ellenségnek azt a szándékát, hogy bekerítse és megsemmisítse a 62. hadsereget. Ez a hadsereg később a 64. hadsereggel együtt fő szerepet játszott Sztálingrád védelmében, és megakadályozta, hogy az ellenség menetből elfoglalja a várost.

Azokban a napokban a 64. hadsereg jobbszárnyán bonyolódott a helyzet. A fasiszták visszaszorították a széles arcvonalon védő szovjet magasabbegységeket és elfoglalták Nyizsnye-Csirszkáját. Újabb veszély fenyegetett – az ellenség délnyugat felől tör Sztálingrád felé! Ámde a 6. német hadsereg sikerének a kifejlesztése nem bizonyult elegendőnek, s ezért csapatai ideiglenesen kénytelenek voltak védelembe átmenni. A hadművelet befejezése érdekében a német hadvezetésnek meg kellett erősítenie a 6. hadsereget, a 4. páncélos hadsereget pedig az észak-kaukázusi irányból sürgősen átdobnia a sztálingrádi irányba. A 4. páncélos hadsereg feladata az volt, hogy déli irányból, a kotyelnikovói vasútvonal mentén mérjen csapást a városra. Ez a támadás július 31-én kezdődött. A 4. páncélos hadsereg, a számbeli fölény ellenére, nagy veszteségeket szenvedett, és nem

tudta teljesíteni feladatát. Ebben nagy szerepe volt annak, hogy a Sztálingrádi Front parancsnoksága előrevonta tartalékából az 57. hadsereget az Abganyerovo–Rajgorod terepszakaszra. Augusztus 10-én az Akszaj folyó–Abganyerovo terepszakaszon a 4. német páncélos hadsereg csapatai is kénytelenek voltak védelembe átmenni. A 6. hadsereg és a 4. páncélos hadsereg védelembe való átmenete arra kényszerítette az ellenséges hadvezetést, hogy megkezdje egy új támadó hadművelet előkészítését – Sztálingrád elfoglalását – a két hadsereg egyszerre mért koncentrikus csapásával. A 6. hadseregnek Verhnye–Buzinovka körzetéből északnyugatról, a 4. páncélos hadseregnek pedig Abganyerovo körzetéből délről kellett csapást mérnie. Az átcsoportosításra, az új csapatok átdobására és a hadművelet előkészítésére az ellenségnek körülbelül egy hétre volt szüksége.

Annak ellenére, hogy a szovjet csapatoknak szívós harc eredményeképpen kezdetben sikerült lassítaniuk a német csapatok támadását Sztálingrád távoli megközelítési útjain, s azután meg is állították őket a külső védőöv előtt, a sztálingrádi irányban augusztus első felének a végén továbbra is rendkívül feszült volt a helyzet számunkra. A Sztálingrádi Front arcvonala 800 km-re nőtt.

A főhadiszállás és a vezérkar napról napra egyre inkább meggyőződött arról, hogy ennek a frontnak a parancsnoksága nyilvánvalóan nem fog tudni megbirkózni a neki alárendelt nagy erők harctevékenységének a vezetésével és szervezésével, amelyek ráadásul két egymástól külön álló irányban vívtak elkeseredett harcokat. A főhadiszállás augusztus 5-én elhatározta, hogy a Sztálingrádi Frontot két önálló frontra – a Sztálingrádi és a Délkeleti Frontra osztja. A Délkeleti Front állományába a korábbi Sztálingrádi Front balszárny csapatai – a 64., az 57. és az 51. hadsereg, a 13. harckocsihadtest, továbbá T. T. Hrjukin vezérőrnagy 8. légi hadserege – kerültek. Ugyancsak ez a front kapta meg a főhadiszállás tartalékából a sztálingrádi irányba átdobott 1. gárdahadsereget. A Délkeleti Front parancsnokává A. I. Jerjomenko vezérezredest, a haditanács tagjává N. Sz. Hruscsovot, törzsfőnökké pedig G. F. Zaharov vezérőrnagyot nevezték ki. A Sztálingrádi Front (parancsnoka V. N. Gordov altábornagy) állományában maradt a 63., 215. 62. hadsereg és a 4. harckocsi-hadsereg, a 28. harckocsihadtest, valamint a 8. légi hadsereg repülőerőinek egy része. Ebből, valamint a főhadiszállás tar-

talékában levő repülőerőkből augusztusban megalakult Sz. I. Rukyenko vezérőrnagy 16. légi hadserege. (Augusztus 13-án a főhadiszállás a Sztálingrádi Frontot a Délkeleti Front parancsnokának rendelte alá.)

A legfelsőbb főparancsnokság július első felétől kezdve a hadászati tartalékokból állandóan erősítette a sztálingrádi irány csapatait. Augusztusban még több erő áramlott ide az ország belsejéből: például augusztus 1. és 20. között 15 lövészhadosztály és három harckocsihadtest. Igaz, jelentős részük a közlekedési nehézségek miatt csak augusztus 20. után érkezett meg a frontokhoz.

A főhadiszállásnak és képviselőinek, a frontok és a hadseregek parancsnokságainak az intézkedései számottevően erősítették a csapatok helyzetét, ámde ezek, amint az a későbbi eseményekből kiderült, korántsem voltak elegendők ahhoz, hogy teljesen megszüntessék a Sztálingrádot fenyegető veszélyt.

Az ellenség a Sztálingrád elleni következő támadását augusztus 19-én kezdte meg a 6. hadsereg és a 4. páncélos hadsereg erőivel. A városba vezető közeli utakon heves harcok lángoltak fel. E harcokban az ellenség erős gyorscsoportjának Kalacstól északra sikerült áttörnie a védelmet és augusztus 23-án Sztálingrádtól északra a Volgáig nyomult előre. Védelmünk áttörésével egyidőben a német hadvezetés augusztus 23-án és 24-én a 4. légiflotta erőivel kegyetlen légítámadásokat intézett a város ellen. Azokban a napokban a városban tartózkodtam és láttam, hogyan válik romhalmazzá. Éjszaka óriási máglyára emlékeztetett. A náci propaganda sietett világgá kürtölni, hogy „a bolsevikok erődje a Führer lábainál hever”. Akkor a hitlerista tollnokok, nem sejtették, hogy ütni fog az óra, amikor a gyász jeléül egész Németországban megkondulnak majd a harangok a Volga partján elszenvedett megsemmisítő vereség miatt.

A Délkeleti Front parancsnoksága ezekben a napokban azon a parancsnoki harcállásponton tartózkodott, amelyet egy tárnában előre berendeztek számára a Carica folyó bal partján. Ugyanitt volt G. M. Malenkov, az Állami Honvédelmi Bizottság tagja, A. A. Novikov, a légierő parancsnoka és én is. V. A. Malisev, az Állami Honvédelmi Bizottság elnöke, A. A. Goregljad, a harckocsiipari népbiztos helyettese, A. Sz. Csujanov, a sztálingrádi területi és városi pártbizottság első titkára, és J. N. Fjodorenko, a honvédelmi nép-

biztonság páncélos és gépjármű főcsoportfőnöke a traktorgyárban tartózkodott, ahol K. A. Zadorozsnijjal, a gyár igazgatójával együtt irányították a harckocsik javítását és az új T-34-es harckocsik gyártását, a munkás-zászlóaljak felállítását és a legértékesebb üzemi berendezések elszállítását.

Augusztus 23-án a front parancsnoki harcálláspontjára olyan agasztó jelentések érkeztek, hogy a fasiszták a várostól délre beékelődtek védelmünkbe és Tyinguta vasútállomásig nyomultak előre. A front parancsnokságával közösen olyan intézkedéseket határoztunk el, amelyek feltételezésünk szerint megszüntethették volna a várost – az északon kialakult folyosó felől – fenyegető veszélyt, még mielőtt az ellenségnek ott sikerült volna megvetnie a lábát. A város észak és északnyugat felőli védelmére sürgősen felvonultattuk a munkás-zászlóaljakat, a katonapolitikai iskola hallgatóinak zászlóalját, a népfelkelőkből sebtében szervezett osztagokat és a Sztálingrádi Front önálló különleges és hadtápegységeit. Mindez együttvéve lehetővé tette a védelem gyors kiépítését a Don és a Volga közti sávban. Augusztus 23-án este és 24-re virradó éjjel Szamosfalovka körzetében K. A. Kovalenko vezérőrnagynak, a Sztálingrádi Front új parancsnokhelyettesének a vezetésével egy – három lövészhadosztályból, egy harkocsidandárból és a 28. harckocsihadtestből álló – csapásmérő csoport alakult. E csoportnak azonnal ellencsapást kellett mérnie a Pavsino–Kotlubany terepszakasgról délnyugati irányban, lezárnia az áttörést Kotlubánynál és Bolsaja Rosszokánál, s a Donig előrenyomulva visszaállítani az eredeti helyzetet. Ezzel egyidőben a 62. hadsereg Maliye Rosszosi körzetéből mért csapást Kovalenko tábornok csoportjával szemben. A Volgaig előretört ellenség széttúzása véget a 2. és a 23. harckocsihadtestnek A. D. Stevnyev altábornagy vezetésével augusztus 24-én hajnalban Rinok és Orlovka felől Jerzovka irányában kellett csapást mérnie, vagyis a német folyosóra, déli irányból.

A heves légitámadások következtében augusztus 23-án megszakt a Moszkvával való távbeszélő és távíró összeköttetés. Azt, hogy az ellenség előretört a Volgaig, rádión jelentettük a legfelsőbb főparancsnoknak. A jelentés beszámolt a Sztálingrád falainál kialakult rendkívül súlyos helyzetről, a város védelme és a Volgaig előretört ellenség megsemmisítése érdekében tett intézkedéseinkről.

Augusztus 24-re virradó éjjel a híradósok rendkívüli erőfeszítések árán helyreállították a vezetékes összeköttetést Moszkvával. Kora hajnalban G. M. Malenkov, én és a front parancsnoksága megkapta a főhadiszállás utasítását, amelyben ez állt: „Önöknek elegendő erejük van ahhoz, hogy megsemmisítsék az előretört ellenséget. Összpontosítsák mindkét front légierijét és zúdítsák rá az előretört ellenségre. Mozgósítsák a páncélvonatokat és indítsák el őket a sztálingrádi körvasúton. Ne csak nappal, hanem éjjel is harcoljanak az ellenséggel. Alkalmazzanak minden tüzérségi és sorozatvető fegyvert... A legfontosabb az, hogy ne essenek pánikba, ne féljenek az ellenségtől és továbbra is bízzanak sikerünkben”.²⁷ Röviden, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásától azt a feladatot kaptuk, hogy kövessünk el mindent a város védelme érdekében, semmi esetre se engedjük át az ellenségnek, és haladéktalanul tegyük meg a legerélyesebb intézkedéseket az ellenség áttört csoportjának a felszámolására.

Kovalenko tábornok csapatai augusztus 24-re virradó éjjel szétzúzták a csapásuk útjába eső ellenséges csapatokat és reggelre elérték Bolsije Rosszoskit, ahol egyesültek a 62. hadsereg csapataival. A német folyosót azonban nem tudták tartósan bezárni. Az ellenség friss tartalékok bevetésével – tüzérségünk szakadatlan tüze ellenére is – újból megszervezte a Volgáig előretört csapatainak az utánpozlását.

A harcnak ebben a számunkra súlyos szakaszában olyan intézkedéseket kellett tennünk, amelyek az ellenség erőinek legalább egy részét elvonják Sztálingrádtól, csökkentik a várost védő csapatokra nehezedő nyomást és lehetővé teszik, hogy időt nyerjünk a védelem megszervezésére közvetlenül a városban és a Volga túlsó oldaláról tartalékokat dobjunk át. Már augusztus 24-én este, a legfelsőbb főparancsnokkal folytatott szokásos telefonbeszélgetésem alatt olyan döntés született, hogy Sztálingrádtól északra és északnyugatra sürgősen legalább két-három hadsereget kell összpontosítani a főhadiszállás tartalékából azzal a feladattal, hogy megsemmisítsék az áttört ellenséget és észak felől felmentsék a várost. Ezzel egyidőben sürgősen néhány hadosztállyal meg kell erősíteni azokat a csapatokat, amelyek közvetlenül a városban védtek.

Augusztus 24-én Sztálingrád körül elkeseredett harcok folytak.

Az ellenség roppant erőfölényben volt, különösen főcsapásainak az irányában. De katonáink a munkásosztagokkal és a város lakosaival vállvetve hőiesen visszavertek minden rohamot.

Az augusztus 23-án és 24-én tett intézkedéseink ellenére azokban a napokban nem sikerült megsemmisíteni a város széléig előretört ellenséget, bezárni a folyosót és visszaállítani az eredeti helyzetet. Csak a 63. és a 21. hadsereg csapatainak a Sztálingrádi Front jobbszárnyán mért kisegítő csapásával, szívós harcok árán sikerült Szerafimovicstól délnyugatra az ellenség hadműveleti felépítésében egy 50 km széles és 25 km mély kiszögellést létesítenünk, amely később igen hasznos volt számunkra.

Melyek voltak akkor sikertelenségeink fő okai? Mindenekelőtt az, hogy a front parancsnokságának nem állt rendelkezésére elegendő előerő és eszköz, különösen harckocsik és repülőgépek ahhoz, hogy egy hatalmas csapást mérjen az ellenségre. A sebtében megszervezett csapásmérő csoportosítások rendszerint a harcokban legyengült lövész-magasabbegységekből álltak. Azok a csapatok pedig, amelyeket a főhadiszállás vasúton küldött, késve érkeztek meg, és be sem tudták fejezni összpontosulásukat, s máris bevetették őket. A front harckocsi-magasabbegységeinek kevés volt az üzemképes harckocsija. Nem volt elég idő az ellencsapások előkészítésére, a csapatok együttműködésének és vezetésének a megszervezésére. Sztálingrád körzetében egyre feszültebbé vált a helyzet. A szakadatlan légítámadások roppant pusztítást okoztak. Majdnem az egész város lángokban állt. Megszűnt a vízszolgáltatás, a távbeszélő összeköttetés, a városi villamosközlekedés és üzemképtelenné vált a vasútállomás. Megszakadt az áramszolgáltatás. Ennek ellenére a reményvesztettségnek és a pániknak nyoma sem volt. A lakosok zöme nem volt hajlandó elhagyni a várost és beállt a város védőinek a soraiba, az üzemekbe és a barrikádok építői közé.

Amikor a város északi peremének a védelmét ellenőriztem, megfordultam a traktorgyárban. Az ellenség másfél-két kilométerre volt a gyártól, amelyet tüzérége állandóan lőtt és repülőgépei bombáztak. Ilyen körülmények között szállították el a Volgán túlra a legértékesebb berendezéseket, de közben az üzem állandóan gyártotta az új harckocsikat és javította az üzemképteleneket. A szerelők közül sokan ezeken a harckocsikon mentek a harcba. Ugyanilyen hő-

siesen dolgoztak és harcoltak a „Vörös Október”, a „Barrikádok” és más vállalatok munkásai, mérnökei, technikusai és alkalmazottai.

Augusztus 25-én este azt az utasítást kaptam a legfelsőbb főparancsnoktól, hogy induljak el Sztálingrádtól északra a csapatok összpontosításának a körzetébe és vegyem át a beérkezett egységek felkészítésének az irányítását a küszöbönálló ellencsapásra. Augusztus 26-án hajnalban érkeztem meg a 24. hadsereg védelmi sávjába, ahova kezdtek beérkezni a 66. hadsereg csapatai, valamint az 1. gárda-hadsereg feltöltésére küldött hadosztályok is. Néhány napon át D. T. Kozlovval, a 24. hadsereg parancsnokával együtt szemrevételeztük a terepet. Utána megérkezett Zsukov, akit augusztus 26-án a legfelsőbb főparancsnok helyettesévé neveztek ki és egyidejűleg felmentették a Nyugati Front parancsnoksága alól. Az ő feladata volt, hogy általában és közvetlenül irányítsa mindazokat a csapatokat, amelyek részt vettek a Volgáig előretört ellenség megsemmisítésében és az eredeti helyzet visszaállításában Sztálingrád körzetében. Zsukov megérkezése után néhány nap múlva a főhadiszállás utasítására visszatértem a vezérkarhoz.

Ezekben a napokban Sztálingrád déli megközelítési útjain a Délkeleti Front csapatainak minden erejét latba vetettük, hogy visszaverjük a fasiszták 4. páncélos hadseregének heves rohamait. E hadseregnek csak jelentős megerősítéssel sikerült augusztus 29-én átörnie védelmünket, és a támadást északi irányban kifejlesztve a 64. és a 62. hadsereg hátát veszélyeztette. Szeptember 2-án estére ezeknek a hadseregeknek a csapatait a Délkeleti Front parancsnokságának az utasítására visszavonták a belső védelmi vonalra. Az a veszély fenyegetett, hogy az ellenség délről is betör a városba.

Szeptember 3-án a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása direktívát küldött Zsukovnak, amelyben ez állt:

„Sztálingrád helyzete rosszabbodott. Az ellenség három versztnyre van a várostól. Sztálingrádot ma vagy holnap elfoglalhatják, ha az északi csoport nem nyújt azonnal segítséget. Utasítsa a Sztálingrádtól északra és északnyugatra levő csapatok parancsnokait, azonnal mérjenek csapást az ellenségre és siessenek a sztálingrádiak segítségére. Mindenféle késlekedés megengedhetetlen. A késedelem most egyenlő a bűncselekménnyel. Az összes repülőerőt vesse be Sztálingrád megsegítésére. Magában a városban kevés a repülő”.²⁸

Szeptemberben itt kétszer hajtottunk végre támadást az 1. gárdahadsereg, a 24. és a 66. hadsereg erőivel. Bár nem sikerült teljesen megsemmisítenünk a Volgáig előretört ellenséget, nem tudtuk felszámolni az általa kialakított folyosót és egyesülni a várost védő csapatokkal, mégis arra kényszerítettük a német hadvezetést, hogy a 6. hadsereg erőinek jelentős részét észak felé fordítsa. Ez lehetővé tette a városba betörő ellenség feltartóztatását. A német hadvezetés szeptember közepén abból a célból, hogy 6. hadseregének összes erőit felszabadítsa a város mihamarabbi elfoglalására, sietve a Donhoz dobta át a 3. román hadsereget, majd négy gyalogos, két páncélos és egy gépesített hadosztályt összpontosítva megkezdte a rohamot Sztálingrád ellen, amelyet V. I. Csujkov tábornok 62. hadserege és M. Sz. Sumilov tábornok 64. hadserege védelmezett. Ekkor kezdődött meg az a példátlanul szívos harc a városért, amely 1943. február 2-ig tartott. Szeptember 26-ig a harctevékenység jobbára Sztálingrád központjában és környékén folyt. Másnap, szeptember 27-én a harc a „Vörös Október” és a „Barrikádok” gyár lakótelepein is megkezdődött és október 4-ig tartott. Október 4-én pedig a harc már közvetlenül ezeknek a gyárépületeknek az elfoglalásáért folyt és az ellenség végleges szétzúzásával fejeződött be. Időnként úgy tűnt, hogy a városban védő szovjet csapatok helyzete annyira válságos, hogy a védelem teljesen kilátástalan. A csapatok azonban egyre hősiesebben küzdöttek. Az ellenségnek a roppant erő- és eszközfölény ellenére sem sikerült megtörnie a város védőinek az ellenállását. A volgai erődön – amelynek bástyái a szovjet emberek bátorságából és törhetetlen győzelmi akaratából épültek fel –, megtört a hitleristák tűz- és acéllavinája.

Sztálingrád dicső védői, akiknek soraiban a szovjet ország valamennyi testvéri köztársaságának a fiai ott voltak, védekeztek, ellenlökéseket hajtottak végre és érzékeny csapásokat mértek az ellenségre. Igen eredményes volt az 51. hadsereg szeptember végén mért ellencsapása. Ennek során elfoglaltuk a Caca és a Barmancak tavak közti átjárót, amely ellentámadásunk kiinduló pontja lett. A Sztálingrádi Frontnak a Délkeleti Front csapataival közösen mért októberi ellencsapásai jelentősen meggyengítették a Sztálingrádot támadó ellenséges csoportosítást.

A Don és a Volga közti, végsőig elkeseredett harcokban az ellenség júliustól novemberig mintegy 700 000 katonát és tisztet, több mint 1000 harckocsit, 2000-nél több löveget és aknavetőt és körülbelül 1400 repülőgépet veszített. A szovjet katonák nemcsak erkölcsi-politikai szilárdságról, hanem kiváló harci tudásról is bizonyosságot tettek.

Az Állami Honvédelmi Bizottság, a főhadiszállás és a legfelsőbb főparancsnok naponta kapta a jelentéseket a város eseményeiről. A szovjet csapatok becsülettel helytálltak: nemcsak hogy nem adták ki kezükből a kezdeményezést a város megtartott részeiben a sztálingrádi általános ellentámadásukig, hanem továbbra is nagy ellenséges erőket kötöttek le.

1942. október 9-én rendelet jelent meg, amely eltörölte a fegyveres erőknél a komisszári intézményt és bevezette az egyszemélyi vezetést. A párt állandóan törődött a parancsnoki állomány tekintélyének az erősítésével. Különösen gyakran visszatért ehhez a gondolathoz a legfelsőbb főparancsnok a sztálingrádi hadművelet előkészítésének időszakában. Jelenlétemben a politikai bizottság ülésein több ízben javasolta az egyszemélyi vezetés megvalósítását a fegyveres erőknél, és sokat tárgyalt erről a frontok és hadseregek parancsnokaival meg a népbiztosság felelős beosztottaival. Többször kikérte az én véleményemet is, de én mindig azt feleltem neki, hogy én csak hálás lehetek azért a segítségért, amelyet a komisszároktól kaptam egész szolgálatom alatt. A teljes egyszemélyi vezetés életbe léptetése kedvező hatással volt a parancsnokok és a politikai munkások fejlődésére; megélénkítette a pártpolitikai munkát, erősítette a csapatok fegyelmét és szervezettségét.

Október közepén a német hadvezetés kénytelen volt kiadni az 1. sz. parancsot, amely elrendelte a védelembe való átmenetelt. A csapatoknak megparancsolták: „minden áron tartsák az elért terepszakaszokat, verjék vissza az ellenség valamennyi áttörési kísérletét és ezzel teremtsék meg a feltételeket ahhoz, hogy 1943-ban folytassuk támadásunkat”. A német hadvezetés, ki tudja miért, arra az álláspontra helyezkedett, hogy „az oroszok a legutóbbi harcokban rendkívül meggyengültek és 1942/43 telén nem rendelkezhetnek olyan nagy erővel, mint a múlt télen”.

Az ellenség ismét végzetesen elszámította magát. Fegyveres erőink

az elszenvedett veszteségek ellenére 1942 őszére jelentősen megerősödtek. Addigra a kommunista párt titáni munkája és a dolgozók óriási erőfeszítései eredményeképpen megteremtették az egybehangoltan, gyorsan fejlődő hadigazdaságot. Több T-34 típusú harckocsit, új repülőgépeket, lövegeket (különösen páncéltörő és légvédelmi ágyúkat), katyusákat és sorozatlövő fegyvereket gyártotunk. Ezen az anyagi alapon tökéletesítettük a csapatok szervezeti felépítését. Már 1942/43 telén lehetővé vált a nagy támadó hadműveletek végrehajtása.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása jól tudta, hogy a volgai erőd hőseinek helytállása folytán a 6. német hadsereg és a 4. páncélos hadsereg egy keskeny arcvonalszakaszon, közvetlenül a város körzetében tömörül, szárnyaikat pedig román csapatok fedezik. Azt is tudta a főhadiszállás, hogy az óriási veszteségek, amelyeket az ellenség továbbra is folyamatosan elszenved abban a reményben, hogy mégiscsak sikerül elfoglalnia a várost és különösen az a körülmény, hogy nincsenek valamelyest is jelentős tartalékai, még jobban korlátozza védelmi lehetőségeit. Előtérbe lépett az az elhatározás, hogy ellentámadást kell szervezni és végrehajtani, még hozzá olyant, amely nemcsak gyökeresen megváltoztatná a helyzetet ebben a körzetben, hanem az ellenség még mindig aktív déli szárnyának az összeomlását is eredményezné. Ez az elhatározás a Sztálin, Zsukov és köztem történt véleménycsere után szeptember közepén meg is született. A hadászati elgondolás lényege az volt, hogy Szerafimovics körzetéből (Sztálingrádtól északnyugatra, valamint a Caca és a Barmancak tó közti folyosóból) Sztálingrádtól délre a várostól nyugatra fekvő Kalacs irányában hatalmas, összetartó irányú csapásokat kell mérni a városért elhúzódó harcot folytató ellenséges csoportosítás szárnyaira, majd utána be kell keríteni és meg kell semmisíteni annak főerőit – a 6. hadsereget és a 4. páncélos hadsereget. Az ellentámadás megindulásáig feszült figyelemmel kell kísérni a városon belüli védelmet, hogy a város romjai között minél jobban felőröljük és elvéreztessük az ellenséget, és megakadályozzuk, hogy a Volga mentén északi irányban, Kamisin felé előrenyomuljon.

Az Állami Honvédelmi Bizottság és a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása úgy határozott, hogy ennek az ellentámadásnak

az előkészítést és végrehajtását 1942 végéig az ország legfontosabb intézkedésének tekinti. Úgy terveztük, hogy végrehajtásába a főhadiszállás rendelkezésére álló erők és eszközök zömét be fogjuk vonni. Sztálin egyelőre a legteljesebb titoktartást rendelte el, és figyelmeztetett bennünket arra, hogy azzal, akivel kell, ő maga fogja közölni a hadművelet előkészítését. Mi, Zsukovval csak annyit hozhattunk a frontparancsnokok tudomására, ami közvetlenül rájuk vonatkozott –, egy szóval sem többet.

Az ellentámadásra vonatkozó előzetes elhatározás után Zsukovval együtt azt az utasítást kaptuk, utazzunk Sztálingrádba, hogy gondosan tanulmányozzuk leendő csapásaink irányait és ezzel kapcsolatban minden szükséges részletet a helyszínen tisztázzunk. Zsukov a Sztálingrádi Fronthoz ment, én a Délkeleti Fronthoz.

Ez a munka szeptember végén fejeződött be. Ugyancsak akkor, szeptemberben a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása és az Állami Honvédelmi Bizottság jóváhagyta az „Uranus” fedőnevű támadó hadműveleti terv alapelveit. Úgy határoztunk, hogy a tervet az újonnan megalakult Délnyugati Front (parancsnok N. F. Vatuutin, a haditanács tagja A. Sz. Zseltoz, törzsfőnök G. D. Sztelmah – később Sz. P. Ivanov), a Doni Front, a volt Sztálingrádi parancsnok K. K. Rokosszovszkij, a haditanács tagja K. F. Tyelegin, törzsfőnök M. Sz. Malinyin) és a Sztálingrádi Front, a volt Délkeleti parancsnok A. I. Jerjomenko, a haditanács tagja N. Sz. Hruscsov, törzsfőnök I. Sz. Varennyikov) csapatai fogják végrehajtani. A frontok közvetlenül a főhadiszállásnak voltak alárendelve.

Titoktartás céljából a Délnyugati Front megalakítására vonatkozó döntés hivatalos jóváhagyása október végén történt meg. A Délnyugati Frontnak meg kellett kapnia a Doni Fronttól a 63. és a 21. hadsereget és pótlólag még az 5. harckocsi-hadsereget is. Támadása megindulási terepszakaszának a Verhnyij Mamontól Kletszkajáig terjedő arcvonalszakaszt jelölték ki azzal, hogy a főcsoportosítás a Szerafimovicstől délnyugatra levő hídfőben helyezkedik el. Ennek a frontnak a megalakulása után a Doni Front csapatainak megmaradt a Kletszkajától Jerzovkáig, vagyis majdnem a Volgáig terjedő szakasz, a Don nyugati partján levő novo-grigorjevszkajai és szirotyinszkajai hídfőkkel. A Sztálingrádi Frontnak a főcsapást a Caca és a Barmancak tavak közti folyosóból kellett mérnie. A hadműve-

letben döntő szerep várt a harckocsi- és a gépesített csapatokra. Ezzel kapcsolatban úgy terveztük, és lehetségesnek is tartottuk, hogy a főhadiszállás tartalékából a hadművelet kezdetére Sztálingrád körzetébe dobjunk át négy harckocsi- és két gépesített hadtestet és ezzel a sztálingrádi irány frontjainál a harckocsik számát 900-ra növeljük. Azt is elhatároztuk, hogy ezeket a frontokat jelentősen megerősítjük tüzéséggel és légierővel.

Az erők gyors növekedésének és a hadászati tartalékok képzésének eredményeképpen, továbbá azokra a súlyos veszteségekre való tekintettel, amelyeket csapataink az ellenségnek a hadászati védelem során okoztak, a sztálingrádi irány több szakaszán erőfölénybe kerültünk. És bár a sztálingrádi frontok csapatai egészben véve nem voltak fölényben, az egyes szakaszokon létrehozott erőfölény lehetővé tette, hogy a szovjet hadvezetés ügyesen manőverezzen a főcsapások irányában.

Ezután a tervet részletes kidolgozás végett megkapta a vezérkar. Ebben a munkában részt vettek a fegyvernemi parancsnokok, A. V. Hruljov hadtápfőnök és N. D. Jakovlev, a tüzerfőcsoportfőnök. Október első napjaiban a munkába bekapcsolódtak a frontparancsnokok és törzsek; ők azt a parancsot kapták, hogy tegyenek javaslatokat az egyes frontok erőinek az „Uranus” fedőnevű támadó hadműveletben történő alkalmazására. A főhadiszállás az ellentámadás előkészítésének helyszíni irányításával a Délnyugati és a Doni Frontnál Zsukovot bízta meg, a Sztálingrádi Frontnál pedig engem.

Néhány nap múlva újra a Sztálingrádi Frontnál voltam. Velem együtt jött a Vörös Hadsereg tüzerfőnöke, N. N. Voronov vezérezredes és a vezérkartól V. D. Ivanov vezérőrnagy. Zsukov ebben az időben már a Doni és a Délnyugati Front tevékenységi sávjában tartózkodott. A Vörös Hadsereg légierijének parancsnoka, A. A. Novikov altábornagy, valamint a Vörös Hadsereg páncélos és gépjármű csapatainak a főcsoportfőnöke, J. N. Fjodorenko altábornagy szintén a sztálingrádi irány frontjait kereste fel.

Október 25-én megalakult a Délnyugati Front. Ezzel valamennyi front csapatainál és parancsnokságánál, valamint közvetlenül a helyszínen elkezdődött a küszöbönálló hadművelettel kapcsolatos kérdések kidolgozása. A csapatoknál folyó munkánál figyelmünket elsősorban arra fordítottuk, hogy begyakoroltassuk az ellenség védelem

gyors áttörésével és a harcászati mélységbe való kijutással kapcsolatos intézkedéseket, gondosan megválasszuk azt a formát, amelyben az egyes fegyvernemek az ellenség hadműveleti mélységében tevékenykedni fognak, tekintettel feladataik sajátosságaira, a köztük való együttműködés és a csapatvezetés kérdéseire.

A hadművelet előkészítését bonyolította az, hogy a város védelmére irányuló figyelmünknek egy pillanatra sem volt szabad lankadnia: az ellenség továbbra is elkeseredetten rohamozott. Keitelnek, a fasiszta Wehrmacht egyik vezetőjének a háború utáni kihallgatáson tett kijelentése szerint „Sztálingrád annyira csábító cél volt, hogy lehetetlennek látszott lemondani róla”.

Ráadásul az őszi rossz útviszonyok, a vasútvonalak hiánya és az alig-alig elviselhető földutak nehezítették a tartalékok és a hadianyagok szállítását. A csapatokat és a szállítmányokat a Volgán és a Donon kellett átjuttatni.

A második világháborúval foglalkozó nyugati történelmi munkákban találkozunk olyan kijelentéssel, hogy a német hadvezetés tudott a szovjet csapatok Sztálingrádnál készülõ ellentámadásáról, de Hitler hibájából nem tehette meg a kellõ intézkedéseket annak megghiúsítására. „Az ellenség lassan, de szívósan növelte erõit balszárnyunk elõtt – írta a háború után Zeitzler, a szárazföldi csapatok volt vezérkari fõnöke. – Szörnyû elõrelátni a közelgõ katasztrófát és ugyanakkor semmi lehetőség sincs elhárítására.”

Mellesleg a német hírszerzés november elején mást jelentett, nevezetesen azt, hogy a Vörös Hadsereg egy nagyobb hadműveletet csak arra fog korlátozódni, hogy kiszorítsa a Sztálingrád körzetében hajt végre a Donnál; hogy nagy támadásra nincs a Vörös Hadseregnek elegendõ ereje; hogy a Vörös Hadsereg tevékenysége a Volgánál levõ német csapatokat. A német hírszerzés csak november 12-én vonta le azt a következtetést, hogy „a 3. román hadsereg ellen hamarosan támadó hadművelet várható”, de nem tudta felfedni erõinket.

A sztálingrádi ellentámadás figyelemre méltó vonása a rejtett előkészítés. A vezérkar különleges direktívája olyan intézkedéseket írt elő, amelyek kizárták, hogy hírek szivároghjanak ki az ellentámadás méreteiről, végrehajtásának idejéről, a főcsapások irányairól és a tevékenység módjáról. Többek között kategorikusan megtiltotta a kü-

szöbönálló ellentámadással kapcsolatos írásbeli közléseket és távbeszélő forgalmat; az intézkedéseket szóban adták ki és csak azoknak, akik közvetlenül végrehajtották őket; a Főparancsnoksági Tartalékból érkezett csapatok összpontosítását és a frontokon belüli átcsoportosításokat kizárólag éjszaka hajtották végre. Mindez alaposan összezavarta a német hadvezetés kártyáit.

A csapatoknak a haza számára rendkívül felelős hadműveletre való felkészítésében roppant nagy szerepe volt az eleven, céltudatos pártpolitikai munkának. Ez volt az az alap, amelyből kisarjadt az emberek győzniakarása és a győzelembe vetett hite. Azóta már sok év telt el, de az emberek emlékezetében még ma is élnek a kommunisták és a komszomolisták gyűlései, amelyeken elhangzottak az eskü megindító szavai – nem kíméljük erőnket, és ha kell, életünket sem, de elpusztítjuk a gyűlölt ellenséget. Eszünkbe jutnak az egyszerű, gránáthüvelyből készült lámpákkal világított fedezékek, ahol a veteránok meséltek a tűzkeresztségen még át nem esett fiatal katonának ezredük és hadosztályuk harci hagyományairól, tapasztalataikról. Magunk előtt látjuk a harci rölapokat, amelyek ugyanazt a szenvedélyes felhívást terjesztették – Győzni! És mindmáig megmaradt emlékezetünkben a nyilatkozatok áradata, amelyekben a harcosok kérték, vegyék fel őket a lenini párt soraiba. Egyedül a Sztálingrádi Frontnál, ahol a legtöbbet tartózkodtam, szeptember–november hónapokban több mint 14 000 harcos lépett be a pártba.

November első napjaiban a főhadiszállás képviselőinek és a sztálingrádi irány frontparancsnokságainak a véleménye szerint befejeződött a csapatoknak, törzseknek és parancsnokságoknak az ellentámadásra való felkészítése. Legjózanabb számításaink szerint az utolsó magasabbegységeknek és velük együtt a támadáshoz szükséges minden eszköznek az összpontosítása legkésőbb november 15-ig befejeződik. Ezzel kapcsolatban, Zsukovval és a frontok parancsnokai-val való megegyezés alapján elhatároztuk, hogy a felkészültség ellenőrzése végett a frontoknál kiértékelő megbeszéléseket tartunk.

November 3-án Zsukovnak, a legfelsőbb főparancsnok helyettesének a vezetésével, a Délnyugati Frontnál tartottunk ilyen megbeszélést, amelyen én is részt vettem. A megbeszélésen a front és a hadseregek parancsnokságán kívül a hadtestek és a hadosztályok vezetői is megjelentek. November 4-én ugyanilyen megbeszélést tar-

tottunk ugyanennek a frontnak a 21. hadseregénél, a Doni Front vezetőinek a részvételével, november 10-én pedig a Sztálingrádi Front alárendelt parancsnokaival az 57. hadsereg törzsénél. Ezeken a megbeszéléseken még egyszer gondosan ellenőriztük, a parancsnokok pontosan megértették-e feladataikat és végrehajtásukat. A szó szoros értelmében mindegyikükkel újból átvettük azt, hogy miként szervezik meg az együttműködést a tüzéséggel, a harckocsikkal és a légierővel az ellenséges védelem áttörésekor, a harckocsi- és a lovas-magasabbegységekkel, amikor azok benyomulnak az áttörésbe és az ellenséges védelem mélységében való tevékenykedés idején; a szárnyak biztosítását a hadművelet alatt; a szomszédos seregtestekkel és magasabbegységekkel való együttműködést; a vezetés megszervezését a hadművelet minden szakaszában. Az értekezlet résztvevői aprólékosan beszámoltak a csapatok helyzetéről, harci és anyagi biztosításukról.

A megbeszélések után Zsukovval együtt értékeltük a csapatok munkájának az eredményeit. November 13-án a pontosított tervet jelentettük a párt politikai bizottsága és a főhadiszállás együttes ülésén. Következtetéseink röviden ezek voltak. A német csapatok csoportosítása alapján véve ugyanaz, mint korábban – a 6. hadsereg és a 4. páncélos hadsereg főerői továbbra is hosszas harcokat vívnak a város körzetében. Ezeknek az erőknek a szárnyain (vagyis főcsapásaink irányában) továbbra is román csapatok állnak. Az utóbbi időben nem észleltük azt, hogy a mélységből többé-kevésbé nagyobb erők érkeztek volna a sztálingrádi irányba. Lényeges átcsoportosítást sem tapasztaltunk. Egészben véve a rendelkezésre álló adatok szerint a sztálingrádi irányban a támadás megindulásakor a felek erői egyenlők. Viszont frontjaink küszöbönálló csapásainak irányában annak eredményeképpen, hogy a főhadiszállástól tartalékok érkeztek és a másodrendű irányokat meggyengítettük, sikerült erős csapásmérő csoportosításokat szerveznünk, amelyek az ellenséggel szemben olyan erőfölénnyel rendelkeznek, hogy feltétlenül számíthatunk a sikerre.

Különös meglepedettséggel jelentettük a főhadiszállásnak csapataink kiváló erkölcsi állapotát és harci szellemét, a sikerbe vetett hitüket. A vasúti és a vízi szállítás minden nehézsége ellenére a főhadiszállás által az ellentámadásra kijelölt erők és eszközök összpontosítása az ütemtervtől minimális eltérésekkel befejeződött. A csa-

patok megértették harcfeladataikat és azokat a terepen begyakorolták. A hadművelet elején – úgy, ahogy terveztük – a Délnyugati Front játszotta a főszerepet. Ehhez mindene megvolt. A hadművelet harmadik vagy negyedik napján estére terveztük a Délnyugati és a Sztálingrádi Front harckocsi- és gépesített hadtesteinek a találkozását Kalacs körzetében. Ezzel kellett bezárulnia a bekerítésnek az ellenség főcsoportosítása körül, Sztálingrád körzetében. A Délnyugati és a Doni Front november 19–20-án, a Sztálingrádi Front november 20-án indíthatta meg a támadást.

Miután a főhadiszálláson több kérdést megvitattunk, véglegesen jóváhagyták a hadművelet tervét és időpontját. Zsukov utána azt a feladatot kapta, készítsen elő megtévesztő hadműveletet a Kalinyini és a Brjanszki Fronttal. Engem a főhadiszállás azzal bízott meg, hogy az ellentámadás végrehajtása során koordináljam a három front tevékenységét a sztálingrádi irányban. Már csak néhány nap, és megkezdődik az emberiség történetének egyik legjelentősebb hadművelete . . .

GYŐZELEM A VOLGAI CSATÁBAN

HARC A VÁROSÉRT. – A RÉG VÁRT NAP. –

BEZÁRULT A BEKERÍTÉS. – VATUTYINTÓL GOLIKOVIG. –

A „SATURNUS” HADMŰVELET ELGONDOLÁSA. –

K. K. ROKOSSZOVSZKIJ. – ISMÉT SZTÁLINGRÁDNÁL. –
VESZÉLY DÉL FELŐL. – MANSTEIN ELLEN. – GYŐZTÜNK

Abban az időben, amikor csapataink a sztálingrádi irányban minden figyelmüket az ellentámadás előkészítésére összpontosították, a védők helyzete magában Sztálingrádban tovább rosszabbodott. November 11-én, némi szünet után, az ellenség bevetette a korábban a Doni Front ellen harcoló erőit is és ismét hevesen rohamozni kezdte Csujkov 62. hadseregét a városban. Jóllehet a sztálingrádiak hőiesen ellenálltak, estére sikerült elfoglálnia a „Barikádok” gyár déli részét és elérte a Volgát. A 62. hadsereg helyzetét az is súlyosbította, hogy a Volga kezdett befagyni.

Ezekben a napokban a főhadiszállás utasítására vissza kellett térnem a Sztálingrádi Fronthoz. Azt a parancsot kaptam, fejezzem be a front támadásra való felkészítését, a front parancsnoka pedig csak a város védelmét irányítsa.

A hadművelet első napjaiban a Délnyugati Front játszotta a fő szerepet, amelynek törzse Szerafimovicsban települt. Ott a vezérkar berendeztetett számomra egy vezetési pontot, ahonnan majd a támadó hadműveletben részt vevő Délnyugati, Doni és Sztálingrádi Frontot fogom irányítani. November 17-én készültem ide. Sztálin azonban távbeszélőn utasított, hogy november 18-án utazzam Moszkvába a küszöbönálló hadműveletre vonatkozó egyik probléma megbeszélése végett. Semmi konkrétabbat nem közölt velem. 18 órakor a Kremlben, Sztálin dolgozószobájában tartotta ülését az Állami Hővédelmi Bizottság. Sztálin azonnal fogadott és azt javasolta, hogy ameddig több fontos gazdasági kérdést megvitatnak, ismerkedjek meg azzal a levéllel, amelyet V. T. Volszkij, a Sztálingrádi Front

szakaszán döntő feladat végrehajtására kijelölt 4. gépesített hadtest parancsnoka írt az Állami Honvédelmi Bizottságnak. A hadtestparancsnok azt írta, hogy a Sztálingrádnál tervezett támadás azokkal az erőkkel és eszközökkel, amelyeket a támadás kezdetére összpontosítottak, nemcsak hogy nem számíthat sikerre, hanem véleménye szerint okvetlenül kudarcra van ítélve annak minden következményével, és ő mint becsületes párttag, a támadás más felelős részvevőinek a véleményét is ismerve, arra kéri az Állami Honvédelmi Bizottságot, hogy haladéktalanul és gondosan vizsgálja felül a hadműveleti döntések realitását, halassza el a hadműveletet és esetleg teljesen mondjon le róla.

Az Állami Honvédelmi Bizottság természetesen azt követelte tőlem, mondjam el véleményemet a levélről. Én csodálkoztam rajta: írója az utóbbi hetekben aktívan részt vett a hadművelet előkészítésében és soha egyetlen megjegyzést sem tett, sem az egész hadműveletre, sem pedig a reá bízott hadtest feladatára. Sőt mi több, november 10-én, a zárómegbeszélésen biztosította a főhadiszállás képviselőit és a front haditanácsát arról, hogy hadteste készen áll a feladat végrehajtására, utána pedig jelentette, hogy e magasabbegység teljesen harckész, személyi állománya pedig kitűnő hangulatban van. Végül kijelentettem, véleményem szerint semmi ok sincs sem az előkészített hadművelet leállítására, sem pedig az időpont felülvizsgálására.

Sztálin megparancsolta, távbeszélőn azonnal kapcsolják Volszkijt, s rövid és nyugodt beszélgetés után azt javasolta nekem, hogy ne törődjek ezzel a levéllel, íróját pedig hagyjam meg a hadtestnél, mivel éppen most adta szavát, hogy mindenáron végrehajtja a hadtest elé tűzött feladatot. Végső soron az, hogy milyen hadtestparancsnok, majd a harcban eldől, és Sztálin megparancsolta, erről a hadművelet első napjaiban külön tegyek neki jelentést. Utána felszólított, hogy nyomban utazzam az arcvonalra. November 19-én hajnalban, vagyis a hadművelet megkezdésének a napján, Szerafimovicsban voltam. A front vezetői közül senkit sem találtam ott. Délben megérkeztem P. L. Romanyenko 5. harckocsi-hadseregéhez, amely a Délnyugati Front főcsapását mérte.

A Délnyugati Frontnak és a Doni Front jobb szárnyának a támadása úgy, ahogy a terv előírta, hajnalban kezdődött. A sűrű köd és

a hősés a csapás előkészítésének időszakában és magának a rohamnak az idején lehetetlenné tette a repülőgépek, különösen a csatarepülők bevetését, és erősen csökkentette a tüzérségi tűz hatékonyságát is. Az 5. harckocsi-hadsereg egyes hadosztályai délig áttörték az ellenség fővédőövének első állását és 2–3 km mélyen nyomultak előre. Ámde egyes magasabbegységek ellenállásba ütköztek és mivel több ellenlökést kellett elhárítaniuk, támadásuk csak igen lassan haladt. A front parancsnoka, hogy még aznap áttörje a fasiszta védelem egész harcászati mélységét, elhatározta: azonnal beveti V. V. Butkov 1. harckocsihadtestét és A. G. Rogyin 26. harckocsihadtestét. E két hadtest dandárai menetből áttörték az ellenség védelmét, és a csapás útjába eső román csapatokat szétzúzva, aznap 20 km-t nyomultak előre.

I. M. Csisztyakov 21. hadseregénél is nagyjából így alakultak az események. A legnagyobb sikert ezen a napon A. G. Kravcsenko 4. harckocsihadteste érte el, amely 30–35 km-t nyomult előre. November 20-án a tervnek megfelelően, még kedvezőtlenebb időjárási viszonyok közepette, de ugyanolyan sikeresen megkezdte ellentámadását a Sztálingrádi Front. Amikor a legfelsőbb főparancsnoknak a hadművelet sikeres menetét jelentettem, azt is közöltem, hogy Volszkij 4. gépesített hadteste kiválóan harcol, és egységei már a hadművelet első napján rendkívüli hősiességről és bátorságról tettek tanúbizonyságot. Megtörve az ellenség ellenállását, 20 km-t nyomultak előre.

November 21-én a Délnyugati, a Sztálingrádi és a Doni Front csapatai mélyen behatoltak az ellenséges főcsoportosítás mögé, szétzilálták annak vezetését, s folytatták feladatuk teljesítését. November 23-án Kalacs irányában mesterien végrehajtott találkozó irányú csapásokkal a Délnyugati és a Sztálingrádi Front csapatai – a Doni Front jobb szárnyának aktív támogatásával – teljesen bekerítették az ellenség sztálingrádi főcsoportosítását.

Ez volt a háború kitörése óta a német fasiszta csapatok első nagy bekerítése. A nap második felében a hadműveletben részt vevő mindhárom front harctevékenysége, a meglepett ellenség elkeseredett és egyre növekvő ellenállása dacára továbbra is rendkívül kedvezően alakult számunkra. A gyorscsoportok nyomában támadó lövészadosztályok egyre szorosabbra zárták a bekerítést, és összefüg-

gő belső arcvonalat alakítottak ki. A Délnyugati és a Sztálingrádi Front parancsnoksága egyidejűleg intézkedett, hogy minél gyorsabban és minél messzebbre alakítsa ki a bekerítés külső arcvonalát, és ezzel még jobban elszigetelje a bekerített ellenséges csoportosítást. Ily módon a támadó hadművelet első, legfontosabb szakasza igen sikeresen befejeződött. A szovjet–német arcvonalon a hadászati kezdeményezést ismét átvette a Vörös Hadsereg.

November 23-án estig nem sikerült kialakítanunk a bekerítés összefüggő külső arcvonalát. A mintegy 450 km hosszúságú arcvonalból csapataink legfeljebb 265 km-t fedeztek. A bekerítés belső arcvonalától való minimális távolsága a legfontosabb irányokban nem haladta meg a 15–20 km-t. A hitleristáknak sem volt azonban csapatainkkal szemben összefüggő védelmi arcvonaluk. Sőt mi több, tudomásunkra jutott, hogy a szovjet csapatok sikeres és az ellenség számára teljesen váratlan tevékenysége nyomán az utóbbi öt nap alatt olyan fontos szakaszon, mint amilyen Lihaja–Rosztov, óriási rés keletkezett, amelyet nem zártak le a fasiszták. Az ellenségnek a közeli hadműveleti mélységben nem voltak tartalékai és ez súlyosbította helyzetét.

November 23-án este a Délnyugati Frontnál tartózkodtam. Miután a front parancsnokságával, majd távbeszélőn a Sztálingrádi és a Doni Front parancsnokságával is megbeszéltem a helyzetet és közöltem, hogy a továbbiakban melyek lennének a legcélszerűbb teendők, jelentettem a legfelsőbb főparancsnoknak elképzeléseinket és javaslatainkat. Ezek lényege a következő volt. A hitleristák okvetlenül a legsürgősebben mindent elkövetnek, hogy maximális külső segítséggel felmentsék a Sztálingrádnál bekerített csapataikat; ezért legfontosabb feladatunk az, hogy mihamarabb felszámoljuk a bekerített csoportosítást és felszabadítsuk a hadművelet által lekötött erőinket. E fő feladat végrehajtásáig is minél megbízhatóbban el kell szigetelnünk a bekerített csoportosítást a kívülről érkező segítségtől. E célból gyorsan létre kell hozni a szilárd külső arcvonalat, mögötte erős – gyorsanmozgó csapatokból szervezett – tartalékokkal. Azt is jelentettem, hogy a bekerítés belső arcvonalán levő mindhárom front november 24-én reggeltől – lényegesebb átcsoportosítás és további felkészülés nélkül – teljes erővel folytatja a bekerített ellenség megsemmisítését.

A német csoportosítás teljes felszámolására vonatkozóan más vélemények is voltak. Az egyik híres tábornok, például azt mondta, ne vegyük az ellenséget komolyan, mert az úgymond „csapdába esett nyúl”. Helyette azt javasolta: a szovjet csapatok zömét dobjuk át Rosztovhoz, hogy elvágják a hitleristák visszavonulását Észak-Kaukázusból. Ezzel nem érthettünk egyet. A német fasiszta csoportosítás még erős volt, képes arra, hogy elkecseregetten küzdjön. Ha csak gyenge erőket hagyunk vele szemben, nagy kellemetlenségeket okozhatott volna és a főhadiszállás nagy hadászati baklövést követ el. Ha a csatát befejezzük és megsemmisítjük a 6. német hadsereget, akkor bizonyára Észak-Kaukázus felszabadításának a feladatát is megoldjuk.

A legfelsőbb főparancsnok jóváhagyta következtetéseinket és tevékenységünket, s a Don középső folyása mentén számunkra kedvezően alakult helyzetből kiindulva azt javasolta: tervezzünk egy új támadó hadműveletet (erről már volt szó a főhadiszálláson) a Délnyugati Fronttal és a Voronyezsi Front balszárnny erőivel, hogy ki szélesítsük támadásunk arcvonalát, és az ellenségre további, minél érzékenyebb csapást mérjünk Millerovo, Rosztov általános irányban. Feltételeztük, hogy ennek a hadműveletnek a sikere megteremti majd a feltételeket az ellenség teljes szétzúzására a szovjet–német arcvonal déli szárnyán és egyúttal, ha a tormoszini irányban aktív tevékenységet folytatunk, jobban biztosítjuk nyugat felől a bekerített ellenséges csoportosítás megsemmisítését. A legfőbb főparancsnok megparancsolta, hogy a legközelebbi napokban a Délnyugati és a Voronyezsi Front parancsnokával tárgyaljuk meg a helyszínen ezt a kérdést, és elgondolásunkat terjesszük fel a főhadiszállásnak.

November 24-re virradó éjjel a Délnyugati, a Doni és a Sztálingrádi Front parancsnokának kiadtam a hadműveleti parancsot, amelyben ismertettem a bekerített ellenséges csoportosítás megsemmisítésével kapcsolatos közvetlen feladataikat. A november 24-én hajnalban kezdődő nyugat–kelet irányú csapásban a Délnyugati Front 26. hadserege és a 4. harckocsihadtesttel megerősített 21. hadserege vesz részt. Észak felől, Kletszkajától és Kacsalinszkajától az itt már támadó 65. és 24. hadsereggel együtt a Doni Front 66. hadserege is részt vesz a támadásban; kelet felől pedig a Sztálingrádi Front 62. és 57. hadserege támad. Mindhárom front csapásmérő

csoportosításainak a közös támadási iránya Gumrak volt. Amikor csapataink elérik Gumrak körzetet, ezzel a bekerített ellenséges csoportosítást kis csoportokra tagolják szét, amelyek képtelenek lesznek a további ellenállásra.

Hogy a hadműveletet a bekerítés külső arcvonala felől biztosítsuk, elhatároztuk: a Délnyugati Front az 1. gárdahadsereggel és az 5. harckocsi-hadsereggel megerősíti állásait a Krivaja és a Csir folyók keleti partján észak–déli irányban és tovább az Oblivszkaja–Szurinikivo–Ricskovszkij vasútvonal mentén nyugat–keleti irányban, s megakadályozza az ellenség ellencsapását délnyugat felől. Déli irányból pedig, a Gromoszlavka–Akszaj–Umancevo vonal mentén a hadműveletet az 5. lovashadtestnek és a Sztálingrádi Front 31. hadseregéhez tartozó lövészadosztályoknak kellett biztosítaniuk.

A csapatok november 24-én hajnalban megkezdtek a feladat végrehajtását. Sajnos azonban, a támadás nem hozta meg a várt eredményeket. Kiinduló számvetéseinkben, amelyeken az az elhatározásunk alapult, hogy a bekerített ellenséget menetből fogjuk megsemmisíteni, súlyos hibát vétettünk. A támadásban részt vevő frontok, valamint a vezérkar felderítő szerveinek az adatai szerint Paulus vezérezredes bekerített csoportosítása abban az időben 85–90 000 embert számlált. A valóságban, mint ahogy később megtudtuk, több mint 300 000-en voltak. Fegyverzetük és harci-technikai eszközeik mennyiségét is alábecsültük, különösen tüzérségüket és harckocsijukat, de más egyéb fegyvereiket is. Nem vettük figyelembe azokat a feltöltéseket, amelyeket a 6. hadsereg és a 4. páncélos hadsereg a támadás és védelem közben kapott, valamint a „katlanba” került rengeteg mindenfajta különleges és kisegítő alakulatot. Ezek személyi állományának nagy részét a harcoló csapatok feltöltésére használták fel. Például egyáltalán nem vettük számításba a bekerített légvédelmi hadosztályt, a több tucatnyi önálló utász-zászlóaljat, az egészségügyi alegységeket, a sok építő zászlóaljat, a Todt-szervezet műszaki osztagait, a tábori csendőrség egységeit stb.

Ezekben a napokban Vatutyinnal, a Délnyugati Front parancsnokával, a jövőző középső-doni hadművelet elgondolásán dolgoztunk. November 24-én Voronovnak, Novikovnak és nekem a Voronyezsi Front parancsnokságával a Buturlinovka körzetében levő front törzsénél kellett találkozoznunk. A kijelölt órában a Szerafimo-

vicshoz legközelebbi repülőtéren voltunk, Kumilzsenszkaja körzetében. A sűrű köd miatt a repülőgép nem érkezett meg. Mitévők legyünk? Hiszen megígérttem a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy november 24-én a Voronyezsi Front csapatainál leszek. Ezenkívül szemrevételezésre és a készülő hadművelet megtervezésére mindössze három-négy nap állt rendelkezésünkre. Kértük, hogy a front U-2-es gépei vigyenek el bennünket.

Bizonyos idő múlva megjelentek a repülőgépek, amelyeket tapasztalt pilóták vezettek. Novikov utasította a pilótákat, hogy felszállás után alakzatban repüljenek. A köd még sűrűbb lett. A repülőgépek elvesztették a látóösszeköttetést. Ráadásul, amint az várható volt, erősen kezdtek eljegesedni. Az a gép, amelyen én repültem, kénytelen volt Kalacs-na-Podgornajától 30 km-rel délkeletre a szántóföldön leszállni. Az ugaron kellett elmenni a legközelebbi kolhozig, utána szánon a kalacsi országútig és végre az első katonai tehérgépkocsival a járási távbeszélő állomásig. Kalacsban M. R. Vaszi lenko, a városi pártbizottság titkára fogadott, aki közölte, hogy felhívták Moszkvából és azt mondták, nyugtalanok a történetek miatt. Engem mindennél jobban aggasztott annak a repülőgépnek a sorsa, amelyen a mellém beosztott A. I. Rucskin tábornok ült: nála voltak a főhadiszállás titkos okmányai, amelyek a Voronyezsi Front parancsnokságának szóltak. Amikor sikerült távbeszélő összeköttetésbe lépnem F. I. Golikovval, a front parancsnokával, tőle megtudtam, hogy a hétből csak egy repülőgép jutott el szerencsésen Buturlinovkáig, éppen az, amelyen Rucskin repült. A Novikovot és Voronovot vivő gépek kényszerleszállást hajtottak végre Kalacs közelében. Golikovval megbeszéltük a másnapi munkát, s utána távbeszélőn jelentettem a történeteket a legfelsőbb főparancsnoknak. Szemrehányásokat vártam, de csodálkozásomra elmaradtak.

November 25-én hajnalban a Voronyezsi Front törzsétől küldött gépkocsikon elindultunk Verhnyij Mamon körzetében, és már néhány óra múlva Golikov vezérezredessel és F. F. Kuznyecov altábornaggyal, a haditanács tagjával együtt elkezdtük a szemrevételezést. F. M. Haritonov altábornagy, a 6. hadsereg parancsnoka részletesen ismertette velünk hadseregének helyzetét. Számomra különösen kellemes volt ez a találkozás, mivel munkájáért sajátos felelősséggel tartoztam a legfelsőbb főparancsnoknak. A harkov-barvenkovói si-

kertelen hadművelet után, amelyet a Délnyugati és a Déli Front csapatai 1942 májusában hajtottak végre, Haritonov vezérőrnagyot, a Déli Front 9. hadseregének a parancsnokát leváltották és a Délnyugati Irányfőparancsnokság azt javasolta, hogy bíróságilag vonják felelősségre. Mivel részletesen ismertem e hadművelet egész történetét és sikertelenségének igazi okait, azt jelentettem Sztálinnak, hogy Haritonov bűne az adott esetben viszonylagos, és kértem, ne állítsa bíróság elé, hanem mint jó hadvezért, neveztesse ki egy másik hadsereg parancsnokává. Haritonov elvtárs a 6. hadsereg parancsnokának a szerepében 1942 nyarán kiválóan helytállt, és megérdemelten léptették elő.

November 26-án szemrevételezést végeztünk Vatulinnal a Délnyugati Front jobbszárnyán is. Amikor a front parancsnoki harcálláspontjáról visszatértem Szerafimovicsba, jelentettem a legfőbb főparancsnoknak az elvégzett munkát és a hadműveletre vonatkozó előzetes elképzeléseinket: nagyjából az alábbiakat. Hogy könnyebben lehessen vezetni a Délnyugati Front csapatait és irányítani a küszöbönálló hadműveletet, célszerű az 1. gárdahadsereg akkoriban a V. I. Kuznyecov altábornagy hadműveleti csoportjához tartozó csapatait 1. gárdahadsereggéént újjászervezni, s ennek parancsnokává Kuznyecovot kinevezni. Ennek a hadseregnek a többi magasabbegységét – amelyek délkeletre, a Don, Krivaja és Csir terepszakaszon Csernisevszkajáig széthúzódva tevékenykednek – D. D. Leljusenko altábornaggyal az élen önálló 3. gárdahadsereggé kell egyesíteni (valójában ő már akkor ezeknek a csapatoknak a parancsnoka volt). A Csernisevszkajától a Csir folyó torkolatáig – egészen a Sztálingrádi Front csatlakozásáig – terjedő arcvonalat továbbra is meg kell hagyni P. L. Romanyenko altábornagy 5. harckocsi-hadseregének.

A hadművelet közvetlen célja a 8. olasz hadsereg és a német „Holidt” hadműveleti csoport szétzúzása. E célból a Délnyugati Frontnál két csapásmérő csoportosítást kell szervezni: egyet az 1. gárdahadsereg jobbszárnyán (hat lövészadosztály, három harckocsihadtest és a szükséges megerősítő eszközök), hogy a Verhnyij Mamontól délre levő hídfőből déli irányban, Millerovo ellen mérjen csapást; a másikat a 3. gárdahadsereg sávjában Bokovszkajától keletre (öt lövészadosztály és egy gépesített hadtest), amely ugyanakkor

kelet–nyugati irányban szintén Millerovóra mér csapást, hogy bezárja a bekerítést. Miután az olaszokat szétzúzták, a front gyorsanmozgó csapatai előrenyomulnak az Északi-Donyecig, átkelőhelyet létesítenek Lihaja vasútállomás körzetében, s kedvező feltételeket teremtenek a támadás kifejllesztésére Rosztov irányában.

A hadművelet északnyugat és nyugat felőli biztosítása végett a Voronyezsi Front 6. hadseregének csapásmérő csoportosítása (öt lövészhadosztály és egy harckocsihadtest) Verhnyij Mamon délnyugati körzetéből csapást mér Kantyemirovka, Volosino ellen. A csapatok december 10-én álljanak készen a hadművelet végrehajtására. Szükségesnek tartottuk, hogy addigra a főhadiszállás rendelkezése alapján a Délnyugati Frontnak átadjunk további öt lövészhadosztályt, három harckocsihadtestet, egy gépesített hadtestet, hat önálló ezredet, a Voronyezsi Front 6. hadseregének pedig három lövészhadosztályt, egy harckocsihadtestet, hét tüzér- és aknavető-ezredet.

Az 5. harckocsi-hadseregére az a feladat várt, hogy szétzúzza az ellenséget Csernisevszkaja, Morozovszk és Tormoszin körzetében, majd a támadást Tacinszkaja felé kifejllesztve elérje az Északi-Donyecet. A hadművelet sikere azt jelentette volna, hogy a szovjet csapatok megközelítik a Donyec-medencét, elkezdődik Ukrajna felszabadítása.

A legfelsőbb főparancsnok jóváhagyta javaslatainkat és a frontoknak megígérte a csapatokkal és eszközökkel való további feltöltését. Nekem azt a parancsot adta, utasítsam a Délnyugati és a Voronyezsi Front parancsnokát, kezdjék meg a részletes hadműveleti tervek kidolgozását és legkésőbb december első napjaiban terjesszék a főhadiszállás elé végleges hadműveleti elgondolásaikat. Sztálin ahhoz a javaslatomhoz is hozzájárult, hogy a Délnyugati Front 21. hadseregét, a bekerítés belső arcvonalán tevékenykedő 26. hadseregét és a 4. harckocsihadtestet adjuk át a Doni Frontnak. Ily módon a Délnyugati Front parancsnokságának egész figyelme a harc szélső arcvonalára és a későbbi „Saturnus” fedőnevű hadművelet előkészítésére összpontosult.²⁹ A beszélgetés végén Sztálin megállapította, hogy az adott időben a legfontosabb feladat a bekerített német csoportosítás minél gyorsabb felszámolása. Ezáltal csapataink felszabadulnak más feladatok végrehajtására, az ellenség végleges szétzúzására a déli arcvonalon.

– Éppen ezért – mondta befejezésül – a főhadiszállás azt javasolja önnek, hogy haladéktalanul erre az egy dologra koncentráljanak. Ami a „Saturnus” hadműveletet illeti, ezzel foglalkozzék Vatu-tyin és Kuznyecov, Moszkva pedig majd segít nekik.

December 2-án a főhadiszállás minden különösebb módosítás nélkül jóváhagyta a „Saturnus” hadművelet végleges tervét. A főhadiszállás képviselőjévé a Délnyugati és a Voronyezsi Front mellé Voronovot nevezték ki. December elején a főhadiszállás véglegesen meghatározta, milyen csapatokra van szükségük a frontoknak a „Saturnus” hadművelet végrehajtásához. A Délnyugati Fronthoz december 12-ig megérkezett öt lövészhadosztály, a 18., 24. és a 25. gépkocsihadtest, továbbá az 1. gárda gépesített hadtest, hat önálló harc-kocsi-, továbbá 16 tüzér- és aknavető-ezred. A Voronyezsi Front három lövészhadosztályt, egy lövészdandárt, a 17. harckocsihadtes-tet, ezenkívül hét tüzér- és aknavető-ezredet kapott.

November 29-én már Zavariginóban voltam. Itt települt a Doni Front parancsnoki harcálláspontja és törzse. Szeretnék néhány meleg, szívből fakadó szót ejteni ennek a frontnak a parancsnokáról, Konsztantyin Konsztantyinovics Rokosszovszkijről, akit a Vörös Hadse-regegben mindenki kedvelt. Rokosszovszkijnak, a Szovjetunió mar-salljának a nevét az egész világ ismeri. Ő fegyveres erőink egyik kiváló hadvezére. A varsói gépész fia, a régi hadsereg altisztje, akit a polgárháborúban három ízben tüntettek ki Vörös Zászló-renddel, két katonai diplomát szerzett, volt ezred-, dandár-, hadosztály- és hadtestparancsnok és a Mongol Népköztársaság hadseregének ta-nácsadója. Először a 30-as évek elején találkoztam vele, amikor mint az egyik lovashadtest parancsnoka az MPVH Harckiképzési Csoportfőnökségén járt, ahol akkoriban dolgoztam.

Konsztantyin Konsztantyinovics neve már 1941 nyári hónapjaiban gyakran szerepelt a frontújságokban és a központi lapokban. Azok a csapatok, amelyeknek ő volt a parancsnoka, a Moszkváért vívott he-ves harcokban ragyogóan hajtották végre feladataikat. Most, a Ro-kosszovszkij által vezetett Doni Front nemcsak hogy helytállt a reá bízott terepszakaszokon, hanem a többi fronttal együtt kiválóan vég-re is hajtotta a történelmi jelentőségű hadműveletet, a hitlerista csa-patok bekerítését a Volga alsó folyása mentén és utána Paulus cso-portja maradványainak a megsemmisítését, illetve foglyul ejtését.

Később több front parancsnoka volt, méghozzá mindig szerfölött fontos irányokban és szívós munkájával, nagy tudásával, bátorságával, roppant munkabíráásával és az alárendeltekkel való szüntelen törődésével rendkívüli tiszteletet vívott ki magának és mindenki nagyon szerette. Boldog vagyok, hogy a Nagy Honvédő Háború alatt tanúja lehettem Rokosszovszkij hadvezéri tehetségének, minden időben irigylésre méltó nyugalmanak és annak a képességének, amelyel bármilyen bonyolult kérdést bölcsen megoldott. Többször tanúja voltam annak, amint a Rokosszovszkij vezette csapatok kegyetlenül verték az ellenséget, néha hihetetlenül nehéz körülmények között.

Nos, újból közelebről foglalkoztam Sztálingráddal. November 24-től kezdve csapataink heves harcokat vívtak Paulus bekerített csapataival, amelyek rendkívül szívósan védekeztek és gyakran hajtottak végre ellenlökéseket: és mégis a fasiszták által elfoglalt terület ez alatt az idő alatt majdnem a felére csökkent. Ámde a fő feladat teljesítésétől – a bekerített csoportosítás részekre tagolásától és még inkább, végleges megsemmisítésétől – még messze voltunk. Az ellenség (a 6. német hadsereg 17 hadosztályából és a 4. páncélos hadsereg öt hadosztályából állt) tömör védelmet épített ki Sztálingrádtól nyugatra és délnyugatra az Orlovka–Dmitrijevka–Cibenko–Kuporosnoje, összesen mintegy 170 km kiterjedésű arcvonalon. Paulus törzse a csoportosítás közepén, Gumrak faluban tartózkodott. Mint később megtudtuk, a csoportosítás parancsnoksága, reménytelen helyzetét látva, még november 23-án este szabad kezet kért Hitlertől, hogy áttörhessen és kiverelkedje magát a bekerítésből. Hitler ezt válaszolta: „A 6. hadsereg csapatait ideiglenesen kerítették be az oroszok . . . A hadsereg személyi állománya biztos lehet benne, mindent el fogok követni annak érdekében, hogy biztosítsam a hadsereg normális ellátását és idejében felszabadítsam a bekerítésből . . .” Hasonló nyilatkozatot tett Göring is, a német légierő főparancsnoka.

A szovjet csapatok, az ellenség szívós ellenállásába ütközve, kénytelenek voltak megállni. Nyilvánvalóvá vált, hogy az ellenség létszámának megállapításakor mennyire elszámítottuk magunkat. Ráadásul az erőviszonyok a bekerítés belső arcvonalán novem-

ber végén és december első napjaiban továbbra sem a mi előnyünkre változtak, mert nem lévén szabad tartalékjuk, a belső bekerítő erőkből elvett csapatokkal voltunk kénytelenek erősíteni a külső arcvonalat. Erre annál is inkább szükség volt, mivel olyan híreket kaptunk, hogy az ellenség a szovjet–német arcvonal más szakaszairól és Nyugat-Európából dob át csapatokat a sztálingrádi irányba. November utolsó napjaiban a belső arcvonalról a külső arcvonalra, a tormoszini irány megerősítésére kénytelenek voltunk átcsoportosítani a Doni Front 65. és 21. hadseregének több lövészhadosztályát, a kotyelnnyikovói irányba pedig a Sztálingrádi Front 51. hadseregének a belső arcvonalon még megmaradt lövészadosztályait. Ezért december 1-én a következők voltak az erőviszonyok: nálunk – 480 ezer ember, 465 harckocsi, 8490 löveg és aknavető (a légvédelmi lövegek és az 50 mm-es aknavetők nélkül), az ellenség-nél – 330 ezer ember, 340 harckocsi, 5230 löveg és aknavető.

November utolsó napjaiban jelentősen megélénkült az ellenség légi tevékenysége is. Nekünk a sztálingrádi irányban mintegy 790 repülőgépünk volt és ezenkívül a távolbombázó légierő néhány magasabbegysége, s ebből 540 gépet a bekerített ellenséges csoportosítás ellen, 250-et pedig a külső arcvonalon alkalmaztunk. A német hadvezetés mintegy 1070 repülőgépet dobott át ide. Vadászgépeinek zöme azonban kénytelen volt a szállítógépeket kísérni, amelyek legalább valamelyest enyhíteni próbáltak a bekerített csapatok helyzetén. Az ellenséges bombázó- és vadászrepülőgépek a legnagyobb aktivitást november végén tanúsították a külső arcvonal déli és délnyugati szakaszán.

A szovjet hadvezetésnek nem kevés gondot okozott a bekerített ellenséges csoportosítás légi blokádjának a megszervezése. Kezken kijelentem, az első időkben – mindenesetre 1942 decemberéig – lebecsültük ezt a feladatot és csak alkalmyszerűen foglalkoztunk vele: a légierő tevékenységét nem hangoltuk egybe a légvédelmi tüzérség tűzrendszerével, hiányzott a pontos vezetés és nem szerveztük meg az együttműködésüket. Pedig az ellenségnek legalább öt teljesen használható repülőtér állt rendelkezésére, amelyek egyszerre jelentős számú repülőgépet fogadtak. Az élelmiszer-, lőszer- és üzemanyagkészlet napról napra rohamosan csökkent, rengeteg beteget és sebesültet kellett elszállítani, s ezért a német hadvezetés

kénytelen volt szállítás céljára maximálisan igénybe venni a repülőgépeket, még a bombázókat is.

Csak december első felétől kezdtünk komolyabb figyelmet fordítani a bekerített csapatok légi blokádjára. Az ellenséges szállítórepülőgépek elleni harcban a légierő és a tüzérség meglehetősen következetes alkalmazási rendszerét dolgoztuk ki. Az ellenséges repülőgépek megsemmisítésének rendjéért szigorúan felelőssé tettük a bekerítés külső és belső arcvonalán levő csapatokat és pontosan meghatároztuk kötelességeiket (a repülőgépeket akkor kell megsemmisíteni, amikor a bekerítéshez közelednek, továbbá rakodás és felszállás közben). Végül lehetővé tettük vadász-, csata- és bombázórepülőink, továbbá távolharc-tüzérségünk számára, hogy egész napon át tevékenykedjenek, a bekerítésen belül levő repülőtereken és leszállóhelyeken megsemmisítsék az ellenség repülőgépeit. Mindez együttvéve erősen csökkentette a „katlanba” irányuló szállítmányok mennyiségét és megnehezítette a kirakodást.

A főhadiszállás utasításának megfelelően december első napjaitól újból megpróbáltuk széttagolni és megsemmisíteni a bekerített ellenséges csoportosítást. De ezúttal sem értünk el jelentősebb eredményeket. Az ellenség a műszakilag jól kiépített zárrendszerre támaszkodva dühödten ellenállt, heves ellenlökésekkel válaszolt minden előrenyomulási kísérletünkre. Kétségtelen, hogy ebben az általunk elkövetett hibáknak is volt bizonyos negatív szerepe. A legfelsőbb főparancsnok december 4-i távirata utalt ezekre. Íme, a tartalma: „Mihajlov elvtársnak. Az ön feladata az, hogy egyesítse Ivanov és Doncov tevékenységét.³⁰ Az ön parancsa ellenére 2-án és 3-án Ivanov támadott, Doncov azonban képtelen volt támadni. Az ellenség számára lehetővé vált a manőverezés. 4-én Doncov fog támadni, Ivanov pedig nincs olyan helyzetben, hogy támadjon. Az ellenség számára ismét lehetővé válik a manőverezés. Kérem önöket, a jövőben ne kövessenek el ilyen hibákat. Mielőtt kiadná a parancsot Ivanov és Doncov együttes támadására, meg kell győződnie róla, képesek-e arra. 1942. XII. 4. 7 óra 06 perc. Vasziljev.”³¹

A hadművelet sikertelenségének azonban nem ezek a hibák voltak a főokai, hanem az, hogy nem állt rendelkezésünkre elég erő. Ráadásul a felderítés adatai szerint a hitlerista hadvezetés a bekerí-

tett csoportosítás felmentésére és Sztálingrádnál az eredeti helyzet visszaállítására az arcvonál délkeleti szakaszán megalakította a „Don” hadseregcsoportot, von Manstein vezértábornaggyal az élén. Neki rendelték alá a „Hollidt” hadsereggközvetlen hadműveleti csoportot, a 3. román hadsereget és a „Hoth” csoportot, amely a 4. német páncélos hadseregből és a 4. román hadseregből, továbbá a 6. hadsereg és részben a 4. német páncélos hadsereg Sztálingrád körzetében bekerített csapataiból állt. Tudomásunkra jutott, hogy a „Hoth” csoporton belül a felmentő hadművelet céljára két csapásmérő csoportosítás alakul: az egyik Kotyelnnyikovo, a másik Tormoszín körzetében.

A külső arcvonálunk déli és délnyugati szakaszán eléggé aggasztó helyzet arra kényszerített bennünket, hogy a belső arcvonál rovására tovább erősítsük azt. Így, a Sztálingrádi Front parancsnokának intézkedésével az 51. hadseregnek átadtuk a 13. harckocsihadtestet, továbbá néhány önálló harckocsi- és tüzérezredet.

December 4-én jelentettem az itteni helyzetet a legfelsőbb főparancsnoknak. Ő elrendelte, hogy fő csapásmérő erőként a bekerített csapatok megsemmisítése végett a főhadiszállás tartalékából a Doni Fronthoz kell irányítani a 2. gárdahadsereget több más egységgel és magasabbegységgel együtt. A 2. gárdahadsereg I. I. Miszszan vezérőrnagy I. gárda-lövészhadtestéből, P. G. Csancsibadze vezérőrnagy 13. gárda-lövészhadtestéből és K. V. Szviridov vezérőrnagy 2. gárda gépesített hadtestéből állt. Amikor a főhadiszállás Tambov, Csapligin, Micsurinszk körzetében válogatott magasabbegységekből megszervezte ezt a hadsereget és olyan tapasztalt hadvezért nevezett ki parancsnokává, mint R. J. Malinovszkij altábornagy, aki már ebben a háborúban volt a 48. lövészhadtestnek, a 6. hadseregnek, a Déli Frontnak, a doni hadseregcsoportnak és a 66. hadseregnek a parancsnoka, különleges reményeket fűzött hozzá a német-fasiszta csapatok déli szárnya szétzúzásának nagy hadászati tervében. Erről a gondolatról most sem mondott le, amikor a 2. gárdahadseregnek egyelőre azt a feladatot adta, hogy vegyen részt Paulus bekerített csapatainak a megsemmisítésében.

Ugyanazon a napon A. G. Karponoszov altábornagyon keresztül, aki a fegyvernemek és a tartalékok szervezését irányította, utasítottam a vezérkart, kövessen el mindent annak érdekében, hogy a

2. gárdahadsereg összpontosítása december 18-ra befejeződjék a Doni Front körzetében. December 5-én a vezérkar jelentette, hogy a hadsereg szállítására 165 vasúti szerelvényt vesz igénybe és a hadsereg december 4-én 18 órakor már meg is kezdte a berakodást. Ugyanakkor a délnyugati irány megerősítésére a főhadiszállás elrendelte az 5. csapásmérő hadsereg megszervezését is azzal, hogy december 9-ig bontakozzon szét a Délnyugati Front 5. harckocsi-hadserege és a Sztálingrádi Front 51. hadserege között, és a Sztálingrádi Frontnak rendeljék alá. Az 5. csapásmérő hadsereg két lövészadosztályból, a Főparancsnoksági Tartalék 7. harckocsihadtestéből, az 5. harckocsi-hadsereg balszárny magasabbegységeiből, a 4. gépcsített hadtestből és a Sztálingrádi Front három lövészadosztályából állt. Parancsot kaptam még arra, hogy ennek a hadseregnek a megerősítésére a Sztálingrádi és a Doni Fronttól vegyék el két páncéltörő tüzérezredet, a Főparancsnoksági Tartalékból 2-3 repülőezredet és két gárda aknavető ezredet.

A hadsereg parancsnokává M. M. Popov altábornagyot nevezték ki, aki egyidejűleg megmaradt a Sztálingrádi Front parancsnokhelyettesi beosztásában is. Popov, aki korábban a leningrádi katonai körzet, az Északi Front, a 61. és a 40. hadsereg parancsnoka volt, legtehetségesebb hadvezéreink közé tartozott. Helyettesévé V. D. Cvetajev altábornagyot, a hadsereg törzsfőnökévé A. K. Kondratyev vezérőrnagyot nevezték ki. Az 5. csapásmérő hadsereg feladata az volt, hogy az 5. harckocsi-hadsereggel együttműködve semmisítse meg az ellenség nyizsnyc-csirszkajai és tormoszini csoportosítását, nehogy áttörjenek és egyesüljenek a bekerített csoportosítással. Utána a hadseregnek tovább kellett támadnia a Dontól északra Uszty-Bisztrjanszkaja általános irányban.

December 5-re virradó éjjel Rokosszovszkijjal és Jerjomenkóval együtt hozzáfogtam Paulus csapatai új megsemmisítési tervének a kidolgozásához. December 9-én a tervet a főhadiszállás elé terjesztettem. A terv három, egymás után következő szakaszban képzelte el a bekerített csoportosítás szétagolását és megsemmisítését: az első szakaszban a Doni Front erői négy ellenséges hadosztályt semmisítenek meg a Rosszoska folyótól nyugatra; a második szakaszban a Doni Front, zömmel a 2. gárdahadsereg délkeleti irányú, Voroponovóra mért csapásával és a Sztálingrádi Front 64. hadserege

Peszcsankán át szintén Voroponovo ellen irányuló találkozó csapásával a bekerített csoportosítás déli részén elszigeteli és utána foglyul ejti az ellenséges csapatokat; végül a harmadik szakaszban a Doni és a Sztálingrádi Front valamennyi, a belső arcvonalon tevékenykedő hadseregének Gumrak általános irányban mért csapása véglegesen megtöri az ellenség ellenállását és felszámolja a bekerített erőket.

A főhadiszállás december 11-én alapján véve jóváhagyta a tervet, csupán ahhoz ragaszkodott, hogy az első két szakasz feladatait már az első szakaszban hajtsuk végre, amelynek célja az, hogy a két front csapatai Baszagrino–Voroponovo vasútállomás körzetébe előrenyomulva szigeteljék el és legkésőbb december 23-ig semmisítsék meg az ellenség nyugati és déli csoportját. A főhadiszállás december 18-ra rendelte el a hadművelet megkezdését. Tervünket tehát nem módosította lényegesen.

Az ellenség azonban nem késlekedett a maga „módosításaival”. December elején, amikor az említett terven dolgoztunk, Zavariginóba, a Doni Front törzséhez olyan jelentések kezdtek érkezni a Délnyugati és a Sztálingrádi Fronttól, hogy Kotyelnjikovo körzetében és másutt is nagy ellenséges erők összpontosulnak. A német légiőő fokozottan oltalmazta ezt a körzetet és ugyanakkor 51. hadseregünkkel szemben is nagyobb aktivitást tanúsított. A Sztálingrádi Front parancsnokának elhatározása alapján megkíséreltük Kotyelnjikovo elfoglalását. Bár ez a vállalkozás nem járt sikerrel, annyit megállapítottunk, hogy ide az ellenség nagy páncélos erői érkeznek, többek között a 6. páncélos hadosztály, amelyet sürgősen ide dobtak át Franciaországból. Ily módon a tények arra utaltak, hogy a németek már a közeli napokban támadásra készülnek a kotyelnjikovói irányban, hogy felmentsék Paulus csapatait.

Ugyanebben az időben a Délnyugati Front balszárnyán az 5. harckocsi-hadseregnek minden erőfeszítése ellenére sem sikerült felszámolnia az ellenségnek a Don bal partján Nyizsnyec-Csirszkaja körzetében és a Csir keleti partján levő hídfőit. Bennünket továbbra is nyugtalanított ez, annál is inkább, mivel a körzetekbe az utóbbi napokban újabb ellenséges erők érkezését derítették fel, a Verhnyec–Csirszkaja és a bekerített ellenség közti távolság pedig nem haladta meg a 40 km-t.

December 9-én reggel felkerestem az 51. hadsereget és az 5. harckocsi-hadsereget, hogy először is pontosan megállapítsam, mi a helyzet, másodszor pedig figyeljem, amint az 5. csapásmérő hadsereg csapatai megérkeznek az említett két hadsereg csatlakozására. Este F. I. Tolbuhin 57. hadseregének a harcálláspontján, Verhnye-Caricinszkojében voltam. Itt a vezérkar utasítására hírközpont létesült, ezért beszélni tudtam a Sztálingrádi és a Délnyugati Front parancsnokával, s megállapítottam, hogy abban az időpontban hol tartózkodik a Sztálingrádi Front tartalékából, a Volga keleti partjáról átdobott 87., 300. és 315. lövészhadosztály, amelyeket a főhadszállás az 5. csapásmérő hadsereg megerősítésére szánt. Beszéltem az 5. csapásmérő hadsereg, a 7. harckocsihadtest és a 3. gárda-lovashadtest parancsnokával. December 10-én az 51. hadsereg és az 5. csapásmérő hadsereg csapatainál, valamint az 5. harckocsi-hadsereg balszárnyán voltam, közvetlenül megismerkedtem az arcvonal helyzetével, beszélgettem a hadseregek és a magasabbegységek parancsnokaival.

Abban az időben az ellenség „Don” hadseregcsoportja Vesenszka-jától a Manics folyóig terjedő arcvonalat tartotta megszállva. Mintegy 30 hadosztályból állt, nem számítva Paulus bekerített csapatait. Közülük 17 hadosztály a Délnyugati Fronttal, 13 pedig az 5. csapásmérő hadsereggel és a Sztálingrádi Front 51. hadseregével állt szemben. Az 5. csapásmérő hadsereggel egy gyalogos-, egy repülő- és egy páncélos hadosztály nézett farkasszemet; ezenkívül a foglyok vallomása szerint Tormoszín körzetében tételeztük fel a tartalékban levő 17. páncélos hadosztályt. Az 51. hadsereggel mintegy 10 hadosztály állt szemben (igaz, ezek között volt 6 román gyalogos- és lovashadosztály, amelyek novemberben súlyos veszteségeket szenvedtek). A mi csapatainknak az 5. csapásmérő hadsereg sávjában volt a legtömörebb csoportosítása. Az 51. hadsereg magasabbegységeinek feltöltöttségi foka alacsony volt. Egészében véve ezek a hadseregek és a 7. harckocsihadtest anyagi biztosítottsága nem volt kielégítő; különösen vonatkozott ez a lőszerre és az üzemanyagra.

December 11-én reggel parancsomra P. A. Rotmisztrovnak, a 7. harckocsihadtest parancsnokának harcálláspontjára megérkezett M. M. Popov, az 5. csapásmérő hadsereg és I. A. Plijev, a 3. gárda-lo-

vashadtest parancsnoka. Itt kidolgoztuk a Ricskovszkoje és Verhnye-Csirszkaja körzetére vonatkozó általános tervünket, amelynek az volt a célja, hogy megakadályozzuk az ellenség kotyelnikovói és nyizsnye-csirszkajai csoportosításának az egyesülését arra az esetre, ha megkísérelnék felmenteni Paulus csapatait. Mindenekelőtt azt terveztük, hogy a 7. harckocsihadtest és két lövészadosztály erőivel meglepetésszerűen elfoglaljuk a ricskovszkojei hídfőt.

December 12-én reggel Verhnye-Caricinszkojében voltam. Ott tudtam meg, hogy az 51. hadsereg arcvonalán, miután tűzérésünk rövid tűzcsapást mért a Kotyelnikovo–Sztálingrád vasútvonalat védő 302. lövészadosztály és a tőle kissé keletebbre védő 126. lövészadosztály állásaira, a hitleristák Kotyelnikovo körzetéből támadást indítottak. Amint feltételeztük, ebben a „Hoth” hadseregközvetlen csoport 57. német páncélos hadtestének a hadosztályai vettek részt. A támadók harcrendje nehéz harckocsikkal volt megerősítve. A szárnyakon román gyalogos magasabbegységek tevékenykedtek. Az ellenség csapását három meglehetősen gyenge lövészadosztályunk, a 4. lovashadtest két lovashadosztálya és egy harckocsidandár hárította el. Az ellenség 6. és 23. páncélos hadosztálya, amelyeknek csapása főleg a mi 302. lövészadosztályunkat érte, jelentős túlerejét kihasználva, a légierő támogatásával áttörte védelmünket és északkeleti irányban kezdte visszaszorítani csapatainkat.

Hruscsovval, a Sztálingrádi Front haditanácsának a tagjával, aki szintén Verhnye-Caricinszkojében tartózkodott, az Akszaj-Jeszau-lovszkij folyóhoz, Zsutovo vasútállomásra siettünk, hogy a helyszínen tájékozódjunk a helyzetről. December 12-én estére az ellenség 6. páncélos hadosztályának éle egyes szakaszokon már elérte az Akszaj déli partját, a vasútvonal mentén támadó 23. páncélos hadosztálya pedig a vasútvonaltól és az Akszaj folyó Krugljakovnál levő közúti hídjától délre 10–15 km-t nyomult előre. Az 51. hadsereg arcvonalán akkoriban nagyjából a következők voltak az erőviszonyok: nálunk – 34 000 ember, az ellenségnél – 76 000; harckocsi 77 – 500-zal szemben; löveg és aknavető (76 mm-es és ennél nagyobb űrméretű) 147 – 340-nel szemben. Ily módon 51. hadseregünk igen súlyos helyzetbe került.

Verhnye-Caricinszkojéba való visszatérésem után összeköttetés-

bc léptem a Sztálingrádi Front parancsnokával, aki Rajgorodban tartózkodott. Meggyeztünk abban, hogy azonnal gondoskodik az 51. hadsereg megerősítéséről, ezenkívül az erők egy részét a Miskova folyó menti védelem megszervezésére fordítja. Utána elindultam Zavarikinóba, hogy a főhadiszállás értesítése után erősebb intézkedéseket tegyenek a Kotyelnjikovo felől támadó hitleristák ellen. Minthogy nem tudtak rögtön kapcsolni a legfelsőbb főparancsnokhoz, tájékoztattam a déli helyzetről a Doni Front parancsnokát, Rokosszovszkijt és az abban az időben törzsénél tartózkodó Malinovszkijjal, a 2. gárdahadsereg parancsnokával közöltem, kérni fogom a főhadiszállást, hogy amint a 2. gárdahadsereg magasabbcsoegségei megérkeznek, azonnal küldjék őket Sztálingrádtól délre, Manstein támadó csapatai ellen. Javasoltam Malinovszkijnak, hogy a hadseregének már megalakult egységei és magasabbcsoegségei azonnal induljanak a Miskova folyóhoz, hogy az ellenséget megelőzve, onnan erősen visszaverjék annak támadását. Meg kell jegyezni: a gárdistákat szállító 165 vasúti szerelvényből Sztálingrád északnyugati körzetébe addig csak 60 érkezett meg és rakodott ki. A hadsereg törzse és az 1. lövészhadtest velük érkezett meg.³²

Végül azt ajánlottam Malinovszkijnak, hogy a csapatok vezetésének mihamarabbi megszervezése érdekében az első időkben vegye igénybe az 57. hadsereg parancsnoki harcálláspontját, a hadsereg parancsnokát, F. I. Tolbuhint pedig megkértem, hogy 2. gárdahadsereget minden módon támogassa a vezetés megszervezésében és az üzemanyaggal való ellátásban, amiben különösen nagy hiányt szenvedett. Nemsokára beszéltem a legfelsőbb főparancsnokkal. Jelentettem, hogy az ellenség páncélos erői Kotyelnjikovo felől nagy támadást indítottak s ezek elérték az Akszaj folyót, továbbá, hogy tartalékok hiánya miatt az ellenség áttörheti a bekerítés külső arcvonalát. Ennek a veszélynek a megszüntetése végett komoly és sürgős intézkedésekre van szükség: meg kell erősíteni a külső arcvonalat, valamint a belső arcvonal déli és délnyugati szakaszát. Ez megtörténik ugyan, de korántsem elegendő. Utána kértem a legfelsőbb főparancsnokot, engedélyezze, hogy azonnal megkezdjük a beérkező 2. gárdahadsereg átdobását a Doni Fronthoz, hogy a Miskova folyó mentén feltartóztassa Manstein előrenyomuló csapatait,

utána rendeljük alá a Sztálingrádi Frontnak. Paulus bekerített csapatainak felszámolását pedig ideiglenesen halasszuk el.

Sztálin eleinte elég hevesen ellenezte ezt a javaslatot. Azt mondta, hogy a 2. gárdahadseregnek a Doni Fronttól a Sztálingrádi Frontnak való átadását az Állami Honvédelmi Bizottság fogja megvizsgálni.

Itt szükségesnek tartom, hogy kissé eltérjek a tárgytól. Visszaemlékezéseimben nemegyszer hivatkozom a főhadiszállásnak tett jelentéseimre, a vele folytatott beszélgetésekre és a közben néha előterjesztett javaslataimra. Azt hiszem, nincs értelme külön leszögezni, ezt korántsem azért teszem, mintha a leírt eseményekben játszott szerepemet ki akarnám domborítani. Hiszen beosztásom írta elő azt, hogy jelentsek és ilyesfajta javaslatokat tegyek: mint vezérkari főnöknek tájékoztatnom kellett a legfelsőbb főparancsnokot az arcvonal minden fontos eseményéről. Sztálinnal a frontparancsnokok intézkedéseit is közöltem, beszámoltam neki döntéseikről és tolmácsoltam a főhadiszálláshoz intézett kéréseiket. Természetesen, ilyenkor az egyes kérdésekben a vezérkar álláspontját is kifejtettem.

Naponta kétszer kötelező volt jelenti a legfelsőbb főparancsnoknak az arcvonal helyzetét: déli 12 órakor az éjszakai eseményeket és 21–22 órakor a napi változásokat. A komoly eseményeket a vezérkar azonnal jelentette. A legfelsőbb főparancsnoknak tett jelentés előtt a vezérkari főnök meghallgatta – minden frontra vonatkozóan – a hadművelleti csoportfőnök beszámolóját, amelyen jelen volt a csoportfőnökségnek az a tisztje vagy tábornoka, aki az adott frontért volt felelős. Minden tisztázandó kérdésben összeköttetésbe léptem a front törzsfőnökével vagy parancsnokával, továbbá a honvédelmi népbiztosság felelős személyiségeivel. Mint a főhadiszállás képviselője, jelentéseimet rendszerint azokra a frontokra korlátoztam, amelyek tevékenységét egybehangoltam, bár kevés nap múlt el anélkül, hogy a legfelsőbb főparancsnokkal folytatott beszélgetés közben ne kerültek volna szóba más frontok, továbbá a főhadiszállás tartalékai képzésének és alkalmazásának a problémái is.

Amikor a frontoknál tartózkodtam, mindig szoros kapcsolatot tartottam a parancsnokságokkal, ismertem döntéseiket, és rendszerint

közvetlenül részt vettem azok kidolgozásában. Ezért valamennyi hadműveleti javaslat, amelyet a főhadiszállás elé terjesztettem, a főhadiszállás képviselője, a frontparancsnokság és a törzs, továbbá a vezérkar és a honvédelmi népbiztosság felelős személyiségei kollektív munkájának az eredménye volt.

December 13-ra virradó éjjel nagy izgalommal vártam a főhadiszállás döntéseit. Az ellenségnek a kotyelnnyikovói irányban a Sztálingrádi Front gyenge csapatai ellen indított támadása és a 48. páncélos hadtest erőinek összpontosítása Ricskovszkoje és Nyizsnye-Csirszkaja körzetében parancsolóan előírta számunkra azt, hogy csapatainak fő erő kifejtését elsősorban a felmentő csoportosítás szétzúzására összpontosítsuk. Különben Paulus bekerített csapatai kiüríthettek volna a „katlanból”.

Természetesen még jobb lett volna ide további tartalékokat átdobni. Ámde a vasútvonalak túlterheltsége miatt nem volt lehetőségünk arra, hogy ezt időben megtegyük. És a főhadiszállás egyetértett a javaslattal: Manstein csapatai ellen a kotyelnnyikovói irányban felhasználhatjuk a 2. gárdahadsereget. December 13-án hajnalban 5 óra tájban megkaptam az idevágó utasításokat a legfelsőbb főparancsnoktól. Úgy rendelkezett, hogy a 2. gárdahadsereget a Doni Front december 15-én adja át a Sztálingrádi Frontnak és az ellenséges felmentő csoportosítások megsemmisítésének irányításával engem bízott meg. A közeli napokban jelentenem kellett elképzeléseimet: miként szándékozom alkalmazni a 2. gárdahadsereget a kotyelnnyikovói irányban.

Egyébként a Doni Front parancsnoka, Rokosszovszkij, nem értett egyet azzal, hogy a 2. gárdahadsereget adjuk át a Sztálingrádi Frontnak. Sőt mi több, rendületlenül kérte, ne tegyünk ezt, és Sztálint is megpróbálta rábírni erre.

‘Még a háború után is többször emlegette az esetet.

– Akkor mégsem volt igazad – mondta. – Én a 2. gárdahadsereggel még Manstein megérkezése előtt szétzúgtam volna Paulus éhező és fázó hadosztályait.

December 14-én 22 óra 30 perckor megkaptuk a hivatalos direktívát, amely elrendelte: ideiglenesen halasszuk el a „Gyűrű” hadművelet végrehajtását és a 2. gárdahadsereget indítsuk el délnek. Ezzel kapcsolatban a főhadiszállás megparancsolta, hogy a beke-

rítés belső arcvonalán harcoló csapatokkal folytassuk Paulus csapatainak rendszeres pusztítását a levegőből és a földön, se éjjel, se nappal ne engedjük lélegzethez jutni az ellenséget, zárjuk még szorosabbra a bekerítést és csírájában fojtsuk el a bekerített csapatok kitörési kísérleteit. Manstein csapatai visszaverésének általános elgondolását a direktíva így fogalmazta meg: déli csapataink fő feladata – Trufanov (51. hadsereg) és Malinovszkij zúzzák szét az ellenség kotyelnnyikovói csoportját, a legközelebbi napokban foglalják el Kotyelnnyikovót és ott tartósan vessék meg lábukat. December 19-én a főhadiszállás N. N. Voronovot, aki a Délnyugati Frontnál tartózkodott, a Doni és a Sztálingrádi Fronthoz küldte, hogy segítsen parancsnokainak a Paulus bekerített csapatai felszámolására irányuló hadművelet előkészítésében és végrehajtásában. A direktívában ez állt: „Voronov elvtársat a Sztálingrádnál bekerített ellenséges csapatok megsemmisítésével megbízott Vaszilevszkij elvtárs helyetteseként a Sztálingrádi és a Doni Front körzetébe küldjük... Voronov elvtársat, mint a főhadiszállás képviselőjét és Vaszilevszkij helyettesét utasítjuk, hogy legkésőbb december 21-ig terjessze a főhadiszállás elé a Sztálingrádnál bekerített ellenséges csapatok védelmének áttörésére és öt-hat nap alatt történő felszámolásukra vonatkozó tervét.”

Az a döntés, hogy a 2. gárdahadsereget a kotyelnnyikovói irányban alkalmazzuk, a december 13-ig kialakult helyzetben a legcélszerűbb volt, mert még az is meglehetősen kellemetlen helyzetbe hozott volna bennünket, ha a hadsereg déli irányban történő előrevonása akárcsak jelentéktelenül is lelassul. December 14-re virradó éjjel a főhadiszállás még egy nagyon fontos döntést hozott: módosította a Délnyugati Front, valamint a Voronyezsi Front balszárnya főcsapásának az irányát. A „Saturnus” terv szerint ez a csapás egyenesen délnek, Millerovón keresztül Rosztov, vagyis a szovjet-német arcvonal déli szárnyán levő egész ellenséges csoportosítás hátába irányult. Most azonban a főhadiszállás úgy döntött, hogy a Don középső folyása mentén levő olasz hadsereg szétzúzása után a csapást délkelet, Morozovszk és Tormoszín felé, vagyis Manstein felmentő csoportosításának a hátába méri.

Mivel a főhadiszállásnak ez a döntése különösen érdekes és egyesek, akik írtak róla, kétségbe vonják helyességét, egy kissé rész-

letesebben foglalkozom vele. Mindenekelőtt, mi vezérelte a főhadiszállást akkor, amikor lemondott egy ilyen fontos és már előkészített hadászati döntés végrehajtásáról? Erre a kérdésre a legfelsőbb főparancsnok december 13-i, Voronovnak, Vatulynak és Golikovnak szóló direktívája ad választ. Ez megállapítja, hogy november végén, amikor a „Saturnus” hadműveletet elterveztük, a helyzet kedvező volt végrehajtására és a hadművelet teljesen indokoltnak tűnt. „Később azonban a helyzet kedvezőtlenül alakult számunkra. Romanyenko³³ és Leljusenko³⁴ védelemben van és nem tud előremozdulni, mivel ez alatt az idő alatt az ellenségnek sikerült nyugatról átdobnia ide több gyalogos (az okmányban lövész – *A szerző.*) hadosztályt, valamint páncélos magasabbegységeket, amelyek faltartóztatják őket. Ennek következtében az észak felőli támadást Romanyenko kelet felől nem tudja közvetlenül támogatni, s ezért a Kamenszk–Rosztov elleni támadás nem számíthat sikerre.” A továbbiakban Sztálin megállapította, hogy a 2. gárdahadsereg nem vehető igénybe a „Saturnus” hadművelet céljára, mivel más arcvonalon van lekötve. „Mindezek alapján módosítani kell a »Saturnus« hadműveletet. Ez a módosítás abban áll, hogy a főcsapás nem dél felé, hanem délkelet, Nyizsnyij–Asztahov felé irányul és el kell érnie Morozovszkot, hogy az ellenség bokovszkaja–morozovszkij csoportját átkaroljuk, hátbatámadjuk és Romanyenko, valamint Leljusenko erőinek kelet felőli, továbbá Kuznyecovnak és a hozzá beosztott gyorscsapatoknak északnyugat felőli egyidejű csapásával megsemmisítsük. Filippov (Golikov – *A szerző*) feladata ezzel kapcsolatban az, hogy segítsen Kuznyecovnak az olaszokat megsemmisíteni, Kremenkov körzetében a Bogucsar folyóig előrenyomulni és erős utóvédet alkotni az ellenség esetleges nyugat felől mért csapása ellen is.” A direktíva előírta, hogy az áttörést ugyanazokban a körzetekben kell végrehajtani, ahol azt eredetileg a „Saturnus” hadműveletben terveztük. Az áttörés után a csapás irányát meg kellett változtatni délkelet, Nyizsnyij–Asztahov–Morozovszk felé, a Romanyenko és Leljusenko hadseregével szemben álló ellenség hátába. A „Kis Saturnus”-nak nevezett hadműveletet december 16-ra terveztük. A direktívából világosan kitűnik, hogy a „Saturnus” hadműveletről való lemondás fő oka az volt, hogy megváltozott a hadműveleti helyzet a sztálingrádi irányban. Ennek következ-

tében a szovjet hadvezetés számára már nem volt lehetséges, hogy kelet felől mért erős csapással támogassa és kifejlessze a Délnyugati Front Millerovo–Rosztov elleni csapását, amelyre a főhadiszállás korábban, mint ahogy ez a direktívából kitűnik, a 2. gárdahadsereget jelölte ki. A németek azzal, hogy Kotyelnikovó körzetében összpontosították az 57. páncélos hadtestet és Ricskovszkoje, valamint Nyizsnye-Csirszkaja körzetében tartották állásaikat, komoly veszélyt jelentettek számunkra: hátha mégis sikerül felmenteniük Paulus bekerített csapatait. Egyes eseményekről, amelyek kihatottak a helyzet változására, már beszéltünk.

A bekerített erők megsemmisítésének elhúzódása volt az a fő ok, amely a sztálingrádi és a középső doni irányban megváltoztatta a hadműveleti helyzetet és befolyásolta a „Saturnus” hadművelet további alakulását.

Az is kihatott a hadműveleti helyzetre, hogy az 5. harckocsi-hadsereg nem teljesítette feladatát – a „Saturnus” hadművelet előtt nem zúzta szét az ellenséget Csernisevskaja körzetében és nem szorította vissza a Dontól, továbbá nem foglalta el Tormoszin–Morozovszk körzetét. Ez szükséges volt ahhoz, hogy Paulust délnyugatról szilárdan elszigeteljük és kedvező feltételeket teremtsünk a csapás kifejlesztéséhez Tacinszkaja, Lihaja és tovább, Rosztov irányában. Annak is kedvezőtlen hatása volt, hogy a „Saturnus” kezdetét december 10-ről áttettük 16-ra. Ha a hadműveletet december 10-én elkezdjük, joggal feltételezhetjük, hogy a Délnyugati Front és a Voronyezsi Front balszárnny csapatainak december 16-ig elért sikere megakadályozta volna azt, hogy Manstein csapatai december 12-én támadást indítsanak a kotyelnikovói irányban. A hatnapos késedelem lehetővé tette a német hadvezetésnek, hogy a Délnyugati Front jobb szárnyával szemben álló és különösen a tormoszin-verhnyec-szirszkajai, valamint a kotyelnikovói irányban levő csoportosításait megerősítse. Mindez meggyőzően bizonyítja azt, hogy tökéletesen helyes volt az az elhatározás, amely a csapás irányát délről délkeletre módosította.

A 2. gárdahadsereg beérkezett csapatainak a Sztálingrádi Front déli szárnyára való átdobása gyors ütemben történt. A nagy hideg ellenére a csapatok naponta 40–50 km-t tettek meg. A hadsereg parancsnoka arra törekedett, hogy amint csapatai elérték a Miskova

folyót, olyan csoportosítást alakítson, amely mindenekelőtt feltartóztatja az ellenséget ezen a terepszakaszon, megakadályozza a bekerítettek megközelítését és egyúttal lehetővé teszi azt, hogy a hadsereg csapatai döntő támadásba menjenek át. A frontparancsnok helyeselte ezt az elhatározást. A hadsereg erői egy részének legkésőbb december 18-án reggelre szét kellett bontakoznia a Miskova folyó északi partján a védelem megerősítésére, az erők zömének, köztük a 2. gárda gépesített hadtestnek pedig gyorsan összpontosulnia kellett északabbra, a „Krep” szovhoz körzetében, hogy ellencsapást mérjen a támadó ellenségre. A 2. gárdahadsereg beérkezéséig a Miskova folyónál az ellenséget a 13. harckocsihadtesttel, egy lövészadosztállyal és egy önálló harckocsidandárral megerősített 51. hadseregnek kellett feltartóztatnia. Ugyanide irányították az 5. csapásmérő hadsereg bal szárnyán levő 4. gépesített hadtest egységeit is. Bár a harckocsi- és a gépesített hadtest állománya a hosszú ideig tartó megfeszített harcokban igen megritkult, ezek a hadtestek is később mégis fontos szerepet játszottak.

December 13-án az Akszaj-Jeszaulovszkij folyó mellett csapataink heves harcokba bocsátkoztak a túlerejű ellenséggel. December 14-én a német csapatok helyenként leküzdötték ezt a terepszakaszt és elfoglalták Verhnye-Kumszkijt. December 14-én reggel az 5. csapásmérő hadsereg támadásba ment át, hogy a nyizsnye-csirszkajai irányban lekösse a hitleristákat és a nyugat felől mért csapás ellen biztosítsa az 51. hadsereg jobb szárnyát. Estig a 7. harckocsihadtestnek a 258. és a 4. gárda-lövészadosztállyal együtt sikerült kiszorítania az ellenséges erőket a ricskovszkojei hídfőből és megkapaszkodnia a hídfőben. Másnap Volszkij 4. gépesített hadteste, amelynek mindössze 70 harckocsija maradt, a front tartalékából érkező 87. lövészadosztállyal együtt kiverte az ellenséget Verhnye-Kumszkijból és megállította további északkeleti irányú előrenyomulását. Manstein élosztagai akkor mindössze ötven kilométerre voltak Paulus csapataitól. December 16-án 1 óra 50 perckor M. M. Popov rádión az alábbiakat közölte velem: „A Don keleti partját teljesen megtisztítottuk. Az átkelőhelyek használható állapotban vannak. Ellenőrzöm áteresztőképességüket. XII. 16-án virradatkor Verhnye-Csirszkajában leszek és mindent jelentek.”

Itt elkeseredett harcok dúltak. Központjuk továbbra is Verhnye-

Kumszkij körzete volt. Ez a helység többször is gazdát cserélt. Csapataink a nagy veszteségek ellenére is rendkívül szívósan harcoltak. Különösen fontos szerepük volt a 4. gépesített hadtest és a 13. harckocsihadtest váratlan ellencsapásainak. December 17-én reggeltől az ellenség még hevesebben támadott. December 18-án a 2. gárdahadsereg két lövészhadosztálya bontakozott szét a Miskova folyó mentén, a 2. gárdagépesített hadtest pedig a „Krep” szovhonnál összpontosult. A vezetés megkönnyítése végett Malinovszkijnek rendelték alá a 4. lovashadtestből délre harcba lépett 4. gépesített hadtestet és a 87. lövészhadosztályt. Ab Akszaj és a Miskova folyók között és attól délre a harc egyre nagyobb erővel bontakozott ki.

December 18-án a legfelsőbb főparancsnoknak jelentést küldtem, amelyben beszámoltam a kotyelnikovói és nyizsnye-csirszkajai irányban kialakult helyzetről és kifejtettem a 2. gárdahadseregnek az ellenség kotyelnikovói csoportosítása elleni alkalmazására vonatkozó javaslataimat. Ezeket a javaslatokat Malinovszkijjal közösen dolgoztuk ki és Jerjomenkóval, a Sztálingrádi Front parancsnokával is egyeztettük. Idézek egy részt a jelentés második pontjából, mivel hivatkoznom kell rá: „Kérem jóváhagyni Jakovlev³⁵ további tervezési és működési tervét. 21-re virradó éjjel és 21-én Jakovlev gárda-lövészhadtestei bontakozzanak szét a Miskova folyó mentén a Nyizsnye-Kumszkij-Kapkinszkij szakaszon, a 2. gárda gépesített hadtest Peregruznij, Akszaj, Selesztov körzetében összpontosuljon és XII. 22-én reggel kezdje meg az aktív tevékenységet. XII. 22-én a gárda-lövészhadtestek főcsapásukat Gromoszlavka, Sesztakov irányában és tovább a vasútvonal mentén Kotyelnikovó irányában mérván, Volszkij hadtestével együttműködve véglegesen zúzzák szét az ellenséget Verhnye-Kumszkij körzetében, tisztítsák meg az Akszaj folyó északi partját és annak déli partját elérve erősítsék azt meg. A 2. gárda gépesített hadtest Akszaj közetéből az ellenség szárnyai és háta irányában tevékenykedve, Darganovon keresztül XII. 22-én estére erős előrevetett osztagával foglalja el Kotyelnikovót, főerői nyomuljanak előre Pimen-Csernyi, Gremjacsaja körzetébe és kapaszkodjanak meg a Kotyelnikovótól északra tevékenykedő ellenséges csoportosítás hadtápvonalain. XII. 23. – a Kotyelnikovótól északra levő ellenség megsemmisítése a 2. gárda gépesített hadtest erős

utóvédjével Dubovzskoje irányában és a gárda-lövészhadtestek előrenyomulásával a Vehrnye-Jablocsnij–Pimen–Csernyi–Darganov-vonalra. XII. 24. – a gárda-lövészhadtestek előrenyomulnak a Majorszkij–Kotyelnjikovo–Poperecsnij vonalra, a 2. gárda gépesített hadtestet és Volszkij hadtestét előrevezve a Szal folyóhoz, ahol megszállják a vasútvonalat. Jakovlev említett tevékenységét kelet felől Trufanov hadserege biztosítja, amely a 38., a 302., a 126. és a 91. lövészadosztályból, valamint két harcoksidandárból áll és csatlakozni fog hozzá Sapkin lovashadteste,³⁶ amely az elmúlt napokban kezdett beérkezni Plodovitoje körzetébe.

Popovot utasítani kell, hogy XII. 20-án északnyugati irányból mért csapással foglalja el Nyizsnye-Csirszkaját, majd utána Romanenkóval együtt Tormoszin irányában XII. 24-én estére érje el a Cimla folyót...³⁷

December 19-én 0 óra 50 perckor érkezett meg a legfelsőbb főparancsnok válasza. Jóváhagyta javaslatainkat. Reggel az ellenség a 4. gépesített hadtest ellen – amely december 18-án 3. gépesített gárdahadtestté szerveződött át –, bevettette a friss 17. páncélos hadosztályt és az itt összpontosított 300 harcokcsijával helyenként áttörte gyenge védelmünket és elérte a Miskova folyót. A harcmezőn rendkívül feszült volt a helyzet. A 2. gárdahadseregnek az arcvonalra érkező egységei és magasabbegységei menetből léptek harcba. Az ellenség mindenáron igyekezett áttörni védelmünket a Miskova folyónál. December 19-én a német csapatoknak helyenként sikerült átkelniük a folyó északi partjára, sőt néhány helységet is elfoglaltak. A hídfőt azonban nem sikerült kiszélesíteniük. A 2. gárdahadsereg főerői december 20-án befejezték összpontosításukat és szétbontakozásukat a Miskova északi partján. Két napon át minden talpalatnyi földért heves harc dúlt. Vasziljevka és még több más község többször is gazdát cserélt. Végül csapataink mégis visszaverték az ellenség rohamait és óriási veszteségeket okoztak neki. A Gromoszlavkánál harcoló 98. lövészadosztályunk és a Vasziljevkánál harcoló 3. gárda-lövészadosztályunk személyi állományának több mint felét elvesztette, de helytállt. Itt ezekben a napokban és órákban a szárazerektől átszegdelt jergenyi halmokon dőlt el a sztálingrádi csata sorsa.

December 23-án Manstein csoportosítása mindössze 35–40 km-re

volt Paulus bekerített csapataitól. Ennél tovább azonban nem tudott jutni. Az 51. hadsereg – együttműködve a 2. gárdahadsereg csapataival és T. T. Hrjukin vezérőrnagy nagyszerűen tevékenykedő 8. légi hadseregének a támogatásával – megállította az ellenséget. Sikerült biztosítani Malinovszkij 2. gárdahadseregének teljes szétbontakozásához szükséges időt. A hitleristák terve Paulus csapatainak felszabadítására, meghiúsult. Kedvező feltételek alakultak ki ahhoz, hogy csapataink itt átmenjenek támadásba. Ennek a még felelősebb feladatnak a végrehajtásában, amelynek célja Manstein csoportosításának a végleges szétzúzása volt, ismét jobbra a 2. gárdahadseregé volt a fő szerep. Egyidejűleg, tőle balra támadásra készült az 51. hadsereg 3. gárda gépesített hadteste és 13. harckocsihadteste, jobbra pedig az 5. csapásmérő hadsereg. A Miskova partjára támaszkodó ellenséggel folytatott heves harcok miatt a támadást kénytelenek voltunk december 22-ről 24-re halasztani. A 2. gárdahadsereget pótlólag még meg kellett erősíteni a főhadiszállás tartalékából érkező 6. gépesített hadtesttel és át kellett adni neki az 5. csapásmérő hadseregtől a 7. harckocsihadtestet. A támadásra szánt 3. gárda gépesített hadtestet december 22-én harckocsikkal való sürgős feltöltés végett hátra kellett vonni, majd – már a hadműveletek első napjaiban – megerősítésként át kellett adni az 51. hadseregnek.

A hadművelet előkészítése alatt Verhnye-Caricinszkójában, a 2. gárdahadsereg parancsnoki harcálláspontján tartózkodtam. A hadseregparancsnokkal, Malinovszkijjal együtt figyelemmel kísértük a helyzetet, gyakran megfordultunk a csapatoknál. Az események elemzése alapján úgy terveztük, hogy amint megállítjuk az ellenség dühödt rohamait, a hadsereg gárda-lövészhadtestei a főhadiszállás által jóváhagyott tervnek megfelelően a Sabalinszkij–Gromoszlavka–Kapkinszkij terepszakasgról támadva az 51. hadsereg jobbszárny csapataival együtt a Miskova és az Akszaj folyók között szétzúzzák az ellenséges erők zömét. A csapásban a főszerepet a hadsereg jobb szárnyán levő 1. gárda-lövészhadtestnek és a 7. harckocsihadtestnek szántuk. A 2. gárdahadtestet és a 6. gépesített hadtestet legkésőbb december 24-én estig Akszaj–Peregruznij körzetébe szándékoztunk előrevonni, hogy csapást mérjenek az 57. német páncélos hadtest román csapatok által gyengén fedezett

szárnyára, utána pedig a sikert délnyugati irányban kifejlesztve, vágják el az ellenség visszavonulását.

Valamennyi feltételezésünket és szándékunkat kellő időben jelentettük a főhadiszállásnak. Ezek semmiféle lényeges korrekciót – még kevésbé módosítást – nem jelentettek a főhadiszállás által december 19-én jóváhagyott hadműveleti elgondolással és azzal a tervvel szemben, amely elrendelte a 2. gárdahadsereg alkalmazását Manstein csapatainak a szétzúzása végett, csupán az ellenség szárnyára kelet felől mérendő átkaroló csapás erősítését és az ellenség közlekedési útvonalainak az elérését tervezték Kotyelnjikovo körzetében.

December 23-án Jerjomenko, a Sztálingrádi Front parancsnoka megérkezett Verhnye-Caricinszkókéba. Vele megvitattuk a támadási tervet. A foglyok vallomásából olyan értesüléseket szereztünk, hogy december 24-én hajnaltól kezdve várható, hogy az ellenség ismét heves harcot indít a Miskova északi partjáért. Ez azonban mitsem változtathatott terveinken: a 2. gárdahadseregnek e körzetben történt összpontosítása, továbbá a 7. harckocsi- és pótlólag a 6. gépesített hadtestnek ehhez a támadáshoz való beérkezése folytán erősen a mi javunkra változtak meg az erőviszonyok. Ez, valamint a hadiesemények számunkra kedvező alakulása a Don középső folyásánál, kedvező feltételeket teremtettek ahhoz, hogy a 2. gárdahadsereg és az 51. hadsereg azonnal megindítsa támadását. A 8. olasz hadsereg szétzúzása a Délnyugati Front által és az a tény, hogy a front harckocsihadtestei mélyen előrenyomultak Morozovszka és Tacinszkaja irányában, azt mutatta, hogy az ellenség a közeli napokban nemcsak Paulus bekerített csapatainak felmentésével lesz kénytelen felhagyni, hanem a bekerítés veszélye miatt csoportosításának visszavonását is meg fogja kezdeni.

Amikor a 2. gárdahadsereg alkalmazási rendjét tárgyaltuk, Jerjomenko ragaszkodott ahhoz, hogy a gárda-lövészhadtestek északról mérendő találkozó irányú csapásába ne csak a 7. harckocsihadtest, hanem a 2. gárda gépesített hadtest is kapcsolódjék be, és ugyanitt, Zeti körzetében ellencsapásra készen összpontosítsuk a 6. gépesített hadtestet. Ugyanakkor azt javasolta, hogy az 57. német hadtest hátába irányuló csapást csak az 51. hadsereg 13. harckocsihadteste és 3. gárda gépesített hadteste mérje a szárny felől. Javas-

latait jelentettem a legfelsőbb főparancsnoknak. Ő azt ajánlotta, ne ragaszkodjunk különösebben saját elképzeléseinkhez, és így elfogadtuk a frontparancsnokét. Itt most ismét kénytelen vagyok kitérőt tenni, hogy tisztázzak egy kérdést, amelyet számomra érthetetlen okok miatt, Jerjomenko a „Sztálingrád” című könyvében elferdítve tárgyalt. Nézzük, ő hogyan ismerteti az 1942. december második felére kialakult hadműveleti helyzetet: „Az ellenség Kotyelnikov körzetéből csapást mér a bekerítettek felmentése céljából. Az első lépcsőben a 17., 6. és 23. páncélos hadosztálya támad, szárnyaikat hátrafelé lépcsőzetesen egy gyalogos- és egy lovashadosztály biztosítja. A második lépcsőben legalább két gépesített hadosztály következik. Ezek az erők a 4. páncélos hadsereg állományához tartoznak, amelynek a felderítés adatai szerint egy-két nap múlva kell mérnie a végső csapást abból a célból, hogy egyesüljön a bekerítettekkel. Hitler parancsa értelmében december 25-re, vagyis karácsonyra kell egyesülniük. Az ellenség csapásának főiránya Krep, Zeti.

Az eredeti terv szerint az áttörést december 12–20-án kellett volna végrehajtani, ámde a front csapatainak hősi tevékenysége folytán a rendkívül szívós, kilenc napig tartó harcok nem hozták meg a hitleristáknak az óhajtott sikert, mindkét fél nagy veszteségeket szenvedett.

Ennek eredményeképpen időt nyertünk, amire a 2. gárdahadsereg összpontosításához volt szükség.

A hadsereg feladata a főhadiszállás parancsa értelmében – az ellenség kotyelnikovói csoportosításának végleges megsemmisítése. Ez egyúttal a Sztálingrád körzetében levő német fasiszta csapatok szétzúzásának egyetlen feltétele.

Ennek az elgondolásnak a végrehajtása végett elhatározom: nem vesztegetve az időt, hogy ne adjak az ellenségnek lélegzetvételi szünetet, december 24-én négy hadtest erőivel csapást mérek az ellenség bal szárnyára, amelyet az az 51. hadsereg tevékenysége folytán kénytelen lesz szabadon hagyni. A német fasiszta csapatok kotyelnikovói csoportosítása szétzúzásának két szakaszban kell megtörténnie:

1. szakasz – a 2. gárdahadsereg erői az 51. hadsereg jobb szárnyával együttműködve az ellenséget az Akszaj folyóhoz szorítják,

megsemmisítik annak páncélos hadosztályait és átkelnek a folyón;

2. szakasz – csapás Kotyelnikovó ellen; a főcsapás jobb felől Kotyelnikovót nyugat és délnyugat felől átkarolva.

Az 51. hadsereg kelet felől kiegészítő csapást mér Kotyelnikovó ellen, gépesített hadtesteit, amelyek ugyan gyengék, messze előre vonva a Dubovszkoje–Zimovnyiki útvonalra.

Megparancsolom, hogy a 2. gárdahadsereg december 24-én 10 órakor kezdje meg támadását, Kapkinszkaja, Gromoszlavka, Verhnye-Kumszkij, Krugljakov körzetében semmisítse meg az ellenség 17., 6. és 23. páncélos hadosztályát; utána jobb szárnyával Kotyelnikovóra mérje a főcsapást.

Az első szakaszban a legerősebb csapást az 1. gárda-lövészhadtest, a 7. harckocsihadtest és a 2. gépesített hadtest méri a Sabalinszkij–Gromoszlavka terepszakasról Birjukov ellen, nyugat felől átkarolva az ellenséget. A hadműveletet nyugat felől – a Verhnye-Rubezsnijtől az Akszaj folyóig terjedő terepszakaszon – a 300. lövészadosztály biztosítja.

A 13. gárdalövészhadtest a Gromoszlavka (kizárólag) – Kapkinszkij vonalról Sesztakov és tovább a vasútvonal mentén Kotyelnikovo ellen mér csapást.

A 6. gépesített hadtest gyorsított ütemben folytassa az összpontosítást Zeti körzetében és december 24-én estére készüljön fel az elencsapásra.”³⁸

Szükségesnek tartom ezután, hogy a történelmi igazság kedvéért foglalkozzam Jerjomenko könyvének egyes tényeivel. „December 22-én – állítja Jerjomenko –, Vaszilevszkij elvtárstól, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának képviselőjétől megkaptuk a 2. gárdahadsereg térképbe berajzolt hadműveleti tervét... A terv tanulmányozása alapján arra a megállapításra jutottam, hogy az mélységes sajnálatomra, nem felel meg a pillanatnyi hadműveleti helyzetnek és semmiképpen sincs összhangban a helyzet folytán rendelkezésre álló idővel”. A továbbiakban részletesen kiütközik a Sztálingrádi Front parancsnokságának elgondolása és a „Vaszilevszkij et. javaslata” közötti különbség. „A kapott terv szerint – folytatja Jerjomenko – a 2. gárdahadseregnek a főcsapást Abganyerovo, Akszaj, Darganov irányában és tovább Kotyelnikovo ellen kellett mérnie. A csapás ilyen iránya folytán a csapatok bonyolult átcso-

portosítására volt szükség, amit az ellenség arcvonala előtt kellett végrehajtanunk... Így ennek az elgondolásnak a megvalósítása során a 7. harckocsihadtestnek és a 2. gárda gépesített hadtestnek egy lövészhadtesttel együtt először át kellett mennie keletre az Ab-ganyerovo körzetében levő vasútvonalig, majd megindulni déli irányban, Selesztov, Akszaj, Peregruznij és tovább Darganov felé, és csak ezután fordulhattak nyugatra – Kotyelnjikovo felé. E terv értelmében a gépesített csapatoknak mozgásuk közben egy ívet kellett leírniuk ahhoz, hogy eljussanak az ellenség gyenge szárnyához... Emellett volt egy kedvező irány, amelyben csapást lehetett volna mérni az ellenség szintén sebezhető és ráadásul közeli bal szárnyára. Arról már nem is beszélek, hogy jelentős mértékben megbomlott az a majdnem összpontosított csoportosítás, amelynek az volt a feladata, hogy a Csernomorov–Gromoszlavka terepszakasgról csapást mérjen Kotyelnjikovo általános irányában.

A 2. gárdahadsereg csapatainak átcsoportosításához ilyen körülmények között további legkevesebb két-három napra lett volna szükség, vagyis a csapást legkorábban december 27-én, de lehet, hogy csak 28-án tudtuk volna mérni. De ki tudja, ez az idő talán az ellenségnek is elegendő lett volna arra, hogy felvonultassa tartalékait, rendezze csapatait, még egyszer nekirugaszkodjék és egyesüljön a 6. hadsereg csapataival.” És tovább: „Ezenkívül a 2. gárdahadsereg átcsoportosítása következtében összekeveredtek volna a 2. gárdahadsereg és az 51. hadsereg csapatai, ami akadályozta volna ez utóbbi hadsereg csapatainak a tevékenységét... Mindezeket a megfontolásokat kifejtettem Vasziljevskij elvtársnak... amikor megérkezett a 2. gárdahadsereg összpontosítási körzetébe.”³⁹

Jerjomenko megállapítja: Vasziljevskij „úgy fogadta a bírálatot, ahogy egy kommunistához illik”, elállt helytelen javaslatától és jóváhagyta a frontparancsnok által kidolgozott tervet. Utána állítólag hívatta Malinovszkijt, a hadtestparancsnokokat és a hadsereg más vezetőit, és az általa hozott döntésnek megfelelően ismertette a feladatot, december 24-re tűzve ki a támadást a 2. gárdahadsereg parancsnokának azzal a javaslatával szemben, hogy a támadást december 25-én indítsuk meg.

Mint mondhatunk ezekkel a több mint meglepő állításokkal kapcsolatban? Nehezen tudom elképzelni, mi vezérelte Jerjomenkót ak-

kor, amikor nekem valamilyen mesebeli hadműveleti tervet tulajdonított, amellyel szembeállította a maga ugyanolyan mesebeli tervét. Hiszen az okmányok meggyőzően bizonyítják, hogy a 2. gárdahadseregnek Manstein csapatai elleni alkalmazásáról semmiféle elképzelést sem küldtem a Sztálingrádi Front parancsnokának egy ilyen illetéktelen tervről nem is beszélve. A kérdésre vonatkozó valamennyi elképzelésemet, amelyeket Malinovszkijjal közösen alakítottam ki, kifejtettem a legfelsőbb főparancsnokhoz intézett december 18-i jelentésemben, ami már ismeretes az olvasó előtt. Ezekben nincs szó sem a 7. harckocsihadtestről, sem a 6. gépesített hadtestről, de nem is lehetett szó, mivel az előbbi december 17-én az 5. csapásmérő hadsereg állományában súlyos harcokat vívott Ricskovszkoje körzetében és csak december 22–23-án érkezett meg a 2. gárdahadsereghez. Ugyanakkorra érkezett be a 6. gépesített hadtest is a főhadiszállás tartalékából. A 4. gépesített hadtest, amelyről jelentésemben szó van, akkor sikeresen harcolt az 5. csapásmérő hadsereg állományában, csak december 22-én, az én tudomásommal vonták ki feltöltésre és helyezték a front tartalékába, majd utána a 13. harckocsihadtesttel együtt átadták az 51. hadseregnek.

Annak a hadműveleti tervnek, amelyet december 18-án a főhadiszállásra terjesztettem fel, és amelyhez mindvégig tartottam magam, semmi köze sincs ahhoz, amelyet a „Sztálingrád” című könyv szerzője nekem tulajdonít. Más, e kérdésre vonatkozó elvi javaslatot sem tettem, sőt a főhadiszállás tudomása nélkül, miután az a tervet jóváhagyta, nem is tehettem. Vegyük a fő kérdést – a 2. gárdahadsereg főcsapásának az irányát a küszöbönálló támadásban. Vajon ennek a csapásnak az iránya úgy, ahogy azt Jerjomenko a feladat ismertetésekor kifejtette, és amelyet a frontparancsnok valamilyen különleges elgondolásaként tüntet fel, nem egyezik-e meg ugyanennek a csapásnak ama terv szerinti irányával, amelyet a főhadiszállás december 19-én jóváhagyott? Pontosan ugyanígy áll a dolog más, az adott támadással összefüggő feladatokkal is. Ezek mint ahogy az az imént közölt okmányok elemi összehasonlításából kitűnik, elvileg jóformán semmiben sem térnek el azoktól az elképzelésektől, amelyeket december 18-án a főhadiszállásnak jelentet-

tem, hacsak – természetesen – nem a gyorscsapatok feladatairól beszélünk.

Azt sem értem, honnan vette Jerjomenko a könyvének mellékletében szereplő „2. számú vázlatot”, amely a nekem tulajdonított tervet ábrázolja és ezt az aláírást viseli: „A 2. gárdahadseregnek a kotyelnikovói ellenséges csoportosítás szétzúzására vonatkozó hadművelati terve, amelyet a vezérkari főnök javasolt.” Azt sem tudom, hogy igazában kitől is származik. Ami pedig az erős 2. gárdahadtestnek és a 6. gépesített hadtestnek e hadműveletben való alkalmazását illeti, mindmáig meg vagyok győződve róla, ha a frontparancsnok elfogadja Malinovszkijnak és a főhadiszállás képviselőjének azt a javaslatát, hogy irányítsa ezeket a hadtesteket a hadművelet megkezdésére Akszaj, Peregruznij körzetébe, hogy a gyenge román csapatok ellen délnyugati irányban csapást mérjenek és hátba támadják az ellenség páncélos csoportosítását, ez az ellenség 57. páncélos hadtestét rendkívül súlyos helyzetbe hozta volna és visszavonulása közben aligha tudta volna oly könnyen maga mögött hagyni Kotyelnikovót. Következésképpen a kotyelnikovói irányban amúgy is sikeresen végrehajtott hadműveletünk sikeresebb lett volna.

Ez az igazság a 2. gárdahadsereg alkalmazásával kapcsolatban abban az ellencsapásban, amelyet a kotyelnikovói irányban mérünk Manstein csapataira. Természetesen, csodálkoztam a Jerjomenko könyvében előforduló pontatlanságon és „Felejthetetlen napok” címmel cikket írtam róla, amely a „Vojenno-izsitoricseskij zszurnal” 1966. évi 3. számában jelent meg. A cikk kéziratát megmutattam Malinovszkijnak, kérve őt, mint a 2. gárdahadsereg egykori parancsnokát és mint olyant, aki közvetlenül részt vett az eseményekben, mondja el véleményét erről a kérdésről. Malinovszkij megerősítette észrevételemet.

Amde térjünk vissza az eseményekhez. Miután feltartóztattuk Manstein csapatait, a 2. gárdahadsereg és az 51. hadsereg megindította támadását. Egyesek azt írják, ez egybe esett Manstein csapatainak tervszerű visszavonulásával a Miskova folyótól az Akszaj folyón túlra és tovább, déli irányban. Nekem erről más a véleményem. Ezt indokolják mindenekelőtt azok a heves harcok, amelyeket a 2. gárdahadsereg csapatainak kellett december 24-én és 25-én vív-

niuk a Miskova és az Akszaj folyók között az ellenség 23. és 17. páncélos hadosztályával. Ez nem „visszavonulás” volt az Akszaj mögé és tovább, Kotyelnikovó felé, hanem kikényszerített átmenet merev védelembe, aminek az volt az oka, hogy az ellenség súlyos veszteségeket szenvedett és a nyizsnye-csirszkajai irányban súlyosbodott a helyzete, mivel az 57. páncélos hadtest szárnya nyitott maradt. Nem érdektelen ezzel kapcsolatban az, amit maga Manstein ír „Verlorene Siege” („Elvesztett győzelmek”) című könyvében: „Íly módon most a Dontól keletre levő arcvonalon is ütött az óra, amikor a kezdeményezés átment az ellenség kezébe. December 25-én az ellenség, amelynek erői egyre növekedtek, a Miskova folyónál megtámadta az 57. páncélos hadtestet és viasszaszorította az Akszaj folyóhoz. A következő napokban világossá vált az, hogy az ellenség arra törekszik, hogy keletről és nyugatról átkarolja a hadtest szárnyait... Az ellenség, amelynek ereje most már többszörösen felülmúlja a miénket, a 4. hadsereget a legközelebbi napokban arra kényszerítette, hogy még messzebb visszavonuljon, egészen Kotyelnikovóig, ahonnan december 12-én megkezdte támadását... Az a december 12-én megkezdett kísérlet, hogy a 6. hadsereget felmentsük, legalábbis ideiglenesen, kudarcba fulladt. Vajon az akkori helyzetben volt még valamilyen remény arra, hogy megismételjük ezt a kísérletet? Ma, amikor a „B” hadseregcsoport arcvonalan nyomon tudjuk követni az események egész menetét, erre a kérdésre nemmel kell felelnünk. Akkor azonban nem láthattuk előre azt, hogy már januárban az olasz hadsereg karasztrófája után a magyar hadsereg még súlyosabb katasztrófája következik a Donnál. A „Don” hadseregcsoport parancsnoksága azokban a napokban úgy érezte, nincs joga lemondani arról a reményről, hogy minden nehézség ellenére felmenti a 6. hadsereget.”

December 24-én tehát a 2. gárdahadsereg és az 51. hadsereg döntő támadást indított, Kotyelnikovó irányában szorította vissza az ellenséget, észak-északkelet felől támadva. Ebben az irányban a hadműveleti mélységben a legsikeresebben a 7. harckocsihadtest, majd utána a 6. gépesített hadtest tevékenykedett. Az 51. hadsereg 13. harckocsihadteste és 3. gárda gépesített hadteste december 27-én Szadovojétól és Umancevtól indított támadásával áttörte a 4. román hadsereg harcrendjeit és dél felől mély átkarolással fenyeget-

te az ellenség kotyelnnyikovói csoportosítását. Ugyanakkor megkezdődött a harc közvetlenül Kotyelnnyikovoért. Az ellenség megerősítette a város védelmét. Ámde december 29-én reggel szívós utcai harcok eredményeképpen a 7. harckocsihadtest teljesen megtisztította az ellenségtől a várost és a vasútállomást.

A német fasiszta csapatok ellenálló maradványai a Kalmük-sztyeppen és a Don-vidéki sztyeppen keresztül nyugati és délnyugati irányban vonultak vissza. A Sztálingrádi Front december 24-től 31-ig tartó támadásával teljesen szétzúzta a 4. román hadsereget, a 4. német páncélos hadsereg súlyos veszteségeket szenvedett, az 57. páncélos hadtestét pedig 150 km-rel viasszaszorította.

Most szeretnék néhány szót szólni a Középső-Don menti eseményekről, amelyek rendkívül fontos szerepet játszottak Manstein támadásának a megghiúsításában és csapatai szétzúzásában. Itt a Délnyugati és a Voronyezsi Front támadása december 16-án kezdődött. A főcsapást a 6. hadsereg és az 1. gárdahadsereg mérte a két front csatlakozásán. A találkozó ilyen irányú csapást a Délnyugati Front 3. csapásmérő hadserege mérte. Először a 8. olasz hadsereget és a „Hollidt” hadműveleti csoportot kellett szétzúzni. Ezután a gyors-hadtestek újabb, összetartó irányokban (Tacinszkaja és Morozovszk felé) mért csapásai eredményeképp az 1. és a 3. gárdahadseregnek Paulus bekerített csoportosításának a felmentésére szánt csapatok hátába kellett kerülnie. Már a támadás ötödik napján az olaszok egész arcvonala összeomlott. Az ellenséges csapatok vezetése gyorsan megszakadt. Megkezdődött rendezetlen visszavonulásuk. Harckocsi- és gépesített hadtesteink aktívan tevékenykedtek, bátran betörték mélyen az ellenség mögé és menetből semmisítették meg annak visszavonuló oszlopait.

A földi csapatokat hatékonyan támogatta Sz. A. Kraszovszkij altábornagy 17. és K. N. Szmirnov vezérőrnagy 2. légi hadserege. A gyorscsapatok közül külön ki kell emelnünk a 24. harckocsihadtestet, amelynek parancsnokát, Badanov vezérőrnagyot elsőnek tüntették ki a Szuvorov-rend II. fokozatával. Ez a hadtest, amely elszakadt saját csapataitól, december 24. váratlanul megtámadta és elfoglalta Tacinszkaja vasútállomást, s óriási zsákmányt ejtett. A Délnyugati Front csapatainak sikeres támadása arra kényszerítette a német hadvezetést, hogy ellenük vessen be minden csapatot, amelyek-

ből Tormoszin körzetében csapásmérő csoportosítást szándékozott szervezni abból a célból, hogy ezzel megindítsa a második felmenő támadást. A „Don” hadseregcsoporthoz fenyegető veszély megszüntetése céljából Millerovo, Tacinszkaja és Morozovszk körzetébe dobott át egy páncélos és négy gyalogos hadosztályt, amelyeket korábban arra szánt, hogy velük erősítse a Nyizsnye-Csirszkaja irányából Sztálingrád ellen mért csapást. A hitleristáknak Tacinszkájától és Morozovszktól északra sikerült védelmet szervezniük. A 24. harckocsihadtestet elvágták csapatainktól és a hadtest négy napon át bekerítve harcolt. Miután engedélyt kapott a kitörésre, áttört az ellenség harcrendjein és minden különösebb veszteség nélkül visszatért az övéihez.

Az ellenség szívós ellenállást tanúsított Tormoszin körzetében és veszélyeztette a 2. gárdahadsereg csapásmérő csoportosításának jobb szárnyát. A legfelsőbb főparancsnokkal való beszélgetés közben azt javasoltam, hogy a Sztálingrádi Front az 5. csapásmérő hadsereget és a 3. gárda-lovashadtestet adja át a Délnyugati Frontnak. A Délnyugati Front az 5. csapásmérő és az 5. harckocsi-hadsereggel, amely a 23. harckocsihadtestet is megkapja, Szurovikintől délre meg fogja semmisíteni az ellenséget, hogy kiegyenesítse az arcvonalat és az ellenséges csapatokat viasszaszorítsa a Csir folyótól a Rosszos folyóhoz. A főhadiszállás december 26-án megadta hozzájárulását ehhez a tevékenységhez. Irányításával M. M. Popov altábornagyot bízta meg, aki a Délnyugati Front parancsnokának a helyettese lett, az 5. csapásmérő hadsereg parancsnokává pedig V. D. Cvetajev altábornagyot nevezte ki. A Tormoszin körüli bonyolult helyzet arra kényszerített bennünket, hogy utasítsuk a 2. gárda gápesített hadtestet, a 33. gárda-lövészadosztályt és a 387. lövészadosztályt: legkésőbb december 29-én keljenek át a Donon és támadjanak Tormoszin ellen. A 2. gárdahadsereg parancsnoka ezeknek a csapatoknak a vezetésével helyettesét, J. G. Krejzer altábornagyot bízta meg.

December 29-én reggel, miután megkaptam a jelentést, hogy a 7. harckocsihadtest felszabadította Kotyelnikovót, azonnal Verhnye-Kurmojarszkijba mentem, hogy a tormoszini irányban segítsem a csapatokat feladatuk végrehajtásában. Verhnye-Kurmojarszkijban már ott volt J. G. Krejzer altábornagy és K. V. Szviridov vezérőrnagy,

a 2. gárda gépesített hadtest parancsnoka. Irányították a hadtestnek a Donon való átkelését, a 33. gárdahadosztály pedig, miután a folyó nyugati partján hídfőállást foglalt, biztosította az átkelést. Két nappal később ezek a magasabbegységek az 5. csapásmérő hadsereg északkelet felől támadó csapataival együttműködve elfoglalták Tormoszt és környékét.

Újév éjszakáján Sztálintól azt az utasítást kaptam, tolmácsoljam a 7. harckocsihadtest csapatainak a legfelsőbb főparancsnok köszönetét a kiváló munkáért és üdvözetét abból az alkalomból, hogy igen fontos győzelmet arattak az ellenség felett. Ez kellemes megbízatás volt és én szívesen is teljesítettem, boldog új évet kívánva a parancsnokságnak. Gyönyörű, csillagos éjszaka volt. A fagytól megdermedt sztyeppet tiszta holdfény ragyogta be. Időnként rövid géppisztolysorozatok hallatszottak. Tele tüdővel szívtam magamba a tiszta téli levegőt. A győzelem örömmel töltötte el szívemet, és az arcomat csípő, Kaszpi-tenger felől fújó szél úgy tűnt, mintha közeli nagy sikereink előhírnöke lenne. Eszembe jutott 1942 újéve. Akkor arattuk az első nagy győzelmet az ellenség felett, Moszkvánál.

1943. január 1-én reggel visszatértem harcálláspontomra, Verhnye-Caricinszkójába. Itt várt a Moszkvából kapott utasítás – távbeszélőn lépjek érintkezésbe Sztálinnal, továbbá a főhadiszállás direktívája, amelyet az újév éjszakáján Sztálin és Zsukov írt alá, s nekem és Jerjomenkonak szolt. A direktíva közölte: a front további tevékenységére vonatkozóan általunk felterjesztett tervet jóváhagyta a főhadiszállás. Ugyanakkor további utasításokat tartalmazott: a gyorscsapatokkal január 2-án foglaljuk el Csimljanszkaját; január 4-én estig, de semmiesetre sem később, mint Január 5-én Konsztantyinovszkijt; január 7-én Sahti és Novocserkasszk városokat; január 5-én Szalszkot; január 15–16-án Tyihorecket. A Déli (a volt Sztálingrádi) és a Délnyugati Front együttműködésének a megszervezésére én kaptam parancsot. A hadművelet a „Don” fedőnevet viselte.

A nem sokkal ezután beszélgetés során Sztálin közölte velem: a főhadiszállás megtárgyalta a további munkámat és javasolja, hogy haladéktalanul induljak el a Voronyezsi Fronthoz, hogy ott mint a főhadiszállás képviselője részt vegyek a Felső-Donnál tervezett támadó hadművelet előkészítésében és végrehajtásában, s ezzel kap-

csolatban egyúttal szervezzem meg a Voronyezsi Frontnak a Brjanszki és a Délnyugati Fronttal való együttműködését is. Január 1-én útnban a Voronyezsi Fronthoz, átutaztam Zavariginón és felkerestem K. K. Rokosszovszkijt, gratuláltam neki közös sikerünkhöz, és megismerkedtem nála Vanda Vaszilevszka írónővel és Alekszandr Kornyejsuk íróval. A Vörös Hadsereg parancsnokai körében akkoriban nagy sikere volt Kornyejsuk „Front” című darabjának. Két óra hosszat beszélgettem velük, majd folytattam utamat és január 2-án reggel már a Voronyezsi Front törzsénél voltam.

A sztálingrádi győzelem az egész szovjet-német arcvonalon gyökeresen megváltoztatta a helyzetet. Legfelsőbb főparancsnokságunk most már óriási arcvonalszakaszon hadászati támadást indíthatott, mindenekelőtt az arcvonal déli szárnyán és a voronyezsi irányban. A Déli Front csapatainak előrenyomulása a Szalszki-sztyeppén levő Zimovnyikov vonalra és a Délnyugati Front egyidejű támadása a vorosilovgrádi irányban az ellenség egész kaukázusi csoportosítását komolyan veszélyeztette. Annak az illusztrálására, hogy a legfelsőbb főparancsnokság miként ítélte meg a Kaukázusban kialakult helyzetet és hol szándékozott összpontosítani csapataink további erő kifejlesztését ezen az arcvonalszakaszon, Sztálin táviratára hivatkozom, amelyet január 4-én diktált a vezérkarnak, I. V. Tyulenyev hadseregtábornok, a Kaukázuson-túli Front parancsnoka számára. Ezt a táviratot még azért is idézem, mert hasznosnak tartom abból a szempontból, hogyan ítéljük meg Sztálint, mint katonai vezetőt, mint legfelsőbb főparancsnokot, aki a szovjet fegyveres erők hatalmas méretű fegyveres küzdelmét irányította. Ilyen okmány, amely közvetlenül Sztálintól származott és a legfontosabb hadműveleti-hadászati kérdések eldöntését érintette, a háború alatt sok volt. Ez a távirat, a többi okmánnyal együtt lehetővé teszi, hogy képet kapjunk a legfelsőbb főparancsnok katonai szakértelméről. Íme a szövege:

„*Először.* Az ellenség visszavonul Észak-Kaukázusból, s közben felgyűjtja a raktárakat, felrobbantja az utakat. Maszlennyikov⁴⁰ Északi Csoportja átalakul tartalék csoporttá, amely éppen csak hogy üldözi az ellenséget. Nekünk nem előnyös, ha az ellenséget kilökdössük Észak-Kaukázusból. Nekünk előnyösebb az, ha ott tartjuk, hogy utána a Fekete-tengeri Csoport csapásával bekerítsük. Ennek

alapján a Kaukázusontúli Front hadműveletének súlypontja a Fekete-tengeri Csoport körzetébe tevődik át, amit nem ért meg sem Maszlennyikov, sem Petrov.⁴¹

Másodszor. A 3. lövészhadtestet az Északi Csoport körzetéből azonnal vagonírozzák be és gyors ütemben indítsák útnak a Fekete-tengeri Csoport körzetébe. Maszlennyikov igénybe veheti az 38. hadsereget, amely nála tartalékban ögyeleg, és amely most, amikor sikeresen támadunk, nagy hasznot hajthatna. A Fekete-tengeri Csoport első feladata – Tyihoreck felé előrenyomulni és ily módon megakadályozni azt, hogy az ellenség nyugat felé kivonhassa harci technikai eszközeit. Ebben segíteni fog önöknek az 51. hadsereg és esetleg a 28. hadsereg. Az önök második és fő feladata az, különítenek ki egy erős csapatoszlopot a Fekete-tengeri Csoport állományából, foglalják el Batajszket és Azovot, kelet felől üssenek rajta Rosztovon és ily módon zárják le az ellenség észak-kaukázusi csoportosításának visszavonulási útját abból a célból, hogy foglyul ejtsék vagy megsemmisítsék. Ebben segíteni fog önöknek a Déli Front szárnya – Jerjomenko, akinek az a feladata, hogy elérje Rosztov északi körzetét.

Harmadszor. Parancsolják meg Petrovnak, kezdje meg támadását a kitűzött időben, egy óráig se halogassa, ne várja meg valamennyi tartalék megérkezését. Petrov egész idő alatt védett, és a támadásban nincsenek nagy tapasztalatai. Magyarázzák meg neki, minden napot, minden órát meg kell becsülnie.

Negyedszer. Haladéktalanul utazzanak... a Fekete-tengeri Csoport körzetébe és biztosítsák jelen direktíva végrehajtását.”⁴²

Mindenki számára érthető volt, hogy ez mit jelent. Meg kell akadályozni azt, hogy a németek elhagyják a Kaukázust és el kell vágni magasabbegységeiket, amelyek a minap még arcátlanul törtek dél felé, az Elbrusz, Gruzia és Azerbajdzsán felé. Ez volt a napirenden szereplő kérdés!

Ezt a stratégiát a szovjet csapatok sikeres sztálingrádi ellentámadása után kialakult hadihelyzet diktálta. Ugyanakkor és mindenekelőtt az ellenség szétzúzása a Don középső folyásánál, különösen Kotyelnnyikovo körzetében, kedvező feltételeket teremtett a Sztálingrádnál bekerített német csoportosítás teljes megsemmisítéséhez. A sztálingrádi hőskölteménynek a zárójelenete a Doni Front táma-

dó hadműveletének győzelmes befejezése volt a Volga és a Don között. Ezt a hadműveletet Rokosszovszkijnak, a Doni Front parancsnokának és Voronovnak, a főhadiszállás képviselőjének a vezetésével készítettük elő 1943 januárjában, és sikeresen végre is hajtottuk.

Itt szeretnék néhány szót szólni N. N. Voronovról, a tüzérség főmarsalljáról. Moszkvában ismerkedtem meg vele a 30-as évek elején, amikor ő a Moszkvai Proletár Hadosztály tüzérezredének a parancsnoka volt, én pedig az MPVH Harckiképzési Törzsénél dolgoztam. A Harckiképzési Csoportfőnökség bizonyos harcászati és különleges kérdések kidolgozása céljából gyakorlatokat tartott a Moszkvai Proletár Hadosztály egységeivel. Ezeken a gyakorlatokon igen gyakran volt alkalmam nemcsak találkozni, hanem együtt is dolgozni Voronovval. Nyikolaj Nyikolajevics gyakran megfordult a csoportfőnökségünkhöz tartozó tüzérségi felügyelőségen, és majdnem mindig bejött hozzánk a törzshöz, hogy elbeszélgessen velünk valamilyen kérdésről. Voronovot valamennyien kiváló szakembernek, gyakorlati tüzérnek tartottuk, aki az összefegyvernemi kérdésekben is nagyszerűen tájékozott. Utána Spanyolországba küldték, amikor pedig hazatért, kinevezték a Vörös Hadsereg tüzérparancsnokává.

A háború éveiben igen közelről megismertem. Mint tüzérparancsnok a főhadiszállás képviselőjeként gyakran kereste fel a különböző frontokat. A legfelsőbb főparancsnok nem ok nélkül bízott benne, gazdag harci tapasztalatokkal rendelkező, kiváló katonai szakértőnek tartotta. Voronovnak nagy része volt sok fontos hadművelet kidolgozásában és végrehajtásában. Nagy szerepet játszott a szovjet tüzérség parancsnokainak a képzésében, a tüzérfegyverzet és harci technikai eszközök tökéletesítésében és új típusok kifejlesztésében, valamint a hatalmas fegyvernem harcászatának a fejlesztésében, amely felbecsülhetetlen értéket jelentett a Nagy Honvédő Háború éveiben. Voronov megérdemelt tekintélynek örvendett a fegyveres erőknél. Mindenki, aki ismerte, rendkívüli módon tisztelte...

A hadművelet január 10-én kezdődött, miután az ellenség elutasította azt az ajánlatunkat, hogy szüntesse be a további ellenálást. Ettől kezdve – amint a 6. hadsereg volt parancsnoka, Paulus, az emlékirataiban elmondja –, „romlott a hangulat és csökkent a

felmentés reménye. Ez apátiában és a fokozatos szétzúllásban nyilvánult meg. A kifáradt és elgyötört katonák egyre gyakrabban kerestek menedéket Sztálingrád pincéiben. Egyre gyakrabban hangzottak el olyan kijelentések, hogy nincs értelme az ellenállásnak . . .” 14 nap múlva Paulus közölte a német főparancsnoksággal: „A katasztrófa elkerülhetetlen. A még életben maradt emberek megmentése érdekében kérek azonnali engedélyt a fegyverletételre.” Kérését elutasították.

1943. február 2-án eldőrdültek a volgai csata utolsó összűzei. A csata a hősök ezreit adta a hazának, akik között egyaránt voltak sorkatonák, parancsnokok és politikai munkások. Az ő hőstetteik – katonai dicsőségünk jelképei. Sok magasabbegység és egység kapott megtisztelő nevet, rendjeleket, elnyerte a „gárda” címet. Azok közül, akik részt vettek a hős város védelmében és az ellenséges hordák szétzúzásában, több mint 700 000-et tüntettek ki a „Sztálingrád védelméért” érdeméremmel. A sztálingrádi hősök különleges érdemeinek az elismeréseképpen a legendás Mamajev-kurgánon hatalmas emlékművet emeltek.

Sztálingrád védelmének a lelke a kommunista párt volt. A párt, a nép és a hadsereg minden erőfeszítését a volgai terepszakaszok védelmére irányította, hőstettekre lelkesítette a katonákat. Eszembe jut egy találkozás I. Á. Lihacsovval, a fővárosi autógyár igazgatójával. Ez közvetlen azután történt, hogy véglegesen megsemmisítettük a sztálingrádi német fasiszta csoportosítást. Nemrég tértem vissza Moszkvába, véletlenül találkoztam Ivan Alekszejevics-szel és lelkes hangon beszéltem neki győzelmünkről. Emlékszem, ő szemrehányóan nézett rám és megjegyezte:

– Mire való ez az öntelt dicsekvés? Mi . . . Mi . . . és megint csak Mi: Hát nekünk nincs részünk ebben a győzelemben? Ne felejtsd el, nálunk az egész ország harcol. Nálunk az üzem – front, a kolhoz – front. Ez a győzelem minden szovjet dolgozó büszkesége.

Kötelességemnek tartom, hogy néhány szót szóljak arról, hogy milyen szerepe volt a főhadiszállásnak és a vezérkarnak ebben a győzelemben. Mindkettő olyan hozzáértéssel és célratörően vezette az ütközetet, mint még soha. Az ütközet gondosan kidolgozott tervét jellemzi az elgondolás eredetisége és a hadműveleti-hadászati tartalom mélysége. Magán viseli az érett és tehetséges hadvezéri is-

kola nyomait. A főhadiszállás és a vezérkar ropant munkát végzett a hadművelet előkészítése és végrehajtása érdekében: a feladatokat levitte közvetlenül a végrehajtókig és konkretizálta őket a frontok és a hadseregek parancsnokaival, döntött az együttműködés kérdéseiben a parancsnokság valamennyi szintjén, megoldotta a csapatok anyagi-műszaki biztosítását. Összességében, a főhadiszállás és a vezérkar a tőle telhető maximumot nyújtotta az ütközet megnyerése érdekében.

A sztálingrádi csatában az egész munkát sikerrel végezték el. Természetesen, ezzel nem akarom azt mondani, hogy előtte nem voltak sikereik. Bőven voltak sikerek, elég, ha az 1941-es évre gondolunk, amikor hadseregünk helytállt a nehéz harcokban és Moszkvánál hatalmas csapás mért az ellenségre. Mégis, abban az időben a csapatvezetés stílusa és a hadművelleti-hadászati kérdések megoldása nem volt olyan tökéletes, mint a sztálingrádi csatában. A háború alatt a főhadiszállás és a vezérkar a fejlődésnek, a jobb vezetési módszerek és formák keresésének nagy útját járta meg. Öröm volt látni, hogyan gyarapodtak Sztálin tapasztalatai a fegyveres küzdelem hadászati vezetésében. Mint legfelsőbb főparancsnok, természetesen, már a háború első hónapjaiban kolosszális munkát végzett. Az, hogy ő állt a főhadiszállás élén, súlyt és jelentőséget adott ennek a testületnek. Sztálin erősen kézben tartotta a frontok és az egész fegyveres erő vezetésének a szálait.

Ennek ellenére, amint már korábban megállapítottam, Sztálin tevékenységében a háború első hónapjaiban hibákat tapasztaltunk. Néha indokolatlanul önhitt volt hadművelleti-hadászati kérdések eldöntésében, nem használta ki teljes mértékben a vezérkar és a honvédelmi népbiztosság egyéb szervei munkatársainak a tudását és tapasztalatait. Ennek következtében Sztálin egyes – a fegyveres küzdelem hadművelleti-hadászati problémáit érintő – döntései korántsem mindig voltak kifogástalanok.

Sztálin, mint már szintén említettem, bizonyos mértékig lebecsülte a vezérkar munkáját. A vezérkar sok vezető munkatársát igyekezett kiküldeni a csapatokhoz. Amikor tiltakoztam az ellen, hogy a vezérkar éppen soron következő munkatársát az arcvonalra küldjék, mindig ezt válaszolta:

– Ott nagyobb szükség van rá, ezt a hivatalt majd mi eligazgatjuk.

Amikor azzal a kéressel fordultam Sztálinhoz, rendelje vissza a csapatoktól N. F. Vatutyint, mivel szakképzett törzsmunkatársak nélkül csődbe jutunk, ő komolyan megkérdezte tőlem: „Hogyan, az arcvonalon nem válik be?”

A főhadiszállás és a vezérkar munkájában előforduló hibákat és téves számításokat nehezen vészeltük át. De meg kell mondanom, hogy mindegyiket viszonylag gyorsan kiküszöböltük.

A háborús körülmények hatására a főhadiszállás munkastílusa fokozatosan tökéletesedett és 1942 szeptember táján észrevehetően megváltozott Sztálinnak a vezérkarral szembeni magatartása, kezdett igazán támaszkodni rá. Ettől kezdve minden nagy hadművelti-hadászati kérdésben okvetlenül a vezérkari apparátus, a honvédelmi népbiztosság főnökei és a frontparancsnokok részvételével döntenek.

A sztálingrádi csatában a frontok csapatainak a parancsnokai – N. F. Vatutyin, A. I. Jerjomenko és K. K. Rokosszovszkij –, haditanácsaikkal és törzseikkel együtt nagyszerűen megbirkóztak bonyolult feladataikkal, egyre nagyobb csapatvezetési művészetről téve tanúbizonyságot. Ebben a bonyolult hadműveletben az erős gyorscsapatok alkalmazását, az összes fegyvernem pontos és kellő időben történő együttműködését, a bekerítés szilárd belső és külső arcvonalának a létrehozását, a légvédelemnek és a csapatok anyagi biztosításának a kérdéseit nagy hozzáértéssel oldották meg. A csata megmutatta, hogy milyen magas színvonalon áll a szovjet hadművészet és lényegében méltó és tanulságos történelmi leckévé vált. A sztálingrádi győzelem megcáfolhatatlanul bizonyította a szovjet fegyveres erők roppant hatékonyságát, s nagyszerű példa és ösztönző volt arra, hogy 1943-ban egész sor új támadó hadműveletet hajtsunk végre.

A front- és hadseregparancsnokok tevékenysége elválaszthatatlan a törzsek tevékenységétől. A Délnyugati Front törzsét Sz. P. Ivanov, a Sztálingrádi Frontét I. Sz. Varennyikov, a Doni Frontét pedig M. Sz. Malinyin vezette. Az ő szervezőtehetségük és tudásuk sokban hozzájárult ahhoz, hogy az egész hadművelet alatt, és külön-

nösen az előkészítés időszakában, sikeresen oldottunk meg minden hadászati, hadműveleti, harcászati és szervezési feladatot.

A burzsoá Nyugat könyvesboltjait továbbra is elárasztják mindenfajta „tanulmányok”, amelyek elfogultan, tendenciózusan tárgyalják a Volga mellett és a szovjet–német arcvonal más szakaszain történt eseményeket. Egyes ilyen „tanulmányok” szerzői, mint például Walker, amerikai tábornok, odáig mennek, hogy azt állítják: a sztálingrádi csata egyáltalán nem volt. Ez a tábornok kijelentette, hogy a volgai csata nem más, mint – a kommunisták propaganda koholmánya. Szerintünk ilyen kijelentést csak olyan ember tehet, akinek hiányzik egy kereke. Nézzük, mit mond az egyik okmány, Ezt egyéb relikviákkal együtt a hős város múzeumában őrzik. Az okmány F. D. Rooseveltnak, az Egyesült Államok akkori elnökének az oklevele. Íme a szövege: „Az Amerikai Egyesült Államok népének nevében átnyújtom ezt a díszoklevelet Sztálingrád városának, hogy kifejezzem nemes védői iránti csodálatunkat, akiknek az 1942. szeptember 13-tól 1943. január 31-ig tartó ostrom alatti bátorsága, ereje és önfeláldozása mindörökké lelkesíteni fogja minden szabad ember szívét. Dicső győzelmük feltartóztatta az invázió áradatát, és fordulóponthoz vezetett a Szövetséges Nemzeteknek az agresszió erői ellen vívott háborújában”.

Az említett Walkeréhoz hasonló „tanulmányokban” a második világháború menetének és kimenetelének elemzését keresni annyi, mintha a kialudt tűz hamuját fújnánk, azt remélve, hogy sikerül majd a tüzet lángra lobbantanunk. Íróik a nemzetközi reakció hü szolgálói, akik azt választották foglalkozásul, hogy mocskos rágalmakat szórjanak a szovjet népre és fegyveres erőire. Kezüket-lábukat törik abbeli igyekezetükben, hogy kisebbsítsék harci sikereinket, azokat a sikereket, amelyek valamennyi hitlerista megszállás alatt álló országban az emberek százazreit lelkesítették arra, hogy a passzív ellenállásról áttérjenek az aktív harcra, azokat a sikereket, amelyek végzetessé váltak a fasiszta Németország számára.

A burzsoá történelemhamisítók minden áron azt próbálják bebizonyítani, hogy a második világháború „döntő csatái” ott játszódtak le, ahol az angol–amerikai csapatok tevékenykedtek. Így többek között El-Alamein körzetét említik. Újból emlékeztetjük az olvasót:

1942 októberében a sztálingrádi irányban több mint 50 német hadosztály volt, El-Alamein körzetében pedig mindössze 12. Amint látjuk, elég lényeges különbség. Azt is megemlítjük, hogy abban az időben a német harckocsik és repülőgépek zöme Sztálingrádnál volt. De menjünk tovább. A minden arányérzéküket elvesztő burzsoá történelemhamisítók a sztálingrádi csatát egy sorba állítják az amerikai csapatok Guadalcanal-szigeti partraszállásával. Ámde ismeretes, hogy a szigetet védő japán helyőrség létszáma nem haladta meg a 2000 főt.

A burzsoá történelemhamisítók „tanulmányai”-ban egy szó sincs arról, hogy a szovjet hadművészet milyen eredményeket ért el a sztálingrádi csatában. Viszont lépten-nyomon idézik a volt náci tábornokoknak azt az állítását, hogy mi erők és eszközök tekintetében döntő fölényben voltunk.

Katonai téren az erő- és eszközfölény két fajtáját szoktuk megkülönböztetni: az általános fölényt és a főirányokban létrehozott fölényt. Természetesen, az általános fölény mindig kívánatos, és a győzelem igen fontos tényezője. Ámde Sztálingrádnál nem volt általános fölényünk. Nézzük, mi volt az élőerők és az eszközök aránya 1942. november 29-én. Szovjet csapatok: ember – 1 000 500, löveg és aknavető – 13 541, harckocsi – 894, repülőgép – 1414. Az ellenség csapatai: ember – 1 011 500, löveg és aknavető – 10 290, harckocsi – 675, repülőgép – 1216. Az ellentámadás kezdetén tehát csak jelentéktelen tűzérségi harckocsi és repülőgép fölényrel rendelkezünk.

A dolog lényege az, hogy a szovjet hadvezetés az általános erő- és eszközfölény hiányában hatalmas csapásmérő csoportosításokat tudott képezni a főcsapások irányában. Példaként megemlíthetjük a Délnyugati Frontot, amelynek sávja 250 km széles volt. Az áttörési szakaszon 22 km szélességben (az arcvonala kiterjedésének mintegy 9%-án) összpontosult a lövészadosztályok 50 százaléka, valamenyny harckocsi- és lovashadtest, a megerősítő tűzérség 85 százaléka. A front egész légierője szintén ezt a csoportosítást támogatta. Hasonló módon alakítottuk meg a csapásmérő csoportosításokat a Doni és a Sztálingrádi Frontnál is. Ehhez még tegyük hozzá a főcsapások irányainak helyes kiválasztását, az ellentámadás időpontjának pontos meghatározását, a bekerítés belső és külső arcvonalaának cgyidejű

létrehozását és az óriási „katlanba” került ellenséges csapatok légi blokádjának biztos megszervezését.

Bárhogyan buzgólkodnak is a mai burzsoá hamisítók, hogy rosszindulatúan elferdítsék a történelmet, az emberiség tudatából nem tudják kitörölni a hatalmas sztálingrádi győzelmet. Mind a mi nemzedékünk, mind a jövő nemzedékei számára letagadhatatlan és vitathatatlan marad az, hogy a sztálingrádi vereség után a hitlerista klikk, bárhogy erőlködött is, nem tudta helyreállítani hadseregének hajdani harcképességét, mélységes katonapolitikai válságba került. A sztálingrádi csatát joggal nevezik az egész második világháború legnagyobb katonapolitikai eseményének. A sztálingrádi csatával kezdődik a fasiszta tömb széthullása, e csata nyomán lendült fel a felszabadító mozgalom a náci megszállás jármában sínylődő országokban, és szemléltetően bebizonyította, hogy nemcsak az igazság, hanem az életerő is a szocializmus oldalán áll és a fasiszmus elkerülhetetlenül pusztulásra van ítélve.

A FELSŐ-DONNÁL

TOVÁBB ERŐSÖDIK A VÖRÖS HADSEREG. –

A MÁSODIK HÁBORÚS TÉL MÁSODIK FELE. –

ÚJ ÉV, ÚJ FELADATOK. – AZ OSZTROGOZSSZK-ROSSZOSI

HADMŰVELET. – A. I. ANTONOV. – A VORONYEZSI

KISZÖGELLÉS. – TALÁLKOZÁS N. P. PUHOVVAL. –

HARKOVBAN. – A KÖVETKEZŐ TERVEK

1942/43 telén a Vörös Hadsereg a Leningrádtól a Kaukázusig terjedő arcvonal jelentős részén támadott. Azokban a napokban, amikor a mélyen a hazai földön vívott harcok közben az ország mögött álló másfél háborús évre visszatekintettünk, erősen hittük, hogy a fő nehézségeken túl vagyunk. A sztálingrádi győzelem, a világos cél és a háterszág egyre növekvő ereje lelkesített és arra szólított fel bennünket, ne álljunk meg a végső győzelemig. És már nem voltunk azok, akiket 1941 júniusában a háború kegyetlenül szorongatott, a Vörös Hadsereg is más volt, erősödött és tökéletesedett hadművészete. A háború során egész sereg tapasztalt, ütközetekben megedzett parancsnok nőtt fel. 1942 októberében a szovjet fegyveres erőknél bevezették a teljes egyszemélyi vezetést. Kitűnő politikai munkások is felnőttek. Decemberben több mint 140 politikai munkás kapta meg a tábornoki rendfokozatot. Sokat közülük átminősítettek és egyszemélyi parancsnoki beosztásba nevezték ki. 1943 januárjában a szárazföldi erők, a légierő és a flotta személyi állománya először tette fel a váll-lapot, amely a szovjet katonák hazájukkal szembeni megtisztelő kötelességének a jelképe lett.

A váll-lapot Sztálin javaslatára rendszerezítették. Amikor ezt elhatározták, megkérte A. V. Hruljov tábornokot, a hadtápfőnököt, hogy mutassa meg neki a régi orosz hadsereg váll-lapjait. Miközben nézegette őket, emlékszem, megszólított:

– Vasziljevskij elvtárs, mutassa meg milyen váll-lapot viselt a régi időben.

Meg kell mondanom, a Szuvorov, Kutuzov, Alekszandr Nyevszkij

és Nahimov érdemérmet szintén a legfelsőbb főparancsnok javaslatára alapították. Dolgozószobájában a háború alatt ott függött Szuvorovnak és Kutuzovnak, a két híres orosz hadvezérnek a képe.

A Vörös Hadseregnek a harcokban elért sikerei az új katonai szabályzatokban is visszatükrözöttek. A gyalogság 1942. évi Harcászati Szabályzata általánosította a hadsereg élenjáró tapasztalatait és hozzájárult azok széles körű gyakorlati alkalmazásához. A szabályzat a tapasztalatok figyelembevételével, új utasításokat tartalmazott a parancsnokok számára. Azelőtt a lövész-alegységek parancsnokai támadásban rendszerint alárendeltjeik előtt mentek. Ennek következtében a hadsereg közepes beosztású parancsnokokban nagy veszteségeket szenvedett. Ráadásul a parancsnokoknak az a törekvése, hogy okvetlenül elől legyenek, rendkívül megnehezítette a harc vezetését. Az 1942-es Harcászati Szabályzat előírta a parancsnokoknak (a rajparancsnokok kivételével), hogy harcban ott tartózkodjanak, ahonnan mindenekelőtt a legjobban tudnak vezetni, figyelhetik a harcmezőt és összeköttetésben lehetnek előljáróikkal és a szomszédokkal. A szabályzat kimondta, a védő ellenség ellen támadva szakítani kell a rohamozó gyalogos alegységek sablonos mélységi lépcsőzésével; ellenkezőleg, a lehető legnagyobb mértékben tömöríteni kell a főcsapás irányában alkalmazott egységek és alegységek előerőit és eszközeit, le kell szűkíteni az áttörés és a támadás sávját és növelni kell az egy-egy elfoglalt területre eső harcászati sűrűséget

A lövész-alegységek és -egységek személyi állománya csökkent, ezzel szemben jelentősen megnövekedett tűzerejük. Így a sztálingrádi csata alatt a szervezetszerű lövészadosztálynál a golyószórók száma meghaladta a 150-et, a 45 mm-es ágyúk száma 18-ra gyarapodott. Jelentősen megnövekedett a géppisztolyok száma. A csapatok nemsokára áttértek a Szudajev-rendszerű géppisztoly és a Gorjunov-rendszerű géppuska használatára, amelyek jobban megfeleltek a korszerű harc követelményeinek.

A tűzérség fegyverfajtáinak a száma 21-ről 8-ra csökkent. A hadiipar, mert szabványosított részekkel dolgozott, könnyebben kielégíthette az arcvonal igényeit. Erősen megnövekedett a kumulatív gránátok száma, amelyek könnyen átégtek és átütöttek a páncélatot. Megszűnt a légvédelmi tűzérseget győtrő gránáthány. Az

M-30-as dandárokából megalakultak a sorozatvető tüzérség nehéz hadosztályai; a hadosztály 864 indítószíne egyszerre 320 tonna súlyban 3840 lövedéket zúdított az ellenségre. A legfelsőbb főparancsnokság tartalékának számos kis, önálló ezredbe és hadosztályokba szétforgácsolt tüzercsoportja helyébe nagy tűzerejű tüzer-magasabbegységek alakultak. Megjelentek az önjáró tüzer ezredek, amelyeknél 76 mm-es és 122 mm-es ágyúkat rendszeresítettek. A fronthoz aknavető és páncéltörő tüzerdandárokat osztottak be, az összefegyvernemi hadsereghez pedig a hadseregek közvetlen tüzérség légvédelmi, aknavető, páncéltörő és ágyús ezredeit.

A harcmezőn most már nehéz volt magányos harckocsikkal találkozni. Ezeket egész alegységenként, utána egységenként, majd magasabbegységenként alkalmazták. Megszerveztük és sikerrel alkalmaztuk a nehéz harckocsikkal felszerelt áttörő ezredeket. 1942 végén a harcoló hadseregnél mintegy 6000 harckocsi és önjáró löveg volt (több mint háromszor annyi, mint egy évvel korábban). A légi erő szinte szemünk láttára változott. Gyorsan növekedett a gépek sebessége, tűzereje, bombaterhelése, repülési magassága és távolsága. A harci repülőgépek vezetésének eszközei is sokat javultak. 1943 tavaszán a csak éjszakai szerény, de pótolhatatlan Po-2 típusú gépek még nem voltak felszerelve új rádió adó-vevő készülékkel. A kis csoportokban történő bevetések helyett a gyakorlatban meghonosodtak a több hullámban végrehajtott nagy légitámadások, amelyekben nagy számú harci gép vett részt. Állandóan működő ütőerőkké váltak a katonai utak; a gépkocsi- és útszolgálat önálló csoportfőnökséggé vált és fontos helyet foglalt el a fegyveres erők rendszerében. 1942 végéig 822 000 tiszt került a hadsereghez. 1941. június 22-én a harcoló hadseregben 3 milliónál kevesebb katona volt, ezzel szemben 1942 végén számuk meghaladta a 6 milliót. A hadászati tartalékokat feltöltöttük. 1942/43 tele előtt a főhadiszállás tartalékának 1600 repülőgépe, több mint 1000 harckocsija és körülbelül negyedmillió kiképzett katonája volt. Lám, hogy megnövekedtek lehetőségeink. Most már csak az volt hátra, hogy ésszerűen használjuk fel mindazt, amit a szovjet nép adott Vörös Hadseregének.

Miközben a Doni Front 1943 január-februárjában Paulus bekerített csoportosításának a megsemmisítéséért harcolt, a szovjet-német

arcvonal különböző szakaszain több hadműveletet hajtottunk végre, amelyek szervesen hozzátartoztak a legfelsőbb főparancsnokság általános, a Vörös Hadsereg kezébe került hadászati kezdeményezés továbbfejlesztésére vonatkozó elgondolásának. Ebben az elgondolásban nagy szerepet játszottak a Felső-Donnál végrehajtott támadó hadműveletek. Majdnem 1943 egész telén át itt kellett tartózkodnom, hogy segítsek a Voronyezsi, majd utána a Brjanszki Front parancsnokságának a legfelsőbb főparancsnokság és a vezérkar által kidolgozott tervek végrehajtásában.

Hogy az olvasó könnyebben el tudjon igazodni az akkoriban a Felső- és a Középső-Don mentén lejátszódó eseményekben, röviden ismertetni fogom a szovjet-német arcvonal akkori általános helyzetét. A hazai föld felszabadítása sorozatos támadó hadműveletekkel történt, amelyek időben átfedték egymást. Ilyenek voltak délen: a január 1-től február 18-ig tartó rosztovi hadművelet (a Donmenti Rosztov felszabadítása); a január 3-tól február 4-ig tartó nalczik-sztavropoli hadművelet (Sztavropol felszabadítása); a fasiszták sztálingrádi csoportosításának a megsemmisítése január 10-től február 2-ig; a január 11-én kezdődő krasznodar-novorosszijszki hadművelet (a hadművelet májusban azzal fejeződött be, hogy csapataink majdnem az egész Kubányt megtisztogatták az ellenségtől). Az arcvonal középső szakaszán: a január 13-tól január 27-ig tartó osztrogoszszk-rosszosi hadművelet (előrenyomulás nyugat felé a Don Potudany, Tyihaja Szoszna és Csornaja Kalitva nevű mellékfolyóinak a körzetében); a január 24. és február 17. között lezajlott voronyezs-kasztornojei hadművelet a Voronyezsi-terület felszabadítása); február 2. és 26. között a harkovi hadművelet az ellenség kiűzése Harkov körzetéből). Északon: a leningrádi blokád áttörése január 12-től január 30-ig; a fasiszták gyemjanszki hídfőjének a felszámolása február 15-től március 1-ig. Ily módon a szovjet csapatok az 1942/43. évi téli hadjárat második felének ezeket a hadműveleteit mindhárom irányban a maximális sikerrel hajtották végre.

A voronyezsi irányban, amelyről most szó van, a következő volt a helyzet. A Voronyezsi Front (1942 októbere óta parancsnoka F. I. Golikov altábornagy, majd vezérezredes, a haditanács tagja F. F. Kuznyecov altábornagy, törzsfőnök M. I. Kazakov vezérőrnagy volt)

és a Brjanszki Front (parancsnoka M. A. Rejter altábornagy, majd vezérezredes, a haditanács tagja I. Z. Szuszajkov altábornagy, törzsfőnök L. M. Szandalov vezérőrnagy volt) csapatai 1942 nyarán és őszén aktív harctevékenységet folytattak, amelyek megakadályozták azt, hogy az ellenség ebből az irányból csapatokat dobjon át Sztálingrádhoz. Ez alatt az idő alatt több támadást hajtottak végre egyes hadseregekkel vagy seregtestekkel. I. D. Csernyahovszkij vezérőrnagy 60. hadseregének részleges támadó hadművelete, amelynek célja Voronyezs felszabadítása volt, sikertelenül végződött. A németektől csak egy kis körzetet sikerült megtisztogatni a város északi részén. Nem járt eredménnyel az a hadművelet sem, amelyet július közepén ugyanebből a célból hajtott végre a Brjanszki Front 38. és a Voronyezsi Front 60. hadserege, bár ellenséges erőket kötöttek le. A sikertelenség fő oka az volt, hogy a csapatoknak hiányoztak a kellő tapasztalatai mind a támadás előkészítésében, mind a végrehajtásában, és ezenkívül lebecsülték az ellenség erejét.

Annak a támadó hadműveletnek az eredményeképpen, amelyet július végén F. M. Haritonov vezérőrnagy 6. hadserege hajtott végre, sikerült a Don jobb partján Pervoje Sztorozsevoje körzetében egy 10 km széles és 8 km mély hídfőt létesíteni, amely rendkívül fontos volt számunkra. 1942. szeptember közepén Vatutyinnak, a Voronyezsi Front parancsnokának a kezdeményezésére Voronyezs felszabadítása céljából támadó hadműveletet hajtottunk végre. Ebben a 60. és a 40. hadsereg, valamint a Brjanszki Fronttól átadott 38. hadsereg vett részt. Popov altábornagy 40. hadserege elfoglalta Csizskovka elővárost és Voronyezs déli részét; a 38. hadsereg csak jelentéktelen sikert ért el, a 60. hadsereg tevékenysége sikertelennek bizonyult. A front csapatai erőhiány miatt és annak következtében, hogy a jól kiépített védelmi állásokra támaszkodó 2. német hadsereg szívósan ellenállt, nem tudták végrehajtani feladatukat. Ezért a főhadiszállás megparancsolta a Voronyezsi Frontnak, hogy szüntesse meg támadó tevékenységét és menjen át szilárd védelembe. Októberben Vatutyin átvette az újonnan megalakult Délnyugati Front parancsnokságát.

December végéig a Voronyezsi Front tökéletesítette védelmét, amely a jelec–kasztornojei vasútvonaltól Voronyezsig, azon túl a Don bal partján Novaja Kalitváig, délnyugati irányban pedig Kantyemi-

rovkáig terjedt (hídfővel a Don jobb partján Pervojc Sztorozsevojénál és Scsucsjénál). A front állományába akkor N. J. Csibiszov altábornagy 38. hadserege, I. D. Csernyahovszkij vezérőrnagy 60. hadserege, K. Sz. Moszkalenko altábornagy 40. hadserege és P. M. Zikov vezérőrnagy önálló lövészhadteste tartozott. Velük szemben állt északon H. Zahlmut vezérezredes 2. német hadseregének hét gyalogos hadosztálya, tőle délre Jány Gusztáv vezérezredes 2. magyar hadserege, még délebbre egy olasz alpesi vadász hadtest, végül Roszszos körzetében néhány német és olasz hadosztály állt. A német és a magyar hadsereg csatlakozásán a fasiszta hadvezetés egy páncélos dandárt, Kamenka mellett pedig egy gyalogos hadosztályt hagyott tartalékban.

Azokban a napokban, amikor csapataink a Középső-Don mellett és a kotyelnikovói irányban sikeresen tevékenykedtek, a főhadiszállás utasítására a Voronyezsi Front parancsnokságával megkezdtek egy támadó hadművelet előkészítését, amelynek célja az ellenség Osztrogozsszk és Roszszos körzetében levő csapatainak bekerítése és szétzúzása volt. A főhadiszállásnak e hadművelettel mindekelőtt az volt a terve, hogy a Délnyugati és a Sztálingrádi Front érdekében felszabadítja a liszki-kantyemirovkai vasútvonalat. Ez megkönnyítette volna e frontok Rosztov és az Észak-Kaukázus elleni támadását, ezenkívül a szovjet csapatok közelebb kerültek volna a Vorosilovgrádi-terület szénbányáihoz. A Voronyezsi Front csapatainak a magyar hadsereg arcvonalának közepére kellett csapást mérniük, hogy ezzel kedvező feltételeket teremtsenek a közvetlenül a voronyezsi irányban védő német hadsereg elleni további tevékenységhez. E célból a főhadiszállás tartalékából átadta Golikovnak a 3. harckocsi-hadsereget, továbbá néhány magasabbegységet a megerősítő eszközökkel. A hadművelet megkezdésekor az ellenséggel szemben csak harckocsi és tüzérségi fölényünk volt, de személyi állomány és repülőgépek tekintetében az erőviszonyok nem nekünk kedveztek. A főhadiszállás ennek a hadműveletnek nagy jelentőséget tulajdonított. Ezért 1943 januárjában még egy képviselőjét elküldte a Voronyezsi Fronthoz. A front Anna faluban levő törzséhez megérkezett G. K. Zsukov. Én január 2-án érkeztem oda Sztálingrád környékéről. Utána mindnyájan átmentünk Bobrov városba, amely valamikor méneseiről volt híres. A város a Bitjug folyó

mellett fekszik. Róla kapták nevüket azok a nagytestű, hidegvérű lovak, amelyek a háború előtt tüzérségünk lövegeinek nagy részét vontatták. A háborús idők nehézségei ellenére a voronyezsi lófajta fennmaradt, bár száma jelentősen csökkent.

A front parancsnokságával közösen kidolgoztuk az osztrogoszszk-rosszosi hadművelet tervét, amelyet a főhadiszállás jóváhagyott. A terv szerint a főcsapást a legsebezhetőbb láncszemre – a „B” hadseregcsoporthoz közepére kellett mérni. Három csapásmérő csoportosítás megszervezését terveztük. Az északi csoportosítás a 40. hadsereg főerőivel a Pervoje Sztorozsevoje és Uriv közötti hídfőből a kanyar mentén Boldirevka, Krasznoje és Alekszejevka irányában mért csapást, nyugati irányból délnek fordulva, hogy Alek-szejevkanál egyesüljön a front déli csoportosításával és befejezze az ellenség osztrogoszszk-rosszocsi csapatainak a bekerítését. K. Sz. Moszkalkónak (a 40. hadsereg parancsnokának) erői egy részével az ellenséges védelem áttörése után Osztrogozsszk ellen kellett csapást mérnie, hogy ott egyesüljön a 18. lövészhadtest jobb szárnyával. A főerők támadását Boldirevka, Repevka irányában A. G. Kravcsenko vezérőrnagy 4. harckocsihadtestének kellett biztosítania, amelynek a hadművelet kezdetére kellett beérkeznie. A déli csoportosítás – P. Sz. Ribalko vezérőrnagy 3. harckocsi-hadserege és Sz. V. Szokolov vezérőrnagy 7. lovashadteste – harckocsi egységekkel Kantyemirovkától északnyugati irányban mély átkaroló csapást mért, az erők egy részével pedig észak felé – a 40. hadsereggel találkozó irányban. Ezalatt a Valujkit támadó lovasság délről biztosította a front hadműveletét. A középső csoportosítás (a 18. önálló lövészhadtest) a scsucsjei hídfőből széttartó irányú csapásokat mért az északi és a déli csoportosítás csapataival szemben, s Osztrogozsszknál és Karpenkovónál egyesült velük. A terv szerint tevékenységünket K. N. Szmirnov vezérőrnagy 2. légi hadseregének kellett támogatnia.

Amint látjuk a főszerepet az „északiakra” és a „déliekre” bíz-tuk, a középnek az volt a feladata, hogy lekösse az ellenséget, magára vonja hadműveleti tartalékait és ezzel lehetővé tegye a front szárny-csoportosításainak, az ellenség bekerítésének a befejezését. Utána az a feladat várt rá, hogy bekapcsolódjék a bekerített csapatok szétagolásába és megsemmisítésébe. A Voronyezsi Front

csapataival való együttműködésre, bal szárnyának biztosítására a Délnyugati Front jobbszárny 6. hadseregét jelöltük ki, amelynek Kantyemirovka déli körzetéből Kamenka és Pokrovszkoje irányában kellett támadnia. Feltételezzük, hogy találkozó irányú csapásainkkal mintegy 15 fasiszta hadosztályt kerítünk be és semmisítjük meg.

Január első tíz napjában a parancsnokság – a főhadiszállás képviselőinek a részvételével – óriási munkát végzett a hadművelet sokoldalú előkészítése terén. A csapásmérő csoportosítások megszervezése érdekében kockázatot kellett vállalnia, akárcsak Sztálingrád esetében, és jelentős mennyiségű csapatot és megerősítő eszközt kellett elvenni másodrangú arcvonalszakaszokról. A csapatok átcsoportosításának és az előkészítő munkáknak az álcázása és rejtése végett egész sor intézkedést dolgoztunk ki és léptettünk életbe. Az ellenség megtévesztésére is nagy gondot fordítottunk. Nagy jelentőséget tulajdonítottunk a vezetés és az együttműködés kidolgozására. A vezetés fő módszere még a főhadiszállás képviselői és a frontparancsnok esetében is az alárendeltekkel való személyes érintkezés volt. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásával való egyeztetés alapján a hadművelet megkezdését január 14-re tűztük ki.

A támadás előtti gondos ellenőrzés azt mutatta, hogy az összes intézkedések és a parancsnokok, politikai szervek, párt- és Komszomol-szervezetek által végzett pártpolitikai munka eredményeképpen a Voronyezsi Front csapatai készen állnak arra, hogy teljesítsék a haza parancsát. Ezt így is jelentettük a legfelsőbb főparancsnoknak. Zsukov és én naponta tájékoztattuk Sztálint arról, hogy mit tettünk azon a napon. Hosszú hónapokon át tett napi jelentéseinket a levéltárak őrzik. Ezekből könnyen megállapítható, mit végeztek a főhadiszállás képviselői az arcvonalon, hogyan változott a helyzet, ettől függően milyen intézkedéseket tettünk, sőt még az emberek rövid jellemzése is kiolvasható belőlük. Álljon itt példaként az 1943. január 6-i, Zsukovval közös táviratunk: „1. A Moszkalenko hadseregére vonatkozó hadműveleti-harcászati elhatározások valamennyi kérdését személyesen kimunkáltuk a hadseregparancsnokkal, a hadosztály- és dandárparancsnokokkal. Jelenleg Ribalkónál vagyunk. 43. I. 6-án megbeszélést és eligazítást tartottunk a magasabbegységek parancsnokainak. Ami Ribalko hadsere-

gét és a lovascsoporthoz illő, náluk rosszul áll a vasúton történő lőszer- és üzemanyag-szállítás, úgyszintén a csapatok felvonulása. A kirakás után a csapatoknak napi 4–6 napig kell menetelniük. Attól félünk, hogy a vasút esetleg cserben hagy bennünket. Ribalko személyéről a következőt mondhatjuk: képzett ember és jól eligazodik a helyzetben.

2. Most éppen a frontok és a hadseregek együttműködését dolgozzuk ki a csatlakozásokon, személyesen Haritonov, Ribalko, Fjodorov (Vatutyin – *A szerző.*) és Filippov (Golikov – *A szerző.*) elvtársakkal. Fjodorov nálunk van és két óra múlva elindul a front törzséhez. Ma Filippovval kiszállunk a központi csoporthoz.

Konsztantyinov (Zsukov – A szerző). Mihajlov (Vaszilevszkij – A szerző) 43. I. 6. 20.00.”

Az 1943. január 9-i táviratban az alábbiakat jelentettem: „Január 9-én Moszkalenko hadseregénél dolgoztam. Ellenőriztem, hogyan halad a támadásra való felkészülés a hadosztályoknál, a helyszínen tanulmányoztam az ellenséget. A felkészülés rendes ütemben halad. A kitűzött időpontra a hadsereg csapatai készen állnak. Január 11-én Moszkalenko erős harcfelderítést hajt végre, hogy végérvényesen ellenőrizze az ellenségről rendelkezésünkre álló adatokat. Siker esetén ez egy nagy támadás kezdete lehet ezen a szakaszon. Január 10-én Filippovval együtt Zikovhoz megyünk, hogy ellenőrizzük, mi történt ott és segítsünk. Ribalko 3. harckocsi-hadseregének felkészülése rendben halad. A főhadiszállás tartalékából érkező csapatok vasúti szállítása az utóbbi napokban jelentősen javult. A hadművelet kezdetére csak a 4. harckocsi-hadtest, a sí-dandárok és a légvédelmi hadosztály nem érkezik be. Nehézségeket okoz a lőszer- és az üzemanyagszállítás. Intézkedések történnek, azt hiszem, megbirkózunk velük. A teljes felkészülést január 11-én jelentem. Mihajlov.”

A felkészülés befejezése után Zsukov elutazott, én pedig február végéig a Voronyezsi Front csapatainál maradtam.

Az északi csoportosítás főerőinek támadása a sztorozsevojei hídfőből január 13-án kezdődött, egy nappal a kijelölt időpont előtt, mivel az előrevert osztagok sikeres tevékenységükkel megállapították az ellenség gyenge pontjait. Sikerük kifejlesztésére erős tűzerési előkészítés után támadásba lendültek a 40. hadsereg főerői. A hadművelet második napján estére a fasiszták északi csoportosításunk

sávjába új erősítéseket dobtak át. Addigra védelmüket 50 km szélességben és 17 km mélységben áttörtük. A 40. hadseregnek nemcsak be kellett fejeznie a védelem harcászati mélységének az áttörését, hanem az ellenség visszavonulását is gyorsan el kellett vágnia, hogy déli csoportosításunk csapataival együtt létrehozza az ellenséges erők zöme bekerítésének a tervben előírt belső arcvonalát. Ehhez azonban fokozni kellett a támadás ütemét. Ennek eredményeképpen január 15-re sikerült végrehajtani a feladat első részét: az áttörést 100 km-re szélesítettük ki, mélységét pedig a jobb szárnyon 20 km-re, középen 35 km-re, a bal szárnyon pedig 16 km-re sikerült növelni.

A déli csoportosítás január 14-én indította meg támadását és 3 órás heves harc árán csak 1–3 km mélyen tudott beékelődni az ellenség védelmébe. Az áttörés meggyorsítása végett harcba vetettük a 12. és a 15. harckocsihadtestet. Ennek következtében erősen a mi javunkra fordult a helyzet. Január 14-én estig a harckocsierők 12–23 km-t nyomultak előre, Zsilin körzetében szétzúzták a 24. német páncélos hadtest törzsét és január 15-én reggel észak és északnyugati irányban indítottak támadást. Ezalatt a 7. lovashadtest dél felől megbízhatóan fedezte a támadást.

Január 14-én a középső csoportosítás is megkezdte támadását. Néhány nappal a támadás előtt elhatároztam, hogy A. I. Antonov altábornagyot a 18. önálló lövészhadtest parancsnokságához küldöm, hogy segítsen neki. Antonovot 1942 decemberében az én kérésemre nevezték ki a Hadművelleti Csoportfőnökség élére és a vezérkari főnök első helyettesévé. Én akkor a sztálingrádi irányban tartózkodtam és Alekszej Innokentyevicset nem tudtam bemutatni Sztálinnak. Január elején Antonov jelentette nekem a Voronyezsi Fronthoz, hogy a Hadművelleti Csoportfőnökségnél elkezdte a munkát. Ámde úgy látszott, hogy ez a tevékenység nem elégítette ki, a főhadiszálláson nem szokott meg, mivel a vezérkar minden ügyét a vezérkari főnök politikai helyettese, F. J. Bokov jelentette. Antonov, természetesen, bizonytalanul érezte magát ebben a helyzetben, és kért, tegyek meg mindent annak érdekében, hogy visszaküldjék őt az arcvonalra. Felhívtam Sztálint, és miután újból elmondtam Antonovról, hogy milyen rendkívül értékes munkatárs a vezérkar és a főhadiszállás számára, kértem őt, engedje őt olyan munkára, amely

közvetlenül összefügg a főhadiszállás hadműveleti vonatkozású kiszolgálásával.

Sztálin, aki rendkívül bizalmatlan természetű és óvatos ember volt, különösen az új emberekkel szemben, akiket nem ismert, semmit sem ígért, és azt javasolta, hogy Antonovot vegyem magam mellé helyettesként a Voronyezsi Frontnál.

– A maga jellemzéséből ítélve – mondta – az adott időpontban Antonov az arcvonalon jóval hasznosabb lesz, mint itt, a mi adminisztratív ügyeinkben.

Ily módon Alekszej Innokentyevics a Voronyezsi Fronthoz került, és 1943 végéig ott is maradt, igen sokat használva az ügynök. A vezérkarnál viszont nagyon nélkülözték. A 18. önálló lövészhadtest a tüzérség és a légierő jól szervezett támogatásával megtörte az ellenség ellenállását és január 15-én estig, 25 fokos hidegben vívott éjszakai harc után végrehajtotta feladatát.

Mialatt a 40. hadsereg és a 3. harckocsi-hadsereg támadott és észak–dél felől átkarolta az ellenség osztrogozsszk–rosszosi csoportosítását, a 18. önálló lövészhadtestnek egymástól elszigetelt részekre kellett tagolnia a csoportosítást. Január 16-án estére a Voronyezsi Front szélső szárnyain csapataink teljesen áttörték az ellenséges védelem harcászati mélységét. Ezután új feladat állt előttünk: gyors manőverrel bekeríteni és széttagolni az osztrogozsszk–rosszosi csoportosítást, s elszigetelni a többi fasiszta csapattól.

A 18. önálló lövészhadtest erélyes tevékenységével szélességben és mélységben kifejlesztette az áttörést, megakadályozta azt, hogy az Osztrogozsszk és Szaguni közötti ellenséges csapatok visszavonuljanak és megmeneküljenek a bekerítéstől. Csapatainknak a bekerítés belső és külső arcvonalának a létrehozásához három napra volt szükségük. Osztrogozsszkban három ellenséges hadosztályt kerítettek be. Azok, akiknek sikerült kicsúszniuk a bekerítésből, Karpenkovo felé vonultak vissza. Ilovskoje és Alekszejevka helységeknél azonban tűzösszeköttetés létesült az „északiak” és a „déliek” között, mivel Moszkalenko és Ribalko hadserege két oldalról verte a fasisztákat, egyre jobban összeszűkítve a 10 km-es német folyosót.

A déli csoportosítás, miután már a fő védővonal áttörésekor súlyos vereséget mért az ellenségre, majdnem akadálytalanul tudott az ellenség osztrogozsszk–rosszosi erőinek a hátába kerülni. A 12. harc-

kocsihadtest már január 16-án reggel Rosszosban vívott utcai harcot, amikor pedig a 3. harckocsi-hadsereg lövészadosztályai beérkeztek, Rosszos felett kitűzték a vörös zászlót. Miután a 12. harckocsihadosztály szabadon manőverezhetett, mélyen behatolt a Csornaja Kalitva mögé visszavonult olasz alpesi hadtestnek és a német hadosztályok maradványainak a mögöttes területére. A 15. harckocsihadosztály gyors előretöréssel elfoglalta Olhovatkát és január 18-ra délről megközelítette Alekszejevkat. Végül a front bal szárnyán sikeresen támadó 7. lovashadtest január 19-én felszabadította Valujkit, több mint 3000 német és olasz foglyot ejtett, elfoglalt több nagy élelmiszerraktárt és sok egyéb hadianyagot zsákmányolt. Valujki felszabadításában nagy szerepet játszottak a helyi partizánok, akik Sz. F. Szokolovnak, a lovashadtest parancsnokának az utasítására Valujki-Urazovo és Valujki-Volokonovka szakaszon felrobbantották a vasúti töltést. A fasisztáknak semmit sem sikerült elszállítaniuk a városból. A kegyetlen, havas téli körülmények között folytatott kiváló harctevékenyséért, az ellenség hadműveleti mélységében végrehajtott ügyes manőverezésért, a személyi állománynak a január 15-től 19-ig tartó harcokban tanúsított bátorságáért és hősiességéért a honvédelmi népbiztos parancsa a 7. lovashadtestnek a gárda címet adományozta és 6. gárda-lovashadtestnek nevezte el.

Ily módon a Voronyezsi Front csapatai január 18-án sikeresen befejezték az ellenség osztrogozsszk-rosszosi csoportjának a bekerítését és részekre tagolását. A bekerítés belső arcvonala az Osztrogozsszk-Verhnyij és Nyizsnyij Olsan-Alekszejevka-Karpenkovo-Sztaraja Kalitva-Arhangelszkoje-Szaguni vonalon alakult ki. A bekerített terület mintegy 2500 négyzetkilométert tett ki, amelyen körülbelül 13 német, magyar és olasz hadosztály tartózkodott. Ezután a 18. önálló lövészhadtest Kamenka elleni és a 12. harckocsihadtest Karpenkovo elleni csapása kettéosztotta a bekerített erőket. Adigra a Voronyezsi Front 52 000 ellenséges katonát és tisztet ejtett foglyul. Zsákmányolt 170 harckocsit, 1700 löveget, 2800 géppuskát, 400 aknavetőt, 6000 géppisztolyt, 1500 lovat, 55 000 puskát, 600 000 gránátot és több mint 150 különféle raktárt.

Január 19-től 24-ig a bekerítésen belül folytak a harcok. A 6. gár-

da-lovashadtest és a 3. harckocsi-hadsereg bal szárnyának a biztosítása végett január 19-én este Vatutyint, a Délnyugati Front parancsnokát táviratban utasítottam, hogy Haritonov 6. hadseregét mihamarabb bontakoztassa szét a Pokrovszkoje terepszakaszon és tovább délre úgy, ahogy ezt a korábban kidolgozott terv meghatározta.

Először az ellenség bekerített oroszosi csoportosításának a déli részét vágtuk el – mintegy négy hadosztályt. Ezeket január 20-ig zömmel megsemmisítettük Podgornoje körzetében. Január 23-ig megsemmisítettük ennek a csoportnak a többi erőit, január 27-re pedig befejeztük a oroszosi ellenséges csoportosítás maradványainak a megsemmisítését, amelyek kitörték a „katlanból” és Valujkitól keletre vonultak vissza. Osztrogozsszkért heves harcokat vívtunk, s végül az ellenséges helyőrség nagy részét foglyul ejtettük, aki pedig nem esett fogságba, az elpusztult. A bekerített ellenség Alekszejevkánál is hevesen ellenállt. Ennek ellenére január 24-re befejeződtek a harcok. Mintegy 9000 ellenséges katona és tiszt esett fogságba. Azokat a feladatokat, amelyeket a legfelsőbb főparancsnokság az osztrogozsszk–oroszosi hadművelettel kapcsolatban tűzött a Voroonyezi Front csapatai elé, a kitűzött határidőre teljesítették.

Így kezdődött számunkra 1943 első hónapja. Sikerünket az a sokoldalú támogatás tette lehetővé, amelyben azoknak a területeknek a lakossága részesítette csapatainkat, ahol a harcok folytak. A szovjet emberek semmit sem sajnáltak tőlünk: sem élelmiszert, sem meleg holmit, sem a gondoskodást, sem a figyelmet. A városok és falvak lakosai részt vettek a védelmi terepszakaszok megerősítésében és az útépitésben, ápolták a sebesülteket és pénzükkel támogatták a honvédelmi alapot. Viszont a városokat és falvakat felszabadító katonák segítettek helyreállítani a tönkretett gazdaságot, bőkezűen osztottak a kolhozokkal, szovhozokkal, gép- és traktorállomásokkal, valamint az ipari üzemekkel a zsákmányon, tatarozták az iskolákat, kultúrintézményeket és a kórházakat.

Röviden, milyen eredménnyel járt az osztrogozsszk–oroszosi hadművelet? Mindössze 15 napig tartott. E fél hónap alatt csapataink 250 km szélességben törték át az ellenség védelmét. 140 km-t nyomultak előre mélységben, 22 500 négyzetkilométernyi területet szabadítottak fel, olyan városokkal és vasúti csomópontokkal, mint

Osztrogozsszk, Rosszos, Korotojak, Alekszejevka, Valujki. Teljesen szétzúzták a 2. magyar hadsereget, az olasz alpesi hadtestet, a 24. német páncélos hadtestet és a különleges rendeltetésű német hadtest erőinek a zömét. Összesen több mint 15 ellenséges hadosztályt semmisítettek meg és még 6 hadosztályra súlyos vereséget mértek; foglyul ejtettek több mint 86 000 katonát és tisztet, sok fegyvert és harci technikai eszközt, rengeteg hadianyagot és felszerelést zsákmányoltak.

Ennek a hadműveletnek a sikeres végrehajtása kedvező feltételeket teremtett ahhoz, hogy az északabbra, a Voronyezs körzetében védő 2. német hadsereget oldalba és hátba támadjuk. Ez a hadsereg egy kiszögellésben helyezkedett el, amely mélyen beékelődött a szovjet csapatok harcrendjébe. Az ilyen helyzetet, amely korábban kedvezőnek tűnt, most másként ítélték meg: a fasiszták félni kezdtek a bekerítéstől. A kiszögellés éle a Donra támaszkodott, közvetlenül Voronyezsnél. Itt tíz német és két magyar hadosztály tartózkodott, összesen 125 000 emberrel, sok löveggel és harckocsival. Ezenkívül a németek nem rendelkeztek valamennyire is jelentős tartalékokkal. A Brjanszki Front 13. hadseregével és a Voronyezsi Front 38. és 60. hadseregével szemben északon és északkeleten az ellenség erősen kiépítette védelmét, ezzel szemben a kiszögellés újonnan kialakult déli oldalán védelme műszakilag jóval gyengébb volt.

A Voronyezsi Front parancsnokával együtt már január 18-án este elküldtük a legfelsőbb főparancsnoknak az új, voronyezsi-kasztornojei támadó hadművelet tervét.⁴³ E szerint a terv szerint csapataink a 2. német hadsereg szárnyai elleni észak-déli irányú csapásokkal bekerítik a hadsereg erőinek zömét, felszabadítják Voronyezs, Kasztornoje körzetét, és megnyitják a fontos voronyezs-kasztornojei és a jelec-kasztornojei vasúti vonalszakaszokat. A főcsapásokat Kasztornoje ellen terveztük: dél felől Rogovatoje–Pogoreloje körzetéből a Potudany, Oszkol és a Gyevica folyók közébe a Voronyezsi Frontnak a 4. harckocsihadtesttel megerősített 40. hadseregével; észak felől Livni délkeleti körzetéből a Kseny és az Olim folyók közébe a Brjanszki Front 13. hadseregével. A két hadsereg Kasztornojénál egyesül, utána befejezi a 2. német hadsereg bekerítését, felszámolja a voronyezsi kiszögellést, ugyanakkor az erők egy részét a

Tyim folyóhoz vonva biztosítja a hadművelet sikerét nyugat felől. A Voronyezsi Front 38. és 60. hadserege, kelet felől mért csapásaikkal részekre szabdalták az ellenség bekerített csoportosítását. Ennek a hadműveletnek a sikeres végrehajtása lehetővé tette volna azt, hogy utána egyrészt a kurszki irányban mérjünk csapást az ellenség középső és déli hadászati csoportosításának a csatlakozására, másrészt a harkovi irányban, még mielőtt a hitleristák Harkov körzetében tartalékokat tudtak volna összpontosítani. Azokból az erőkből, amelyeket az osztrogozsszk–rosszosi hadművelet végrehajtására szántunk, érintetlenül nálunk volt három lövészhadosztály, három sídandár és a 4. harckocsihadtest. A voronyezs–kasztornojai hadművelet végrehajtása céljából kértük a főhadiszállást, erősítse meg a Voronyezsi Frontot egy tüzér-hadosztállyal, két M–13-as ezreddel, adjon két KV harckocsiezredet a 38. hadsereg részére és 90 harckocsit a harckocsidandárok feltöltésére köztük a 40 darab T–34-essel). Jelenítettük Sztálinnak, hogy máris megkezdjük a hadművelet előkészítését, és kezdetét január 23-ra tervezzük. A főhadiszállás január 19-én jóváhagyta tervünket.

Január 20-án Bobrovban, a Voronyezsi Front törzsénél mindent részletesen megtárgyaltunk M. A. Rejtyer vezérezredessel, a Brjanszki Front parancsnokával és N. P. Puhov vezérőrnaggyal, a 13. hadsereg parancsnokával. Ismertettem velük a feladataikat a voronyezs–kasztornojai hadműveletben. Január 21-én felterjesztettük a főhadiszállásnak a hadművelettel kapcsolatos utolsó kiigazításokat. Ezek szerint január 30-án, amikor a hadművelet befejeződik, a front erőinek zömét Sztarij Oszkol és Urazovo között az Oszkol folyóhoz kell átcsoportosítani és három, találkozó irányú csapást kell mérni velük Harkov ellen. A front jobbszárny hadseregei a Tyim folyótól Kurszk irányában mérnek csapást, észak felől biztosítva a harkovi hadművelet végrehajtását. A főhadiszállás egyetértett velünk. A 40. hadsereg január 21-én, az Osztrogozsszk–Rosszos körzetében bekerített ellenséges csoportosítás megsemmisítésével egy időben megkezdte az átcsoportosítást az új hadművelethez. A 3. harckocsi-hadsereg, amely abban az időben szintén részt vett a rosszosi ellenséges csoportosítás felszámolásában, ugyancsak megkezdte az átcsoportosítást.

A voronyezs–kasztornojai hadművelet január 24-én Moszkalenko

40. hadseregének a támadásával kezdődött. Másnap Csernyahovszkij 60. hadserege kiverte a fasisztákat Voronyezs jobbpárti negyedeiből és teljesen felszabadította a várost. Január 26-án megkezdte támadását Csibiszov 38. és Puhov 13. hadserege. A támadók a nagy hideg és a hóvihar ellenére, bár némi zökkenőkkel, de gyorsan törtek előre. Január 26-án este a legfelsőbb főparancsnokkal való szokásos telefonbeszélgetés közben a hadművelet sikeres fejlődése nyomán megszületett az elhatározás arról, hogy folytassuk a támadást Kasztornoje elfoglalása után. Eszerint a Brjanszki Front bal szárnya a Kolpni, Maloarhangelszk, majd a Fatyezsz elleni csapással megakadályozza, hogy az ellenség megvesse lábát a Tyim folyó mentén és ezzel észak felől biztosítja a Voronyezsi Front feladatainak a sikeres teljesítését. A Voronyezsi Front jobb szárnya Kasztornoje felszabadítása után tovább támad Kurszk irányában és elfoglalja azt.

A beszélgetés során az egész helyzetre vonatkozóan is kicseréltük véleményünket. A helyzet a téli események következtében a szovjet-német arcvonal déli szakaszán kedvezően alakult számunkra és lehetővé tette, hogy megkezdjük a Donyec-medence és az Ukrán SZSZK felszabadítását. Arról volt szó, hogyan célszerűbb alkalmazni a jövőben a Voronyezsi, a Délnyugati és a Déli Front hadseregeit. Megegyeztünk abban, hogy a Felső-Don mellett kifejlesztjük a sikert, de ugyanakkor felkészítjük a Voronyezsi Frontot a harkovi iparvidék felszabadítására. Az, hogy a szovjet legfelsőbb főparancsnokság hogyan ítélte meg a hadászati helyzetet a szovjet-német arcvonal déli szárnyán, jól látható a főhadiszállásnak abból a direktívájából, amelyet azokban a napokban küldött Jerjomenkónak, a Déli Front parancsnokának:

„A Voronyezsi Front, a Délnyugati Front jobbszárny, a Doni és az Észak-kaukázusi Front csapatai széles arcvonalon áttörték az ellenség védelmét. A mélységi tartalékok hiánya arra kényszeríti az ellenséget, hogy a beérkező magasabbegységeket részenként és menetből vesse be. Sok rés keletkezett, amelyeket önálló kis osztagok fedeznek. A Délnyugati Front jobb szárnya elérte a Donyec-medencét, Batajszk elfoglalása pedig elvágja az ellenség kaukázusontúli csoportosítását. Kedvező a helyzet ahhoz, hogy bekerítsük és részenként megsemmisítsük az ellenség kaukázusontúli, donyec-medencei

és fekete-tengeri csoportosítását.”⁴⁴ A főhadiszállás újból, már nem tudni hányadszor, erélyesebb tevékenységre utasította a Déli Front parancsnokságát, a front három harckocsi- és gépesített hadtestének a parancsnokságát pedig közvetlenül Malinovszkij hadseregparancsnoknak adta át, aki február 2-től kezdve ennek a frontnak az élén állt.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megvitatta a déli helyzetet és tekintettel arra, hogy Paulus bekerített erőit a közeli napokban véglegesen fel kellett számolni, azon gondolkozott, miként használja fel a továbbiakban a Doni Front Sztálingrádnál felszabaduló csapatait. Január végén és február elején, miután a legfelsőbb főparancsnok több ízben tárgyalt a központ és a frontok vezetőivel, még egy elgondolás született: a déli hadműveleten kívül – egységes hadászati elgondolás és terv alapján – még több nagy támadó hadműveletet kell végrehajtani abból a célból, hogy szétzúzzuk a német „Közép” hadseregcsoport erőinek a zömét. Az elgondolás szerint a Brjanszki Front és a Nyugati Front bal szárnya először Orjol körzetében szétzúzza a 2. német páncélos hadsereget, majd utána a Központi Frontnak átkeresztelt, volt Doni Front ide átdobott csapataival Brjanszkon át Szmolenszk ellen irányuló csapással kifejleszti a támadást, és miután az ellenség rzsev–vjazmai csoportosításának a hátába került, a Kalinyini és a Nyugati Front csapataival együttműködve végrehajtja a kitűzött feladatot. Kidolgoztuk a konkrét tervet, a főhadiszállás pedig február első napjaiban az illetékes frontoknak kiadta a direktívát. Ezzel azonban később szeretnék foglalkozni, most pedig visszatérek a kurszki és a harkovi irány eseményeihez.

Január 28-án, csapataink döntő rohammal elfoglalták Kasztornójét, elvágták a várostól keletre levő német fasiszta csoportosítás visszavonulási útját. Amikor elértük Kasztornoje körzetét, a hadműveleti helyzet meglehetősen kedvezően alakult számunkra, mivel az ellenség védelmében a Kasztornoje–Kurszk vasútvonaltól Kupjanszkiig mintegy 300 km-es rés keletkezett, amelyet alig fedeztek csapatok. Igaz, tudtunk arról, hogy az ellenség sietve nagy erőket dob át ide. Többek között Nyugat-Európából Harkov körzetébe érkezett a 2. SS páncélos hadtest (a „Reich”, az „Adolf Hitler” és a „Totenkopf” páncélos hadosztály). A hadtest előrevetett egységei már

megkapaszkodtak az Oszkol folyónál. Ez a körülmény kétségtelesen arra ösztönzött bennünket, hogy siessünk a Harkov és Kurszk elleni támadással. A hihetetlenül nehéz téli időjárásviszonyok miatt a voronyezsi-kasztornojei hadművelet befejezése valamelyest elhúzódtott. A szovjet csapatok az ellenség „Siebert” csoportja maradványainak üldözése és megsemmisítése közben a támadás 15 napja alatt 130 km-t nyomultak előre harcolva. A hadművelet idején csapataink szétzúzták a 2. német hadsereg erőinek zömét, továbbá a 2. magyar hadsereg III. hadtestét. A hitlerista megszállás alól felszabadult a Voronyezsi-terület nagy része, a Kurszki-terület egy része, Voronyezs, Kasztornoje, Sztarij Oszkol, Tyim, Marino, Obojany városokkal és még sok nagy helységgel együtt.

Február 2-án a Voronyezsi Front olyan körülmények között kezdte meg a harkovi támadó hadműveletet, hogy jobbszárny csapatai még mindig harcoltak a Szejm, Pszjol és az Oszkol folyók között, azok felső folyásánál, hogy megsemmisítsék a fasiszta csoportosítás maradványait, amelyek Obojanyon keresztül megpróbáltak nyugatra, Szumi városhoz eljutni. A hadművelet előkészítése és végrehajtása során fő figyelmet arra fordítottam, hogy segítsek a harkovi irányban, Antonov pedig a Kurszki irányban, különösen a 60. hadseregnek, amelyre az a feladat várt, hogy kelet felől Scsigrin keresztül a főcsapást mérje Kurszk felé. A rendkívüli nehézségek ellenére közös erővel sikerült elérnünk, hogy a hadműveletben már az első napoktól kezdve részt vett az erre szánt erők zöme. A hitleristáknak a kurszki és a harkovi irányban nem volt annyi csapatuk, hogy komoly ellenállást tanúsíthattak volna, így csak arra törekedtek, hogy kelet – Valujki – felől szilárdan lezárják a Harkovba és Belgorodba vezető utakat, viszont az északi irányt – Sztarij Oszkol felől és tovább Belgorod és Szumi felé – gyengébben fedezték. A szovjet hadvezetés elgondolása szerint, a Ribalko 3. harckocsi-hadseregéből és a 6. gárda-lovashadtestből álló csoportosítás Valujkitól Velikij Burluk, Pecsenyegi, Csugujev, Merefá irányában mért csapást, Harkovot dél és délnyugat felől átkarolva. A várost a harckocsi-magassabbegységek menetből foglalják el. A Moszkalenko megerősített 40. hadseregéből álló másik csoportosítás Sztarij Oszkoltól Korocsán, Belgorodon és Zolocseven keresztül mér csapást, vagyis észak és északnyugat felől átkarolja Harkovot.

Ez a két csapás, amely a Harkovnál és a tőle nyugatra levő valamennyi ellenséges csapatot átkarolta, biztosította volna a bekerítés létrejöttét, és akkor a bekerítés belső arcvonala Bogoduhov és Ljubotyin körzetében zárult volna be. A 18. önálló lövészhadtest bázisán megszervezett 69. hadsereg csapataiból álló csoportosítást (parancsnoka M. I. Kozakov lett, akit a front törzsfőnöki beosztásában A. P. Pilipenko vezérőrnagy követett), a 40. hadsereg és a 3. harckocsi-hadsereg csatlakozásán szándékoztunk szétbontakoztatni. Ennek az volt a célja, hogy a hadsereg Volcsanszkon keresztül északra felől támadjon Harkov irányában és a városhoz érkezve segítsen a 3. harckocsi-hadseregnek annak elfoglalásában. A terv szerint Kurszk ellen a főcsapást Csernyahovszkij 60. hadserege mérte. A 60. és a 40. hadsereg között Obojany irányában Csibiszov 38. hadserege, a 60. hadseregtől északra pedig Fatyezsz általános irányban és tovább Dmitrijev–Lgovszkij felé Puhov 13. hadserege (Brjanszki Front) tevékenykedett, szorosan együttműködve a Voronyezsi Front csapataival.

A harkovi hadművelet február 2-án a 3. harckocsi-hadsereg és a 69. hadsereg támadásával indult meg. Ugyanezen a napon lendült támadásba Haritonov 6. hadserege is (Délnyugati Front), amelynek az volt a feladata, hogy a Kupjanszk, Balakleja, Zmijev irányú csapásával biztosítsa a Voronyezsi Front bal szárnyát. A 40. és a 60. hadsereg február 3-án kapcsolódott be a hadműveletbe. A támadás sikeresen fejlődött. Február 7-én Moszkalenko 40. hadserege elfoglalta Korocsát, február 9-én pedig felszabadította Belgorodot. Ribalko csapatai is sikeresen harcoltak: február 5-én elérték az Északi-Donyecet és megkezdték az átkelést, február 13-án pedig már heves harcokat vívtak Harkov déli megközelítési útjain. Csernyahovszkij 60. hadserege február 8-án elfoglalta Kurszkt, a 13. hadsereg pedig február 7-én bevette Fatyezst. Február 10-én reggel az ellenséges megszállás alól felszabadított Kurszkban találkoztam Csernyahovszkijjal és Antonovval. Ők részletesen beszámoltak azokról a heves harcokról, amelyeket február 7–8-án a városba vezető utak mentén és magában a városban vívtak. Ebben az időben a 60. hadsereg Kurszktól 20 km-re nyugatra harcolt, igyekezett átvágni magát Lgov felé.

Február 12-én kértem a legfelsőbb főparancsnokot, hogy a főhadi-

szállítás által megszabott feladatok kiváló teljesítéséért, valamint azért az aktív és eredményes segítségért, amelyet a vezetés és a harcok megszervezésében a Voronyezsi és a Brjanszki Front hadműveleteinek idején nyújtott, tüntessék ki A. I. Antonov altábornagyot, a vezérkari főnök helyettesét és hadműveleti csoportfőnököt a Szuvorov-rend I. fokozatával.

Február 16-án a szovjet csapatok körülférték Harkovot. A 40. hadsereg észak, a 3. harckocsi-hadsereg dél, a 69. hadsereg pedig kelet felől tört be a városba és elfoglalták azt. Amikor erről telefonon jelentést tettem a legfelsőbb főparancsnoknak, megállapodtunk abban, hogy a Voronyezsi Front folytatni fogja támadását, hogy február 21-re kiérjen a Rilszk (60. hadsereg) – Lebegyin (a 38. hadsereg Szumin keresztül) – Zenykov (a 40. hadsereg Ahtirkán keresztül) – Poltava (a 60. hadsereg és a 3. harckocsi-hadsereg Artyemovkán és Karlovkán keresztül) terepszakaszra. E támadásnak kellett biztosítani a Kurszktól északnyugatra szétbontakozott és Sztálingrádnak már felszabadult Központi (volt Doni) Front bal szárnyát a front Brjanszkon keresztül Szmolenszk irányában végrehajtott támadása során, továbbá az észak felől a Donyec-medence irányában támadó Délnyugati Front jobb szárnyát.

Sztálin közölte velem, hogy ezen a napon a szovjet kormány nevében üzenetet küldött Rooseveltnek, az Egyesült Államok elnökének és Churchillnek, Nagy-Britannia miniszterelnökének. Az üzenet megállapította, hogy a Szovjetuniónak ígért segítség, a német erőknek a szovjet–német arcvonalról történő elvonása helyett ennek az ellenkezője történt: miután a tuniszi angol–amerikai hadműveletek befejeződtek, Hitler további erőket tudott átdobni a szovjet–német arcvonalra. Az üzenet azt is megállapította, hogy a rendelkezésünkre álló megbízható adatok szerint 1942. december végétől 1943. január elejéig a szovjet–német arcvonalra Franciaországból, Belgiumból, Hollandiából és magából Németországból 27 hadosztályt dobtak át, köztük öt páncélos hadosztályt. Ezért a szovjet kormány nyomatékosan kérte, hogy az európai – főleg a franciaországi – második frontot nyissák meg tavasszal vagy nyár elején, és ne halasszák el 1943 második felére.

Január 18-án Zsukovot kinevezték a Szovjetunió marsalljává. 1943. február 16-án pedig megjelent a Szovjetunió Legfelsőbb Taná-

csa Elnökségének számomra teljesen váratlan rendelete, amely engem is kinevezett a Szovjetunió marsalljává. Ez meglepetés volt számomra már csak azért is, mivel a hadseregtábornoki rendfokozatot mindössze egy hónappal azelőtt kaptam meg. Meg kell mondanom, rendkívül megtisztelőnek éreztem, hogy az Állami Honvédelmi Bizottság a Legfelsőbb Tanács Elnöksége és a legfelsőbb főparancsnokság ilyen nagyra értékelte munkámat.

Február 17-én ellátogattam Harkovba, ahol találkoztam D. T. Koszlovval, a Voronyezsi Front parancsnok-helyettesével, utána pedig a 3. harckocsi-hadsereghez mentem. Másnap Sztálintól telefonon azt a parancsot kaptam, hogy sürgősen repüljek Moszkvába, hagyjam ideiglenesen Kurszkban a főhadiszállás képviselőjeként Antonovot, azzal a fő feladattal, hogy segítsen minél gyorsabban helyreállítani a vasútvonalat a Voronyezsi-, Kurszki és a Harkovi-terület felszabadult részén, felruházva őt azzal a joggal, hogy közvetlenül a főhadiszálláshoz fordulhasson.

Február 19-én Moszkvában voltam. Sztálin közölte velem a főhadiszállásnak azt a döntését, hogy azoknak a hadműveleteknek a végrehajtása során, amelyeknek a célja a német „Közép” hadseregcsoport főerőinek a széttűzése, rám bízza a Nyugati Front bal szárnya, továbbá a Brjanszki, a Központi és a Voronyezsi Front harctevékenységének a koordinálását. Február 22-én a főhadiszállás az említett frontokat értesítette erről a döntésről.

Mi volt az elgondolás? Még február 3-án, vagyis közvetlenül azután, hogy Sztálingrádnál megsemmisítettük Paulus csoportosítását, a Doni Front azt a parancsot kapta, hogy február 4-én 18 órakor kezdje meg a csapatok és intézmények parancsnokságainak a vasúton történő elszállítását a Brjanszki Front körzetébe. A 24., 57., 21. és a 65. hadsereget kellett oda átdobni. Február 5-én a Doni Front átalakult Központi Fronttá. Parancsnoka továbbra is K. K. Rokosszovszkij vezérezredes maradt. A haditanács tagja K. F. Tyelegin vezérőrnagy, törzsfőnök M. Sz. Malinyin altábornagy volt. A front állományába rendelték a 21., 65. és 70. hadsereget, a 16. légi hadsereget, a 2. harckocsi-hadsereget és a 2. gárda-lovashadtestet. A 2. harckocsi-hadsereg, V. M. Badanov altábornagy parancsnoksága alatt, addigra már megalakult a Brjanszki Front kör-

zetében. A Központi Front törzse Olsancban (Jelectől 10 km-re keletre) települt.

Ezután a Nyugati, a Brjanszki és a Központi Front parancsnokának február 6-án kiadott direktívák megszabták a konkrét feladatokat a küszöbönálló támadó hadműveletben. I. Sz. Konyev vezérezredesnek, a Nyugati Front parancsnokának a balszárnyon levő 61. hadsereget (parancsnok P. A. Belov altábornagy) át kellett adnia a Brjanszki Frontnak és február 12-re a 9. harckocsi-hadtesttel megerősített 16. hadsereget fel kellett készítenie arra, hogy a Brjanszki Fronttal együttműködésben Zsizdrán keresztül Brjanszk általános irányban támadjon. Ezenkívül Konyevnek február 25-re az egy-egy harckocsi-hadtesttel megerősített 50. és 10. hadsereget is fel kellett készítenie arra, hogy főerőikkel Roszlavl általános irányban, erőik egy részével pedig Jelnya felé támadjanak. M. A. Rejtyer vezérezredes, a Brjanszki Front parancsnoka azt az utasítást kapta, hogy az ellenség orjol-brjanszki csoportosításának mihamarabbi bekerítése és szétzúzása érdekében, amint a 48. és a 13. hadsereg eléri a Droszkovo-Maloarhangelszk-Fatyezs terepszakaszt, a 48. hadsereggel támadjon Orjol elen, délnyugat felől átkarolva a várost. Ezzel egy időben a front készítse elő a 61. hadsereg támadását Belev körzetéből Bolhovon át szintén Orjol ellen, de már észak felől, a 48. hadsereggel szemben. Amint a 48. hadsereg elérte Zmijevkát, a 3. hadsereg is kezdje meg a támadást, ugyancsak Orjol irányában mérve csapását, kelet felől. A 13. hadsereg folytatta támadását Karacsev és Brjanszk ellen. Az ellenség orjoli csoportosításának a bekerítését és szétzúzását február 15–17-re szándékoztuk befejezni. A 13. hadseregnek, a Nyugati Front 16. hadseregével együttműködve, február 22–25-re el kellett foglalnia Brjanszkot.

A Brjanszki és a Voronyezsi Front sikerének kifejlesztése és az ellenség rzsev-vjazma-brjanszki csoportosításának hátbatámadása végett Rokosszovszkij vezérezredes, a Központi Front parancsnoka, az alábbi parancsot kapta: február 12-re fejezze be a 2. harckocsi-hadsereg, a 2. lovashadtest és a 65. hadsereg összpontosítását, majd február 15-én indítson támadást Szevszk és Unecsa általános irányban, s vágja át a brjanszk-gomeli vasútvonalat. A 21. és a 70. hadsereg a beérkezés mértékében kövesse a támadókat. Utána, amint a Brjanszk-Gomel vonalat elérte, mérjen csapást Szmolenszk irányában

és vágja el annak a vjazma-rzsevi ellenséges csoportosításnak a visszavonulását, amellyel majdnem egy éven át sehogy sem tudunk megbirkózni.

Ugyanakkor a Kalinyini Front csapatainak csapást kell mérniük Vityebszk, Orsa és az erők egy részével ugyancsak Szmolenszk irányában. Így tervezte el a legfelsőbb főparancsnokság 1943. február elején a német „Közép” hadseregcsoport elleni támadó hadműveletet. A szándék egészében véve érthető volt: ezt a területet másfél év óta megszállva tartották a fasiszták, s mi mihamarabb fel akaruk szabadítani.

Február 23-án a Brjanszki Frontnál tartózkodtam. Felhívtam a főhadiszállást és a Vörös Hadsereg 25. születésnapján köszöntöttem Sztálint. Ő szintén köszöntött engem. Utána jelentettem az arcvonal helyzetét. A végén Sztálin megkérdezte, tudok-e Rooseveltnek, az Egyesült Államok elnökének az üdvözlő táviratáról? Nem tudtam róla, és Sztálin megígérte, hogy közölni fogja szövegét. Nemsokára felhívott Antonov és felolvasta a táviratot. Ez állt benne: „Az Egyesült Államok népe nevében ki akarom fejezni a Vörös Hadseregnek, megalapítása 25. évfordulója alkalmából, nagyszerű, a történelemben páratlan győzelmei láttán érzett nagy elragadtatásunkat. A Vörös Hadsereg, az anyagban, közlekedési eszközökben és területben szenvedett óriási veszteségek ellenére, hónapokon át megíúsította a hatalmas erejű ellenség győzelmét. Megállította Lenin-grádnál, Moszkvánál, Voronyezsnél, a Kaukázusban s végül a halhatatlan sztálingrádi csatában nemcsak vereséget mért az ellenségre, hanem egyszersmind nagyarányú támadásba ment át, amely változatlanul sikeresen halad előre a front egész hosszában, a Baltikumtól a Fekete-tengerig . . . Ilyen eredményeket csak bölcs vezetéssel, szilárd szervezettel, megfelelő kiképzéssel rendelkező, s mindekelőtt azzal az eltökéltséggel áthatott hadsereg érhet el, hogy saját áldozataira való tekintet nélkül legyőzi az ellenséget. Ugyanakkor ki akarom fejezni tiszteletünket az orosz nép iránt, amelyből a Vörös Hadsereg származik, s amelytől harcosait és ellátását kapja. Az orosz nép is a háborúnak szenteli minden erejét, s hatalmas áldozatokat hoz. A Vörös Hadsereg és az orosz nép már egészen biztosan a végső vereség útjára kényszerítette Hitler fegyveres erőit, s hosszú időre kivívta az Egyesült Államok népének lelkes csodálatát.”

Igen, a szövetségesek elismeréssel adóztak hadseregünknek és sikereinek. Mindnyájan reméltük, hogy már nincs messze az az idő, amikor Belorussziában tervezzük a hadműveleteket. Ámde a szovjet–német arcvonal déli szárnyán váratlanul megváltozott a helyzet, s ez arra kényszerítette a legfelsőbb főparancsnokságot, hogy lemondjon erről a szándékáról és figyelmét főként a délnyugati irányra összpontosítsa. Ott fokozatosan megérlelődtek annak a gigászi csatának a feltételei, amely a kurszki csata néven vált ismertté a történelemben.

A KURSZKI KISZÖGELLÉSBEN

A FŐHADISZÁLLÁS FŐ GONDJA. –
TERVSZERŰ VÉDELEM. – A VÉDELEM SZERVEZÉSE. –
A SZOVJET TARTALÉKOK SZEREPE. –
A „KUTUZOV” HADMŰVELET ELGONDOLÁSA. –
FELDERÍTÉS ÉS VALÓSÁG. – A „CITADELLA”
HADMŰVELET KUDARCA

1943 kora tavaszának eseményei különösen emlékezetesek számomra. A kurszki csata, amelyre hosszasan készültünk, sokban meghatározta a második világháború további menetét. 1943 tavaszán Németország náci vezetői az utolsó nagy kísérletet tették arra, hogy megfordítsák a háború menetét, visszaszerezzék korábbi fölényüket, visszavágnak a sztálingrádi, észak-kaukázusi, felső-doni és leningrádi vereségért, amelyek következtében a fasiszták mindazt elvesztették a szovjet–német arcvonalon, amit az 1942. évi nyári-őszi támadásban elfoglaltak. Most, amikor a nagy nyári támadást tervezte, a hitlerista vezetés abban reménykedett, hogy bebizonyítja: a háború még nincs elveszve számára, még minden megváltozhat.

1943 február-márciusában Manstein vezértábornagy, a német fasiszta hadsereg egyik legtapasztaltabb hadvezére irányította a „Dél” hadseregcsoport ellentámadását a Donyec-medencében és Harkov körzetében. Hitler pedig mint főparancsnok, közvetlenül részt vett az ellentámadás tervének a kidolgozásában. Úgy számított, hogy a keleti fronton aratott nagy győzelemmel erősíteni tudja majd a német hadsereg és a nép erkölcsi szellemét, megakadályozza a fasiszta tömb kezdődő széthullását és helyreállítja Németország katonapolitikai tekintélyét.

Az ellenség elgondolása az volt, hogy az SS páncélos hadtest Krasznográd körzetéből, továbbá a 48. és a 40. páncélos hadtest Krasznarmejszkojéból Pavlográd és Barvenkovo irányában mért találkozó irányú csapásával szétzúzza Délnyugati Frontunk Dnyepropetrovszk megközelítési útjaihoz előrenyomult jobbszárny egységeit,

visszaszorítja őket az Északi-Donyecig, és helyreállítja a „Dél” hadseregcsoporthoz a Dnyepropetrovszki kanyaron keresztül az átkelőhelyekhez vezető közlekedési útvonalait. Utána Harkov délnyugati körzetébe csoportosítva át erőit, erős csapást mér a Voronyezsi Front csapataira, újból elfoglalja Harkovot és Belgorodot, és miután az Északi-Donyec mentén helyreállította csapatai védelmét, folytatja támadását Kurszk felé. A tervben az is szerepelt, hogy a „Közép” hadseregcsoporthoz tartozó 2. páncélos hadsereg Orjol déli körzetéből találkozói irányú csapást mér Kurszk felé.

A február 19-i támadás igen váratlanul érte a Délnyugati Front csapatait, amelyek a téli hadjárat alatt a Dnyeperig nyomultak előre és nem messze voltak Zaporozsjétól. Az ellenségnek február végéig elkeseredett ütközetekben sikerült visszaszorítania csapatainkat az Északi-Donyecig. Hogy történt ez? Mivel ezek az események alig ismeretesek, kissé részletesebben fogok beszélni róluk. A Délnyugati és a Voronyezsi Front parancsnokai helytelenül ítélték meg a február közepéig a szovjet-német arcvonalnak ezen a szárnyán kialakult hadászati helyzetet. Az ellenség csapatainak február első napjaiban kezdődő átcsoportosítását, különösen az SS páncélos hadtest átdobását Harkov alól Krasznográd körzetébe és a 48., valamint a 40. páncélos hadtestnek a Délnyugati Front balszárnyáról Krasznarmejszkoje körzetébe való átdobását úgy értelmezték, hogy az ellenség megkezdte a Donyec-medencében levő csoportosításának a visszavonását a Dnyeper mögé. Ennek a téves értékelésnek az alapján Vatutyin, a Délnyugati Front parancsnoka engedélyt kért a főhadiszállástól, hogy a front összes erőivel gyors ütemben támadhasson, s az Északi-Donyec és a Dnyeper között teljesen szétzúzhassa az ellenséget és még a tavaszi rossz útviszonyok beállta előtt elérhesse a Dnyepert.

Sztálin erre február 11-re virradó éjjel ezt válaszolta Vatutyinnak: amíg Harkovot nem foglalják el csapataink, a front által javasolt „Ugrás” hadművelet előtt jobb lenne egy másik tervet elfogadni – korlátozottabb, de az adott pillanatban realisabb feladatokkal. A front közvetlen feladata az, hogy megakadályozza az ellenség visszavonulását Dnyepropetrovszk és Zaporozsje felé, donyeci csoportosítását visszaszorítsa a Krím félszigetre, utána pedig a Perekopon és Szivason átvezető utak lezárásával elvágja ezt a csopor-

tosítást az Ukrajnában levő többi ellenséges erőtől. A hadműveletet mihamarabb meg kell kezdeni, a döntést pedig meg kell küldeni a vezérkarnak.⁴⁵

Február 17-én, Harkov felszabadítása után, Sztálin telefonon személyesen közölte Vatyinnal, hogy jóváhagyták a fronthadművelet felterjesztett új tervét. Sztálin azonban azt kérte, hogy vegye figyelembe a 6. hadsereg feladataira vonatkozó megjegyzéseit, amelyeket még akkor tett, amikor az „Ugrás” nevű hadműveletről tárgyaltak. Arról volt szó, hogy ez a hadsereg foglalja el Szinyelnikovót, majd utána Zaporozsjét, és akadályozza meg, hogy az ellenség csapatai Dnyepropetrovszkon és Zaporozsjén keresztül visszavonuljanak a Dnyeper nyugati partjára. „Más feladatokat, olyanféléket, mint a Kremencsug irányába való előrenyomulás, egyelőre ne adjon a hatodik hadseregnek.”⁴⁶

Ily módon mind a főhadiszállás, mind a vezérkar elkövette ugyanazt a hibát, mint a Délnyugati és a Voronyezsi Front parancsnoka: nem várták az ellenség hadműveleti támadását, s feltételezték, hogy csapataink már itt szétzúzták az ellenséget. A főhadiszállás nemcsak hozzájárult a parancsnokoknak a támadás folytatására vonatkozó javaslatához, hanem direktívaiban még ki is bővítette a frontok feladataik. Emellett a főhadiszállás semmilyen intézkedést sem tett csapataik megerősítése érdekében. Ennek eredményeképpen a Délnyugati Front harcolva folytatta előrenyomulását nyugati és délnyugati irányban, a támadás arcvonala napról napra szélesebb lett és mire az ellenség megkezdte ellentámadását, már meghaladta a 400 km-t. Ráadásul csapataink a hosszú szakadatlan támadó harcokban mind emberben, mint fegyverzetben és harci technikai eszközökben nagy veszteségeket szenvedtek, és mivel igen messze elszakadtak az ellátó bázisoktól, rendkívül nagy lőszerhiányban szenvedtek.

Az ellenség ellencsapása és a Délnyugati Front jobbszárny csapatainak gyors visszavonulása nagy veszélyt jelentett a Voronyezsi Front balszárnyára, amelynek csapatai szintén alaposan meggyengültek a támadó harcokban, de mégis folytatták előrenyomulásukat nyugat felé.

Március első napjaiban a legfelsőbb főparancsnok utasított, hogy menjenek vissza a Voronyezsi Fronthoz. A front parancsnoksága és

törzse akkoriban Belgorodban települt. Amikor felkerestem a 3. harc-kocsi-hadsereg törzsét, meggyőződtem róla, milyen súlyos a helyzet és jelentést tettem róla Sztálinnak. Ő erre elrendelte, hogy a Dél-nyugati Front Ribalko-csoportját adja át a Voronyezsi Frontnak. Ez azonban nem bizonyult elegendőnek.

Az ellenség március 4-én megkezdte ellentámadása második szakaszát: Harkov délnyugati körzetéből nagy erővel hatalmas páncélos csapást mért a Voronyezsi Frontra. Kihasználva különösen harc-kocsi- és repülőgép-fölényét, véres harcok után március 7-én megtörte a Voronyezsi Front balszárnny csapatainak ellenállását és arra kényszerítette őket, hogy megkezdjék a visszavonulást Harkov felé. Itt esett át a tűzkeresztségen a Szovjetunió területén alakult csehszlovák zászlóalj, amelynek Ludvik Svoboda volt a parancsnoka. A front haditanácsa és én, mint a főhadiszállás képviselője – a szovjet nép, a parancsnokság és a magunk nevében a példamutató bátorsággal harcoló csehszlovák katonáknak szívből jövő köszönetet mondtam és további sikereket kívántam a megszállók elleni közös harcunkban. Erre válaszként, amint Svoboda „Buzuluktól Prágáig” című könyvében írja, „a harcosok megfogadták, hogy folytatni fogják elszánt harcukat a fasiszta területrablók ellen és győzelemre viszik azt az ügyet, amelyért bajtársaik elestek”... .

Március 7. után a Voronyezsi Front balszárnnyán tovább rosszabbodott a helyzet. Március 10-re virradó éjjel hosszas telefonbeszélgetést folytattam a legfelsőbb főparancsnokkal. Megvitattuk, mit kell tennie a főhadiszállásnak a kurszk-belgorod-harkovi irány azonnali és jelentős megerősítése érdekében. Elhatároztuk, hogy sürgősen át-dobunk ide két összefegyvernemi és egy harc-kocsi-hadsereget. A főhadiszállás Rokosszovszkijnak, a Központi Front parancsnokának, nekem és Golikovnak, a Voronyezsi Front parancsnokának címzett direktívájában ez állt: „Az ellenség déli csoportjának Harkovtól északra Kazacsja Lopany körzetébe történt előrenyomulása súlyos helyzetbe hozza a Voronyezsi Frontot és veszélyezteti az egész Központi Front hátát. Az ellenségnek az a szándéka, hogy előrenyomuljon Belgorod felé, áttörjön Kurszk irányában, egyesüljön orjoli csoportosításával és hátba támadja a Központi Frontot. A főhadiszállás elhatározta, hogy Katukov⁴⁷ harc-kocsihadseregét az észak felé előretörő ellenség ellen veti be azzal a feladattal, hogy a 21. hadse-

reggel együttműködve zúzza szét az ellenség déli csoportját és számolja fel a Központi és a Voronyezsi Frontot fenyegető veszélyt. A főhadiszállás megparancsolja: 1. A 21. hadsereg azonnal induljon meg Kurszk felé, hogy legkésőbb március 13-ra elérje Kurszk déli körzetét, vágja át az országotat és gyors ütemben nyomuljon előre Obojany felé. 2. Katukov harckocsi-hadseregét mindenképpen segítsék a kirakodásban és abban, hogy a 21. hadsereggel együtt minél gyorsabban előrenyomulhasson. A főhadiszállás tudatja önkkel, hogy mind a 21. hadsereget, mind Katukov harckocsi-hadseregét március 13-tól a Voronyezsi Front parancsnokának rendelte alá.”⁴⁸

Antonov, a vezérkari főnök helyettese, aki abban az időben a főhadiszállás képviselőjeként Kurszkban tartózkodott, azt a parancsot kapta, hogy kövessen el mindent annak érdekében, hogy Csisztjajkov altábornagy 21. hadserege mihamarabb elérje a Pszjol folyót. A hadseregnek az volt a feladata, hogy szilárdan tartsa ezt a terepszakaszt, dél felől fedezze Kurszket és biztosítsa a főhadiszállás tartalékából érkező 1. harckocsi-hadsereg szétbontakozását. A főhadiszállás azt is elrendelte, hogy M. Sz. Sumilov altábornagy Sztálingrád körzetében tartalékban levő 64. hadseregét minél hamarabb adját át a Voronyezsi Frontnak. A Voronyezsi Front csapatai továbbra is szívósan védték a Harkovba vezető utakat, de viszonylag csekély erőikkel nem tudták feltartóztatni a fasiszták harckocsijait és március 15-én kénytelenek voltak feladni a várost. Belgorodnál az ellenség főcsapása Kazakov altábornagy igen legyengült 69. hadseregét érte. Dél felől az SS páncélos hadtest, nyugatról egy hadsereggözvetlen hadtest támadta. A fasiszták szünet nélkül bombázták Belgorodot. A dél felől áttörő ellenség március 18-án elfoglalta a várost. A Voronyezsi Front parancsnoksága velem együtt kor reggel Obojany körzetébe indult.

Szeretném megjegyezni, hogy a németek váratlan ellentámadása dacára csapataink visszavonulása nem volt fejvesztett és rendezetlen. Sem a rend, sem a vezetés nem bomlott fel, bár mindenki nehezen vált meg a szívünknek oly kedves városainktól és vidékeinktől. Hittük, hogy nemsokára ismét felszabadulnak. A főhadiszállás és a vezérkar megfeszített munkájának éppen ez volt a célja. A legfelsőbb főparancsnok utasítására megérkezett hozzánk Zsukov, aki azt a megbízást kapta, hogy velem és a frontok parancsnokságával

közösen dolgozza ki és terjessze fel a főhadiszállásnak arra vonatkozó elképzeléseit, hogyan folytassák tovább tevékenységüket csapataink ebben az irányban.

Március 19-én Zsukovval közösen jelentettük a legfelsőbb főparancsnoknak: minden figyelmünk arra összpontosul, hogy megállítsuk a Belgorodból észak és északkelet felé előrenyomuló ellenséget. É célból szilárd védelmet szerveztünk az Északi-Donyec mentén és tovább, Gosztyiscsevón, Bikovkán, Dmitrijevkan, Krasznaja Jarugán és Krasznopoljén keresztül, főképpen az obojanyi és a korocsai irányt fedezve. Kazakov 69. hadseregét V. M. Badanov harckocsi-hadtestével együtt visszavontuk az Észak-Donyec keleti partjára; Csisztyakov 21. hadseregét a beérkező rohamlóvegezredekkel erősítettük meg; I. A. Vovcsenko harckocsi-hadtestét Belgorodból közvetlenül északra és északnyugatra bontakoztatjuk szét, hogy fedezze az Obojányba és Tamarovkába vezető utat; Moszkalenko 40. hadseregét visszavontuk a Dmitrijevka, Krasznaja Jaruga terepszakasza – Csisztyakov 21. és Csibiszov 38. hadseregének csatlakozására –, mi pedig kiszálltunk a csapatokhoz, hogy pontosítsuk a Belgorod körzetében kialakult helyzetet és segítsünk megszervezni a védelmet.

A Kurszkban tartózkodó Antonov közölte, hogy a 21. hadsereg március 17-én elérte Olhovatkát, Kurszkban pedig március 18-án már az 1. harckocsi-hadsereg tartózkodott. Március 23-ra, miután a 21. hadsereg megérkezett az Északi-Donyechez és megállt a 69. és a 3. harckocsi-hadsereg csatlakozásán, Obojany körzetében megszilárdult az arcvonal. A németek itt támadással próbálkoztak, de sikertelenül. A Voronyezsi Front szilárd védelembe ment át. Március 22-én engedélyt kaptam rá, hogy visszatérjek Moszkvába. Utánam és kérésemre Antonov is visszatérhetett. Nemsokára alkalmam volt bemutatni Alekszej Innokentyevicset a legfelsőbb főparancsnoknak. Most majdnem naponta együtt jártunk a főhadiszállásra.

Az arcvonalon azokban a napokban bizonyos változások történtek: Golikov helyébe Vatuljint nevezték ki a Voronyezsi Front parancsnokává, Golikovot, pedig visszahívták, hogy a főhadiszállás rendelkezésére álljon. A Délnyugati Front parancsnoka Vatulyin helyett R. J. Malinovszkij lett, őhelyette pedig F. I. Tolbuhint, az 57. hadsereg parancsnokát nevezték ki a Déli Front élére. Egy ki-

csit előreszaladva elmondom, hogy Tolbuhin teljesen megfelelt az iránta megnyilvánuló bizalomnak. Később, Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Magyarország s Ausztria felszabadítása idején kiválóan vezette a 3. Ukrán Frontot. A háború után Tolbuhin, a Szovjetunió marsallja az ország védelmének felelős beosztásaiban dolgozott és egészen korai haláláig sokat tett közös ügyünk érdekében . . .

A Vörös Hadsereg ideiglenesen védelembe ment át, de megtartotta a kezdeményezést. A szovjet-német arcvonalon beállt a tavaszi fegyvernyugvás. Csupán Kúbányban folytak heves harcok a légi fölényért. Az arcvonal közepén pedig, Kurszk körül, az ellenség hadműveleti felépítésébe benyúló kiszögellés keletkezett. Észak felől az ellenség kezén levő orjoli kiszögelléssel volt szomszédos. Délről az arcvonal nagyjából a belgorodi hosszúsági kör mentén húzódott. A kiszögellés nyugati vége pedig kissé keletebbre volt, mint Szevszk, Rilszk és Szumi városok. Az óriási kiszögellés belsejében és közelében feszülten várakozott a Központi és a Voronyezsi Front tíz összefegyvernemi, két harckocsi- és két légi hadserege.

Az 1943 áprilisától júniusig tartó hadászati szünetet mindkét hadviselő fél arra használta fel, hogy kialakítsa új hadászati elgondolását és felkészüljön a nyári aktív tevékenységre. A tavaszi ellen-támadás csekély sikere nem józanította ki a Wehrmacht vezetőit. A revánsvágy és az a törekvés, hogy bármely áron helyreállítsák a német fasiszta hadsereg megrendült tekintélyét, újabb kalandokra sarkallta a hitleristákat. Nem akarták tudomásul venni azt, hogy a második világháború arcvonalain Németország helyzete egyre kedvezőtlenebbé válik. A keleten elszenvedett nagy vereségek meggyorsították a fasiszta koalíció megkezdődött bomlási folyamatát. Csapataink az 1942–1943-as téli támadás alatt 100 ellenséges hadosztályt zúztak szét (az összes magasabbegységeknek mintegy 40 százalékát). A német szárazföldi erők vezérkarának adatai szerint 1942 júliusától 1943 júniusáig csupán Németország szárazföldi erői 1 135 000 embert vesztek. Ezenkívül a szovjet-német arcvonal eseményei hozzájárultak ahhoz, hogy az angol-amerikai csapatok Tuniszban aktív harctevékenységet folytassanak.

A harc fő terhét továbbra is a Szovjetunió fegyveres erői viselték. 1943 márciusában a Wehrmacht csapatainak több mint 70 százaléka (298 hadosztályból 204) keleten harcolt. Jellemző, hogy a hit-

lerista hadvezetés a szárazföldi csapatokat kénytelen volt repülő-téri kiszolgáló alakulatokkal, őrcsapatokkal, továbbá a tartalék és „külföldi” hadosztályok jelentős részével kiegészíteni, ugyanis azok harci ereje jelentősen csökkent. Még a páncélos hadosztályok harci szelleme és kiképzettsége is erősen romlott, amiről elég nyíltan írt 1943. március 9-i levelében Guderian, Németország páncélos csapatainak fő szemléltetője: „Sajnos, jelenleg már egyetlenegy teljesen harcképes páncélos hadosztályunk sincs.” Nyilvánvaló, hogy a fasiszták rendelkezésére álló erők még arra sem voltak elegendők, hogy legalább egy hadászati irányban nagy támadást hajtsanak végre velük. És amikor a hitleristák előtt az a feladat állt, hogy kidolgozzák a hadviselés további hadászati és konkrétan az 1943. évi nyári hadműveletek tervét, ezt a bonyolult kérdést nem tudták azonnal megoldani. A Wehrmacht tábornokai nemcsak, hogy nem voltak azonos véleményen, hanem komoly nézeteltérések is támadtak közöttük.

Mit javasoltak az illetékesek és milyen volt Németország végleges hadászati terve a keleti arcvonalon folytatandó további hadviselésre? Ezt mi annak idején, természetesen, nem ismertük részletesen, mégis sok mindent előre láttunk és sejtettünk, részint a felderítő szervek jelentései, részint pedig a történt események elemzése alapján. A rendelkezésünkre álló okmányok teljesen feltárják, hogyan készült új támadására a német hadsereg a szovjet–német arcvonalon. Minden ellentmondás és vita ellenére a német hadvezetés terve az volt, hogy döntően legyengíti a szovjet csapatok várható nyári támadásának ütőerejét, majd utána sikeres támadást indít keleten, kiragadja a kezdeményezést a szovjet hadvezetés kezéből és a maga javára fordítja a háborút.

Bár arra vonatkozóan, hogy ezt a célt milyen úton lehet elérni, a náci vezetők nem voltak egy véleményen, elhatározták, hogy nyáron nagy támadást indítanak a kurszki kiszögellésben levő szovjet csoportosítás ellen, és megpróbálják most megvalósítani azt a hadászati elgondolást, amely 1943 kora tavaszán kudarcba fulladt.

Március 13-án a szárazföldi csapatok főparancsnoksága Hitler aláírásával kiadta az 5. sz. hadműveleti parancsot, amely tartalmazta a közeli hónapokban a keleti arcvonalon folytatandó harctevékenység irányelveit. Feladatául tűzte ki, hogy amint tavasszal megja-

vultak az útviszonyok, az arcvonal egyes szakaszain meg kell előzni a támadásban a szovjet csapatokat. E parancs értelmében Manstein „Dél” hadseregcsoportjának április közepéig Harkovtól északra erős páncélos csoportosítást kellett szerveznie, Kluge vezérezredes „Közép” hadseregcsoportjának pedig Orjoltól délre kellett csapásmérő csoportosítást összpontosítania. A két csoportosítás Kurszk általános irányban mérendő találkozó csapással bekeríti és megsemmisíti a kurszki kiszögellésben levő csapatainkat.

A csapatok feladatait és a „Citadella” fedőnevű új támadó hadműveletben való biztosításukra vonatkozó intézkedéseket a 6. számú hadműveleti parancs tartalmazta. Ezt Hitler 1943. április 15-én írta alá. A parancs többek között leszögezte: „Ehatároztam, hogy amint az időjárási viszonyok megengedik, végrehajtom a »Citadella« támadást – ennek az évnek az első támadását. E támadásnak döntő jelentősége van. Gyors és teljes sikerrel kell végződnie. A támadással ez év tavaszára és nyarára kezünkbe kell venni a kezdeményezést... Minden parancsnokot s katonát hassa át e támadás döntő jelentőségének a tudata.”

A fasiszta hadvezetés fő problémája az volt, hogy pótolja az ember- és anyagi veszteségeket és megfelelő támadó csoportosításokat szervezzen. Teljes erővel folyt a még 1943 januárjában megkezdett totális mozgósítás, a hadseregbe már az 50 éveseket is behívták. Mindazonáltal a mozgósítás feltöltötte a keleti arcvonalon az erősen legyengült csapatokat, amelyek létszámát 1943 nyarára 4,8 millió főre emelték (ez a harcoló erők személyi állományának több mint 71 százaléka). Ezenkívül Németország csatlósai 525 000 katonát állítottak ki. Az ellenségnek a szovjet–német arcvonalon 232 hadosztálya, több mint 54 000 lövege és aknavetője, 5800-nál több harckocsija és rohamlövege, mintegy 3000 repülőgépe, a tengeren pedig 277 hadihajója volt. A tett intézkedések és annak ellenére, hogy a német hadvezetés hadosztályokat dobhatott át nyugatról, ahol még mindig nem nyitották meg a szövetségesek a második frontot, mégsem sikerült pótolnia minden veszteséget és a keleti arcvonalon harcoló csapatok létszámát az 1942. őszi színvonalra emelnie, amikor az egész háború alatt a legmagasabb volt (mintegy 6,2 millió ember). Berlin különös figyelmet szentelt a páncélos csapatok feltöltésére, s ezért erőltetett ütemben fejlesztette a harckocsigyár-

tást, amely termelését 1943-ban az 1942. évhez viszonyítva kétszeresére növelte. A német fasiszta hadseregben a nyári hadjárat elejére tökéletesebb nehéz – „Párduc” és „Tigris” típusú – harckocsikat, valamint „Ferdinand” típusú rohamlővegeket rendszeresítették. A légierő új – Focke-Wulf 190 A és Henschel-129 típusú – repülőgépeket kapott.

Az új mintájú harci-technikai eszközök tömeges bevetése volt a német „Citadella” terv egyik jellemzője. A hadművelet végrehajtására a legharcképesebb magasabbegységeket jelölték ki – 50 válogatott hadosztályt, köztük 16 páncélost és gépesítettet, s ezeket Kurszktól északra és délre erős csapásmérő csoportosításokba összpontosították. A kurszki irányban létrehozott csoportosítások magukban foglalták a szovjet-német arcvonalon levő ellenséges gyalogos hadosztályok több mint 17 százalékát, a páncélos hadosztályok mintegy 70 százalékát, a gépesített hadosztályoknak pedig majd 30 százalékát. E csoportosítások létszáma mintegy 900 000 fő volt, 10 000 löveggel és aknavetővel, 2700 harckocsival. Ezek az erők, egy 600 km-es szakaszon vonultak fel, ami az akkori szovjet-német arcvonal 14 százalékát tette ki. Ugyanitt tevékenykedett több mint 2000 ellenséges repülőgép, vagyis a keleten levő német repülőgépek 60 százaléka. Ilyen nagy erők összpontosítása után az ellenség biztos volt a támadás sikerében. Ám ezúttal is túlbecsülte hadseregének támadó lehetőségeit és lebecsülte a Vörös Hadsereg mérhetetlenül megnőtt harci erejét, valamint a Szovjetunió hadigazdasági potenciálját.

A szovjet fegyveres erők szervezetileg megerősödtek, gyarapodott harci tudásuk. Szilárdult a katonák erkölcsi szelleme. 1943 nyarán harcoló hadseregünkben több mint 6,4 millió ember, majdnem 99 000 löveg és aknavető, mintegy 2200 sorozatvető, 9580 harckocsi és rohamlőveg, közel 8300 repülőgép volt. Ezek az erők és eszközök lehetővé tették a szovjet csapatok számára a hadászati kezdeményezés megtartását, nagy támadás megindítását.

A párt központi bizottsága május 1. előtt felhívással fordult a fegyveres erökhöz, hogy még több csapást mérjenek az ellenségre: „Vörös Hadsereg katonái! Benneteket a német fasiszta járom alatt sínylődő szovjet emberek milliói felszabadítóként várnak. Előre, Nyugat felé, a szovjet föld felszabadítására!”

Az új támadás célja: tartóssá tenni a háborúban beállt fordulatot, szétzúzni a „Közép” és „Dél” hadseregcsoporthoz, felszabadítani a Balparti Ukrajnát, a Donyec-medence szén- és kohászati bázisával együtt és Belorusszia keleti területeit, a hitlerista csapatokat a Szozs folyó, a Dnyeper középső és alsó folyása mögé kergetni.

A tervezett hadművelet, és annak minden oldalú biztosítási tervének a kidolgozását a szovjet hadvezetés nyomában a téli hadjárat befejezése után, 1943. március végén megkezdte. A vezérkar a főhadiszállás parancsára már április elején utasította a frontokat, hogy a tavaszi rossz útviszonyok időszakát használják ki az elfoglalt területek védelmének jobb megszervezésére, különös tekintettel a páncéelhárításra, a védelmi létesítmények fejlesztésére és tartalékok képzésére a főirányokban, továbbá a csapatok harckiképzésére, amelynek alapja a támadó harc és a támadó hadművelet kiaknázása. Mint mindig, és akkor különösen, a Kommunista Párt központi bizottsága, az Állami Honvédelmi Bizottság, a főhadiszállás, a vezérkar, a honvédelmi népbiztosság csoportfőnökségei és más össz-szövetségi népbiztosságok fő gondja az volt, hogy erős tartalékokat alakítsanak, harckocsikat, repülőgépeket, lövegeket, lőszert, üzemanyagot és egyéb anyagokat halmozzanak fel, amelyekre a csapatoknak a nagy támadó hadműveletek végrehajtásához szükségük van. Nem múlt el nap anélkül, hogy a főhadiszállás ne foglalkozott volna ezekkel a kérdésekkel. Amikor a vezérkar felelős beosztású munkatársai naponta jelentést tettek a legfelsőbb főparancsnoknak az arcvonal hadműveleti helyzetéről, a szokottnál részletesebben azt is jelenteniük kellett, hogyan halad a tartalékok képzése, valamint a fegyverzet, harci-technikai eszközök, lőszer és üzemanyag felhalmozása. Az Állami Honvédelmi Bizottság azonnal határozottan közbelépett, valahányszor nehézségek adódtak.

A főhadiszállás jóváhagyta a vezérkarnak azt a javaslatát, hogy az abban az időszakban legfontosabb irányokba – az orjoli, kurszki, harkovi és a Donyec-medencei irányba – áprilisra vonultassuk fel a következő hadtesteket és magasabbegységeket: a 2. tartalék hadsereget a Lev Tolsztoj állomás, a 24. hadsereget – Voronyezs, a 66. hadsereget – Bobrov, a 46. hadsereget és az 1. gárda-harcokocsihadtestet – Millerovo, az 53. hadsereget, az 1. gépesített hadtestet és a 4. gárda-harcokocsihadtestet – Kasztornoje, az 5. gárda-

harckocsihadsereget – Osztrogozsszk, a 3. harckocsihadtestet – Alekszejevka, az 5. gépesített hadtestet – Micsurinszk, a 18. harckocsihadtestet – Rosszos körzetébe. Ezeknek április 30-ra teljes harckészültségben kellett lenniük.

Április 1-én a főhadiszállás tartalékában kilenc hadsereg volt. Április 6-án a főhadiszállás direktívát adott ki, amely elrendelte, hogy április 30-ig meg kell alakítani a Tartalék Frontot (először Sztjeppi Körzetnek, majd utána Sztjeppi Frontnak nevezték). A front parancsnokává M. M. Popov altábornagyot, törzsfőnökévé M. V. Zaharov altábornagyot nevezték ki.

A Tartalék Fronthoz az alábbiak tartoztak: 2. tartalék hadsereg, a 24., 53., 66., 47. és 46. hadsereg, az 5. gárda-harckocsihadsereg, az 1., 3. és 4. gárda-harckocsihadtest, a 3., 10. és 18. harckocsihadtest, valamint az 1. és 5. gépesített hadtest. Ezek a csapatok Kasztornoje, Voronyezs, Bobrov, Millerovo, Rosszos és Osztrogozsszk körzetében helyezkedtek el. A front harcvezetési szervei Voronyezs közelében települtek.

Úgy tűnt, hogy támadásunk megszervezése érdekében mindent megtettünk. Ámde a főhadiszállás nyári támadási tervét, amely szerint a fő csapást délnyugati irányban kellett volna mérni, lényegesen módosították. A szovjet katonai hírszerzésnek sikerült időben felfednie azt, hogy a hitlerista hadsereg a kurszki kiszögellésben nagy támadásra készül, és még az időpontot is megállapította.

A szovjet hadvezetésnek döntenie kellett: támadjon vagy védekezzen? Gondosan elemeztünk minden lehetőséget, tanulmányoztuk a számba jöhető tevékenység valamennyi változatát. Az egyetlen helyes elhatározás meghozatalában segített a kollektív ész, a tapasztalt, a háború két esztendejéből okult hadvezérek és törzsek alkotó munkája a frontok parancsnokságaitól egészen a legfelsőbb főparancsnokságig. Az ellenség támadásra való készülődéséről szóló felderítési adatokat elemezve a frontok, a vezérkar és a főhadiszállás egyre inkább hajlott arra, hogy tervszerű védelemre kell áttérni. Ezt a kérdést március végén és április elején több ízben tárgyalta az Állami Honvédelmi Bizottság és a főhadiszállás. Alaposan, sokoldalúan megvitattuk ezt telefonon Zsukovval, a legfelsőbb főparancsnok helyettesével, aki a kurszki kiszögellésben, a Voronyezsi Frontnál tartózkodott. Ennek eredményeképpen Zsukov április 8-án a legfel-

sőbb főparancsnoknak részletes jelentést küldött, amelyben értékelte a helyzetet és kifejtette elképzelését a kurszki kiszögellés körzetében folytatandó tevékenységre. Ebben többek között megállapította: „Nem lenne értelme, ha csapataink a közeljövőben támadást indítanának az ellenség megelőzése céljából. Jobb lesz, ha védelmünkön felőröljük az ellenséget, kilőjük harckocsijait, aztán friss tartalékot bevetve, általános támadásba megyünk át és véglegesen tönkrevérjük az ellenség fő csoportosítását.”⁴⁹

Én éppen Sztálinnál voltam, amikor ezt a jelentést megkapta. A legfelsőbb főparancsnok tudta azt, hogy a vezérkar osztja Zsukov véleményét. Sztálin elolvasta Zsukov jelentését és így szólt:

– Beszélni kell a frontok parancsnokaival – és utána elrendelte, kérdezzük meg a frontok véleményét. A vezérkart megbízta, készítsen elő külön értekezletet az 1943. évi nyári hadjáratok tervének a megvitatására. Vagyint és Rokosszovszkijt ő maga hívta fel telefonon, kérve őket, hogy április 12-re jelentsék frontjuk helyzetét és terjesszék fel elképzeléseiket jövőbeli tevékenységükről. A frontparancsnokok jelentették, hogy az ellenség erőviszonyairól és szándékairól a véleményük megegyezik Zsukov és a vezérkar véleményével. Ami a csapatok harctevékenységének a tervét illeti, a Központi Front parancsnoksága és törzse úgy nyilatkozott, hogy a Nyugati, a Brjanszki és a Központi Front egyesült erejével meg kell semmisíteni az ellenség orjoli csoportosítását, még mielőtt az felkészülne a támadásra. Ily módon meg kell fosztani az ellenséget attól a lehetőségtől, hogy ezzel a csoportosítással a Belgorodból kiinduló csapással egy időben Livnin keresztül csapást mérjen Kasztornoje ellen.⁵⁰ A Voronyezsi Front parancsnoksága csak az ellenség szándékáról nyilatkozott.⁵¹

Április 12-én este a főhadiszálláson megbeszélés volt, amelyen jelen volt Sztálin, továbbá Zsukov, aki visszajött a Voronyezsi Fronttól, én és Antonov. A megbeszélésen előzetesen elhatároztuk a tervszerű védelmet. Sztálin nyugtalan volt amiatt – és ezt nem is titkolta –, hogy nem roppannak-e össze csapataink a tömegesen bevetett fasiszta harckocsik csapása alatt. De már nem 1941-et írtunk. A Vörös Hadsereg megedződött a csatákban, óriási harci tapasztalatokra tett szert, kiváló fegyverekkel és harci-technikai eszközökkel rendelkezett. A fasiszták most már félték tőlünk. Így nem volt

miért haboznunk. A gondos helyzetelemzés és az események alakulásának előrelátása alapján helyesen következtethettünk: a fő erő-kifejtést Kurszktól északra és délre kell összpontosítani, védelmi ütközetben el kell véreztetni az ellenséget, majd utána ellentámadásba kell átmenni és szét kell zúzni. Utána a Vörös Hadsereg általános támadást indít, Harkov, Poltava és Kijev irányában mérve a főcsapást. Mellesleg, a megbeszélésen egy másik terv-változatot is megvitattunk: a szovjet csapatok aktív tevékenységre térnek át akkor, ha a fasiszta hadvezetés a közeljövőben nem indít támadást Kurszknál, hanem azt hosszú ideig halogatja.

Miután elhatároztuk a tervszerű védelmet, amelyet ellentámadás követ, megindult a küszöbönálló harctevékenység sokoldalú és gondos előkészítése. Egyidejűleg folytattuk az ellenség erőinek és szándékainak a felderítését, s ennek eredményeképpen a szovjet hadvezetés eléggé pontosan megtudta az ellenséges támadás időpontját, amelyet Hitler három ízben elhalasztott. Amikor itt a kurszki csata tervéről beszélek, két dolgot szeretnék hangsúlyozni. Először is azt, hogy ez a terv annak az általános hadászati tervnek a magja volt, amelyet a főhadiszállás az 1943. évi nyári-őszi hadjáratra vonatkozóan elfogadott; másodsor, hogy a terv kidolgozásában döntő szerepet játszottak a hadászati vezetés legmagasabb szervei – a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása és a vezérkar. A legutóbbi időkig a kurszki csata megtervezését és előkészítését a hadtörténeti irodalom, a tudományos művek és különösen az emlékiratok, nem egészen pontosan tárgyalták, akarva, nem akarva kisebbitették a főhadiszállásnak és munkaszervének, a vezérkarnak a nagy alkotó és szervező tevékenységét, eltúlozták a frontszerveknek, elsősorban pedig a Voronyezsi Front haditanácsának a szerepét. Ezek a pontatlanságok, véleményem szerint abból adódtak, hogy azoknak a szerzőknek, akik erről a problémáról írtak, hosszú ideig nem álltak rendelkezésre olyan okmányok, amelyek sokoldalúan megvilágították volna a kurszki csata megtervezését. Ráadásul egy sor részlet egyáltalán nem szerepelt semmilyen okmányban, mivel ezeket a legmagasabb szinten egészen szűk körben a kurszki csata előkészítését irányító személyek egymás között beszélték meg. Ez vonatkozik Sztálinon kívül Zsukovra, Antonovra, a szerzőre és még néhány

elvtársra, akik az Állami Honvédelmi Bizottságban, a főhadiszálláson és a vezérkarnál dolgoztak.

Nehéz leírni mindazokat a fontos, nagyszabású intézkedéseket, amelyeket az Állami Honvédelmi Bizottság, a főhadiszállás, a vezérkar és a honvédelmi népbiztosság csoportfőnökségei a kurszki csata előkészítése során tettek. Erről egy külön könyvet kellene írni, mert olyan óriási állami munka. Szerepelnek ezek között, például olyan intézkedések, mint amilyen a több sávós védelem kiépítése a kurszki irányban 250–300 km-es mélységben; a főhadiszállás erős hadászati tartalékának – a Sztjeppi Frontnak – a szétbontakoztatása Kurszktól keletre; a háború legnagyobb erő- és eszközösszpontosítása Kurszknál; különleges légi hadműveletek megszervezése az ellenség utánszállításának megbénítása és a légi fölény megszerzése céljából; a partizánok tevékenységének aktivizálása abból a célból, hogy tömeges vállalkozásokat hajtsanak végre az ellenség hátában és értékes felderítő adatokhoz jussunk; átfogó intézkedések végrehajtása a Vörös Hadsereg előtt álló hadművelet politikai biztosítására.

Április közepén a főhadiszállás a vezérkaron és a honvédelmi népbiztosság vezetőin keresztül a helyszínen ellenőrizte, hogyan halad a frontok felkészülése a nyári hadjáratra a kurszki irányban. Addigra, a rendelkezésünkre álló adatok szerint, az ellenség a Központi és a Voronyezsi Front csapataival szemben jól felszerelt 16 páncélos hadosztályt összpontosított. Az ellenség legerősebb csoportosítása a Voronyezsi Front előtt állt. Itt, a felderítés adatai szerint, 11 páncélos és majdnem 20 gyalogos hadosztály tartózkodott. Ez különösen nyugtalanította a legfelsőbb főparancsnokot, s elhatározta, hogy meghallgatja magának a Voronyezsi Front parancsnokának a beszámolóját a csapatok felkészüléséről és arról, mire van szüksége a frontnak. Nekem megparancsolta, hogy erről értesítsem a front haditanácsát, utána pedig a parancsnokot hívassam a főhadiszállásra.

Hogyan épült fel tervszerű védelmünk? Az ellenséges támadás előtt a helyzet a következő volt. A Don mentén, Lebegyántól Zadonszkon, Hlevnojén, Szemilukin, Liszkin és Pavlovszkon keresztül Verhnyij Mamonig húzódott az „állami védelmi terepszakasz”. Előtte helyezkedtek el a szovjet csapatok hadászati tartalékai. Északabbra, a Nyugati Front balszárnya és a Brjanszki Front mögött ezek a tartalékok magukban foglalták a 11. hadsereget (Kalugánál),

a 4. gárdahadsereget (Tulánál) és a 3. gárda-harckocsihadsereget a elvtársra, akik az Állami Honvédelmi Bizottságban, a főhadiszálláson és a vezérkarnál dolgoztak.

(Verhoupjénál) és ezenkívül több magasabbegységet Moszalszk, Mescsovszk, Plavszk és Jefremov mellett. Az „állami védelmi terepszakasztól” nyugatra volt a Sztyeppi Front (Krasznojá Zarja és Livni között – a 27. hadsereg, Kasztornojénál – az 53. hadsereg, Szrednaja Apocska és Gnyiloje között – az 5. gárdahadsereg, továbbá egy sor magasabbegység Voronyezsről nyugatra és Sztarij Oszkolnál).

Délre hadászati tartalékok helyezkedtek el a Délnyugati Front mögött: a 47. hadsereg Limarevo és Krivonoszovka, az 5. gárda-harckocsihadsereg Osztrogozsszk és Rosszos között, több magasabbegység Pavlonszknál, Novaja Kalitvánál, Markovánál, és Valujkinál. Livnitől a Kseny-folyó mentén és tovább, a Szejm felső szakaszáig húzódott a Sztyeppi Front védelmi terepszakasa. A Verhovje-Livni-Jevlanova-Dolgaja-Tyim-Szkorodnoje-Csernyanka-Bugyennoje vonalon épült ki a frontok harmadik védelmi terepszakasa, amely majdnem teljesen körülfogta a kurszki kiszögellést. A frontok második védelmi terepszakasa tőle nyugatra haladt, amely Jevlanovánál Vorobjovka felé fordult, aztán nyugatról félkör alakban vette körül Kurszkot és Szolncevön keresztül Manturovoig folytatódott és onnan tovább Gnyiloje, Volokonovka és Valujki felé. A frontok első védelmi terepszakasa Olhovatkán, Fatyezsen, Ljubimovkán, Marinón, Korocsán, Sebekinón és Kupjanszkon haladt át. Az arcvonalhoz még közelebb húzódott a hadseregek harmadik és második védőöve, valamint a fővédőöv. Ezek mögött hadművelési tartalékok (a 2. és az 1. harckocsi-hadsereg, valamint a 69. hadsereg) továbbá a Központi és a Voronyezsi Front második lépcsői helyezkedtek el Ponirinél, Olhovatkánál, Kurszknál, Belojénál, Ivnyánál, Obojánynál, Rzsavánál, Prohorovkánál, Alekszandrovszkijnél, Szkorodnojénál és Korocsánál.

Már ebből a felsorolásból is látható, mennyire komolyan vette az ország vezetése a tervszerű védelem megtervezését és biztosítását. Még ha az ellenség át is tör (ami nem sikerült neki), akkor sem jutott volna ki a hadművelési mélységbe, hanem nehezen leküzdhető műszaki zárukba és erős utóvédekbe ütközött volna.

A vezérkar állandóan és a lehető legaktívabban részt vett abban a munkában, amelynek az volt a célja, hogy a kurszki irányban levő frontok csapatait felkészítse az ellenség csapásának a visszaverésére, majd az ellentámadásra, s ugyanakkor folytatta egy másik hadműveleti terv kidolgozását, amely szorosan összefüggött a kurszki irány haditervével és a „Kutuzov” fedőnevet kapta. Ennek az volt a célja, hogy a Nyugati Front balszárnyának és az egész Brjanszki Frontnak (a 10. és az 50. Hadseregnek, a 11. gárdahadseregnek, a 61., 3. és a 63. hadseregnek) az együttes erő kifejtésével, továbbá a Központi Fronttal szorosan együttműködve a számunkra legkedvezőbb időpontban csapást mérjünk az ellenség orjoli csoportosítására és elfoglaljuk Orjolt.

A legfelsőbb főparancsnok a „Kutuzov” hadműveletnek nagy jelentőséget tulajdonított. Május közepén utasított, hogy menjek ki a hoz, s a helyszínen ellenőrizzem, helyesen értelmezik-e a csapatok Brjanszki Front 61. hadseregének törzsétől, ahova nemrég érkeztem az előttük álló feladatokat, és hogyan halad a felkészülés. A szemleutat a Nyugati Front balszárnyán kezdtem és május 21-én a Brjanszki Fronthoz és a Nyugati Front balszárnyán levő csapatok meg a Nyugati Front 11. gárdahadseregétől, a következőket jelentettem a legfelsőbb főparancsnoknak:

„1. V. 19. és 20-án Szokolovszkij és Bulganyin elvtársakkal ellenőriztük Bagramjan elvtárs 11. gárdahadseregének a hadműveletre való felkészülését. A Brjanszki Fronthoz viszonyítva itt nagy munkát végeztek, mind a parancsnoki állomány, mind a csapatok felkészítése érdekében, csupán egyes részleteket kell begyakorolni és amikor erre a parancs megérkezik, a csapatokat előre lehet vonni a megindulási terepszakaszokra. Gyengén állnak harckocsik és repülőgépek tekintetében. A front parancsnoksága átadta Bagramjannak a meglevő két áttörő harckocsiezredet és négy önálló harckocsidandárt. Az 1. és az 51. harckocsihadtest feltöltésére mindössze 100 harckocsit kaptak. Tanácsos lenne, ha a hadművelet kezdetére a hadsereget még két áttörő harckocsiezreddel erősítenék meg. A légierővel kapcsolatban Novikov elvtárs közölte: a főhadiszállás megerősíti azt, de sajnos, csak VI. 15-re, vagyis úgy látszik, már a hadművelet megkezdése után.

2. V. 20-án este visszatértem Belovhoz. Itt, akárcsak Kolpakcs-

ezredparancsnokokkal és a zászlóaljparancsnokokkal. A front csapatainak a készenlétét késlelteti az, hogy kevés lőszer érkezik és bekinál⁵² az együttműködési feladatokat gyakoroltatják a terepen az lovhoz még nem jött meg a 7. tüzérhadtest.

3. Úgy vélem, a csapatok általában felkészülnek arra, hogy május 28-án elfoglalják megindulási terepszakaszait. A megindulási terepszakaszok elfoglalására és a tüzérség szétbontakozására öt nap szükséges.

4. A hadműveletre való felkészüléssel egy időben különleges figyelmet fordítottak a védelmi készségre, elsősorban a szpaszgyemenszki, zsizdrai és belevi-irányban.”

Jelentettem továbbá, hogy a légi, a csapat- és a partizánfelderítés adatai szerint az ellenség az első két irányba folytatja a gyalogság és különösen a harckocsik előrevonását. A partizánok a szpaszgyemenszki irányban egy nyugatról érkezett páncélos hadosztályt derítettek fel. Bár a csapásmérő csoportosítások lehetővé tették volna a kalugai és a tulai irány többé-kevésbé megbízható fedezését, mégis célszerűnek tartottam, hogy a 19. lövészhadtestet Gzsatszsk körzetéből átdobjuk Juhnovba, meghagyva a 10. gárdahadsereg álmányában. Ugyanebből a célból javasoltam, hogy a moszkvai katonai körzet 4. lövészadosztályát Zagorszkból irányítsák Malojaroszlavecbe.⁵³

Aznap éjszaka Sztálin Moszkvába hívatott. A főhadiszálláson és a vezérkarnál továbbra is megfeszített munka folyt. Június első napjaiban a Brjanszki Front csapatainak parancsnokává M. A. Rejtyer helyébe M. M. Popov vezérezredes nevezték ki. Vele együtt elindultam a Brjanszki Fronthoz, hogy a helyszínen ismerkedjek meg a front feladataival. Négy napig tartózkodtam a 61., 63. és a 3. hadsereg csapatainál. Az új parancsnokkal együtt még egyszer ellenőriztük a védelmet és azt, hogyan halad a felkészülés. Az ellenség továbbra sem mutatkozott.

Június 10-re virradó éjjel visszatértem Moszkvába, hogy pár nap múlva a főhadiszállás utasítására ismét visszatérjek a Voronyezsi Fronthoz. Az én feladatom az volt, hogy a Voronyezsi és a Dél-nyugati Front csapatainak a tevékenységét, Zsukové pedig, hogy a Központi, a Brjanszki és a Nyugati Front csapatainak a tevékenységét koordinálja. Mindez újból arról tanúskodott, mennyire törődött

a legfelsőbb főparancsnokság a hadművelet pontos végrehajtásával. A főhadiszállás a fő szakaszokra küldött képviselői révén ellenőrizte az ottani helyzetet és vezette a csapatokat.

E felelős pillanatban a szovjet hadvezetés különleges követelményeket támasztott a felderítőszervekkel szemben. És meg kell mondanom, hogy a felderítés a helyzet magaslatán volt és nem rosszul segített bennünket. A háború első két évében mi, a vezérkarnál nem egyszer sokat hallgattunk a legfelsőbb főparancsnoktól a Felderítő Csoportfőnökség miatt. 1943-ban ilyen már nem fordul elő. Bár-hogy igyekezett is az ellenség titokban tartani támadási terveit, bár-hogy igyekezett is elterelni a szovjet felderítés figyelmét fő csapásmérő csoportosításainak összpontosítási körzeteiről, felderítésünknek nemcsak az ellenségnek az 1943. évi nyári hadjáratra vonatkozó általános elgondolását, a csapások irányát, a csapásmérő csoportosítások és a tartalékok állományát, hanem a támadás időpontját is sikerült megállapítania. Igaz, májusban a vezérkar kezdeményezésére a kurszki irány frontjait két ízben figyelmeztették az ellenség közeljövőben várható támadására. De az sem az egyik, sem a másik esetben nem következett be. Ez azonban, mint később kiderült, nem a felderítés hibája, hanem annak a következménye volt, hogy Hitler igyekezett még jobban megerősíteni a Kromi és Boriszovka környékén összpontosított csapatokat, s ezért elhalasztotta a támadás időpontját.

A főhadiszállás május 8-án a Brjanszki, a Központi, a Voronyezi és a Délnyugati Front parancsnokainak a következő direktívát küldte: „Egyes adatok szerint az ellenség május 10–12-én az orjolkurszki, vagy a belgorod-obojányi vagy mindkét irányban támadást indíthat. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolja, hogy május 10-én hajnalra mind a védelem első vonalában, mind a tartalékban levő csapatok teljes harckészültségben fogadják az ellenség lehetséges csapását. Különös figyelmet kell fordítani a légierő készenlétére, hogy az ellenség támadása esetén ne csak visszaverje az ellenséges légierő támadásait, hanem az ellenség aktív tevékenységének első pillanatától kezdve kivívja a légi fölényt is.” Az a direktíva, amelyet a főhadiszállás ugyanazon éjjel a szteppi katonai körzet parancsnokához intézett, megparancsolta, hogy „... minden módon gyorsítsa meg a körzet csapatainak a feltöltését

és V. 10-én hajnalra a körzet minden csapata legeyn teljes harc-készültségben, s készüljön fel mind a védelemre, mind az aktív tevékenységre a főhadiszállás parancsa szerint. Különös figyelmet fordítson arra, hogy a légierő felkészüljön az ellenséges légierő repülőtereink és csapataink elleni esetleges támadásainak a visszaverésére”⁵⁴.

A vezérkar május 20-án az ellenségről kapott újabb adatok alapján a legfelsőbb főparancsnok engedélyével figyelmeztette a frontokat, hogy a fasiszták támadása legkésőbb május 26-án várható. Az első figyelmeztetés után, amikor az nem vált be, a Voronyezsi Front haditanácsa ezt úgy tekintette, hogy az ellenség habozik és esetleg le is mond a támadásról, és kérte a legfelsőbb főparancsnokot, döntse el, nem lenne-e célszerű megelőző csapást mérni az ellenségre. Sztálint igen komolyan érdekelte ez a javaslat és nekünk – Zsukovnak, nekem és Antonovnak – némi erőfeszítésre volt szükségünk, hogy meggyőzzük őt a javaslat célszerűtlenségéről.

Június közepén Zsukov, aki a honvédelmi népbiztos első helyettese is volt,⁵⁵ ismét a kurszki kiszögellésben levő csapatoknál tartózkodott. Az ellenség folyamatos és gondos figyelése eredményeképpen mind a Voronyezsi, mind a Központi Frontnál szerzett, valamint azoknak az adatoknak az alapján, amelyek a felderítéstől érkeztek, már pontosan tudtuk, hogy az ellenség teljesen felkészült a támadásra. De valami miatt csak nem kezdte meg a támadást. Ez a „valami” igen nyugtalanított bennünket, sőt egyeseket egy kis mértékig is zavart. Különösen N. F. Vatuljin, a Voronyezsi Front parancsnoka kezdett türelmetlenkedni. Nyikolaj Fjodorovics többször is szóba hozta, nekünk kell támadnunk, hogy ne vesztegessük el a nyarat. Érveim, hogy az ellenséges támadás megindulása napok kérdése, és hogy ha mi támadunk, ez okvetlenül csak az ellenségnek lesz előnyös, nem tudták őt meggyőzni.

– Alekszandr Mihajlovics! Elalszunk, elszalasztjuk a pillanatot – hajtogatta izgatottan. – Az ellenség nem támad, nemsokára ősz lesz és megghiúsulnak terveink. Hagyjuk a beásást, és kezdjük el először. Elég erőnk van hozzá.

A legfelsőbb főparancsnokkal folytatott mindennapos beszélgetésekből tudtam, hogy ő is nyugtalan. Egyik alkalommal közölte velem, hogy felhívta őt Vatuljin és sürgette, hogy legkésőbb július első

napjaiban kezdjük meg támadásunkat; ezután azt mondta, ezt a javaslatot igen figyelemreméltónak tartja, s Vatutyinnak parancsot adott, a Voronyezsi Frontra vonatkozóan dolgozza ki és jelentse elképzeléseit a főhadiszállásnak. Engem pedig utasított, hogy először segítsek Vatutyinnak, másodszor, hívassam magamhoz Malinovszkijt, a Délnyugati Front parancsnokát, hogy ő is dolgozza ki és terjessze fel a frontjára vonatkozó javaslatait. Hozzátette, erről a kérdésről Zsukovval is fog beszélni, Rokosszovszkij Központi Frontjára vonatkozóan. Én azt feleltem, teljesíteni fogom parancsait és megjegyeztem, hogy számunkra jóval előnyösebb lenne, ha az ellenség megelőzne bennünket támadásával, amelyet minden ide vágó adat szerint már a közeljövőben várhatunk. Sztálin a beszélgetés végén azt mondta, legkésőbb június 22-én legyen Moszkvában.

Másnap a nálam megjelent Malinovszkijjal és A. Sz. Zseltoval, a Délnyugati Front haditanácsának tagjával közöltem Sztálin rendelkezését. Majd a Zsukovval folytatott beszélgetésből megtudtam, Sztálin vele még nem beszélt erről a témáról. Mindketten meg voltunk győződve róla, hogy az ellenség a közeli napokban elsőnek fog támadni. Ilyen gondolatokkal hagytam el június 22-én a Voronyezsi Frontot. Addigra a megtett intézkedések és a közös erőfeszítések nyomán a jól berendezett terepszakaszokon már készen állt a Voronyezsi és a Központi Front csapatainak erős csoportosítása. Több mint 1 300 000 ember volt az állományában, mintegy 20 000 löveg-
gel és aknavetővel, több mint 3300 harckocsival és 2650 repülőgéppel. Mögötte összpontosult a védelemre és támadásra egyaránt felkészült Sztjeppi Front, majdnem 580 000 emberrel, 9000 löveggel és aknavetővel, 1640 harckocsival és rohamlöveggel. Mindkét fél dermedt mozdulatlanságban várta a közeledő nagy eseményeket.

Július 2-ra virradó éjjel a vezérkar a Felderítő Csoportfőnökségtől olyan adatokat kapott, miszerint a közeli napokban, mindenesetre legkésőbb július 6-án, az ellenség feltétlenül támad a kurszki irányban. Ezt azonnal jelentettem Sztálinnak és engedélyt kértem arra, hogy haladéktalanul figyelmeztessem a frontokat. Utána felolvastam neki a főhadiszállás általam előre elkészített alábbi direktíva-tervezetét: „A rendelkezésünkre álló értesülések szerint a németek július 3. és 6. között támadást indíthatnak arcvonalunkon. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolja: 1. Fokoz-

zák az ellenség figyelését és felderítését, hogy időben felfedhessék szándékát. 2. A csapatok és a légierő álljon készen az ellenség esetleges csapásának az elhárítására. 3. A kiadott rendelkezéseket jelentsék.”⁵⁶ Sztálin július 2-án éjjel jóváhagyta a direktíva szövegét, és azt megküldték a Nyugati, a Brjanszki, a Központi, a Voronyezsi, a Délnyugati és a Déli Front parancsnokának. Még aznap elindultam a Voronyezsi Fronthoz. Este „Nyikolajev” parancsnoki harcálláspontján tartózkodtam („Nyikolajev” – Vatulyin fedőneve. Álcázás céljából 1943. május 15. és 1944. június 1. között a Vörös Hadsereg vezetőinek fedőneveit újból megváltoztatták. Sztálin – Ivanov, Zsukov – Jurjev, én – Alekszandrov lettem; a frontparancsnokok: V. A. Frolov – Valerianov, L. A. Govorov – Leonov, K. A. Mereckov – Kirillov, P. A. Kurocskin – Ptyicin, Sz. K. Tyimosenko – Tyimofejev északon, és Fjodor délen, A. I. Jerjomenko – Ivanyenko, V. D. Szokolovszkij – Vaszilenko, M. A. Rejtyer – Makszimov, M. M. Popov – Markov, K. K. Rokosszovszkij – Kosztyin, R. J. Malinovszkij – Rogyionov, I. J. Petrov – Jefimov, I. Sz. Konyev – Sztjepin, F. I. Tolbubin – először Fjodorov, utána Obuhov lett).

Július 3-án a Voronyezsi és a Központi Frontnál, mint az előző napokon, most is nyugalom volt. Július 4-én 16 órakor azonban az ellenség a Voronyezsi Front előtt széles arcvonalszakaszon harcfelderítést kezdett mintegy négy zászlóaljjal, amelyeket 20 harckocsi, tüzérség és repülőgépek támogattak. Az ellenség mindenképpen igyekezett beékelődni peremvonalukba, de minden próbálkozását visszavertük. Egy foglyul ejtett német a 168. gyalogos hadosztályból azt vallotta, hogy a csapatoknak hideg élelmet és pálinkát adtak ki, és július 5-én meg kell kezdeniük a támadást. A Zsukovval folytatott telefonbeszélgetésből megtudtam, hogy ugyanezt állítják azok a németek is, akik július 4-én a Központi Frontnál átjöttek hozzánk. Tanácskoztam Vatulyinnal és elhatároztuk, hogy július 5-re virradó éjjel végrehajtjuk a tervben előírt tüzérségi és légi ellenelőkészítést, amely – mint később megtudtuk – rendkívül hatásos volt. A támadáshoz megindulási helyzetet elfoglaló ellenség élőerőben és technikai eszközökben egyaránt nagy veszteségeket szenvedett. Szétziláltuk az általa előkészített tüzérségi tűzrendszert és a csapatvezetést. A repülőtereken tartózkodó ellenséges repülőgépek is veszteséget

szenvedtek és megszakadt az összefegyvernemi parancsnoksággal való összeköttetésük. Az erős ellenelőkészítést sok német parancsnok támadásunk kezdetének vélte. Anélkül, hogy ellenelőkészítésünk eredményeinek részleteit ismertük volna, igen elégedettek voltunk az általános eredménnyel. A hitleristák július 5-én hajnali 3 óra helyett csak három órával később, elég nehezen tudták támadásukat megindítani.

Így kezdődött a hatalmas ütközet a kurszki kiszögellésen. Ezen a napon északról és délről mindkét ellenséges csoportosítás egyszerre kezdte meg támadását Kurszk ellen. A szovjet csapatok súlyos harcokat vívtak az ellenséggel. Ezeket elég részletesen tárgyalja az irodalom, ezért csak egyes mozzanatokat ragadok ki belőlük.

A főhadiszállás június 23-i határozatával a sztyeppi katonai körzet csapatainak a parancsnokává I. Sz. Konyec vezérezredest nevezte ki és egyben felmentette az Északnyugati Front vezetése alól. A törzsfőnök M. V. Zaharov altábornagy, a haditanács tagja I. Z. Szu-szajkov altábornagy lett. A főhadiszállás július 9-i parancsával a sztyeppi katonai körzetet Sztyeppi Frontnak nevezte el. A front különböző időkben a következő hadseregekből állt: Sz. G. Trofimenko altábornagy 27. hadserege, P. M. Kozlov vezérőrnagy 47. hadserege, I. M. Managarov vezérőrnagy 53. hadserege, G. I. Kulik altábornagy 4. gárdahadserege, A. Sz. Zsarov altábornagy 5. gárdahadserege, V. D. Krjucsenkin altábornagy 69. hadserege, N. A. Gagen altábornagy 57. hadserege, P. A. Rotmisztróv altábornagy 5. gárda-harc-kocsihadserege, Sz. K. Gorjunov altábornagy 5. légi hadserege; hadtestek: 4. gárdahadtest és 10. harckocsihadtest, 1. gárda gépesített hadtest, 3., 5. és 7. gárda-lovashadtest.

A Voronyezsi és a Központi Front védelmi hadművelete július 5-től 23-ig tartott. Július 12-én bekapcsolódott ebbe a Sztyeppi Front 5. gárda-harckocsihadserege és 5. összefegyvernemi hadserege, amelyeket átadott a Voronyezsi Frontnak.

Egészében véve az ellenség támadása alig egy hétig tartott és július 12-én kudarccal végződött. A szovjet csapatok példátlan ellenállásának következtében az ellenség, amely óriási veszteségeket szenvedett és a kurszki kiszögellés északi oldalán 12 km-t, déli oldalán pedig 35 km-t nyomult előre, kénytelen volt leállítani a támadást, majd utána megkezdeni csapatai visszavonását. A fasisztáknak nem

sikerült bekeríteni csapatainkat (a támadás 4. napján, ahogy ez a „Citadella” hadműveleti tervben szerepelt). A szovjet védelem erősebbnek bizonyult. És akkor létrejöttek számunkra a feltételek ahhoz, hogy megkezdjük a tervezett ellentámadást. Véleményem szerint a védelmi ütközet fő eredménye az ellenség páncélos magasabb egységeinek a veresége, aminek következtében e fontos fegyvernem tekintetében különösen kedvezően alakultak számunkra az erőviszonyok. Ehhez jelentős mértékben hozzájárult az, hogy Prohorovkától délre, Belgorodtól 30 km-re megnyertük a nagy páncélos találkozó ütközetet. Nekem megadatott, hogy tanúja legyek a két acél-armáda (1200 harckocsi és rohamlőveg) e valóban titáni párharcának, amely július 12-én játszódott le a kurszki kiszögellés déli oldalán. Megmaradt az az okmány, amelyet ebből a körzetből július 14-én küldtem a legfelsőbb főparancsnoknak, és amely tanúskodhat a történekekről:

»43. VII. 9. esti szóbeli utasítása értelmében állandóan Rotmisztrov és Zsadorv csapatainál tartózkodom, a prohorovkai és a déli irányban. Az ellenség Zsadorv és Rotmisztrov arcvonalszakaszán mind a mai napig folytatja tömeges harckocsi-rohamait és ellenlékéseit támadó harckocsicsapataink ellen. Mivel Krjucsenkin hadseregének védelmét VII. 11-én áttörték, ez komolyan veszélyeztette Rotmisztrov főerőinek a hátát és Zsadorv hadseregét. E veszély elhárítása szükségessé tette, hogy az 5. gépesített hadtestből és Rotmisztrov önálló egységeiből két gépesített dandárt különítsünk ki Sahovo, Avgyejevka és Alekszandrovszkaja körzetébe. Mivel Zsadorv hadseregének a védelmét is áttörték Veszelij, Vasziljevka és Petrovka körzetében 43. VII. 12-én, ez arra kényszerített bennünket, hogy az 5. gépesített hadtest többi egységét oda dobjuk át. Az egyik is, a másik is jelentős mértékben gyengítette Rotmisztrovnak Prohorovka felől délnyugati irányban mért főcsapását. A harcok menetének figyélése és a foglyok vallomásai alapján azt a következtetést vonom le, hogy az ellenség a mind élőerőben, mind pedig főleg harckocsikban és repülőgépekben elszenvedett óriási veszteségei ellenére sem mond le arról, hogy áttörjön Obojany és tovább, Kurszk felé. Tegnap Prohorovkától délnyugatra figyeltem 18. és 29. harckocsihadtestünknek a több mint 200 német páncélos elleni harcát, amelyben több száz lövegünk és minden rendelkezésünkre álló „Katyusá”-nk is részt

vett. A harcmezőt egy óra alatt elborították az égő német és saját harckocsijaink.

A harc két napja alatt a 29. harckocsihadtest gépeinek 60 százaléka, a 18. hadtest gépeinek pedig mintegy 30 százaléka véglegesen vagy ideiglenesen üzemképtelen lett. Az 5. gépesített hadtestnek jelentéktelen veszteségei voltak. Még holnap is fenyeget az a veszély, hogy az ellenséges harckocsik dél felől áttörnek Sahovo, Avgyejevka és Alekszandrovka körzetébe. Az éjszaka mindent megteszek azért, hogy ide átdobjuk az egész 5. gépesített hadtestet, a 32. motorkerékpáros dandárt és négy páncéltörő tüzérezredet.

Holnapra itt a páncélos találkozó ütközet sincs kizárva. A Voronyezi Front ellen továbbra is legalább tizenegy páncélos hadosztály harcol, amelyeket rendszeresen feltöltenek harckocsikkal. A ma kihallgatott foglyok elmondták, hogy a 19. páncélos hadosztálynak ma mintegy 70, a „Reich” hadosztálynak pedig 100 harckocsija van, bár az utóbbit 43. VII. 5. óta már másodszor töltötték fel. 43. VII. 14. 2 óra 47 perc. Az 5. gárda-harckocsihadseregtől.»

A kurszki csata második szakasza július 12-én kezdődött és augusztus 23-ig tartott. Az ellenség orjoli csoportosítása ellen elsőnek Popov vezérezredes Brjanszki és Szokolovszkij vezérezredes Nyugati Frontja indított támadást. Július 15-én Rokosszovszkij hadseregtábornok Központi Frontja is bekapcsolódott az ellentámadásba. A három front a közös hadművelettel, amely a már említett „Kutuzov” fedőnevet viselte, az ellenség orjoli hídfőjét augusztus 18-ra felszámolta és az ottani fasiszta erőket szétzúzta.

A belgorod–harkovi irányban az ellentámadás augusztus 3-án kezdődött. Ezt a Voronyezi és a Sztjeppi Front együtt hajtotta végre a Délnyugati Front támogatásával, a „Rumjancev” hadművelet keretében. Mivel a támadás a harkovi irányban sikeresen fejlődött, a főhadiszállás augusztus 6-i direktívájával utasította a Délnyugati Frontot, hogy déli irányban mérje a főcsapást, a Déli Fronttal együttműködve zúzza szét az ellenség Donyec-medencei csoportosítását és foglalja el Gorlovkát, valamint Sztálinót (Donyecket). A Déli Front fő feladata az volt, hogy a főcsapást Sztálinó irányában mérve, ott csatlakozzék a Délnyugati Front csapásmérő csoportosításához. A frontoknak a támadásra augusztus 13–14-re kellett felké-

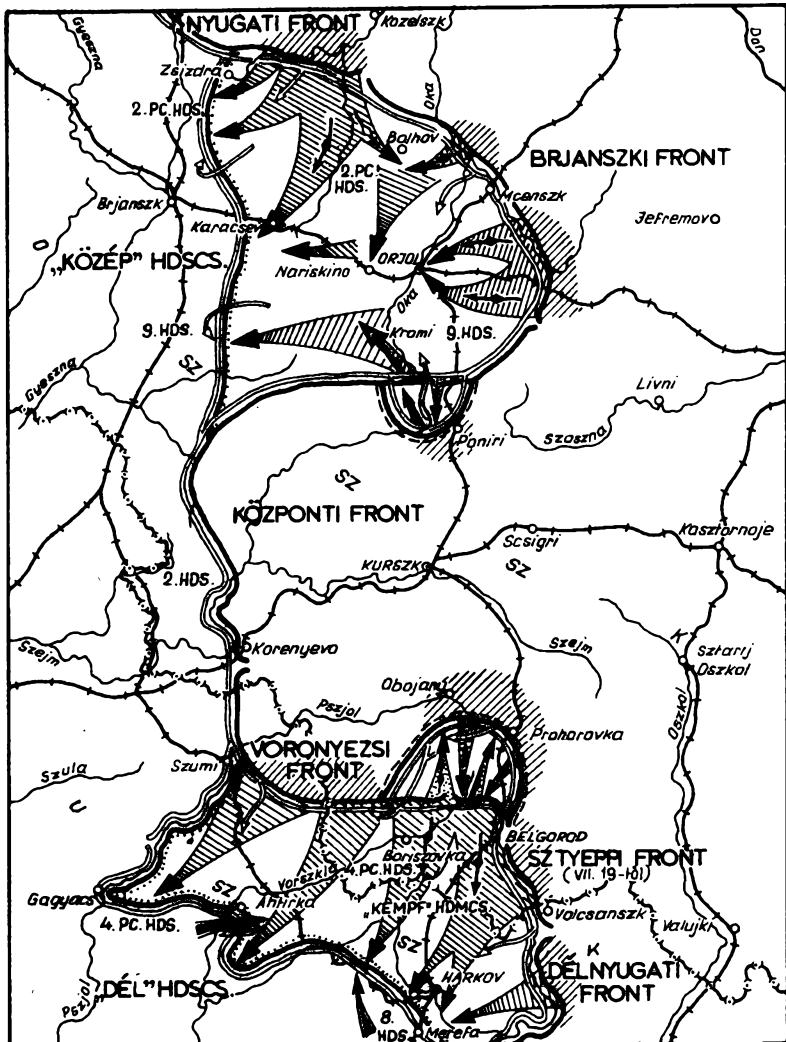
szülniük. A Voronyeysi és a Sztyeppi Front tevékenységét Zsukov, a Délnyugati és a Déli Front tevékenységét pedig én koordináltam.⁵⁷

Augusztus 10-én jóváhagyásra terjesztettem fel a két front tevékenységének a tervét. Ezalatt a belgorod–harkovi irányban folytatódott a hadművelet, amely az ellenség teljes szétzúzásával és Harkov felszabadításával fejeződött be.

Akkoriban nem volt lehetőségünk arra, hogy gondosan elemezzük a kurszki csata eredményeit. Egy azonban világos volt: nemcsak nagy csatát nyertünk, hanem magunk is fejlődtünk. Beigazolódtak a nyári hadjárat tervének kidolgozásával kapcsolatos elgondolásaink, megtanultuk az ellenség szándékának a kifürkészését. Elég akaratunk, kitartásunk és hidegvérünk volt ahhoz, hogy ne számítsuk el magunkat, hogy ne kezdjük idő előtt a harctevékenységet, ne adjunk felesleges eshetőségeket az ellenségnek. A hadműveleti-hadászati feladatokat sikeresen dolgoztuk ki. A csapatvezetés művészete is fejlődött minden szinten. Egyszóval: hadművészetünk alkotó jellegét és azt is bebizonyította, hogy felülmúlja a fasiszta hadvezetést.

A kurszki csatában a szovjet fegyveres erők az ellenségre olyan súlyos vereséget mértek, amelyet a fasiszta Németország sohasem tudott kiheverni. Szétzúztuk 30 hadosztályát, köztük 7 páncélos hadosztályt. A német szárazföldi csapatok több mint 500 000 embert, 1500 harckocsit, 3000 löveget és több mint 3500 repülőgépet vesztek. Ezek a veszteségek és a náci propaganda által nagy hangon reklámozott támadás kudarca arra kényszerítette a hitleristákat, hogy az egész szovjet–német arcvonalon véglegesen áttérjenek a hadászati védelemre. W. Görlitz, nyugatnémet hadtörténész ezzel kapcsolatban sajnálkozva írja: „A kurszki kiszögellésben vívott nagy csata a német hadsereg számára a haláltusa kezdete volt.”

Moszkva, Sztálingrád és Kurszk – három fontos szakasz az ellenség elleni harcban, a fasiszta Németország legyőzéséhez vezető út három történelmi jelentőségű mérföldköve. A hadászati kezdeményezés megszerzéséért és megtartásáért vívott kétéves harcunkat

Az arcvonal a német-fasiszta csapatok támadásának kezdetén (VII. 12.)
 A ellenséges csapatok irányai
 Az arcvonal július 12-én, Obajany-től délre -- július 15-én

A szovjet csapatok csapásainak irányai
 Az ellenséges csapatok ellen-csapásai
 Az arcvonal augusztus 18-23.

siker koronázta. A szovjet–német arcvonalon – az egész második világháború fő és döntő arcvonalán – a kezdeményezés teljesen a Vörös Hadsereg kezében volt. Az ezután következő hadműveleteket már úgy vezettük, hogy ez a kezdeményezés osztatlanul nálunk volt, ami az ellenség felett aratott újabb nagy katonai győzelmek fontos tényezőjévé vált.

Ily módon a majdnem kéthónapos kurszki csata a szovjet fegyveres erők ragyogó győzelmével ért véget. Nyilvánvalóvá lett, hogy a szovjet fegyverek ereje és a szovjet nép önfeláldozó harca következtében a hitleri Németország a katasztrófa szélén áll. A kurszki győzelem még jobban kiszélesítette és aktivizálta a fasiszmus által leigázott népek nemzeti felszabadító harcát. A győzelem növelte a dolgozóknak a világ első szocialista országa iránti rokonszenvét.

Amikor burzsoá szerzőknek a második világháborúról szóló műveit olvastam, nemegyszer észrevettem, hogy mindenképpen kisebbiteni próbálják a Vörös Hadsereg 1943. nyári győzelmének a jelentőségét. Azt akarják elhitetni olvasóikkal, hogy a kurszki csata – a második világháború szokásos és jelentéktelen epizódja, s ezért vagy egyáltalán nem, vagy csak nagyon keveset írnak róla. Az ilyen könyvekben igen ritkán találkoztam olyan felfogással, amely a hitleristák 1943. évi nyári revánstervét kalandortervként vagy a fasiszta tábornokok stratégiája csődjeként értékeli. Ámde a közmondás szerint a tett erősebb a szónál. Hogy csak egy elemi tényt említsek: miközben teljes erővel dúlt a kurszki csata, szövetségeseink partra szálltak Szicíliában, onnan pedig augusztus 17-én átkeltek Olaszországba. Vajon képesek lettek volna erre, ha csak fele akkora erő áll velük szemben, mint amekkorával mi 1943 nyarán megütköztünk? Azt hiszem, erre a kérdésre egyértelmű a válasz.

Valahányszor a szovjet emberek a kurszki csatára gondolnak, mindig tisztelettel és hálával adóznak hős hadseregüknek, amely nagy hazafias és nemzetközi hőstettet hajtott végre. És nincs olyan történelemhamisító, aki ezt ki tudná törölni a világ népeinek az emlékezetéből.

A DONYEC-MEDENCE FELSZABADÍTÁSA

A HADVISELŐ FELEK TERVEI. – A DÉLNYUGATI
ÉS A DÉLI FRONT FELKÉSZÜLÉSE A DONYEC-MEDENCEI
HADMŰVELETRE. – HARC HARKOVÉRT. –
A „DÉLIEK” SIKERE. – FELSZABADUL A BÁNYAVIDÉK. –
LÁTHATÁRON A DNYEPER

A német fasiszta csapatoknak a kurszki kiszögellésben elszenvedett megsemmisítő veresége halomra döntötte a hitlerista hadvezetés minden olyan elgondolását, amelyre az 1943. évi nyári hadjáratot építette. Az orjoli és a harkovi irányban összeomlott az ellenség hadászati arcvonala. Természetesen, Berlin arra gondolt, majd megszilárdítja az arcvonalat, feltartóztatja a szovjet csapatok diadalmas előrenyomulását és megtartja a Donyec-medence szén és kohászati bázisát, Krivoj Rogot és Ukrajna termékeny földjeit. Ehhez azonban az ellenségnek lélegztvételi szünetre volt szüksége, hogy tartalékokat képezzen és felvonultathassa őket.

A szovjet legfelsőbb főparancsnokság, miközben végrehajtotta az 1943. évi nyári-őszi hadjárat korábban kidolgozott és elfogadott hadászati tervét, a Kurszknál kialakult kedvező helyzetet kihasználva elhatározta, hogy haladéktalanul kiszélesíti csapataink támadási arcvonalát a délnyugati irányban. A Központi, a Voronyezsi, a Sztjep-pi, a Délnyugati és a Déli Front azt a feladatot kapta, hogy zúzzák szét az ellenség főerőit a szovjet-német arcvonal középső szakaszának egy részén és az egész déli szárnyán, szabadítsák fel a Donyec-medencét, a Balparti Ukrajnát és a Krímet, nyomuljanak előre a Dnyeperig és létesítsenek hídfőket a folyó jobb partján. Előirányozták, hogy a Központi, a Voronyezsi és a Sztjep-pi Front a Dnyeper középső, a Délnyugati és a Déli Front pedig az alsó folyásához nyomul előre. Egyidejűleg tőlük északra és délre is hadműveletekre készültünk: azt terveztük, hogy a Nyugati Fronttal és a Kalinyini Front balszárnyán levő erők zömével vereséget mérünk a német

„Közép” hadseregcsoport 3. páncélos és 4. hadseregére, előrenyomulunk Duhovscsináig, Szmolenszkig és Roszlavlig, hogy Moszkvától minél jobban eltávolítsuk az arcvonalat, kedvező feltételeket teremtsünk Belorusszia felszabadításához és a fasisztákat megfoszszuk attól a lehetőségtől, hogy innen délre dobjanak át erőket, ahol a hadjárat fő feladata oldódott meg. Az Észak-kaukázusi Frontra az a feladat hárult, hogy a Fekete-tengeri Flottával és az Azovi Katonai Flottillával együttműködve felszabadítsa a Tamany-félszigetet és Kercsnél hídfőt létesítsen. Ily módon a főhadiszállás Velikije Lukitól a Fekete-tengerig általános támadást tervezett.

Ez az elgondolása és a végrehajtásban részt vevő erők tekintetében egyaránt nagyszabású terv a következő hadműveletek útján valósult meg: a szmolenszki hadművelet – augusztus 7-től október 2-ig (Szmolenszk és Roszlavl elfoglalása, Belorusszia felszabadításának a megkezdése); a Donyec-medencei hadművelet – augusztus 13-tól szeptember 22-ig a (Donyec-medence felszabadítása); a Balparti Ukrajna felszabadítása – augusztus 25-től szeptember 30-ig (előretörés a Dnyeperig); a csernyigov–pripjatyi hadművelet – augusztus 26-tól október 1-ig a (Csernyigovi-terület felszabadítása); a brjanszki hadművelet – szeptember 1-től október 3-ig (előrenyomulás a Közép-országi felföldtől a Gyeszna medencéjéig); a novorosz-szijszk–tamanyi hadművelet – szeptember 10-től október 9-ig (a Kaukázus teljes felszabadítása); a melitopoli hadművelet – szeptember 26-tól november 5-ig (előretörés a krími földszorosig); a kercsi deszanthadművelet (hídfő létesítése a Krím keleti részén). Amint látjuk, e hadműveletek nem egy időben kezdődtek és ugyancsak nem egyszerre fejeződtek be. Időben átfedték egymást, csak a szó általános értelmében következtek egymás után. Ez arra kényszerítette az ellenséget, hogy felaprózza tartalékait, egyik szakaszból a másikra dobja őket, hol itt, hol ott próbálva lezárni az óriási réseket, amelyeket a szovjet csapatok ütöttek védelmében.

Augusztus 6-án, vagyis Orjol és Belgorod felszabadulásának másnapján, Zsukovval, akinek a Voronyezsi és a Sztyeppi Front tevékenységét kellett koordinálnia, a főhadiszállástól direktívát kaptunk. Ebben közölték, hogy a főhadiszállás jóváhagyta azt a tervet, amelyet Zsukov terjesztett fel a Voronyezsi és a Sztyeppi Front tevékenységére vonatkozóan, vagyis a Harkov körzetében levő ellen-

ség szétzúzására. A Délnyugati Front a jobbszárnyán levő 57. hadsereget átadta a Sztyeppi Frontnak, hogy Harkovot délről megkerülő csapásával segítsen a főcsoportosításnak elfoglalni Harkovot. Ez alatt a Délnyugati és a Déli Front felkészül, utána hadműveletet hajt végre a Donyec-medence felszabadítása végett. A Délnyugati Front Gorlovka és Sztálinó irányában mér csapást az Északi-Donyectól déli irányban, a Déli Front pedig Vorosilovgrádtól és a Miusz folyótól nyugati irányban, majd Sztálinó körzetében egyesül szomszédjával. A frontoknak augusztus 13–14-re kellett felkészülniük a feladat végrehajtására. Nekem augusztus 10-re kellett felterjesztenem a főhadiszállásra hadművelleti tervünket. Tevékenységük további egybehangolása is az én feladatom volt.⁵⁸

A régies Korocsa városka közelében találkoztam Zsukovval és megbeszéltük, hogyan fogjuk összehangolni a Sztyeppi és a Délnyugati Front tevékenységét. Másnap Malinovszkijjal megtárgyaltuk, milyen feladatok várnak a Délnyugati Front észak felől támadó csapataira a Donyec-medence felszabadításával kapcsolatban.

A Donyec-medencét a fasiszták mindenáron tartani akarták, ezért minden lehetőt megtettek annak érdekében, hogy jól megerősített védelmi körletté építsék ki. „A Donyec-medence és Közép-Ukrajna feladásának az lesz a következménye, hogy elveszítjük legfontosabb repülőtereinket, nagyok lesznek a veszteségeink élelmiszerekben, szénben, energiaforrásokban és nyersanyagban” – írta jelentésében Keitel vezértábornagy. A németek fő védőövének peremvonala, amely elé több sor drótakadályt és aknamezőket telepítettek, az Északi-Donyec és a Miusz mentén húzódott. A mélységben az ellenségnek a Krinka, Mokrij, Jelancsik, Konka, Berda, Kalmiusz, Volcsja és a Szamara folyók mentén voltak védelmi terepszakaszai. A peremvonalon és a megerősített körlet mélyében sok fa-föld és vasbeton kiserődöt telepítettek. 1943. augusztus 11-én Hitler külön parancsot adott ki, amelyben elrendelte, hogy ki kell építeni a hadászati védelem terepszakaszát, amelyet a németek „Keleti Falnak” neveztek. Ez az Utljuki-limántól a Molocsnoje sóstón keresztül és tovább a Molocsnaja folyó, a Dnyeper középső folyása és a Szozsfolyó mentén, Orsán, Vityebszken, Pszkovon keresztül és a Narva folyó mentén húzódott.

A Donyec-medence védelmét a hitlerista hadvezetés a „Dél” had-

seregcsoportokhoz tartozó 1. páncélos és a 6. hadseregre bízta, amelyeknek mintegy 22 hadosztályuk volt. Parancsnokaik tapasztalt hadvezérek, Mackensen és Hollidt vezérezredek voltak. Az első, a még az első világháborúból ismert August Mackensen vezértábornagy fia volt. Az ősi német tábornoki sarj nemcsak a csatamező „tűnt ki”. 1943 telén Pjatyigorszkban kirabolta az oda evakuált rosztovi Szépművészeti Múzeumot, eltulajdonítva magának az ecset és a vésső kiváló mestereinek vásznait és szobraikat. Ami Hollidtot illeti, őt már megvertük a Donnál. Most újból találkozunk kellett vele.

Amikor Malinovszkij hadseregtábornokkal együtt elkezdtük a támadó hadművelet tervének kidolgozását, jól tudtuk, hogy a csapataink erős ellenállásba fognak ütközni. A hadművelet előkészítésére rendelkezésre álló igen rövid idő miatt kénytelenek voltunk az arcvonalon már meglevő csapatcsoportosításokkal számolni. Mire megérkeztem, Malinovszkij már elkészítette az elhatározásra vonatkozó tervezetet. Ezt átnéztük és elfogadtuk kiindulási alapul. Több órás munka eredményeképpen, amelyben A. Sz. Zseltoz altábornagy, a haditanács tagja és a front törzsének vezető munkatársai is részt vettek, meghoztuk a végleges döntést, amely szerint a főcsapást Izjum várostól délre Barvenkovón keresztül Lozovaja, Pavlográd és Szinyelnikovo irányában mérjük az Északi-Donyec nyugati partján, a már korábban elfoglalt hídfőket használva fel a megindulásra. A hadműveletben a következő hadseregek vettek részt: I. T. Slemint altábornagy 6., A. I. Danyilov vezérőrnagy 12., V. I. Csujkov altábornagy 8. gárdahadserege, továbbá a 23. harckocsihadtest, az 1. gárda gépesített hadtest és az 1. gárda-lovashadtest, továbbá V. A. Szugyecz altábornagy 17. légi hadserege. Az elképzelés az volt, hogy ezek a hadseregek a Déli Front főerőinek koncentrikus csapásával együtt elvágják az ellenség Donyec-medencei csoportosításának visszavonulási útjait nyugati irányban, a Dnyeper alsó folyása felé. Elhatároztuk, hogy V. V. Glagoljev vezérőrnagynak a front jobbszárnyán levő 46. hadseregét, amely Harkovtól délre helyezkedett el, a hadművelet kezdetére Szvatov körzetébe vonjuk előre, hogy vele fejezzük be a hadművelet folyamán Sztálin alatt az ellenség Donyec-medencei csoportosításának a szétzúzását. A főhadiszállás utasítására azonban kénytelenek voltunk V. I. Kuznyecov vezérezredes 1.

gárdahadseregével és N. A. Gagen altábornagy 57. hadseregével (Sztyeppi Front) együttműködésben a Zmijev elleni csapásra alkalmazni, hogy ezzel biztosítsuk a Sztyeppi Front Harkovot délről és délnyugatról megkerülő manőverét.

Augusztus 8-án elhatározásunkat, konkrétan megjelölve a hadseregeket, a harckocsi-, gépesített és a lovashadtestek feladatait, felterjesztettük a főhadiszállásra. Én egyidejűleg jelentettem a Déli Front hadműveleteire vonatkozó elképzeléseimet is, miután azokat előzetesen egyeztettem F. I. Tolbuhin vezérezredessel, a front parancsnokával. Úgy gondoltuk, hogy a kelet felől Sztálinó irányába tervezett támadásban az 5. csapásmérő hadsereg, a 2. gárdahadsereg és a 28. hadsereg, a 2. és a 4. gárda gépesített hadtest, a 4. gárda-lovashadtest és a Déli Front egész repülőereje részt vesz. Az ellenség védelmét Kujbisevo falutól északra szándékoztuk áttörni 10–12 km széles sávban, arcvonal-kilométerenként legalább 120 cső tűzsűrűséget véve számításba. A csapást Donyecko-Amvroszijevkán és Sztarobesevön keresztül terveztük, Sztálinót dél felől megkerülve, a Délnyugati Fronttal szemben nyomulva előre.⁵⁹ Tekintettel arra, hogy a Déli Front erői meggyengültek, engedélyt kértem, hogy a hadműveletet itt a Délnyugati Front után két nappal kezdjük meg.

Mivel úgy véltem, hogy a hadműveletre való felkészülés időszakában célszerűbb lesz, ha elsősorban a Déli Front parancsnokságát segítem, megbíztam Malinovszkiijt, vállalja teljesen magára a Délnyugati Front felkészítését, én pedig elindultam a Déli Fronthoz és augusztus 9-re virradó éjjel Tolbuhin parancsnoki harcálláspontján voltam Gribovaha faluban, nem messze Sahtitól és Krasznodontól, ahol azokban a napokban váltak ismertté „Ifjú Gárda” nevű illegális szervezetünk tragédiájának a részletei. A terv kidolgozásában Tolbuhin vezérezredes (ez volt az első hadművelet, amelyben frontparancsnoki minőségben vett részt), Sz. Sz. Birjuzov altábornagy, a front törzsfőnöke, és K. A. Gurov altábornagy, a haditanács tagja vett részt. Mindkettőjüket jól ismertem. A probléma, amely foglalkoztatott bennünket az volt, hogy mindenekelőtt az úgynevezett „míuszi védelmi vonalat” kellett áttörnünk, amelyet a hitleristák hosszú időn át építettek ki. A vita eredményeképpen az a vélemény alakult ki, hogy az áttörést a legcélszerűbb egy rendkívül keskeny szakaszon V. D. Cvetajev altábornagy 5. csapásmérő hadseregével

és F. G. Zaharov 2. gárdahadseregével áttörni, rendkívül nagy tűzsűrűség mellett. Utána ezeknek a hadseregeknek Volnovaha és Pologi irányában kellett kifejleszteniük támadásukat azokon a sztyeppeken keresztül, ahol valamikor Mahno bandái garázdálkodtak. J. G. Krejzer altábornagy 51. hadseregének ezzel egy időben északabbra, a szomszédos szakaszon kellett áttörnie, Sznyezsnoje, Ilovajszk és Sztalino irányában.

Augusztus 10-re virradó éjjel a főhadiszállás közölte, hogy a Malinovszkij és Tolbuhin frontjának tevékenységére vonatkozó javaslatokat jóváhagyja. Azt is engedélyezte, hogy szükség esetén a kitűzött határidőhöz még két napot hozzátegyünk.⁶⁰ Én Tolbuhinnal együtt szemrevételeztem az 5. csapásmérő és a 2. gárdahadsereg arcvonalszakaszát. Ezen a két hadseregparancsnok is részt vett. Még aznap Antonov telefonon jelentette, hogy Rokosszovszkijnak, a Központi Front parancsnokának a főhadiszállás a korábbi és általam ismert döntések alapján utasítást adott arra, hogy készítsen elő és mérjen csapást Unyecsára, vágja el az ellenség brjanszki csoportosítását Gomeltől és működjön együtt a Nyugati és a Brjanszki Fronttal az ellenség brjanszk-roszlavli erőinek a szétzúzásában.

Milyen volt az általános helyzet? Erről augusztus 11-re virradó éjjel a legfelsőbb főparancsnok távbeszélőn nagyjából czeket mondta: minden alapunk megvan annak a feltételezésére, hogy a Voronyezsi és a Sztyeppi Front csapatai a közeljövőben szétzúzzák az ellenség harkovi csoportosítását és elfoglalják Harkovot. Ehhez azonban a Délnyugati Front komoly segítségére lesz szükség. Malinovszkij frontjának (különösen a jobbszárnynak) nemcsak szilárdan biztosítania kell dél és délkelet felől Konyev csapatainak Harkovra mért csapását, hanem ezt a legaktívabb tevékenységgel támogatnia is kell.

Sztálin azt az utasítást adta, hogy mindaddig, amíg nem hajtottuk végre ezt a feladatot, amely a közeljövőre a délnyugati irányban a fő feladat, minden figyelmemet ismét a Délnyugati Frontra összpontosítsam. Engedélyt kaptam arra, hogy a Déli Front parancsnokával együtt a hadseregparancsnokok, a hadtestparancsnokok és a fegyvernemi főnökök számára megtartsam az augusztus 11-re már kitűzött eligazítást. De legkésőbb augusztus 12-re a Délnyugati Frontnál kell lennem. Ugyanakkor a Déli Front csapatai is engedélyt

kaptak arra, hogy az ellenséges védelem áttörését a Miusz folyónál augusztus 18-án megkezdjék.

A Déli Front parancsnokai számára az értekezletet az 5. csapásmérő hadsereg és a 2. gárdahadsereg csatlakozása mögött azon a helyen tartottuk meg, ahol a Tuzlov, a Don nyáron kiszáradt mellékfolyója, a sztyeppét átszeli. Tolbuhin ismertette a küszöbönálló feladatra vonatkozó elképzeléseit és minden hadsereg számára konkrétan megszabta a feladatokat. Utána én röviden tájékoztattam a jelenlevőket a szovjet-német arcvonali eseményeiről, részletesebben kitérve a déli szárny eseményeire, és hangsúlyoztam, milyen óriási katonai, politikai és gazdasági jelentősége van a Donyec-medence felszabadításának, továbbá, hogy az Állami Honvédelmi Bizottság és a főhadiszállás milyen reményeket fűz a Déli Front csapataihoz. Hosszan és részletesen megvitattuk a hadművelet végrehajtási módjait. Elemeztük az ellenséges védelem jellegét; a Miusz folyó sajátosságait, amelyen át kellett kelnünk; az ellenség várható ellenállásának a mérvét; az ellenséges tartalékok összetételét és elhelyezkedését. Miután az áttörés megszervezésének és a hadművelet kifejlesztésének minden fontosabb kérdését megtárgyaltuk, elbúcsúztam a parancsnokságtól és utasítottam, hogy az egész előkészítő munkát augusztus 18-án hajnalra fejezze be, és elutaztam Malinovszkijhoz.

Sz. Sz. Birjuzov, a Déli Front törzsfőnöke, és beosztottai szintén intenzív munkát végeztek annak érdekében, hogy a csapatokat és törzseiket felkészítsék az előttük álló hadműveletre. Legalább annyira izgult, mint Tolbuhin, mert ő is először vett részt fronthadműveletben.

Szergej Szemjonovics Birjuzov, később vezérkari főnök és a Szovjetunió marsallja, azok közé a hadvezéreink közé tartozott, akik nyomban a Nagy Honvédő Háború kezdete után kitűntek. 1941 júniusában hadosztályparancsnok volt, a sztálingrádi csatában pedig már hadsereg-törzsfőnök. Jellemző további életútja: hozzáértően vezette a fronttörzseket a Donyec-medence, Tavrija, a Krim, Moldávia és Bulgária felszabadítása során. Szergej Szemjonovics azonban mindenekelőtt egyszemélyi parancsnoknak tartotta magát, szeretett seregtesteket vezetni és értett is hozzá, s állandóan erre törekedett. Ez az álma 1944 őszén teljesült, amikor a 37. hadsereg parancsnoka lett, amely részt vett Jugoszlávia felszabadításában. A háború után

Birjuzov a szovjet csapatok déli csoportja főparancsnokának és a bulgáriai Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökének a helyettese volt, majd utána az ország légvédelmét és a hadászati rakétacsapatokat irányította, később pedig vezérkari főnök és a Szovjetunió honvédelmi miniszterének első helyettese lett. Ha nem történik vele a tragikus repülőszerencsétlenség, még sokat tehetett volna fegyveres erőink fejlesztéséért. Határozott és kemény, igényes, és ha kell szigorú hadvezér lévén jól kiegészítette a csendes és tartózkodó Tolbuhint, a Déli, majd a 4. és a 3. Ukrán Front parancsnokát. Véleményem szerint az ő harci barátságuk és a frontvezetés terén végzett közös munkájuk szinte eszményien szerencsés párosítása volt két nagy hadvezérnek.

Augusztus 11-én késő este Malinovszkijt frontjának parancsnoki harcálláspontján találtam, amely szintén a főcsapás irányában (a 12. hadsereg szakaszán) volt, és megtudtam, hogy a front jobbszárnyán Glagoljev és Kuznyecov hadseregénél mindent elkövetnek annak érdekében, hogy az Északi-Donyecen való átkelést legkésőbb két nap múlva megkezdjék, és hogy teljes gőzzel folyik a front főcsoportosításának felkészülése az augusztus 16-án Izjumtól délre indítandó támadásra. Elhatároztuk, hogy egy keveset pihenünk, s utána hajnalban a front jobbszárnyára megyünk, augusztus 13-át ott töltjük és figyeljük, hogyan érik el csapataink a harkov-lozovajai vasútvonalat és az Orjol forrásvidékét. Utána a frontparancsnoknak vissza kellett mennie a főirányba, nekem pedig a jobbszárnyon kellett maradnom és összeköttetést tartanom a Sztyeppi Fronttal.

A Zsukovval folytatott telefonbeszélgetésekből értesültem, hogy a Voronyezsi és a Sztyeppi Front támadása sikeresen halad. A Voronyezsi Front csapatai előrenyomultak Boromláig, Ahtirkáig és Kotyelveig és átvágták a harkov-poltavai vasútvonalat. A Sztyeppi Front csapatai pedig megközelítették a harkovi külső védőövet. Akkor Antonov egyeztette velem azokat a direktívatervezeteket, amelyeket a vezérkar a Voronyezsi és a Sztyeppi Front további tevékenységére vonatkozóan a főhadiszállás számára készített. Pontosítottuk a Délnyugati Front feladatait is. Antonov megerősítette azt, amit már tudtunk, hogy a harkovi irányba, Belgorodtól délre, három német SS páncélos hadosztály érkezett és hangsúlyozta, a legfelsőbb-főparancsnok rendkívül fontosnak tartja azt, hogy a Délnyu-

gati Front mihamarabb aktív tevékenységbe kezdjen. Sietni kellett.

Augusztus 12-én kora hajnalban Zsukovval együtt direktívát kaptunk a főhadiszállástól. Ez felsorolta a frontok általunk már ismert feladatait. A Voronyezsi Frontnak az volt a feladata, hogy vágja el az ellenség harkovi csoportosításának a visszavonulási útjait, utána foglalja el Poltavát és Kremencsugnál keljen át a Dnyeperen. A Sztjeppi Frontnak Harkov felszabadítása után el kellett foglalnia Krasznográdot, és utána Dnyepropetrovszktól északra át kellett kelnie a Dnyeperen. A Délnyugati Front feladata az volt, hogy Zaporozsjénál érje el a Dnyepert és vágja el a fasiszták Donyec-medencei csoportosításának a visszavonulását. Utasítást kaptunk, hogy a direktívát hozzuk a frontparancsnokok – Vatyutin, Konyev és Malinovszkij⁶¹ – tudomására. A Voronyezsi Front csapatainak a megerősítése végett majdnem ezzel egy időben G. I. Kulik altábornagy 4. gárdahadseregét átadták Vatyutinnak. Erre az emberre keserű érzéssel gondolok. A háború elején a nyugati irányban nem hajtotta végre a főhadiszállástól kapott feladatokat, utána ugyanolyan rosszul vezette az egyik hadsereget Leningrádnál. Megfosztották marsalli rendfokozatától is. Kellemetlen tulajdonságai miatt nem tisztelték a csapatoknál, és nem tudta szervezetten vezetni azok tevékenységét...

A főhadiszállás direktíváját, amely megegyezett a fent említett hadászati tervvel, a Nyugati (V. D. Szokolovszkij); a Brjanszki (M. M. Popov) és a Központi Front (K. K. Rokosszovszkij) kapta.

Amikor Malinovszkijjal együtt megfeszített erővel dolgoztam a Délnyugati Front jobbszárny csapatainál, megismertedtem V. V. Glagoljevnek, a 46. hadsereg parancsnokának vezetési stílusával. Tapasztalt hadvezér, mindig gondosan készítette fel magasabbegységeit a kapott feladatok végrehajtására. Malinovszkij közölte velem, hogy az 1. gárdahadseregnél szintén minden rendben van. Én pedig jelentettem Sztálinnak, a hadműveletet a kitűzött időpontban elkezdhetjük.

A támadás első napjától heves és véres harcok dúltak. A Délnyugati Front csapatai, miután az Északi-Donyecen átkeltek, a Sztjeppi Front 57. hadseregével együttműködve szívós harcot vívtak Zmijev városért. Augusztus 16-ra virradó éjjel elfoglalták Zmijevet. Ugyanazokban a napokban Konyev csapatai is elhúzódó és szívós harcot vívtak Harkovért. Augusztus 16-án, a tervnek megfelelően,

megkezdte támadását a Délnyugati Front fő csoportosítása, és az ellenség szívós ellenállásába ütközött. Az ellenség itt sok harckocsit, löveget és repülőgépet összpontosított, s bár a szovjet csapatok beékelődtek a fasiszták védelmébe, nem tudták azt menetből áttörni.

Mielőtt folytatnám elbeszélésemet a harkovi irányban folyó hadműveletről és a Donyec-medence felszabadításáról, egy számomra kellemetlen epizóddal kapcsolatban egy kis kitérőt teszek.

Augusztus 17-én kora reggel a 46. hadsereg parancsnoki harcálláspontján Sztálintól a következő táviratot kaptam: „Vaszilevszkij marsallnak. Már augusztus 17. és 3 óra 30 perc van, s még mindig nem küldte meg jelentését a főhadiszállásnak az augusztus 16-i hadművelet eredményeiről és arról, hogy ön hogyan értékeli a helyzetet. Én önt mint a főhadiszállás megbízottját már rég utasítottam, hogy a hadművelet minden napja végén küldjön különleges jelentéseket a főhadiszállásnak. Ön majdnem mindig megfélekedezett erről a kötelességéről.

Augusztus 16. a Délnyugati Front – amelynél ön a főhadiszállás megbízottjaként tartózkodik – egy fontos hadműveletének első napja. És ön ismét megengedte magának azt, hogy megfélekezzen a főhadiszállás iránti kötelességéről, és nem küld jelentéseket.

Utoljára figyelmeztetem önt, hogy abban az esetben, ha még egyszer megfélekedzik a főhadiszállás iránti kötelességéről, leváltjuk a vezérkari főnöki beosztásból és visszahívjuk az arcvonalról. J. Sztálin.”

Ez a távirat lesújtott. Egész katonai szolgálatom alatt még csak apró megjegyzést és szemrehányást sem kaptam. Ebben az esetben az egész bűnöm az volt, hogy miközben a főhadiszállás képviselőjeként V. V. Glagoljev hadseregének a csapatainál tartózkodtam, valóban néhány óráig visszatartottam a szokásos jelentést. Mióta együtt dolgoztam Sztálinnal, különösen a Nagy Honvédő Háború alatt, állandóan tapasztaltam figyelmét, mondhatnám rendkívüli gondoskodását, amelyet – szerintem – korántsem érdemeltem meg. De mi történt? Amint visszaérkeztem a parancsnoki harcálláspontra, azonnal felhívtam telefonon első helyettesemet, Antonovot. Éreztem, hogy ő is feldúlt a történetek miatt, de igyekezett mindenképpen megnyugtatóni. Elmondta, hogy jelentéscsúcsot, amely miatt Sztálin rám rontott, a vezérkar megkapta és jelentette a főhadiszállásnak.

De addigra már elküldték nekem Sztálin táviratát. Antonov megnyugtatóként hozzátette, Sztálintól azt az utasítást kapta, hogy ezt a táviratot senkivel ne ismertesse, hanem tartsa magánál. Azt is jelentette, hogy a Voronyezsi, a Sztyeppi és a Délnyugati Front lassan kibontakozó támadása igen nyugtalanítja Sztálint. Miután nem kapott jelentéseket, megpróbált engem felhívni, de ez nem sikerült. És akkor diktálta neki az imént idézett táviratot.

Ehhez csak annyit fűzök hozzá, hogy Sztálin nemcsak velem volt ilyen határozott. Ugyanilyen fegyelmet követelt a főhadiszállás többi képviselőjétől is. Csak azoknak a frontoknak a határain belül mozghattunk saját belátásunk szerint, amelyeknek a tevékenységét kötelesek voltunk egybehangolni. Ha máshová akartunk kiszállni, ehhez a legfelsőbb főparancsnok külön engedélye kellett. Véleményem szerint azt, hogy a főhadiszállás képviselőjével szemben nem volt semmilyen elnézés, a hadműveleti vezetés érdekei indokolták. A legfelsőbb főparancsnok igen nagy figyelemmel kísérte az arcvonal eseményeit, gyorsan reagált minden változásra és keményen kezében tartotta a csapatok vezetését.

Augusztus 22-re virradó éjjel Antonov közölte velem a Vatu-tyinnak, a Voronyezsi Front parancsnokának küldött direktívát: „Az utóbbi napok eseményei azt mutatják, hogy ön nem okult a múlt tapasztalataiból, és mind a hadművelet tervezésénél, mind a végrehajtásnál továbbra is elköveti a régi hibákat. A mindenütt támadni akarás és a minél nagyobb terület elfoglalására való törekvés, a siker megszilárdítása és a csapásmérő csoportosítások szárnyainak szilárd fedezése nélkül, indokolatlan. Az ilyen támadás az erők és eszközök szétforgácsolására vezet, és lehetővé teszi az ellenség számára, hogy a messze előrenyomult és szárnyaikon nem fedezett csoportosításainkat oldalba és hátba támadja és egyenként megverje őket. Ilyen körülmények között sikerült az ellenségnek az Alekszejev, Kovjacsa körzetében levő 1. harckocsi-hadsereg hátába kerülnie, aztán csapást mért a 6. gárdahadsereg Otrada, Vjazovaja, Panaszovka terepszakaszra előrenyomult magasabbegységeinek nyitott szárnyára, és végül az ellenség augusztus 20-án Ahtirka körzetéből csapást mért délkeleti irányban, hátba támadta a 27. hadsereget, a 4. és 5. gárdaharckocsihadtesteket.

Az ellenség eme tevékenységének következtében csapataink je-

lentős veszteségeket szenvedtek, és elvesztették az ellenség harkovi csoportosításának szétfűzése szempontjából előnyös helyzetüket. Ismét kénytelen vagyok rámutatni azokra a megengedhetetlen hibákra, amelyeket ön több ízben elkövetett a hadműveletek végrehajtása során, és megkövetelem, hogy az ellenség ahtirkai csoportosításának a megsemmisítését mint igen fontos feladatot a közeli napokban hajtsa végre. Ezt önnek módjában van megtenni mivel elegendő eszköze van hozzá. Kérem, ne forgácsolja szét erejét, ne ragadtassa el magát attól a feladattól, hogy Poltava felől elfoglalja a harkovi hídfőt, hanem összpontosítsa minden figyelmét a reális és konkrét feladatra – az ellenség ahtirkai csoportosításának a felszámolására, mivel ennek az ellenséges csoportosításnak a megsemmisítése nélkül a Voronyezsi Front komoly sikerei semmivé lennének. J. Sztálin.”⁶²

Ugyanaznap este megkaptam a főhadiszállás Zsukovnak szóló direktíváját, amelyben ez állt: „A Voronyezsi Front támadási terve, amelynek az volt a célja, hogy VIII. 20-ra elfoglalják Ahtirkát, nyilvánvalóan nem járt eredménnyel. Az ellenség harkovi csoportosításának a szétfűzése végett indított hadművelet szintén elhúzódik.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása előtt nem ismeretes, hogy a Voronyezsi és a Sztyeppi Front most milyen terv szerint tevékenykedik.

A főhadiszállás megparancsolja önnek, hogy terjessze fel annak a hadműveletnek a tervét, amelynek célja az ellenség ahtirkai csoportosításának a felszámolása és hídfő létesítése Ahtirkánál, Kotyelvánál, Kolontajevnél és Parhomovkánál.

Ehhez nem elegendő egyes hadseregek és harckocsihadtestek alkalmazása. Ehhez meg kell szervezni az ellenség arcvonalának az áttörését a tüzérség és a légierő zömének a bevonásával úgy, ahogy ezt Belgorodtól északra megszervezték.

Ezt a hadműveletet időben egyeztetni kell az ellenséges védelem áttörésével a Sztyeppi és a Délnyugati Front csatlakozásán. Az áttörés megszervezésének az irányítását a Délnyugati Front jobbszárnyán, valamint a Sztyeppi Fronttal való együttműködést Alekszandrov elvtársra (Vaszilevszkij – *A szerk.*) bízuk, akinek Jurjev elvtárssal (Zsukov – *A szerk.*) állandó összeköttetést kell tartania.

A Délnyugati Front jobbszárnya VIII. 26–27-én megkezdheti a támadást.

A hadműveleti tervet VIII. 22. estig terjessze fel azzal, hogy a Voronyezsi és a Sztyeppi Front legkésőbb VIII. 27-én megkezdhesse az átcsoportosítást. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása” . . .⁶³

De térjünk vissza a donyec-medencei hadműveletre. Augusztus 18-án megérkeztem a Délnyugati Front közvetlenül az Északi-Donyec nyugati partján levő parancsnoki harcálláspontjára. Miután Malinovszkijjal megbeszéltük a helyzetet, elhatároztuk, hogy augusztus 19-re újabb rohamot készítünk elő – a front csapásmérő biztosítását a másodrendű irányok rovására mindennel megerősítjük, amivel csak lehet, és az áttörés szélességét a minimumra csökkentjük. Ez a roham azonban nem hozta meg a kívánt sikert. Tudtuk, az ellenség szintén mindent a megrohamozott szakaszon vont össze, amit csak tudott, szinte teljesen kivonta erőit a szomszédos szakaszokról. Ezért úgy határoztunk, hogy kihasználjuk ezt a helyzetet, itt abbahagyjuk a hasztalan rohamokat, és kissé délebbre rejtett átcsoportosítást hajtunk végre. Igaz, itt át kellett kelniünk az Északi-Donyecen. A főszerepet ezen a szakaszon a 8. gárdahadseregnek szántuk.

Számvetésünk szerint az átcsoportosításhoz és a csapatoknak az új csapásra való felkészítéséhez öt-hat napra volt szükség. Amikor Sztálinnak jelentettem a helyzetet, a magam nevében és a front parancsnokságának a nevében ilyen javaslatot tettem. A helyzet pedig újból nem volt örömdetes: a Sztyeppi Front még mindig elhúzódó harcokat folytatott Harkovért, a tőle északra tevékenykedő Voronyezsi Front pedig nemcsak, hogy sikert nem ért el, hanem eléggé érzékeny ellencsapásoknak is ki volt téve Ahtirka körzetében. Sztálin elégedetlen volt, igen mogorván beszélt, számos jogos, részben pedig nem teljesen indokolt szemrehányást tett nekem és a front parancsnokságának is. Ennek ellenére elfogadta javaslatunkat, és engedélyt adott arra, hogy az új szakaszon 27-én megkezdjük a hadműveletet.

Utána áttértünk a Délnyugati Front eseményeire. Itt jóval sikeresebben mentek a dolgok. Cvetajev altábornagy 5. csapásmérő hadserege hatalmas tüzérségi és légi előkészítés után már a támadás első napján leküzdötte az ellenség ellenállását, áttörte védelmét és 10 km-t nyomult előre. Augusztus 19-re virradó éjjel az áttörésbe be-
nyomult T. I. Tanaszcsisin 4. gárda gépesített hadteste, amely egy

nap alatt 20 km-t tört előre, elérte a Krinka folyót, ott hídfőt létesített és átvágással fenyegette az amvroszijejvka–sztalinói vasútvonalat. A következő két napon a front csapásmérő csoportosítása nemcsak sikeresen visszaverte a fasiszták ismételt ellenlökéseit, hanem folytatta is a támadást, kiszélesítette az áttörést. Ezzel a Déli Front ellen harcoló ellenséges erőket már a hadművelet első napjaiban kettévágta és azok szárnyai az áttörés helyén nyitottak maradtak. Sztálinnak azt jelentettem, hogy a Déli Front helyzetét sokatígérőnek tartom. Hozzájárult ahhoz, hogy visszatérjek Tolbuhinhoz, de csak a harkovi feladat sikeres befejezése után.

Augusztus 22-én felkerestem Konyev vezérezredest a Sztjeppi Front parancsnokát. Addigra csapatai több oldalról körülvették Harkovot. Konyev, aki arról értesült, hogy az ellenség el szándékozik hagyni a várost, kiadta az utolsó parancsokat a város megrohamozására és az ellenség utolsó visszavonulási útjainak az elvágására. Miután vele és főként Zsukovval egyeztettem a csapatok további tevékenységének általános kérdéseit, konkrétan szólva a Sztjeppi és a Délnyugati Frontról, visszatértem Malinovszkijhoz. Augusztus 23-ra virradó éjjel pedig Harkov teljesen felszabadult. Most a Voronyezsi és a Sztjeppi Front csapatai közvetlenül a német védelem déli szárnyára tapadtak, komolyan veszélyeztették a Donyec-medencében levő ellenséges erőket. Ennek ellenére a következő napokban a Voronyezsi Front balszárnyának és az egész Sztjeppi Frontnak a támadása Harkov körzetében és tőle délkeletre igen lassan haladt. Az ellenség abbeli törekvéseben, hogy a Donyec-medencében levő erőit megmentse az oldalba támadástól, bár nagy veszteségeket szenvedett, de elkeseredetten ellenállt. Ezeket a balsikereket részben ellensúlyozta a Déli Front, amelynek hadseregei Harkov felszabadulásának napján gépesített csapataikkal elérték Amvroszijejvka körzetét és elfoglalták Amvroszijejvkát.

A következő három napon folytatódtak a heves összecsapások. Amikor a legfelsőbb főparancsnoknak az augusztus 26-i eseményekről beszámoltam, jelentettem, hogy Glagoljev 46. hadseregének crőfeszítései, amelyeknek az volt a céljuk, hogy déli irányból mért csapással segítsenek N. A. Gagen 57. hadseregének áttörni az ellenség védelmét, annak ellenére, hogy a csapatok kiválóan harcoltak és még három friss hadosztályt is bevetettek, néhány helység elfoglalá-

sán kívül semmilyen lényeges eredménnyel nem jártak, merthogy a Sztjeppi Front balszárnyát a Mzsa folyó északi partján megállították, nyitottá vált a Délnyugati Front jobbszárnya. Ezért Glagoljev hadseregének augusztus 27-én ismét az lesz a fő feladata, hogy minden módon segítse északi szomszédját. A 4. gárda-lovashadtest és a 4. gárda gépesített hadtest, G. F. Zaharov 2. gárdahadserege és V. F. Geraszimenko 28. hadserege erőinek egy részével együtt megkezdte a támadást déli irányban, hogy V. A. Homenko 44. hadserege előtt áttörje az ellenség védelmét és elfoglalja Taganrogot. Ezzel egy időben Cvetajev 5. csapásmérő hadserege támadást indított, hogy felgöngyölítse az ellenség védelmét. J. G. Krejzer 51. hadserege előtt. Mindez együttvéve lehetővé tette csapás megszervezését Sztalino irányában, összehangolva azt a Délnyugati Front további tevékenységével.

Augusztus 28-ra virradó éjjel Tolbuhinnál voltam az arcvonalban. A tenger felől frontjának csapatait jól támogatta Sz. G. Gorskov ellentengernagy Azovi Katonai Flottillája.

Homenko közvetlenül Taganrogot támadó 44. hadserege, a várost észak és északnyugat felől átkaroló 4. (gárda) gépesített hadtest és a 4. gárda-lovashadtest segítségével, továbbá T. T. Hrjukin 8. légi hadseregének és a deszantot partra tevő hajók közreműködésével csapataink augusztus 30-án elfoglalták Taganrogot, a tőle északnyugatra a Miusz folyónál védő ellenséges csapatok maradványait bekerítették és augusztus 30-án megsemmisítették őket. Cvetajev 5. csapásmérő hadserege szeptember elején ismét megkezdte támadását, Gyebalcevo irányában mérve csapást. A fasiszták itt is megkezdtek a visszavonulást. G. F. Zaharov hadseregének, továbbá N. J. Kircsenko és T. I. Tanaszcsisin hadtestének gárdista gyalogosai és harckocsizói szintén gyűjtötték az erőt az új rohamokra. Ilovajszk és Mariupol várta őket.

A Délnyugati és a Sztjeppi Front helyzete javult. Az előbbi csapatai felszabadították Liszicsanszket, az utóbbié pedig elfoglalták Ljubotyin vasúti csomópontot és szívós harcokat vívtak Merefáért. Szeptember 2-án a Voronyezsi Front csapatai betörték Szumiba. A Központi Front abban az időben a novgorod-szeverszkiji irányban támadott. Amikor azonban kiderült, hogy a legnagyobb sikert a másodrendű, a konotopi irányban érték el, Rokosszovszkij azonnal át-

csoportosította a front főerőit, és a Kleveny, Szejm, Ubegy és Docser mocsatai ellenére lendületesen átdobta magasabbegységeit a Közép-ső-Gyeszna vidékére, Bahmacs felé. A faiszták arcvonalának ez a kétszeres áttörése a Miusz folyónál és Ukrajna északi részén alaposan megnehezítette a „Dél” német hadseregcsoporthelyzetét. Volt parancsnoka, Manstein, a Harkov környékén és a Donyec-medencében augusztusban vívott elkeseredett harcokról így ír: „Augusztus végéig csak a mi csoportunk hét hadosztályparancsnokot, 38 ezredparancsnokot és 252 zászlóaljparancsnokot veszített... Erőforrásaink elapadtak... Mi, természetesen, szovjet részről nem vártunk ilyen nagy szervezőképességet, amilyent e téren és hadiiparának fejlesztésében is tanúsított. Valóban hidrával álltunk szemben, amelynek minden levágott feje helyett két új feje nőtt”.

A „Dél” hadseregcsoporthelyzetén augusztus végére katasztrofálissá vált hadászati helyzet arra kényszerítette Hitlert, hogy augusztus 27-én Kelet-Poroszországból Vinnyicába utazzék, ahol tábori főhadiszállása volt. Manstein azt írja, hogy ott, csoportja vezetőinek az értekezletén „világos alternatívát állítottam Hitler elé: vagy gyorsan új erőket, legalább 12 hadosztályt kapunk, továbbá legyengült csapatainkat az arcvonal más, nyugodtabb részeiről átdobott csapatokkal váltjuk fel, vagy feladjuk a Donyec-medencét, hogy erőket szabadíthassunk fel a csoport arcvonalán. Hitler... megígérte, hogy az »Észak« és a »Közép« hadseregcsoporthelyzetéről minden magasabbegységet odaad, amelyet onnan elvehet. Azt is megígérte, hogy a közeljövőben tisztázni fogja, hogyan lehet a harcban legyengült hadosztályokat az arcvonal nyugodtabb szakaszairól átdobott hadosztályokkal leváltani.

Már néhány nap múlva kiderült, hogy csupán ígéretekről van szó. A szovjetek megrohamozták a »Közép« hadseregcsoporthelyzetét (a 2. hadsereget) és helyi áttörést hajtottak végre, aminek következtében ez a hadsereg kénytelen volt nyugat felé visszavonulni. E hadseregcsoporthelyzetén a 4. hadseregének a sávjában az ellenség sikeres támadásának következtében szintén válságos helyzet keletkezett. Augusztus 28-án von Kluge vezértábornagy megjelent a Führer főhadiszállásán és jelentette, szó sem lehet arról, hogy az ő arcvonalszakaszáról erőket vegyenek el. Az »Észak« hadseregcsoporthelyzetét sem tudott egyetlen hadosztályt sem adni”.

Ugyanakkor a szovjet legfelsőbb főparancsnokság tovább fokozta az ellenségre mért csapások erejét. Többek között szeptember 2-án Sztálin telefonon közölte velem, hogy a Déli Front csapatainak nagy sikere folytán elrendelte, dobják át oda I. G. Lazarev altábornagy 2. harckocsihadtestét és N. N. Radkevics vezérőrnagy 11. harckocsihadtestét. Megegyeztünk abban, hogy Lazarev harckocsijaival, A. G. Szelivanov 5. gárda-lovashadtestével és később Radkevics hadtestével is csapást mérünk Volnovahán keresztül, Sztalinót délnyugat felől megkerülve, a Délnyugati Front csapataival szemben. Ez utóbbi csapatainak a megjelenését a Volcsja folyónál azokban a napokban nagy türelmetlenséggel vártuk, de hiába. Az a támadás, amelyet szeptember 3-án a 6. hadsereg és a 8. gárdahadsereg indított, nem járt eredménnyel, mivel az ellenség védelmének igen nagy volt a tűzsűrűsége és a védelemben harckocsikat is alkalmazott. Én Malinovszkijjal együtt az Izjum és Szalvjanszk közti szakaszon figyeltem aznap a harc menetét és arra a következtetésre jutottunk, hogy itt a közeljövőben nem számíthatunk sikerre. Közben e front balszárnyán D. D. Leljusenko 3. gárdahadserege jelentős sikert ért el. Csúpan szeptember 3-án 20–30 km-t nyomult előre és elfoglalta Proletarszko, Kamisevahát, Popasznaját, Pervomajszko és a Lugany forrásain keresztül Artyemovszk felé tört előre.

A Déli Front is nagy sikert ért el. 51. hadserege és 5. csapásmérő hadserege a 2. gárdahadsereg támogatásával felszabadította Gyebalcevót és Ordzsonikidzét, és Harciszszkig, Ilovajszkig nyomult előre. A 28. és a 44. hadsereg, miután a Jelancsik folyó nyugati partján beékelődött az ellenség védelmébe, kiszélesítette az áttörést, hogy átengedje a 4. gárda-lovashadtestet és a 4. gárda gépesített hadtestet. Tolbuhin intézkedése alapján ugyanitt bontakozott szét a frontjához megérkezett 26. tüzérhadosztály. A felesleges veszteségek elkerülése végett Malinovszkijjal elhatároztuk, hogy a Délnyugati Front középső csoportosításának a további támadását leállítjuk, és a támadás kifejlesztésére kihasználjuk Leljusenko hadseregének sikerét, megerősítésére azonnal átdobjuk hozzá az 1. gárda gépesített hadtestet, a 23. harckocsihadtestet és a 33. lövészhadtestet I. T. Slein hadseregéből. Csujkov hadseregét pedig jobbnak láttuk kivonni a front tartalékába, hogy később a helyzettől függően alkalmazhassuk. Számításaink szerint az 1. gárda gépesített hadtestnek és a 23. harc-

kocsihadtestnek legkésőbb szeptember 6-án meg kellett érkeznie Leljusenkóhoz, és úgy terveztük, hogy e hadtestek Artyemovszkából Konsztantyinovkán és Krasznoarmejszkójén keresztül mért, Sztalinót északnyugat felől megkerülő csapását hadműveletileg összehangoljuk a 11. és a 20. harckocsihadtestnek, valamint az 5. gárda-lovashadtestnek a tevékenységével, amelyek egyidejűleg Amvroszijevkából mérnek csapást, szintén Sztalino megkerülésével, de délnyugat felől.

A legfelsőbb főparancsnok jóváhagyta javaslatainkat, csupán Csujkov 8. gárdahadseregének tartalékába helyezését nem engedélyezte.⁶⁴ Szeptember 4-én a 3. gárdahadsereghez mentem. Kiderült, hogy G. I. Hetagurov vezérőrnagy, a hadsereg törzsfőnöke már napok óta nem tudja, hol tartózkodik a hadseregpáncsnok. Leljusenko csak szeptember 5-re virradó éjjel jelent meg Mirnaja Dolinában levő harcálláspontján. Kiderült, hogy zsákmányolt gépkocsikból, a 243. harckocsiezred harckocsijainak egy részéből és a sikeresen támadó 259. lövészhadosztály 293. lövészezredéből gyorsosztágot szervezett és azt személyesen vezette harcba. Az osztag a szomszédos Déli Front 51. hadserege előrevetett egységeinek a részvételével Nyikitovka körzetében szétzúzta a hitleristákat, elfoglalta a várost és nagy zsákmányra tett szert. Leljusenko utána segítséget nyújtott a Déli Front csapatainak a jóval az ő hadserege számára kijelölt sávon kívül fekvő Gorlovkáért vívott harcban, bár Gorlovkát minden bizonnyal anélkül is elfoglalták volna az 51. hadsereg csapatai. Saját hadserege viszont Artyemovszkot szeptember 4-e helyett csak 5-én tudta elfoglalni. Leljusenkónak meg kellett mondani, hogy a kezdeményezés – dicséretes dolog, amikor a saját feladat végrehajtása közben nem megy a szervezettség rovására.

A foglyok vallomásából megtudtuk, hogy a fasiszták a Szlavjanszk, Kramatorszk, Konsztantyinovka terepszakaszon és tovább a Kalmiusz folyó mentén szándékozik megállítani a szovjet csapatok támadását, lezárva a Donyec-medence központjának megközelítési útjait. Ámde a Délnyugati Front a támadás sikeres kifejlesztésével már szeptember 6-án megghiúsította ezt a tervet, több mint 100 helységet szabadított fel, köztük Makajevkát, Konsztantyinovkát, Kramatorszkot, Szlavjanszkot és Druzskovkát. Szeptember 7-én elkezdődött a Donyec-medence felszabadításáért vívott harcok utolsó szakasza, és másnap az 5. csapásmérő hadsereg, a 2. gárdahadsereg

csapatainak a támogatásával, elfoglalta Sztalinót. Szeptember 10-én a Délnyugati Front csapatai felszabadították Barvenkovo vasúti csomópontot, a Déli Front csapatai pedig Volnovahát, és az Azovi Katonai Flottilla deszantjával együttműködve Mariupolt, a kohászatnak ezt a fontos központját.

A hitleristák nem akartak belenyugodni a Donyec-medence elvesztésébe. Szeptember 11-én és 12-én több ízben is erős ellenlökéseket hajtottak végre és ideiglenesen újból visszafoglaltak több helységet. Malinovszkij az ellenlökések visszaverése miatt kénytelen volt utolsó fronttartalékát, a 33. lövészhadtestet átadni a 3. gárdahadseregnek. Tolbuhin is teljesen felhasználta a front tartalékait. Most már akaratlanul is vissza kellett térni arra a gondolatra, hogy Csujkov 8. gárdahadseregét és Homenko 44. hadseregét ideiglenesen tartalékba helyezzük. Ennek ellenére szeptember 15-re elértük a Lozovaja–Csaplino–Guljaj–Polje–Urzuf vonalat. Az ellenség csak most győződött meg róla, hogy nem tudja megtartani a Donyec-medencét és kezdte visszavonni csapatait Melitopol, Pologi és Szinyelnikovo felé. Fontos volt, hogy fasisztákat ne engedjük elszakadni. Most a gyorsanmozgó magasabbegységeken volt a sor. Szeptember 15-én N. J. Kiricsenko vezérőrnagy csoportjánál tartózkodtam, amelyhez a saját, 4. gárda-lovashadtesten kívül T. I. Tanaszcsisin 4. gárda gépesített hadteste is tartozott. A csoportnak az volt a feladata, hogy Verhnyetokmakon keresztül gyorsan előrenyomuljon Melitopol felé, a Molocsnaja folyóhoz. Kiricsenko tábornokot Kujisevo falu keleti szélén találtam, Pologitól 30 km-rel délkeletre. Itt értesültem róla, hogy a csoport csapatai megálltak, holott az ellenségnek nem volt összefüggő védelmi vonala, egyes pontokért és magaslatokért harcoltak. Megparancsoltam, hagyják abba ezeket a felesleges harcokat, kerüljék meg az ellenség ellenállási csomópontjait, törjenek előre a Molocsnaja folyóhoz, és ha lehet, menetből foglalják el Melitopolt. A csoportnál szerzett tapasztalataim igazolták Tanaszcsisinnak azt a véleményét, hogy a 4. gárda-lovashadtest aktívabban is segíthetne hadtestének. Ezzel kapcsolatban kénytelen voltam Kiricsenkót megfelelő megrovásban részesíteni.

HARC A DNYEPERÉRT

A HARMADIK HÁBORÚS ŐSZ. – HARC A MOLOCSNAJA
MELLETT. – A KRÍMI FÖLDSZOROSOKON. –
FJODOR IVANOVICS TOLBUHIN. – PEREKOPTÓL
KAHOVKÁIG. – ELŐRETÖRÉS A DNYEPERIG ÉS KIJEV
FELSZABADÍTÁSA

Közeledett 1943 ősze. A Nagy Honvédő Háborúban gyökeres fordulat történt. A háború hulláma nyugat felé hömpölygött. Túl voltunk a nagy vízi akadályok mellett vívott nagy csatákon – a volgai és a doni csatán, és tucatnyi kis folyó – a Ruza, Moszkva, Nara, Protva, Oka, Zsizdra, Upa, Zusa, Voronyezs, Szoszna, Tyim, Szejm, Nyerussza, Gyeszna, Szudoszty, Pszjol, Horol, Oszkol, Korocsa, Csornaja Kalitva, Északi-Donyec, Miusz, Krinka, Kalmiusz, Volcsja és mások – menti ütközeteken, amelyek a hitleristák védelmi terepszakaszaiknak szerves részét alkották.

A szovjet csapatok, miután tartósan kézbe vették a hadászati kezdeményezést, ráléptek a győzelemhez vezető egyenes útra. Ez az út nem volt könnyű. Ámde mindnyájan tudtuk azt, hogy a haza felszabadítása érdekében már megtettük a döntő lépést. Érezhető volt a növekvő magabiztosság tevékenységünkben, a hadműveleti-hadászati tervek jellegében és a frontparancsnokok elgondolásaiban. Hadvezéreink egyre jobban elsajátították a manőverező támadó hadműveletek bonyolult művészetét, ugyanakkor arról sem feledkeztek meg, hogy hozzáértően szervezzék a védelmet.

Amikor a fasiszták visszavonultak a Dnyeperig, arra törekedtek, hogy védelmet létesítsenek a folyó partján. A mi feladatunk az volt, ne engedjük nekik megszervezni a védelmet a Dnyeper megközelítési útjain, megakadályozzuk azt, hogy az ukrán földeket felperzselt pusztasággá változtassák, minél gyorsabban elérjük az Északi- és a Középső-Dnyepert és hídfőket létesítsünk az átellenes parton. A legfelsőbb főparancsnok többször is hangsúlyozta, milyen fontos me-

netből átkelnünk a Dnyeperen. Tekintettel arra, hogy a kialakult helyzetben a Dnyeperért vívott harcnak óriási fontossága volt, a főhadiszállás szeptember 9-én direktívát adott ki a csapatoknak, amely előírta, hogy akik a nagy folyókon való átkeléskor kitűnnek és hídfőt létesítenek partjaikon, azokat a legmagasabb kormánykintűntetésre, azokat pedig, akik olyan nagy víziakadályok leküzdésekor tűnnek ki, mint amilyen a Dnyeper Szmolenszk alatt, vagy az átkelés nehézsége szempontjából egyenlők a Dnyeperrel – a Szovjetunió Hőse kitüntetésre kell felterjeszteni.

Szeptember 18-án este részletes megbeszélést folytattam a legfelsőbb főparancsnokkal a hadművelet kifejtéséről. Ennek eredményeként a következő döntés született. A Délnyugati Front csapatai szabadítsák fel Dnyepropetrovszket és Zaporozsjét, hogy már a közeli jövőben átkelhessenek a Dnyeper nyugati partjára és ott hídfőket létesítsenek. A Déli Front csapatai a Molocsnaja folyónál áttörik és felszámolják az ellenség védelmét, majd utána szilárdan elreteszelik a Krímben a fasisztákat, előrenyomulnak a Dnyeper alsó folyásáig és átkelnek rajta. A Központi és a Voronyezsi Front a keleti, a Sztyeppi Front pedig a poltava–kremencsugi irányban összpontosítja erő kifejtését.

Miközben a Délnyugati és a Déli Front parancsnokával a kitűzött feladatok végrehajtását kidolgoztuk, arra a következtetésre jutottunk, célszerű lenne bizonyos átcsoportosítást végrehajtani: a Déli Frontnak a Zaporozsje irányában tevékenykedő 51. hadseregét a 3. gárdahadsereggel kell leváltani és ki kell vonni a front tartalékába, Orehovba; a 8. gárdahadsereget azonnal ki kell vonni Pavlográd déli körzetébe és a dnyepropetrovszki vagy a zaporozsjei irányt kell vele megerősíteni; a Déli Front 44. hadseregét, 20. harckocsi-hadtestét és 26. tüzérhadosztályát legkésőbb szeptember 23-án az 5. csapásmérő hadsereg és a 2. gárdahadsereg csatlakozásánál kell felvonultatni a délnyugati irányú csapás megerősítésére. Nem várva meg a 44. hadsereg beérkezését, mindent el kell követni annak érdekében, hogy az ellenség védelmét a Molocsnaja folyónál a meglevő erővel és eszközökkel menetből áttörjük. A közeli napokra tűztük ki Melitopol elfoglalását is. Ebből a célból, amint a 28. hadsereg elérte a Molocsnoje tavat, miután arcvonalának a szélességét erősen csökkenteni kellett, csapásmérő csoportosítás alakítását ter-

veztük. A beérkező 19. harcckocsihadtestet a Déli Front balszárnyán szándékoztuk alkalmazni.

A Délnyugati Front támadó csapatai szeptember 22-re a Dnyepetrovzsztól Zaporozsjéig terjedő szakaszon az ellenséget a Dnyeperen túlra vetették vissza, a Déli Front csapatai pedig megközelítették a „Keleti Fal” jobb oldalát – a Molocsnaja folyó melletti terepszakaszt, és ezzel befejezték a Donyec-medence felszabadításának hadműveletét. A Központi Front csapatai szeptember 21-én felszabadították Csernyigovot, szeptember 22-én elérték a Dnyepert, menetből átkeltek rajta és a Dnyeper–Pripjaty folyók között hídfőt létesítettek. Ez arra kényszerítette a hitlerista hadvezetést, hogy a gomeli és más irányokból csapatokat dobjon át oda. A Központi Front csapatainak sikerét kihasználva a Voronyezsi Front megindította támadását a kijevi irányban. Csapatai szeptember 22-én a Perejaszlavl–Hmelnickij kanyarban elérték a Dnyepert, átkeltek rajta és hídfőt létesítettek. A Sztyeppi Front csapatai a Voronyezsi Fronttal együttműködve szeptember 23-án felszabadították Poltavát és Cserkasszínál, majd utána Kremencsugtól délkeletre is elérték a Dnyepert. Ily módon szeptember utolsó napjaiban négy front csapatai mintegy 700 km-es szakaszon érték el a Dnyepert és fontos hídfőket létesítettek jobb partján. Ezalatt az Észak-kaukázusi Front csapatai a Fekete-tengeri Flottával együttműködve szeptember 16-án felszabadították Novorosszijszkot, majd utána szétzúzták az ellenség egész tamanyi csoportosítását.

A hitlerista hadvezetés mindent elkövetett annak érdekében, hogy a Dnyeper mellett tartsa magát. A német fasiszta csapatok elkésredett kísérleteket tettek, hogy kivessenek bennünket a hídfőinkből. A főhadiszállás utasította a frontparancsnokokat és bennünket, a főhadiszállás képviselőit, szélesítsük ki ezeknek a hídfőknek a területét és összpontosítsunk bennük erőket további támadásra, most már a Jobbparti Ukrajna területén. Nem kevésbé volt fontos véglegesen felszámolni a Molocsnaja menti ellenséges védelmet és előrenyomulni itt a Dnyeper alsó folyásáig, szilárdan elzárva a Krímben levő fasiszta csapatokat, ha nem sikerül menetből betörni a félsziget központjába. A helyzettel való ismerkedés céljából szeptember 23-án Tolbuhinnal együtt felkerestem Cvetajev 5. csapásmérő hadseregét és Zaharov 2. gárdahadseregét. Ők az utóbbi napokban megpróbál-

ták a Molocsnaja nyugati partján levő védelmi terepszakaszt menetből leküzdeni, de eredménytelenül. Megértettük, hogy ezt a sikertelenséget nem tulajdoníthatjuk a hadseregparancsnokok hozzá nem értésének, mivel mindketten tapasztalt hadvezérek voltak. Cvetajevet elméletileg kiválóan képzett parancsnoknak ismerjük, aki gazdag gyakorlati tapasztalatokkal rendelkezett, hadseregének csapatai bonyolult harchelyzetben nemegyszer verték a fasisztákat. Georgij Fjodorovics Zaharovnak még nagyobb tapasztalatai voltak. A tűzkeresztségen még az első világháború csataterkein és a polgárháborúban esett át és jól megalapozott katonai tudása volt; a Nagy Honvédő Háborúban jól megállta helyét mint hadsereg- és fronttörzsfőnök, frontparancsnok-helyettes.

Az ellenség fő védőöve az Azovi-magaslat nyugati nyúlványainak erősen a Molocsnaja völgye fölé emelkedő láncolata mentén húzódott. A felderítés valamennyi fajtájának adatai szerint műszaki szempontból jól ki volt építve, fejlett harckocsizár-rendszerrel, egymástól 3–6 km-re levő 2–3 lövészárokkal és a védők számára jól berendezett óvóhelyekkel. A foglyok vallomása szerint a németek a helyi lakosokat kényszerítették ennek a terepszakasznak a kiépítésére. A keletről visszavonuló és erősen megtépázott német csapatokon kívül a fővédőövet a németek 4. hegyivadász hadosztálya védte. De friss erők is állandóan érkeztek. A hitlerista hadvezetés, amint azt a felderítés adataiból és a rádióforgalmazás lehallgatásából megtudtuk, kiadta a parancsot, hogy ezt a terepszakaszt az utolsó katonáig kell védeni.

A hadseregparancsnokokkal részletesen megtárgyaltuk a helyzetet és ebből világossá vált, hogy erőink nagyon széthúzódtak, az 5. csapásmérő hadsereg, a 2. gárdahadsereg és más hadseregek gyengén vannak ellátva lőszerrel és a személyi állomány feltöltésére van szükségük. Mindez azt sugallta, hogy az ellenség védelmi terepszakasának az áttörését Cvetajev 5. csapásmérő hadserege (négy lövészadosztály), Homenko altábornagy 44. hadserege (hat lövészadosztály) továbbá Zaharov 2. gárdahadseregének balszárnny (öt lövészadosztály) erőivel kell megszervezni a Gengyelberg–Alt-Muntal szakaszon, a 26. és a 2. tüzéradosztály, a 13. M–31-es gárda aknavető dandár, nyolc M–13 gárda aknavető ezred és a Déli Front egész légiereje bevonásával.

Az áttörés megkezdését szeptember 26-ra határoztuk el. A kiegészítő csapat V. F. Geraszimenko altábornagy 28. hadseregének kellett mérní Melitopoltól délre. Miután az 5. csapásmérő hadsereg, a 44. és a 2. gárdahadsereg elérte az Orljanszk–Mihajlovka–Novaja Bogdanovka vonalát, az áttörésbe gyorscsapatok bevezetését terveztük; A. G. Szelivanov csoportját – Kahovka és Cjurupinszk felé; N. Y. Kiricsenko csoportját Aszkanyija-Nova, Armjanszk és Isuny felé, hogy elvágják a Krímből Herszonba vezető vasútvonalat és az ellenség elől elzárják a Perekopon keresztül vezető kijáratot; a frontparancsnok közvetlen alárendeltségében megmaradt 11. harckocsihadtestet Kiricsenko csoportjával egy időben szándékoztunk bevezetni az áttörésbe azzal a feladattal, hogy nyomuljon előre Szalkovo vasútállomásig és tovább, Szivasig, és zárja el az ellenségnek a Krímből Szivason át vezető visszavonulási útját.

A védelmi terepszakasz áttörése után a fő feladatok a következők voltak: a Krímben levő fasiszta csapatok felszigetelése, úgyhogy az ellenségnek a legkisebb lehetősége se legyen a félszigetre való betörésre; a Dnyeper alsó folyásának megtisztogatása az ellenségtől és előrenyomulása a torkolatig; a Déli Front főerőinek az előrenyomulása Kahovkáig és Herszonig, itt átkelés a Dnyeperen, hídfő létesítése a folyó jobb partján, tekintettel egy további csapás mérésére, más frontokkal együttműködve északnyugati irányban, Nyikolajeven keresztül a Déli-Bug felé. Ebből kiindulva Tolbuhinnal elterveztük: az 5. csapásmérő hadsereget Bolsaja Lepetyihába irányítjuk, hogy ott hídfőt létesítsen. A Dnyeper partjának Vasziljevkatól Boldaja Znamenkáig terjedő szakaszát célszerűnek tartottam a Délnyugati Frontnak átadni azzal, hogy a tartalékból ide vonjuk a 8. gárdahadsereget és a front balszárnyán, Nyikopolnál alkalmazzuk; a 44. hadseregnek Mihajlovkatól délre Szelivanov csoportja mögött kellett csapatot mérní Kahovka általános irányban. A 2. gárdahadsereg tőle délnyugatra nyomul előre a Dnyeperig. A 28. hadsereggel Melitopol elfoglalása után az volt a szándékunk, hogy Kiricsenko csoportjával és a 11. harckocsihadtesttel közösen fog tevékenykedni a Krímben. A front tartalékába helyezett 51. hadsereget ezután a 2. gárdahadsereg és a 28. hadsereg csatlakozásánál tartottuk szükségesnek felhasználni Szkadovszk és a Tyendrovszkaja-földsáv elfoglalására, hogy ily módon a Fekete-tengeri Flotta hajói számára biztosítsuk az

áttelepülést a dnyeperi limán közelébe. A front légierejével a hadművelet első két napján az áttörést akartuk biztosítani, utána pedig arra akartuk alkalmazni, hogy támogassák gyorscsoportjainkat és csapatainkat a Krímben.

Ezeket a terveinket szeptember 24-re virradó éjjel jelentettem a legfelsőbb főparancsnoknak. Azt is elmondtam, véleményem szerint az Észak-kaukázusi Front Tamany-félszigeten tartózkodó erőinek egy részét célszerű átdobni Melitopoltól keletre, hogy a Krím-félsziget felszabadításánál észak felől használjuk fel őket. Ez lehetővé tenné számunkra, hogy a Déli Front ennek következtében felszabaduló csapatait Nyikolajevba és Krivoj Rogba irányítsuk, hogy elvágják a Dnyeper-kanyarban a Dnyepropetrovszk és Zaporozsje közti ellenséget. Egyúttal azt is kértem, vizsgálja meg azt a kérdést, hogy az Észak-kaukázusi Front erőiből az Azovi Katonai Flottilla segítségével deszantot tennénk partra, hogy Dzsankojtól Melitopolig elvágja a Krímbe vezető vasútvonalat, továbbá a Szivason keresztül támadó csapatok támogatására Dzsankojnál tegyünk földre légideszantot.⁶⁵

A főhadiszállás jóváhagyta a Déli Front általam felterjesztett hadműveleti tervét, azzal a módosítással, hogy Észak-Kaukázusból nem dobunk át csapatokat Melitopol alá, hanem helyette az Észak-kaukázusi Front csapatai Tamanyról a Kercsi-szoroson keresztül kellő időben partra szállnak a Kercsi-félszigeten. A tengeri deszanttal kapcsolatban pedig azt ajánlotta, hogy két-három nappal azután tegyünk partra, hogy a Déli Front megkezdte a krími hadműveletet, és ne a Krímben, ahogy én javasoltam, hanem Genyicseszk körzetében vágja át a melitopol–dzsankoji vasútvonalat, hogy az ellenség a Krímből semmiképpen se szállíthasson eszközöket melitopoli csoportosításának. A légideszant földretételét a hadművelet második szakaszában javasolta, hogy a Déli Front gyorscsoportjaival együttműködve elfoglalja a krími földszorosokat. Mindez arra kényszerített bennünket, hogy sürgősen végrehajtsuk a szükséges módosításokat a hadműveleti és a csapatok felkészítési tervén.

Szeptember 26-án egy órás tüzérségi előkészítés után a Déli Front megkezdte támadását. Elkezdődött a rendkívül nehéz melitopoli hadművelet, amely november 5-ig tartott. Az ellenség elkeseredett ellenállást tanúsított, gyalogos és páncélos erőkkkel, nagy számú repü-

lőgépek támogatásával több ízben is ellenlökéseket hajtott végre. A legnagyobb eredményeket (bár azok is távol voltak a végcéltől) a támadás első napján a 2. gárdahadsereg és a 44. hadsereg érte el. A Délnyugati Fronton V. J. Kuznyecov vezérezredes 1. gárdahadserege elérte a Dnyeper bal partját; ott megpróbált átkelni a jobb partra, de ez nem sikerült. I. T. Slein altábornagy 6. hadserege szeptember 28-ra Dnyepropetrovszktól délre négy lövészadosztályt, A. I. Danyilov vezérőrnagy 12. hadserege pedig két lövészadosztályt tett át a Dnyeperen.

Ily módon a dolgok haladtak, bár lassabban, mint ahogy szeretnünk volna. A hitlerista hadvezetés a „Keleti Fal” erősítésére egész szeptemberben szünet nélkül szállította ide a csapatokat. Ámde mi sem tétlenkedtünk. Szeptember 28-án direktívát kaptunk a főhadiszállástól. A direktíva Zsukovnak, nekem, a Központi, Voronyezsi, Sztjeppi, Délnyugati és (másolatban) a Déli Front parancsnokának szólt. Így kezdődött: „A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolja:

1. A legrövidebb időn belül számoljanak fel minden ellenséges hídfőt a Dnyeper folyó bal partján. Elsősorban a Délnyugati Front parancsnoka teljesen tisztítsa meg a németektől a zaporozsjei hídfőt. Tartsa szem előtt azt, hogy mindaddig, amíg a Dnyeper bal partját nem tisztították meg az ellenségtől, a németek az általuk elfoglalt hídfőkből oldalba és hátba támadhatják mind a Dnyeper bal partján levő csapatainkat, mindazokat, amelyek már átkeltek a jobb partra.

2. Az átkelőhelyekhez haladéktalanul irányítsanak légvédelmi eszközöket, és megbízhatóan oltalmazzák mind az átkelő csapatok harcrendjét, mind magukat az átkelőhelyeket az ellenséges légitámadásokkal szemben, függetlenül az átkelő csapatok számától”.⁽⁶⁶⁾

Szeptember 28-án este a legfelsőbb főparancsnokkal megtárgyaltuk a Voronyezsi, Sztjeppi, Délnyugati és a Déli Front hadműveleteinek folytatását. Sztálin közölte velem: erről épp az imént tanácskozott Zsukovval és tudni akarja az én véleményemet. Úgy látszik nemcsak velünk, hanem a frontparancsnokokkal is beszélt. Ennek eredményeképpen olyan döntés született, hogy a Voronyezsi Front erőfeszítéseit továbbra is Kijev felszabadítására összpontosítsa, utá-

na folytassa támadását Bergyicsev, Vinnyica, Zsmerinka, Mogiljov-Podolszkij felé és nyomuljon előre Moldáviáig. A Sztjeppi Front főcsapását Cserkasszi, Novo-Ukrainka és Vozneszenszk általános irányban mérje, zúzza szét az ellenség kirovográdi csoportosítását. A front balszárnya indítson támadást Pjatyihatka és Krivoj Rog felé és kerüljön az ellenség dnyepropetrovszki csoportosításának a hátába. A Délnyugati Front számolja fel az ellenség zaporozsjei hídfőjét, egyidejűleg jobbszárnya folytassa az átkelést a Dnyeperen és szélesítse ki a nyugati parton levő hídfőt, főerői pedig kelet felől támadják Krivoj Rogot. Ennek eredményeképpen a fasiszták Krivoj Rog-i csoportosítása félgyűrűbe kerül. Elhatároztuk, e célra a Délnyugati Frontnak a Sztjeppi Front állományából átadjuk V. V. Glagoljev altábornagy 46. hadseregét, a Sztjeppi Front pedig két hadsereget kap a Voronyezsi Fronttól – I. V. Galanyin altábornagy 4. gárdahadseregét és K. A. Korotyejev altábornagy 52. hadseregét. Azt is elhatároztuk, hogy a Voronyezsi Front a Központi Fronttól megkapja N. P. Puhov altábornagy 13. hadseregét és I. D. Csernyahovszkij 60. hadseregét, a Központi Front pedig a Brjanszki Fronttól I. V. Bolgyin altábornagy 50. hadseregét, A. V. Gorbátov altábornagy 3. hadseregét és V. J. Kolpakcsi altábornagy 63. hadseregét. Ugyanakkor a főhadiszállás elrendelte a Brjanszki Front megszüntetését, parancsnokságát Toropec körzetébe dobta át és átszervezte Balti Fronttá.

Szeptember 29-én a Déli Fronton Cvetajev 5. csapásmérő hadseregének, Homenko 44. hadseregének és Zaharov 2. gárdahadseregének csapatai az ellenség ellenlökéseit visszaverve – Tanaszcsisin 4. gárda gépesített hadtestével és Lazarev 20. harckocsihadtestével együtt – a szeptember 30-i támadásra készültek. J. G. Krejzer 51. hadserege szeptember 30-ra virradó éjjel elérte Bolsoj Tokmakot, a Molocsnaja folyó forrásánál. Ugyanide készült a 19. harckocsihadtest is, amely befejezte a kirakodást. A főhadiszállás képviselőivel (tüzérség – M. N. Csisztyakov, légierő – F. J. Falalejev) egész nap azal foglalkoztunk, hogy Tanaszcsisin és Lazarev csapatainak készült-ségét ellenőriztük és szerveztük tüzérségi és légi támogatásukat.

Október 1-én a Délnyugati Front parancsnoka, én és (másolatban) Zsukov megkaptuk a főhadiszállás szeptember 28-i direktíváját, amely kifejtette ennek a frontnak a feladatait. A direktíva előírta,

hogy legkésőbb október 3-ra terjesszük fel ezeknek a feladatoknak a végrehajtási tervét.⁶⁷

Október 2-án Malinovszkijjal felkerestük Csujkov 8. gárdahadseregét. Itt is, akár csak Leljusenko 3. gárdahadseregénél a lőszer-normának még a fele sem volt meg. Ismerve az ellenség erős műszaki zár- és tűzrendszerét, valamint aktivitását, amely állandó és erős ellenlökésekben nyilvánult meg, arra a megállapításra jutottunk, hogy ennyi lőszerrel a zaporozsjei irányban lehetetlenség a támadás folytatása. Elhatároztuk, hogy 5–6 napra leállítjuk a támadást, amíg a csapásmérő csoportosításnak legalább 1–1,5 javadalmazás lőszere lesz. Azt is elhatároztuk, hogy a csapásmérő csoportosítást gyalogsággal és tűzérsséggel erősítjük meg Danyilov 12. hadseregének rovására; Kuznyecov 1. gárdahadserege a közeljövőben nem kel át a Dnyeperen és elveszünk tőle két lövészadosztályt a front tartaléka számára, a zaporozsjei irány megerősítése céljából. A Dnyeper nyugati partját illetően, a zaporozsjei ellenséges hídfő felszámolásáig úgy határoztunk, hogy csak Slein 6. hadseregének négy lövészadosztályát hagyjuk ott, amelyek ideiglenesen védelembe mennek át. Október 3-ra virradó éjjel a főhadiszállás jóváhagyta elképzeléseinket. Utána sürgősen Tolbuhinhoz repültem.

Október 3-án Tolbuhinnal együtt szemrevételeztük az ellenségnek a Molocsnaja folyó menti állásait. Az áttörés arcvonala akkor mintegy 18 km széles és 10 km mély volt. Úgy, ahogy azt feltételeztük, kezünkön volt az ellenség kitűnően berendezett fő védőöve. A Déli Front csapatai október 9-én ismét megindították támadásukat és az őszi sárba süllyedve harcot kezdtek Melitopolért, amely a Krimbe és a Dnyeper alsó folyásához vezető utakat fedezte. Az ellenség szüntelenül ellenlökéseket hajtott végre. Sok helység többször is gazdát cserélt. Végre Krejzernek a tartalékából harcba vetett 51. hadserege október 13-án dél felől betört Melitopolba. Hosszan tartó utcai harcok kezdődtek. A rohamcsoportok épületről épületre egymás után foglalták el és semmisítették meg a fasiszták ellenállási csomópontjait és támpontjait, amelyeknek a megtartásáért Hitler háromszoros zsoldot ígért a katonáknak.

Október 12-én, amikor V. F. Geraszimenko 28. hadseregénél tartózkodtam, kihallgattam a 73. német gyalogos hadosztály 186. gyalogos ezredének a foglyait. Elmondták, hadosztályuk október 5-én

érkezett a Krímből és október 10-ig Melitopoltól 20 km-re délnyugatra tartalékban volt. Október 10-én este, miután csapataink Melitopoltól délre áttörték az arcvonalat, harcba vetették őket, hogy a Molocsnaja mellett helyreállítsák az eredeti helyzetet. A hadosztályt „Ferdinand” rohamlövegekkel erősítették meg, de ez sem segített. Az ellenség igen nagy veszteségeket szenvedett. Így az a zászlóalj, amelynek az egyik, általam kihallgatott tiszt volt a parancsnoka, fogásba eséséig tüzérségünk tüzetől 340 emberből 280-at veszített halottakban és sebesültekben. Más foglyok vallomása szerint a 336. gyalogos hadosztály veszteségei még nagyobbak voltak, a 111. gyalogos hadosztály csupán október 12-én személyi állományának 4/5-ét elvesztette.

Mialatt a Déli Front csapatai rohamozták Melitopolt, a Délnyugati Front csapatai ismét megkezdték támadásukat és felszabadították Zaporozsjét azzal a hídfővel együtt, amelyet az ellenség a Dnyeper bal partján tartott a várostól keletre és északkeletre. A Délnyugati Front balszárnny 3. gárdahadseregét, amely a Dnyeper bal partja mentén támadt, és mind a feladatokat illetően, mind területileg kénytelen volt közvetlenül együttműködni a Déli Front csapataival, október 16-án a legfelsőbb főparancsnok engedélyével átadtuk a Déli Frontnak. Leljusenko azt a feladatot kapta, hogy vágja át magát a sártengeren és foglalja el Vasziljevskát. A Déli Front a fekete-tengeri tengerészek segítségére is számított. Ámde a tengerészek október 6-i hadművelete, amelynek az volt a célja, hogy a német és a román tartalékok egy részét magára vonja, kudarccal és három nagy hadihajó elvesztésével végződött. Ennek az volt az oka, hogy L. A. Vlagyimirszkij altengernagy, a Fekete-tengeri Flotta parancsnoka, tevékenységét nem hangolta össze I. J. Petrov vezérezredessel, az Észak-kaukázusi Front parancsnokával, aminek következtében elszakadt a szárazföldi csapatoktól. A tengerészeket szorosabban „hozzá kellett kötni” az „észak-kaukázusiakhoz”, csak a főhadiszállás hozzájárulásával engedve meg nekik távoli hadműveleteket a tengeren.

1943. október 20-án az Állami Honvédelmi Bizottság határozatával a következő névváltozások történtek: a Központi Frontból – Belorusz, a Kalinyini Frontból – 1. Balti, a Balti Frontból – 2. Balti, a Voronyezsi Frontból – 1. Ukrán, a Sztyeppi Frontból – 2. Uk-

rán, a Délnyugati Frontból – 3. Ukrán, a Déli Frontból pedig 4. Ukrán Front lett. Ezek az elnevezések alapján véve azután is megmaradtak, miután csapataink a fasisztákat kiűzték a Szovjetunió területéről.

A frontok új elnevezésében szintén visszatükrözödtek sikereink. Bárhogy erőlködött is az ellenség, többé már nem tudta feltartóztatni a szovjet csapatok lavináját. Leningrádtól a Krím félszigetig kibontakozott a Vörös Hadsereg támadása.

1943 őszén különösen gyakran találkoztam F. I. Tolbuhinnal. Szeretnék néhány közvetlen szót szólni erről az emberről. Még a háború előtti ismeretségünk barátsággá fejlődött. Fjodor Ivanovics Tolbuhin a cári hadsereg katonájaként kezdte szolgálatát. Hozzám hasonlóan az első világháborúban zászlóalj-parancsnokságig vitte. A Nagy Honvédő Háború előtt egy katonai körzet törzsfőnöke volt. A háború éveiben különösen világosan mutatkoztak meg Tolbuhin olyan tulajdonságai, mint a szolgálati kötelesség hibátlan teljesítése, a személyes bátorság, a hadvezéri tehetség, az alárendeltekhez való szívélyes viszony. Ezt nem mások elbeszélése után mondom, hanem személyesen tapasztaltam, amikor csapatainál tartózkodtam Sztálingrádnál, a Donyec-medencében, a Balparti Ukrajnában és a Krímben.

Tolbuhin kiváló hadvezéri tulajdonságai tanúskodnak azok a hadműveletek, amelyeket teljesen vagy részben a Déli, a 3. és a 4. Ukrán Front hajtott végre, amelyeknek a parancsnoka volt: a donyec-medencei, a melitopoli, a nyikopoli, a Krivoj Rog-i, a krími, az iasikisinyovi, a belgrádi, a budapesti, a balatoni és a bécsi hadművelet. Tolbuhin bebizonyította, igazi stratégia. Az általa vezetett csapatok Románia, Bulgária, Jugoszlávia és Magyarország területét és népét is felszabadították, megdöntötték a hitlerista rendet Ausztriában. Nevét sok európai országban megismerték. A háború után Tolbuhin fellelős beosztásokban dolgozott, és bár súlyos beteg volt, továbbra is eredményesen teljesítette kötelességét. Sohasem fogom elfelejteni, amikor Fjodor a kórházi ágyon, néhány perccel a halála előtt kijelentette, holnap dolgozni megy.

A Nagy Honvédő Háború alatt Moszkvában 36 alkalommal dördült el a dísztüz azoknak a csapatoknak a tiszteletére, amelyeket Tolbuhin diadalmasan vezetett. 1949. október 19-én dördült el az

utolsó, amikor a Haza utolsó útjára kísérte el dicső fiát. 1960-ban a fővárosban a Szamotyecsnij-bulváron emlékművet emeltek a hadvezérnek.

1943 novemberéig a 3. és a 4. Ukrán Front Malinovszkij és Tolbuhin parancsnoksága alatt folytatta a szovjet föld visszahódítását. Október 23-ra, végre, Melitopolt teljesen megtisztították csapataink az ellenségtől. Október 25-én elfoglalták Dnyepropetrovszket és Dnyeprodzerzsinszket. A fekete-tengeri mélyföldnek az a része, amely a Krim felé néz, Melitopoltól az Észak-Tavriját nyugaton bezáró Jagorlici-limánig több mint 200 km. Egészen a Dnyeper torkolataig húzódik az Aleskov-homoksivatag. Az ellenség igénybe vehette ezt a Krímből kivezető utat, ha megbénítja csapataink tevékenységét. Következésképpen a feladat elsősorban az volt, hogy minél gyorsabban és elég szilárdan lezárjuk az ellenségnek a krími zsákból kivezető útját. Én állandóan felhívtam erre a 4. Ukrán Front parancsnokságának a figyelmét. Ámde az maga is jól tudta ezt és mindenképpen siettette hadseregparancsnokait. Mindegyik hadseregnél gyorsabb volt Zaharov 2. gárdahadserege. A Molocsnájától a Dnyeper torkolataig – leküzdvé az ellenség elkeseredett ellenállását – nem sokkal több idő alatt jutott el, mint egy hónap. Tőle délre Melitopoltól Kahovka felé Homenko 44. hadserege haladt. Vele együtt nyomul előre szorosan az ellenség nyomában közvetlenül Perkopban Krejzer 51. hadserege, amely útközben a világszerte ismert Aszkanyija-Nova rezervátum körzetében szétzúzta a fasiszták harckocsikból és gyalogságból álló rohamcsoportját. A Török-sáncnál a 19. harckocsihadtest tört neki utat. A hadtest bátor parancsnoka, I. D. Vasziljev altábornagy ott megsebesült és a hátszárba kellett szállítani. De kiválóan sikerült végrehajtania feladatát. Tolbuhinnal közös előterjesztésünkre a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

Kiricsenko 4. gárda-lovashadteste megkésett az előrenyomulással. Ennek a késedelemnek az okát kiderítendő oda utazott Sz. M. Bugyonnij, a Szovjetunió marsallja, aki a Szovjetunióban a lovasság legjobb szakértője volt. Szemjon Mihajlovics megállapításai vigasztalanok voltak a hadtestparancsnokra nézve. A kozákok parancsnokságát november 4-én I. A. Plijev vette át. Issza Alekszandrovics, egy oszetyijai szegényparaszt fia, még a háború előtt kitűnt az

MPVH-ban mint a legnagyobb tudású lovassági szakemberek egyike, majd a harctéren eredményesen vezetett hadosztályokat és sorban a három első lovashadtestet. Pályafutásának a tetőpontjára akkor jutott el, amikor egy lovas-gépesített csoport parancsnoka lett az imperialista Japán elleni háborúban. Most egyelőre a kubániaiakat vezette.

Krejzer csapataitól keletre V. F. Geraszimenko 28. hadserege elérte Genyicseszket, de nemsokára áttelepült a Dnyeperhez Kahovkától északra, és Zaharov, Homenko és Krejzer csapatainak a hátát fedezte. Még északabbra szívós harcokat vívott Cvetajev 5. csapásmérő hadserege és Zaporozsjénál Leljusenko 3. gárdahadserege. Azokban a napokban Cvetajev hadseregének volt a legnehezebb dolga. Nyikopolnál, Kamenka és Bolsaja Lepetyiha között a hitleristáknak a Dnyeper bal partján sikerült megtartaniuk egy hídfőt. Kísérleteink annak felszámolására sehogyan sem sikerültek. Cvetajev csapatait a 4. Ukrán Front erőivel nem tudtuk lényegesen megerősíteni. A főhadiszállás tartalékaira pedig abban az időben másutt volt szükség.

A körülmények úgy alakultak, hogy november első napjaiban a főhadiszállás kénytelen volt figyelmét elsősorban a kijevi iránynak szentelni. Csapataink azzal, hogy elérték Kijev körzetét, észak felől fenyegették az ellenség egész déli csoportosítását. Az 1. Ukrán Front parancsnoksága októberben megpróbálta elfoglalni Kijevet oly módon, hogy a főcsapást Kijevtől délre, a bukrini hídfőből, a kisegítő csapást pedig északra – a Ljutyeczsi hídfőből mérte, de vállalkozása nem járt eredménnyel, mivel a hitleristák erőik zömét ide dobták át. A főhadiszállás október 25-én kénytelen volt módosítani ezt az elhatározást és parancsot adott a frontnak, hogy az erők zömét csoportosítsa át Ljutyeczshoz, s innen mérje a főcsapást. Így sikerült végrehajtani a feladatot és november 6-án elfoglaltuk Kijevet. A szovjet csapatok további, nyugati és délnyugati irányú támadásához csak most vált kedvezőbbé a helyzet. Az 1. Ukrán Front az ellenséget üldözve november 7-én harccal elfoglalta Fasztovot, ezt a fontos vasúti csomópontot, november 13-án pedig felszabadította Zsitomirt.

A hitlerista hadvezetés sürgősen csapatokat dobott át Nyugat-Európából és mindent elkövetett annak érdekében, hogy ismét elfoglalja Kijevet. Arról sem mondott le, hogy a Dnyeper mentén tel-

jesen helyreállítja a védelmet. Ezt igazolta az a szívós harc, amelyet Kijevtől délre a többi Ukrán Front vívott a Dnyeperért. Ez Nyikopolnál, az említett hídfőnél is megmutatkozott. Nem kevésbé volt fontos szovjet hídfőt létesíteni Kahovka mellett, vagy legalábbis minél gyorsabban elfoglalni Kahovkát. November 2-án találkoztam Cvetajevvel és Homenkóval, s közöltem velük a főhadiszállás parancsát: Cvetajev – mihamarabb számolja fel az ellenség hídfőjét a Dnyeper bal partján, és keljen át a folyón Bolsaja Lepetyiha körzetében, Homenko pedig Kahovka mellett küzdje le a folyót. Homenkónak már november 3-ra virradó éjjel sikerült átküldenie a jobb partra a 417. hadosztályt. Az ellenség szívóssága azonban itt napról napra fokozódott. A felderítés megállapította: Nyikopol alatt a fasiszták hirtelen megerősödtek azáltal, hogy Krivoj Rogból és Kirovográdból csapatokat dobtak át ide. A foglyok azt is megerősítették, hogy a német fasiszta csapatok a Krím-félsziget északi részén is erősödőben vannak. Semmi kétség sem volt az iránt, hogy az ellenség a közeljövőben találkozó csapásokat szándékozik mérni a nyikopoli hídfőből és a Krímből, hogy kidolgozza a krími zsákot és hátba támadja a 4. Ukrán Frontot, amelynek főerői már tőle nyugatra tartózkodtak.

November 3-án és 4-én a legfelsőbb főparancsnokkal telefonon megtárgyaltuk a 4. Ukrán Frontnál kialakult helyzetet. Ennek eredményeképpen november 5-én megkaptuk a főhadiszállás direktíváját, amely megparancsolta: elsősorban az ellenség Krivoj Rog-nyikopoli csoportosítását zúzzuk szét. Ezért a 2. Ukrán Front ideiglenesen elhalasztotta Kirovográd elleni támadását. A 2. Ukrán Front csapatainak Krivoj Rogot nyugat felől megkerülve kellett csapást mérniük, és a 3. Ukrán Fronttal együttműködve szét kellett zúzniuk az ellenség Krivoj Rog-i csoportosítását, a nyikopoli hídfőben tartózkodó csapatainak a hátába kerülve. A 3. Ukrán Front jobbszárnya viszont Dnyepropetrovszktól északra folytatta támadását a fasiszták nyikopoli csoportosítása ellen, a németeket a 4. Ukrán Front csapataink jobbszárnya felé szorítva, amelyek – tovább nyomulva előre a Krím-félszigeten – fő erő kifejtésüket most szintén Nyikopol irányában összpontosították.

Még mielőtt ezt a direktívát megkaptuk, a legfelsőbb főparancsnok utasított: haladéktalanul adjak konkrét és rendkívül szigorú ha-

táridőt Tolbuhinnak a főhadiszállás utasításainak a végrehajtására, személyesen ellenőrizzem a dolgok menetét és minden inézkedésem másolatát küldjem el Moszkvába. November 5-én kiadott intézkedéseim lényege az volt, hogy a nyikopoli hídfő ellen irányított valamennyi magasabbegység harcrendjét erősen sűríteni kívántam. Több magasabbegységet a front tartalékába helyeztünk, amelyben oly nagy hiányunk volt. Ugyanide, Nyikopol környékére irányítottuk át a front tüzérségének és légierijének a zömét.⁶⁸ Kértem a főhadiszállást, hozza előbbre a 2. Ukrán Front csapatainak a támadását, alakítson Főparancsnoksági Tartalékot Melitopol körzetében és küldjön harckocsikat a 3. és 4. Ukrán Frontnak a harckocsi- és gépesített magasabbegységek feltöltésére.⁶⁹

Közben a hitleristák úgy, ahogy gondoltuk, megtámadták Cvetajev 5. csapásmérő hadseregét. Páncélos csapataik három lövészhadosztályának a hátába kerültek. Tüzérségünk és a sikeresen működő csatarepülőink egy nap alatt 40 ellenséges harckocsit semmisítettek meg. Tekintettel az említett hadosztályok rendkívül kedvezőtlen helyzetére elhatároztuk, éjjel kivonjuk őket és itt lényegesen megerősítjük csapataink védelmét. Intézkedéseink következtében az ellenségnek nem sikerült előretörnie a Krím felé, ellenlökését visszavertük.

A 3. és 4. Ukrán Front támadó hadműveleteit – amelyeknek az volt a céljuk, hogy felszámolják a nyikopoli hídfőt – el kellett halasztani a lőszer, az önjáró tüzérezredek, a páncéltörő tüzérdandárok és egyéb erők beérkezéséig, a 4. Ukrán Frontnak a Krím elleni támadó hadműveletét pedig csak a nyikopoli hídfő felszámolása után lehetett végrehajtani, hogy ne osszuk meg Tolbuhin 4. Ukrán Frontja légierijének és csapatainak az erő kifejtését.

Röviden, melyek voltak tehát a szovjet csapatok 1943. őszi támadásának eredményei? Szeptember végéig majdnem az egész Balparti Ukrajna felszabadult. Szeptember 16-tól 25-ig az ellenséget kiver-tük Novorosszijszkból, Brjanszkból és Szmolenszkból. November elején elértük a krími földszorost és Kercs mellett hídfőt létesítetünk. Kirovográd és Krivoj Rog megközelítési útjain december 20-ig nem csendesedett el a csatazaj. November végén felszabadult Gomel. Végül, nem sokkal újév előtt megkezdődött a zsitomir–bergyicsevi támadó hadművelet, amelynek során létrejöttek a feltételek a Jobb-

parti Ukrajna felszabadításához. A Dnyeperért vívott harc ténylegesen véget ért, és nagy győzelem koronázta. Az olyan széles és mély folyón, mint amilyen a Dnyeper, széles arcvonalon gyakorlatilag menetből végrehajtott átkelés, és hídfők létesítése a túlparton a fasiszták dühödt ellenállása közepette, csakis a Vörös Hadsereg kiváló erkölcsi tulajdonságai, harcosainak tömeges hősiessége és hadvezéreinek tudása folytán vált lehetségessé. A Dnyeperen való átkelésért és a közben tanúsított bátor magatartásért és önfeláldozásért az összes fegyvernemek 2438 képviselőjét (47 tábornokot, 1123 tisztet, 1268 tisztest és katonát) tüntettek ki a Szovjetunió Hőse címmel. Csapataink öt hónapig tartó szinte szünet nélküli támadásukkal 118 ellenséges hadosztályt vertek szét. A szovjet csapatok szilárdan kézben tartották a hadászati kezdeményezést. Németország katonai helyzete rohamosan rosszabbodott. Megkezdődött a fasiszta tömb széthullása.

A DNYEPER JOBB PARTJÁN

A NAGY GYŐZELMEK ÉVE. – AZ 1943 44. ÉVI TÉLI
HADJÁRAT SZOVJET HADÁSZATI TERVE. –
A DNYEPER ALSÓ FOLYÁSA ÉS A DÉLI-BUG KÖZÖTT. –
EGYRE KÖZELEBB AZ ÁLLAMHATÁRHOZ. –
NYIKOLAJ FJODOROVICS VATUTYIN. –
A GYŐZELEM-REND. – OGYESSZÁBAN

A szovjet csapatok sikeresen befejezték az 1943. évi nyári–őszii hadjáratot, amely a Balparti Ukrajna felszabadításával, a Krímben levő ellenséges csapatok elszigetelésével, a Dnyeper menti ellenséges védelemnek az áttörésével és a folyó jobb partján nagy hadászati hídfők létesítésével ért véget. Ez, továbbá a megszállók hátában kibontakozó partizánmozgalom és a főhadiszállás rendelkezésére álló hatalmas hadászati tartalékok 1944 elejére kedvező feltételeket teremtettek új, nagy támadó hadműveletek végrehajtásához. Kremencsug, Dnyepropetrovszk, Zaporozsje, Cserkasszi és Kijev felszabadulása után erősen rosszabbodott az ellenség helyzete.

A dnyeperi csata a Jobbparti Ukrajna felszabadításáért vívott harccal folytatódott. Ezt hét hadművelettel szabadítottuk fel, s közülük az első hatot egységes hadászati elgondolás és az események láncolata fűzte egybe. Ezek a következők voltak: a korszuny–sevcsenkovszkiji (1944. január 24–február 17.), a rovno–lucki (január 27.–február 11.), a nyikopol–Krivoj Rog-i (január 30.–február 29.), a proszkurov–csernovci (március 4.–április 17.), az umany–botcsani (március 5.–április 17.) és a bereznyegovatoje–sznyigirjovkai (március 6.–március 18.). Ezeknek az általános elgondolásuk az volt, hogy szét kell zúzni az ellenséget a szovjet–német arcvonal egész déli szárnyán és ezzel megteremteni a feltételeket a megszállók teljes kiűzéséhez Ukrajnából. Ezeket kiegészítette az ogyesszai támadó hadművelet (március 26.–április 14.), amely időben gyakorlatilag egybeesett velük, de szervezésében és végrehajtásában eléggé önálló volt. Végül pedig, amikor már mindegyik befejeződött, vagy a végé-

hez közeledett, megkezdődött az 1944-es év nyolcadik hadművelete a szovjet–német arcvonal déli szárnyán: a krími hadművelet (április 8.–május 12.). E hadműveletek közül a legnagyobb a krími és a korszuny–sevcsenkovszkiji hadművelet volt. Ehhez méreteiben az év említett harmadában csak a leningrád–novgorodi hadművelet hasonlítható, amely az „első csapás” néven vonult be a történelembe.

Itt szeretnék megjegyezni valamit. Annak idején a szovjet–német arcvonal 1944. évi nagy hadműveleteit „tíz csapás”-nak neveztük. Ennek megfelelően a korszuny–sevcsenkovszkiji hadművelet a „második csapás”, a krími hadművelet pedig a „harmadik csapás” volt. Bár később ezeket az elnevezéseket már nem használták és csak a szovjet polgárok idősebb nemzedéke emlékszik rájuk, az adott esetben helyénvalónak tartom, hogy a régi terminológiára emlékeztessék. Most pedig visszatérek azokhoz az eseményekhez, amelyeken a „második csapás” alapult.

1943 végén időszerűvé vált, hogy a harmadik téli hadjárat kérdésével foglalkozzunk. Novemberben és decemberben a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása és a vezérkar, miközben állandóan irányította az arcvonalon folyó támadó tevékenységet, kidolgozta a következő téli hadjáratok tervét. Sztálin több ízben beszélt erről telefonon az 1. és a 2. Ukrán Front csapatainál tartózkodó Zsukovval és velem is, amikor a 3. és a 4. Ukrán Front tevékenységét koordináltam. Ezt a problémát a frontparancsnokkal is megtárgyalta. A vezérkar naponta foglalkozott ezekkel a kérdésekkel. 1943 december közepén Zsukovval együtt Moszkvába hívtak bennünket, hogy véglegesen határozzunk a téli hadjáratról. Előbb a vezérkarnál minden fontos kérdést megtárgyaltunk, majd a főhadiszállásra mentünk.

Az általános elgondolás kidolgozásában, mint mindig, részt vettek a párt Politikai Bizottságának és az Állami Honvédelmi Bizottságnak a tagjai. Az általános vélemény a következő volt: a tél folyamán támadó hadműveleteket kell indítani Leningrádtól a Fekete-tengerig, s figyelmünket elsősorban a szovjet–német arcvonal szárnyaira kell összpontosítanunk. Fel kell szabadítani a Jobbparti Ukrajnát és a Krímet, s tavasszal el kell érniük államhatárunkat. Északon szét kell zúzni a német „Észak” hadseregcsoporthoz, teljesen meg kell szüntetni Leningrád blokádját és el kell érni a balti országok

határát. A támadást több, egymást követő hadászati hadműveletként képzeltek el, amelyeket különböző időben hajtunk végre az arcvonal egymástól távoli szakaszain. Zsukovval együtt még néhány napig dolgoztunk a vezérkarnál. Minden nap megjelentünk Sztálinnál, pontosítottuk a terv részleteit és a frontoknak szóló direktívákat.

Amint a legfelsőbb főparancsnok jóváhagyta a direktívákat, utasítására visszatértünk azokhoz a frontokhoz, ahol előzőleg voltunk. Sztálin nem szerette, ha a fővárosban „csücsülünk”. Az volt a véleménye, hogy a vezérkarnál és a honvédelmi népbiztosságon a mindennapi munka irányításához elég ember van. Helyetteseinek és a vezérkari főnöknek a helye pedig – a csapatoknál van, hogy ott, közvetlenül a helyszínen végrehajtsák a főhadiszállás elgondolásait, összehangolják a frontok tevékenységét és segítsenek nekik. Ha én vagy Zsukov rövid ideig Moszkvában tartózkodtunk, máris megkérdezte:

– Most hová mennek?

És hozzátette:

– Maguk válasszák meg, melyik fronthoz mennek.

Néha azonnal kiadta a megfelelő utasítást.

A főhadiszállás direktívái szerint az ellenséget először a Jobbparti Ukrajna keleti körzeteiben kellett szétzúzni, véglegesen el kellett kergetni a Dnyepertől és előre kellett nyomulni a Déli-Bug (Pervomajszk) és az Ingulec folyó (Krivoj Rogtól a torkolatig) terepszakaszig. Utána a támadást folytatva el kellett érni a Luck–Mogiljov–Podolszkij–Dnyeszter vonalat; ezzel egy időben fel kellett számolni az ellenség krími csoportosítását és fel kellett szabadítani a félszigetet.

A frontok konkrétan a következő parancsokat kapták: az 1. Ukrán Front (N. F. Vatyutin) a főcsapást Vinnyica és Mogiljov–Podolszkij felé mérje, az erők egy részével a front jobbszárnyán Luck, a balszárnyon pedig Hrisztyinovka ellen, hogy a 2. Ukrán Front csapataival együtt bekerítse és megsemmisítse az ellenség erős koroszun–sevcsenkovszkiji csoportosítását, amely a kanyevi kiszögellést tartotta; a 2. Ukrán Front (I. Sz. Konyev) főcsapását Kirovográdnak és Pervomajszk irányában méri, és az erők egy részével Hrisztyinovka ellen. A legközelebbi feladat – az 1. Ukrán Front balszárny csapataival közösen szétzúzni a kanyevi kiszögellést védő ellenséget.

A főhadiszállástól korábban kapott feladat változatlanul érvényben maradt: a 3. Ukrán Front támogatása a Krivoj Rog körzetében levő ellenség szétzúzásában. A legfelsőbb főparancsnok e feladat végrehajtásának a Krivoj Rog-i iparvidék roppant fontossága folytán igen nagy jelentőséget tulajdonított. A 3. (R. J. Malinovszkij) és a 4. (F. I. Tolbuhin) Ukrán Frontnak az volt a feladata, hogy koncentrikus támadással felszámolja az ellenség nyikopol–Krivoj Rog-i csoportosítását, utána pedig támadását Pervomajszk, Nyikolajev és Ogyessza irányában folytatva felszabadítsa fekete-tengeri partvidékünket. Ezzel egy időben a 4. Ukrán Frontnak a Krimet kellett felszabadítania. E célra az 1943. november 15-én az Észak-kaukázusi Front magasabbegységeiből megalakult Önálló Tengermelléki Hadsereget, a Fekete-tengeri Flottát, az Azovi Katonai Flottillát és a krími partizánosztagokat is bevontuk.

Ezek a tervek szilárd, reális alapra épültek. Az 1943 őszen aratott nagy győzelmek világosan megmutatták a szovjet fegyveres erők megnövekedett erejét. Fokozódott a csapatok manőverezőképessége, javult vezetésük és megnövekedett csapásmérő és tűzerejük. Az, amink a harmadik háborús télen volt, minőségileg összehasonlíthatatlanul felette állt annak, amivel a háború elején rendelkezünk. A vezérkar óriási harci tapasztalatokra tett szert. 1944 elején a háborús tapasztalatok alkalmazásával foglalkozó osztály csoportfőnökséggé alakult át. Állandóan készültek a segédletek a tisztek számára, emlékiratok, feljegyzések a folyó háborúról, elméleti cikkgyűjtemények jelentek meg egyes problémákról, amelyek elemeztek minden jót, amit a szovjet csapatok elértek, s így közkinccsé tették őket. A harcoló hadsereg 1944-ben 4,2 millió emberrel gyarapodott.

Megerősödtek a repülő-magasabbegységek. A vegyes repülőhadtestek átalakultak egyneműekké és új, hatékonyabb harci technikára álltak át: a csatarepülő hadtesteket „Il-10” mintájú gépekkel, a világ legjobb „repülő harckocsijaival” szerelték fel, a vadászrepülőknél pedig rendszeresítették a második világháború legmegbízhatóbb „La-7” és a legfordulékonyabb „Jak-3” mintájú gépét. 1944 tavaszától kezdve minden front kapott gépesített műszaki dandárt, a három Belorusz és a két Ukrán Front pedig még gépesített rohamutász dandárt is. 160 mm-es aknavetőkkal felszerelt nehéz aknavető dandárok, továbbá BM-31-12 mintájú indítószínekkel felszerelt nehéz

gárda aknavető dandárok alakultak. A csapatoknál új (85 és 100 mm-es) páncéltörő lövegeket és 100, 122 és 152 mm-es önjáró lövegeket rendszeresítettek. A T-34-es harckocsiba a 76 mm-es ágyú helyett 85 mm-eset építettek be, megnövelték a páncélvastagságot és a sebességet. Megjelent az ISZ-2 mintájú nehéz harckocsi, amelyet a németek „orosz tigrisnek” neveztek. Az összefegyvernemi hadseregek most többségükben két négyadosztályos vagy három háromadosztályos hadtestből álltak, és jól fel voltak szerelve különféle korszerű fegyverekkel és harci technikai eszközökkel.

A német hadvezetés tudta, hogy Ukrajna elvesztésével országunk déli részén összeomlik a keleti front. Ámde a Vörös Hadsereg veszteségeit és kifáradását eltulozva és a rossz útviszonyokban reménykedve feltételezte, hogy nyárig az arcvonal déli szárnyán nagy támadó hadműveletekre nem kerül sor, s ezalatt módjában lesz erőt gyűjteni, helyreállítani a védelmet a Dnyeper mentén és összeköttetést teremteni a Krímbe bezárt csapatokkal. Az az ellentámadás, amelyet Manstein még 1943 novemberében hajtott végre a délnyugati irányban, nem járt eredménnyel. A súlyos harcok következtében az ellenség csak ideiglenesen tudta lezárni az arcvonalban támadt rést, a Vörös Hadsereg kezéből azonban nem sikerült kiragadni a kezdeményezést, úgyszintén Kijevet sem tudta visszafoglalni.

Ugyanakkor a német fasiszta hadsereg az elszenvedett súlyos vereségek ellenére 1944 elején még mindig elég erős volt és képes volt komoly védelmi háború folytatására. Ezt sokban elősegítette az a körülmény, hogy Európában még mindig nem volt második front, ugyanis az Olaszország középső részén lejátszódó eseményeket jelentőségük és méreteik alapján természetesen nem nevezhetjük igazi második frontnak. A vezérkar rendelkezésére álló adatok szerint a szovjet-német arcvonalon abban az időben 198 német hadosztály és hat dandár, három német légi flotta, továbbá Németország szövetségeseinek 38 hadosztálya és 18 dandárja harcolt. Ezek a csapatok 4,9 millió főt számláltak és több mint 54 000 löveggel és aknavetővel, 5400 harckocsival és rohamlöveggel és 3000 repülőgéppel rendelkeztek. A mi harcoló csapataink 6,1 millió főt számláltak, mintegy 89 000 löveggel és aknavetővel, több mint 2000 sorozatvetővel, 4900 harckocsival és rohamlöveggel, és 8500 harci repülőgéppel. Kétségtelenül figyelemre méltó az a körülmény, hogy nekünk,

bár csak ideiglenesen, kevesebb harckocsink volt, mint az ellenségnek. Ez mindenekelőtt azzal magyarázható, hogy az 1943. évi gigászi támadó hadműveletekben hadseregünk nem kis veszteségeket szenvedett. Öt harckocsi-hadseregünk (ezekhez 1944 telén még egy járult) lehetővé tette, hogy a főcsapás irányában nagy harckocsierőket összpontosítsunk. Ezek tüzükkel és lánctalpaikkal leküzdötték az ellenséget, utat nyitottak a szovjet gyalogságnak és beszakították a fasiszták védelmét. Közben azonban, mint a csapatok elől levő faltörő kosai, maguk is érzékeny veszteségeket szenvedtek. Ezenkívül nem kell lebecsülnünk a hitleri Németország gazdasági potenciálját. A fasiszta Németország sok százezer elhurcolt külföldi munkást zsákmányolt ki és minden hadiüzemét az arcvonal szolgálatába állította. Így meg tudta szervezni a haditermelést. Ezért 1943–44 fordulóján a német páncélos magasabbegységek elleni harc korántsem volt még mindig egyszerű. Ezért, amikor csapataink néha védelembe mentek át, ez mindig mélyen lépcsőzött védelem volt, légvédelemmel és páncélelhárítással, a terep erős műszaki berendezésével.

A hitleristáknak 1944 elején a szovjet–német arcvonal déli szárnyán voltak a legnagyobb hadászati csoportosításai. A négy szovjet Ukrán Fronttal a Pripjaty folyótól a Fekete-tenger partjáig terjedő szakaszon a következő erők álltak szemben: Manstein „Dél” hadseregcsoportha (a 4. és 1. páncélos hadsereg, a 8. és 6. hadsereg) és Kleist „A” hadseregcsoportha (a 3. román és a 17. német hadsereg, a 44. német önálló hadtest, február első napjaiban a „Dél” hadseregcsoportha ennek a hadseregcsoportha átadta a 6. hadsereget). Ezeket a csapatokat a 4. légiflotta repülőgépei támogatták. E két hadseregcsoportha összesen 1 760 000 katona és tiszt, 16 800 löveg és aknavető, 2200 harckocsi és rohamlöveg, valamint 1460 repülőgép volt. Hitler legszigorúbb parancsa értelmében ezeknek mindenáron tartaniuk kellett a Jobbparti Ukrajna és a nyugati ukrán területek gabonatermő vidékeit, Nyikopolt és az ottani mangánérc-lelőhelyeket, és feldolgozó üzemeket, a vasércben gazdag Krivoj Rog-i medencét, valamint a Krím-félszigetet, biztosan fedezve a szovjet–német arcvonal déli szárnyának közlekedési útvonalaikat. A hitlerista hadvezetés még abban is reménykedett, hogy a Dnyeper mentén is sikerül helyreállítani a védelmet. Ezért igyekezett oly makacsul tartani a korszuny–sevcsenkovszkiji hídfőt, (amely igen alkalmas volt

arra, hogy onnan oldalba támadja az 1. Ukrán Front balszárnyát és a 2. Ukrán Front jobbszárnyát), továbbá a Nyikopoltól délre levő hídfőt, amely a Krivoj-Rog-i medencét fedezte és lehetővé tette, hogy csapást mérjen Melitopolra, hátba támadja a 4. Ukrán Frontot és előretörjön a Krímben levő német-román csoportosításhoz.

Okvetlenül szólnom kell arról, hogy az Ukrajnában harcoló csapataink a Melnyik és Bangyera vezette burzsoá nacionalisták tevékenységébe ütköztek. Ezek különösen a Jobbparti Ukrajnában és Ukrajna nyugati területein fejtettek ki aktív tevékenységet. A bangyeristák nemcsak a polgári lakosságot, hanem a katonákat is megpróbálták befolyásolni. Terrorista bandáik diverziós cselekményeket és gyilkosságokat követtek el, néha komolyan veszélyeztették csapataink hadtápját, különösen az arcvonali övezetben működtek együtt aktívan a megszállókkal. Az egyik ilyen banda 1944 február végén csapdát állított, amelybe N. F. Vatutyin beleesett és súlyosan megsebesült. Ezek az aggasztó jelek arra is figyelmeztettek bennünket, hogy már nem messze a szovjet államhatár, és a Vörös Hadserg, amely sok népet szabadít majd fel a hitlerizmus alól, a határon túl mind gyakrabban érzi majd a mindenféle szovjetellenes burzsoá és kispolgári csoportok létét.

Ha az eddig elmondottakat össze akarjuk foglalni, téli hadjáratunk értelme délen az volt, hogy az első szakaszban levágja a Dnyeper oldalán levő német kiszögelléseket, majd a második szakaszban felaprózza az ellenség védelmét és utána részenként megsemmisítse a „Dél” és az „A” hadseregcsoporthoz.

Az 1. Ukrán Front úgy határozott, hogy a kijevi hídfőből öt hadsereggel méri a főcsapást: az 1. gárdahadsereggel (A. A. Grecsko vezérezredes), a 18. hadsereggel (K. N. Leszelidze vezérezredes, majd utána J. P. Zsuravljov altábornagy), a 38. hadsereggel (K. Sz. Moszkalenko vezérezredes), a 3. gárda-harckocsihadsereggel (P. Sz. Ribalko vezérezredes) és az 1. harckocsihadsereggel (M. J. Katukov altábornagy). E hadseregek Radomisl, Bruszilov körzetében szétzúzzák az ellenséget és előrenyomulnak a Ljubar–Vinnyica–Lipovec terepszakaszra. A front kisegítő csapásaira vonatkozóan a következő volt az elképzelés: a 13. hadsereg (N. P. Puhov altábornagy) és a 60. hadsereg (I. D. Csernyahovszkij altábornagy) a szárnnyal és szepetovkai irányban, a 40. hadsereg (F. F. Zsmacszenko altábornagy)

és a 27. hadsereg (Sz. G. Trofimenko altábornagy) a Belaja Cerkov-i irányban mért csapást. A 13. hadsereg az 1. gárda-lovashadtesttel és a 25. harckocsihadtesttel azt a feladatot kapta, hogy támadjon Korosztjeny, Novograd-Volinszkij felé és foglalja el a Tonjezs-Olevszk-Rogacsev terepszakaszt. A 60. hadseregnek és a 4. gárda-harckocsihadtestnek az volt a feladata, hogy Radomisl körzetében szétzúzza az ellenséget és a Rogacsev-Novograd-Volinszkij-Ljubar szakaszon nyomuljon előre a Szlucs folyóig. A 40. és a 27. hadseregnek a Belaja Cerkov-i irányban támadva, később Hrisztynovka felé kellett fordulnia, hogy egyesüljön a 2. Ukrán Front csapataival és északnyugat felől bezárja a bekerítést az ellenség koroszun-sevcsenkovszkiji csoportosítása körül. Az 1. Ukrán Front harctevékenységet Sz. A. Kraszovszkij altábornagy 2. légi hadseregének kellett támogatnia.

1943. december 24-én az 1. Ukrán Front csapásmérő csoportosítása megkezdte támadását és már az első három nap alatt a főirányban elfoglalta Radomisl, az ellenség erős támpontját. A front csapatai támadásukat sikeresen folytatva a partizánok segítségével 1944. január első napjaiban felszabadították Novograd-Volinszkijt, Bergycsevet és Belaja Cerkovot a fasiszta megszállás alól. Belaja Cerkov körzetében a szovjet csapatokkal együtt L. Svoboda tábornok parancsnoksága alatt vitézül harcolt az 1. önálló csehszlovák dandár. A feladat sikeres végrehajtásáért a Bogdan Hmelnickij-renddel tüntették ki. A zsitomir-bergycsevi hadművelet eredményeképpen, amely január 15-én ért véget, az 1. Ukrán Front az ellenség 1. és 4. páncélos hadseregére érzékeny csapást mért és három hét alatt 80–200 km-t nyomult előre nyugat felé. Balszárnya azonban továbbra is a Dnyepernél maradt, Rzsiscsev körzetében.

Az 1. Ukrán Front csapatainak sikeres támadása folytán a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása, amely korábban azt a parancsot adta a 2. és a 3. Ukrán Frontnak, hogy elsősorban az ellenség Krivoj Rog-i csoportosítását zúzza szét, december 29-én megparancsolta: „A 2. Ukrán front, balszárnyán szilárdan tartva az elfoglalt terepszakaszt, legkésőbb január 5-én indítson újból támadást, Kirovográdra mérve a főcsapást legalább négy hadsereggel, amelyek közül az egyik harckocsi-hadsereg legyen.

A közelebbi feladat – az ellenség kirovográdi csoportosításának

a szétzúzása és észak–délről átkarolva Kirovográdot elfoglalása. A továbbiakban foglalja el Novo-Ukrainka, Pomosnaja körzetét és indítson támadást Pervomajszk ellen, hogy kijusson a Déli-Bugig és ott megvesse lábát. Egyidejűleg mérjen kiegészítő csapást két hadsereggel Spola, Hrisztynovka vasútállomás általános irányban.”⁷⁰ Így módon a 2. Ukrán Front, amelynek korábban azt a szerepet szánták, hogy déli szomszédait segítve hátba támadja a nyikopoli hídfőben levő ellenséges csapatokat, most azt a feladatot kapta, hogy az ellenség kanyevi kiszögellését délről bekerítve északi szomszédainak segítsen.

Az 1. Ukrán Front sikere, az ellenség főcsoportosításának veresége abban az irányban és a főhadiszállásnak az a döntése, hogy a 2. Ukrán Front főerőkifejtését az ellenség kirovográdi csoportosításának a szétzúzására összpontosítsa és a továbbiakban a front csapatai Pervomajszk körzetében a Déli-Bugig nyomuljanak előre, arra készítetett bennünket, hogy felülvizsgáljuk a 3. és különösen a 4. Ukrán Front tevékenységének a tervét. December 29-én a kérdést megvitattuk a frontok parancsnokaival és arra a következtetésre jutotunk, hogy az adott körülmények között kevésbé valószínű, hogy az ellenség továbbra is komoly ellenállást tanúsít a Dnyeper-kanyarban és a nyikopoli hídfőben. Feltételeztük, hogy az ellenség, miután feladta a Nyikopol és Krivoj Rog közti területet és csapatait visszavonta az Ingulec folyó majd a Déli-Bug mögé, s ezzel jelentősen megrövidítette védelmének arcvonalát, igyekszik majd szabaddá tenni csapatainak egy részét, elsősorban páncélos hadosztályokat, hogy haladéktalanul átdobja őket a számára legveszélyesebb irányokba – Zsmerinka, Gajszin és Pervomajszk felé, és ott Vatutyin és Konyev csapatai ellen harcoljanak.

Az ellenség tervszerű visszavonulásának a megakadályozása céljából Malinovszkijjal és Tolbuhinnal együtt elhatároztuk, hogy nem törődve a rossz idővel, azonnal elrendeljük a 3. Ukrán Front csapatainak aktív tevékenységét Solohovo, Aposztolovo irányában, a 4. Ukrán Front 3. gárdahadseregének, 5. csapásmérő hadseregének és 28. hadseregének (az utóbbi parancsnokságát A. A. Grecskin altábornagy vette át) erői pedig Bolsaja Lepetyiha és tovább szintén Aposztolovo irányában kezdenek aktív tevékenységet azzal a közelebbi feladattal, hogy a két front közös erővel zúzza szét az ellenség

kopoli csoportosítását. Ezt követően, Nyikopol és Krivoj Rog elfoglalása után a 3. Ukrán Front erői Pervomajszk és Voznyeszenszk irányában kifejlesztik támadásukat, a 4. Ukrán Front csapatai pedig Kahovka, Cjurupinszk körzetéből csapást mérnek Nyikolajev ellen és északra a Déli-Bug nyugati partja mentén Voznyeszenszk ellen, a 3. Ukrán Front csapataival találkozó irányban. Nyikopol elfoglalása után célszerűnek tartottuk azt, hogy a 4. Ukrán Front 3. gárdahadseregét átadjuk a 3. Ukrán Frontnak, és csapását Nyikolajevkán keresztül Novij Bug felé irányítsuk. A Krím felől ezt a hadműveletet az 51. hadsereg csapatainak kellett biztosítaniuk.

Amikor ezeket az elképzeléseinket jelentettem a főhadiszállásnak, engedélyt kértem a 4. Ukrán Front főcsoportosításának a megerősítésére, a főhadiszállás tartalékához tartozó 69. hadsereget használva fel erre a célra, amely e front csapatai mögött helyezkedett el.

A főhadiszállás megtárgyalta ezeket a javaslatokat és olyan döntést hozott, hogy Malinovszkij 3. Ukrán Frontja indítson támadást, a főcsapást Aposztolovo, Novij Buj és Voznyeszenszk irányában mérve, nyomuljon előre a Déli-Bugig és ott rendezkedjen be védelemre. A 4. Ukrán Front e döntés alapján a főcsapást Kahovka, Cjurupinszk körzetéből Sznyigirjovka, Bereznjegovatoje és az Új-Bug irányába mérte, Nyikolajev felől biztosítva magát. A nyikopoli hídfő felszámolása után a frontnak két hadsereggel (az 51. hadsereggel és egy másikkal, belátásunk szerint) támadást kellett indítania a Krím-félsziget ellen és az Önálló Tengeremelléki Hadsereggel együttműködve el kellett azt foglalnia. A 69. hadseregre vonatkozóan úgy szólt a döntés, hogy az továbbra is a főhadiszállás tartalékában marad. Ezzel a döntéssel kapcsolatban legkésőbb január 1-ig fel kellett terjesztenem a főhadiszállásnak a 4. Ukrán Front hadműveleti tervét. Ily módon a főhadiszállás ideiglenesen lemondott a Nyikolajev elleni támadásról, és itt is, akárcsak Korszuny-Sevcsenkovszkij körzetében, igyekezett bekeríteni az ellenség Krivoj Rog-i csoportosítását.

Az ellenség kirovográdi csoportosításának a szétzúzását a 2. Ukrán Front két csapásmérő csoportosítása hajtotta végre – az 5. gárdahadsereg a 7. gépesített hadtesttel, Kirovográdot északnyugat felől átkarolva, és egy másik csoportosítás – a 7. gárdahadsereg és az 5. gárda-harckocsihadsereg –, amely délnyugat felől karolta át

Kirovográdot. Szívós harcok után Kirovográd 1944. január 8-án felszabadult.

Január 9-én Zsukov mint a főhadiszállás képviselője, az 1. Ukrán Front parancsnokságával közösen megküldte a főhadiszállásnak a hadműveletre vonatkozó elképzeléseit. Ezek szerint a front jobbszárnyának 10–12 nap alatt el kellett érnie a Goriny és a Szlucs folyót; a középnek és balszárnynak az ellenség zsmerinkai és umányi csoportosításának a szétzúzása után el kellett foglalnia Vinnyicát, Zsmerinkát és Umányt és el kellett érnie a Ljubar–Hmelnjiki–Tulcsin–Umány vonalat. Utána, nem adva lehetőséget az ellenségnek arra, hogy megvesse lábát, január 20-án folytatni kellett a támadást és a főerőknek február 5–10-ig előre kellett vonulniuk az Ozsehoi csatorna–Kovel–Luck–Dubno–Kremenyec–Volocsinszk–Kamenyec–Podolszkij terepszakaszra és a Dnyeszter folyóig a Hotyin, Mogiljov–Podolszkij, Szoroki szakaszon, s közben a jobbszárnyon szét kellett zúznia az ellenség rovno–sepetovkai csoportosítását, a balszárnyon pedig biztosítani kellett a 2. Ukrán Fronttal való csatlakozást.

A főhadiszállás jóváhagyta ezeket a javaslatokat.

Közben az 1. Ukrán Front balszárny-, és a 2. Ukrán Front jobbszárny csapatai, amelyeknek az volt a feladatuk, hogy közösen felszámolják az ellenségnek a kanyevi kiszögellésben levő csoportosítását, nem értek el sikert. A tudomásunkra jutott adatok szerint ez a csoportosítás kilenc gyalogos, egy páncélos és egy gépesített hadosztályból állt. Ezért a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása január 12-én a következő feladatot adta az 1. és a 2. Ukrán Frontnak: a közeli napokban az 1. Ukrán Front balszárny csapatai és a 2. Ukrán Front jobbszárny csapatai egymáshoz felzárkózva kerítsék be és semmisítsék meg az ellenségnek a zvenyigorodka–mironovi irányban levő csoportosítását. De a 2. Ukrán Frontnak azt a támadást, amelyet január 14–15-én Kirovográdtól északra indított az ellenség korszuny-sevcsenkovszkiji csoportosítása ellen, bár ért el bizonyos sikert, a fasiszták páncélos és gyalogos csapatainak erős ellenlökései miatt nem sikerült kifejlesztenie. A főhadiszállás január 16-án kénytelen volt ismételt felhívni a 2. Ukrán Front parancsnokának, Konyevnak a figyelmét a határozott támadás rendkívüli fontosságára. Csak így lehetett végrehajtani a január 12-i direktívában meg-

szabott feladatokat. A főhadiszállás nem sokkal később (január 16-án) hangsúlyozta, hogy a front csapatai nem elég szervezettek, a parancsnok pedig nem elég kitartó és igényes.⁷¹

Január 20-ra virradó éjjel a főhadiszállás jóváhagyta a hadművelet tervét és az január 24-én megkezdődött. Nem tartom szükségesnek azt, hogy részletesen írjak erről a történelmi jelentőségű hadműveletről, mivel számos munka ismerteti. Csupán annyit említek meg, hogy csapataink február 10-én döntő támadást hajtottak végre. Az ellenség a bekerítés körzetében más irányokból több páncélos hadosztályt vont, heves ellenlökéseket hajtott végre, különösen délnyugat felől (Jerki és Zlatopol között) és a bekerítésből is, a Rosz folyó mentén, de nem tudott kitörni. Február 12-én, miközben teljes erővel folyt az ütközet, a főhadiszállás az 1. és a 2. Ukrán Front parancsnokának és Zsukovnak egy direktívát küldött, amely az ellenség korszuny–sevcsenkovszkiji csoportosítása ellen harcoló összes csapataink vezetésével I. Sz. Konyevet bízta meg. E célra az 1. Ukrán Front 27. hadseregét is átadták neki. A főhadiszállás az 1. és a 2. Ukrán Front tevékenységének koordinálásával Zsukovot bízta meg azzal, hogy akadályozza meg a fasiszták áttörését Zvenyigorodka felől.⁷² A korszuny–sevcsenkovszkiji csoportosítás megsemmisítése végett február 18-ig folytak a heves harcok. E harcok során meghalt vagy megsebesült 55 000 ellenséges katona és tiszt, s több mint 18 000 foglyot ejtettünk. Az ellenség itt teljes fegyverzetét és felszerelését elvesztette.

Ennek a ragyogó hadműveletnek a befejezése után az 1. és a 2. Ukrán Front csatlakozásánál gyökeresen megváltozott a helyzet. Kedvező feltételek jöttek létre ahhoz, hogy csapataink a Déli-Bug és a Dnyeszter felé megindítsák támadásukat. E hadművelettel egy időben az 1. Ukrán Front jobbszárny csapatai január 27-én Szárni nyugati körzetéből a nehezen járható erdős-mocsaras vidékeken keresztül támadást indítottak, s felszabadították Rovno és Luck városokat. Sepetovkát is megtisztították az ellenségtől. Ennek következtében az 1. Ukrán Front jobbszárnya az ellenség proszkurov–kamenyeci csoportosítását fenyegette.

Ugyanezekben a januári hetekben a 3. és a 4. Ukrán Front többször is megkísérelte szétverni az ellenség nyikopol–Krivoj Rog-i csoportosítását, de eredménytelenül; nem volt elég élőerő és technikai

eszköz és rendkívül kevés volt a lőszer. A hitleristák várakozásunk ellenére nemcsak hogy nem akarták feladni ezt a körzetet, hanem mindent elkövettek annak érdekében, hogy műszakilag jól berendezett, egymással tűzősszeköttetésben levő támpontok rendszerévé építsék ki. A főhadiszállás engedélyével január közepén abbahagytuk a rohamokat.

Világos volt azonban, hogy saját erőinkkel nem tudjuk elfoglalni a nyikopoli hídfőt. Amennyiben a harctevékenységet ugyanígy folytatjuk, indokolatlan veszteségeket szenvedünk és a feladatot mégsem tudjuk végrehajtani. Szükség volt a 2. Ukrán Front bevonására, a csapatok átcsoportosítására és Tolbuhin csapatainak tartalékokkal való feltöltésére. Tanácskoztam Tolbuhinnal, ő osztotta véleményemet, s én elhatároztam, hogy parancsnoki harcálláspontjáról felhívom a főhadiszállást. Sztálin nem értett egyet velem, megrótt bennünket azért, mert nem tudjuk megszervezni és vezetni a csapatok harctevékenységét. Nem tehettem egyebet, mint erősen kitartottam véleményem mellett. Sztálin emelt hangja önkéntelenül is arra készítetett, hogy hasonló hangon válaszoljak. Végül Sztálin lecsapta a hallgatót.

A mellettem álló Tolbuhin, aki mindent hallott, mosolyogva jegyezte meg:

– Tudod, Alekszandr Mihajlovics, a félelemtől majdhogya pad alá nem bújtam!

Mégis, e megbeszélések eredményeképpen a 3. Ukrán Front, amely a főszerepet játszotta a nyikopol–Kirvoj Rog-i hadműveletben a 2. Ukrán Fronttól megkapta M. N. Sarohin altábornagy 37. hadseregét, a főhadiszállás tartalékából a 31. gárda-lövészhadtestet, a 4. Ukrán Fronttól pedig a 4. gárda gépesített hadtestet.

A 3. és a 4. Ukrán Front a nyikopol–Krivoj Rog-i irányban január utolsó napjaiban kezdte meg ismét támadását. Úgy, ahogy korábban terveztük, a 3. Ukrán Front csapatai a főcsapást Krivoj Rog északkeleti körzetéből mérték Aposztolovo irányában. Ugyanide nyomultak előre a 4. Ukrán Front jobbszárny csapatai, hogy koncentrikus csapásokkal átkarolják a 6. német hadsereg Nyikopol körzetében védő csapatait és megakadályozzák azt, hogy nyugat felé visszavonuljanak. Csapataink két nap alatt áttörték az ellenség védelmét. Az áttörésbe gyorscsapatok nyomultak be. Csapataink feb-

ruár 5-én átkaroló manőverrel felszabadították Aposztolovót. Itt szétzúztak három páncélos és négy gyalogos hadosztályt, amelyek a vasútvonal mentén Nyikolajev felé próbáltak visszavonulni. Ezalatt a 4. Ukrán Front jobbszárny csapatai Nyikopoltól délre áttörték az ellenség védelmét és elérték a Dnyepert. A nagyon rossz útviszonyok miatt nem sikerült az ellenség minden visszavonulási útját elvágni, de nehéz fegyverzete és felszerelése csapataink zsákmánya lett.

Életemben sok rossz utat láttam. De olyant, mint amilyent 1944 telén és tavaszán, sem azelőtt, sem azután. Még a traktorok és a vontatók is elakadtak. A tüzerek maguk húzták lövegeiket. A katonák a helyi lakosság segítségével állásról állásra tíz kilométereken át kézben cipelték a gránátokat és a gyalogsági löszert. Figyelmünket elsősorban arra kellett összpontosítanunk, hogy szétzúzzuk az ellenség Krivoj Rog-i csoportosítását és csapataink elérjék az Ingulec folyót. E célból úgy, ahogy korábban terveztük, a 4. Ukrán Front 3. gárdahadseregének csapatait, miután átkeltek a Dnyeper északi partjára, át kellett adni a 3. Ukrán Front 6. hadseregének, a hadsereg-parancsnokságot pedig a front tartalékába kellett helyezni; a 3. Ukrán Front 46. hadseregének a megerősítésére a 4. Ukrán Front átadta a 7. tüzerhadosztályt (6. és 17. ágyús dandár). Úgy terveztük, hogy a 3. Ukrán Frontnál a 37. hadsereg támadást indít Csejkovka állomás ellen és erőinek egy részével nyugat felől Krivoj Rog ellen; a 46. hadsereg Krivoj Rogot dél felől megkerülve Kazanka és Nyikolajevka általános irányban fog támadni, s az erők egy részét arra a célra különíti ki, hogy délnyugat felől közvetlen csapást mérjen Krivoj Rogra; a 8. gárdahadsereg a 9. tüzerhadosztállyal Sirokoje és Vlagyimirovka irányában mér csapást, a 6. hadsereg pedig – hat hadosztállyal Sznyigirjovka általános irányban, a többi erővel pedig az Ingulec és a Dnyeper folyók között; a 4. gárda gépesített hadtestet az áttörésbe szándékoztuk bevetni a helyzettől függően a 46. hadsereg vagy a 8. gárdahadsereg szakaszán.

A 4. Ukrán Frontot illetően úgy döntöttünk, hogy a 28. hadsereg két hadosztályát átadjuk a 2. gárdahadseregnek, a többi hármat pedig az 5. csapásmérő hadseregnek, s utána a 28. hadsereg parancsnokságát szintén a front tartalékába rendeljük. Az 5. csapásmérő hadsereg gyorsított ütemben folytatja átkelését a Dnyeper nyugati partjára, hogy Novo-Voroncovka és Novo-Voznyeszenszkij elfogla-

lásával az Ingulec és a Dnyeper folyók között északi irányban mérjen csapást, és ezzel felszámolja a németek Dnyeper menti védelmét. Ott a hadsereg egyesül a 3. Ukrán Front 8. gárdahadseregével. A 2. gárdahadsereg feladata a Dnyeper alsó folyásának a védelme volt, s úgy terveztük, hogy az 5. csapásmérő hadsereg hadműveletének megkezdése után e hadsereg erőinek egy részével színlelt tevékenységet kezd és Herszonnál átkel a Dnyeperen. A továbbiakban ezt a hadsereget a krími hadműveletben szándékoztunk felhasználni. A krími hadműveletet viszont azután akartuk elkezdni, miután csapataink a Dnyeper alsó folyásának egész jobb parti részét felszabadították és megtörtént a hadművelethez szükséges erők és eszközök összpontosítása.

Amikor a krími hadművelet tervén gondolkoztunk, akaratlanul is az 1920-as év jutott eszembe. Akkor a Vörös Hadsereget, amely a fehérlegyél intervenciók ellen harcolt, Tavriján keresztül a Krímben levő Vrangel-erők részéről érte csapás, és Lenin jogosan róta meg a Forradalmi Haditanács vezetőit amiatt, hogy nem folytattak erőlesebb tevékenységet a Krím elfoglalása érdekében. Akkor a tengeren úgyszólván semmink sem volt, mert a Fekete-tengeri Flottát 1918-ban elsüllyesztették. Most mások voltak a lehetőségeink. Azzal, hogy a Krímben levő ellenséges csapatokat elszigeteltük és elvágtuk őket a Krivoj Rog-i fasiszta csoportosítástól, gyakorlatilag megkönnyítettük magunknak a Krím elfoglalását.

Február 8-án a 3. és a 4. Ukrán Front magasabbegységei felszabadították Nyikopolt. Ezzel egy időben Tolbuhin csapatai, miután a bal parton az utolsó ellenséges hídfőt is felszámolták, mindenütt elérték a Dnyepert és jobb partján hídfőt létesítettek. Az esőzések miatt az útviszonyok még tovább rosszabbodtak. A 3. Ukrán Frontnál igen nagy volt a lőszerhiány. Ezen a PO-2-es repülőgépek és részben a vontatók segítettek. A helyzet nem volt könnyű. A krími hadművelet késedelmével kapcsolatban a legfelsőbb főparancsnoktól február 13-án engedélyt kaptam arra, hogy I. A. Plijev 4. gárdalovashadtestét Aszkanyija-Nova körzetéből átdobjam Aposztolovóhoz, a 3. Ukrán Front állományába, amely azokban a napokban a 4. Ukrán Front jobbszárny csapataival együtt készült a támadásra, hogy elfoglalja Krivoj Rogot és felszámolja a tőle keletre és délkeletre levő ellenséges kiszögellést.

Február 16-ra a harctevékenység körzetében valamelyest megjavult az idő, és így oda tudtuk szállítani a tüzérseget és legalább annyi lőszert, amennyi az első időkben elegendő. A 3. Ukrán Front február 17-én a fasiszták erős ellenállását és szakadatlan ellenlökéseit leküzdvé átment támadásba. Erős hóvihar keletkezett. Nyikopolnál felrobbantották a Dnyeper hídját. Cvetajev 5. csapásmérő hadserege olyan körülmények között, hogy legfeljebb 20 lépésre lehetett ellátni, átkelt a Dnyeper jobb partjára, és az általa foglalt hídfőből elhárította az ellenlökéseket. Február 18-án a hóvihar még hevesebben tombolt. A csupasz jég és a hófúvás miatt a gépkocsiközlekedés majdnem teljesen leállt, és a csapatok mozgása hihetetlenül megnehezült. A front Akimovkában levő törzsétől Cvetajev tartózkodási helyéig a nyílt sztyeppen keresztül gépkocsin toronyirányban másfél óráig tartott az út. Most meg majdnem 24 óra kellett hozzá. Utána a Dnyeperen váratlanul megkezdődött a jégzajlás, a folyó vízszintje megemelkedett és két-három napra lehetetlenné tette Plijev Nyikopoltól délre összpontosuló hadtestének az átkelését. Cvetajev jobb parton tartózkodó csapatainak az ellátása megnehezült. Ámde a 3. Ukrán Front a hihetetlen nehézségek ellenére, bár lassúbb ütemben, de folytatta az előrenyomulást. Sem az elemek, sem pedig a németek elkeseredett ellenállása nem tudta feltartóztatni a katonákat. Február 22-én Glagoljev 46. hadserege Sarohin 37. hadseregének a támogatásával elfoglalta Krivoj Rogot és a környező ércbányákat, s elérte a Szakszagany és az Ingulec folyót. Malinovszkij más egységei is kijutottak az Ingulechez.

A visszavonuló fasiszták borzalmas dolgokat műveltek. Mindent feldúltak és kiraboltak. Mennyi mindent kellett helyreállítani, újonnan felépíteni!... És néhány nap múlva máris megpillantottuk az üzemi munkások és a bányászok osztagait, akik a tegnapi harcok színhelyét megtisztogatták a roncsoktól.

A nyikopol–Krivoj Rog-i hadművelet eredményeképpen délen az arcvonal észrevehetően megrövidült, s miután itt szétzúztuk az ellenséget, a 4. Ukrán Front csapatait a Krím felszabadítására irányíthattuk. A nyikopoli hídfő felszámolása és a Krivoj Rog-i ellenséges csoportosítás szétzúzása következtében megszűnt az a veszély, hogy az ellenség észak felől oldalba és hátba támadja a 4. Ukrán Frontot

és a német erők jelentős részét elvonta, ami feltétlenül hozzájárult a korszuny-sevcsenkovszkiji hadművelet sikeréhez is.

Az Ukrán Frontok befejezték a korszuny-sevcsenkovszkiji, a kirovográdi, a rovno-lucki és a nyikopol-Krivoj Rog-i hadműveletet és ezzel véget ért a Jobbparti Ukrajna felszabadításának első szakasza. A szovjet csapatok kedvező helyzetet foglaltak el ahhoz, hogy újabb megsemmisítő csapásokat mérjenek az ellenségre, kikergessék a Krím-félszigetről és előrenyomuljanak a Szovjetunió nyugati államhatáráig. Nemsokára szó lehetett arról, hogy Románia területén megkezdjük a harctevékenységet a hitleristák ellen.

Az 1944. februári vereség után a német fasiszta hadvezetés kénytelen volt abbahagyni azokat a kísérleteit, hogy a Jobbparti Ukrajnában visszaállítsa legalább az 1943 őszi helyzetet. Ámde nagy reményeket fűzött ahhoz, hogy a beállt rossz útviszonyok miatt a Vörös Hadsereg nem tudja majd folytatni támadását, és hosszú harci szünetre számított, amit majd csapatai erejének a helyreállítására használhat fel. Az ellenség igyekezett beásni magát az elfoglalt terepszakaszokon, hogy tartani tudja a Jobbparti Ukrajnának néhány gazdasági és katonai szempontból igen fontos vidékét. Ezek azonban hiú remények voltak.

A vezérkar, még február első felében azzal kapcsolatban, hogy csapataink elérték délen a Luck-Dubno-Sepetovka-Zvenyigorodka-Kirovograd-Krivoj Rog-Kahovka-Dnyeper alsó folyása terepszakaszt és a legfelsőbb főparancsnok korábbi elgondolásából kiindulva megkezdte a további támadó hadműveletek kidolgozását. Kikértük a frontparancsnokok véleményét, ezeket gondosan elemeztük, a jövő hadműveletek fő kérdéseiről több ízben megbeszélést folytattunk Sztálinnal és Zsukovval. Mindent újból és újból megtárgyaltunk Antonovval, aki a vezérkarnál helyettesem volt és abban az időben ténylegesen a küszöbönálló hadműveletek kidolgozását irányította.

Az arcvonal hadászati helyzetének elemzése, az ellenséges csapatok állapota és az ország szakadatlanul növekvő erőforrásai alapján a legfelsőbb főparancsnok levonhatta azt a következtetést, amely szerint lehetséges és célszerű minden lélegzetvételnyi szünet nélkül folytatni az Ukrán Frontok támadását, hogy Poleszjától a Dnyeper torkolatáig terjedő széles arcvonalon mért egyidejű hatalmas csapá-

sokkal felaprózzuk a német fasiszta csapatokat, és egyenként megsemmisítve őket, befejezzük a Jobbparti Ukrajna felszabadítását.

Az 1. Ukrán Frontnak Csorkovon keresztül Csernovci irányában, vagyis Podóliából Bukovinába kellett mélnie a főcsapást; a 2. Ukrán Frontnak – Umányon és Rudnyicán keresztül Belci és Iași ellen; a 3. Ukrán Frontnak Nyikolajeven keresztül Ogyessza irányában. Ez azzal az eredménnyel jár, hogy a német „Dél” hadseregcsoportot elvágjuk a „Közép” hadseregcsoporttól és visszaszorítjuk Romániába. A főhadiszállás és a frontparancsnokságok a főcsapások irányában erős csoportosításokat alakítottak. Az 1. Ukrán Front a főhadiszállás tartalékából megkapta a 4. harckocsi-hadsereget. Lényegesen megerősítettük (zömmel a 4. Ukrán Front csapataival) a 3. Ukrán Frontot is. Ugyanakkor a főhadiszállás elhatározta, hogy a Belorusz Front és az 1. Ukrán Front csatlakozásánál megszervezi a 2. Belorusz Frontot, a volt Északnyugati Frontnak a főhadiszállás tartalékában levő parancsnokságát használva fel erre a célra. A Volhovi és az Északnyugati Front feloszlása után az előbbinek a parancsnokságát északra telepítették át a Karéliai Front megerősítésére és Dél-Karélia felszabadításának az előkészítésére. Az Északnyugati Front parancsnoksága alapján megalakult 2. Belorusz Front azt a feladatot kapta, hogy Kovel irányában mérjen csapást.

A döntésnek megfelelően a főhadiszállás kiadta a szükséges direktívákat. Ezeket az Ukrán Frontok kapták: az 1. és a 2. – február 18-án, a 3. – február 28-án.

Éppen ezekben a napokban történt N. F. Vatyinnal a szerencsétlenség. Útban a 13. hadseregtől a 60. hadsereghez banditák megsebesítették őt és 1944. április 15-én belehalt sérülésébe. Vatyin azonban még súlyos állapotában is figyelemmel kísérte az arcvonal eseményeinek az alakulását. Március 19-én a kijevi kórházból táviratot kaptam tőle, amelyben a 3. Ukrán Front parancsnokságának és nekem mint a vezérkar képviselőjének gratulált a sikerhez. Én akkor ezt válaszoltam neki: „Köszönöm az üdvözlést és a jókívánságokat. Szívből kívánok Neked, kedves Nyikolaj Fjodorovics minél hamarabbi gyógyulást, hogy teljesen egészségesen újra csapataid élére állhass ebben a döntő helyzetben. Emellett mindent elkövetünk annak érdekében, hogy teljesítsük kívánságaidat.”⁷³

Nyikolaj Fjodorovics Vatyin hadseregtábornoknak, a tehetséges

szovjet hadvezérnek a neve szorosan egybeforrt a szovjet fegyveres erők vezérkarának a tevékenységével. 1940 augusztusában nevezték ki a Hadművelleti Csoportfőnökség élére, majd utána a vezérkari főnök első helyettesévé. Ebben a magas beosztásban Nyikolaj Fjodorovics átfogó hadászati tudásról tett tanúbizonyságot és fáradhatatlan munkájával méltóképpen hozzájárult fegyveres erőink felkészítéséhez. Vatutyin hadvezéri tehetsége a Nagy Honvédő Háború éveiben különösen ragyogóan nyilvánult meg. Sohasem fogom elfelejteni azt, amikor Nyikolaj Fjodoroviccsal az arcvonalon találkoztam, ahol oly sokat és az ügy számára oly roppant gyümölcsözően kellett dolgoznia, amikor az Északnyugati Front törzsfőnöke, majd a Voronyezsi, a Délnyugati és az 1. Ukrán Front parancsnoka volt. Szeretném külön kiemelni azt, hogy azokat az igen fontos feladatokat, amelyeket az Állami Honvédelmi Bizottság és a legfelsőbb főparancsnokság a legnagyobb hadműveletek előkészítése és végrehajtása során Vatutyin tábornokra bízott, ő rendszerint kiválóan végrehajtotta. Tudott erőket és eszközöket döntően összpontosítani a főirányban, fokozni tudta az erő kifejtést, értett ahhoz, hogy váratlanul hatalmas csapásokat mérjen az ellenséges csoportosítások szárnyára és hátába, mesterien tudta alkalmazni a harckocsik tömegét a támadás kifejlesztésére a hadművelleti mélységben, szervezni a haderő- és fegyvernemek tartós együttműködését, biztosan és állandóan kézben tartva a csapatok vezetését. Vatutyin tábornok érdemeivel kivívta magának az általános elismerést és a nép szeretetét. A szovjet emberek szentül őrzik emlékét . . .

Az Ukrán Frontok március elejére befejezték az erők átcsoportosítását, feltöltötték a csapatokat emberekkel és harci technikai eszközökkel. További több mint 750 harckocsit kaptak, ami után harckocsik és rohamlövegek tekintetében 2,5-szeresen múlták felül az ellenséget. A nehéz útviszonyok közepette a hadtápegységek és -al egységek el tudták szállítani a csapatokhoz a lőszert, üzemanyagot, az élelmiszert és egyéb anyagokat, amihez a parancsnokság és a politikai szervek óriási szervező munkájára és a katonák nehéz munkájára volt szükség. Tavasszal a három nyugat felé fordult Ukrán Fronttal szemben a „Dél” hadseregcsoport (az 1. és 4. páncélos hadsereg, valamint a 8. román hadsereg) és az „A” hadseregcsoport a 6. német és a 3. román hadsereg) védett, amelyek 83 hadosztályból,

köztük 18 páncélos, négy gépesített, egy tűzér (gyalogságként bevett hadosztályból, két őr- és egy gépesített dandárból álltak. A német csapatok súlyos veszteséget szenvedtek, de jelentősen feltöltötték őket.

Március 4-én az 1. Ukrán Front, amelynek parancsnokságát Vatutyin megsebesülése után Zsukov, a Szovjetunió marsallja vette át, aki közben továbbra is Sztálin helyettese maradt, megkezdte támadását. A csapásmérő csoportosítás kötelékében a Sepetovkától dél-nyugatra és délkeletre harcoló 60. hadsereg (I. D. Csernyahovszkij altábornagy) és az 1. gárdahadsereg (A. A. Grecsko vezérezredes) már a támadás első napján áttörte az ellenség védelmét.

Andrej Antonovics Grecskót a háború első napjaitól ismertem. 1941 nehéz napjaiban a vezérkar Hadműveleti Csoportfőnökségén dolgozott. Már akkor kitűnt azzal, hogy önálló munkára törekedett a csapatoknál. Állhatatosan kérte, hogy küldjék az arcvonalra és nemsokára Észak-Kaukázusba utazott, ahol a hadseregparancsnok előterjesztésére az egyik lovashadosztály parancsnokává nevezték ki. A háborúban nem sokszor volt alkalmunk találkozni, de jól ismertem a róla alkotott véleményeket és ezek mindig a legjobbak voltak. A. A. Grecsko hamarosan hadseregparancsnok lett, majd utána frontparancsnok-helyettes, és a háborút – kérésére – ismét az 1. gárdahadsereg parancsnokaként fejezte be. A. A. Grecsko nagy harci tapasztalatokkal rendelkezik és már a háború alatt tehetséges hadvezérnek tartották. Kiváló hadvezéri tulajdonságai különösen ragyogóan megnyilvánultak a háború utáni években, a honvédelmi miniszter első helyettesi, majd honvédelmi miniszteri beosztásában . . .

Ugyancsak március 4-én a front parancsnokának rendelték alá V. M. Badanov altábornagy 4. harckocsi-hadseregét és P. Sz. Ribalko vezérezredes 3. gárda-harckocsihadseregét.

Csapataink a támadás első két napján, tekintve az ellenség ellenállását, az áttörést 180 km-re szélesítették ki és 25–30 km-t nyomultak előre, felszabadították Izjaszlavlot és Jampolt. Március 7-én betörték Volocsinszkba és átvágták a Lvov–ogyesszai vasútvonalat. Ezzel a Proszkurov és Vinnyica körzetében harcoló fasiszta csapatokat elvágták a tarnopoli csoportosításról. Ugyanezen a napon az arcvonal szovjet főcsoportosítása elérte a Tarnopolba, március 10-én a Proszkurovba vezető utakat, J. P. Zsuravljov altábornagy 18. had-

serege pedig, amely március 5-én kezdte meg támadását, Hmelnjiki megközelítési útjait. Március 11-én megkezdte feladatainak a végrehajtását K. Sz. Moszkalenko vezérezredes 38. hadserege, amelyet egészen a háború végéig vezetett. Kirill Szemjonovics Moszkalenko gyakorlati tapasztalatai, tudása, határozottsága és szívóssága rendszerint a csapatai előtt álló feladatok végrehajtását eredményezte. Hadvezéri tehetsége a legteljesebben akkor mutatkozott meg, amikor a 38. hadsereg parancsnoka volt. Ez a hadsereg diadalmasan harcolt Ukrajna, Lengyelország és Csehszlovákia felszabadításáért. Ezért nem véletlen ennek a parancsnoknak a további szolgálati pályafutása, aki a háború után a fővárosi körzet légvédelmének, majd a moszkvai katonai körzetnek a parancsnoka, a hadászati rakétacsoportok parancsnoka, majd a Szovjetunió honvédelmi miniszterének helyettese lett...

Az ellenség a Proszkurovnál, Kamenyec-Podolszknál és Vinnyicánál alakított, kilenc páncélos és hat gyalogos hadosztályból álló csoportosításának az ellencsapásaival (több páncélos hadosztályt Umany körzetéből dobtak át ide) igyekezett minden áron feltartóztatni a szovjet csapatok további előretörését és visszaszerezni a Volocsiszk alatt elvesztett vasútvonal szakaszt. A Tarnopol–Volocsiszk–Proszkurov terepszakaszon március 11-e és 19-e között heves harcok kezdődtek. Ezek az ellenlökések azonban csak néhány napra állították meg támadásunkat. Az 1. Ukrán Front csapásmérő csoportosításának a megerősítésére Volocsiszkhöz átdobtuk M. J. Katukov altábornagy 1. harckocsi-hadseregét, a 60. hadsereg és az 1. gárdahadsereg pedig a front tartalékából több lövészadosztályt kapott. A front csapásmérő csoportosítása március 21-én ismét megkezdte támadását.

Március 5-én megindította támadását a 2. Ukrán Front. A fronttal mintegy 20 ellenséges hadosztály állt szemben, és csapásmérő csoportosítása a (27. és az 52. hadsereg, a 4. összefegyvernemi gárdahadsereg, a 2. hadsereg, az 5. gárdahadsereg és a 6. harckocsi-hadsereg az 5. légi hadsereg sikeres támogatásával) már az első napon áttörte az ellenség védelmét az umanyi irányban. Március 10-én a harckocsizók felszabadították Umant és Hrisztyinovka nagy vasúti csomópontot. A balszárny 5. hadsereg és a 7. gárdahadsereg március 8-án kezdve meg támadását, szintén sikeresen tevékenykedett és

Novo-Ukrainka, Pervomajszk felé nyomult előre. A 2. Ukrán Front igyekezett mihamarabb elérni a Déli-Bugot. Értesüléseink szerint a fasiszták abban reménykedtek, hogy ott majd megvetik lábukat, ámde ez nem sikerült nekik. A harckocsizók és a gyalogosok meglepetésszerű heves csapással, a rossz útviszonyok között március 11-én több mint 30 km-t haladva előre, a Déli-Bug bal parján rohammal elfoglalták Dzsulinkát és Gajvoront.

A 3. Ukrán Front március 6-án kezdte meg támadását a 6. német és a 3. román hadsereg ellen. E két hadsereg 34 hadosztályból állt, köztük négy páncélos és egy gépesített hadosztály. A front a főcsapást Krivoj Rogtól délre Novij Bug ellen mérte, s az volt a feladata, hogy áttörje a 6. német hadsereg arcvonalát, utána pedig a gyorscsapatokat délnek fordítva a Nyikolajevtől keletre harcoló ellenséges csapatokat hátba támadja. A csapás a főszerepet a 46. hadsereg, a 8. gárdahadsereg és Plijev lovas-gépesített csoportja játszotta. A front többi hadserege kisegítő csapásokat mért, mindegyik a maga szakaszán. Csapataink a főcsapás irányában már a támadás első napján áttörték az ellenség védelmi arcvonalát. Estére a résbe bevonult Plijev lovas-gépesített csoportja, amely merész és aktív tevékenységével már március 8-án elfoglalta Novij Bugot és átvágta a dolinszkaja-nyikolajevi vasútvonalat. Innen hátba támadta a Bereznyegovatoje és Sznyigirjovka felé visszavonuló ellenséget.

Ezekben a napokban a legfelsőbb főparancsnoknak küldött jelentéseimben kiemeltem ennek a csoportnak, Csujkov 8. gárdahadseregének és Glagoljev 46. hadseregének a sikeres tevékenységét.⁷⁴ A 4. Ukrán Front csapatairól szóló jelentésekben megemlítettem a Szivason való átkelés előkészítését és végrehajtását. Nemsokára Plijev csoportjának a tevékenysége dél felé irányult, hogy megakadályozza az ellenség Nyikolajev felé való visszavonulását. A csoport nyomában Malejevkan keresztül ugyanoda igyekeztek a 8. hadsereg gárdistái is, Bereznyegovatojéra mérve a csapást.

Most fontos volt az, hogy az Ukrajnában kialakult helyzet helyes értékelése alapján sürgősen módosítsuk az eredeti tervet. És a főhadiszállás, az arcvonal helyzetének változásaira okosan és rugalmasan reagálva meg is tette a szükséges intézkedéseket. Ezekről március 9-én és 10-én hosszú ideig tárgyaltunk Sztálinnal, Zsukovval, Konyevval és Malinovszkijjal.

A következő döntés született: az 1. Ukrán Front Lvov, Peremisl (Przemysl) irányában támad és jobbszárnya a Nyugati-Bugnál előrenyomul a szovjet államhatárig. Ezzel a front számára a délnyugati irány szigorúan nyugati irányná változott és Ukrájn nyugati területeinek a felszabadítására irányult; az eseményeket távlatban szemlélve a harctevékenységnek át kellett tevődnie Dél-Lengyelország területére. A Lvovi irány megerősítése végett sürgősen kiegészítettük a 3. gárda-harckocsihadsereget. Az 1. Ukrán Front támadásának a kezdetét március 20–21-re terveztük. A front balszárnyának ez alatt az idő alatt Bukovinát kellett felszabadítania. A 2. Ukrán Front azt a feladatot kapta, hogy az ellenségnek ne engedje meg a védelem megszervezését, hanem nyomuljon előre Észak-Moldaviába, vagyis továbbra is délnyugat felé. Közben a csapásmérő csoportosítás jobb felől, Mogiljov-Podolszkijon és Jampolon keresztül eléri a Dnyesztert, a balszárny pedig – a kirovográdi vasútvonal mentén – Ribnyicát, ahonnan éles fordulatot vesz déli irányban, Kisinyov felé. Egészen véve a 2. Ukrán Front a Prut folyó mentén éri el a határt. A 3. Ukrán Front menetből felszabadítja Nyikolajevet és Herszont, majd utána a Fekete-tenger partjával párhuzamosan haladva Tyiraszpolt és Ogyesszát, és Dél-Moldavián át az Al-Dunánál eléri az államhatárt. Annak a megakadályozása végett, hogy a német „Közép” hadseregcsoporthoz ne segíthessen déli szomszédjának, a 2. Belorusz Front már a közeli napokban támadást indít Kovel és Breszt ellen.

Az 1. Ukrán Front csapatai a kitűzött időpontban ismét megkezdték támadásukat. A. H. Babadzsanjan ezredes 20. gárda gépesített dandára már március 24-én elérte a Dnyesztert Zalecsikovinál, amiért a parancsnok megkapta a Szovjetunió Hőse címet. A front csapatai megkezdtek az átkelést a folyón. Március 29-én felszabadult Csernovci, amiben nagy szerepe volt I. N. Bojko alezredes 64. gárda-harckocsidandárának – a parancsnok most másodízben is megkapta a Szovjetunió Hőse címet. A front csapatai olyan helyeken harcoltak, amelyeket még 1916-ból jól ismertem, amikor a 103. gyalogos hadosztálynál szolgáltam. Mennyi minden változott ez alatt a negyed évszázad alatt! Mások lettek a csapatok, más a támadás üteme és maga az általános politikai célkitűzés is.

Ilyen gyorsan nyomultak előre az 1. Ukrán Front közepének és

balszárnyának a csapatai, s Zsmerinkán és Kamenyec-Podolszkijon keresztül elérték a Dnyesztert. Velük vállvetve harcoltak a 2. Ukrán Front csapatai. Mogiljov-Podolszkij elfoglalása után átkeltek a Dnyeszteren és a Prutnál elérték az államhatárt. A német csapatok hiába próbáltak Romániába menekülni. Csak a Sztanyiszlavhoz átdobott 1. magyar hadsereg és a Franciaországból, Hollandiából és Dániából oda szállított német csapatok mentették meg őket a teljes megsemmisüléstől.

Ezalatt a 2. Ukrán Front elérte Iaşit. Hihetetlen gyorsasággal tört előre azokban a napokban. Úgy tűnt, mintha a Déli-Bugtól a Dnyeszter és a Prut felé akadályt nem ismerő, feltartóztathatatlan lavina hömpölyögne. A 3. Ukrán front is fokozta előrenyomulásának az ütemét. Balszárny csapatai március 13-án betörték Herszonba, Nyikolajev felé törtek előre és északnak fordultak. Ezzel elvágták a 6. német hadsereg visszavonulását a tenger felé. A jobbszárny csapatok a balszárny csapatokkal szemben nyomultak előre és bezárták a bekerítést. Az Alsó-Ingulec partján a németek újabb vereséget szenvedtek, több mint 25 000 halottjuk és sok harceszközük maradt a csatatéren; csapataink 7500 foglyot ejtettek. A bereznegovatoje-sznyiigirjovkai hadműveletben különösen kitűnt K. V. Szviridov altábornagy 2. gárda gépesített hadteste. Március 18-án a következő táviratot küldtem neki: „Köszönöm a kitűnő munkát. Szavát megtartotta és az beigazolódott. További sikereket kívánok. A front haditanácsával együtt magas kormánykitüntetésre fogjuk önt felterjeszteni. Mihamarabb kergessék ki az átkozott fasisztákat Nyikolajevből.”

A távirat szövege némi magyarázatot igényel. 1943. december 21-én a 2. gárdahadsereg haditanácsa, amelynek állományába ez a gépesített hadtest tartozott, leváltotta Szviridovot a hadtestparancsnoki beosztásból és egy paranccsal együtt a 4. Ukrán Front haditanácsához küldte. Szviridovot korábbról, az arcvonalról ismertem, különösen a sztálingrádi csatából és a Donyec-medencében vívott harcokból. Tolbuhinnal együtt megmagyaráztuk Zaharov hadseregparancsnoknak, hogy hadtestparancsnokot kinevezni és leváltani csak a honvédelmi népbiztosnak van joga, és Szviridov leváltásával a hadsereg haditanácsa túllépte hatáskörét. Mielőtt ezt a kérdést a honvédelmi népbizos elé terjesztettük volna, elküldtük megbízot-

tainkat a hadsereghez és a hadtesthez azzal, hogy a helyszínen gondosan járjanak utána, mi az igazság a parancsban foglaltak körül. Szviridovot pedig egyelőre visszahelyeztük a hadtesthez. A kivizsgálásból kiderült, nem volt komoly ok leváltására. Mi akkor beszélgettünk Szviridovval, aki biztosított bennünket, hogy minden erejét, tudását és tapasztalatát latba veti, csak hogy megfeleljen az előlegezett bizalomnak. És meg is tartotta szavát. Tolbuhinnal együtt örülünk ennek, bizonyára legalább annyira, mint maga Szviridov.

Március 19-én Malinovszkijjal közösen részletes jelentést küldtünk a Legfelsőbb Főparancsnok Főhadiszállásának a 3. Ukrán Front további hadműveleteire vonatkozó elképzeléseinkről. A főcsapást a négy jobbszárny-hadsereggel (38 lövész- és két tüzérhadosztály, Plijev csoportja és a 23. harckocsihadtest) szándékoztunk mérni Voznyeszenszk, Novaja Ogyessza, Tyirazszpol és Razgyelnaja irányában, Ogyessza városát északnyugat felől átkarolva. Plijev csoportjára az a feladat várt, hogy 200 harckocsijával benyomuljon az áttörésbe és a sikert a 46. hadsereggel és a 8. gárdahadsereggel együttműködve Razgyelnaján keresztül kifejlessze Ogyessza felé. A motorkerékpáros csoporttal megerősített 23. harckocsihadtestet pedig (azzal a feltétellel, hogy addigra a front mind a 360 harckocsit megkapja, amelyeket a főhadiszállás már útbaindított) a 37. hadsereggel szorosan együttműködve Voznyeszenszk, Cerbrikovo és Tyirazszpol ellen szándékoztunk irányítani. A kisegítő csapást a 6. hadseregnek és az 5. csapásmérő hadseregnek kellett mérnie Nyikolajev, Nyecsajannoje, Ogyessza általános irányban. Egyidejűleg kértük a főhadiszállást, küldjön a frontnak tüzérségi vontatókat, harckocsikat és vadászrepülőgépeket, és gyorsabb ütemben a személyi álmányt a csapatok feltöltésére.

A legfelsőbb főparancsnok március 20-ra virradó éjjel telefonon közölte velem, hogy a főhadiszállás jóváhagyta elképzeléseinket, s a harckocsik és a vontatók nemsokára megérkeznek. A személyi álmány feltöltésére azonban, mondta, most nincs lehetőség. Mellesleg, a szakadatlan esőzés újból véglegesen használhatatlanná tette az amúgy is rossz földutakat. A csapatok ellátásához szükséges dolgok szállítását ismét csak traktorok és terepjárók segítségével tudjuk biztosítani. Emiatt a front kénytelen volt március 26-ra halasztani a támadás megkezdését. Észak felől az ellenséges csapatokat a

Dnyeszter és az ogyesszai limánok közti területen keresztül kergetve a 2. Ukrán Front csapatai haladtak. Most igen fontos volt, hogy minél hamarabb elfoglaljuk Nyikolajevet és megtegyük az Ogyesszáig hátralevő 120 km-t. A 3. Ukrán Front március 26–27-én heves harcokat vívott Nyikolajev városáért és kikötőjéért, átkelt a Déli-Bugon és hídfőt létesített a folyó jobb partján. Három hadseregünk (V. D. Cvetajev vezérezredesé, A. A. Grecskin altábornagyé és I. T. Slein altábornagyé) különböző oldalról rohamozta az ellenséges védelmet, mindaddig, amíg egy éjszakai rohammal egész Nyikolajevet meg nem tisztítottuk az ellenségtől.

Gagen altábornagy és Sarohin altábornagy hadseregének csapatai a Bolsoj Kujalnyik folyó felé nyomultak előre. A 23. harckocsihadtest és Plijev lovas-gépesített csoportja elfoglalta megindulási helyzetét, készen arra, hogy Razgyelnaján keresztül megrohanja Tyrasz-polt. A 3. Ukrán Fronttól a kubáni lovashadtesttel együtt mintegy 430 harckocsit és rohamlöveget csoportosítottunk át ide, hogy megakadályozzuk az ellenség visszavonulását a Déli-Bugtól a Dnyeszteren túlra.

Ragadós, majdnem tengelyig érő sárban gázoltunk. Nem volt elég ember, a lőszer is fogytán volt. A támadás azonban megállás nélkül haladt előre. Az 5. csapásmérő hadsereg március 30-án elfoglalta Ocsakovot és a dnyeper-bugi limán torkolatában levő „Krasznij majak” erődöt. Az újból meginduló esőzés nem tudta megakadályozni gyorscsapataink sikeres tevékenységét. A O. Ahmanovnak az összefegyvernemi hadseregek előtt tevékenykedő 23. harckocsihadosztálya március 31-én már Zsovtnyánál és Cebrikovónál harcolt az ellenséges harckocsikkal. Ettől délre Plijev csoportjának a csapatai Berezovka elfoglalása után folytatták előrenyomulásukat Razgyelnaja és a Kucsurgan völgye felé. Ott súlyos veszteség érte őket: elesett a 4. gárda gépesített hadtest bátor és tapasztalt parancsnoka, T. I. Tanaszcsisin altábornagy, egyike azoknak, akik aktívan részt vettek a Don-vidék és Ukrajna felszabadításában. A gárdisták erre Razgyelnaja elfoglalásával válaszoltak. Észak és kelet felől Glagoljev, Csujkov, Slein és Cvetajev csapatai támadták Ogyesszát. A levegőből Szugyec vezérezredes 17. légi hadseregének a repülőgépei fedezték és támogatták őket. Gyakorlatilag majdnem az egész 3. Ukrán Front Ogyessza felszabadításáért harcolt.

Április 9-én az 5. csapásmérő hadsereg csapatai hatoltak be elsőnek a városba. Ogyessza körzetében rengeteg hadianyagot zsákmányoltunk. A Vigodi állomástól a városig terjedő pályaszakasz tele volt harceszközökkel és felszereléssel megrakott szerelvényekkel. A következő három nap alatt Ogyessza és Tyiraszpol teljesen felszabadult, s közben sikerült a Dnyeszteren néhány átkelőhelyet és gátat elfoglalnunk. Az ország ünnepelte a 3. Ukrán Front sikerét. A harcosok ezreit tüntették ki magas kormánykitüntetésekkel.

Április 10-e, amikor Ogyessza a német-román fasiszták kiűzését ünnepelte, kétszeresen is emlékezetes számomra. Ezen a napon értesültem róla, hogy a „Győzelem”-renddel tüntettek ki. Másodiknak kaptam meg ezt a kitüntetést, az első kitüntetett Georgij Konsztantyinovics Zsukov volt. A kitüntetési okmányban a következő szöveg állt: „A Legfelsőbb Főparancsnokság feladatainak hozzáértő végrehajtásáért, azoknak a nagyszabású hadműveleteknek az irányításáért, amelyek eredményeképpen kimagasló sikereket értünk el a német fasiszta hódítók szétzúzásában.”

Még a Legfelsőbb Tanács Elnöksége rendeletének a nyilvánosságra hozatala előtt elsőnek Sztálin gratulált telefonon. Azt mondta, hogy a kitüntetést nemcsak a Donyec-medence és Ukrajna felszabadításáért, hanem a Krím küszöbönálló felszabadításáért is kapom, amire most a fő figyelmemet kell fordítanom, egyúttal a 3. Ukrán Frontról sem feledkezve meg. Igen meghatott Saposnyikov távirata, aki akkoriban súlyos beteg volt. „Kedves Borisz Mihajlovics! Köszönöm gratulációját – írtam neki válaszomban. – Az, hogy én sikeresen végrehajtottam a legfelsőbb főparancsnokság által adott feladatokat és a rendkívül magas kitüntetésem is jelentős mértékben annak az eredménye, hogy hosszú éveken át dolgoztam az Ön közvetlen vezetése alatt. Szívből kívánok Önnek jó egészséget. Az Önnek hálás A. Vaszilevszkij.”⁷⁵

Április 11-re virradó éjjel a 3. Ukrán Front parancsnokságával (Malinovszkijjal, Zseltovvval, Korzsenyeviccsel) átgondoltuk azt, hogy miként fogjuk végrehajtani azokat a feladatokat, amelyeket a főhadiszállás adott a frontnak – azokat a hadműveleteket, amelyek eredményeként csapataink a Prut és a Duna mentén el fogják érni az államhatárt. Úgy határoztunk, hogy a főcsapást a jobbszárny-hadseregekkel – az 57., 37. és a 6. hadsereggel, az 5. csapásmérő

hadsereggel, valamint a 46. hadsereggel (41 hadosztály, megerősítve két tüzérhadosztállyal, továbbá a Főparancsnoksági Tartalék ágyús és tarackos tüzérezredeivel, valamint páncéltörő, aknavető és műszaki dandárokkal és repülőerőkkel) Tyiraszpoltól Kagul általános irányba mérjük. Plijev csoportját a siker kifejllesztésére szándékoztunk bevetni a főcsapás irányában Komrat ellen és tovább dél és délnyugat felé, az ellenség fő visszavonulási útjain. A 8. gárdahadsereg, miután Beljajevkánál és Akkermannál átkelt a Dnyeszteren, kisegítő csapást mér a Fekete-tenger partja mentén Tatarbunar felé és Vilkovnál eléri a Dunát. A Dnyeszteren való átkelést április 18–20-án kezdi meg. Ezalatt az 57., 37. és a 46. hadsereg erői kiszélesítik a folyó jobb partján levő hídfőt.

Április 11-én kora hajnalban a 4. Ukrán Fronthoz repültem. A front április 8-án kezdte meg a krími támadó hadműveletet, amelyről majd a következő fejezetben fogok beszélni. Április 13-ra virradó éjjel Tolbuhin törzsétől jelentettem a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy sikeresen megkezdtuk a krími hadműveletet. Ő felhívta a figyelmemet arra, hogy Malinovszkij tűrhetetlenül késlekedik: még mindig nem semmisítette meg az ellenségnek a Dnyeszter bal partján levő csoportosítását, amelyet a 8. hadsereg Ovigyiolpol mellett a dnyeszteri limánhoz szorított, és megparancsolta, hogy sürgősen intézkedjék. Malinovszkij megígérte, hogy gyorsan teljesíteni fogja a legfelsőbb főparancsnok általam közvetített parancsát. Megegyeztünk abban, hogy a 8. gárdahadsereg megerősítésére igénybe vesszük az 5. csapásmérő hadsereg erőinek egy részét, a 4. gárdahadtest 9. és 30. lovashadosztályát pedig, amelyeket a front az elhúzó harcok során gyalogosan vetett be, azonnal kivonjuk a harcból és a közeli napokban pihenőbe rendeljük.

Ugyanezen az éjszakán Antonov tábornok azt jelentette, hogy a főhadiszállás a 3. Ukrán Front haditanácsától a hadműveletek folytatására vonatkozóan javaslatokat kapott, amelyek célja a Prut és a Duna elérése, és a legfelsőbb főparancsnok kérte, hogy azonnal közöljem, mi az én véleményem róluk. Én azt feleltem, hogy ezeknek a javaslatoknak a kidolgozásában magam is közvetlenül részt vettem. A hadművelet megkezdésének időpontja – április 18–20. – attól függ, hogy az új irányokban mikor kerülnek bevetésre a 6. hadsereg

és az 5. csapásmérő hadsereg főerői. Addig a hadművelet a meglevő erőkkel folyik. Kértem, hogy vizsgálja meg és hagyja jóvá ezt a tervet. Ez meg is történt. Ezekben a napokban – a 3. Ukrán Front parancsnokságával egyeztetve – a főhadiszállásnak előterjesztést tettem, amelyben kértem, hogy Issza Alekszandrovic Plijev altábornagyot, a kubáni 4. gárda-lovashadtest parancsnokát azért, amikért az ogyesszai hadműveletben kiválóan vezette a gyorscsoport csapatait, tüntessék ki a Szovjetunió Hőse címmel. I. A. Plijev április 16-án megkapta ezt a magas kitüntetést, amihez őszintén gratuláltam neki.

Az 1., 2., 3. és a 4. Ukrán Front nagyszabású támadása, amely 1943. december végén kezdődött, 1944. április közepén nemcsak azzal ért véget, hogy a Jobbparti Ukrajna felszabadult, hanem a szovjet–német arcvonal több szakaszán a harctevékenység a Szovjetunió határain túlra is áttevődött. Zsukov csapatai, miután szétverték a 4. német páncélos hadsereget és a 2. Ukrán Fronttal közösen az 1. páncélos hadsereget is, Koveltól és Broditól keletre, továbbá Tarnopoltól és Kolomijától nyugatra megvetették lábukat, bal szárnyuk a Szerettől nyugatra volt. Az ellenség 1. és 4. páncélos hadserege a Jobbparti Ukrajnáért vívott harcok során óriási veszteségeket szenvedett: legalább 200 000 katonája és tisztje meghalt vagy megsebesült, elvesztett több mint 2000 harckocsit és rohamlöveget, több mint 4500 löveget, több mint 53 000 gépkocsit és vontatót, mintegy 1000 páncélgépkocsit és páncélozott szállító harcjárművet. Konyev csapatai, miután szétzúzták a 8. német hadsereg főerőit, megsemmisítettek 60 000 katonát és tisztet, mintegy 20 000 foglyot ejtettek és nagy mennyiségű haditechnikát, hadianyagot zsákmányoltak, még március végén elérték az államhatárt a Prut mentén, majd átkeltek a folyón, Románia területére léptek és elfoglalták Botoşani, Rădăuţi, Paşcani városokat és rajtuk kívül még számos helységet. Miután csapataink Románia területére léptek, erősödött a román népnek a hitleristák és az Antonescu-rendszer elleni harca és rendkívül hanyatlott a román csapatok erkölcsi szelleme. A román nép felszabadítóiként üdvözölte a szovjet csapatokat. Nagy szerepe volt a szovjet kormány 1944. április 2-i nyilatkozatának, amelyben kijelentette, hogy a Szovjetunió nem tekinti céljának a román terület

valamely részének a megszerzését, nincs szándékában a Romániában fennálló társadalmi rend megváltoztatása, a szovjet csapatok bevonulását Romániába kizárólag a katonai szükség és az ellenséges csapatok folytatódó ellenállása diktálja.

A 3. Ukrán Front csapatai a 6. német és a 3. román hadseregre súlyos vereséget mértek. Egyedül a Dnyeper és a Déli-Bug között az ellenség kilenc gyalogos és egy páncélos hadosztályát zúzták szét. Súlyos veszteséget szenvedett és elvesztette harcképességét további 20 gyalogos, páncélos és gépesített hadosztály. A foglyok vallomása és a német levéltárak adatai alapján az ellenség itt halottakban és sebesültekben 51 000 katonát és tisztet veszített. Április 14-re a 3. Ukrán Front csapatai a Dnyeszter egész bal partját felszabadították, Tyiraszpoltól a Fekete-tengerig.

Csapataink menetből átkeltek a Dnyeszteren és hídfőt létesítettek nyugati partján. A Vörös Hadseregnek a Jobbparti Ukrajna és Ukrajna nyugati területeinek a felszabadítása közben a fasiszta hordák elleni harcban óriási segítséget nyújtottak a partizánok. Osztágaikban több mint 70 000 ember harcolt. A csapatokkal együttműködve felrobbantották a vasúti szerelvényeket; hátba támadták az ellenséget; elfoglaltak és a reguláris csapatok megérkezéséig tartottak egyes helységeket, hidakat, átkelőhelyeket, hírközlő vonalakat és központokat; az ellenséges parancsnokság számára megnehezítették a csapatvezetést; megakadályozták azt, hogy sok ezer szovjet embert fasiszta rabságba hurcoljanak.

E nagyszerű győzelmek eredményeképpen, amelyeket kiegészítettek a szovjet–német arcvonal közepén és északnyugati szakaszán elért sikereink is, a hadászati helyzet még kedvezőbben alakult számunkra. Többek között az a körülmény, hogy a szovjet csapatok elérték az államhatárt és a harctevékenység áttevődött Románia területére, kedvező feltételeket teremtett ahhoz, hogy csapataink megsemmisítsék a 17. német hadseregnek a Krím-félszigeten elszigetelt magasabbegységeit. Ezt a legfelsőbb főparancsnokság 1944 tavaszának fő feladataként a 4. Ukrán Frontra, az Önálló Tengeremelléki Hadseregre és a Fekete-tengeri Flottára bízta. Ezenkívül csapataink annak eredményeképpen, hogy 1944 elején a szovjet–német arcvonalon szétzúzták az ellenség hadászati szárny-csoportosításait, olyan

terepszakaszt foglalhattak el, amelyek kedvezőbb feltételeket biztosítottak számunkra ahhoz, hogy csapásokat mérjenek az ellenség leg-erősebb csoportosítására, amely a középén tevékenykedett és a Németországba vezető fő útvonalakat fedezte. Ezt a feladatot a legfelsőbb főparancsnokság már 1944 második felében tűzte csapataink elé, azzal, hogy a harci tevékenységet továbbfejlesztve, a Szovjetunió határain túl fejezzék be a német fasiszta erők szétzúzását. A győzelmeink folytán kialakult katonapolitikai és hadászati helyzet semmi kétséget sem hagyott az iránt, hogy a hitleri Németország közeledik az elkerülhetetlen csődhez, és hogy a Szovjetunió egyedül, saját erejéből is képes befejezni szétzúzását és felszabadítani egész Európát. Ez volt az, ami szövetségeseinket 1944 júniusában arra kényszerítette, hogy végre „siessenek” Európában a második front megnyitásával.

AZ ELLENSÉG KRÍMI CSOPORTOSÍTÁSÁNAK A SZÉTZÚZÁSA

FELKÉSZÜLÉS A KRÍMI HADMŰVELETRE. –

„MINDEN MAGASLATOT MEG KELL ROHAMOZNI.” –
TALÁLKOZÁSOK K. J. VOROSILOVVAL. – GYORS ÁTTÖRÉS.
– SZEVASZTOPOL ALATT VAGYUNK. – ÁLTALÁNOS
ROHAM. – A KRÍM SZABAD

Gyakorlati feladatként napirendre került a Krím felszabadítása. E hadművelet alatt továbbra is megmaradtam a vezérkar főnökének és egyidejűleg a 3. és a 4. Ukrán Front csapatainak a tevékenységét hangoltam össze. A főhadiszállás minden képviselője rendszerint két-három frontot irányított. A csapatvezetésnek ez a formája – a főhadiszállás képviselői útján –, akik közvetlenül a hadműveleti területen tartózkodnak, bevált. Természetesen, előfordult az, hogy néha sikertelenül látták el kötelességüket. Már említettem, hogy a legfelsőbb főparancsnok milyen szigorúan ítélte meg L. Z. Mehlisz krími tevékenységét két évvel ezelőtt, amikor Kercsnél kudarcot vallottunk. Ámde a főhadiszállás képviselői rendszerint igen eredményesen működtek. Ily módon az Állami Honvédelmi Bizottság és a főhadiszállás nem kételkedett magának az intézménynek a célszerűségében, csupán arról volt szó, hogy az illető mennyire készült fel a főhadiszállástól kapott feladatok végrehajtására.

Külön szeretnék foglalkozni a krími hadművelettel, mivel azt – véleményem szerint – nem tárgyalta kellőképp az irodalom. Ráadásul már nem él olyan sok volt felelős katonai vezető, aki részletebben tudna beszélni róla. Elköltözött az élők sorából F. I. Tolbuhin, a Szovjetunió marsallja, a 4. Ukrán Front parancsnoka, akinek a csapatai a fő szerepet játszották a Krím felszabadításában; úgyszintén Sz. Sz. Birjuzov altábornagy, a front törzsfőnöke, M. M. Pronyin altábornagy, a front politikai csoportfőnöke, Sz. A. Krasznopjevcev vezérőrnagy, tüzérfőnök, aki állandóan a tüzércsapatok harcrendjében tartózkodott, a hadműveletben részt vett hadseregek pa-

rancsnokai: A. I. Jerjomenko, a Szovjetunió marsallja, az Önálló Tengermelléki Hadsereg parancsnoka, G. F. Zaharov altábornagy, a 2. gárdahadsereg parancsnoka, J. G. Krejzer altábornagy, az 51. hadsereg parancsnoka, T. T. Hrjukin, a 8. légi hadsereg parancsnoka, F. Sz. Ivanov, a Fekete-tengeri Flotta parancsnoka, aki hajózáanfűtőből lett tengernagy és Oktyabrszkij néven ismerték, s az 1941–1942. években Ogyessza és Szevasztopol dicső védelmének egyik vezetője volt. Nincs már közöttünk a feledhetetlen Kliment Jefremovics Vorosilov, a Szovjetunió marsallja sem, aki 1944-ben a krími hadművelet idején a főhadiszállás képviselője volt . . .

A Krim igen nagy katonapolitikai és hadászati jelentősége indokolja, hogy majdnem az egész Nagy Honvédő Háború alatt miért harcoltak érte olyan elkeseredetten. Az ellenség körömszakadtáig védte. A Krim birtokában a hitleristák állandóan veszélyeztethették a Fekete-tenger partvidékét és befolyást gyakorolhattak Románia, Bulgária és Törökország politikájára. A Krim egyúttal felvonulási területül szolgált a fasiszták számára, ahonnan betörhettek a szovjet Kaukázus területére és megszilárdíthatták vele az egész arcvonal déli szárnyát. Mint ismeretes, 1941 novemberében kénytelenek voltunk a Krím nagy részét feladni. Ámde Szevasztopolért, a fekete-tengeri hadiflotta fő támaszpontjáért tovább folyt a harc. Szevasztopol, amelyhez a haza történetének oly sok dicső fejezete fűződik, a szárazföldtől és nagyrészt a tenger felől is elzárva, harci hagyományaihoz híven, nyolc hónapon át hőiesen harcolt a sokszoros túlerőben levő ellenség ellen. És a Tengermelléki Hadsereg csapatai meg a Fekete-tengeri Flotta hajói csak 1942 júliusában, a legfelsőbb főparancsnok parancsára adták fel Szevasztopolt. Harcosaink becsülettel teljesítették a rájuk bízott feladatot. A Szevasztopolért vívott heves harcok során a fasiszták halottakban és sebesültekben mintegy 300 000 embert, ezenkívül sok fegyvert és hadianyagot vesztek. Ennek következtében a 11. német hadsereg csapatai annyira meggyengültek, hogy 1942 őszéig nem tudták bevetni őket más arcvonal-szakaszokon.

Szevasztopol és az egész Krím elvesztésével a szovjet–német arcvonal déli szakaszán és a Fekete-tenger medencéjében erősen rosszabbodott csapataink hadászati helyzete. Az a veszély fenyegetett, hogy az ellenség most elfoglalja a Kaukázust, és támadó hadműve-

leteket indíthatott, amelyek közvetlen célja a Volga alsó folyásához való előrenyomulás volt.

Mindez okvetlenül hatással volt Törökország, a királyi Románia és a cári Bulgária uralkodó köreinek a magatartására. Ámde egy év elteltével a helyzet gyökeresen megváltozott. 1943 októberében, amikor a Déli Front készült arra, hogy a Molocsnaja folyónál áttörje a „Keleti Falat”, amely észak felől a Krím megközelítési útjait fedezte, és I. J. Petrov vezérezredes Észak-kaukázusi Frontja a Fekete-tengeri Flottával és az Azovi Katonai Flottillával együttműködve a Tamany-félszigetet megtisztította az ellenségtől és ismét elérte a Kercsi-szorost, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolta e frontok haditanácsainak, hogy hajtsanak végre deszanthadműveletet és létesítsenek hídfőt a Kercs-félszigeten. A hitlerista hadvezetés abban az időben a 17. német hadseregre bízta a Krím védelmét, amely – mivel előzőleg Novorosszijszknál és a Tamany-félszigeten súlyos vereséget szenvedett a szovjet csapatoktól – kénytelen volt a félszigetre visszavonulni.

A Fekete-tengeri Flotta hajói, miután november 1-én megkezdték a deszanthadműveletet, két nap múlva a Kercs-félszigeten partra tették K. Sz. Melnyik altábornagy 56. hadseregének első lépcsőjét. A deszantnak, az ellenség szívós ellenállását leküzdve, sikerült elfoglalnia néhány támaszpontot és Kercstől északkeletre egy 10 km széles és 6 km mély hídfőt létesítenie. A hídfő kiszélesítéséért szívós harcok kezdődtek.

1943. november 15-én a főhadiszállás az Észak-kaukázusi Frontot Önálló Tenger melléki Hadsereggé szervezte át. K. A. Versinyin vezérezredes 4. légi hadseregét meghagyták ebben az irányban. I. J. Petrovot a hadsereg parancsnoki beosztásában A. I. Jerjomenko, majd a krími hadművelet idején K. Sz. Melnyik váltotta fel. Ennek a hadseregnek a parancsnokságát, amely április 18-án beolvadt a 4. Ukrán Front állományába, az 58. hadsereg bázisán alakították meg és megerősítették a volt Észak-kaukázusi Front erőiből, a 18. hadsereget pedig, amely két lövészhadtestből állt, feltöltés végett a főhadiszállás tartalékába helyezték. A főhadiszállás Vorosilovot, a Szovjetunió marsallját küldte ki, hogy segítsen az Önálló Tenger melléki Hadsereg parancsnokságának. A vezérkar részéről pedig

Sz. M. Styemenko vezérezredes, a Hadműveleti Csoportfőnökség vezetője utazott a helyszínre.

Már a télen heves harcok folytak a kercsi hídfőkért. Az Önálló Tengermelléki Hadsereg 1944. január 15-i jelentésében ezt olvashatjuk: „1. A hadsereg csapatai ma a jobbszárnynon két hadosztállyal és a középén egy hadosztállyal folytatták a támadást. A feladat az volt, hogy elfoglalják az ellenség három erős támpontját, a 136,0, 92,7 magaslatokat és a Bezimjannáját, Bulganaktól 1,5 km-re, keletre. A 128. gárda-lövészhadosztály kézitusáig menő szívós harc után megtörte az ellenség ellenállását és teljesen elfoglalta a 92,7 magaslatot. A magaslaton a lövészárkokban 20 foglyot ejtettünk. Az ellenség, amelynek nincsenek nagy tartalékai, szívósan ellenáll, a magaslatokra támaszkodik, amelyeket erős ellenállási csomópontokká épített ki. A harcok elkecseregtek, a csapatoknak minden magaslatot meg kell ostromolniuk, mivel lehetetlen megkerülni őket, ugyanis mély manővert ilyes keskeny arcvonalon képtelenség végrehajtani a szomszédos magaslatokról jövő erős tűz miatt. 2. Holnap folytatódni fog a támadás abból a célból, hogy a hadsereg jobbszárnya és közepe előtt levő magaslatokat egymás után elfoglaljuk . . .”⁷⁶

A hadsereg parancsnoksága a balszárnynon is aktivizálta a csapatok tevékenységét, hogy az ellenséget az egész arcvonalon lekösse és felmorzsolja erőit. E célból deszantot szándékozott partra tenni közvetlenül a kercsi kikötőben, és a főhadiszállástól engedélyt kért arra, hogy igénybe vehesse a Fekete-tengeri Flotta Novorosszijszkban állomásozó tengerészgyalogos zászlóalját. A főhadiszállás egyetértett ezekkel a javaslatokkal. Ámde az Önálló Tengermelléki Hadsereg szívóssága és kitartása ellenére csapatainak a tevékenysége nem hozta meg a kívánt eredményt, sőt jelentős és indokolatlan veszteségeket szenvedett, ami nyugtalanságot keltett a főhadiszálláson. A legfelsőbb főparancsnok, amikor velem telefonon beszélt, több ízben is elégedetlenkedett az Önálló Tengermelléki Hadsereg harctevékenységeinek a vezetése miatt. Január 27-én Petrovnak és Vorosilovnak direktívát küldött, amelyben ez állt:

„Az Önálló Tengermelléki Hadsereg tevékenységéből kitűnik, hogy a hadsereg fő erőfeszítései most arra irányulnak, hogy súlyos utcai harcok árán elfoglalja Kercs városát. A városban vívott harc nagy emberveszteségekkel jár és megnehezíti a hadsereg rendelkezé-

sére álló megerősítő eszközök – a tüzérség, a sorozatvetők, harckocsik és a repülőgépek – alkalmazását. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása felhívja a figyelmet az Önálló Tengermelléki Hadsereg és az ellenség közti különbségre, ami abban áll, hogy az Önálló Tengermelléki Hadsereg jelentős létszámbeli, tüzérségi, harckocsi és légi fölényben van az ellenséggel szemben. Ha a hadsereg a városban utcai harcokba bonyolódik, el fogja veszteni ezt a fölényét, ahol az ellenség jól megerősítette védelmét, ahol hosszú támadó harcot kell vívni minden utcáért, minden házért, és ahol nincsenek meg a feltételek ahhoz, hogy hatékonyan alkalmazza az összes rendelkezésére álló lefogó eszközt. A főhadiszállás a hadsereg parancsnokságának ezt a taktikáját igen helytelennek tartja, amely csak az ellenségnek előnyös és teljesen kedvezőtlen a mi számunkra.

A főhadiszállás úgy véli, hogy a hadsereg főerőkifejtését arra kell összpontosítani, hogy nyílt harcmezőn tevékenykedjék az ellenség ellen, ahol minden lehetőség megvan a hadsereg összes megerősítő eszközeinek a hatékony alkalmazására. Az olyan fecsegés, hogy nyílt terepen lehetetlenség az ellenség erős védelmének az áttörése, teljesen alaptalan, mert még olyan védelmet is, amilyen a németeké volt Leningrádnál, amely háromszor olyan erős volt, mint a németek kercsi védelme, áttörtünk a hozzáértő vezető segítségével.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolja: 1. A hadsereg csapatainak fő harctevékenységet helyezték át nyílt terepre. 2. A városi harcot korlátozzák olyan tevékenységre, amely csak segíti a hadsereg főerőinek nyílt terepen folytatott harcát. 3. Ezekből az utasításokból kiindulva csoportosítsák át az erőket és legkésőbb 44. I. 28-ig terjesszék fel a további tevékenységükre vonatkozó elképzeléseiket a vezérkarnak.”⁷⁷

Az Önálló Tengermelléki Hadsereg parancsnoksága a bírálatot megfogadva új hadműveletet javasolt és kötelezettséget vállalt arra, hogy azt 10–12 nap múlva megkezdje. A főhadiszállás jóváhagyta ezt a tervet. Ámde ez a hadművelet sem járt lényeges eredménnyel, s ugyanígy a hadseregnek a későbbi próbálkozásai sem, hogy – még mielőtt a 4. Ukrán Front csapatainak a részvételével megkezdődne a fő hadművelet a Krím felszabadítására – a Kercs-félszigetet megtisztítja az ellenségtől. A Kercstől északkeletre létesített hídfőt ápri-

lisban az Önálló Tengeremelléki Hadsereg főerői megindulási terepszakaszként használták fel a fő hadművelet végrehajtásakor.

Most pedig térjünk vissza a 4. Ukrán Front csapataihoz. Amikor 1943 novemberében erőik egy része menetből betört a Perekopi-földszorosra, átkelt a Szivason és hídfőt létesített a földszoros déli partján, I. D. Vasziljev altábornagy 19. harckocsihadtestének harccal sikerült átverekednie magát az ellenség erődein keresztül a Török-sáncra és Armjanszkig előrenyomulnia. Igaz, utána a hitleristáknak, kihasználva azt a körülményt, hogy a harckocsizók elszakadtak a gyalogságtól és a lovasságtól, sikerült rést ütniük védelmében és ideiglenesen elszigetelték a harckocsihadtestet. Ámde Krejzer 51. hadseregének főerői nemsokára átrobogtak Perekopon és egyesültek a bátran harcoló harckocsizókkal. Ezután a harcok egy időre elcsendesedtek.

Azzal, hogy csapataink elérték a Dnyeper alsó folyását, a Perekopi-földszorost, a Szivast és egyidejűleg hídfőt létesítettek a Kercs-félszigeten, az ellenségnek a Krímet védő csoportosítását (a 17. német hadsereget és több román magasabbegységet) elvágták a többi szárazföldi erőtől.

A Krím felszabadítását szolgáló támadó hadművelet tervezésének több szakasza volt. Miután a 4. Ukrán Front csapatainak nem sikerült menetből betörniük a Krím-félsziget belsejébe, a főhadiszállás e front támadó hadművelete megkezdésének szempontjából döntő mozzanatnak tekintette az ellenség nyikopoli csoportosításának szétzúzását és a Dnyeper bal partján Bolsaja Lepetyiha mellett levő hídfőjének a felszámolását. 1944 januárjának első napjaiban a Jobbparti Ukrajna területén kialakult kedvező hadászati helyzetből kiindulva a 3. és a 4. Ukrán Front parancsnokával együtt úgy számítottunk, ha az ellenség el akarja kerülni a teljes megsemmisülést a szovjet-német arcvonal déli szárnyán, kénytelen lesz azonnal megkezdeni csapatainak visszavonását a Dnyeper-kanyarból és a nyikopoli hídfőből, és ugyanígy a Krímből is. Javaslatokat tettem a főhadiszállásnak: januárban vagy február első napjaiban a Dnyeper alsó folyásától nyugatra levő ellenséges csapatok szétzúzásával párhuzamosan a 4. Ukrán Front csapatai indítsanak támadó hadműveletet a Krím felszabadítására. A következő napokban azonban kiderült, hogy prognózisaink nem váltak be: az ellenség nemcsak hogy nem

kezde meg csapatainak a visszavonását, hanem Nyikopol és Krivoj Rog körzetében fokozódott az ellenállása.

Miután ezt a kérdést a főhadiszálláson részletesen megvitattuk, az alábbi következtetésre jutottunk. Tekintettel arra, hogy a Krímért folyó harc igen szívós lesz, s a csapatoktól és a parancsnokságtól nagy erőfeszítéseket és állhatatosságot követel, a krími hadművelet végrehajtásáért tegyük elsősorban a 4. Ukrán Front parancsnokságát felelőssé, és erre az időre minden egyéb feladat végrehajtása alól mentsük fel. Azt is elhatároztuk, e célra két megfelelő állományú hadsereget jelölünk ki a fronttól (az egyik Perekopból, a másik a Szivastól tevékenykedik) és a 19. harckocsihadtestet. Továbbra is úgy terveztük, hogy a 4. Ukrán Front csapataival együtt ebben a hadműveletben részt vesznek majd az Önálló Tengeremelléki Hadsereg, a Fekete-tengeri Flotta, az Azovi Katonai Flottilla csapatai és a krími partizánok.

Eredetileg azt terveztük, hogy a hadműveletet márciusban kezdjük meg, ám a Krím körzetében uralkodó kedvezőtlen időjárás és az Azovi-tengeren dúló heves viharok ezt megakadályozták. Ezért úgy határoztunk, hogy a hadműveletet azután indítjuk meg, miután a szovjet csapatok elérték Ogyesszát, ami okvetlenül megkönnyítette volna a krími felszabadító hadművelet végrehajtását.

Február végén, amikor már a szovjet csapatok felszabadították Krivoj Rogot és elérték az Ingulec folyót, a 4. Ukrán Front parancsnokságának módjában volt foglalkozni a krími hadművelet előkészítésével, s ezért áttelepült a krími irányba, a még a polgárháborúból ismert Otrada községbe.

A krími hadművelet megkezdésekor a félszigetre bezárt 17. német hadsereg állományában öt német gyalogos hadosztály – az 50., 73. (ezeket tengeri és légi úton dobták át a Krímbe február elején), a 98., a 111. (március elején Ukrajna déli részéből érkezett) és a 336. – hét román hadosztály (a 10. és 19. gyalogos hadosztály, az 1., 2. és 3. hegyivadász, a 6. és 9. lovashadosztály); a 191. és 279. német rohamlöveg dandár és nagyszámú tüzér, műszaki, építő, őr és rendőri alakulat volt.⁷⁸

A Krímben levő ellenséges csoportosítás mintegy 200 000 katonából és tisztből állt, kb. 3600 löveggel és aknavetővel, 215 harckocsival és rohamlöveggel, valamint 148 repülőgéppel rendelkezett, ame-

lyek a Krímben állomásoztak; ezenkívül a fasiszták itt a romániai és moldavai repülőtereken állomásozó repülőerőket is felhasználhatták.

A Fekete-tengeren, a romániai kikötőkben és a Krímben az ellenségnek hét torpedórombolója és torpedónaszádja, 14 tengeralattjárója, három őrhajója, három ágyús naszádja, 28 gyorsnaszádja és nagyszámú aknaszedő- és őrhajója, motoros bárkája, segédhajója és vontatója volt.

A 17. német hadsereg erőinek zöme a Krím északi részén védett. A Kercs-félszigeten az 5. német hadtest (73. és 98. gyalogos hadosztály, valamint a 191. rohamlöveg dandár), a 6. román lovashadosztály és a 3. román hegyivadász hadosztály tartózkodott. A krími partvidéken az 1. és a 2. román hegyivadász és a 9. román lovas-hadosztály állomásozott. A Perekopi-földszoroson 35 km mélységben három erős védőövet építettek ki, az első kettőt az isunyi terepszakaszk és a Csatirlik folyó vonalán. Csapataink előtt a Szivas déli partján két, helyenként három védőöv volt. A Kercs-félsziget teljes mélységében négy védőövet épített ki az ellenség.

A főhadiszállás döntése alapján a krími hadművelet elgondolása az volt, hogy a 4. Ukrán Front csapatainak észak felől – Perekoptól és a Szivastól, az Önálló Tengermelléki Hadsereg csapatainak pedig kelet felől – Kercs körzetéből – egy időben Szimferopol–Szevasztopol általános irányban mért csapásával, a Fekete-tengeri Flotta és a partizánok támogatásával részekre tagoljuk az ellenséges csapatokat és megakadályozzuk azt, hogy a Krimből kivonuljanak.

A 4. Ukrán Front parancsnokságával még februárban meghoztuk azt az elhatározást, amelyet a főhadiszállás később jóváhagyott. Eszerint a főcsapást a Szivas déli partján levő hídfőből az 51. hadsereg erőivel mérjük (parancsnok J. G. Krejzer altábornagy, a haditanács tagja V. I. Uranov vezérőrnagy, törzsfőnök J. Sz. Dasevszkij vezérőrnagy) Szimferopol–Szevasztopol általános irányban, a kiegészítő csapást pedig a Perekopi-földszoroson a 2. gárdahadsereg erőivel (parancsnok G. F. Zaharov altábornagy, a haditanács tagja V. I. Cseresnyuk, törzsfőnök, P. I. Levin vezérőrnagy).

Miért határoztunk úgy, hogy a főcsapást a Szivason túli hídfőkből és nem a Perekopi-földszorosról mérjük? Hiszen itt csapatainkra igen nagy nehézségek és kellemetlenségek vártak. Mi abból indultunk ki, hogy itt a főcsapás váratlanabban éri majd az ellenséget.

Ráadásul, a Szivas irányából mért csapással, amennyiben sikerül, csapataink az ellenség perekopi erődtáborainak a hátába kerülnek, következésképpen jóval gyorsabban törhetnek ki a Krím térségeire. Úgy döntöttünk, itt a 19. harckocsihadtestet vetjük be, hogy az ellenség védősávjának áttörése után minél gyorsabban kifejleszthessük a sikert Dzsankoj és Szimferopol irányában. A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása is egyetértett velünk. Február végére befejeződött a csapatok átcsoportosítása Szivas és Perekop irányában, és az 51. hadsereg, valamint a 2. gárdahadsereg parancsnoksága hozzalátott a csapatok vezetésének megszervezéséhez ezekben az irányokban.

A meghozott és a főhadiszállás által jóváhagyott elhatározás szerint a front haditanácsa február 22-én kiadta a harcintézkedést a hadseregeknek, amelyen a krími támadó hadművelet előkészítésével kapcsolatos egész további munka alapult.

Itt kissé visszamegyek elbeszélésemben. A nagy támadó hadműveletek miatt, amelyeket a 3. Ukrán Front folytatott, február egész második felében a front csapatainál tartózkodtam és csak március 2-án repültem el a krími irányba, a 4. Ukrán Front törzséhez. Március 3-án reggel Tolbuhinnal együtt elindultunk a Szivas felé. A front általam odarendelt vezetőivel, a 2. gárdahadsereg és az 51. hadsereg parancsnokságával közösen szemrevételeztük a terepet és megtárgyaltuk a krími hadművelet első szakaszával kapcsolatos fő kérdéseket, különös figyelmet szentelve a Szivason való átkelésnek, a 19. harckocsihadtest rajta való átdobásának, továbbá az átkelőhelyek megbízható fedezésének és gyors helyreállításának az esetben, ha az ellenség tönkretenné őket. Ez a munka igen nehéz körülmények között folyt. A viharok, az ellenség légitámadásai és tüzérségi tüze lerombolta a hidakat. A hadművelet kezdetére két átkelőhelyet létesítettünk – egy 1865 m hosszú pilléres hidat és két, 600–700 méter földgátat és közöttük egy 1350 m hosszú pontonhidat. A front műszaki csapatainak az erőfeszítései révén ezeknek az átkelőhelyeknek a teherbíró képességét 30 tonnára emeltük, ami biztosította a T-34-es harckocsik és a nehéztüzérség átkelését. Álcázás céljából ezektől az átkelőhelyektől egy kilométerre egy színlelt hidat építettünk.

Március 4-re virradó éjjel a következőket jelentettem a legfelsőbb

főparancsnoknak: „Ma Obuhov elvtárssal⁷⁹ a Szivas mellett, Krejzernél voltam, ahova Perekopról Zaharovot is odahívtam, és a helyszínen tájékoztam a krími hadművelet előkészítésének feltételeiről. A tegnapi és mai eső véglegesen használhatatlanná tette az utakat. Az összes gépjárművek az utakon, a sárban vesztegelnek. Csak a traktorok boldogulnak valahogy. Arról a szándékunkról, hogy gépkocsin menjünk Krejzerhez, le kellett mondanunk, így U-2-n repültünk.⁸⁰ Ilyen útviszonyok mellett nem lehet megkezdeni a hadműveletet, az előrenyomuló csapatoknak nemcsak ágyúkat és gránátokat, hanem még élelmiszert és konyhákat sem tudunk adni. Ráadásul a Szivas átkelőhelyeinek a helyreállítása, amelyeket február utolsó napjaiban a vihar elpusztított, a faanyag késedelmes odaszállítása miatt elhúzódik. Annak alapján, amit magam láttam és amit azok jelentettek, akik közvetlenül részt vesznek a hadművelet előkészítésében, úgy vélem, hogy a krími hadműveletet csak a március 15–20. között tudjuk elkezdni. Csak addigra rendelkezünk a Szivason két komoly átkelőhellyel és tudunk elszállítani Perekophoz és a Szivashoz is mindent, amire szükség van. Kérem a megjelölt határidőhöz való hozzájárulását. A hadművelet előkészítésére vonatkozóan minden utasítást kiadtam, és a hadseregeknél utasításaim alapján haladéktalanul elkezdik az összes kérdések kidolgozását. Március 4-én ismét Rogyionovhoz⁸¹ repülök úgy, hogy Obuhovhoz a hadművelet megkezdése előtt öt nappal visszatérjek. Alekszandrov.”⁸²

Március 28-án a telefonbeszélgetés során a legfelsőbb főparancsnok utasított, hogy találkozzak Vorosilovval és egyeztessenem vele miként fognak együttműködni a 4. Ukrán Front és az Önálló Tengermelléki Hadsereg csapatai a krími hadművelet első szakaszaiban. Közölte velem, Vorosilov március 29-én 10 órára Krivoj Rogba érkezik. A 3. Ukrán Front törzsétől, ahol tiszti csoportom tartózkodott, én szintén oda repültem. Vorosilov a vagonjában fogadott. Ennek a találkozásnak az emlékét még ma is őröm. A szívélyesség és a vendégszeretet mindig jellemző volt Vorosilovra. Azok a nagy győzelmek, amelyeket a szovjet csapatok a fasiszta hódítók felett arattak, ezt a találkozást különösen kellemessé tették. Vorosilov a nemrég befejeződött teheráni konferenciáról is részletesen tájékoztatott. Miután a krími hadműveletre vonatkozó kérdéseket elvileg

megvitattuk, elhatároztuk, az ezután következő munkába bevonjuk a 4. Ukrán Front parancsnokságát. E célból március 30-án 10.30-ra Melitopolba kellett utaznunk.

Következő, a melitopoli állomáson történt találkozásunkon F. I. Tolbuhin, N. J. Szubbotyin, a 4. Ukrán Front haditanácsának a tagja, Sz. Sz. Birjuzov, a törzsfőnök és T. T. Hrjukin, a 8. légi hadsereg parancsnoka is részt vett. Vorosilovnak részletesen ismertettük a 4. Ukrán Front hadművelete végrehajtásának a tervét, ő pedig az Önálló Tengermelléki Hadsereg tervezett tevékenységéről tájékoztatott bennünket. A hadsereg az ellenség védelmét Kercstől északra szándékozott áttörni azzal, hogy részenként semmisíti meg az ellenség kercsi csoportosítását, megakadályozza azt, hogy az ak-monaji állásokba visszavonuljon és a továbbiakban a csapást kifejleszti Szimferopol–Szevasztopol felé, erőinek egy részével pedig a Krím-félsziget déli partja mentén támad. Azokkal a feladatokkal is megismerkedtünk, amelyek ezzel kapcsolatban az Önálló Tengermelléki Hadsereg 11. hadteste, 3. gárdahadteste és 16. lövészhadteste előtt álltak.

Miután a krími hadművelet kezdeti szakaszában való együttműködést érintő fő kérdéseket megtárgyaltuk, március 31-én a következő jelentést küldtük a legfelsőbb főparancsnoknak:

„Március 30-án Melitopolban a 4. Ukrán Front haditanácsával közösen megtárgyaltuk a krími hadművelet végrehajtásával összefüggő kérdéseket. 1. Szükségesnek tartjuk, hogy erélyes intézkedések történjenek a Krím igazi blokádjának a megszervezésére, amely megakadályozná azt, hogy a Krímbe vagy onnan csapatokat és anyagi erőforrásokat szállítsanak. Krím blokádját a Fekete-tengeri Flotta legfontosabb feladatának kell tekintenünk. Haladéktalanul meg kell erősíteni a Fekete-tengeri Flotta Szkadovszkban levő repülőcsoportját, amelynek a jelen pillanatban alig száz repülőgépe van, s emellett szűkösen van ellátva szállítóeszközökkel és üzemanyaggal. A Fekete-tengeri Flotta rendelkezésére álló több mint 500 repülőgépből kell a szkadovszki repülőgépek számát 250–300-ra emelni. Ezenkívül ugyancsak ebből a célból most mintegy 10 tengeralattjárót kellene átdobni Nyikolajev városához. E kérdésekről kérjük tájékoztatni Kuznyecov népbiztost. 2. A 4. Ukrán Front teljesen felkészült a feladat végrehajtására. Sok hó esett, ami használhatatlanná tette a

repülőtereket, a gyakori hóviharak és ködök pedig lehetetlenné tesszik a tűzérség megfelelő tevékenységét. Ha az időjárás megengedi, akkor a 4. Ukrán Front legkésőbb 1944. április 5-én megkezdí a hadműveletet. A kercsi irányba a támadást a perekopi hadművelet megkezdése után 2–3 nappal szándékozunk kezdeni. Kérjük a jóváhagyását. K. Vorosilov, A. Vaszilevszkij.”⁸³

Március 31-én éjjel repülőgépen, amelyet az igen tapasztalt Afanaszjev pilóta és a legalább ennyire tapasztalt Sehman navigátor vezetett, akikkel az egész háború alatt még a legkedvezőtlenebb időjárási viszonyok között is szerencsésen repültem, Melitopolból visszatértem a 3. Ukrán Fronthoz.

A 4. Ukrán Front csapatai április 8-án kezdték meg a krími hadműveletet. Hajnalban a front csapatainál és alegységeinél felolvasták a haditanács támadási parancsát: „Azon a földön küzdünk, amelyet 1920-ban apáink és bátyáink vére öntözött... Hősiességünk növelje Frunze katonáinak a világhírét, az orosz fegyver dicsőségét.”

Az Önálló Tengermelléki Hadsereg csapatai április 11-én kezdték meg támadásukat. Addigra a támadásban részt vevő szovjet csapatok létszáma, a flotta és a flottilla nélkül, mintegy 330 000 fő volt, akik 6575 löveggel és aknavetővel, 560 harckocsival és rohamlöveggel és kb. 1000 repülőgéppel rendelkeztek.

A legfelsőbb főparancsnok engedélyével április 11-én, Ogyessza felszabadulása után visszatértem a 4. Ukrán Front törzséhez. Ugyanezen a napon a főhadiszállástól egy direktíva érkezett. Ez megszabta a Fekete-tengeri Flotta feladatait: „1. Rendszeresen zavarja az ellenség Fekete-tengeri közlekedési útvonalait és a legközelebbi időszakban a Krímmel való összeköttetés megghiúsítását tekintse fő feladatának. A közlekedési útvonalakon való tevékenység céljára vegyen igénybe tengeralattjárókat, bombázó és aknatelepítő torpedóvető repülőgépeket, a legközelebbi közlekedési útvonalakon pedig vadászbombázó repülőgépeket és torpedónaszádokat. 2. Készüljön fel lövésszázlóalj-ezred erejű deszantok partra tételére az ellenség mögött. 3. Fedezze a tengerpartot és a hadseregek tenger melléki szárnyait, a hadseregek szárny-csapatainak az előrehaladását pedig támogassa a partvédő ütegek és a kis hajók tűzérségének a tűzével. 4. Az aknamezők megsemmisítésével és aknáktól mentes hajóútvonalak és manőverező körzetek megnyitásával állandóan szélesítse és

erősítse a Fekete-tengeri Flotta hadműveleti övezetét. 5. Biztosítsa közlekedési útvonalait az ellenség ráhatásától, többek között a tengeralattjáró-elhárítás megbízható megszervezésével. 6. Rendszeres aknaszedéssel elsősorban a hajózási vizeken való hajózást tegye lehetővé, és a továbbiakban térjen át az elaknásított körzetek teljes aknátlanítására. 7. A nagy víz feletti hajókat gondosan készítse fel tengeri hadműveletekre, amelyekre a helyzet változásakor a főhadiszállás ad utasítást. 8. Készüljön fel a flotta Szevasztopolba való áttelepítésére és a Krim védelmének a megszervezésére. 9. Készüljön fel a Dunai Katonai Flottilla megalakítására és áttelepítésére.”⁸⁴

A légi felderítésből megtudtuk, hogy az ellenség Krejzer 51. hadseregének a dzsankoji irányban elért sikerei következtében megkezdte csapatainak a visszavonását a Kercs-félszigetről. Tolbuhin megkért, hogy gyorsítsam meg az Önálló Tengeremléki Hadsereg támadásának a megindítását. Kérését támogattam és haladéktalanul tolmácsoltam azt Vorosilovnak.

Április 10-én az 51. hadsereg csapatai áttörték az ellenség védelmét és április 11-én reggel benyomult az áttörésbe a 19. harckocsi-hadtest. Lendületes csapással elfoglalta Dzsankojt és sikeresen folytatta támadását a krími sztyeppeken keresztül Szimferopol irányában. Perekopnál az ellenség Zaharov 2. gárdahadseregével szemben szívós ellenállást tanúsított. Megbeszélést folytattam Tolbuhinnal és úgy határoztunk, hogy Szimferopol minél hamarabbi elfoglalása érdekében a gépkocsikra ültetett 279. lövészadosztállyal és a 21. páncéltörő tüzérdandárral megerősített 19. harckocsi-hadtestből gyorscsoportot alakítunk. A csoport élére V. N. Razuvajev vezérőrnagyot, az 51. hadsereg parancsnokhelyettesét állítottuk azzal a fő feladattal, hogy április 13-án foglalja el Szimferopolt. Egyúttal azt is elhatároztuk, hogy az 51. hadsereg oldalosztagával – a hadsereg főerőinek a támogatásával – legkésőbb április 12-én szétzúzzuk az ellenség isunyi csoportosítását, oly módon, hogy hátba támadjuk a Perekopon védő csapatait.

Április 11-én este Moszkva, hazánk fővárosa, díszsortűzzel üdvözölte a 4. Ukrán Front dicső csapatait, amelyek a Perekopon és a Szivasznál áttörték az ellenség védelmét és elfoglalták Dzsankojt.

Április 12-re virradó éjjel jelentést küldtem a legfelsőbb főparancsnoknak a 4. Ukrán Front harctevékenységének a menetéről és

a hadművelet továbbfejlesztésére vonatkozó szándékainkról, s elindultam Krejzer 51. hadseregének a jobbszárnyára, hogy segítsek csapatainak mihamarabb átküldeni magukat Zaharov 2. gárdahadseregének a csapatai felé.

A 4. Ukrán Front április 12-én 314 helységet szabadított fel. Áttörte az isunyi állásokat a Karkinyit-öböltől keletre, az Arabati-szirt aljánál levő ak-monaji állásokat és a Krím közepén a bijuk-onlari állásokat. Most már széles arcvonalon folyt a támadás: a 2. gárdahadsereg a félsziget nyugati partján Jevpatorija felé, az 51. hadsereg a sztyeppen keresztül egyenesen Szimferopol felé, az Önálló Tenger-melléki Hadsereg – amely április 11-én reggelre teljesen felszabadította Kercset – Feodosziján keresztül a Krím déli partján haladt, ahol a hegyekben nyíltan megkezdték tevékenységüket partizán-magasabbegységeink. A Fekete-tengeri Flotta a haditengerészeti repülőerőkkel együtt támadta az ellenség tengeri közlekedési útvonalait, csapat- és hajóösszpontosulásait Szudakban, Alustában és Balaklavában.

Április 13-án ismét a mi zászlónk lengett Szimferopol, Jevpatorija és Feodoszija felett. Ezután a szovjet csapatok a félsziget déli részén minden irányban gyorsan nyomultak előre. Az ellenség pánikszerűen menekült. Már április 14-én és 15-én felszabadult Bahcsisaraj, Szudak és Alusta; április 15-én az 51. hadsereg gyorscsapatai elérték Szevasztopol külső védelmi vonalát, az ellenség utolsó reménységét, ahol erős védőkörletet épített ki. A legfelsőbb főparancsnok a kiváló harctevékenységért köszönetét fejezte ki Szimferopol felszabadítóinak, Moszkva pedig ünnepélyesen üdvözölte őket.

Az ellenség táborában egyre erősebben mutatkoztak a bomlás jelei. A románok inkább megadták magukat, csak hogy ne kelljen harcolniuk. A németek Szevasztopol felé húzódtak. A várost Hitler „erődvárosnak” nyilvánította. Ez azt jelentette, hogy a csapatoknak az utolsó szál katonáig kellett védeniük. Hitler felhívást intézett hozzájuk, úgy védelmezzék a Krímet, mint „a gótok utolsó erődjét”. Most már a történelmet is segítségül hívta. A Führer felhívásai azonban hiábavalónak bizonyultak. Csapatainknak mindössze néhány napra volt szükségük Szevasztopol bevételéhez. A fasiszta hadvezetés fogadkozásaiból és felhívásaiból pedig csak a mindenütt látható röpcédulák maradtak, amelyeket szétszórt a tengeri szél.

Az a tény, hogy a németek az egész félszigeten szakadatlanul visszavonultak, arra kényszerítette Hitlert, hogy „bűnbakot” keressen. Május elején a 17. hadsereg parancsnokát, Enecke vezérezredest leváltotta és helyébe K. Allmendinger gyalogsági tábornokot nevezte ki.

A fasiszták a visszavonulás közben mindent, amit csak tudtak, felrobbantottak vagy felgyújtottak. A Krím-félsziget déli részén egyebek közt sok palota megrongálódott. Csak egy épület maradt épen Jaltától nem messze: ezt Hitler 1942-ben Mansteinnak „ajándékozta”, aki akkoriban azoknak a csapatoknak a parancsnoka volt, amelyek elfoglalták Szevasztopolt. Április 14-re a 4. Ukrán Front már közel 20 000 foglyot ejtett. A front csapatai a mögöttes területeket sikeresen megtisztították a kis ellenséges csoportoktól, az ellenség főerői pedig a Szevasztopolt fedező német erődítmények íve felé húzódtak.

Tolbuhinnal együtt felkerestem a 2. gárdahadsereg csapatait, amelyek észak felől, Szaki városától nyomultak előre a Bulganak folyó felé, utána az 51. hadsereget, amely a 2. gárdahadseregtől keletre harcolt, az Alma és a Kacs folyó között. Majd visszatértem a front törzséhez, amely már áttelepült Szarabuz Bolgarszkijba.

Az Önálló Tengermelléki Hadsereg csapatainak dél felől kellett megközelíteniük Balaklavát. Mi még a hadsereg megérkezése előtt elhatároztuk, hogy az egész fronttüzérség támogatásával április 16-án 14 órakor elkezdjük a rohamot az ellenség szevasztopoli védőkörelete ellen. Vorosilov is Szarabuzba érkezett. Miután megállapodtam vele a 4. Ukrán Front és az Önálló Tengermelléki Hadsereg tevékenységének az összehangolására vonatkozóan, felvettem azt a kérdést, hogy a hadsereget Tolbuhinnak kellene alárendelni. Ezt a véleményemet Sztálin is osztotta. Még április 11-én, Dzsankoj felszabadítása után telefonon közölte velem azt a szándékát, hogy ebben az esetben Jerjomenkót áthelyezi a 2. Balti Fronthoz M. M. Popov helyett (ő Leningrádba ment törzsfőnöknek L. A. Govorovhoz). Vorosilovnak nem volt kifogása ez ellen a javaslat ellen, s én ezt jelentettem Sztálinnak. Április 16-ra virradó éjszaka megérkezett az erre vonatkozó parancs. Az Önálló Tengermelléki Hadsereg beolvadt a 4. Ukrán Front állományába. Parancsnokává K. Sz. Melnyiket nevezték ki.

Április 16-án Vorosilovot visszahívták a Krímből. Én viszont parancsot kaptam arra, maradjak a 4. Ukrán Frontnál addig, amíg a Krímet nem tisztítottuk meg teljesen az ellenségtől és egyúttal ne feledkezzek meg a 3. Ukrán Frontról, amelynek csapatai a Moldavai SZSZK-ban harcoltak. Április 16-ra a Tengeremelléki Hadsereg felzárkózott Krejzer hadseregének a vonalára: 11. gárdahadteste menetben volt Szimferopolból Bahcsisarajba; 16. lövészhadteste Alushta körzetében tartózkodott; a 3. hegyilövész-hadtest éppen kiért a Karaszubazar és Sztarij Krím közötti hegyvidékre. A 20. lövészhadtest továbbra is a Tamany-félszigeten maradt. E hadsereg harckocsi-erői továbbra is különböző helyeken voltak. Mi ezt helytelenítettük és állandóan sürgettük a hadseregparancsnokságot különösen azért, mert Zaharov és Krejzer magasabbegységei már a Kacs folyótól délre harcoltak.

Április 17-én reggeltől kezdve Tolbuhinnal együtt ismét Zaharov és Krejzer csapatainál voltunk. Személyes megfigyelésekből, a foglyok vallomásából, a légi felderítés adataiból és a partizánok jelentéseiből azt a következtetést vontuk le, hogy az ellenségnek, amely a Belbek folyó déli partján igen erős védőállásokat épített ki, amelyek fedezték Szevasztopol és északi öble megközelítési útjait, az a szándéka, hogy szívósan védeni fog, mert időt akar nyerni csapatainak és harci-technikai eszközeinek tengeri úton való elszállítására. Ezek a védőállások hat sor lövészárokból álltak, amelyeket drótakadályokkal, aknamezőkkel és helyenként kiserődökkel erősítettek meg. Az ellenség tábori és légvédelmi tüzérségének a tüze észrevehetően erősödött.

Zaharov hadseregének gyakori rohamai nem jártak lényeges eredménnyel. Krejzer csapatainak a Tengeremelléki Hadsereg beérkező előrevett csapataival közösen sikerült elfoglalniuk néhány magaslatot Szevasztopoltól 8 km-rel keletre, továbbá Verhnyaja és Nyiznyaja Csorguny és Kamari helységeket. Miután a parancsnokokkal megtárgyaltuk a helyzetet, elhatároztuk; haladéktalanul megrohamozzuk az ellenséget, megkíséreljük menetből elfoglalni Szevasztopolt és meghiúsítjuk a német csapatok már elkezdődött elszállítását. Lényegében most kezdődött meg a Krím felszabadításának az utolsó szakasza.

Elhatározásunk alapján április 17-én este Tolbuhin a következő

feladatokat adta a Tengermelléki Hadseregnek: április 18-án az előrevetett osztagok folytassák a Csornaja folyótól északkeletre és keletre elterülő erdős területek megtisztítását az ellenségtől; április 19-én a 11. gárdahadtest és a 16. lövészhadtest főerői törjék át az ellenség védelmi terepszakaszait, foglalják el a Szapun-Gorát és Balaklavát, majd utána az 51. hadsereggel együttműködve Szevasztopol nyugati részét. Egy lövészadosztályt hagyjon hátra a Krím déli partvidékének a védelmére, a Tesszeli, Alusta sávjában. Az áttöréshez vegye igénybe a hadsereg egész megerősítő tüzérségét, legalább 150 csövet biztosítva arcvonal-kilométerenként.

A főhadiszállás állandóan érdeklődött a hadművelet menetéről. Ezért részletes jelentéseket küldtem. Április 18-án egyebek között a következőket jelentettem a legfelsőbb főparancsnoknak: „A foglyok vallomása szerint az ellenség elsősorban az élőerő elszállítását tervezi Szevasztopolból, s utána, ha a helyzet megengedi, megkezdí a technikai eszközök elszállítását. A fogoly román tisztek azt mondják, a kiürítés sorrendjét illetően a román és a német csapatok között nagy nézeteltérések vannak, amelyek az utóbbi napokban lövöldözéssé fajultak. Fő erőfeszítéseinket továbbra is délen, Balaklava felől összpontosítjuk, hogy Szevasztopolt dél és délnyugat felől elvágjuk a tengertől. Ezenkívül Krejzernek a Szaharnaja Golovka hegy és Gajtanyi elleni csapásával igyekszünk elérni az Inkerman-völgyet, hogy lövegeinkkel közvetlen irányzással tűz alá vehessük az északi öblöt és elszigeteljük az ellenség töle északra védő csapatait. A csatarepülők fő erőfeszítéseiket a balaklavai irányban összpontosítják, ugyanide igyekszik a 19. harckocsihadtest is. A bombázókat a szevasztopoli kikötők és a belőlük kifutó szállítóhajók ellen szándékozzunk bevetni. A nyílt tengeren levő szállítmányok elleni harcba bevontuk a szkadovszki repülőcsoportot, amely azt jelentette, hogy a mai napig 5000 tonna vízkiszorításnak megfelelő szállítmányt súlylyesztett el és egy szállítóhajót megrongált.”⁸⁵

Április 19-én délután az 51. hadsereg és a Tengermelléki Hadsereg megkezdte támadását nyugati irányban. Ámde a dühödt ellenlökéseket végrehajtó ellenség szívós ellenállásba ütközött és nem ért el lényegesebb sikert. A csapatoknak erősebb tüzérségi és légi támogatásra volt szükségük és legalább 1,5 lőszerkiszabattal kellett ellátni. A felesleges veszteségek elkerülése végett olyan elhatározást hoz-

tunk – igaz, a legfelsőbb főparancsnok nem nagyon szívesen hagyta jóvá –, hogy a Szevasztopol elleni általános rohamot április 23-ra halasztjuk.

Ezekben a napokban kezdte útnak indítani a Tengermelléki Hadsereg a szovjet–német arcvonal középső szakaszára, az újonnan megalakuló 2. Belorusz Front állományába az 55. gárda-lövészhadosztályt és a 20. hegyilövész-hadosztályt, továbbá K. A. Versinyin vezérezredes 4. légi hadseregének a parancsnokságát a biztosító és kiszolgáló egységekkel együtt. A hadsereg repülőgépei a Krímben maradtak és a 8. légi hadsereg kapta meg őket. Ezek az átcsoportosítások a főhadiszállás azon korábbi döntése alapján történtek, amely szerint 1944 nyarán a fő erő kifejtését a német fasiszta „Közép” hadseregcsoport széttűzésére kell összpontosítani Belorusszia felszabadítása céljából.

A front csapatai április 23-án megkezdtek támadásukat, Balaklava felől a Herszonesz-fok irányában mérve főcsapásukat. A heves harcok és tüzéségünk, valamint légierőnk kiváló tevékenységének eredményeképpen a Tengermelléki Hadsereg csapatai egy nap alatt 3 km-t nyomultak előre. Az összefüggő aknamezők miatt aznap nem sikerült a 19. harckocsihadtestet bevetni. Zaharov 2. gárdahadseregének a csapatai elfoglalták Mekenzijevi Gori vasútállomást. Krejzer 51. hadserege csapatainak egyes irányokban sikerült betörniük az ellenség védelmébe és két-három lövészárkot elfoglalniuk. Egyes figyelőhelyekről látni lehetett, amint az ellenség elszállítja csapatait az északi öbölből, jóllehet mi mindent megtettünk annak érdekében, hogy a messzehordó tüzéség tüzével, a flottával és a légierővel ezt mindenképpen megakadályozzuk. A Fekete-tengeri Flotta ezekben a napokban elsüllyesztett három szállítóhajót 6500 tonna vízkiszorítással és ezenkívül még egy őrhajót.⁸⁶

Sztálin több ízben is figyelmeztetett bennünket: sietni kell az ellenség krími csoportosításának a felszámolásával, de mi magunk is jól tudtuk azt, hogy ez mind katonai, mind politikai szempontból milyen fontos. Ámde ez a támadásunk sem hozta meg a kellő sikert. Újból szükségessé vált a csapatok csoportosítása és felkészítése, együttműködésük megszervezése, lőszerrel és üzemanyaggal való feltöltésük.

Elhatároztuk: április 30-án kisegítő csapást mérünk a 2. gárda-

hadsereg erőivel a 13. gárda-lövészhadtest bevetésével Mekenzijevi Gori-n keresztül – a csapatok előrenyomulnak az északi öböl és ide vonják el a déli szektorban tevékenykedő ellenséges erők egy részét. E hadsereg csapását a front egész légierije támogatni fogja. A hadsereg főcsapásának irányában valamennyi gyalogos magasabbegységnél gyalogságból, utászokból, lángszórós harckocsikból és kísérő lövegekből rohamcsoportokat kell alakítani és felkészíteni. Április 29-én és 30-ra virradó éjjel a nehézüzérség és a 152 mm-es tarackágyúk az ellenség rejtett védelmi berendezéseinek a rombolásával előkészítik a gyalogságnak és a harckocsiknak ezt a rohamát. Április 30-án hajnal előtt a távolsági légierő az ellenség harcrendjére ledobott nagy űrméretű bombákkal erősíti ezt az előkészítést. Május 1-én reggel a Tengeremelléki Hadsereg és az 51. hadsereg bal-szárny csapatai a 6-os számú Verszta település és a Herszonesz-fok általános irányban méri a főcsapást, dél felől megkerülve Szevasztopot. Ezen a napon a front minden megerősítő eszközét és egész légierjét az adott irányban vetjük be. A 2. gárdahadsereg pedig főként saját megerősítő eszközeinek a felhasználásával folytatja támadását.

Április 29-re virradó éjjel mindezekről a tervekről hosszasan beszéltem a legfelsőbb főparancsnokkal. A hadművelleti elgondolással és az erők csoportosításával kapcsolatban semmilyen kétsége sem volt és nem volt szükség lényeges módosításra. Amikor azonban a támadás újabb elhalasztása került szóba, Sztálin kikelt magából. A beszélgetés elég éles hangon folyt. Én azonban nem engedtem a magaméból és végül is engedélyt kaptam arra, hogy szükség esetén május 5-én kezdje meg támadását a 2. gárdahadsereg a kisegítő irányban, 7-én pedig a front valamennyi csapatának, a Fekete-tengeri Flottának és a partizánoknak a részvételével megkezdődik az általános roham a szevasztopoli megerősített körlet ellen.

Ebből kiindulva a 4. Ukrán Front parancsnoksága pontosította hadseregeinek a feladatait. A front csapatai május 5-e előtt tüzérségi tüzrelvvel bombolták az ellenséges erődöket, átcsoportosították és felkészítették a magasabbegységeket, valamint az egységeket, és feltöltötték őket lőszerrel, hogy a támadás megkezdésekor a 2. gárdahadsereg csapatainak gránátokból és aknákból legalább 1,5 kiszabata, a többi hadseregnek pedig gránátokból 1,5, aknákból 2,5 kiszabata legyen. Ugyanezekben a napokban a parancsnoki állomány

a támadás szakaszain több ízben is szemrevételezést hajtott végre, részletesen tanulmányozta a terepet, az ellenséget és gondosan kidolgozta a közeli feladatok végrehajtásának a tervét. Csapataink elhelyezési körletei mögött a katonák olyan körülmények között gyakorolták a harcot, amelyek maximálisan megközelítették a harc helyzetet. Különösen figyelmesen dolgozták ki a gyalogság együttműködését a tüzérséggel, a harckocsikkal és a légierővel. Mindenütt megfeszített pártpolitikai munka folyt az előttük álló harc feladatok végrehajtásának a biztosítása érdekében. A pártszervezetek a rohamcsoportokba a legnagyobb harci tapasztalatokkal rendelkező kommunistákat osztották be. Az alegységeknél és az egységeknél taggyűléseket, állománygyűléseket és röpgyűléseket tartottak.

Tudomást szereztünk róla, hogy egyes román egységeket mint nyilvánvalóan megbízhatatlanokat, kivonnák az arcvonalból és a Herszonesz-fok körzetében összpontosítják őket elszállítás céljából. A csapatok elszállításával egy időben a 17. német hadsereg azon csapatainak a feltöltésére, amelyek a kiürítés fedezésére maradtak a Krímben, tengeri és légi úton friss menetzászlóaljakat dobnak át; a fasiszta hadvezetés a Krímben dupla zsold fizetést rendelt el, hogy lelket öntsön a tisztekbe és a katonákba, azoknak pedig, akik aktívan részt vesznek a védelmi harcokban, földet ígért. A hitleristák elrettentés céljából a szökevényeket elég gyakran a csapatok előtt lövették agyon.

Tekintettel arra az óriási szerepre, amelyet az egész 1944. évi krími hadművelet alatt a partizánok játszottak, május 3-án a krími területi pártbizottsággal közösen az Állami Honvédelmi Bizottságnak előterjesztést küldtünk, amelyet a 4. Ukrán Front parancsnokságának és politikai csoportfőnökségének a részvételével készítettünk. Ebben kormánykitüntetésre javasoltuk a partizánmozgalom egyes résztvevőit: hatot a Szovjetunió Hőse címre, tizennégyet Lenin-rendre, tizenhetet Vörös Zászló-rendre, huszonhármát a Honvédő Háború I. fokozatára, hatvanhármát a II. fokozatra és így tovább.

Május 5-én a 2. gárdahadsereg kétórás tüzérségi és légi előkészítés után megkezdte támadását. A nehéztüzérség a roham előtti napon és a támadás napján reggeltől kezdve rombolta tüzeivel az ellenség tartós védelmi berendezéseit. A front egész tüzérsége lőtte az ellenség harcrendjeit és tüzérségét, amely különösen zavarta gyalogsá-

gunk és harckocsijaink előrenyomulását. A harc igen szívós volt és sok szakaszon kézitusába ment át. A gárdisták az első napon 1000 métert nyomultak előre. Három-négy lövészárkot foglaltak el. A foglyok vallomásából megtudtuk: az ellenség – úgy, ahogy azt akartuk – a nap második felében a szevasztopoli megerősített körlet belső védősáncának a rovasára megkezdte északi szektorának az erősítését. A gárdisták 6-án ismét rohamoztak. Újból rendkívül heves harcok bontakoztak ki.

Május 7-én 10 óra 30 perckor másfél órás tüzérségi előkészítés után és a front egész légierejének tömeges támogatásával csapataink megkezdtek az általános rohamot a szevasztopoli megerősített körlet ellen. Kilenc kilométeres szakaszon áttörték a fasiszták védelmét. Sikerült elfoglalniuk Szapun-Gorát, amelynek lejtőin több sorban húzódtak az ellenség összefüggő lövészárkai. Szapun-Gora a fasiszta védelem kulcspontja volt, és eleste megpecsételte Szevasztopol sorsát. Tetejéről és a Kaja-bas dombról (306,3 m) az egész várost és a síkságot áttekinthettük egész a Herszonesz-fokig.

Tolbuhinnal együtt szinte egy pillanatra sem hagytam el a Tengermelléki Hadsereg Balaklavától északra levő parancsnoki harcáláspontját. Ugyanitt kaptuk azt a jelentést, hogy a 2. gárdahadsereg csapatai átverekedtek magukat az északi öbölíig és tüzérségük közvetlen irányzással lövi az öböl egész területét. Most az 51. hadsereg és a Tengermelléki Hadsereg csatlakozásánál volt szükség sikerre. Az 51. hadsereg harcosai már elfoglalták az angol temetőt, a Tengermelléki Hadsereg csapatai pedig a Márványhegynél harcoltak.

Ha egy pillantást vetünk az 1855., 1920., 1924. és 1944. évi harctevékenység térképeire, könnyen felfedezzük, hogy Szevasztopol védelme mind a négy esetben nagyjából azonosan épült fel. Ez azzal a fontos szereppel magyarázható, amelyet itt a természeti tényező játszik: a hegyek fekvése, a tenger, a terep jellege. És most az ellenség kapaszkodott meg a város védelme szempontjából előnyös pontokon. Allmendinger, az új parancsnok külön felhívással fordult a csapatokhoz: „A Führer megbízott a 17. hadsereg parancsnokságával... Azt a parancsot kaptam, hogy a szevasztopoli hídfő minden talpalatnyi földjét védelmezzem. Elvárom, hogy mindent e szó teljes értelmében védelmezzenek; hogy senki se hátráljon, minden lö-

vészárkot, minden bombatölcsért és minden lövészgödrt tartsanak. Az ellenséges harckocsik áttörése esetén a gyalogság maradjon állásaiban és semmisítse meg a harckocsikat hatalmas páncéltörő fegyverrel mind a védelem előtt, mind a mélységben . . . A hadsereg becsülete attól függ, hogy a ránk bízott terület minden méterét védelmezzük. Németország elvárja, hogy teljesítsük kötelességünket . . .”⁸⁷

Ámde az ellenség a szevasztopoli megerősített körlet elleni rohamnak már az első napján nagy vereséget szenvedett, kénytelen volt feladni fő védelmi terepszakaszát és a belső védősáncra visszavonni csapatait. Felszámolni az ottani védelmet és véglegesen felszabadítani Szevasztopot – ez a feladat állt előttünk május 9-én. A harc éjszaka sem szünetelt. Különösen aktívak voltak bombázó repülőgépeink. Az általános roham újrakezdését május 9-én 8 órára tűztük ki. Zaharovot, a 2. gárdahadsereg parancsnokát utasítottuk, hogy a nap folyamán semmisítse meg az ellenséget a város északi oldalán és teljes kiterjedésén érje el az északi öböl partját; a bal szárny-hadtest a korabelnajai oldalon mérjen csapást. Melnyik, a Tengermelléki Hadsereg parancsnoka azt a parancsot kapta, hogy a gyalogság éjszaka foglalja el a 10. számú szovhoztól délnyugatra levő Bezimjannaja magaslatot és biztosítsa a 19. harckocsi-hadtest bevetését.

A 4. Ukrán Front pontosan 8 órakor ismét elkezdte a Szevasztopol elleni általános rohamot. A harc a városért egész napon át tartott, és csapataink estére elérték az ellenségnek a Sztrec-öböltől a tengerig húzódó kiépített védelmi terepszakaszát. Előtte terült el az utolsó földszál, amely még a fasisztáké volt – Omegától a Herszonsz-fokig.

Május 10-én reggel a legfelsőbb főparancsnoktól parancs érkezett: „Vaszilevszkijnek, a Szovjetunió marsalljának. Tolbuhin hadseregtábornoknak. A 4. Ukrán Front csapatai, a légierő és a tüzérség tömeges csapásainak a támogatásával három napig tartó támadóharc eredményeként áttörték a németek megerősített védelmét és néhány órával előtte rohammal elfoglalták Szevasztopot – a Fekete-tenger crődjét és igen fontos haditengerészeti támaszpontját. Ezzel felszámolták a németeknek a Krímben levő utolsó ellenállási csomópontját és a Krímet teljesen megtisztították a német fasiszta terület-

rablóktól.”⁸⁸ A parancs ezután felsorolta azokat a csapatokat, amelyek a Szevasztopolért vívott harcokban kitüntették magukat, és amelyeket a „szevasztopoli” névre és rendjelekkel való kitüntetésre terjesztettek fel.

Május 10-én hazánk fővárosa dísztüzzel üdvözölte a 4. Ukrán Front Szevasztopolt felszabadító dicső csapatait.

Május 12-re virradó éjjel a Tenger melléki Hadsereg és az 51. hadsereg áttörte az ellenségnek a Herszonesz-fokot fedező védelmi te-repszakaszát, teljesen felszámolta az ellenség szevasztopoli csoportosításának a maradványait és egy nap alatt az egész arcvonalon elérte a Fekete-tengert.

Az ellenséges hadosztályok maradványai abban a reményben, hogy elszállítják őket, a Herszonesz-fok felé menekültek. Ámde nem volt miben reménykedniük. Szevasztopol rohamának három napja alatt és a Herszonesz-fokon vívott harcok két napja alatt 25 000 német és román katonát és tisztet ejtettünk foglyul, sok harceszközt és hadianyagot zsákmányoltunk.

A szovjet csapatok a krími támadó hadműveletet – a 200 000 fős 17. német hadsereg megsemmisítő szétzúzásával – 1944. május 12-én fejezték be. A hadsereg harceszközei és készletei mind a szovjet csapatok kezére kerültek. A német és a román csapatok 1941–1942-ben 250 napon át ostromolták Szevasztopolt. Nekünk pedig mindössze 35 napra volt szükségünk ahhoz, hogy összeroppantsuk az ellenség hatalmas krími erődtítményeit és ebből csak három nap kellett ahhoz, hogy szétzúzzuk a szevasztopoli védelmet – amely jóval erősebben volt kiépítve, mint a mienk 1942-ben –, és felszabadítsuk a Fekete-tenger fő haditengerészeti támaszpontját.

Moszkva öt ízben üdvözölte dísztüzzel a hadsereg és a flotta csapatait, amelyek a Krímet felszabadították a német fasiszta hódítók uralma alól. Sok magasabbegység és egység kapta meg a „perekopi”, „szivasi”, „kercsi”, „feodoszijai”, „szimferopoli” és „szevasztopoli” nevet. 126 harcos kapta meg a Szovjetunió Hőse címet, V. D. Lavrinyenkov repülő századparancsnokot másodízben tüntették ki az „Arany Csillag”-gal és több ezren kaptak egyéb kormánykitüntetések

Nagyon szerettem volna látni Szevasztopolt már felszabadulásá-

nak első napján. Miközben Mekenziyei Gori körzetében áthaladtunk a fasiszták volt védelmi vonalán, gépkocsink aknára szaladt. Érthetetlen, hogyan maradhatott meg ott ez az akna, hiszen két nap alatt ezen az úton több száz gépkocsi ment végig. Szinte hihetetlen az, ami történt: a motort és az első kereket a robbanás leszakította és a gépkocsivezető, V. B. Szmirnov hadnagy, a bal lábán megsebesült. Én mellette ültem a vezetőfülkében és az üvegszilánkok igen fájdalmas sebeket ejtettek arcomon. A kíséretemben levő Kijanyickij tábornoknak, A. I. Grinyenko és P. G. Kopilov segédtiszteknek, akik hátul ültek, semmi bajuk sem történt. Elsősegély után elvittek bennünket a hadseregtörzs hadtáp-lépcsőjéhez, majd utána a front törzséhez. Onnan az orvosok sürgetésére repülőgépen Moszkvába szállítottak.

A BELORUSSZIJAI HADMŰVELET ELŐTT

HOGYAN SZÜLETETT MEG A „BAGRATYION”
HADMŰVELET TERVE. – A FRONTOK ÉS A HADSEREGEK
FELKÉSZÍTÉSE. – A FŐHADISZÁLLÁS SZEREPE. –
I. D. CSERNYAHOVSZKIJ ÉS V. V. KURASZOV. –
A FŐHADISZÁLLÁS ÉS A FRONTOK KÖZÖTT. –
NÉHÁNY SZÓ A MŰLTÉRŐL, HÁBORÚ UTÁNI
MEGVILÁGÍTÁSBAN

Az orvosok egy ideig ágyban tartottak. Ily módon megvolt a „lehetőségem” arra, hogy még egyszer részletesen átgondoljam a vezérkar által előkészített belorusszijai hadműveletet. A terv kidolgozása során abból a helyzetből indultunk ki, amely addigra az egész arcvonalon kedvezően alakult számunkra.

A harmadik háborús nyár sokat ígért a szovjet népnek. Sikeresen végrehajtott nagy hadműveletek voltak mögötte, amelyek eredményeképpen sok városunk és több száz falunk szabadult fel. A Vörös Hadsereg most már „saját belátása szerint” állapította meg a harc ütemét és jellegét.

1944 nyaráig a fasiszta csapatokat visszavetettük a Narva–Pszkov–Vityebszk–Kricsev–Mozir–Pinszk–Kameny–Kasirszkij–Brodi–Kolomija–Iasi–Dubosszari–Dnyeszter-limán vonalra. A Vörös Hadsereg felszabadította a Leningrádi- és a Kalinyini-területet, Belorusszija egy részét, majdnem az egész Ukrajnát, Moldavai SZSZK egy részét és a Krímet. Az arcvonal déli szakaszán a harc már a Szovjetunió határán túl, Románia területén folyt.

Hátországunk egyre bőségesebben ellátta az arcvonalat fegyverrel, harci technikai eszközökkel, lőszerrel, felszereléssel és egyéb anyagokkal. Tovább tökéletesítettük a csapatok szervezeti felépítését, új harckocsi-seregetesteket és -magasabbegységeket, repülőegységeket és a Főparancsnoksági Tartalék számára magasabbegységeket szerveztünk. Az 1944. évi nyári hadjárat megkezdésekor a főhadiszállás tartalékában két összefegyvernemi hadsereg, egy harckocsi- és egy légi hadsereg, feltöltésre pedig számos lövész-, lovas-, harckocsi-, gépe-

sített, tüzér- és repülő-magasabbegység volt. A szovjet fegyveres erők szervezetileg egyre jobban megerősödtek, állandóan növekedett harci tudásuk és javult a katonák erkölcsi szelleme. 1944 elején a fegyveres erők állományában 2,7 millió kommunista és 2,38 millió komszomolista szolgált.

A szovjet legfelsőbb főparancsnokság, még amikor az 1944. évi téli hadjáratot megtervezte elhatározta, hogy nyáron fő hadműveleteket hajt végre, amelynek célja a fasiszta csapatok központi csoportosításának a szétzúzása és Belorusszija felszabadítása. Tulajdonképpen áprilisban ténylegesen el kellett kezdődnie a küszöbönálló nyári hadjárat anyagi biztosításának. A párt központi bizottsága, az Állami Honvédelmi Bizottság mindent megtett annak érdekében, hogy ehhez minden feltételt megteremtsen.

A vezérkar az Állami Honvédelmi Bizottságnak benyújtotta számvetéseit: milyen erőkre, mennyi technikai eszközre, fegyverre, lőszerre, üzemanyagra, felszerelésre, élelmiszerre és egyéb anyagokra lesz szükség ehhez a hadművelethez. A vezérkar ezzel kapcsolatban lehetségesnek tartotta, hogy a belorusszijai hadműveletbe bevonjuk azoknak a csapatoknak egy bizonyos részét, amelyek a déli támadó hadműveletek eredményeképpen felszabadultak. Több más nagyszabású szervezési intézkedést is kidolgoztunk és végrehajtottunk. Többek között annak érdekében, hogy Belorusszija területén javítsunk a csapatok vezetésén. 1944. április 24-én a Nyugati Frontot átkelesztettük 3. Belorusz Fronttá, és balszárny-hadseregeiből, amelyek a mogiljovi irányban harcoltak, megalakult a 2. Belorusz Front. Ezek után sor került az új frontok feltöltésére és anyagi biztosítására.

A párt központi bizottsága, a vezérkar és a honvédelmi népbiztosság csoportfőnökségei és a közlekedésügyi népbiztosság részéről sok munkát és figyelmet követelt a csapatok küszöbönálló átcsoportosítása és a belorusszijai hadművelethez szükséges eszközök oda szállítása az ország belsejéből. Mindezt az óriási munkát szigorúan titokban kellett elvégezni, hogy az ellenség elől rejtjük a nyári hadjárat előkészületeinek roppant munkáit. Ezért az előkészítésbe csak kevés embert vontunk be.

Amikor a fasiszta hadvezetés az 1944. évi nyári hadjáratra készült, azt tartotta a legvalószínűbbnek, hogy a Vörös Hadsereg a főcsapást délen fogja mérni. Belorussziában lekötő jellegű helyi had-

műveletekre számítottak, remélve azt, hogy ezeket majd a „Közép” hadseregcsoporthoz erővel visszaverhetik. A hitlerista klikk még csak nem is gondolt arra, hogy a szovjet csapatok az egész arcvonalon támadhatnak. Ezért erőinek a zömét nem Belorussziában, hanem délen tartotta. Mi tünetőleg harckocsi-hadseregeink többségét „délen hagytuk”, hogy a fasisztákat megerősítsük ebben a meggyőződésükben. A szovjet–német arcvonal középső szakaszán nappal lázas „védelmi” munka folyt (a déli szakaszon a védelmi munkálatokat éjszaka végezték) és így tovább. Ez csak kis része azoknak a kérdéseknek, amelyekkel abban az időben a vezérkar és a honvédelmi népbiztoság illetékes csoportfőnökségei foglalkoztak.

A vezérkar áprilisban kezdte meg a belorusszjai hadművelet konkrét hadműveleti tervének és az 1944. évi nyári hadjárat tervének a kidolgozását. A terv a legfelsőbb főparancsnokságnak azon az elgondolásán alapult, hogy a belorusszjai kiszögellés szárnyaira mért hatalmas összpontosított csapásokkal – észak felől Vityebszktől Boriszovon keresztül Minszk ellen és dél felől Bobrujszkon keresztül szintén Minszk irányában – szét kell zúzni a német „Közép” hadseregcsoporthoz a kiszögellés közepén, Minszktől keletre levő erőit. A legfelsőbb főparancsnokság feltételezte, hogy az elgondolás sikeres végrehajtása lehetővé teszi Belorusszia teljes felszabadítását, a még mindig Moszkva közelében levő ellenséges arcvonal visszavetését Szmolenszktől nyugatra, továbbá csapataink azzal, hogy elérik a Balti-tenger partját és Kelet-Poroszország határát, kettévágják az ellenség hadászati arcvonalát, veszélyes helyzetbe juttatják a balti országokban tevékenykedő „Észak” hadseregcsoporthoz, kedvező feltételeket teremtenek ahhoz, hogy az ellenségre sorozatos csapásokat mérjünk mind a balti országokban, mind Ukrajna nyugati területein és új, döntő hadműveleteket fejlesszünk ki a németek számára legsebezhetőbb kelet-poroszországi és varsói irányban.

A főhadiszállás a német „Közép” hadseregcsoporthoz szétzúzásához szükségesnek tartotta igénybe venni az 1. Balti Front csapatait (parancsnoka I. H. Bagramjan hadseregtábornok, a haditanács tagja D. Sz. Leonov altábornagy, törzsfőnök V. V. Kuraszov altábornagy, majd vezérezredes), amelyek a Neveltől nyugatra, a Neveli-hegylánc mentén álltak a Nyugati-Dvináig; a 3. Belorusz Front csapatait (parancsnok I. D. Csernyahovszkij vezérezredes, majd hadseregtá-

bornok, a haditanács tagja V. J. Makarov altábornagy, törzsfőnök A. P. Pokrovszkij altábornagy, majd vezérezredes) – a Nyugati-Dvínától a Vityebszki-hegyvonulat mentén a Szmolenszki-felföld nyugati nyúlványaiig; a 2. Belorusz Front csapatait (parancsnok G. F. Zaharov vezérezredes, majd 1944. július 28-tól hadseregtábornok, a haditanács tagja L. Z. Mehlsz altábornagy, majd N. J. Szubbotyin altábornagy, törzsfőnök A. N. Bogoljubov altábornagy) – a keleti határtól a vityebszki és a mogiljovi terület között a gomeli terület északi határáig; az 1. Belorusz Front csapatait parancsnok K. K. Rokosszovszkij hadseregtábornok, majd a Szovjetunió marsallja, a haditanács tagja N. A. Bulganyin altábornagy, törzsfőnök M. Sz. Malinyin vezérezredes) – Novij Bihovtól Zslobinon keresztül a Ptyics torkolataig, majd a Pripjaty mentén nyugat felé Ratnóig és onnan Kovelig; a Dnyeperi Katonai Flottillát (parancsnok V. V. Grigorjev 1. osztályú kapitány, majd ellentengernagy, a haditanács tagja P. V. Bojarcsenko 1. osztályú kapitány, törzsfőnök K. M. Balakirev 2. osztályú kapitány), amelynek hajói a Dnyeperen, a Berezinán és a Pripjatyon tartózkodtak; végül a Belorusszija területén aktívan tevékenykedő nagy partizánereket.

Az elgondolás szerint a támadást egyidőben kellett megindítani a lepeli, vityebszki, bogusevi, orsai, mogiljovi, szviszlócsi és a bobrujszki irányban, hogy hatalmas és az ellenség számára váratlan csapásokkal felaprózzuk hadászati arcvonalát, a Vityebszk és Bobrujszk körzetében levő német csoportosítást bekerítsük és megsemmisítsük, utána pedig a támadást gyorsan kifejlesztve a mélységbe, bekerítsük és utána szétzúzzuk a 4. német hadsereg Minszktől keletre levő csapatait, ami majd kedvező feltételeket teremt mindhárom front hadműveleteinek a kifejlesztéséhez.

A belorusszijai hadművelet előkészítésével egyidőben a vezérkar a Leningrádi és a Karéliai Front parancsnokságával közösen támadó hadműveletet dolgozott ki a Karél-földszoroson és Dél-Karéliában. Ezeknek az volt a szerepük, hogy az ellenség erőit és figyelmét elvonják az arcvonal középső szakaszáról. Amennyiben a szovjet csapatok ezekben a korábbra tervezett hadműveletekben sikert érnek el, ez nagy hatással lesz majd Finnország uralkodó köreire, arra készíti őket, hogy szakítsanak Németországgal és mihamarabb kilépjenek a háborúból.

Március és április folyamán a nyári hadjárat elgondolását több ízben is megtárgyaltuk és pontosítottuk a legfelsőbb főparancsnoknál.

Zsukovot és engem is többször Moszkvába hívtak. A legfelsőbb főparancsnok egyes részletekről sokszor telefonon is beszélt velünk. Ezzel kapcsolatban Sztálin gyakran hivatkozott arra, hogy ezekről a kérdésekről a frontparancsnokokkal is beszélt, különösen Rokosz-szovszkijjal. A Jobbparti Ukrajna és a Krím felszabadítása közben Sztálin felhívta a figyelmet arra, hogy ezeket a hadműveleteket áprilisban mindenáron be kell fejezni, hogy májusban teljesen átállhassunk a belorussziai hadművelet előkészítésére. Április elején, az egyik beszélgetés közben közölte velem, hogy L. A. Govorovnak, a Leningrádi Front parancsnokának tiltakozása ellenére hajlandó újból kettéosztani ezt a frontot, a Leningrádi Frontnak meghagyva a Finn-öböltől délre a narvai irányt (nagyjából Gdovig), tőle délre pedig a pszkov-vgalai irányban megalakítja a 3. Balti Frontot, átadva neki a Leningrádi Front három hadseregét. Ugyanakkor egy másik kérdést is feltett, amelyről a főhadiszállás tárgyalt – a Nyugati Front felosztását, amiről az imént már beszéltem. Szóval, a legfelsőbb főparancsnok állandóan ráirányította figyelmünket ennek a hadműveletnek az előkészítésére. A Belorusz Frontok parancsnokainak a ki-nevezése is megtörtént.

Emlékszem, Sztálin megkérdezett, hogy kit tudnék javasolni a 3. Belorusz Front parancsnokának. Én azt mondtam, a belorussziai hadművelettel összefüggő összes kérdésekről több ízben beszéltem Antonovval. A 3. Belorusz Front parancsnokának I. D. Csernyahovszkij vezérezredest javasoltam. Egy másik beszélgetés is eszembe jut abból az időből. A 4. Ukrán Front akkor a Szapun-Gora megrohamozására és Szevasztopol bevételére készült. Sztálin afelől érdeklődött, Szevasztopol felszabadítása után e front mely csapatai vehetők el a belorussziai irány frontjainak a megerősítésére. Antonovval közös véleményünk szerint a front parancsnoksága és két hadsereg (a 2. gárdahadsereg és az 51. hadsereg) a főhadiszállás tartalékába helyezhető, még hozzá okvetlenül Belorusszia területén. Az egyik hadsereget Vityebszktől keletre kell elhelyezni, az ott alakítandó csoportosítás jobbszárnyának a megerősítésére.

Sztálinnak nem volt ellenvetése és megparancsolta, hogy ezeket a kérdéseket újra tárgyaljam meg Antonovval, s utána véglegesen

egyeztessenem a főhadiszállással a vezérkar javaslatait. Arra is megkért, közöljem a belorussziai irányban megalakítandó frontok törzsfőnökeire vonatkozó javaslataimat és nevezzem meg a 4. Ukrán Front csapatainak általam ismert, legtapasztaltabb magasabb parancsnokait, kiket célszerű lesz bevonni a belorussziai hadműveletbe. Ezen gondolkoztam és kissé később két hadseregparancsnokot neveztem meg – G. F. Zaharovot és J. G. Krejzert, a hadtestparancsnokok közül pedig A. A. Lucsinszkijt, P. K. Kosevojt és még másokat. A javaslat nem volt hiábavaló. Zaharov I. J. Petrov után a 2. Belorusz Front parancsnoka lett; Krejzer ismét az 51. hadsereg élére került, amellyel júliustól kezdve bekapcsolódott a belorussziai hadművelet kifejlesztésébe; Lucsinszkij a 28. hadsereggel részt vett a bobrujszki hadműveletben; Kosevoj Belorusszia felszabadításának idején a 71. lövészhadtestet vezette stb.

1944 áprilisának első felében a vezérkar a legfelsőbb főparancsnok engedélyével kikérte az illetékes frontparancsnokok véleményét a nyári hadjáratról és a belorussziai hadműveletről. Április 17. és 19. között a főhadiszállás az északnyugati, nyugati és délnyugati irány frontjainak direktívát adott, amelyben elrendelte, hogy menjenek át helyi védelembe és rendezzenek be védelmi terepszakaszokat. A direktívák rámutattak arra, hogy ez ideiglenes intézkedés, amelynek célja a csapatok felkészítése a későbbi aktív tevékenységre. A 2. és a 3. Ukrán Front május 16-án hasonló direktívát kapott.

A belorussziai hadműveletnek a vezérkar által kidolgozott tervét május 20-án előterjesztettük a legfelsőbb főparancsnoknak. A tervet egyes frontparancsnokok és haditanács-tagok részvételével nemsokára megtárgyalta a főhadiszállás. A vezérkarnak pedig a közeli napokban a már pontosított tervet végleges jóváhagyás végett a főhadiszállás elé kellett terjesztenie. Zsukovval és Antonovval együtt azokban a napokban többször voltam a legfelsőbb főparancsnoknál. E találkozások alkalmával minden esetben visszatértünk a „Bagratyion” nevet kapott belorussziai hadművelet tervének és végrehajtásának részleteire. Ugyanakkor sok szempontból megvizsgáltuk azt a kérdést, felkészült-e a Leningrádi Front arra, hogy június elején támadó hadműveletet hajtson végre a Karél-földszoroson, valamint a Karéliai Front dél-karéliai hadműveletének a tervét is, amelynek

néhány nappal a Leningrádi Front hadművelete után kellett kezdődnie.

A főhadiszállás május 30-án véglegesen jóváhagyta a „Bagration” hadművelet tervét. Ez a terv egyszerű, ugyanakkor merész és nagyszabású is volt. Egyszerűsége abban állt, hogy arra az elhatározásra épült, amely szerint Belorussziában ki kell használni a szovjet-német arcvonal számunkra előnyös vonalvezetését, ugyanis tudtuk, hogy ezek a szárnyirányok a legveszélyesebbek az ellenség számára, következésképpen a legjobban védettek is. Az elgondolás mérészsége abból a törekvésből következett, hogy nem félve az ellenség ellenterveitől, az egyik hadászati irányban az egész nyári hadjárat szempontjából döntő csapást mérünk. Az elgondolás nagyszabású voltáról tanúskodik a második világháború további menete szempontjából rendkívül nagy katonapolitikai jelentősége, a példátlan méretek, továbbá az egyidőben vagy egymás után tervezett, látszólag önálló, de egyúttal egymással szorosan összefüggő fronthadműveletek száma, amelyek az általános hadászati feladatok és politikai célok megvalósítására irányultak.

A belorussziai arcvonal abban az időben egy kb. 250 000 négyzetkilométer kiterjedésű kelet felé néző kiszögellés volt, amely ropant ívben vette körül Minszket. Északi oldala Velikije Luki felé irányult; keleti oldala a németek felől a szmolenszki és a gomeli területre nézett; déli oldala a Pripjaty mentén húzódott. Ez a kiszögellés az 1. Ukrán Front jobbszárnya felett lévén észak felől veszélyeztette ennek a frontnak a közlekedési útvonalait és megkönnyítette a lengyel határ és Kelet-Poroszország fasiszta megközelítési útjainak a védelmét. Ezért a német hadvezetés mindenáron igyekezett tartani ezt a kiszögellést és rendkívül nagy figyelmet fordított védelmére.

Az ellenség fő védőöve a Vityebszk–Orsa–Mogiljov–Rogacsev–Zslobin–Bobrujszk vonal mentén húzódott. A fasiszták különösen Vityebszk és Bobrujszk körzetét, vagyis a „Közép” hadseregcsoport szárnyait erősítették meg. Az orsai és a moguljovi irányban szintén erős volt a védelem. A hadműveleti mélységben – a Dnyeper, Druty és a Berezina partján szintén voltak kiépített védelmi terepszakaszok. A műszaki védelmi berendezések elég szerencsésen párosultak a védelem számára igen előnyös terepviszonyokkal – a folyókkal,

tavakkal, mocsarakkal és az erdőkkel. A hitleristák a nagyvárosokat erős ellenállási csomópontokká építették ki, amelyeket összefüggő rendszert alkotó lövészárkokkal, beton és föld-fa erődökkel erősítették meg, és egyes városokat, így Vityebszket, Orsát, Mogiljovot, Bobrujszket, Boriszovot és Minszket Hitler parancsa „megerősített körletnek” nyilvánította. Ez, mint általában, azt jelentette, hogy mindenáron tartani kellett őket.

A német „Közép” hadseregcsoporthoz a 3. páncélos hadseregből, továbbá a 4., 9. és a 2. hadseregből állt. A védelem első sávjában 38 hadosztály, a második lépcsőben és a tartalékban 14 hadosztály volt, nagyszámú különleges alegységgel és kommandóval; a németeknek összesen, a szomszédos hadseregcsoporthoz szárny-magasabbegységeivel együtt 63 hadosztályuk és 3 dandárjuk volt Belorussziában. A „Közép” hadseregcsoporthoz parancsnoka 1944. június 28-ig Busch vezértábornagy volt. A hadseregparancsnokok Reinhardt vezérezredes, Tippelskirch gyalogsági tábornok, Vormann páncélos tábornok és Weiss vezérezredes voltak. Nem sokkal később a harcba Nering páncélos tábornok 4. páncélos hadserege is bekapcsolódott. Buschnak 800 000 katona és tiszt volt alárendelve. 9500 löveggel és aknavetővel, 900 harckocsival és rohamlöveggel és 1300 repülőgéppel.

A főhadiszállás által jóváhagyott terv szerint a „Bagratyion” hadműveletet június 19–20-án szándékoztunk megkezdeni. 1944 második felére a fegyveres erők vezetői új fedőneveket kaptak. Sztálint most Szemjonovnak, Zsukovot Zsarovnak, engem Vlagyimirovnak neveztek; a frontparancsnokok: Govorov–Gavrilov, Maszlennikov–Mironov, Jerjomenko–Jegorov, Bagramjan–Baturin, Csernyahovszkij–Csernov, Zaharov–Zorin, Rokosszovszkij–Rumjancev, Konyev–Kijevszkij, Malinovszkij–Morozov.

Amikor Sztálin május 30-án jóváhagyta a belorussziai hadművelet tervét, mint már nem egyszer, kijelentette: a főhadiszállás közvetlen feladata az, hogy segítsen a frontok parancsnokságának és csapatainak minél jobban előkészíteni és végrehajtani az elgondolt hadműveletet, az Állami Honvédelmi Bizottságnak és a vezérkarnak pedig az a kötelessége, hogy időben és teljesen ellássák a csapatokat mindennel, amire csak szükségük van. Javasolta, hogy Zsukovot és engem küldjenek a főhadiszállás képviselőiként Belorussziába és megkérdezte, hogy melyik frontokhoz akarunk menni. Mindketten

azt feleltük, hogy készek vagyunk ott dolgozni, ahova a főhadiszállás küld. Akkor a főhadiszállás úgy határozott, Zsukov az 1. és a 2. Belorusz Front tevékenységét, én pedig az 1. Balti és a 3. Belorusz Front tevékenységét fogom koordinálni.

Május 31-re virradó éjjel Sztálin, Zsukov, én és Antonov a főhadiszálláson külön direktívákat dolgoztunk ki a belorussziai irány frontjai számára. Utasítottuk őket, haladéktalanul kezdjék meg a „Bagratyion” hadművelet előkészítését és konkrét feladatokat adtunk nekik a végrehajtás első szakaszára. A direktívákat május 31-én, Sztálin és Zsukov aláírásával, megküldték a frontoknak. Zsukov Zaharovnak és Rokosszovszkijnak szóló utasítást írt alá: határozzák meg, mikor fejezik be az előkészítést és mikor kezdik a támadást. Az én aláírásommal hasonló intézkedést kapott Bagramjan és Csernyahovszkij.⁸⁹

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása a hadművelet kifejlesztését a következőképpen tervezte. Az 1. Balti Front Polockon, Glubokojen és Svencsonyiszen (Svenčionisi) keresztül Šiauliai ellen támad, csapatai a német „Észak” hadseregcsoporthoz elvágják a „Közép” hadseregcsoporthoz és Klaipėda körzetében előrenyomulnak a Balti-tengerig; a 3. Belorusz Front csapatai, miután Vityebszk és Orsa körzetében szétzúzták az ellenséget és támadást intéztek Boriszov ellen, Minszken, Mologyecsnon, Vilniuson, Kaunason, Lidán és Grodnón keresztül előrenyomulnak Kelet-Poroszország határáig; a 2. Belorusz Front, kelet felől lekötve a német „Közép” hadseregcsoporthoz, csapást mér Mogiljov irányában, majd Sztolbcin és Novogrudokon keresztül előrenyomul Volkoviszsk és Bialystok körzetébe. Az 1. Belorusz Front a belorusz hadművelet végrehajtása és azután, hogy a 3. Belorusz Front csapataival közösen bekerítette a minszki ellenséges csoportosítást, jobbszárny-csapatait Szluck, Baranovicsi, Szlonyim és Pruksani ellen, balszárny csapatait pedig Pinszken, Kobrinon, Breszten, Kovelén és Chełmen keresztül Siedlce és Lublin ellen irányítja.

Május 31-én a vezérkarnál találkoztam Csernyahovszkijjal, a 3. Belorusz Front parancsnokával, aki betegsége miatt nem vehetett részt azon a megbeszélésen, amelyen a legfelsőbb főparancsnoknál a hadműveleti tervet tárgyaltuk. Csernyahovszkij őszintén örült a találkozásnak és megelégedését fejezte ki amiatt, hogy együtt fogjuk

végrehajtani a hadműveletet, amelyben első ízben szerepel mint frontparancsnok. A „Bagratyion” hadművelet elgondolásáról és a 3. Belorusz Front feladatairól folytatott megbeszélésen Zsukov és Antonov is részt vett.

Azokban a napokban a frontok több konkrét utasítást kaptak, amelyek összefüggésben voltak a nyári támadó hadműveletekkel. Így május 27-én a főhadiszállás direktívája az 1. Balti Front jobbszárny 6. gárdahadseregének a szakaszát átadta a 2. Balti Frontnak, azzal az utasítással, hogy a 6. gárdahadsereget saját frontjának a csapásmérő csoportosításában kell felhasználnia. Május 29-én valamennyi frontparancsnok megkapta a vezérkar részletes direktíváját, amely felsorolta azokat a legfontosabb intézkedéseket, amelyek a nyári hadműveletek rejtett előkészítését voltak hivatva biztosítani.

Elutazásunk előtt a legfelsőbb főparancsnok Zsukovnak és nekem kiadta az utolsó utasításokat a frontoknál folytatandó tevékenységünkre vonatkozóan és kérte, állandóan tájékoztassuk az eseményekről, majd sikert kívánt a csapatoknak és nekünk is.

Június 4-én 16 órakor megérkeztem a 3. Belorusz Front törzséhez, amely a Szmolenszki-terület Krasznojé nevű városkája közelében, az erdőben települt. Ott előre berendezték a parancsnoki harcálláspontot a megfelelő híradó eszközökkel, amelyek állandó és biztos távbeszélő-, távíró- és rádióösszeköttetést biztosítottak a főhadiszállással, a vezérkarral, valamennyi front- és hadseregparancsnokkal. Velem együtt érkeztek: M. N. Csisztyakov vezérezredes, a Vörös Hadsereg tüzérfőnökének a helyettese, akinek a két front tüzérségének a tevékenységét kellett összehangolnia; F. J. Falalajev vezérezredes, a légierő parancsnokhelyettese (a légierőt illetően ugyanazon célból) és a vezérkar tiszti csoportja, amelynek vezetője a mellém beosztott M. M. Potapov altábornagy volt.

Este Csenyahovszkij ismertette a frontparancsnokság által véglegesen kidolgozott hadműveleti tervet a hadseregek feladataival együtt és jelentette, hogy a front milyen munkát végzett a hadművelet előkészítése érdekében.

A főhadiszállás 1944. május 31-i direktívája értelmében ennek a frontnak az volt a feladata, hogy a hadművelet során az 1. Balti Front balszárnyával és a 2. Belorusz Front csapataival együttműködve szétzúzza az ellenség vityebszk-orsai csoportosítását. E célból

két csapást kellett mérnie: az egyiket a 39. és az 5. hadsereggel a front északi részén oly módon, hogy a 39. hadsereg délnyugat felől megkerüli Vityebszket és az 1. Balti Front balszárnyával együttműködve szétzúzza az ellenség vityebszki csoportosítását és elfoglalja Vityebszket, az 5. hadsereg pedig Bogusevszken, Szennón és Lukomlon keresztül előretör a Berezina felső folyásáig; a másik csapást pedig a 11. gárdahadsereggel és a 31. hadsereggel. E két hadsereg szétzúzza az ellenség orsai csoportosítását, majd utána továbbtámad a minszki műút mentén Boriszov irányában. A gyorscsapatokat (a lovasságot és a harckocsikat) a siker kifejlesztésére tervezték felhasználni Boriszov általános irányban. A hadművelet megkezdésekor a frontnak 6445 lövege és aknavetője (76 mm-es és nagyobb űrméretű), 689 „Katyusája”, 1810 harckocsija és rohamlövege (a tartalékban levő 5. gárda-harckocsihadsereg beszámításával) és 1864 harci repülőgépe volt.

A frontparancsnok döntése alapján ezeknek a feladatoknak a végrehajtására csapásmérő csoportok alakultak: a 39. hadseregben (parancsnok I. I. Ljudnyikov altábornagy, a haditanács tagja V. R. Bojko vezérőrnagy, törzsfőnök M. I. Sziminovszkij vezérőrnagy) a 84. lövészhadtest és az 5. gárda-lövészhadtest, öt lövészadosztállyal és a 28. harckocsidandárral; az 5. hadseregben (parancsnok N. I. Krilov altábornagy, a haditanács tagja I. M. Ponomarjov vezérőrnagy, törzsfőnök N. J. Prihigyko vezérőrnagy) a 72. és a 65. lövészhadtest, hat lövészadosztállyal és a 153., valamint a 2. gárda-harckocsidandárral; a 11. gárdahadseregben (parancsnok K. N. Galackij altábornagy, a haditanács tagja P. N. Kulikov vezérőrnagy, törzsfőnök I. I. Szemjonov vezérőrnagy) a 8. lövészhadtest és a 36. gárda-lövészhadtest öt lövészadosztállyal és a 120. harckocsidandárral; a 31. hadseregben (parancsnok V. V. Glagoljev altábornagy, a haditanács tagja D. A. Karpenkov vezérőrnagy, törzsfőnök M. I. Scsedrin vezérőrnagy) a 71. és 36. lövészhadtest, öt lövészadosztállyal és a 213. harckocsidandárral.

A front másik lépcsőjét gyorsanmozgó magasabbegységek alkották: a 3. gárda gépesített hadtest, a 3. gárda-lovashadtest, majd később az 5. gárda-harckocsihadsereg is; a 11. gárdahadseregben – a 2. „tacinszkájai” gárda-harckocsihadtest.

A frontparancsnok által jóváhagyott terv szerint az ellenséges vé-

delem áttörésének hadsereg-szakaszain a siker biztosítása érdekében a front tüzérségéből és harckocsijaiból 5764 löveget és aknavetőt, a csövek 80,1 százalékát (az áttörés 1 km-es szakaszán 175 csövet), 1466 harckocsit és rohamlöveget, az összes harckocsi és rohamlöveg 80,9 százalékát (az áttörés 1 km-es szakaszán 44-et) kellett bevetni. Ennek alapján számíthattunk a küszöbönálló hadművelet sikerére.

Az ellenőrzés során megállapítottuk, hogy a front parancsnoksága, törzse és politikai csoportfőnöksége komoly figyelmet szentel a front-ra érkező összefegyvernemi, harckocsi- és tüzérmagasabbegységek és más különleges egységek és a szállítmányok álcázására. A kirakó álmásokon a csapatokat a front törzsének a tisztjei fogadták és a kijelölt gyülekezési körletbe kísérték őket, szigorúan ügyelve az álcázás szabályainak a betartására. Nappal szigorúan tilos volt átcsoportosítást és nagy csapatmozgásokat végrehajtani, csoportos szemrevételezést végezni, a korábbi tüzrendszert megváltoztatni és az ellenség által elfoglalt terület felett felderítő repülést végrehajtani. A front törzsének tisztjei a levegőből állandóan ellenőrizték a gyülekezési körletek álcázását. Ezzel egyidőben az ellenség megtévesztése céljából több, jól átgondolt és ügyesen szervezett intézkedést hajtottunk végre. A csapatok harckiképzését is gondosan megszerveztük a mögöttes területen levő jól felszerelt lőtereken és gyakorlótereken, ahová az áttörésre kijelölt hadosztályokat és különleges egységeket egymás után és rejtve a második lépcsőbe irányítottuk.

Mindenütt érezni lehetett a front parancsnokságának és minden szintű törzsének a háború folyamán gyűjtött bölcs tapasztalatait.

A front parancsnoksága június 5-én megvizsgálta a hadseregeknek a hadművelet végrehajtására vonatkozó terveit. I. I. Ljudnyikov (39. hadsereg) és V. V. Glagoljev (31. hadsereg) jelentést tett. Terveikkel kapcsolatban nem voltak különösebb észrevételek és jóváhagyták azokat.

Június 6-án hajnalban Csernyahovszkijjal felkerestem N. I. Krilov 5. hadseregét, az áttörési szakaszon részletesen elemeztük a hadsereg parancsnokának és fegyvernemi parancsnokainak a terveit. Különös figyelmet szenteltünk a tüzérség alkalmazásának és a gyalogság, a harckocsik, a tüzérség és a légierő együttműködésének. Minden kérdésben teljes volt az egyetértés és mi abban a biztos tudatban

hagytuk el a hadsereget, hogy mindez kemény, avatott és megbízható kezekben van.

Június 7-re virradó éjjel jelentettem Sztálinnak, hogy a 3. Belorusz és az 1. Balti Fronton ezekben a napokban a hadműveleti helyzetben semmilyen változás sem történt, a 3. Belorusz Frontnál a csapatok felkészítése a terv szerint halad. Június 7-én Csernyahovszkijjal, Falalejevvel és az 1. légi hadsereg parancsnokságával közösen megtárgyaltuk a légierő feladatait. Június 8-án hajnalban Csisztyakovval és Falalejevvel az 1. Balti Fronthoz repültem.

A front parancsnokát, Ivan Hrisztoforovics Bagramjant még a Nagy Honvédó Háború előtről ismertem a vezérkari akadémiáról, a törzsfőnököt, Vlagyimir Vasziljevics Kuraszovot pedig még régebből, az akadémia előtti időkből. Az 1935–1936-os években ismerkedtem meg vele azokon a hadműveleti-hadászati gyakorlatokon, amelyeket I. P. Uborevics, a belorusz katonai körzet parancsnoka vezetett. Én akkor a harckiképzési osztály főnöke voltam a Volga menti katonai körzet törzsénél, amelynek parancsnokságát hadseregparancsnokság szerepében bevonták ezekbe a gyakorlatokba. Kuraszov abban az időben a belorusz katonai körzetben szolgált. 1940-ben, amikor engem kineveztek a vezérkarhoz a hadműveleti csoportfőnök helyettesévé, javaslatomra, volt beosztásomba – a vezérkar hadműveleti kiképzési osztálya vezetőjének – Kuraszovot, a vezérkari akadémia régi tanárát helyezték át. 1941 augusztusának első napjaiban hadműveleti csoportfőnök és a vezérkari főnök helyettese lettem, Kuraszov pedig hadműveleti csoportfőnök-helyettes. Ő a háborúnak azokban a nehéz hónapjaiban sokat segített Saposnyikovnak és nekem. A következő években azok a hadsereg- és fronttörzsek, amelyek élén Kuraszov állt, mindig nagy elismerésben részesültek a legfelsőbb főparancsnok és a vezérkar részéről. A köztünk még azokban az években kialakult baráti viszony mind a mai napig megmaradt.

Ily módon a katonai szolgálat alatt harmadszor kerültem oda, ahol a polgárháború alatt és a 30-as években voltam. Természetesen, felelevenedtek emlékeim. A valóság azonban hamarosan visszatért a feszült hétköznapiakhoz. Június 8-án egész nap Bagramjan parancsnoki harcálláspontján tartózkodtunk. Meghallgattuk a parancsnoknak, a törzsfőnöknek, a fegyvernemi főnököknek és a front hadi-

tanács tagjának a hadműveletre való felkészülésről és annak anyagi biztosításáról szóló jelentéseit. A főhadiszállás május 31-i direktívája szerint az 1. Balti Frontnak a belorussziai hadászati hadművelet első szakaszában a 3. Belorusz Fronttal együttműködve szét kellett zúznia az ellenség vityebszk-lepeli csoportosítását és Csasnyiki, Lepel körzetében el kellett érnie a Nyugati-Dvina déli partját. A 6. gárdahadsereg és a 43. hadsereg erőinek Gorodoktól délnyugatra fogják áttörni az ellenség védelmét.

A feladat végrehajtása közben a front csapatainak át kellett kelniük a Nyugati-Dvinán és el kellett foglalniuk Besenkovicsit, az erők egy részének pedig a 3. Belorusz Front jobbszárnyával együttműködve szét kellett zúznia az ellenség vityebszki csoportosítását és fel kellett szabadítania Vityebszket, hogy utána Lepel irányában kifejlesztve a támadást észak felől, a polocki irányban megbízhatóan fedezzék a front főcsoportosítását.

Az 1. Balti Fronthoz a belorussziai hadművelet megkezdésekor a következő erők tartoztak: a 4. csapásmérő hadsereg (parancsnok P. F. Malisev altábornagy, a haditanács tagja T. J. Belik vezérőrnagy, törzsfőnök A. I. Kudrjasov vezérőrnagy) a 14., 83. és a 100. lövészhadtesttel; a 6. gárdahadsereg (parancsnok I. M. Csisztyakov altábornagy, majd nemsokára vezérezredes, a haditanács tagja K. K. Abramov vezérőrnagy, törzsfőnök V. A. Penkovszkij vezérőrnagy) a 22., 23., 103. lövészhadtesttel és 2. gárda-lövészhadtesttel; a 43. hadsereg (parancsnok A. P. Beloborodov altábornagy, a haditanács tagja Sz. I. Sabalov vezérőrnagy, törzsfőnök F. F. Maszlennyikov vezérőrnagy) az 1., 60. és 92. lövészhadtesttel; a 3. légi hadsereg (parancsnok N. F. Papivin repülő altábornagy, törzsfőnök N. P. Dagajev repülő vezérőrnagy); V. V. Budkov altábornagy 1. harckocsi-hadteste; több más lövész-, harckocsi-, önjáró tüzér-, tüzér- és műszaki magasabbegység és egység, amelyek közvetlenül a frontparancsnoknak voltak alárendelve.

A főhadiszállás útmutatása alapján úgy határoztunk, hogy az ellenség harcászati védelmét 25 km-es szakaszon, a német „Észak” hadseregcsoport 16. német hadseregének és a „Közép” hadseregcsoport 3. páncélos hadseregének a csatlakozásánál fogjuk áttörni. Az áttörés helyénél a front két hadserege összpontosult, a 6. gárdahadsereg és a 43. hadsereg főerői és rajtuk kívül még a front tarta-

lékainak a zöme és az 1. harckocsihadtest. A főcsapást a szomszédos szárny-hadseregekkel szándékoztuk mérni Besenkovicsi, Lepel általános irányban. Közelebbi közvetlen feladat: az ellenséges védelem harcászati mélységének az áttörése, hogy utána a 3. Belorusz Front 39. hadseregével együttműködve bekerítsük és megsemmisítsük az ellenség vityebszki csoportosítását, a főerők pedig menetből átkelnek a Nyugati-Dvinán és a folyó bal partján hídfőt létesítenek.

Ezután úgy terveztük, hogy a front főerői kifejlesztik támadásukat nyugat felé, hogy a lepeli ellenséges csoportosítás szétzúzása után menetből elfoglalják Lepelt, az erők egy része pedig a Nyugati-Dvina jobb partja mentén mért csapásával elvágja a 16. német hadsereg csapatait a 3. német páncélos hadseregtől.

Ezeknek és az utánuk következő feladatoknak a végrehajtása végett a front parancsnoksága úgy határozott, hogy az erőket egy hadműveleti lépcsőben helyezi el és gyorscsoportonként harckocsihadtestet alkalmaz. A hadműveletet három szakaszban szándékozott végrehajtani. Az első szakasz fő tartalma az ellenséges védelem teljes harcászati mélységének az áttörése. A második szakaszban egy harckocsihadtest Besenkovicsi irányban benyomul az áttörésbe, átkel a Nyugati-Dvinán és bal partján hídfőt létesít. Ezzel egyidőben a 43. hadsereg a 3. Belorusz Front 39. hadseregével együttműködve bekeríti és megsemmisíti az ellenség vityebszki csoportosítását. A harmadik szakaszban a csapatok átkelnek az Ulla folyón és elfoglalják Kameny, Lepel városokat. A továbbiak a hadászati hadművelet alakulásától függenek. Az áttöréshez a parancsnokság a front állományában levő lövészcsapatok 75 százalékát igénybe vette, 3760 löveggel és aknavetővel, 535 harckocsival és rohamlöveggel.

A front parancsnoksága a hadseregek csapásmérő csoportjainak az állományát is meghatározta. A 6. gárdahadseregben az áttörésre két lövészhadtestet – a 22.-et és a 23.-at jelölte ki az első lépcsőbe, és ugyancsak két lövészhadtestet – a 103.-at és a 2. gárdahadtestet – a második lépcsőbe. A 43. hadsereg csapásmérő csoportosításában két lövészhadtest – az 1. és a 60. – volt az első lépcsőben és a 92. a második lépcsőben. Az erők és az eszközök ilyen elosztása mellett a front tartalékában egy harckocsihadtesten kívül egy lövészadosztály maradt, a csapásmérő csoportosítás jobbszárnyán. Itt is, akár-

csak a 3. Belorusz Frontnál, a parancsnokság és valamennyi szintű törzs, továbbá a csapatok óriási előkészítő munkát végeztek.

A front parancsnokságának a hadművelet végrehajtására vonatkozó elhatározásával kapcsolatban semmilyen lényeges észrevétlünk vagy módosító javaslatunk nem volt. A front hadseregpáncsnokainak elhatározásait is felülvizsgáltuk és jóváhagytuk.

Június 9-re virradó éjjel a legfelsőbb főparancsnoknak tett szó-
kásos jelentésben közöltem: az 1. Balti Frontnál sikeresen halad
a hadműveletre való felkészülés. Azt is jelentettem, hogy a 3. Belo-
rusz Fronthoz a csapatok a vasutak rossz munkája miatt késéssel
érkeznek és a jóváhagyott szállítási terv felborul. Június 9-ig V. T.
Obuhov altábornagy 3. gárda gépesített hadtestének csak a fele ér-
kezett meg, holott a terv szerint a hadtestnek már június 5-re be-
kellett volna érkeznie. Hozzáteszem, hogy azokban a hónapokban a
vasút munkáját nemegyszer kifogásoltuk, a front szükségleteitől való
elmaradása rendkívül megnehezítette a harcfeleladatok végrehajtását.

Még aznap éjjel visszatértünk a 3. Belorusz Fronthoz, és június
9-én Csernyahovszkijjal egész nap K. N. Galickij 11. gárdahadsere-
gével ismerkedtünk. A hadsereg egészében véve igen jó benyomást
keltett, bár az új irányba való átcsoportosítása miatt a hadműveletre
való felkészülés kissé lelassult. Miután meghallgattuk Galickijnek és
a hadtestparancsnokoknak a hadműveletre vonatkozó elhatározását
és elképzeléseit, bizonyos módosításokat javasoltunk és további uta-
sításokat adtunk.

A csapatok késése miatti aggodalmamban felszólítottam A. G.
Karponoszov altábornagyot, a vezérkar Szervezési Főcsoportfőnök-
ségének vezetőjét, helyettesemet, utazzék hozzám az arcvonalra. Jú-
nius 10-re virradó éjjel egy órákor, amikor Sztálinnak jelentettem
azt, hogy előző nap mit végeztünk, újból megemlítettem: nyugtalan
vagyok amiatt, hogy a csapatok nem érkeznek meg kellő időben az
arcvonalra. Azt is közöltem, hogy Csernyahovszkijról mint front-
parancsnokról szerzett első benyomásom igen jó: sokat dolgozik, érti
a dolgát és magabiztos.

Miközben Csernyahovszkij folytatta munkáját a 11. gárdahadse-
regnél, én azzal foglalkoztam, hogy felkészítettem a hadműveletre a
3. „sztálingrádi” gépesített gárdahadtestet és a 3. gárda-lovashad-
testet. Megismerkedtem parancsnokukkal, részletesen tájékoztattam

őket a helyzetről, a feladatokról és külön arról, hogy a lovas-gépesített csoportta egyesített hadtesteknek milyen körülmények között kell végrehajtaniuk felelős feladataikat, jelentősen elszakadva a front főerőitől.

Kihasználva A. G. Karponoszov megérkezését, június 11-én a vasúti szállítás kérdéseivel is foglalkoztam. Levelet írtam a közlekedési népbiztosságnak s kértem, bármely áron javítson a helyzeten és a szállítást (az 5. gárda-harckocsihadsereg csapatai megérkezésének a figyelembevételével) legkésőbb június 18-ig fejezzék be. A levelet Karponoszovval küldtem el.

Június 12-én Csernyahovszkijjal együtt ellenőriztük Krilov 5. hadseregének és Ljudnyikov 39. hadseregének végleges felkészültségét. Ezen a napon érkezett a frontra az 5. gárda-harckocsihadsereg parancsnoka, P. A. Rotmisztrov, a páncélos csapatok marsallja. Gondosan megbeszéltük vele, hol és mikor kell összpontosítania hadseregének a csapatait, továbbá a lehetséges működési irányok szemrevételezését. Úgy határoztunk, hogy a főirány az orsa-boriszovi lesz. Június 13-án folytattam munkámat Krilov és Ludnyikov hadseregénél. Már ez a rövid felsorolás is mutatja, hogy mennyire zsúfoltak voltak ezek a hadművelet megkezdése előtti napok. Minden módon igyekeztem segíteni Csernyahovszkijnak, hogy 3. Belorusz Frontja, amely Rokosszovszkij 1. Belorusz Frontja mellett a főszerepet játszotta a „Bagratyion” hadműveletben, jól megállja a helyét. Június 14-re virradó éjjel jelentésemben ezt írtam Sztálinnak: „Az Ön által adott feladat végrehajtására feszített ütemben készülünk, a legapróbb részleteket is kidolgozzuk. A meglevő csapatok az Ön által kijelölt időpontra feltétlenül készen fognak állni. Mindenki teljes mértékben bízik a sikerben. Továbbra is aggódunk amiatt, hogy vasúton időben megérkezzenek a 4. és a 15. tüzérdandár, Oszlikovszkij lovas-hadteste, a lőszer, az üzemanyag és Rotmisztrov magasabbegységei... Újból jelentem, a kezdés végleges időpontja teljesen a vasút munkájától függ, mi a magunk részéről mindent megtettünk és megteszünk annak érdekében, hogy tartsuk az Ön által megszabott határidőket.”

Június 14-én reggel Sztálin közölte velem: a vasúti szállítás késedelme miatt a hadművelet kezdetének az időpontját június 23-ra teszi át.

Abban a biztos tudatban, hogy Csernyahovszkij csapatai felkészültek, délután Csisztyakovval és Falalejevvel ismét Bagramjan 1. Balti Frontjához repültem. Itt június 15-én és 16-án ellenőriztük, hogyan halad a 6. gárdahadsereg, a 43. hadsereg és a 3. légi hadsereg felkészülése és anyagi biztosítása.

A 6. gárdahadsereget még a sztálingrádi és a kurszki csatából jól ismertem. A 43. hadsereggel csak most ismerkedtem meg. Jó benyomást keltett bennem új parancsnoka, A. P. Beloborodov altábornagy, aki az én közreműködésemmel került ebbe a beosztásba, K. D. Golubjov helyére. Hadseregének hadtestparancsnokai is gazdag harci tapasztalatokkal rendelkeztek. Beloborodov dicső harci utat járt meg, bátor és erélyes hadvezér hírében állt. Eredményesen harcolt Belorussziában a következő hadműveletekben és később Kelet-Mandzsúriában is. Az utolsó beosztása a moszkvai katonai körzet csapatainak a parancsnoksága volt. Gépkocsibaleset következtében súlyosan megrendült az egészsége, ami arra kényszerítette, hogy megváljon ettől a mozgalmas és eredményes tevékenységtől. A belorussziai hadműveletben, a bonyolult harcmező ellenére, Beloborodov mint fiatal hadseregpáncsnok hozzáértően vezette csapatait. Az átörökre vonatkozóan hozott elhatározása, amelyet nekünk jelentett és amelyet mi ott, a helyszínen ellenőriztünk, tökéletesen helyes volt és semmilyen komolyabb módosítást nem igényelt. Ezekre a napokra visszaemlékezve Beloborodov a következőket írta: „Június közepén a frontparancsnokkal együtt kiszállt a hadsereghez A. M. Vaszilevskij, a Szovjetunió marsallja a főhadiszállás képviselője, M. N. Csisztyakov tüzérségi marsall és F. J. Falalejev repülő vezérezredes. A főhadiszállás képviselője részletesen megismerkedett a csapatok átcsoportosításának és összpontosításának, valamint harckiképzésének a menetével, a csapatok lőszerellátásával, a hadsereg sávjában kialakult helyzettel és a támadásra vonatkozó elhatározásunkkal. Különösen érdekelte az, hogyan alkalmazzuk a harckocsikat, a tüzérséget, hogyan vannak műszakilag biztosítva, hogyan szerveztük meg az együttműködést a szomszéd hadseregekkel és a front légierejével. Vaszilevskij elvtárs elégedettségét fejezte ki a csapatok hadműveleti felkészültségével kapcsolatban és több utasítást adott.”⁹⁰

A 6. hadseregnél szintén átgondoltnak tűnt az ellenséges védelem

áttörésére való felkészülés. Csupán jelentéktelen észrevételeink voltak, néhány tanácsot adtunk és elégedetten hagytuk jóvá a hadsereg-parancsnok elhatározásait.

Június 16-án este jelentésemben ezt írtam a legfelsőbb főparancsnoknak: „Jó benyomást kelt a 43. hadsereg új parancsnoka, Beloborodov. Kiválóan dolgoznak a délről a fronthoz küldött Vasziljev és Rucskin hadtestparancsnokok. Utasítást adtam, hogy Vasziljevnek, akit gárdahadtesttől nem-gárdahadtesthez helyeztek át, hagyják meg a gárda-illetményt. Kérem, hagyja jóvá intézkedésemet és adjon megfelelő utasítást Hruljov elvtársnak. Mindkét front csapatainak a felkészülése teljesen rendben halad, és ha az időjárás megengedi, a feladat végrehajtását szigorúan az Ön által megadott időpontban kezdjük. Továbbra is kissé idegesít a vasút munkája, aggódom amiatt, hogy időben megtörténjék egyes, a frontoknak szánt csapatok összpontosítása, továbbá egyes dolgok utánpótlása, bár mindenünk meglesz a helyszínen, amire a hadművelet megkezdéséhez szükség van.”⁹¹

Még aznap éjjel, a telefonbeszélgetés során Sztálin, mint már többször tette ezt, arra kért, nem tudnék-e anélkül, hogy a rám bízott feladat végrehajtása lényeges csorbát szenvedne, két-három napra Moszkvába utazni. Igent mondtam, és már nappal a fővárosban voltam, június 17-én este pedig Antonovval együtt Sztálinhoz mentem. Amint kiderült, főként az északi események miatt hívtak a főhadiszállásra. A Leningrádi Front csapatai a Karél-földszoroson vívott heves harcok után, amelyekben a finn csapatok súlyos vereséget szenvedtek, az utolsó védelmi terepszakasz megrohamozására készültek. Mint erről értesültünk, a finn parancsnokság erőinek egy részét Dél-Karéliából átdobta a Karél-földszorosra. Az sem volt kétséges számunkra, hogy a német hadvezetés, minden nehézsége ellenére, kénytelen lesz megerősíteni ezt az arcvonalszakaszt, hogy Finnországot megmentse a vereségtől és a maga oldalán biztosítsa további részvételét a háborúban. Éppen ezért a Leningrádi Front csapatai előtt álló feladatok végrehajtásában az időtényező most igen fontos szerepet játszott.

Sztálin telefonon felhívta L. A. Govorovot, a Leningrádi Front parancsnokát, meghallgatta részletes jelentését az eseményekről és a rohamra való felkészülésről, majd több tanácsot és utasítást adott

neki. Megelégedéssel vette tudomásul Govorovnak azt az ígéretét, hogy csapatai a közeli hetekben gyorsabb ütemben fognak támadni, és sikert kívánt Leonyid Alekszandrovicsnak. Ugyanakkor elhatározta, hogy Viborg bevétele után folytatni kell a támadást, s miután a csapatok elérték az Eliszenvaara–Imatra–Virojoki terepszakaszt és a Balti Flotta segítségével felszabadították Bolsoje Berezovojét és a Viborgi-öböl más nyúlványait, szilárdan vessék meg lábukat a Karél-földszoroson, s miután ott védelembe mentek át, a Leningrádi Front figyelme arra összpontosuljon, hogy részt vegyen az Észtország felszabadításáért vívott harcokban.

Ugyanaznap este a főhadiszállás foglalkozott a Karéliai Front hadműveletével, amelyet az Onyegai és a Ladogai Katonai Flottilla részvételével kellett végrehajtania Dél-Karéliában, a szvir–petrovodszki hadművelettel. Sztálin telefonon meghallgatta K. A. Merckovnak, a frontparancsnoknak a csapatok készülségéről szóló jelentését és hangsúlyozta, hogy a Leningrádi Front csapatainak sikeres tevékenysége folytán a Karéliai Frontnak kedvezőbb feltételei vannak a feladat végrehajtására, és utasította, hogy a hadműveletet legkésőbb június 21-én kezdje meg.

Ezután megkérte Antonovot, jelentse neki a legutóbbi normandiai eseményeket. A szövetségesek csapatai a partraszállás után igen lassan nyomultak előre. Mindössze három kis hídfőt sikerült egyesíteniük és némileg kiszélesíteniük a Cotentin-félsziget felé. Azt a kérdést tárgyalva, miként fog kihatni az angol–amerikai csapatok normandiai partraszállása a szovjet–német arcvonalra, arra a következtetésre jutottunk, hogy mikor a Vörös Hadsereg elkezd a belorusz-sziai hadműveletet és folytatni fogja sikeres támadását Finnország ellen, a hitlerista hadvezetés csapatai egy részét a nyugati arcvonalról a keletre fogja átdobni.

A véleménycsere után Sztálin másnap estére magához rendelt, hogy jelentést tegyen neki minden kérdésről, ami a belorusz-sziai hadművelettel összefügg.

Sztálin meghallgatta rövid jelentésemet arról, hogyan készülnek a 3. Belorusz és az 1. Balti Front csapatai az előttünk álló feladatok végrehajtására. A hallottakkal meg volt elégedve és különösen az 5. gárda-harckocsihadserég alkalmazása érdekelte Csernyahovszkij frontjánál. Közöltem vele, hogy az orsa–boriszovi irányban a 11.

gárdahadsereggel szemben az ellenség védelme műszakilag jóval erősebb, mint az 5. hadsereg szakaszán, és ott az ellenség csoportosítása is jóval sűrűbb. Ezért az orsai irányt abból a szempontból, hogy a harckocsi-hadsereg benyomuljon az áttörésbe a boriszovi irányban, kevésbé tartottam sikert ígérőnek, mint a boğusev–boriszovi irányt. Megállapodtunk abban, hogy ideiglenesen a harckocsi-hadsereg bevetése főirányának az orsa–boriszovit tekintjük, amely a legrövidebb és a terep jellege folytán a legalkalmasabb a manőverezésre. A végleges döntést a hadművelet első napjaira halasztottuk. Ezért meggyeztünk, hogy az 5. gárda-harckocsihadsereg egyelőre a főhadiszállás tartalékában marad, és a kellő pillanatban én, mint a főhadiszállás képviselője, kiadom az utasítást, hogy adják át a frontnak. Ezzel kapcsolatban a főhadiszállásnak az volt az elgondolása, hogy a harckocsi-hadsereg fő feladata mindenestre az, hogy gyorsan előrenyomuljon a Berezina folyóig, átkelőhelyeket foglaljon rajta és felszabadítsa Boriszov várost. Mint mindig, a legfelsőbb főparancsnokot különösen érdekelte a csapatok hangulata, felkészültsége és anyagi ellátottsága, továbbá a parancsnoki és politikai állomány, mindenekelőtt pedig a frontok parancsnoki állományának a munkája.

Moszkvai tartózkodásom alatt Zsukov arra kért engedélyt a főhadiszállástól, hogy az 1. Belorusz Front június 23. helyett 24-én kezdhesse meg a hadműveletet. Sztálin kikérte a véleményemet. Miután telefonon előzőleg beszéltem Csernyahovszkijjal és Bagramjannal, azt mondtam, hogy ezt a javaslatot a mi irányunk frontjai számára célszerűnek tartom, mivel lehetővé teszi azt, hogy június 23-ra virradó éjjel, az 1. Balti és a 3. Belorusz Front hadműveletének a megkezdése előtt, itt felhasználjuk a Rokosszovszkijhoz irányított távolsági légierőt. Sztálin egyetértett ezzel és hozzáfűzte, hogy mi Csernyahovszkijjal még egy, számunkra kedvező körülményt szem elől tévesztünk: a 3. Belorusz Front ezzel egy napot nyer. Megígérte, hogy közölni fogja végleges döntését, miután Zsukovval beszélt.

Június 17-én, 18-án és 19-én a vezérkarnál főként a vezérkar és a frontok, valamint a hadseregek kapcsolatával, a csapatok számára az előttünk álló hadműveletekhez szükséges dolgok szállításával, továbbá a vasútvonalak helyreállításával és fejlesztésével foglalkoztam.

Június 20-án visszatértem Csernyahovszkij parancsnoki harcálláspontjára. Június 21-én vele és az 1. légi hadsereg parancsnokságával ellenőriztük a légierő készültségét, megbeszélést tartottunk a repülőhadtestek, hadosztályok parancsnokaival és a magasabbegységek politikai osztályainak a vezetőivel. Felszólalásomban szükségesnek tartottam hangsúlyozni, hogy a belorussziai hadművelet elgondolása minden előzőt felülmúl. Széles arcvonalon és nagy mélységben fogjuk végrehajtani. Az ország, a párt mindent megadott hozzá, hogy végre tudjuk hajtani az előttünk álló feladatot. A légierő feladata mindent megtenni annak érdekében, hogy segítsen gyalogságunknak áttörni az ellenség védelmi terepszakaszát, hogy elszigetelje a harmezőt az ellenséges vadászoktól és bombázóktól, biztosan alkalmazza a földi csapatokat, különösen a gyorscsapatokat. A légitámadások legyenek hatékonyak, a vadászok merészen tevékenykedjenek, keressék és semmisítsék meg az ellenséget.

Telefonon megbeszéltem Zsukovval, milyen rend szerint vessük be június 23-ra virradó éjjel a távolsági légierő zömét a 3. Belorusz és az 1. Balti Front sávjában. Este Rokosszovszkijtól megérkezett hozzám N. Sz. Skripko, a távolsági légierő parancsnokhelyettese, aki az 1. Belorusz Frontnál tartózkodott. Vele egyeztettem azokat a feladatokat, amelyeket a légierőnek a 3. Belorusz és az 1. Balti Front érdekében végre kellett hajtania.

A legfelsőbb főparancsnoknak a történelmi jelentőségű hadművelet előtti utolsó napokban küldött jelentéseimben azt írtam, hogy befejezés előtt áll az 1. Balti és a 3. Belorusz Front csapatainak a felkészülése. Június 22-re virradó éjszaka a csapatok elfoglalják megindulási helyzetüket a hadművelethez. A nap folyamán minden szakaszon harcfelderítést fogunk végrehajtani. Június 23-ra virradó éjjel megismételjük a felderítést. Kedvező idő esetén a támadást szigorúan a kitűzött időpontban kezdjük. A távolsági légierő bevetését június 23. éjszakára beterveztük. Csak a TU-2-es bombázó hadosztály kérdése nem világos, mert amint A. A. Novikov, a légierő marsallja közölte, a hadosztály csak június 23-án fog megérkezni és ő rendelkezik vele, holott én a főhadiszállás határozata alapján azt terveztem, hogy a támadás első napjaiban Bagramjan csapatainak a támogatására fogom felhasználni, amelyeknek egyetlenegy bombá-

zójuk sincs. Azt mondtam, ebben a kérdésben személyesen fogok megállapodni Novikovval.

Másnap azt jelentettem a főhadiszállásnak, hogy az 1. Balti és a 3. Belorusz Front teljesen felkészült arra, hogy a támadást június 23-án megkezdje és közöltem: e frontok csapatai június 22-én megerősített zászlóalj-erőkkel felderítették az ellenséges védelem előtti terepet és ellenőrizték tűzrendszerét. Semmilyen változást sem állapítottak meg. Az előrevetett zászlóaljak többségének sikerült behatolniuk az ellenség első, helyenként pedig a második lövészárkába is. A legnagyobb sikert az 1. Balti Front 6. gárdahadseregének 22. gárda-lövészhadteste érte el, amelynek sikerült 6 km mélyen beékelődnie a fasiszták védelmébe és 9 km-re szélesítenie az áttörést. Június 23-ra virradó éjjel itt bevetésre kerül az egész 22. hadtest, majd még a 103. lövészhadtest is. Az 1. Balti és a 3. Belorusz Front többi szakaszán a tűzérési előkészítés szigorúan a terv szerint, 6 és 7 óra között kezdődik, a roham pedig reggel 9 és 10 óra között.

Ilyen volt általában a munka az 1. Balti és a 3. Belorusz Frontnál, amikor felkészítettük őket a belorussziai hadműveletre. A támadás előtt a csapatok megkapták a harcparancsot és a haditanács felhívását, amelyeket felolvastak a személyi állomány előtt. Az al egységeknél párt- és Komszomol-taggyűléseket, értekezleteket tartottak, a kommunisták és a komszomolisták beszélgettek a személyi állománnyal.

Ezekben a napokban figyelmemet elsősorban a 3. Belorusz Frontnak szenteltem, mivel ez a front ugyanúgy, mint az 1. Belorusz Front, vezető szerepet játszott a hadműveletben. Ezenkívül ez a minden tekintetben igen komoly hadművelet Csernyahovszkij első front-hadművelete volt. Ezért a legfelsőbb főparancsnok is különös figyelmet fordított a 3. Belorusz Frontra.

Az 1. Balti Frontnál kétszer voltam: június 8-án, amikor jóváhagytam Bagramjannak, a front parancsnokának a hadművelet első szakaszának a végrehajtására vonatkozó elhatározását és a hadseregparancsnokok elhatározásait, és június 15–16-án, amikor ellenőriztem, hogyan halad a hadműveletre való felkészülés a 6. gárdahadseregnél és a 43. hadseregnél, amelyek a front fölcsapását mérték. Ezzel kapcsolatban kénytelen vagyok megemlíteni bizonyos pontatlanságokat, amelyek I. H. Bagramjannak „Az 1. Balti Front csapa-

tainak a támadása a belorussziai hadműveletben” című cikkében fordulnak elő („Vojenno-izsitoricseszkij zszurnal”, 1961. évi 4. sz.).

Az 1. Balti Frontnál tett szemleutamra vonatkozó részeket idézem az említett cikkből.

„Három nappal a támadás megkezdése előtt jelentették, repülőgépen hozzánk érkezett a főhadiszállás képviselője, a Szovjetunió marsallja, A. M. Vaszilevszkij elvtárs. A repülőtérrre siettem . . . Jól ismertem Alekszandr Mihajlovicsot . . . Olyan benyomásom alakult ki róla, igen tehetséges és szerfölött körültekintő, de óvatos hadvezér. Ezért a repülőtérrre menet azt gondoltam magamban, hogy számomra a bonyodalmak nem három nap múlva, hanem már néhány óra múlva elkezdődnek. Meg voltam győződve róla, hogy a támadásra vonatkozó elhatározásunknak minden, első pillanatban kockázatosnak látszó pontját védenünk kell.

A. M. Vaszilevszkij figyelmesen meghallgatta a hadművelet előkészítéséről szóló részletes jelentésemet. Elsősorban az áttörési szakasz szerinte »indokolatlan« szélességén csodálkozott. Mint már említettem, az áttörési szakasz szélessége azokhoz az időkhöz képest valóban viszonylag nagy volt – 25 km a front két összefegyvernemi hadseregből álló csapásmérő csoportosítása számára . . . Megpróbáltam bebizonyítani, hogy az áttörési szakasz szűkítése a mocsaras terpen a kezdeti csapás erejének nyilvánvaló gyengülését eredményezi, de minden próbálkozásom hiábavalónak bizonyult . . .

Szerencsére, a főhadiszállás képviselője végsősoron józanul értékelte a kialakult helyzetet. Megértette, az elhatározás módosítása új előkészítést igényelne, amire már nem maradt időnk. »Ha korábban jövök magukhoz, akár csak egy héttel is – mondta befejezésül –, akkor kényszerítettem volna az elhatározás felülvizsgálására és az egész átdolgozására . . .« Bevallom, akaratlanul is őszinte hálát éreztem Ivan Danyilovics Csernyahovszkij vezérezredes, a 3. Belorusz Front csapatainak a parancsnoka iránt, akinek a hibájából a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának a képviselője késve érkezett hozzánk . . . Elképzelhető, ezután milyen belső izgalommal vártuk a döntő nap eljövetelét.”

Ezekben a sorokban Bagramjan több pontatlanságot vétett.

A találkozás nem három nappal és nem is egy héttel, hanem 16 nappal a hadművelet megkezdése előtt történt. Ahogy visszagondo-

lok rá, meg kell mondanom, természetesen megvitattuk az elhatározás fő kérdéseit és még inkább azt, hogyan szervezzük meg a lehető legjobban az ellenség védelmének az áttörését. Ámde semmilyen komoly nézeteltérésem – amiről a cikk szerzője ír – a frontparancsnokkal nem volt. Nem is lehetett: hiszen a főhadiszállás direktívája írta elő a front számára azt, hogy egyes irányokban át kell törni az ellenség védelmi vonalát, kihasználva erre a célra a Vityebszktől északnyugatra elterülő vidéknek a tavak és a mocsarak közti helyeit. És a frontparancsnok elhatározásának végrehajtását biztosította az, hogy czeken a szakaszokon megteremtette a szükséges tűzérési sűrűséget.

Ami pedig a „körültekintést” és az „óvatosságot” illeti, amiről Bagramjan ír, véleményem szerint nincs azokban semmi rossz, ha mértéket tartunk. Úgy vélem, minden parancsnoknak, legyen az egység- vagy hadosztályparancsnok, hadsereg- vagy frontparancsnok – bizonyos mértékig körültekintőnek és óvatosnak kell lennie. Az ő munkájuk olyan, hogy a katonák ezreinek és tízezeinek az életéért felelősek és kötelesek minden döntésüket mérlegelni, átgondolni, a leghatékonyabb utat megkeresni a harc feladat végrehajtásához. A szükséges körültekintés és az óvatosság, véleményem szerint, a hadvezérnek nem negatív, hanem pozitív tulajdonsága. Ha pedig a szerző olyan értelemben tart engem „körültekintőnek” és „óvatosnak”, hogy kibújtam a döntés alól, feltételezem, erre nincs alapja. Mint ismeretes, Sztálin igen-igen sokat követelt a honvédelmi népbiztosság munkatársaitól, és én aligha lehettem volna sokáig vezérkari főnök és a főhadiszállás képviselője a frontoknál, ha megbénítottam volna kezdeményezésüket, ha nem vállaltam volna a felelősséget a döntésekért és félttem volna a kockázattól.

Ezt a kitérőt azért tettem, hogy Bagramjan visszaemlékezéseit megfelelőképpen korrigáljam. Magát Ivan Hrisztoforovics Bagramjant pedig továbbra is igen tisztellem.

A BELORUSZ FÖLDÉRT

A „BAGRATYION” HADMŰVELET KEZDETE. –

ÁTTÖRTÜK A FASISZTÁK ARCVONALÁT. –

A VITYEBSZKI, BELORUSSZIJAI ÉS MINSZKI „KATLAN”. –

BELORUSSZIJÁ FŐVÁROSA SZABAD! –

A BELORUSSZIJÁÉRT VÍVOTT HARC MÁSODIK SZAKASZA

1944. június 22-én három éve volt annak, hogy elkezdődött a Nagy Honvédő Háború. Nyugati frontjaink csapatai a közeli napok döntő támadására készültek. Ezt mindnyájan türelmetlenül vártuk. Azokban a napokban különösen aktívan tevékenykedtek a belorusz partizánok. Az ellenség mögöttes területén üzemképtelenné tették a vasútvonalakat: egyedül június 20-ra virradó éjjel több mint 40 000 sínrobbantást hajtottak végre.

Ily módon minden készen állt a döntő támadásra. Ámde az 1. Balti és a 3. Belorusz Fronton a „Bagratyion” hadművelet korántsem úgy kezdődött, ahogy szeretnénk volna. Az időjárás nem számolt terveinkkel. Az eget összefüggő felhőtakaró fedte és a távolsági légi-erőt csak egyes esetekben sikerült alkalmazni. Előzőleg megállapodtunk Csernyahovszkijjal, hogy a hadművelet első napját – június 23-át –, a front fő harcálláspontján tölti, amelyet K. N. Galickij 11. gárdahadseregének áttörési szakaszán rendeztek be az orsai irányban, én pedig, a helyzettől függően, vagy N. I. Krilov 5. hadseregének a bogusevszki irányban levő harcálláspontján, vagy pedig I. I. Ljudnyikovnak, a 39. hadsereg parancsnokának a harcálláspontján fogok tartózkodni – Vityebszktől délkeletre.

A harcmezőről érkező első híreket izgatottan vártuk. A főhadiszállás is figyelemmel kísérte az események alakulását. A legfelsőbb főparancsnok aznap több ízben is felhívott telefonon.

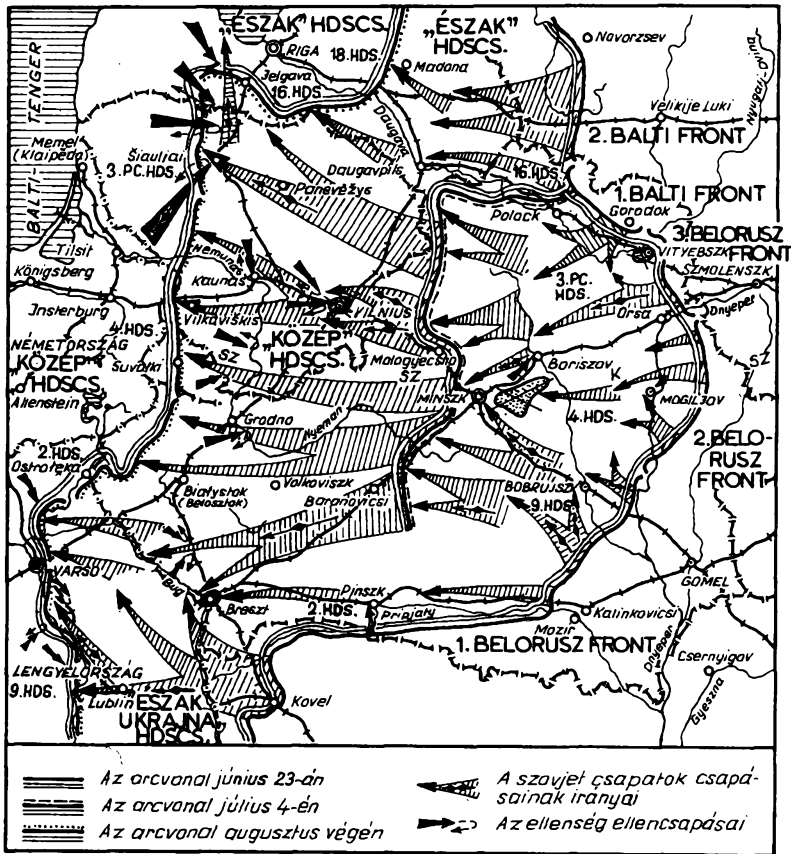
Mit hozott számunkra a Pjotr Ivanovics Bagratyionról, Borogyino hőséről elnevezett hadművelet első napja? A rossz idő miatt nem tudtuk kihasználni teljes egészében a front-légierőt. A támadó gya-

logság a fő támogatást így a nagyszerűen működő tüzérségtől kapta. A csapatok helyzete a hadseregekben korántsem volt azonos. A Polocktól északra harcoló 4. csapásmérő hadsereg alig valamit mozdult előre. A 6. gárdahadsereg és a 43. hadsereg, amelyek északnyugat felől megkerülték Vityebszket, döntő rohammal áttörték az ellenség védelmét és a gyalogságot közvetlenül támogató harckocsiktól és rohamlővegektől kísérvé egy nap alatt 15 km-t nyomultak előre. Nemsokára el kellett érniük a polock-vityebszki vasútvonalat és a Nyugati-Dvinát. V. V. Budkov altábornagy 1. harckocsihadteste csak arra pillanatra várt, amikor benyomulhat az áttörésbe.

A Vityebszktől délre tevékenykedő 39. és 5. hadsereg átvágta az észak-déli irányú vasútvonalat, átkelt a Lucsesza folyón és nagyjából ugyanolyan ütemben nyomult előre, mint a Balti Front szomszédos hadseregei. Most a németeknek Vityebszktől délnyugatra egy mindössze 20 km széles folyosójuk maradt. Számunkra elsőrendű feladat volt, hogy a 43. hadsereg balszárnya és a 39. hadsereg jobbszárnya Osztrovno falu körzetében gyorsan egyesüljön egymással. Mi – Bagramjan, Csernyahovszkij és én – úgy véltük, hogy erre már másnap sor kerül. Vityebszk alatt, úgy, ahogy terveztük, megérlelődött a „katlan”, amelynek egy nagy ellenséges csoportosítást kell magába zárnia. Délnyugatra német tartalékok voltak. Azt, hogy ezek elérjék Vityebszket, csak úgy tudtuk megakadályozni, ha csapataink a lehető leggyorsabban előrenyomulnak Szenno falu körzetébe. Elhatároztuk az 5. hadsereg támadásának a meggyorsítását, hogy legkésőbb június 24-én este Bogusevszknél benyomulhasson az áttörésbe N. Sz. Oszlikovszkij altábornagy lovas-gépesített csoportja.

Amikor ez eléri Szenno körzetét, a helyzettől függően be lehet vetni a vityebszk-lepeli országút átvágására és Orsa nyugat felőli mély átkarolására.

Az orsai irányban a 11. gárdahadsereg és a 31. hadsereg az erős ellenséges csoportosítás műszakilag igen jól kiépített és tüzérséggel jól megerősített védelmével találta szemben magát. A Nyugati Front csapatai télen itt már kudarcot szenvedtek. Most Galickij és Glagoljev hadserege 4–6 ellenséges lövészárk elfoglalása után lassan nyomult előre, arra törekedve, hogy elérje a fasiszták második védőövét. Közben a főhadiszállás tartalékában levő P. A. Rotmisztrov 5. gárda-harckocsihadserege Krilov 5. hadseregétől és Galickij 11. gárda-

A német fasiszta csapatok központi csoportosításainak szétzúzása Belorussziában
1944. június 23.–augusztus 29.

hadseregétől egyaránt egy napi járásra volt. A hadsereget ott kellett bevetni, ahol erre hadműveleti térség kínálkozik, amely alkalmas széles körű manőverre. Ámde hol kínálkozhat ilyen? Csernyahovszkijjal együtt feltételeztem, hogy Krilov sikeresen előrenyomuló csapatai és Oszlikovszkij csoportja Orsa alatt már a közeli napokban megtöri a németek ellenállását. Ilyen körülmények között célszerűbb lesz a harckocsi-hadsereget éppen az 5. hadsereg szakaszán bevetni az áttörésbe. Utána Boriszov felé kell fordítani úgy, ahogy a terv előírta.

Június 24-én reggeltől az 1. Balti és a 3. Belorusz Front ismét folytatta a támadást. A legnagyobb sikert újból azok az egységek érték el, amelyek a vityebszki és a bogusevszki irányban harcoltak. A 6. gárdahadsereg és a 43. hadsereg találkozó harcban visszaverve az ellenség dühödt rohamait elérte a Nyugati-Dvinát, átkelt rajta és hídfőként harcolt a folyó déli partján. Déli irányból a német folyosóba Vityebszknél betörték Ljudnyikov 39. hadseregének a csapatai. Krilov 5. hadserege is gyorsan nyomult előre. Délben telefonon felhívtam Bagramjant. Megtudtam, hogy a 6. gárdahadsereg 67. gárda-lövészhadosztályának a harcosai ladikokon, tutajokon, hordókon és egyéb kéznél levő eszközökön átkelőben vannak a Nyugati-Dvinán. Az ellenség erős ellenállása miatt a 43. hadsereg támadásának üteme kissé lelassult. Pedig tőle függött a vityebszki csoportosítás sikeres bekerítése, annál is inkább, mivel a 39. hadsereg magasabbegységei dél felől már végrehajtották feladatukat, bezárták a bekerítést. A foglyok elmondták: a német parancsnokság állítólag arra kér engedélyt Hitlertől, hogy Vityebszkből visszavonhassa csapatait nyugat felé. Az 1. Balti Front parancsnokával megállapodtam, mindent elkövet annak érdekében, hogy a 43. hadsereg csapatai legkésőbb egy nap múlva egyesüljenek a 39. hadsereggel gnyezgyilovicsi körzetében, a vityebszki országúton.

Miután Ljudnyikovon keresztül üdvözöltem hadseregének katonáit a siker alkalmából, átmentem V. T. Obuhov 3. „sztálingrádi” gárda gépesített hadtestéhez. Csernyahovszkijjal és a hadtestparancsnokkal megtárgyaltuk a helyzetet, ellenőriztük az Oszlikovszkij-csoporthoz tartozó harckocsizók készültségét. A harckocsik este megindultak, utolérték a messze előttük haladó gyalogságot, másnap pedig egy géppisztolyos deszanttal betörték Szennóba. Rosszabb volt a

helyzet a 3. Belorusz Front bal szárnyán. Mivel a 11. gárdahadsereg megrekedt a Dnyeper és az Oszintorftól a vasútvonalig terjedő mocsarak között, itt nem volt kilátás arra, hogy Rotmisztrov hadseregét harcba vethessük. Ezért úgy kellett határozni, hogy az 5. gárda-harckocsihadsereget Boguseyszk körzetébe irányítjuk, onnan pedig Krilov 5. hadseregének áttörését kihasználva, Orsát hátulról megkerülve, Tolocsin és Boriszov felé. Ezzel kapcsolatban Oszlikovszkij lovas-gépesített csoportjának azt a feladatot adtuk, folytassa támadását Szennótól nyugati irányban oly módon, hogy a lukomlszki távat mindkét oldaláról megkerülve egyik szárnya segítsen az 1. Balti Frontnak Lepelt elfoglalni, a másik szárnya pedig keljen át a Berezi-nán és nyomuljon előre Plescsenyici felé.

A legfelsőbb főparancsnok jóváhagyta ezeket az elgondolásokat és engedélyt adott arra, hogy június 24-én 20 órakor az 5. gárda-harckocsihadsereget a főhadiszállás tartalékából átadjam a 3. Belorusz Frontnak. Erről a frontparancsnokot és Rotmisztrovot is azonnal értesítettem.⁹²

Meg kell jegyezni, hogy Pavel Alekszejevics Rotmisztrov nem lelkesedett különösebben a főhadiszállás döntésén (sem azért, mert hadseregét a főhadiszállás tartalékából egy frontnak adták át, sem pedig azért, mert megváltozott az áttörésbe való benyomulásának az iránya). Ez Csernyahovszkijnak, a frontparancsnoknak a figyelmét sem kerülte el. Én nem ismerem ennek az igazi okát, ámde aligha volna helyes ennek különösebb jelentőséget tulajdonítani, ha csak azért nem, mert az 5. gárda-harckocsihadsereg, amely mindig ragyogóan harcolt, az adott esetben rosszabbul tevékenykedett, mint azelőtt.

A főhadiszállás emiatt rendkívül elégedetlen volt és nem ok nélkül. A legfelsőbb főparancsnok június 28-án nekem, Csernyahovszkijnak és V. J. Makarovnak, a haditanács tagjának szóló direktívában megállapította: „A főhadiszállás az 5. gárda-harckocsihadseregtől gyors és erélyes tevékenységet követel, ami megfelel az arcvonalon kialakult helyzetnek.”⁹³ A hadsereg parancsnoksága tudomásul vette ezt az utasítást azzal, hogy feltétel nélkül végrehajtja.

Szeretnék megemlékezni T. T. Hrjukin tábornok légi hadseregének kiváló tevékenységéről, amelynek nagyrészt szemtanúja voltam. A légi hadsereg előkészítése a front hadművelleti terve értelmében

az első napon a front főirányára – az orsai irányra – összpontosultak. A rossz idő ellenére a repülőgépek negyed órával a roham kezdete előtt tömeges bombacsapásokat mértek az ellenséges védelem peremvonalára a 11. gárdahadsereg előtt. Amint a roham megkezdődött, a bombázók és a csatarepülők az ellenséges védelem mélységébe helyezték át támadásaikat. A csatarepülők sikeresen kísérték az előrenyomuló gyalogságot és harckocsikat, támadták a németek tüzescsoportjait és élőerejét. Amikor pedig az 5. hadsereg Bogusevszknél komoly ellenállásba ütközött és én utasítottam a légi hadsereg parancsnokságát (a frontparancsnok útján), hogy segítsen a hadseregnek, és sem az eső, sem a felettünk 100 méter magasan elterülő felhők nem tudták megakadályozni az ellenséges támpont elleni bombatámadást. Amikor telefonon beszéltem Hryukinnal, a repülőgépek már felszálltak, Orsa felé tartottak. A hadsereg parancsnoka sürgősen átirányította őket. 90 Pe-2 és 180 IL-2, útirányát megváltoztatva, Bogusevszk felé fordult és kiválóan végrehajtotta feladatát, a földi csapatoknak megkönnyítette a körzet elfoglalását.

Június 25-én és 26-án a 3. Belorusz és az 1. Balti Front csapatai folytatták a támadást. Miután Vityebszktől nyugatra bezárult a bekerítés, a városban és környékén több mint öt hitlerista hadosztály került „katlanba”. Helyzetük nyilvánvalóan reménytelen volt. Ezért Bagramjan, Csernyahovszkij és én elhatároztuk, hogy a bekerített csoportosítás megsemmisítését a csapatok egy részére bízuk, a főerők pedig amilyen gyorsan csak lehet, előrenyomulnak nyugat felé. Június 26-án Vityebszket megtisztítottuk a fasisztáktól. A 39. hadsereg és (részben) a 43. hadsereg csapatai a várostól délkeletre levő erdőkben folytatták az ellenség vityebszki csoportosításának a megsemmisítését. Budkov hadtestének harckocsijai és Oszlikovszkij lovas-gépesített csoportja sikeresen nyomult előre nyugat felé.

Az 1. Balti Front fő figyelme azokban a napokban arra irányult, hogy minél hamarabb Polock körzetében felszámolja az ellenséges védelemnek egy igen erős csomópontját, amely a Baltikum déli határainak a megközelítési útjait fedezte.

Az 5. gárda-harckocsihadsereg – az ellenséget kivéve állásaiból – a front csatarepülőinek és bombázóinak aktív támogatásával június 26-án estére elfoglalta Tolocsin járási központot és Orsától 50 km-rel nyugatra elérte a minszki autótutat. Amikor tovább nyo-

mult előre Boriszov felé az ellenség Kovel környékéről érkezett 5. páncélos hadosztályának a szívós ellenállásába ütközött. A 11. gárdahadsereg és a 31. hadsereg csapatai Orsa körzetében végleg leküzdötték az ellenség védelmét. Ugyancsak június 26-án estére a 2. gárda-harckocsihadtest Orsától 15 km-rel nyugatra szintén elérte a minszki autótutat.

Június 26-át három esemény teszi emlékezetessé számomra. Amint jelentették, június 26-ra virradó éjjel 126 német bombázógép légitámadást hajtott végre Szmolenszk ellen. Mintegy 450 robbanóbombát dobtak le különböző helyekre, s ezek nagy károkat okoztak. Volt köztük néhány késleltetett gyújtású bomba is, és ez megnehezítette a helyreállítási munkálatokat. Ennek ellenére éjjel 1 órára a csapatokkal, fegyverrel, felszereléssel, lőszerrel és élelmiszerrel megpakott szerelvények újból áthaladtak az állomáson, az 1. Balti és a 3. Belorusz Front felé. Ugyancsak ezen a napon új és kellemes hírt kaptam. Előtte való nap telefonon előterjesztést tettem a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy I. D. Csernyahovszkijt a frontparancsnoki beosztásban végzett kiváló munkájáért léptessék elő hadseregtábornokká. Sztálin azt tanácsolta, hogy terjesszem fel írásban azt, amit szóban kértem. És íme, már másnap megvolt a döntés, és én örömmel gratuláltam Ivan Danyilovicsnak az új rendfokozathoz. Ugyancsak 26-án este a front összes rádióállomásai közvetítették a főváros üdvözlését a Vityebszket felszabadító csapatoknak, jelentették, hogy 224 löveg 20 díszsortüzet lőtt. A legfelsőbb főparancsnok parancsában köszönetet mondott azoknak a magasabbegységeknek és egységeknek, amelyek részt vettek a város felszabadításában, azok pedig, amelyek leginkább kitüntették magukat, megkapták a „vityebszki” nevet.

Azokban a napokban, vagy nem sokkal később, ennek az iránynak sok tisztjét és tábornokát előléptették. Volt köztük négy altábornagy: az 1. Balti Front törzsfőnöke, Vlagyimir Vasziljevics Kuraszov; ugyanennek a frontnak a tüzérfőnöke, Nyikolaj Mihajlovics Hlebnyikov; a 6. gárdahadsereg parancsnoka, Ivan Mihajlovics Csisztyakov; az 5. hadsereg parancsnoka, Nyikolaj Ivanovics Krilov. Mindnyájan a háború első napjaitól kezdve harcoltak, bebizonyították nagy szervezőtehetségüket és azt, hogy hozzáértően tudják vezetni a nagy seregetesteket a legbonyolultabb harchelyzetben is. Én felelős-

ségem teljes tudatában terjesztettem fel őket vezérezredesi előléptetésre, ami hamarosan meg is történt.

A vezérkar általában rendszeresen ügyelt arra, hogy a kiváló parancsnokokról ne feledkezzenek meg. Így kiegészítésként elmondom, hogy a belorusz hadművelet alatt, különböző időben, annál a két frontnál, amelyért én voltam felelős, az említettekén kívül még előléptették a 3. Belorusz Front törzsfőnökét, A. P. Pokrovszkij volt altábornagyot, ugyanennek a frontnak a tüzérfőnökét, M. M. Barszukov volt altábornagyot, valamint a páncélos és gépesített csapatok parancsnokát, A. G. Rogyint, volt altábornagyot, a 11. gárdahadsereg parancsnokát, K. N. Galickij, volt altábornagyot, a 31. hadsereg parancsnokát, V. V. Glagoljev, volt altábornagyot, a 3. légi hadsereg parancsnokát, N. F. Papivin, volt altábornagyot, továbbá sok hadtest- és hadosztályparancsnokot, dandárparancsnokot és törzsfőnököt.

A főhadiszállás egy frontról sem feledkezett meg – magas rangú előléptetések voltak az egész Vörös Hadseregben. Azokban a napokban lett a Szovjetunió marsallja Konsztantyin Kosztantyinovics Rokosszovszkij. Frontjának csapatai szintén azon a napon szabadították fel Bobrujszkot, miután a „bobrujszki katlanban” megsemmisítették a bekerített ellenséges csoportosítást.

Másfajta események történtek az ellenség táborában. Busch vezértábornagra, a kudarcokat szenvedett német „Közép” hadseregcsoport parancsnokára a Führer egész dühét rázúdította és helyébe Model vezértábornagyot nevezte ki. Augusztus 16-án őt is leváltották és Reinhardt vezérezredes lett az utóda.

A „vityebszki katlanban” történt eseményekkel kapcsolatban eszembe jut néhány epizód. A bekerített fasiszta csapatoknak ultimátumot küldtünk, amelyben megadásra szólítottuk fel őket. Ők arra kértek bennünket, adjunk nekik néhány óra gondolkodási időt. Alegységeiknél katonáink szeme láttára gyűléseket tartottak, de csak nem határoztak. Amikor az idő letelt és nem jött válasz, a szovjet csapatok megindították a rohamot. És a fasiszták csak akkor kezdték megadni magukat, alig tanúsítva ellenállást. A foglyok között négy tábornok is volt. Ezeket Csernyahovszkij, valamint V. J. Makarov, a 3. Belorusz Front haditanácsának tagja, F. J. Falalejev, a légierő parancsnok-helyettese, a légierő tevékenységének koordi-

nálója és én hallgattuk ki. Először elkülönítve tartottuk őket és így nem tudtak más tábornokok fogságba eséséről. Az 53. hadtest parancsnoka, Hollwitzer vezérezredes a fogságot véletlennek, az egyéni gondatlanság következményének tartotta, és úgy hitte, hogy hadtestének egységei még mindig Vityebszk alatt harcolnak. Kérte, ha lehetséges, tájékoztassák őt a Vityebszkért folyó harc menetéről, és teljesen le volt sújtva, amikor azt mondtuk neki, hogy kérdezze meg ezt volt alárendeltjeitől, és megparancsoltuk, hogy vezessék elő Hitler altábornagyot, a 206. gyalogos hadosztály parancsnokát, Schmidt ezredest, hadtestének vezérkari főnökét és másokat . . .

Ezekben a napokban csapataink véglegesen elsöpörték az ellenség orsai védelmi rendszerét, amelynek szárnyai a mocsarakra támaszkodtak. Június 27-én Orsát megtisztítottuk a fasisztáktól. Csisztjajkov és Beloborodov hadserege június 28-án elfoglalta Lepelt. Oszlikovszkij lovas-gépesített csoportja Boriszovtól északra átkelt a Berezinán, nyomában pedig a 3. Belorusz Frontnak az ebben az irányban támadó főerői. Július 1-én pedig a 11. gárdahadsereg, a 31. hadsereg és az 5. gárda-harckocsihadsereg csapatai betörték Boriszovba.

Visszaemlékezéseimben nincs elég lehetőségem arra, hogy sok példát említsek a szovjet katonák hősiességéről. Ámde mégis szeretnék elmondani egy csodálatos hőstettet, amely akkoriban megrendített bennünket.

Az orsai harcokban J. V. Szmirnov harcos, a gárda-harckocsideszant egyik tagja súlyosan megsebesült és fogságba esett. Az utána történekekről akkor értesültünk, amikor csapataink bevonultak a városba. Az egyik fedezékben megtaláltuk egy fiatalember keresztre szegezett holttestét. Ugyanott szanaszét heverték a fasiszták által otthagyt törzs-okmányok és köztük egy kihallgatási jegyzőkönyv is. Mellette Jurij Vasziljevics Szmirnov katonakönyve és Komszomoltagsági könyve. Az ellenség egy kérdésére sem válaszolt és hősként halt meg. Szmirnov komszomolista, a Szovjetunió polgára nem árult el katonai titkot és utolsó leheletéig hű maradt a hazához. Halála után megkapta a Szovjetunió Hőse címet. Az utódok kegyelettel fognak emlékezni nevére . . .

Fronthadművelet méretekben azokban a napokban főként három kérdés izgatott. Az első az volt, hogy csapataink támadásának sikeres haladása és a vasútvonalak háború okozta rongálódása napról-

napra egyre jobban nehezítette a támadó csapataink ellátását. I. V. Kovaljovval, a Katonai Szállítási Csoportfőnökség vezetőjével június 27-én a következő levelet fogalmaztuk meg, amelyet elküldtünk a főhadiszállásra:

„Moszkva. Szemjonov elvtársnak. 1. A szmolenszk–minszi vasútvonal az egyetlen fővonal, amelyre a 3. Belorusz Front támaszkodik. A szmolenszk–minszi vasútvonalnak a közlekedési népbiztosság által megállapított áteresztőképessége (naponta 12 vonatképár) nem tudja kielégíteni a front szükségleteit. A front minimális szükséglete a támadó hadműveletek időszakában napi 24 vonatképár, a teljes pedig 36 pár lesz. Ezért szükségesnek tartom, hogy a vonal áteresztőképességét 18 párra emeljék – 5 nappal a forgalom megnyitása után, amint a közlekedési népbiztosság parancsa elrendelte; 10 nap elteltével – 24 pár; 45 nap elteltével – 36 pár.

A napi 24 vonatképár-áteresztőképesség úgy érhető el, ha a második, nem helyreállított vonal földtöltésén további kitérővágányokat építünk. A napi 36 vonatképár-áteresztőképesség biztosítása végett pedig második vonalat kell építeni 350 km hosszúságban Szmolenszk vasútállomástól Minszk vasútállomásig, a meglevő földtöltés felhasználásával. Ez további kiutalásokat tesz szükségessé: 400 km vasúti sín, kötésekkel, 640 000 darab talpfa és 150 váltóberendezés. A vonal normális üzemeltetéséhez pótlólag 100 mozdonyra és 3000 képzett üzemeltetőre van szükség, a fő szakmákból.

2. A Szmolenszk–Minszk–Vityebszk–Polock vasúti iránynak nagy jelentősége van a Balti Frontok támadó hadműveletei katonai szállításának a biztosításában, és a továbbiakban ez lesz az egyik fő kijárat a Balti-tengerhez. Szükségesnek tartom, hogy ennek az iránynak az áteresztőképességét 5 nappal azután, hogy a közlekedési népbiztosság elrendelte a megnyitását, napi 18 vonatképárra emeljük. Kérem a közlekedési népbiztosságnak szóló utasításait. Vlagyimirov.”⁹⁴

A második kérdés, amely akkor erősen nyugtalanított – az 5. gárda-harckocsihadsereg előrenyomulásának továbbra is viszonylag lassú üteme. Amikor ez a hadsereg a boriszovi irányban átkelt a Berezinán, nemcsak a 2. gárda-harckocsihadtest, hanem az összfégyvernemi hadseregek egész sor magasabbegysége mögött is elmaradt. Július 1-én a frontparancsnokkal együtt a helyszínre utaztam, hogy tájékozódjak a helyzetről. A Bobr és a Berezina folyó közti terepre

vetett futó pillantást is tanúskodott arról, hogy a harckocsi-hadsereg és az ellenség 5. páncélos hadosztálya milyen elkeseredett harcokat vívott itt egymással. A hidakat Boriszovnál lerombolták. Néhányat azonban már helyreállítottak közülük, és ezeken még a nehéz harckocsik is át tudtak kelni. Galickij 11. gárdahadseregének lövészhadosztályai már átkeltek a folyón és tőle 15 km-rel nyugatra harcoltak. Az 5. gárda-harckocsihadsereg pedig, mivel harckocsijainak tetemes része a nyugati parton volt, úgy számított, hogy az átkelést július 2-ra virradó éjjel befejezi és estére eléri Osztrosickij helyiséget (Minszktől 18 km-rel északkeletre). Rotmisztrovnak azt a feladatot adtam, hogy július 2-án estére szabadítsa fel Minszket, Csernyahovszkij pedig megszervezte a harckocsi-hadsereg harckocsijainak és rohamlövegeinek a soron kívüli átkelését a hídon. Valóban, Belorusszia fővárosába július 3-án elsőnek a harckocsizók törtek be. Ezek azonban nem az 5. gárda-harckocsihadseregnek, hanem A. Sz. Burgyjejnyij 2. gárda-harckocsihadtestének a katonái voltak.

A harmadik kérdés, amely június végén egészen közelről érintett, az egész belorusz hadművelet továbbfejlesztése volt. Még június 29-én, amikor a legfelsőbb főparancsnokkal telefonon beszéltem, kifejezésre juttattam azt a meggyőződésemet, hogy a közeli napokban Bagramjan felszabadítja Polockot és Lepelt, Csernyahovszkij pedig Boriszovot és utána Minszket, így a 4. német hadsereg jelentős része számára elkerülhetetlen lesz a bekerítés. Emiatt haladéktalanul meg kell kezdeni a hadművelet új szakaszának az előkészítését, nehogy az ellenség Belorussziában ismét összefüggő arcvonalat létesítsen és késedelem nélkül ki kell fejleszteni az 1. Balti és a Belorusz Frontok támadását, Belorusszia területét véglegesen meg kell tisztítani a fasisztáktól; meg kell kezdeni a balti országok felszabadítását és csapatainknak a Balti-tenger partjára történő előrenyomulásával olyan helyzetet kell teremteni, amelyben a fasiszta „Észak” hadseregcsoportot a teljes elszigetelés és a bekerítés veszélye fenyegeti, csapatainknak pedig el kell érniük Kelet-Poroszország és Lengyelország határát. Ezzel kapcsolatban az 1. Balti Front jelentősége erősen megnövekedett, s elérkezett annak az ideje, hogy a főhadiszállás tartalékából átadjuk neki a 2. gárdahadsereget és az 51. hadsereget.

Ugyanennek a beszélgetésnek az alkalmával azt javasoltam, hogy a 2. Balti Front Opocskától és Szebezsztől keletre védő erői haladék-

talanul kezdjék meg az aktív tevékenységet. Különben a Balti Frontok közti rés napról napra erősen nő. Javasoltam, hogy a Nyugati-Dvina északi partján harcoló 4. csapásmérő hadsereget az 1. Balti Front adja át a 2. Balti Frontnak. Sztálin egyetértett javaslataimmal. Június 27-én 24 óra körül a vezérkar Bagramjannak, az 1. Balti Front parancsnokának a tudomására hozta, hogy a főhadiszállás döntése alapján P. G. Csancsibadze altábornagy 2. gárdahadserege július 7-től kezdve Vityebszk körzetében az ő alárendeltségébe kerül. Ugyancsak az 1. Balti Frontnak adták át J. G. Krejzer altábornagy 51. hadseregét és a 3. Belorusz Fronttól I. I. Ljudnyikov altábornagy 39. hadseregét. A hadseregeknek ez a délről észak felé való átcsoportosítása az adott irány valamennyi frontját érintette. Az 1. Belorusz Front a 2. Belorusz Frontnak átadta A. V. Gorbatov vezérezredes 3. hadseregét, a 2. Belorusz Front a 3. Belorusz Frontnak V. D. Krjucsenkin altábornagy 33. hadseregét (1944. július 9-től kezdve Sz. I. Morozov altábornagy lett a parancsnok). A fent említetteknek megfelelően az 1. Balti Front átadta a 2. Balti Frontnak P. F. Malisev 4. csapásmérő hadseregét, a 2. Balti Front pedig a 3. Balti Frontnak N. D. Zahvatajev 1. csapásmérő hadseregét . . .

Miután Model vezértábornagy csapatai a Berezinánál nem tudták feltartóztatni csapatainkat, Model a belorusz fővárostól keletre, a Dolginovo-Logojszk-Szmolevicsi-Cserveny vonalon próbálta megszervezni a védelmet. Ide, akárcsak a Berezinához, a fasiszta hadvezetés a szovjet-német arcvonaltól más szakaszairól és az európai megszállt országokból magasabbegységeket dobott át, és ugyancsak ide irányította a „Közép” hadseregcsoport ör- és különleges egységeit is. Ezek azonban nem tudták megakadályozni csapataink előretörését. A 3. és az 1. Belorusz Front csapatai a partizánvezetők segítségével az erdőkön és mocsarakon át megkerülték az ellenség támpontjait és egyre jobban megközelítették Minszket. A 3. gárda gépesített hadtest a Vilija folyón átkelve a partizánokkal közösen elfoglalta Vilejkát és elvágta az ellenség visszavonulását északnyugat felé. Az 5. gárdahadsereg harcokocsizói elérték a Szviszlóc forrásait és ezzel utat nyitottak észak felé. A 11. gárdahadsereg és a 31. hadsereg csapatai kelet felől betörték Szmolevicsibe.

Délről gyorsan törtek előre az 1. Belorusz Front csapatai. Elfoglalták Sztolbcit, Nyezsvizst és átvágták a Baranovicsibe vezető vasút-

vonalat. A 3. és az 1. Belorusz Front csapatai július 3-án Minszk központjában találkoztak. A várostól keletre, a 2. Belorusz Front csapataitól szorongatva a „Közép” hadseregcsoport főerői kerültek a következő „katlanba”. Ott voltak a 4. német hadsereg Mogiljovtól visszavonuló csapatai, a Vityebszknél, Orsánál és Bobrujszk alatt szétvert 3. és 9. páncélos hadsereg maradványai. Az ellenséges csapatok dühödt kísérleteket tettek, hogy délnyugati, déli és északi irányban kitörjenek a bekerítésből. Ezek óriási áldozatokba kerültek, de nem jártak eredménnyel. A főhadiszállás ennek az ellenséges csoportosításnak a megsemmisítését a 2. Belorusz Frontra és a 3. Belorusz Front 31. hadseregének a csapataira bízta, majd később a 33. és a 31. hadsereg kapta feladatként azzal, hogy a 2. Belorusz Front a 33. hadsereget átadja a 3. Belorusz Frontnak. Az ellenség július 12-én letette a fegyvert. Mintegy 38 000 ember került fogságba és velük együtt a 4. német hadsereg összes technikai eszköze, teljes felszerelése és hadtápjá. Fogságba esett 11 tábornok – hadtest- és hadosztályparancsnokok – és velük együtt igen sok tiszt is.

Minszk és Polock felszabadításával véget ért a Belorussziáért vívott harc első szakasza. A számunkra kedvezően alakuló helyzetet igyekezve kiaknázni a legfelsőbb főparancsnokság 1944. július 4-i, az 1. és a 2. Balti Front, valamint a belorusz frontok parancsnokainak szóló direktívájában pontosította a frontok további feladatait.

Az 1. Balti Frontnak (6. gárdahadsereg, 43. és 39. hadsereg, 2. gárdahadsereg és az 51. hadsereg) folytatnia kellett támadását, Švenčionéliai, Kaunas irányában mérve a főcsapást azzal, hogy legkésőbb július 10–12-én foglalja el a Dvinszk (Daugavpils) – Novije Švenčionéliai–Podbrodze terepszakaszt; utána észak felől szilárdan biztosítva magát indítson támadást Kaunas – és erői egy részével Panevėžys, Šiauliai – ellen. A főhadiszállás direktívája előírta, hogy az 1. Balti Front a 4. csapásmérő hadsereget július 4-én 24 órával adja át a 2. Balti Frontnak, (Jercjomenko többi csapata számára a főhadiszállás direktívája nem jelölte meg a támadás időpontját). A 3. Belorusz Front csapatainak – a támadást folytatva – Mologycsno, Vilnius ellen kellett mérniük a főcsapást és legkésőbb július 10–12-én fel kellett szabadítaniuk Vilniust, Lidát, majd amikor a Nyemant elérték, hídfőket kellett létesíteniük a folyó nyugati partján. A 2. Belorusz Front csapatai azt a feladatot kapták, hogy leg-

később július 12–15-én foglalják el Novogrudok körzetét és nyomuljanak előre a Nyeman és a Molcsagy folyókig. Utána foglalják el Volkoviszkot és folytassák támadásukat Belosztok (Biatystok) irányában. Az 1. Belorusz Front jobbszárny-csapatainak az volt a feladatuk, hogy foglalják el Baranovicsi és Lunyinyec városokat és július 10–12-re nyomuljanak előre a Szlonyim–Sara folyó–Pinszk vonalig. Utána a front csapatai indítsanak támadást Breszt ellen, foglalják el, nyomuljanak előre a Nyugati-Bugig és létesítsenek hídfőt annak nyugati partján.

Ily módon a frontok csapatai által végrehajtott hadművelet egyre nagyobb méreteket öltött. A központi hadászati irány frontjai még a belorussziai hadművelet befejezése közben megkezdtek a Lett és a Litván Szövetséges Köztársaság megtisztogatását az ellenségtől. E hadművelet közben a szovjet csapatok elérték a Visztulát és a Narewet. A Vörös Hadsereg megkezdte a fasiszták kiűzését Lengyelország területéről. A szovjet katonák ősz előtt Kelet-Poroszország határát is átlépték. 30 év telt el azóta, hogy orosz katonák a német nehéz lövegek tüzeiben erre jártak. És most Kelet-Poroszország ismét orosz beszédet hallott. De most nem jogfosztott és tudatlan parasztok meneteltek nyugat felé, akik a csatamezőn számukra idegen célokért pusztultak el. A nagy szovjet ország harcosai, a felszabadítók, a fasiszmus ellen harcoló katonák meneteltek nyugat felé, hogy elvigyék a szabadságot Európa népeinek.

A belorussziai hadművelet első szakaszában az ellenséges védelem hadászati arcvonalának az áttörése volt a feladat, amelyet megoldottunk. Be kellett kerítenünk és meg kellett semmisítenünk az ellenség főcsoportosításait Vityebszk, Orsa, Bobrujszk és Minszk körzetében. Ezért a főhadiszállás a frontok együttműködését szervezve, csapásaikat főként megkerülő irányokban vezette. E feladatok végrehajtása után az volt a probléma, hogy megszervezzük az ellenség azonnali üldözését és még jobban kiszélesítsük a gigászi áttörést. A főhadiszállás ekkor azt a parancsot adta a frontoknak, hogy most már legyező alakban mérjék csapásaikat. A 2. és a 3. Belorusz Front, amelyek a középen harcoltak, azt a parancsot kapták, hogy nyugati irányban támadjanak. A szárnyakon levő frontok pedig mintegy megfordították a hadászati legyezőt: az 1. Balti Front északnyugat,

maíď később észak felé is támadott; a 1. Belorusz Front pedig dél-nyugati irányban.

1944. július elején a frontoknál a következő volt a helyzet: a 4. csapásmérő hadsereg Polock felszabadítása után Dvinszk (Daugavpils) felé nyomult előre a vasútvonal mentén. Ott átmént a 2. Balti Front állományába. Én kitartóan kértem a legfelsőbb főparancsnokot, hogy már akkor tűzze ki e front számára a támadás időpontját. Ez azonban nem történt meg. Feltételezem, hogy az adott helyzet tette lehetővé a 2. Balti Front parancsnoksága számára azt, hogy kissé tétován tevékenykedjék. Pedig a helyzet nagyon kedvező volt a támadásra. Az 1. Balti Front 6. gárdahadserege, 43. és 39. hadserege Dvinszk és Narocsától Švenčionėliai felé nyomult előre. Ugyanitt később bevetésre került a 2. gárdahadsereg és az 51. hadsereg. Az 1. harckocsihadtest is északnyugat felé fordult. A Narocs-tól délre a 3. Belorusz Front 5. hadserege, 11. gárdahadserege, 31. hadserege (részben), 33. hadserege (később), 5. gárda-harckocsihad-serege, 3. gárda gépesített hadteste, 2. gárda-harckocsihadteste és 3. gárda-lovashadteste tevékenykedett. Szmorgonyon, Osmjanin keresztül és a Nyeman felső mellékfolyói mentén Vilnius és Lida irányában támadtak.

Bagramjannal és Csernyahovszkijjal a lehető legszorosabb személyes és távbeszélő kapcsolatot tartva folytattam csapataik tevékenységének az összehangolását, amikor a legfelsőbb főparancsnoktól azt az utasítást kaptam, hogy a közeli jövőben a fronton egy számomra alkalmas helyen fogadjam Burrows tábornokot, Nagy-Britannia és Dean tábornokot, az Egyesült Államok katonai missziójának a vezetőjét. Azért jöttek hozzám, a Vörös Hadsereg vezérkari főnökéhez, hogy részletesen tájékoztassanak az amerikai–angol csapatok normandiai hadműveleteiről és közvetlenül az arcvonalon megismerkedjenek a szovjet csapatok belorussziai támadásának a menetével. A 3. Belorusz Front törzsénél találkoztam velük a Krasznaja-állomás közelében levő erdőben: Burrows-zal július 6-án, Deannel pedig néhány nappal később. Csernyahovszkijjal való megállapodásunk alapján kivittük őket az arcvonal egyik szakaszára és megszerveztük találkozásukat a frontnál levő fogoly német tábornokokkal. A frontparancsnok ebédet adott Nagy-Britannia és az Egyesült Államok ka-

tonai missziója vezetőinek a tiszteletére. Ebéd közben kicseréltük a harctevékenységre vonatkozó véleményünket.

Július 6-án telefonon újból kértem a legfelsőbb főparancsnokot, gyorsítsa meg a 2. Balti Front aktív tevékenységének a megkezdését. Az 1. Balti Front jobbszárnyának az előrenyomulása a Nyugati-Dvina déli partja mentén napról-napra növelte az amúgy is nagy távolságot a 2. Balti Front balszárnyától és még inkább főerőtől. Ez szükségessé tette azt, hogy további erőket vonjunk be az 1. Balti Front észak felőli fedezésére és ugyanakkor nem szűnt meg az a veszély, amely a šiauliai és a kaunasi irányban csapást mérő csapatainak a zömét fenyegette. Abban az időben az 1. Balti Front balszárny 6. gárdahadserege szívós harcokat vívott Druja előtt. Az ebben a körzetben levő faluk több ízben gazdát cseréltek. Sztálinnak azt is jelentettem, hogy Bagramjan jobbszárny-csapatainak a megerősítésére július 8-ra a dvinszki irányba szétbontakoztatjuk a 22. lövészhadtestet és igyekszünk erre az időre a súlyos harcok után az 1. harckocsihadtestet is rendezni. A következő támadást július 9-én szándékoztunk kezdeni.

A legfelsőbb főparancsnok egyetértett érveimmel és megígérte, hogy miután azt Jerjomenkóval, a front parancsnokával megbeszélte, meghatározza a 2. Balti Front támadásának az időpontját.

Ugyancsak ezekben a napokban született meg az a döntés, hogy az északi hadműveletbe nemcsak a 2. és a 3. Balti Front csapatait, hanem délen az 1. Ukrán Front csapatait is bekapcsoljuk. A főhadiszállás döntése alapján a 2. Balti Frontnak a Novorzsev–Pusztoska terepszakasgról július 10-én kellett megindítania támadását, Rezeknere és az 1. Balti Front csapataival együtt Dvinszkre mérve csapást; a 3. Balti Front azt a parancsot kapta, hogy július 17-én kezdje meg a támadást, törje át az ellenség védelmét és foglalja el Pszkovot. Az 1. Ukrán Front támadásának időpontját a főhadiszállás július 13-ra tűzte ki azzal, hogy az 1. Belorusz Front sikerét kihasználva mérjen döntő csapást az „Észak-Ukrajna” hadseregcsoporthoz tartozó német–magyar csapatokra és szabadítsa fel a megszállás alól Ukrajna nyugati körzeteit. A terv az volt, hogy az 1. Ukrán Front – együttműködve az 1. Belorusz Front balszárnyával – két egyidejű csapást mér: az egyiket Luck körzetéből Rava-Russzkaja, a másikat Tarnopol körzetéből Zlocsev, Lvov, Przemyśl ellen. Ugyan-

akkor a főhadiszállás azt is elhatározta, hogy július 26-án északon a Leningrádi Front ismét megkezdi támadását a narvai irányban. A 3. Balti Fronttal együttműködve, támadását Észtország területén folytatja.

Július 10-re virradó éjjel a telefonbeszélgetés során Sztálin megerősítette, hogy hajnalban Jerjomenko, a főhadiszállás utasítására, megindítja a támadást és mivel csapatainak ezalatt szorosan együtt kell működniük Bagramjan csapataival, közölte velem, hogy a főhadiszállás döntése alapján a 2. Balti Front csapatainak a tevékenységét szintén nekem kell koordinálnom. A 2. és az 1. Belorusz Front, valamint az 1. Ukrán Front tevékenységét Zsukov, a Szovjetunió marsallja koordinálta.

Ily módon a szovjet csapatok az állami Honvédelmi Bizottság és a legfelsőbb főparancsnokság döntéseit végrehajtva 1944. július közepén a Balti-tengertől a Kárpátokig terjedő arcvonalon támadást indítottak. A belorussziai siker fokozatosan az egész nyári hadjáratunk sikerévé fejlődött, annál is inkább, mivel a finnországi támadás, amely ezt a hadjáratot megnyitotta, a győzelmes befejezéshez közeledett.

HARC A BALTI ORSZÁGOKÉRT

„LEGKÉSŐBB JÚLIUS 20-ÁN KEZDENT”. – ÚJ FELADATOK.
– SZÜKSÉGES HELYESBÍTÉSEK. –
A NYÁRI HADJÁRAT EREDMÉNYEI. – A FŐHADISZÁLLÁS –
A FRONTOKNAK. – A KURLANDI KELEPCE

Bár az, hogy 1944 nyarán még a 2. Balti Front tevékenységénck a koordinálását is rám bízta, szaporította gondjaimat, most többet tartózkodhattam az 1. Balti Frontnál, mivel tevékenységét összehangoltam jobb szomszédjának, a 2. Balti Front csapatainak a tevékenységével.

Az új feladatok végrehajtásának első szakaszában Bagramjannak, az 1. Balti Front parancsnokának a figyelme elsősorban az ellenség dvinszki csoportosítására irányult. Dvinszk alatt véres harcok folytak. A 4. csapásmérő hadsereg 1944. július 12-én bevette Drisszát és ez nyomban könnyített Dvinszkért vívott harcunkon. Az ott összpontosuló ellenség már nem arra gondolt, hogy északról csapást mérjen az 1. Balti Front szárnyára, hanem a város védelmére. Ámde Dvinszket elfoglalni és a front feladatait teljesíteni csak abban az esetben tudtuk volna, ha az 1. Balti Front csapatainak nem kell egyszerre nyugati, északnyugati és északi irányban is támadniuk.

Miután erről Bagramjannal tanácskoztam, azzal a kéréssel fordultam a főhadiszálláshoz, mentesítse az 1. Balti Frontot a bal szárnyával Kaunas ellen mérendő főcsapás alól, és engedélyezze, hogy erőfeszítéseinket a jobbszárnyon, Dvinszk ellen összpontosítsuk, a fronthoz már megérkezett 51. hadsereget és a 2. gárdahadsereget a közép, Panevežys és Šiauliai ellen irányítva. Kijelentettem, meggyőződésem szerint, ha utána ezt a csapást Riga felé fejlesztjük ki, itt kisebb kockázattal szét tudjuk zúzni a német védelmet, elérjük a Balti-tengert, elvágjuk a balti országokból Kelet-Poroszországba vivő közlekedési útvonalakat és ezzel együtt az „Észak” hadsereg-

csoportot Németországtól. Ezenkívül ez okvetlenül hatással lesz a 16. és a 18. német hadsereg ellenállására, és akkor a 2. és a 3. Balti Front könnyebben tud majd a pszkovi területről a Rigai-öböl irányába támadni.

Ez a beszélgetés július 12-re virradó éjjel történt, mielőtt a 2. Balti Fronthoz szándékoztam repülni. A legfelsőbb főparancsnok meghallgatott, egyetértett javaslatunkkal és megkérdezte, mennyi időre lesz szüksége a frontnak ahhoz, hogy felkészüljön a csapásra, és utasított bennünket, semmi esetre se hagyjuk abba a meglevő erőkkel folytatott támadást. Megegyeztünk abban, hogy az új erők bevonásával mérendő csapást legkésőbb július 20-ra megszervezzük. Abban is megállapodtunk, hogy a front balszárnny 39. hadserggel, amelyet Kaunas ellen irányítottunk, visszakerül a 3. Belorusz Front állományába. Ezzel kapcsolatban a frontok közti sávhatár Pabragytól Kedainiaián keresztül a Susve völgyében és a Zsmudi-fennsík felé halad. Ezzel Lettország déli része (Vilnius, Kaunas, Princmanc) Csernyahovszkij „rendelkezése” alá került mint a Kelet-Poroszország elleni hadműveletek céljára szolgáló felvonulási terület. Az 1. Balti Front véglegesen északnyugat – Kurland, és észak – Riga felé fordult.

Ugyanabban a jelentésben javasoltam Sztálinnak, hogy Csernyahovszkij az 5. gárda-harckocsihadsereget és a 3. gárda gépcsített hadtestet adja át Bagramjannak. Erre két nap múlva kaptam választ. Sztálin azt mondta, hogy az 1. Balti Frontot megerősítették két jól feltöltött és felfegyverzett hadsereggel, a 2. gárdahadsereggel és az 51. hadsereggel, valamint a 3. gárda gépcsített hadtesttel, s ez utóbbinak kérésemre sürgősen harckocsikat küldenek. Ha figyelembe vesszük azt, tette hozzá, hogy a 2. és utána a 3. Balti Front támadni fog, akkor Bagramjan csapatainak minden feltételük megvan ahhoz, hogy végrehajtsák feladataikat, bármennyire bonyolultak is azok. Ezért a legfelsőbb főparancsnok azt javasolta, hogy a harckocsi-hadsereget hagyjuk meg Csernyahovszkijnál. Ily módon az a kísérletem, hogy bebizonyítsam, milyen előnyös lesz az, ha az 5. gárda-harckocsihadsereggel megerősített 1. Balti Front a šiauliai–rigai vagy a šiauliai–liepājai irányban átvágja az „Észak” hadsergcsoport közlekedési útvonalait, semmilyen eredménnyel sem járt. Sztálin befejezésül azt mondta, amennyiben szükség lesz rá, ezt később is

megtehetjük, egyelőre a feladatot a meglevő erőkkkel kell végrehajtani. A korábbi döntés alapján Bagramjan a balszárny 39. hadseregét átadta Csernyahovszkijnak. Viszont a 3. Belorusz Frontnak a jobb szárnyán levő 3. gárda-lovashadtestet kellett átadnia a 2. Belorusz Frontnak. A terv az volt, hogy Csernyahovszkij Kelet-Poroszországot csak kelet felől fogja támadni, déli irányból pedig Zaharov csapatai támadnak ellene.

A 2. Balti Front csapataihoz repültem és két napon át tanulmányoztam a helyzetet. A front csapatai az ellenség Opocskát, Szebezszt és Oszveját fedező közbenső védelmi terepszakaszon harcoltak. M. I. Kazakov altábornagy 10. gárdahadserege és V. A. Juskevics 3. csapásmérő hadserege az ellenség műszakilag jól berendezett védelmének áttörése után erőik zömét a első szárnyakon összpontosítva Rezeknét támadták. G. P. Korotkov altábornagy 22. hadserege az Oszvejai-tótól a Rusoni tó felé nyomult előre, hogy bal szomszédaival – a 4. csapásmérő hadsereggel és a 6. gárdahadsereggel – együtt elfoglalja Dvinszk erődvárost (ahogy a fasiszták nevezték). Még Jerjomenkónál tartózkodtam, amikor Kazakov és Juskevics hadseregének Opocskától északra és délre sikerült elérnie a Velikaja folyót, amelyen átkeltek és átvágták a Szebezsbe vezető országutat. Ennek ellenére Sztálin július 14-re virradó éjjel megrogtt amiatt, hogy a 2. Balti Front támadásának az üteme lassú. Miután ezt közöltem Jerjomenkóval, és megbeszéltem vele, milyen intézkedéseket tegyünk Sztálin parancsainak a végrehajtására, visszatértem az 1. Balti Fronthoz, hogy segítsek Bagramjannak végrehajtani a csapatok átcsoportosítását és július 20-án megindítani a támadást. Többek között az én rendelkezésemre bocsátott harckocsik közül 90-et átadtam a 3. gárda gépesített hadtest feltöltésére, amelynek Panevežys irányában kellett támadnia.

Az arcvonal helyzete azonban arra kényszerített, hogy figyelmeztet elsősorban a 3. Belorusz Frontnak szenteljem, amely akkor hajtotta végre a vilniusi hadműveletet. Vilnius, Szovjet Litvánia fővárosa, a németek erősen megerősített központja volt Kelet-Poroszország megközelítési útjain. A vilnius–lidai vasútvonalon ide szállították Reinhardt vezérezredes Vityebszk alatt megtépzott 3. páncélos hadseregét, amelyet aztán a más arcvonalszakaszokról átdobott csapatokkal feltöltöttek. Július 7-én a 3. Belorusz Front 5. hadserege

észak felől megkerülte Vilniust, Segalun keresztül átverekedte magát a Vilija folyóhoz, Evjénél (Vievis) átvágta a Kaunasba vezető vasútvonalat és visszaverve az ellenség harckocsi-ellenlökéseit, folytatta előretörését a Šventoji folyó torkolatához. Az 5. gárda-harckocsihadsereg arcból lekötötte a fasiszták vilniusi csoportosítását. A 11. gárdahadsereg délről kerülte meg Vilniust, előretört Lentvarisig és Trakai-ig és a Vilijánál egyesült az 5. hadsereggel. Az ellenség 15 000 fős csoportosítását bekerítették. Csapataink késedelem nélkül folytatták előretörésüket Kaunas és Suwałki felé. A hitleristák minden felmentési kísérlete eredménytelen volt. Közben a 31. hadsereg elfoglalta Lidát.

1944. július 13-án a régi Vilnius fogadta a szovjet csapatokat. Az előrevetett magasabbegységek a várostól 90 km-re nyomultak előre nyugat felé és a Nyeman felé közeledtek. Galickij hadserege Alytusért harcolt, Glagoljev hadserege a Merkisz folyó völgyében Durskininkai felé tört előre, Oszlikovszkij lovashadteste Grodno szélén az ellenség állásait puhatolta. Két 5. hadsereg – az 5. összefegyveremi és az 5. gárda-harckocsihadsereg – közös erővel meghiúsította az ellenségnek azt az elkésett próbálkozását, hogy megmentse a kapitulációtól a vilniusi helyőrséget. Ezután Krilov 5. hadseregének csapatait Kosejdaram (Kaisiadoris) irányába összpontosítottam, Rotmisztrov 5. gárda-harckocsihadseregével kapcsolatban pedig úgy döntöttem, feltöltöm száz T-43-as harckocsival abban a reményben, hogy az 1. Balti Front tevékenysége során használhatom fel.

Július végéig a 3. Belorusz Front csapatai a Nyeman nyugati partján létesített hídfők megszilárdításáért harcoltak. Ehhez az 1. légi hadsereg nyújtott nekik légi támogatást. Ezekben a harcokban kiűntette magát Louis Delfino őrnagy „Normandia” önálló vadászpilóta ezrede, amely francia hazafiakból alakult és megkapta a „nyemani” nevet.

Július utolsó harmadát a Vörös Hadsereg sorozatos nagy sikerei teszik emlékezetessé. Az 1. Ukrán Front csapatai Brodi alatt szétzúzták a fasiszták csoportosítását, felszabadították Lvovot, Przemyslt, Sztanyiszlávot, átkeltek a Visztulán és Sandomierznél hídfőt létesítettek. Az 1. Belorusz Front hadseregei átkeltek a Nyugati-Bugon, felszabadították Bresztet, Chełmet és Lublint, utána elérték Varsót, átkeltek a Visztulán és Magnuszewnél, valamint Pulawynál

hidfőt létesítettek. A 2. Belorusz Front csapatai felszabadították Białystokot. A 3. Belorusz Front megközelítette Kaunast. Az 1. Balti Front csapatai elfoglalták Panevežyst, Šiauliait, Mitavát (Jelgavát) és a 2. Balti Fronttal együtt – Dvinszket (Daugavpilst). A 3. gárda gépcsített hadtest, bár rövid ideig, de a Lielupe völgyben előre tudott törni a Rigai-öböl felé. A 2. Balti Front csapatai elfoglalták Rzeknét és megközelítették a Lubānai-alföldet. Az ottani harcokban kitüntette magát D. K. Brantkaln vezérőrnagy 130. lett lövészhadteste. A 3. Balti Front hadseregei elfoglalták Osztrovot, Pszkovot és megkezdték Észtország déli részének a felszabadítását; a Leningrádi Front csapatai bevették Narvát.

A rendkívül széles arcvonalon folyó támadás közepette a frontok új feladatok előtt álltak. A legfelsőbb főparancsnokság több ízben is megbeszélést folytatott a főhadiszállás képviselőivel és a frontparancsnokokkal és utána külön direktívákat adott ki a frontoknak. Ezeknek az alapgondolata az volt, hogy még ősz előtt meg kell teremteni a feltételeket a balti országok végleges felszabadításához és a Kelet-Poroszország elleni támadáshoz, meg kell szilárdítani a helyzetet Lengyelországban és fel kell készülni Kárpát-Ukrajna felszabadítására. E célból 1944. július 27-én, vagyis előretörésünk kellős közepén, a főhadiszállás a következő utasításokat adta ki. A Balti Frontok mérjenek döntő csapásokat a német „Észak” hadseregcsoportha. A Leningrádi Front hadseregei indítsanak támadást Észtország északi részén át Tallinn, Tartu és Pärnu irányában és zúzzák szét a fasiszták „Narva” hadműveleti csoportját; a 3. Balti Front hadseregei Észtország déli részén és Lettország északi részén keresztül Valga és Valmiera ellen; a 2. Balti Front csapatai a Vidzemei fennsíkon át kelet felől Riga ellen; az 1. Balti Front csapatai Šiauliaitól Riga ellen dél felől és a balszárnnyal Memel (Klaipėda) ellen. A Belorusz Frontok és az 1. Ukrán Front támadjon Kelet-Poroszország ellen és folytassa Lengyelország felszabadítását. A 3. Belorusz Front hadseregei tartsák szem előtt azt, hogy Kaunas bevétele után elérik a Rasciniai–Suwałki terepszakaszt, ahol szilárdan megvetik lábukat és felkészülnek arra, hogy kelet felől Kelet-Poroszország területére lépjenek, a 2. Belorusz Front hadseregei pedig a főcsapást Lomžára és Ostrolekára mérve balszárnnyukkal tovább támadnak a nagy lengyel síkságon Mława ellen, főerőik pedig szilár-

dan biztosítják magukat, hogy utána dél felől, a Mazuri-tavakon keresztül csapást mérhessenek Kelet-Poroszországra. Az I. Belorusz Front hadseregei azt a parancsot kapták, miután elérték Varsót és átkeltek a Visztulán, mérjenek csapást északnyugati irányban, bénítsák meg a Narew és a Visztula melletti ellenséges védelmet és tervezzék meg a Torn (Toruń) és Lodz elleni támadást. A 2. Ukrán Front hadseregei a Visztulán való átkelés után foglalják el Dolinát, Drogobicset és Szanokot, továbbá a Keleti-Kárpátok hágóit és tartásák azokat, hogy Kárpát-Ukrajnán keresztül eljussanak Magyarországra, szem előtt tartva a Czesztowowa és a Krakkó elleni támadást.

Mivel a támadásba új frontok kapcsolódtak be, a főhadiszállás július 29-i direktívájával Zsukovot a koordináláson kívül a 2. és az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front hadműveleteinek a vezetésével is megbízta; én szintén köteles voltam nemcsak koordinálni a hadműveleteket, hanem vezetni is a 2. és 1. Balti, valamint a 3. Belorusz Frontnál. Ez a főhadiszállás részéről a frontok vezetésének új formája volt. Több hónapon át volt érvényben, és alkalmazása a legfelsőbb főparancsnokság rugalmasságáról tanúskodott. Ennek a munkának a tapasztalatai igen hasznosak voltak számomra és kamatoztattam is azokat, mikor a távol-keleti szovjet csapatok főparancsnokává nevezték ki.

Ugyanabban az időben a főhadiszállás más direktívákat is kiadott, amelyek célja a frontok vezetési formáinak a tökéletesítése volt. Július 30-án a Keleti-Kárpátokban megalakult a 4. Ukrán Front, amelyet a Krím felszabadulása után feloszlattak. Ennek az volt a feladata, hogy felszabadítsa Uzsgorodot, Mukacsevót és előrenyomuljon Magyarország és Szlovákia határáig. A front parancsnokává I. J. Petrov vezérezredest nevezték ki. Most az 1. Ukrán Front csapatai minden figyelmüket Lengyelország felszabadításának szentelhették, hogy utána Morvaország vagy Szilézia ellen induljanak. Augusztus 2-án a 2. és a 3. Ukrán Front parancsot kapott arra, hogy gyorsítsák meg a iași–kisinyovi hadművelet végrehajtását. Ily módon a Vörös Hadsereg a Balti-tengertől a Fekete-tengerig minden irányban és majdnem egyidőben támadásra készült. Ilyen még nem fordult elő a második világháború történetében.

Mi volt a helyzet az általam irányított frontoknál? 1944. július végén a peremvonal (északról dél felé) Lettországból a Lubāna-

tótól a Nyugati-Dvina (Daugava) melletti Jekabpils felé húzódott, onnan nyugat felé fordult a Memel folyóhoz; utána erősen meggörbült északnyugat felé és Mitavát (Jelgavát) átkarolva Kemerri közelében elérte a Rigai-öblöt; ott Tukumst nem érintve délnek fordult és Lettországon, Észak-Litvánián keresztül elhaladt Dobele, Žagare és Šiauliai mellett és elérte a Sesuvis folyót; onnan kelet felé haladt a Nevežis folyóhoz; onnan tovább délnyugat felé a Nyemanon keresztül a kaunas–virbalisi vasútvonalig, Suwałkitól keletre leereszkedett délre és Grodnótól nyugatra elérte a Biebrza folyót. Ez a kanyargós arcvonala már egymagában lehetővé tette azt, hogy a felek kölcsönösen szárnytámadásokat intézzenek egymás ellen. A legbonyolultabb helyzet ott alakult ki, ahol gépesített magasabbegységeink a Rigai-öböl felé törtek előre. Az „Észak” hadseregcsoport elvesztette Németországgal összekötő szárazföldi útjait. Az áttörés körzetétől északkeletre tartózkodott a német „Narva” hadműveleti csoport, a 18. hadsereg és részben a 16. hadsereg; nyugatra a 16. hadsereg másik része, délre a 3. páncélos hadsereg és a „Közép” hadseregcsoport egyéb hadseregei. Most e két hadseregcsoport között voltak az 1. Balti Front csapatai.

A hitlerista hadvezetés lázas sietséggel szállította a csapatokat az 1. Balti Front balszárnyával szembe, különösen Tukumshoz, Dābelához és Šiauliaihoz. Augusztus 2-án este jelentettem a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy az 1. Balti Frontnak feladatai további végrehajtásához újabb és sürgős erősítésekre van szüksége, és ismét emlékeztettem őt az 5. gárda-harckocsihadseregre. Ezenkívül kértem, irányítson ide legalább egy hadtestet a 2. Balti Front 4. csapásmérő hadseregéből, azt pedig egészítse ki két lövészhadtesttel a főhadiszállás tartalékából. Sztálin megígérte, hogy teljesíti ezeket a kéréseket és másnap Antonov közölte, hogy az idevágó döntés megtörtént. A harckocsi-hadsereggel az volt a terv, hogy előrevonjuk Raseiniaihoz és a Kelmé irányában északnyugat felől mért csapással szétzúzunk a Šiauliaitól nyugatra összpontosított német csoportosítást. Újabb két nap múlva a főhadiszállás engedélyezte azt, hogy a 4. csapásmérő hadsereg két hadtesttel a 2. Balti Fronttól visszatérjen az 1. Balti Fronthoz. A harmadik hadtestet a 2. Balti Front 22. hadserege kapta megerősítésül.

A 3. és a 2. Balti Front hadseregei Rigát támadták. A 3. Balti

Front a jobbszárnán megkezdte a tartui hadműveletet, balszárnya pedig az észti-határ mentén nyomult előre. A 2. Balti Front augusztus 13-án elfoglalta Madonát; Rigáig mindössze alig 150 km volt már csak hátra. Ugyanezen a napon a főhadiszállásnak jelentést küldtem, amelyet előzőleg egyeztettem az 1. Balti Front haditanácsával. Jelentésemben általánosítottam felderítésünk adatait, az utóbbi harcok eredményeit és közöltem, hogy az ellenség a Memel folyó mellett védelmi terepszakaszt rendez be. Tudtuk, hogy ott mintegy hét gyalogos hadosztályt vonultatott fel, a Rigától délre levő erdőkben pedig egy csoportosítást összpontosít abból a célból, hogy észak felől Mitava ellen támadjon. Ugyanakkor Šiauliaitól nyugatra egy másik ellenséges csapatösszevonást is felderítettünk. Nem kizárt, hogy az ellenség két oldalról megpróbálja kettévágni a Rigai-öböl irányába beékelődött csapatainkat. Ennek megakadályozása végett azt javasoltuk, hogy erősítsük meg a 4. csapásmérő hadsereget, amelynek az volt a feladata, hogy Krustpilstől a Daugava mentén Riga irányában támadjon, továbbá a 6. gárdahadsereget, ez utóbbit egyenesen az ellenséges csoportosítás ellen irányítva; a 43. hadsereget az 51. hadseregtől jobbra javasoltuk szétbontakoztatni, szilárd védelmet szervezve a Memel folyó mentén; javasoltuk továbbá az 51. hadsereg hadműveleti felépítésének a tömörítését Mitava körzetében, a harckocsik és a gyalogság számára megközelíthetetlen védelmet szervezve a Lielupe folyó mentén, e körzetet hatalmas erődövezetté építve ki; a 3. gárda gépesített hadtestet készenlétben szándékoztunk tartani abból a célból, hogy ellencsapásokat mérjen a Mitavából a liepājai területre vezető mindhárom vasútvonal irányában; a 2. gárdahadsereg és az 1. harckocsihadtest erői Šiauliait fedezik, ez utóbbit jól megerősített körletté építve ki. Sztálin valamennyi javaslatunkat jóváhagyta.

Augusztus 16-án az ellenség hat páncélos és egy gépesített hadosztállyal, továbbá két páncélos dandárral Kurlandból és Zsmugyból támadást indított ellenünk. Az utóbbi csapást, Sauljai alatt visszavertük, de Tukumsnál az ellenségnek sikerült csapatainkat a Rigai-öböltől viasszaszorítania és helyreállítania a szárazföldi összeköttetést az „Észak” hadseregcsoporttal. Ott egy Rigán áthaladó 50 km széles ellenséges folyosó keletkezett. A fasiszták egy majdnem 1000 km hosszú védelmi terepszakaszt létesítettek, amely a Narca-öböltől

a Csúd-tóig, Tartutól a Vortsjárn-tóig, onnan dél felé a Gauja folyóig, e folyó felső folyása mentén a Vidzemei-fennsíkon át Pliavinias mellett a Memel folyóig húzódott, majd onnan északnyugati irányban Mitava és Dobeles felé fordult, ahonnan Zsmugyont keresztül déli irányban a kelet-poroszországi határig tartott. Ez a legtöbb, amit az ellenség augusztus második felében itt elért.

1944 őszének elején összegezhattuk nyári eredményeinket. A fasiszta koalíciót újabb komoly csapások érték. A finn csapatoknak a Karél-földszoroson és Dél-Karéliában elszenvedett veresége következtében Finnország szeptember 5-én kilépett a háborúból. A román csapatok veresége és a Romániában kitört felkelés arra kényszerítette az ország vezetőit, hogy augusztus 23-án kilépjenek a háborúból és két nap múlva hadat üzentek Németországnak. Szeptember 8-án Bulgária is kilépett a háborúból és még aznap hadat üzent Németországnak. A szovjet-német arcvonal közepén csapataink Kelet-Poroszország előtt, a Visztulánál és a Kárpátokban álltak. Németország fegyveres erői pótolhatatlan veszteségeket szenvedtek.

Az 1944 évi nyári hadjárat a hadászati hadműveletek ragyogó példája, amelyek közül a legnagyobb a belorussziai hadművelet volt.

A belorussziai győzelem nem egyedül a Vörös Hadsereg, hanem az egész szovjet nép győzelme volt. A szovjet háttország dolgozói azáltal, hogy a Vörös Hadsereget ellátták elsőrendű haditechnikai eszközökkel, lőszerrel, felszereléssel, üzemanyaggal, élelmiszerekkel, biztosították a hadművelet sikerét. Ennek a győzelemnek az ihletője és szervezője, mint előzőleg is, a kommunista párt volt. A párt agitációs- és propagandamunkájának politikai nevelő jelentősége, a kommunisták jelszavainak és felhívásainak célirányos volta és a kommunistáknak a harcban játszott élcsapat szerepe áthatotta az arcvonal életét, a harcosok hétköznapijait. A frontoknak a főhadiszállással való kapcsolata egy napra sem szakadt meg. A főhadiszállás gondosan követte az események menetét és ha szükség volt rá, azonnal reagált a helyzetben beállt elvi jelentőségű változásokra, a front vezetőinek a hibáit azonnal észrevette és korrigálta. Hogy ne csak szavakat mondjak, idézek néhány, 1944 második feléből származó dokumentumot.

A főhadiszállás július 6-án az 1. Balti és a Belorussz Frontoknak (másolat – Zsukovnak, nekem és a többi front parancsnokának) di-

rekatívát küldött, amely elemezte a vezetésben észlelhető fogyatékos-ságokat.

Mindenekelőtt megállapította: a törzsek és a parancsnoki harc-álláspontok áttelepítésénél megszegik az előírásokat, vagyis előzőleg nem szervezik meg az összeköttetést az alárendelt és magasabb törzsekkel az új helyen. Ezért felborul a csapatok vezetése, a törzsek hosszú időn át nem tudják, mi a helyzet.

A szervezett vezetés és a kommandáns-szolgálat hiánya a csapatok szorosokon és átkelőhelyeken való áthaladásakor – mondja a továbbiakban az okmány –, a csapatok összekeveredését, torlódását és idővesztését okozza.

A direktíva nagy fogyatékosként említi meg azt, hogy a főerőket másodrendű feladatok végrehajtására vonják el, aminck következtében lelassul a támadás üteme. Sokszor gondatlanság tapasztalható a magasabbegységek és törzsek parancsnokai részéről, akik előrehaladás közben nem gondoskodnak a felderítésről és a harcbiztosításról.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolta a frontok és a hadseregek parancsnokainak, tegyenek erélyes intézkedéseket az említett hibák kiküszöbölésére és intézkedéseiket jelentse a vezérkarnak.⁹⁵ A főhadiszállásnak a 2. Balti Front parancsnokához intézett július 10-i levele a front 1944. július 6-i harcparancsának a hiányosságairól így beszél: „a) A 22. hadsereg ahelyett, hogy felgöngyölítené a védelmet balszárnnyával szemben és együttműködnék a 4. csapásmérő hadsereggel, egyedül mér csapást Oszveja ellen. b) A tüzérhadosztályokat nem azon az áttörési szakaszon alkalmazzák, ahogy ezt önnek a főhadiszállás előírta. c) A csapatoknak a hadművelet első napjára adott feladatok nem reálisak, a gyalogságnak már az első nap 50–80 km-t kell megtennie, ami lehetetlenség.” Ezután következtek a 22. hadsereg újonnan megfoglalmazott feladatai: „mérjen csapást Kljasztyici, Kohanovicsi általános irányban, zúzza szét az ellenség védelmét a Nyescserdo-tó körzetében és működjék együtt a 4. csapásmérő hadsereggel. Mindkét tüzérhadosztályt a 10. gárdahadsereg és a 3. csapásmérő hadsereg áttörési szakaszán vesse be. A csapatok számára teljesíthető feladatokat tűzzenek ki”.⁹⁶

A főhadiszállás ugyanczen a napon az 1. Ukrán Front parancsno-

kának levelet küldött, amelyben szintén helyesbített néhány pontot: „1. A harckocsi-hadseregeket és a lovas-gépesített csoportokat ne áttörésre, hanem áttörés után a siker kifejlesztésére alkalmazza. A harckocsi-hadseregeket az áttörés sikere esetén a hadművelet megkezdése után egy nap múlva, a lovas-gépesített csoportokat pedig a hadművelet megkezdése után két nap múlva vesse be a harckocsi-hadseregek után. 2. A hadművelet első napjára erejéhez mért feladatokat adjon a gyalogságnak, mivel az ön által adott feladatok túlzottak”.⁹⁷

A főhadiszállás az 1. Ukrán Front parancsnokságának a San folyón való átkelésével és a Visztula, valamint Ukrajna nyugati területei felé történő előretöréssel kapcsolatos elhatározását tanulmányozva 1944. július 24-én a következő utasítást adta: „A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása önnek a harckocsi-hadseregek és a lovashadtestek alkalmazására vonatkozó tervét korainak és az adott pillanatban veszélyesnek tartja, mivel egy ilyen hadművelet jelenleg anyagilag nem biztosítható és csak csapásmérő csoportosításaink gyengülését és szétforgácsolódását eredményezi. Ennek alapján a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolja, hogy elsősorban zúzza szét az ellenség lvovi csoportosítását és akadályozza meg azt, hogy a San folyón túlra vagy Szamborba visszavonuljon.” Utána konkrét ajánlások következtek, hogyan használja fel a front az 1. és a 3. gárdahadsereget és a 4. harckocsi-hadsereget, a 3. gárda- és a 60. összefegyvernemi hadsereget, valamint az 1. és a 6. gárda-lovashadtestet.⁹⁸

Szeretnék idézni még néhány okmányt, amelyek meggyőzően mutatják azt, hogy a főhadiszállás milyen aktívan beavatkozott a frontparancsnokok intézkedéseibe.

A Leningrádi Front parancsnoka szeptember 10-én a következő utasítást kapta: „A főhadiszállás alaptalannak tartja önnek nemcsak azt a jelentését, hogy Tartu körzetében erősen rosszabbodott a helyzet, hanem azt is, hogy emiatt felborult a küszöbön álló hadművelet terve. Az ellenségnek a Csúd-tótól a Võrtsjäv töig terjedő egész 70 km-es arcvonalszakaszon mindössze két gyalogos hadosztálya, 8–9 önálló, megtépzott ezrede és harccsoportja, valamint 60 harckocsija van... A Leningrádi Front erői Tartu körzetében, az ön által említett három gyenge hadosztályt nem számítva, 11 lövész-

hadosztályt tesznek ki, s ezenkívül ön ebben az irányban felhasználhat még három hadosztályt, amelyeket a Karél-földszorostól dobnak át... A főhadiszállás megparancsolja: 1. Hagyja abba a felesleges levelezést és foglalkozzék a csapatok felkészítésével az előttük álló hadműveletre". Ezután a tevékenység rendjére vonatkozó tanácsok következtek.⁹⁹

A főhadiszállás minden, a frontoknak szóló direktívájában pontosan rögzítette a helyzetet, akár egyetértett a parancsnok elhatározásával, akár nem, véleményét mindig megindokolta. „A front csapatainak átcsoportosítása és tevékenysége igen lassan halad; egyik irányban sem alakítottak csapásmérő csoportosítást a német csapatok szétzúzására, amelyek egyes szakaszokon már megkezdték a visszavonulást – állapította meg a Karéliai Front parancsnokának szóló 1944. szeptember 10-i direktíva. – A kandalaksai és kesztyengai irányban csapataink frontális harcokba bonyolódnak az ellenség fedező csapataival és lehetővé teszik számára, hogy tervszerűen visszavonuljon, ahelyett, hogy elvágják visszavonulását és szétzúznák... Kérem, szeptember 10-ig jelentse a front jobbszárny-csapatai tevékenységének konkrét tervét, külön minden irányban feltüntetve a csoportosításokat, a tevékenység rendjét, a terepszakaszokat és azt, hogy mikor kell azokat a csapatoknak elérniük.”¹⁰⁰

A főhadiszállás ellenőrizte a Kárpátokban szétbontakozott 4. Ukrán Front tevékenységét és parancsnokának szeptember 17-én a következőket írta: „1. Ön a front főcsoportja támadásának irányát jelentősen eltéríti kelet felé, aminek következtében lehetetlenné válik az 1. Ukrán Front 38. hadseregével való együttműködés. A támadás főiránya Komańcza, Gumenne, Mihałowicze legyen. 2. Az 1. Ukrán Front 38. hadseregével az együttműködés állandó legyen és ne korlátozódjék a fő gerinc leküzdése utáni időszakra. Erre az együttműködésre megvannak a lehetőségek és helytelen lenne lemondani róla.”¹⁰¹

November 11-én Kárpát-Ukrajna és Szlovákia helyzetét vizsgálva a főhadiszállás ezt írta a 4. Ukrán Front parancsnokának (másolat – Sz. K. Tyimosenkónak, a főhadiszállás képviselőjének): „Mivel ön a rendelkezésre álló lövészadosztályoknak már több mint a felét a hadseregek és a front tartalékába helyezte, érthetetlen, hogyan képzeli el a főhadiszállás által jóváhagyott hadművelet végrehajtá-

sát, hiszen ön azelőtt sem hajtotta végre feladatát, mielőtt czeket a hadosztályokat az első vonalból visszarendelte. Kérem, sürgősen jelentse, hogyan szándékozik a jelenlegi helyzetben végrehajtani a feladatot.”¹⁰² Három nap múlva újabb direktíva ment ugyanarra a címre: „Az ön által a támadásra igénybe vett hadosztályok száma nem elegendő ahhoz, hogy csapataink elérjék a Medzilaborce–Gumenne–Mihatowice terepszakaszt. A főhadiszállás . . . azt, hogy ön a hadosztályoknak majdnem a felét a front és a hadseregek tartalékába helyezte olyan törekvésként értékeli, hogy csak saját frontjának az érdekeit tartja szem előtt, nem törődve a szomszéd helyzetével és a közös érdekekkel”. Ezután a direktíva felsorolta azokat az intézkedéseket, amelyeket a parancsnokságnak a helyzet korrigálása céljából végre kellett hajtania.¹⁰³

A frontok vezetésének e stílusa a vezérkarra is jellemző volt. A vezérkar értékelte az eredményeket, jelentette őket a főhadiszállásnak és miután jelentésére választ kapott, november 30-án a következő levelet küldte a Belorusz Frontnak és az 1. Ukrán Front parancsnokainak (másolat – a páncélos és harckocsicsapatok, a gépesített csapatok, a légierő és a Vörös Hadsereg lovassági parancsnokainak): „Az 1944. évi nyári hadjáratokban a következő fő hiányosságokat állapítottuk meg a gyorscsapatok (harckocsi-, gépesített és lovas-magasabbegységek) és a légierő együttműködésében, amikor azok a hadműveleti mélységben tevékenykedtek: 1. A gyorscsapatok és a légierő időben nem egyeztették az ellenségre mért csapásokat. 2. A gyorsanmozgó magasabbegységek parancsnokainak a kérésére a repülőgépek késve szálltak fel. 3. A légierő a maga eszközeivel (helyben és mozgás közben) nem fedezte kellőképpen a gyorsanmozgó magasabbegységeket.

A gyorscsapatok és a légierő együttműködésének a megszervezésében előforduló hiányosságok kiküszöbölése végett a legfelsőbb főparancsnok megparancsolta: 1. Az arcvonal csapatai által végrehajtott hadműveletek tapasztalatai alapján dolgozzák ki a gyorsanmozgó magasabbegységek és a légierő együttműködésének kérdéseit. 2. A front törzsfőnökének a vezetésével a gyorsanmozgó és repülőmagasabbegységek parancsnokai és törzsei számára tartsanak parancsnoki-törzs foglalkozásokat, amelyeknek tárgya a köztük való

együttműködés gyakorlati kérdéseinek a kidolgozása. 3. A foglalkozások idejét és eredményeit jelentsék a vezérkarnak.”¹⁰⁴

A főhadiszállás különösen részletesen fejtette ki érveit, amikor javaslatai nem egyeztek meg a frontparancsnokok elhatározásával. Íme, egy példa.

A 2. Ukrán Front vezetése a páncéltörő tüzérdandárok átfelfegyverzésével kapcsolatban azon a véleményen volt, hogy a 100 mm-es ágyús ütegeket szét kell osztani az ezredék között. A főhadiszállás 1944. december 29-i levelében (másolat – N. N. Voronovnak, a tüzérség főmarsalljának) a következőket írta a front parancsnokának: „Helytelennek tartjuk azt a javaslatát, hogy a páncéltörő tüzérdandáron belül a 100 mm-es ágyúknak ne legyen ezredszervezetük, hanem csak önálló ütegeik legyenek, amelyeket szétszontanak a dandár ezredei között. Először is az ön javaslata csak a védelmi harc feltételcivel számol, amikor az ellenségnek nincs nagyszámú nehéz harckocsija és rohamlövege, ami elég ritkán fordul elő. De egyáltalán nem veszi figyelembe az ellenség harckocsi-ellenlökéseit, amikor csapataink támadnak és az ellenség harckocsirohamait, amikor az támad, s amikor nekünk előnyösebb az ezredbe összevont 100 mm-es ágyúk tömeges tűzcsapása.

Másodszor, szervezési szempontból, a kiképzés és az anyagi biztosítás érdekében szintén előnyösebb az, ha a 100 mm-es ágyúk a dandár egyik ezredében vannak és nem forgácsoljuk szét őket a dandár minden ezredének. Harmadszor, szükség esetén a 100 mm-es ágyús ütegeket ideiglenesen átadhatjuk a dandár más ezredeinek a megerősítésére, azzal, hogy velük az ezredparancsnokok és törzseik rendelkeznek. Szükség esetén az ütegeket ismét ezreddé vonhatják össze és tömegesen alkalmazhatják. Ezek alapján a főhadiszállás elutasítja az ön javaslatát”.¹⁰⁵

Még sok más ilyen és ehhez hasonló dokumentumot idézhettem volna, amelyek tanúskodnak a főhadiszállásnak és a legfelsőbb főparancsnoknak a frontok vezetésében játszott szerepéről. Mindez azt is mutatja, hogy a legfelsőbb főparancsnok, mint csapataink tevékenységének szervezője és vezetője, a helyzet magaslatán állt.

A balti hadászati hadművelet négy fronthadműveletet foglalt magában: a rigait (szeptember 14-től 27-ig), a tallinnit (szeptember 17-től 26-ig), a moonsundit (szeptember 30-tól november 24-ig) és

a memelit (október 5-től 22-ig). Augusztus 29-én felmentettek a 3. Belorusz Front hadműveleteinek az irányítása alól és mind a három Balti Frontot rám bízta. Ámde szeptember 30-tól kezdve újból rám bízta a 3. Belorusz és az 1. Balti Front vezetését, a 2. és a 3. Balti Front vezetésével pedig L. A. Govorovot, a Leningrádi Front parancsnokát bízta meg. Október 16-án ehhez még megkaptam a 2. Balti Frontot is, amely kiegészült a feloszlattott 3. Balti Front csapataival. Govorovnak csak a Leningrádi Frontot hagyták meg. November 8-án a 3. Belorusz Front parancsnokát közvetlenül a főhadiszállásnak rendelték alá, hogy én minden figyelmemet a balti országokra összpontosíthassam. 1944/45 telén pedig a Balti Frontokat ismét átadták Govorovnak. Gyakorlatilag az új évig úgyszólván alig hagytam el a balti országokat. Csupán azért távoztam, hogy részt vegyek az új hadászati hadműveletek kidolgozásában.

Ősszel a balti országokban levő csapatainkat feltöltötték, átcsoportosították, felkészültek a német „Észak” hadseregcsoporthoz szétzűzésére. A főhadiszállás augusztus 26-án, 29-én és szeptember 2-án direktívákat küldött a frontoknak. A Karéliei, Leningrádi, valamennyi Belorusz, továbbá az 1. és a 4. Ukrán Front azt a parancsot kapta, hogy menjen át védelembe. Északon és a középen a soron következő ugrás előtt úgy döntöttünk, várunk. Támadó feladatokat a Balti Frontok, a 2. és a 3. Ukrán Front kapott. A 3. Ukrán Front csapatai Ploieştin és Bukaresten keresztül elérték a Dunát, a front jobbszárnya pedig Erdélyen keresztül a Keleti-Kárpátokat. Néhány nap múlva a 2. és a 4. Ukrán Front csapatai részfeladatokat kaptak: nyomuljanak előre Komańczán és Eperjesen (Prešovon) keresztül, csatlakozzanak a szlovák felkelőkhöz és segítsenek a beszercebányai (Banskà Bystrica-i) antifasiszta felkelésnek.

A balti országokban csaknem szünetelt a harctevékenység. A Leningrádi Frontnak a Narva folyónál nem sikerült arctámadással átörnie a fasiszták védelmét. Ezért Govorovnak, miután erősítésként két lövészhadtestet és egy megerősített körletet kapott a 2. Balti Fronttól, egy hadsereget át kellett dobnia a csúd-pszkovi tavas vidéken és Tartutól támadást kellett intéznie észak felé, a rakverei irányban, ami hátbatámadással fenyegette az ellenség narvai csoportosítását. A 2. Balti Front – a 3. és az 1. Balti Fronttal együttműködve – a főcsapást Riga ellen mérte, jobbszárnya pedig Dzerbenc

ellen, a 3. Balti Fronttal szemben támadott. Ily módon a 3. és a 2. Balti Front csapatainak ketté kellett vágniuk az „Észak” hadsereg-csoportot. Ezt részben sikerült is megtenniük. A németek erőik zömét a Leningrádi és a két Balti Front csapásai elől visszavonták Riga körzetébe és a Kurlandi-félszigetre.

Az 1. Balti Front, amelynek továbbra is a legnagyobb figyelmet szenteltem, azt a feladatot kapta, hogy két hét alatt védelmi harcokban örölje fel a fasiszták páncélos csoportosítását, ne engedje áttörni Mitavánál és Šiauliainál, és akadályozza meg azt, hogy az ellenség kiszélesítse a Kurlandból Livóniába vezető tengermelléki folyosót. Az 1. Balti Front jobbszárny csapatainak a második két front hadseregeivel együttműködve a Nyugati-Dvinától északra szét kellett zúzniuk az ellenség csoportosítását és meg kellett akadályozniuk azt, hogy a liepajai területre visszavonuljon. Minden hadsereg számára meghatározták a hadművelleti irányt és harckocsi-gépesített csapásmérő csoport – a „rigai expressz” – alakult.

Az általános támadásnak szeptember 14-én kellett megkezdődnie. Négy frontunkkal a Nyemantól az észti tengerpartig terjedő szakaszon több mint 700 000 ellenséges katona és tiszt (56 hadosztály és 3 dandár), mintegy 7000 löveg és aknavető, több mint 1216 harckocsi és rohamlöveg és kb. 400 repülőgép állt szemben. A mi részünkről 900 000 ember harcolt, mintegy 17 500 löveggel és aknavetővel, több mint 3000 harckocsival és rohamlöveggel, több mint 2600 repülőgéppel (a távolbombázó és a haditengerészeti légierővel együtt mintegy 3500 repülőgép). A tenger felől a hadműveletet a Vörös Zászló-renddel kitüntetett Balti Flotta támogatta és részt is vett benne.

A harctevékenység megkezdése előtt felkerestem a csapatokat, meggyőződtem készségükről és kitűnő hangulatukról.

Szeptember 18-án a következőket jelentettem a főhadiszállásnak: „Csisztyakov 6. gárdahadseregének arcvonalan Dobelétől délnyugatra az ellenség IX. 17. reggel az 5. és a 4. páncélos hadosztály és a »Grossdeutschland« gépesített hadosztály erőivel támadást indított. A harcban összesen mintegy 200 harckocsi és rohamlöveg vett részt. Mielőtt a harc körzetébe a mi részünkről megérkeztek volna a szükséges harckocsik és páncéltörő eszközök, az ellenségnek 4–5 km mélyen sikerült beékelődnie védelmünkbe. Az ellenség további előre-

nyomulását megállítottuk. A harc napján az ellenségnek minegy 60 harckocsiját és rohamlövegét lőttük ki és gyújtottuk fel . . . IX. 18-án 10.00 órakor az ellenség újból támadott. 13.00-ig minden rohamát visszavertük.”¹⁰⁶

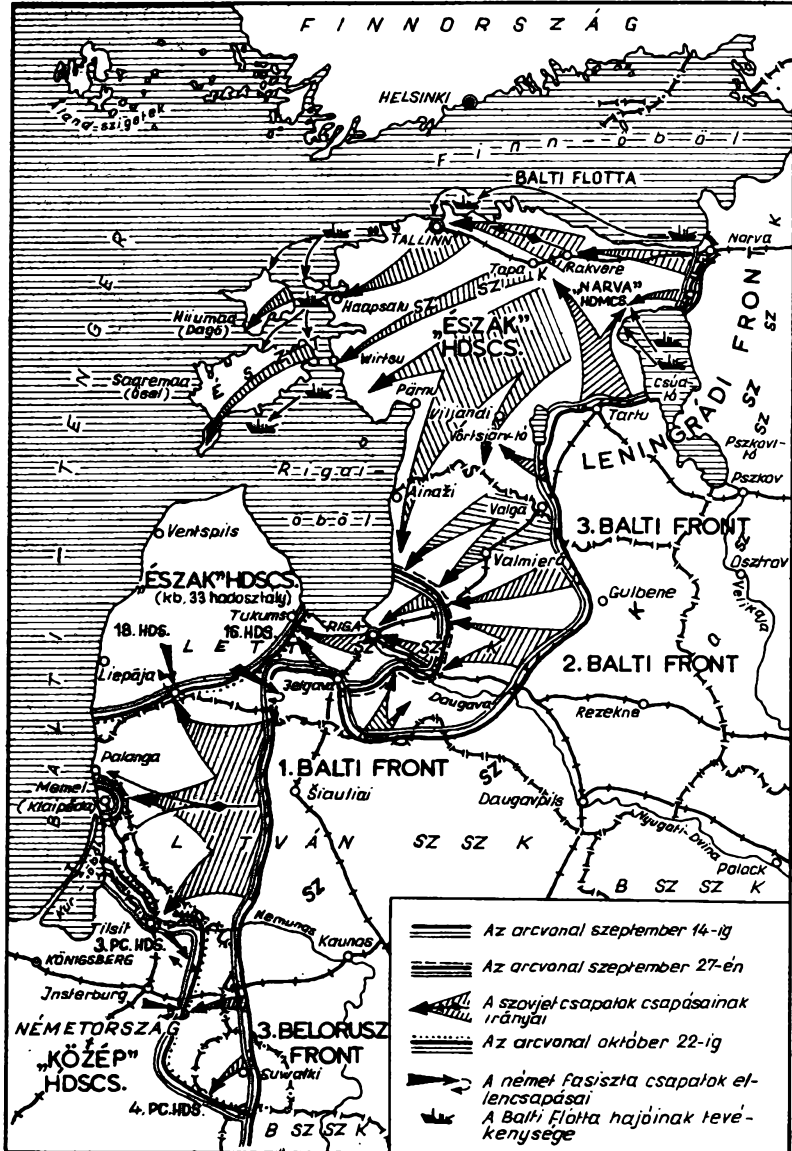
Az ellenség ellen V. V. Budkov és I. D. Vasziljev altábornagy 1. és 19. harckocsihadtestét vetettük be és minden eshetőségre számítva még az 5. gárda-harckocsihadsereget is késznlétbe helyeztük. A hadsereg volt parancsnokát, P. A. Rotmisztrovot a Vörös Hadsereg páncélos és gépesített csapatainak a parancsnokhelyettesévé nevezték ki, és a hadsereget most V. T. Volszkij altábornagy vezette, akit régről, még a sztálingrádi csatából ismertem. A Baltikum – katonai pályafutásának újabb állomása volt, és még abban az évben, októberben kinevezték vezérezredessé.

Az ellenség heves rohamát visszaverve két napra elhalasztottuk Krejzer 51. hadseregének Tukums elleni csapását. Ezalatt a 2. és a 3. Balti Front csapatai a rigai területet megtisztították a fasisztáktól. De igen lassan nyomultak előre. Elhatároztuk, hogy a rigai országút melletti tevékenység céljából P. A. Belov vezérezredes 61. hadseregével segítséget nyújtunk nekik. A 2. és 3. Balti Front csapatai közeledtek Siguldához, az ellenség Rigától 70 km-re levő védelmi terepszakaszához. Közben a 3. német páncélos hadsereg szakaszán, a Klaipédai-területen, amint azt a felderítés megállapította, legfeljebb nyolc fasiszta hadosztály volt. A többit Mitava alá küldték az „Észak” hadseregcsoport felmentésére, amelynek állományába nem sokkal azelőtt a 3. páncélos hadsereg is tartozott.

A főhadiszállás, miután az erre vonatkozó jelentést megkapta, elhatározta: a főcsapást a memeli irányba helyezi át. Szeptember 24-én haladéktalanul megkezdték a csapatok átcsoportosítását, amelynek következtében az 1. Balti Front balszárnya jelentősen megerősödött. Šiauliai alatt nagy harckocsi- és összefegyvernemi erők gyülekeztek, hogy csapást mérjenek Palangára, Memelre (Klaipėda) és a Nyeman torkolata irányában.

Az 1. Balti Front haditanácsának közösen kidolgoztuk ennek a

F I N N D R S Z Á G

hadműveletnek a tervét: 130 km mélységben az ellenség hat védelmi terepszakaszát kellett áttörni. A front csapatai észak felől közeledtek Kelet-Poroszországhoz. A főhadiszállás október 30-án terünk alapján megparancsolta az 1. Balti és a 3. Belorusz Front parancsnokának, hogy készítsenek elő támadó hadműveletet Kelet-Poroszország északi részének az elfoglalására. Október 5-én megkezdődött a memeli hadművelet. Ily módon megelőztük az ellenséget, amely október közepén Riga alatt ellentámadást tervezett.

Öt nap múlva, a hitleristák elkeseredett ellenállását megtörve, az összefegyvernemi és harckocsi seregtestek, valamint az 1. Balti Front magasabbegységei Memeltől északra és délre elérték a Baltikumot. Az „Észak” hadseregcsoportot másodszor is, és ezúttal végérvényesen, elvágták Németországtól.

Október 15-én a szovjet Riga újra felszabadult. Az a 38 ellenséges hadosztály, amely megmenekült a szétzúzástól, Kurlandon elszigetelődött, a Barta folyótól Tukumsig terjedő szakaszon a tengerhez szorult és további három hadosztály Memelben. A csoportosítás rendelkezett olyan kikötőkkel, mint Memel, Libava (Liepāja), Pāvilosta, Vindava (Ventspils), Mazirbe és Mērsrags. Ámde a moonsundi hadművelet után Ōsel (Saaremaa) szigetről ellenőrizni tudtuk a Mazirbéből és Mērsragsból kiinduló forgalmat. A Balti Flotta és légierje a többi kikötőhöz vezető hajóútvonalakat is támadta. A szárazföldről aktívan tevékenykedett a 13., 14., 15. és a 3. légi hadsereg (parancsnokok Sz. D. Ribalscenko és I. P. Zsuravljov altábornagy, valamint N. F. Naumenko és N. F. Papivin vezérezredes), továbbá a távolsági légierő. Nem soknak sikerült eltávoznia a Kurland-félszigetről. Az ellenséges csapatokat biztos blokádnál tartva nem fecsértük rájuk sem a puskaport és áldozatokat sem hoztunk: magukra hagytuk őket, amíg a csoportosítás nem kapitulált.

Október 16. után a 3. Balti Frontot feloszlatták. Csapatait részben átadták a 2. Balti Frontnak, részben pedig a főhadiszállás tartalékába helyezték. Közben nekem a másik két Balti Front és a Balti Flotta parancsnokságával közösen részhadműveleteket kellett megterveznem az elszigetelt ellenség ellen. Decembertől kezdve az 1. Balti Front a Nyeman melletti harcokban aktívan segítette a 3. Belorusz Frontot. 1945. január 13-án mindkét Balti Front védelembement át.

A Balti-tenger partján az ősz és a tél nem nagyon barátságos. 1944/45 telén ott különösen hideg és nyirkos volt az idő, és gyakran voltak szélviharok. Ez azonban csapatainknak kedvezett . . .

A balti országokért vívott harcok idején egy nem egészen kellemes kalandban volt részem. Egyik este Jerjomenko parancsnoki harcálláspontjáról Bagramjanhoz mentem. Velünk szemben nagy sebességgel robogott egy „Willis”. Kormánykerekenél egy tiszt ült. Sem kitérni, sem megállni nem tudtunk, és a gépkocsi belénk szaladt. A velem levő tisztekkel együtt kirepültem a gépkocsiból. Nagy nehezen feltápáskodtam, fejem és az oldalam nagyon fájt. Ahogy állok és nézek, egy holtsápadt arcú főhadnagy közeledik és felém nyújtja pisztolyát:

– Marsall elvtárs – mondta keserves hangon –, lőjjön agyon, megérdemlem.

Vagy részeg volt, vagy annak tűnt a megrázkódtatástól. Megparancsoltam neki, tegye el a fegyvert, menjen vissza csapatához és jelentse a történeteket. Tíz napig vesztegeltem a csoport parancsnokságánál. A baleset okozóját védelmembe kellett vennem, mert haditörvénszék elé akarták állítani. Ez a főhadnagy – sajnos a nevére nem emlékszem –, a front felderítő századának a parancsnoka volt és azon az éjszakán ragyogóan végrehajtotta felelősségteljes feladatát. Nem sokkal később, amint elmondták, a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

Amikor úgy egy hónap múlva Moszkvába utaztam és elküldtek röntgenre, az orvosok megállapították, hogy két bordám eltörött . . .

45 TAVASZÁN

KELET-POROSZORSZÁGBAN

A TERV KIDOLGOZÁSA. – A HADMŰVELET
KÉT SZAKASZA. – IVAN CSERNYAHOVSKIJ EMLÉKE. –
ÁLTALÁNOS KÉSZÜLŐDÉS. – KÖNIGSBERG ELŐTT. –
ELHATÁROZÁSUNK. – A ROHAM. –
A TÖRTÉNELMI JELENTŐSÉGŰ FINÁLÉ. –
A HŐSÖK NEVEI

Kelet-Poroszország már régóta Németország fő hadászati felvonulási területe volt az Oroszország és Lengyelország elleni támadáshoz. Innen támadta meg Oroszországot 1914-ben. A német császár csapatai 1918-ban innen próbáltak támadást intézni Petrográd ellen. Innen indultak meg a fasiszta hordák 1941-ben is.

Az 1941–1945-ös években Kelet-Poroszországnak nagy gazdasági, politikai és hadászati jelentősége volt a német hadvezetés számára. A Rastenburg melletti mély föld alatti óvőhelyeken tartózkodott 1944-ig Hitler főhadiszállása, amelyet maguk a fasiszták Wolfschanze-nak neveztek. Kelet-Poroszországnak – a német militarizmus fellegrvárának – az elfoglalása az európai háború befejező szakaszának fontos fejezete volt. A fasiszta hadvezetés nagy jelentőséget tulajdonított Poroszország megtartásának. Az volt a feladata, hogy szilárdan fedezze Németország központi területeinek megközelítési útjait. Kelet-Poroszország területén és Lengyelország vele határos északi részén számos erődöt, műszakilag jól kiépített frontális és haránt állást és tartós létesítményekkel felszerelt nagy védelmi csomópontot létesítettek. A régi erődöket jelentős mértékben korszerűsítették; erődítés és tűz szempontjából valamennyi létesítmény szilárdan összefüggött egymással. A műszaki berendezések mélysége elérte itt a 150–200 km-t. A kelet-poroszországi terep felszíne – tavak, folyók, mocsarak és csatornák, fejlett vasút- és úthálózat, szilárd köépítmények – jelentős mértékben elősegítették a védelmet. 1945-ben a kelet-poroszországi erődvidékek és védelmi sávok, a hozzájuk tartozó erődökkel, a természetes akadályokkal párosulva nem

maradtak el a nyugat-európai „Siegfried-vonal” mögött, sőt egyes szakaszokon felül is múlták. Műszaki szempontból különösen erősen kiépített volt a védelem a számunkra legfontosabb irányban – Gumbinnen, Insterburg és Königsberg irányában.

Az ily hatalmas erődökre támaszkodó fasiszta hadvezetés úgy tervezte, bármily áron feltartóztatja csapataink előrenyomulását. Itt összpontosította a „Közép” hadseregcsoportot, amelyet a Belorusz-szijában elszenvedett megsemmisítő vereség után újraszervezett (1945. január 26-tól kezdve „Észak” hadseregcsoport). A 3. páncélos hadsereg, a 4. és a 2. hadsereg). 1945. január közepén a csoporthoz 41 hadosztály (34 gyalogos, 3 páncélos, 4 gépesített és egy dandár tartozott, összesen 580 000 katona és tiszt, valamint 200 000 „Volkssturm” mozgósított. Ezeknek 8200 lövegük és aknavetőjük, 700 harckocsijuk és rohamlövegük volt és a 6. légiflotta 515 harcigépe támogatta őket. Az „Észak” hadseregcsoport parancsnoka Rendulitsch vezérezredes, majd utána Weiss vezérezredes volt.

A kelet-poroszországi hadműveletet 1945. január 13-án kezdték meg a 3. Belorusz Front (parancsnok I. D. Csernyahovszkij hadseregtábornok, a haditanács tagja V. J. Makarov altábornagy, törzsfőnök A. P. Pokrovskij vezérezredes) és a 2. Belorusz Front (parancsnok K. K. Rokosszovszkij, a Szovjetunió marsallja, a haditanács tagja N. J. Szubbotyin altábornagy, törzsfőnök A. N. Bogoljubov altábornagy) csapatai. A 3. Belorusz Front csapatai abban az időben a Sudargi-Pilkallen–Goldap–Augusztów vonalon foglaltak meginduló állást; a 2. Belorusz Front csapatai pedig a Bobr Biebrza) és a Narew folyók mellett, a Bug melletti Serockig bezárólag, hídfőkké a Narew nyugati partján, Rózzannál és Serocknál. A két front állományához 14 összefegyvernemi, egy harckocsi-, két légi hadsereg, nyolc harckocsi- és gépesített és egy lovashadtest tartozott. A hadműveletben részt vevő csapatok összlétszáma abban az időben 1 millió 600 000 fő volt, 21 500 löveggel és aknavetővel, mintegy 3800 harckocsival és rohamlöveggel és több mint 3000 repülőgéppel. Ily módon a kelet-poroszországi irányban és Észak-Lengyelországban csapataink az ellenséggel szemben 2,7-szeres létszámbeli, 2,6-szeres tűzérési, 4,7-szeres harckocsi és 2,9-szeres légi fölényben voltak.

Hogyan történt ennek a hadműveletnek a megtervezése? 1944 no-

vember elején Zsukovot és engem Moszkvába rendelték. November 5-én a 3. Belorusz Front csapatai, mivel nem sikerült betörniük Kelet-Poroszország területére, arra kaptak parancsot, hogy Litvánia déli részén menjenek át védelembe. A főhadiszállás november 8-i direktívájával engem bízott meg továbbra is a Litvánia északi részén és Lettorszáiban tevékenykedő 1. és 2. Balti Front hadműveleteinek a vezetésével. 1944 novemberében a vezérkarnál és a főhadiszálláson folyt az 1944. évi téli-tavaszi hadművelet tervének a kidolgozása.

A hitleristák kelet-poroszországi csoportosítását minden áron szét kellett zúzni, mivel ezáltal a 2. Belorusz Front hadseregei felszabadultak a főirányban folytatandó tevékenység számára, és megszűnt az a veszély, hogy az ellenség Kelet-Poroszországból oldalba támadja az ebben az irányban előretörő szovjet csapatokat.

Az elgondolás szerint a hadművelet általános célja az volt, hogy a Kelet-Poroszországban védő „Közép” hadseregcsoportot elvágjuk a többi fasiszta erőtől, a tengerhez szorítjuk, részekre daraboljuk és úgy semmisítjük meg őket, Kelet-Poroszország területét teljesen megtisztítjuk az ellenségtől. E hadművelet sikere hadászati szempontból rendkívül fontos volt, és nemcsak a szovjet csapatok 1945 téli általános támadása, hanem az egész Nagy Honvédő Háború kimenetele szempontjából is.

Először a 3. és a 2. Belorusz Front csapatainak összehangolt koncentrikus csapásokkal el kellett vágniuk az ellenség kelet-poroszországi csoportosítását a főerőktől és a tengerhez kellett szorítani.

Utána a 3. Belorusz és az 1. Balti Front csapatai bekerítették az ellenséges csapatokat és részenként megsemmisítették őket. Ezzel kapcsolatban a 3. Belorusz Front az 1. Balti Frontnak és a 2. Belorusz Front a 3. Belorusz Frontnak adott át csapatokat. A főhadiszállás ezeknek a frontoknak további erősítéseket küldött tartalékából. Feltételezte, hogy a hadművelet során a 2. Belorusz Frontot az 1. Belorusz Fronttal szoros együttműködésben át fogja irányítani, hogy a főirányban tevékenykedjék – Kelet-Pomeránián keresztül Szczecinbe. A vezérkar számvetései szerint a hadműveletnek 1945 január közepén kellett megkezdődnie.

1944. november 12-én Zsukovot kinevezték az 1. Belorusz Front, K. K. Rokosszovszkijt pedig a 2. Belorusz Front parancsnokává.

Valamennyi Belorusz Front hadműveleteinek irányítását, következőképpen a kelet-poroszországi hadművelet előkészítésének és végrehajtásának az irányítását közvetlenül a legfelsőbb főparancsnok vette át. Éppen ezért a frontok csapatainak parancsnokait a főhadiszállás által elfogadott hadműveleti terv egyeztetésére közvetlenül Sztálinhoz rendelték. Nekem nem kellett részt vennem ezeken a megbeszéléseken, mivel a Baltikumban tartózkodtam. Arról, miként haladt a hadművelet előkészítése és a főhadiszállás hogyan irányította a frontokat, a parancsnokoknak szóló következő direktívák tanúskodnak. A 3. Belorusz Front parancsnokához intézett december 3-i direktíva megparancsolta: hajtson végre támadó hadműveletet az ellenség tilsit–insterburgi csoportosításának a megsemmisítése végett és 10–12 nap alatt foglalja el a Nemonien, Zargillen, Nor-kitten, Darkehmen, Goldap terepszakaszt. Utána dél felől szilárdan biztosítva a front főcsoportosítását, fejlessze ki a támadást Königsberg ellen a Pregolja folyó mindkét partján, oly módon, hogy főerői a folyó déli partján legyenek.

A főcsapást négy összefegyvernemi hadsereg és két harckocsihadtesttel a direktíva szerint Stallupenen, Gumbinnen északi körzetéből kellett mérni Mallwischken, Aulovenen, Welau általános irányban.

A front második lépcsőjét egy (a 2. gárda-) hadsereg alkossa egy harckocsihadtesttel és ezt az áttörés után a csapás fokozására alkalmazza a főirányban.

A főhadiszállás parancsa szerint a főcsoportosítás tevékenységét észak felől, a Nyeman oldaláról a 39. hadsereg egy védelemben levő lövészhadtestének és a hadsereg főerői Tilsit irányában végrehajtott támadásának kellett biztosítania; dél felől a 28. hadsereg védelmének Walterkementől délre és annak a támadásnak, amelyet a hadsereg erőinek egy része hajt végre az áttörési szakasz balszárnya mögül Darkemen általános irányban. A 31. hadseregnek az volt a feladata, hogy szilárdan védelmezze az általa elfoglalt arcvonalat Goldaptól délre. A parancs szerint a harckocsihadtesteket az áttörés után a siker kifejtésére kellett felhasználni a főirányban.¹⁰⁷

A 2. Belorusz Front parancsnokának a főhadiszállás november 28-i direktívája értelmében hadműveletet kellett előkészítenie az ellenség przasnysz–mławai csoportosításának a szétzúzására, és legkésőbb 10–11 nap múlva el kellett foglalnia a Myszyniec–Willen-

berg-M. Brezeziny-Plock terepszakaszt, s a továbbiakban Nowe Miasto, Marienburg felé folytatva a támadást. A főcsapást négy összefegyvernemi, egy harckocsi-hadsereg és egy harckocsihadtest mérte Rózsától Mławán keresztül Lidzbark irányában; a front második lépcsőjét egy hadsereg alkotta, amelyet az áttörés után a rózsai hídfőből vetettek be. Ennek az volt a feladata, hogy a front jobbszárnya előtt felgöngyölítse az ellenség védelmét és észak felől biztosítsa a főcsoportosítást az ellenség csapásával szemben. A második csapást két összefegyvernemi hadsereg és egy harckocsihadtest délebbre, a serocki hídfőből Płonsk és Bielsk irányában mérte. Ezenkívül az 1. Belorusz Frontot az ellenség varsói csoportosításának a szétzúzásában támogatva a 2. Belorusz Front balszárny erői egy részének Modlint nyugat felől megkerülve kellett támadnia, hogy megakadályozza a varsói csoportosítás visszavonulását a Visztulához és Modlintól nyugatra át kellett kelnie a Visztulán.

A Vörös Zászló-renddel kitüntetett Balti Flottának (parancsnok V. F. Tribuc tengernagy, a haditanács tagja N. K. Szmirnov altengernagy, törzsfőnök A. N. Petrov ellentengernagy) a főhadiszállás azt a parancsot adta, hogy támogassa a tengerpart mentén támadó csapatokat.

Csernyahovszkij, a 3. Belorusz Front parancsnoka úgy határozott, hogy a főcsapást Insterburg, Welau ellen méri (csapásmérő csoportosítás: I. I. Ljudnyikov altábornagy 39. hadserege, N. I. Krilov vezérezredes 5. hadserege, A. A. Lucsinszkij altábornagy 28. hadserege, K. N. Galickij vezérezredes 11. gárdahadserege, továbbá az 1. és a 2. gárda-harckocsihadtest). P. G. Csancsibadze altábornagy 2. gárdahadserege a kisegítő csapást Darkmen ellen mérte. V. V. Glagoljev vezérezredes 31. hadseregének január 17-től P. G. Szafra-nov altábornagy volt a parancsnoka) az volt a feladata, hogy széles arcvonalon védelemmel fedezze a balszárnyat és készüljön fel támadásra Suwalkitól Letzen irányában. A legészakabbra, az 1. Balti Front balszárnyán harcoló 43. hadsereg (parancsnoka A. P. Beloborodov vezérezredes) Tilsit elleni csapásával segítette a 3. Belorusz Front támadását. A levegőből a csapatokat Hrjukin vezérezredes 1. légi hadserege és N. F. Papiyin vezérezredes 3. légi hadserege támogatta.

A 2. Belorusz Frontnál a főcsapást A. V. Gorbatov vezérezredes

3. hadserege. N. I. Guszev vezérezredes 48. hadserege, I. I. Fegyunyinszkij, vezérezredes 2. csapásmérő hadserege és V. T. Volszkij vezérezredes 5. gárda-harckocsihadserege mértc. Csapásukat észak felől I. T. Grisin altábornagy 49. hadseregének Ortelsburg elleni támadása és I. V. Bolgyin altábornagy a jobbszárny legszélén elhelyezkedő 50. hadseregének széles arcvonalon szervezett védelme biztosította (később a hadsereg parancsnokságát F. P. Ozerov altábornagy vette át). A második csapást a front balszárnyán Graudenz és Torn (Grudziadz és Toruń) P. I. Batov vezérezredes 65. hadserege és V. Sz. Popov vezérezredes 70. hadserege mérte. Nekik az volt a feladatuk, hogy fedezzék csapatainknak a varsó-berlini irányban folyó támadását. A csapatokat K. A. Versinyin vezérezredes 4. légi hadserege támogatta.

A frontok (a 3. Belorusz – január 13-án, a 2. Belorusz – január 14-én) a támadást sikeresen kezdték. Ehhez nagyban hozzájárult az igen erős tűzérési előkészítés. Mellékesen megjegyzem, hogy a kelet-poroszországi hadműveletnek lőszerfelhasználás szempontjából nem volt párja a hadtörténetben. A két front 13,3 millió gránátot és aknát, 620 millió gyalogsági töltenyt és 2,2 millió kézigránátot kapott. A 3. Belorusz Front csapatai egyedül január 13-14-én több mint 1000 vagon, a 2. Belorusz Front csapatai pedig csupán január 14-én több mint 950 vagon löszert használtak fel a legfontosabb fajtákból. A két front összes lőszerfelhasználása több mint 15 000 vagon. A vagonokból történő átrakodáshoz és a csapatokhoz való elszállításához (2,5 tonnás tehergépkocsikra átszámítva) több mint 100 000 gépkocsira volt szükség.

Január 18-ra a német csapatok az elkeseredett ellenállás dacára hadseregeink főcsapásainak az irányában súlyos vereséget szenvedtek és megkezdték a visszavonulást egyik terepszakasról a másikra, állandóan friss erőket vetve harcba. 1945. január 21-én Rokoszszovszkij a főhadiszállástól direktívát kapott, amely elrendelte, hogy folytassa a támadást Deutsch Eylau és Marienburg ellen, és legkésőbb február 2-4-én foglalja el Elbinget, Tornt és vágja el az ellenség minden Kelet-Poroszországból az Odrához vezető visszavonulási útját. Utána a főerőknek a Danzig és Stettin közti sávban kellett tevékenykedniük.

Január végéig a 2. és a 3. Belorusz Frontnak, még szívós harcok

árán sem sikerült végrehajtania a legfelsőbb főparancsnokságtól kapott feladatokat. Ámde súlyos veszteséget okoztak az ellenségnek, visszaszorították és elfoglalták Kelet-Poroszország jelentős részét. A 2. Belorusz Front csapatai elérték a Frisches-Haff öblöt, amelyet egy földnyelv választ el a Danzigi-öböltől, a 3. Belorusz Front csapatai pedig Königsbergtől északra és délre elérték a tengert. Ezzel a kelet-poroszországi csoportosítást elvágták a német-fasiszta erők többi csoportosításától és az „Észak” hadseregcsoporthoz azokat a csapatait, amelyek megmenekültek a szétzúrástól, három részre aprózták fel. A Zemland-félszigeten az ellenség négy hadosztálya a tengerhez szorult; öt hadosztály az erődcsoportokkal együtt blokádnak alá került Königsbergben; Königsbergtől délnyugatra pedig mintegy 20 hadosztály volt bekerítve. Ezzel egy időben az 1. Balti Front, amely észak felől biztosította a 3. Belorusz Front tevékenységét, január 28-án elfoglalta Memelt (Klaipėdą), ezt a nagy tengeri kikötőt. Ily módon a német fasiszta hadvezetést teljesen megfosztottuk attól a lehetőségtől, hogy Kelet-Poroszországból csapást mérjen a berlini irányban támadó szovjet csapatokra. Az ellenség súlyos veszteségeket szenvedett. A kelet-poroszországi hadművelet első szakaszában 52 000 katonát és tisztet ejtettünk foglyul és sok fegyvert, hadianyagot zsákmányoltunk. A Vörös Hadsereg a kelet-poroszországi koncentrációs táborokból mintegy 68 000 foglyot bocsátott szabadon, különböző európai országok polgárait.

Olvastam néhány könyvet, amelyek megrójják a főhadiszállást és a vezérkart amiatt, hogy a hadművelleti terv célkitűzéseit nem hajtották végre elég gyors ütemben. Helytelen volna azt állítani, hogy a főhadiszállás és a vezérkar nem követett el hibákat. Ilyenek a kelet-poroszországi hadművelet végrehajtása közben is előfordultak. Elismerjük, nem sikerült megakadályoznunk azt, hogy a 2. német hadsereg főerői visszavonuljanak a Visztulán túlra, Kelet-Pomerániába. Ez a főhadiszállás és a vezérkar akkori munkatársainak szóló megrovás jogos. Ámde a főhadiszállásról és a vezérkarról nem szabad feltételezni azt, hogy nem intézkednek a hadművelet ütemének a meggyorsítására. Ez ellenkezik az igazsággal. A főhadiszállás és a vezérkar elleni ama vád is alaptalan, hogy amikor a kelet-poroszországi hadműveletet megtervezték a németek kelet-poroszországi csoportosításának a megsemmisítését eleve és kizárólag a 3. Belorusz

Frontra bízták, a 2. Belorusz Front főerőkifejtését pedig nem ez ellen a csoportosítás ellen és nem a 3. Belorusz Fronttal hanem az 1. Belorusz Fronttal való együttműködésre összpontosították, amely a varsó–berlini irányban hajtott végre feladatokat. Nem jogos az sem, ha a főhadiszállást azért hibáztatják, hogy csak a hadművelet közben, amikor kiderült, hogy a 3. Belorusz Front képtelen megbirkózni feladatával, január 20. táján fordította a 2. Belorusz Front főerőit észak, sőt északkelet felé. Ez az elhatározás, egyesek állítása szerint, a 2. Belorusz Front számára nemcsak váratlan volt, hanem rendkívül nehéz helyzetbe is juttatta. A levéltári okmányok – a főhadiszállás direktívái, amelyek az adott hadművelet tervezésének és végrehajtásának az alapjául szolgáltak – meggyőzően bizonyítják az ilyen vádaskodások helytelenségét.

Azzal kapcsolatban, hogy a főhadiszállás február elején elhatározta: a Balti Frontok ideiglenesen védelembe mennek át, Sztálin és Antonov pedig a nagyhatalmak kormányfőinek jaltai konferenciáján vett részt, én azt a parancsot kaptam, hogy vegyem át újra a vezérkar főnökének és a honvédelmi népbiztos helyettesének a teendőit. A Balti Frontok hadműveleteinek a vezetésével L. A. Govorovot, a Leningrádi Front parancsnokát bízták meg.

A főhadiszállás február 6-i döntése alapján a 2. Balti Fronthoz kerültek az 1. Balti Front csapatai, amelynek parancsnoksága viszont a 3. Belorusz Fronttól megkapta a 43. és a 39. hadsereget, valamint a 11. gárdahadsereget, a 3. Belorusz Front pedig a 2. Belorusz Fronttól az 50., 3., 48. hadsereget, az 5. gárda-harckocsi-hadsereget és a 8. gárda-harckocsihadtestet. Ennek az átrendezésnek, amellyel foglalkoznom kellett, az volt az értelme, hogy a 2. Belorusz Front hadseregei fő figyelmüket Észak-Németországnak szentelhesék. Most a 2. Belorusz Front hadseregeit, miután úgy, ahogy az eredeti terv előírta, Marienburgtól délre elérték a Visztulát, a főhadiszállás átirányította, hogy közvetlenül Pomerániában tevékenykedjenek.

Február 8-án Sztálin hozzájárulásával (amelyet Jaltából telefonon kaptam) a következő direktívát küldtem Rokosszovszkiynak: „1. A front közepével és balszárnyával (2. csapásmérő hadsereg, 65., 49., 70. hadsereg, 1. gárda-harckocsihadtest, 8. gépesített hadtest, 3. gárda-lovashadtest és legalább négy áttörő tüzérhadosztály) feb-

ruár 10-én a Visztula folyótól nyugatra indítson támadást és legkésőbb II. 20-ig foglalja el a Visztula folyó torkolata–Dirschau–Berent–Rummelsburg–Neustettin terepszakaszt. 2. A következőkben a 19. hadsereg beérkezése után fejlessze ki a támadást Stettin általános irányban, foglalja el Danzig, Gdynia körzetét és tisztítsa meg az ellenségtől a tengerpartot egészen a Pomerán-öbölíg.¹⁰⁸

Február 10-én elkezdődött a szovjet csapatok, kelet-poroszországi harctevékenységének második szakasza – a német fasiszta csapatok elszigetelt csoportosításainak a megsemmisítése. Ennek a feladatnak a végrehajtását a legfelsőbb főparancsnokság a 3. Belorusz és az 1. Balti Frontra bízta. A már említett átrendezés mellett a 3. légi hadsereg parancsnokságát a Baltikumból áthelyezték Instenburchba. Ugyancsak oda települt át az 1. Balti Front parancsnoksága is, hogy közelebb legyen a harctevékenység körzetéhez. A főhadiszállás február 9-i direktívája értelmében a 3. Belorusz Front csapatainak február 20–25-ig be kellett fejezniük az ellenség heilsbergi csoportosításának a megsemmisítését, amely Königsbergtől délre védett. A Balti Flottának aktív tevékenységgel meg kellett akadályoznia az ellenség minden talpalatnyi földhöz ragaszkodó kurlandi és kelet-poroszországi csapatainak az ellátását. Tudomást szereztünk róla: a Kelet-Poroszországban tevékenykedő német csapatok azt a parancsot kapták, hogy szívósan védjék az általuk elfoglalt körzeteket, hogy itt minél hosszabb időre lckössék a szovjet csapatokat és megakadályozzák átdobásukat a berlini irányba. Ezzel kapcsolatban a fasiszta hadvezetés különös figyelmet szentelt a heilsbergi megerősített körlet, Königsberg erőd-város és Pillau haditengerészeti támaszpont védelmének.

A heilsbergi csoportosítás megsemmisítése február 10-én kezdődött és rendkívül nehéz körülmények között folyt. A heilsbergi megerősített körletben több mint 900 vasbeton és sok fa-föld erőd volt, harckocsi- és gyalogság elleni akadályokkal. A hitleristák a halálra szántak szívósságával ragaszkodtak minden terepszakaszhoz, erődítményhez, igyekezve feltartóztatni clőretörésünket. A 3. Belorusz Front csapatai kimerültek a heves harcokban, nagy veszteségeket szenvedtek. Ez csökkentette csapásmérő erejüket. Rokosszovszkij február 15-i, nekem küldött jelentésében közölte ezt. A hadművelet második szakaszának megkezdéséig nem sikerült pótolni a vesztesé-

gckct, mivel a szovjet hadvezetés fő figyelmét, természetesen, a berlini iránynak szentelte. A helyzetet még jobban súlyosbította az igen rosszra forduló időjárás. Csapataink tevékenysége rendkívül feszültté vált és eléggé elhúzódott. Sorban leküzdv a védőállásokat, lassan nyomultak előre, igyekeztek felaprózni az ellenség heilsbergi csoportosítását, de erőfeszítéseik nem hozták meg a kívánt eredményt.

Február 18-ra virradó éjjel a legfelsőbb főparancsnok, miután jelentettem neki a kelet-poroszországi helyzetet, azt javasolta: utazam oda, segítsek a csapatoknak és a parancsnokságnak, hangsúlyozva, hogy a Kelet-Poroszországban levő ellenség mihamarabbi megsemmisítése lehetővé tenné számunkra, hogy először az 1. Balti és a 3. Belorusz Front csapataival megerősítsük a főirányt, a berlini irányt, másodszor pedig felszabadulna a csapatok szükséges része ahhoz, hogy előkészítsük átdobásukat a Távols-Keletre. Azt tanácsolta, cleve jelöljem ki erre a célra a 2-3 legjobb hadsereget és felhívta a figyelmemet arra, hogy Németország fegyverletétele után 2-3 hónap múlva esetleg engem fognak kiküldeni a távol-keleti harctevékenység irányítására. (Kissé előreszaladva elmondom, hogy a három összefegyvernemi hadsereg közül, amelyeket 1945. május-júniusban nyugatról keletre küldtek, kettőt - az 5. és a 39. hadsereget - a Kelet-Poroszországban tevékenykedő csapatok állományából emeltek ki.)

Miután elfogadtam Sztálinnak azt a javaslatát, hogy menjek Kelet-Poroszországba, kértem, mentsenek fel a vezérkari főnöki beosztás alól. Ezt azzal indokoltam, hogy 1943 óta az idő nagy részét közvetlenül az arcvonalon töltöm és a főhadiszállástól kapott feladatokat hajtom végre és csak akkor mentem Moszkvába, amikor hívtak. Azt indítványoztam, nevezzék ki ebbe a beosztásba azt, aki az azzal kapcsolatos teendőket a gyakorlatban ellátja, első helyettesemet, A. I. Antonovot, nekem pedig csak a honvédelmi népbiztos helyettesének beosztását hagyják meg. Emlékszem, Sztálin csodálkozva kérdezte:

- Nem fog megsértődni, ha így határozunk?

Miután válaszomat meghallgatta, a szintén jelen levő Antonovhoz fordult és megkérdezte tőle, mi a véleménye javaslatomról. Alekszej Innokentyevics azt mondta, nem ért egyet vele. Sztálin megígérte, majd gondolkodik rajta és egyelőre aláírta a főhadiszállásnak azt

a direktíváját, amelynek értelmében mint a főhadiszállás képviselője február 22-től kezdődően átveszem a 3. Belorusz és az 1. Balti Front harctevékenységének az irányítását.¹⁰⁹ Végül Sztálin megkérdezte, mikor indulhatok az arcvonalra. Azt feleltem, másnap. A legfelsőbb főparancsnok engedélyezte, hogy két napot családommal töltsék, színházba menjek, és 19-én este, elutazásom előtt megkért, hogy újból keressem fel.

A beszélgetés este történt. Február 18-án nappal ugyanis arról kaptunk értesítést, hogy I. D. Csernyahovszkij Melzak város környékén halálosan megsebesült. A kormány gyászjelentésében ez állt: „Február 18-án a kelet-poroszországi csatamezőn kapott súlyos sebébe belehalt a 3. Belorusz Front parancsnoka, Ivan Danyilovics Csernyahovszkij hadseregtábornok – a bolsevik párt hű fia és a Vörös Hadsereg egyik legjobb vezetője. Csernyahovszkij elvtárs személyében államunk a Nagy Honvédő Háború során felnőtt fiatal hadvezérek egyik legtehetségesebbjét veszítette el . . .”

Ivan Danyilovics haláláról a Nagy Színházban értesültem. Előadás alatt csendben odajött szárnysegédem, P. G. Kopilov és azt mondta, a legfelsőbb főparancsnok kér a telefonhoz. Ő közölte velem ezt a szomorú hírt és azt mondta, hogy a főhadiszállás engem szándékozik a 3. Belorusz Front élére állítani.

Ivan Danyilovics elvesztése igen súlyosan érintett. Közelről és jól ismertem, becsültem benne a kiváló hadvezért, a kommunista határtalan becsületességét és a rendkívüli lelki nagyságot. 1943 januárjában ismerkedtem meg vele, a voronyezs–kasztornojci hadművelet előkészítése és végrehajtása során. Csernyahovszkij akkor a 60. hadsereg parancsnoka volt. Első támadó hadsereg-hadműveletét ugyan elég bátortalanul kezdte, ráadásul igen kedvezőtlen időjárási viszonyok között, de gyorsan megismerte és kézbevette hadseregét, ragyogóan végrehajtotta feladatát, már az első napon felszabadította Voronyezst. A fiatal parancsnok hadműveleti vezetésének még ragyogóbb eredménye volt hadseregének Kurszk bevételekor folytatott harctevékenysége: csapatai egy nap alatt elfoglalták a várost.

A Belorussziában végzett közös munka közben különösen közel kerültem Ivan Danyilovicshoz. A kölcsönös bizalom légkörében dolgoztunk, becsültük és segítettük egymást. Csernyahovszkij az egyik vezető front – a 3. Belorusz Front élén állt. Az volt az első front-

hadművelet, amelyet a Vörös Hadsereg legfiatalabb, rendkívül tehetséges és energikus frontparancsnoka végrehajtott.

Jól ismerte a csapatokat, a sokoldalú és bonyolult harci technikát, ügyesen felhasználta mások tapasztalatait és alapos elméleti ismeretekkel rendelkezett. Ez lehetővé tette számára azt, hogy kiválóan vezesse a front állományához tartozó csapatokat és végrehajtsa a legfelsőbb főparancsnokságtól kapott igen bonyolult feladatokat. A harcban Csernyahovszkij a legfeljebb szakaszokon tartózkodott, figyelemmel kísérte saját csapatainak és az ellenségnek a tevékenységét. Figyelmesen meghallgatta az alárendeltek véleményét. A csapatok kiképzésében és a harc szervezésében merészen alkalmazott mindent, ami új és hasznos volt. A katonák, tisztek és a tábornokok mindenekelőtt emberségeért és a róluk való gondoskodásért, merészségeért és rettenthetetlenségeért, az elhatározások végrehajtása közben tanúsított keménységeért és szívósságáért, az emberekkel való érintkezésben az őszinteségeért s egyszerűségeért, humanitásáért és állhatatosságáért, az önmagával és az alárendeltekkel szembeni igényességeért szerették parancsnokukat. Igen, szigorú és igényes volt. De sohasem engedte meg magának azt, hogy megalázza az emberi méltóságot . . .

Február 19-én este, az arcvonalra való elutazásom előtt, a legfelsőbb főparancsnoknál voltam. A rám váró munkával kapcsolatban számos tanácsot és útmutatást kaptam tőle. Búcsúzáskor győzelmet és sikereket kívánt nekem és a csapatoknak. A fogadószobában A. N. Poszkrebisev két csomagot nyújtott át. Az egyikben a főhadiszállás február 18-i parancsa volt, amely így szólt: „1. Miután a 3. Belorusz Front csapatainak parancsnoka, I. D. Csernyahovszkij hadseregtábornok súlyos sebesülése következtében meghalt, a 3. Belorusz Front csapatainak parancsnokává A. M. Vaszilevszkijt, a Szovjetunió marsallját nevezem ki. Vaszilevszkij marsall legkésőbb ez év február 21-én vegye át a front csapatainak parancsnokságát. 2. Vaszilevszkij marsallnak a fronthoz való megérkezéséig a front csapatainak parancsnokságával Pokrovszkij vezérezredest, a front törzsfőnökét bízom meg. 3. A legfelsőbb főparancsnok II. 17-i parancsa, amely az 1. Balti és a 3. Belorusz Front tevékenységének a vezetésével Vaszilevszkijt, a Szovjetunió marsallját bízva meg, érvényét veszti.”¹¹⁰

A másik csomagban egy okmányt találtam, amely váratlanul ért – az Állami Honvédelmi Bizottságnak az a rendelete, amely módosította saját 1941. július 10-i határozatát és a Fegyveres Erők Legfelsőbb Főparancsnoksága Főhadiszállásának összetételét a következőképpen állapította meg: I. V. Sztálin legfelsőbb főparancsnok és a Szovjetunió honvédelmi népbiztosa, G. K. Zsukov a Szovjetunió marsallja, a honvédelmi népbiztos helyettese, A. M. Vaszilevszkij a Szovjetunió marsallja, a honvédelmi népbiztos helyettese, N. A. Bulganyin hadseregtábornok, a honvédelmi népbiztos helyettese, A. I. Antonov hadseregtábornok, a vezérkar főnöke, N. G. Kuznyecov tengernagy, a hadiflotta főparancsnoka. Csodálkozva kérdeztem Posztrebisevtől, hogy miért volt szükség erre a rendeletre? Hiszen mint vezérkari főnök és a honvédelmi népbiztos helyettese majdnem az egész háború alatt hivatalosan nem voltam a főhadiszállás tagja. És Zsukov kivételével egy frontparancsnok sem volt a főhadiszállás tagja. Posztrebisev elmosolyodott és azt felelte, hogy erről pontosan annyit tud, mint amennyit én . . .

Február 20-án megérkeztem Kelet-Poroszországba a 3. Belorusz Front törzséhez és február 21-én átvettem a parancsnokságot. Az a munka, amelyet 1944 nyarán majdnem az egész belorussziai hadművelet alatt közvetlenül ennek a frontnak a csapatainál végeztem, lehetővé tette azt, hogy gyorsan beletaláljam magamat az új helyzetbe, mivel nemcsak a frontparancsnokság vezető állományát, hanem a fronthoz tartozó hadseregek és hadtestek többségének parancsnokságát is igen jól ismertem.

A haditanács tagjával, V. M. Makarov tábornokkal nyomban jó munkakapcsolatom alakult ki. Megértettük egymást és minden bonyodalom nélkül összehangoltuk tevékenységünket. Amennyire az idő engedte, igyekeztem tájékozódni a csapatoknál folyó pártpolitikai munkáról. Meg kell mondanom, ezelőtt sem voltak sem surlódásaim, még kevésbé pedig konfliktusaim a haditanácsok tagjaival, bármelyik frontnál tartózkodtam is. Ellenkezőleg: jó viszonyban voltam velük. Ezzel kapcsolatban szeretném megemlíteni a köztem és A. Sz. Scserbakov, a Vörös Hadsereg politikai főcsoportfőnöke közti különösen szívélyes kapcsolatot. Ő mindig megbeszélte velem azokat az elvi kérdéseket, amelyekkel kapcsolatban szükség volt a vezérkar véleményére. Alekszandr Szergejevics majdnem minden reggel fel-

hívott a vezérkarnál, ha pedig az arcvonalon voltam, megkérdezte, milyen a helyzet, mi újság van az arcvonal eseményeinek az alakulásában? Egyszer Alekszandr Szergejevics ezt mondta:

– Ön felveszi a kagylót és már a hangjából kitalálom, hogy mennek a dolgok a frontoknál.

Sztálin igen megbízott Szerbakovban. Azokat az anyagokat, amelyeket Alekszandr Szergejevicsel egyeztettek, vagy amelyeket ő látalmazott, olvasás nélkül aláírta...

Königsbergnél a helyzet akkoriban elég bonyolult volt. Mialatt a 3. Belorusz Front elhúzódozó harcokat vívott az ellenség heilsbergi csoportosításának a megsemmisítése végett, az 1. Balti Front a Zemland-félszigeten és közvetlenül Königsberg alatt tevékenykedett. Erőink szétforgácsolásának elkerülése érdekében a legfelsőbb főparancsnokság Bagramjannak, az 1. Balti Front parancsnokának február 17-én megparancsolta, hogy szervezzen szilárd védelmet Königsberg körül és főerőkifejtését arra összpontosítsa, hogy február 20-tól 27-ig megsemmisítse az ellenség zemlandi csoportosítását. A fasiszták azonban megelőzték csapataink támadását. Kurlandból tengeri úton szállított csapatokkal feltöltötte a „Zemland” hadművelleti csoportot és február 19-én két váratlan találkozó csapást mértek a königsbergi csoportosítás felmentése végett: Königsbergből és a Zemland-félszigetről. Háromnapos heves harcok után sikerült visszaszorítaniuk a front csapatait és összekötő folyosót teremteni a königsbergi és a zemlandi csoportosítás között.

Ezt figyelembe véve és azzal is számolva, hogy az itteni ellenséges csoportosítások megsemmisítését célzó hadműveleteknek egységes vezetésre van szükségük, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása február 21-én elhatározta, a Kelet-Poroszországban harcoló csapatokat átadja a 3. Belorusz Frontnak, a továbbiakban ezt a frontot téve felelőssé az ellenség valamennyi ott levő magasabbegységének a megsemmisítéséért. Ennek a döntésnek megfelelően az 1. Balti Front 1945. február 24-én 24 órával megszűnt, és csapatai, amelyek a „Zemlandi Csoport” nevet kapták, beolvadtak a 3. Belorusz Front állományába. Bagramjan hadseregtábornokot kinevezték a „Zemlandi Csoport” parancsnokává és egyidejűleg a 3. Belorusz Front parancsnokhelyettesévé. Az 1. Balti Front törzsfőnöke, V. V. Kuraszov a „Zemlandi Csoport” törzsfőnöke, a front haditanácsának

tagja; M. V. Rudakov altábornagy pedig ugyanúgy, e csoport haditanácsának a tagja lett. Ily módon az egyesült 3. Belorusz Front most a 2. gárdahadseregből, a 43., 39., 5., 50. hadseregből, a 11. gárdahadseregből, a 31., 28., 3. és 48. összefegyvernemi hadseregből, továbbá az 1. és a 3. légi hadseregből állt.

Február végéig feszült harcok folytak. A hitlerista csapatok és velük együtt az SD (az SS birodalmi vezetőjének biztonsági szolgálata) az SA, az SS őrosztagai a „Kraft durch Freude” osztagai, a fasiszta gépesített csoportok, a Sipo (Sicherheitspolizei – biztonsági rendőrség) és a tábori csendőr alakulatok elkeseredett ellenállást tanúsítottak.

A szovjet csapatok komoly veszteségeket szenvedtek. Erősen csökkent a csapatok harci állománya és ezzel a front csapásmérő ereje. Feltöltés alig érkezett, mivel a szovjet legfelsőbb főparancsnokság továbbra is minden erőfeszítést a berlini irányban összpontosított. Nagy nehézségeink voltak a csapatok anyagi biztosításával, különösen az üzemanyagellátással. A hadtáp jelentősen lemaradt és képtelen volt időben ellátni a csapatokat. Mellesleg a Kelet-Poroszországban védő „Észak” hadseregcsoport állományában még mindig mintegy 30 hadosztály volt, amelyek közül 11 a Zemland-félszigeten és Königsbergben, 19 pedig Königsbergtől délre és délnyugatra védett.

Ezek a körülmények arra készítették bennünket, hogy a Zemland-félszigeten ideiglenesen abbahagyjuk az aktív tevékenységet azzal, hogy megkezdjük az ellenség más csoportosításának egymás utáni megsemmisítését: először szétzúzzuk a legnagyobbat, a heilsbergi csoportosítást; utána a csapatokat átrendezve egymás után jól előkészített csapásokat mérünk a königsbergi és végül a zemlandi csoportosításra. A hadművelet elhúzódott. A front parancsnokságának azonban nem volt más kivezető útja. A heilsbergi csoportosítás részekre tagolása és megsemmisítése végett elhatároztuk, hogy egy időben két kettévágó csapást mérünk Heiligenbeil általános irányban, kelet és délkelet felől. Légi hadseregeinkre az a feladat várt, hogy támogassák a földi csapatokat ennek a nehéz feladatnak a végrehajtásában. A csapatok húsz napig, február 22-től március 12-ig készültek a támadásra. Mindent elkövettünk annak érdekében, hogy feltöltsük az egységek és magasabbegységek harci állományát és lőszert halmozzunk fel; gondos felderítő munka folyt.

Március második felében a tavaszi rossz útviszonyok közepette és sűrű ködben csapatainknak sikerült végrehajtaniuk elgondolásunkat, részekre tagolták és szétzúzták a heilsbergi megerősített körletet megszállva tartó hitleristákat. A két hétig tartó heves harcok alatt több mint 93 000 német katonát és tisztet semmisítettünk meg, 46 000 foglyot ejtettünk, 600 harckocsit és rohamlöveget, 3560 tábori löveget, 1440 aknavetőt és 128 repülőgépet zsákmányoltunk.¹¹¹

Napirendre került az ellenség königsbergi csoportosításának a szétzúzása.

Sohasem fogom elfelejteni a Frisches-Haff öböl déli partján vívott ütközeteket. A tavaszi magas vízállás következtében a folyók kiléptek medrükből és az egész terepet mocsárrá változtatták. A szovjet katonák térdig járva a sárban tűzön és füstön át törtek előre a fasiszta csoportosítás közepe felé. Az ellenség, megpróbálva elszakadni csapatainktól, pánikszerűen menekült a bárkákon, csónakokon és gőzösökön, végül felrobbantotta a töltést is. A síkságot elöntő hullámokban a hitlerista katonák ezrei lelték halálukat. Azok pedig, akik életben maradtak, a szovjet csapatok tüzebe kerültek. Repülőink lőtték a fasiszták tengeren menekülő bárkait és hajóit...

Königsberg helyőrsége akkor négy gyalogos hadosztályból, több önálló ezredből, erődcsapatokból, őrlegységekből és Volkssturmosztagokból állt. Ez mintegy 130 000 főt jelentett, majdnem 4000 löveggel és aknavetővel, több mint 100 harckocsival és rohamlöveggel. A Zemland-félsziget repülőterein 170 repülőgép tartózkodott. Az erődparancsnok rendelkezésére közvetlenül a városban repülőtér épült.

A külső védőövön kívül, amelyet csapataink még a januári harcokban leküzdöttek, a hitleristák még három védőállást építettek ki, tartós létesítményekkel és harckocsiakadályokkal. Az első, amely a város központjától 6–8 km-re volt, több összefüggő műszaki zárból és aknamezőből állt. Volt benne másfél tucatnyi régi, de még igen jó állapotban levő crőd, mindegyikben tekintélyes helyőrséggel. A város peremén húzódott a második állás, köépületekkel, barikádokkal és vasbeton tűzfészekkel. A harmadik állás, amely a város központját vette körül, főként szilárd építményekből állt. Königsberg központjában volt egy régi fellegvár. Több ezer főnyi helyőrségét a legelvetemültebb fasisztákból verbuválták össze.

A königsbergi csoportosítás szétzúzásának terve az volt, hogy északról és délről kiinduló hatalmas találkozó irányú csapásokkal részekre tagoljuk a helyőrség erőit és rohammal elfoglaljuk a várost. Az ellenség zemlandi csoportosításának lekötésére Königsberg körzetéből kiegészítő csapást terveztünk nyugati irányban, Pillau (Baltiyszk) felé. A roham végrehajtására a „Zemlandi Csoport” csapatait jelöltük ki: a 43. és 50. hadsereget, a 11. gárdahadsereget és a 39. hadsereget. A város megrohamozásában a fő szerepet a tüzérségnek (minden űrméretet belcértve, köztük az egészen nagy űrméretű lövegeket is), továbbá a légierő tevékenységének szántuk: az ő feladatuk az volt, kísérjék a csapatokat és teljesen demoralizálják a védő ellenséget.

A főhadiszállás a frontnak további, igen hatékony lefogó eszközöket adott a Főparancsnoksági Tartalékból. A roham megkezdésekor a frontnak 5000 löveg és aknavetője volt – 47 százalékuk nehéz löveg, 203 és 305 mm űrméret között. A legfontosabb célok lövésére és annak a megakadályozására, hogy az ellenség a königsbergi tengeri csatornán csapatokat és felszerelést evakuáljon, 5 tengeri vasúti úteget (11 db 130 mm-es és 4 db 180 mm-es löveg, ez utóbbiak 34 km lőtávolsággal) jelöltünk ki. A várost támadó földi csapatokat a lövészadosztályok parancsnokainak alárendelt nagy űrméretű (152 és 203 mm-es) lövegek és 160 mm-es aknavetők segítették. A különösen erős épületek, építmények és műszaki berendezések rombolására hadtest- és hadosztály-tüzércsoportok alakultak, amelyek különleges erejű és reaktív tüzérséget kaptak. A csapatok rohamcsoportjait szintén maximálisan ellátták tüzérséggel: a hadosztálytüzérség 70 százaléka náluk volt és számos esetben még nehéz lövegekkel is rendelkeztek.

A hadműveletben részt vett a 3. Belorusz Front 2 légi hadserege, a Leningrádi, a 2. Belorusz Front, és a Vörös Zászló-renddel kitüntetett Balti Flotta légierője, valamint a távolsági légierő 18. légi hadseregének bombázógépei. A. J. Golovanovnak, a légierő főmar-salljának a vezetésével Königsberg megrohamozásában 2500 repülő-

gép vett részt. Ezek éjjel-nappal tevékenykedtek. Az ember akkori-
ban nehezen tudta elképzelni, hogy csend is van a világon. Az egész
légierőt Novikov, a Vörös Hadsereg légierijének a parancsnoka, a
légierő főmarsallja vezette.

A Königsberg elleni roham előkészítése az ellenség heilsbergi cso-
portosításának a megsemmisítésével egy időben folyt. A csapatoknak
a rohamra való felkészítését a „Zemlandi Csoport” parancsnoksága
és törzse irányította a csoport parancsnokával, Bagramjan hadsereg-
tábornokkal az élén. Március közepén a 3. Belorusz Front parancs-
noksága a „Zemlandi Csoport” parancsnokságával közösen tanul-
mányozta és elfogadta a Königsberg elleni rohamnak a csoport pa-
rancsnoksága által kidolgozott tervét. 1945. március 16-án a legfel-
sőbb főparancsnoknak jelentést küldtünk, amelyben részletesen is-
mertettük a kelet-poroszországi helyzetet. Újból hangsúlyoztuk, hogy
ennek a megerősített körletnek az elvesztésével a Zemland-félszige-
ten levő ellenség további szívós ellenállása értelmét vagy legalábbis
jelentőségét veszti.

A jelentés részletesen felsorolta a küszöbönálló roham tervének
minden egyes pontját, a 2. gárdahadsereg, a 43., 39., 5. és 50. had-
sereg, valamint a 11. gárdahadsereg feladatait, megnevezte a fő
megerősítő eszközöket, amelyek majd részt vesznek a rohamban.
Utána kifejtette magának a hadműveletnek a tervét.

„... Az egész hadműveletet... a következő három szakaszban
kell végrehajtani: az első – az előkészítő szakasz. E szakasz folya-
mán a következő intézkedéseket kell végrehajtani: a) sokoldalúan és
a lehető legteljesebben fel kell fedni az ellenség csoportosítását és
védelmi rendszerét, pontosan megállapítva a tüzelőállások, műszaki
berendezések és a záruk helyét; b) részleges aktív tevékenységgel
elő kell készíteni és meg kell javítani a megindulási helyzetet a csa-
patok számára a küszöbönálló hadművelethez; c) a légierő számára
repülőtereket kell előkészíteni; d) rejtve fel kell vonultatni és össz-
pontosítani az 50. és az 5. hadsereg, valamint a 2. gárdahadsereg
csapatait; e) a támadásra kijelölt lövészhadosztályokat ki kell egé-
szíteni 3000–3600 főre; f) lőszert kell felhalmozni és el kell érni a
megállapított normát; g) az egész tiszti állományt és a csapatokat
gondosan fel kell készíteni az előttük álló hadművelet feladatainak
a végrehajtására; h) intézkedni kell az ellenség megtevesztésére;

i) a hadművelet megkezdése előtti utolsó négy napon légi és tüzérségi támadást kell végrehajtani a königsbergi erővidék legfontosabb erődlétesítményeinek az előzetes rombolása céljából. Ebben a támadásban a Tu-2 repülőhadtest, a 3. és az 1. légi hadsereg valamennyi gépe és a nagy hatóerejű tüzérség vesz részt; j) a csapatok legyenek teljes készségben, hogy azonnal megindíthassák a támadást abban az esetben, ha az ellenség felkészülésünk szakaszában megkezdí csapatainak a kivonását a königsbergi körzetből.

A második szakasz – az ellenség védősávjának, külső sáncának az áttörése és a csapatok előrenyomulása a következő terepszakaszokra: északi csoport – Poerschitten–Mossennen–Poweien vasútállomás–Klein Heidekrug–Nautzwinkel–Iuditten–Lawken–Tragheimer–Rotenstein–Kwednau; déli csoport (11. gárdahadsereg): – Schörnflis–Speichersdorf–Ponart–Hawstrom. A szakasz időtartama – egy nap.

Harmadik szakasz – az áttörés kifejlesztése, Königsberg város megrohamozása, a város elfoglalása és a csapatok előrenyomulása a következő terepszakaszra: Mühle–Tierenberg–Kompenen–Kobbelduda–Gross Heidekrug és tovább, a Frisches-Haff öböl északi partja. A szakasz időtartama – négy nap.

5. Véleményem szerint a hadműveletet 8–10 nap múlva lehet elkezdeni az ellenség kelet-poroszországi csoportosításának a felszámolása után, ha ez idő előtt nem kezd meg csapatainak kivonását Königsberg körzetéből. Az utóbbi esetben a támadás az összes meglevő erőkkel azonnal megkezdődik.

6. Az előttünk álló hadműveletben a Zemland-félszigeten az egész csoportosítás a 3. Belorusz Frontból utólag kikülönített erőkől és eszközökből alakul meg...¹¹²

Utána következett az említett erők állományának a felsorolása és a fegyverzet, harci technikai eszközök, lőszer, üzem- és kenőanyag igénylés. A jelentést én, Makarov és Pokrovszkij írtuk alá.

A főhadiszállás másnap közölte, hogy jóváhagyta elképzeléseinket. Azt javasolta, hogy a Königsbergtől délnyugatra levő kelet-poroszországi ellenséges csoportosítás szétzúzását legkésőbb március 22-én fejezzük be; az ellenség königsbergi csoportosításának a szétzúzására irányuló hadműveletet pedig legkésőbb március 28-án kezdjük meg. Március 18-ra virradó éjjel a legfelsőbb főparancsnokkal

folytatott telefonbeszélgetés során jelentettem, hogy ezek az időpontok nem reálisak. A heilsbergi csoportosítás felszámolása március 25–28-án fog befejeződni. A csapatok csoportosításához mintegy 3–4 napra van szükség. Ezért engedélyt kértem arra, hogy a tüzérségi és a légi támadást április első napjaiban kezdhessük. Sztálin ehhez hozzájárult és azt ajánlotta, vonjam be a hadműveletbe a 2. Belorusz Front, a Balti Flotta és a 18. légi hadsereg légierjét, továbbá megígérte, hogy elküldi segíteni A. A. Novikovot és A. J. Golovanovot, a légierő főmarsalljait.

Március 25-én a 3. Belorusz Front csapatai elfoglalták Heiligenbeil várost – a fasiszták Frisches-Haff öböl partján levő utolsó támpontját és március 29-re befejezték az ellenség heilsbergi csoportosításának a megsemmisítését. Ezután már minden figyelmünk a königsbergi csoportosításra irányult. Március végén, a front csapatai egyszemélyi vezetésének érdekében a főhadiszállás határozatot fogadott el a „Zemlandi Csoport” megszüntetéséről. A csoport parancsnokságát (az 1. Balti Front volt parancsnokságát) a fel nem használt híradó és őrcsapatokkal, valamint a hadtáppal együtt legkésőbb április 15-ig a főhadiszállás tartalékába, Insterburg körzetébe kellett irányítani. Bagramjan hadseregtábornok megmaradt a 3. Belorusz Front parancsnokhelyettesének.

A roham megkezdése előtt tüzérségünk és légierünk négy napon át rombolta az erőd tartós védelmi létesítményeit. A védelem minden részletét ismertük. A város teljesen pontos makettjén a minden rendű és rangú parancsnokok lépésről-lépésre begyakorolták a roham tervét. Igen nagy munkát végzett a front törzse, Pokrovszkij vezérezredessel az élen. A csapatok az ellenség által elhagyott bunkerekben, árkokban és lövészárkokban gyakoroltak, tanulmányozták az utcai harcok harcászátát.

Április 6-ra kiderült az ég. A hatalmas tüzérségi előkészítés után megkezdődött a roham. A gyalogság és a harckocsik megsemmisítő tűzhenger-fedezete alatt rohamozták az ellenséget. A nap második felében repülőink is teljes erővel akcióba léptek. Dél felől az 1., kelet felől a 3., észak felől a 15. légi hadsereg gépei repültek, nyugat felől a Vörös Zászló-renddel kitüntetett Balti Flotta gépei szálltak, és minden oldalról – a távolsági légierő gépei. Ezekben a napokban megfordultam a 43. és a 39. hadsereg, továbbá a 11. gárdahadsereg

csapatainál. A szovjet katonák mindenütt bátran és a legkisebb habozás nélkül indultak rohamba az ellenség erődjéi ellen. A „Zemland” hadműveleti csoportot lekötötte a 2. gárdahadsereg. Az 5. hadsereget a déli külvárosokból átdobtuk a város északnyugati részébe, ahol a 39. hadsereg tartózkodott, amely észak–déli irányú csapásával Königsberget elvágta a Zemland-félszigettől, és a 43. hadsereg, amely északnyugat felől a város központjába tört előre. Észak felől a 50. hadsereg két hadteste tevékenykedett és a 3. hadtest kelet felől karolta át a város megközelítési útjait. Délről a 11. gárdahadsereg mért csapást.

Az ellenség szívósan ellenállt, és a Zemland-félszigetről a tartalékából gyalogos és páncéltörő egységeket dobott át Königsberghez. Csapataink azonban már a harc első napján 3–4 km-t nyomultak előre, elfoglaltak néhány erődöt, vagy másfél tucatnyi helységet megtisztítottak az ellenségtől a város környékén és átvágták a Königsberg–pillai vasútvonalat. Estére Königsberg egységes védelmi rendszere a valóságban már nem létezett. A németek az utcákat elbarikádolták és felrobbantották a hidakat. A város helyőrsége parancsot kapott, hogy minden áron tartsa magát. Április 7-re virradó éjjel a fasiszta parancsnokság megpróbálta helyreállítani a megszakadt vezetést és rendezni megtépzott csapatait. Április 7-én heves harcok bontakoztak ki a külvárosokban és magában Königsbergben. Az elkeseredett ellenség dühödt ellenlökéseket hajtott végre, harcba vetette a sebtében összeszedett Volkssturm osztagokat. A hitleristák sietve átcsoportosították erőiket, bevetették utolsó tartalékaikat is, egyik szakasról a másikra dobva át őket. Ámde minden kísérletük hiábavalónak bizonyult, nem tudták feltartóztatni a rohamozó szovjet katonákat. A harc második napja döntő volt a város számára. Újabb 3–4 km-t nyomultunk előre, elfoglaltunk három hatalmas erődöt és megszálltunk 130 lakótömböt.

Légierőnk és tüzérségünk aktívan tevékenykedett. Repülőink csupán április 7-én több mint 4700 felszállást hajtottak végre és több mint 1500 tonna bombát dobtak le az ellenség erődtényeire. Az ütközet egy órára sem csillapult. Csapataink a sötétség leple alatt rohamozták az előre felderített objektumokat. Az utászok utat nyitottak. Repülőink folytatták bombatámadásaikat, április 8-ra virradó éjjel mintegy 1800 felszállást hajtottak végre. A vasbeton erődtény-

nyek nagy robajjal omlottak össze, tüzek keletkeztek. A pusztulásra ítélt ellenség veszettül ellenállt, ellenlökéseket hajtott végre. Ámde a szovjet katonák akadályt nem ismerve mentek előre a lángokon, füstön és a porfellegeken keresztül. A 43. hadsereg, miután az erőd belső védősáncában leküzdötte az ellenség szívós ellenállását, megtisztította a város északnyugati részét. Ezzel egy időben a dél felől támadó 11. gárdahadsereg átkelt a Pregel folyón. Most már a tüzérségi- és aknatűz veszélyes volt: saját katonáinkban tehetett kárt. A tüzérségnek el kellett hallgatnia és a hős katonák az ostrom utolsó napján gyakorlatilag csak egyéni fegyverükből tüzeltek, kézitusákat vívtak. És a város nyugati részében bezárult a gyűrű. Csapataink a helyőrség maradványait elvágták a „Zemland” hadműveleti csoporttól. A harmadik napon estig elfoglaltuk a régi erőd 300 lakótömbjét.

Április 8-án, mint a front parancsnoka, az értelmetlen áldozatok elkerülése céljából felszólítottam a königsbergi csoportosítás német tábornokait, tisztjeit és katonáit, tegyék le a fegyvert. A fasiszták azonban úgy döntöttek, hogy folytatják az ellenállást. Április 9-én reggel újult erővel lángolt fel a harc. 5000 lövegünk és aknavetőnk és 1500 repülőgépünk megsemmisítő csapást zúdított az erődre. A hitleristák egész alegységekben kezdték megadni magukat. A szakadatlan harc negyedik napján estére Königsberg elesett.

Königsberg városparancsnoka, Lasch tábornok a front törzsénél történt kihallgatása során a következőket mondta: „Az erőd katonái és tisztjei az első két napon szilárdan tartották magukat, az oroszok azonban erő tekintetében felülmúltak bennünket és felülkerekedtek. Olyan mennyiségű tüzérséget és repülőgépet tudtak rejtve összpontosítani, amelyek tömeges bevetése lerombolta az erőd építményeit és katonát-tisztet egyaránt demoralizált. Teljesen megszűnt a vezetésünk. Amikor az erődítményből kimentünk az utcára, hogy kapcsolatot teremtsünk a csapatok törzseivel, nem tudtuk, hova menjünk, teljesen elvesztettük a tájékozódást, a lerombolt és lángokban álló város képe egészen megváltozott. Sohasem volt feltételezhető, hogy egy ilyen erőd, mint Königsberg, ilyen gyorsan elesik. Az orosz parancsnokság jól kidolgozta és nagyszerűen végrehajtotta ezt a hadműveletet. Königsbergnél az egész 100 000-es hadsereget elvesztettük. Königsberg eleste – a legnagyobb keleti erőd és német támaszpont elvesztése.”

Hitler nem tudott belenyugodni a város elvesztésébe, amelyről ki-
jelentette, hogy az a legjobb német erőd. Németország egész történe-
tében és „a német szellem teljesen megközelíthetetlen bástyája”, és
tehetetlen dühében Lasch tábornokot távollétében halálra ítélte.

A szovjet csapatok a városban és a külvárosokban mintegy 92 000
foglyot ejtettek (köztük 1800 tisztet és tábornokot), több mint 3500
löveget és aknavetőt, mintegy 130 repülőgépet és 90 harckocsit, és
rengeteg gépkocsit, vontatót, sok, mindenféle anyaggal teli raktárt
zsákmányoltak.

Még folyt a zsákmány összeszámlálása, amikor Moszkvába meg-
érkezett az örömhír. A főváros április 10-re virradó éjjel 324 löveg
24 ösztüzével üdvözölte azoknak a hőstettét, bátorságát és harci
tudását, akik részt vettek a Königsberg elleni rohamban.

A Königsbergért vívott harcokban a szovjet katonák újból bámu-
latra méltó állhatatosságról, rettenthetetlenségről és tömeges hősie-
ségről tettek tanúbizonyságot. Példátlan hőstettéért mintegy kétszá-
zan kapák meg a Szovjetunió Hőse címet. A katonák ezrei kaptak
rendjeleket, tizezrei érdemérmeket. Sok ezred és hadosztály kapott
kormánykitüntetést, és 98 egység és magasabbegység kapta meg a
megtisztelő „königsbergi” nevet. Az 1945 júniusában alapított „Kö-
nigsberg bevételéért” érmet mindenki megkapta, aki részt vett a Ke-
let-Poroszország fővárosáért vívott harcban.

Königsberg bevétele után Kelet-Poroszországban már csak az el-
lenség zemlandi csoportosítása maradt, amely nyolc – köztük egy
páncélos – hadosztályból állt. Április 11-én ismét felszólítottam az
ellenséges csapatokat, hogy szüntessék be a kilátástalan ellenállást.
Íme, a felhívás szövege: „A Zemlandban maradt német tábornokok-
hoz, tisztetekhez és katonákhoz! Vaszilevszkijtől, a Szovjetunió mar-
salljától, a 3. Belorusz Front szovjet csapatainak a parancsnokától.

Önök jól tudják, hogy az egész német hadsereg teljes vereséget
szenvedett. Az oroszok – Berlin alatt és Bécsben vannak. A szövet-
séges csapatok a Rajnától 300 km-re keletre állnak. A szövetségesek
– Brémában, Hannoverban, Braunschweigban vannak, megköze-
lítették Lipcsét és Münchent. Németország fele – az orosz és a szövet-
séges csapatok kezén. Németország egyik legerősebb erődje, Königs-
berg, három nap alatt elesett. Az erőd parancsnoka, Lasch gyalogsá-
gi tábornok elfogadta kapitulációs feltételeimet és a helyőrség nagy

részeivel megadta magát. Összesen 92 000 német katona, 1819 tiszt és négy tábornok került fogságba.

Zenitlandban maradt német tisztek és katonák! Most Königsberg, a német csapatok utolsó kelet-poroszországi támaszpontja után az önök helyzete teljesen reménytelen. Senki sem jön segítségükre. A Stettinnél húzódó arcvonaltól 450 km választja el önöket. A nyugatra vezető tengeri útvonalakat elvágták az orosz tengeralattjárók. Önök mélyen az orosz csapatok háta mögött vannak. Helyzetük kilátástalan. A Vörös Hadsereg sokszoros túlereje áll önökkel szemben. Az erő a mi oldalunkon van és az ellenállásnak semmi értelme. Csak a pusztulás és a Pillau körzetében összezsúfolódott polgári lakosság súlyos áldozata lesz a következménye.

A felesleges vérontás elkerülése végett a következőket követelem: 24 órán belül tegyék le a fegyvert, szüntessék be az ellenállást és adják meg magukat. Minden tábornoknak, tisztnek és katonának, aki abbahagyja az ellenállást, garantáljuk az életét, az elegendő élelmezést és a háború utáni hazatérést. Minden sebesült és beteg azonnal orvosi segítségben részesül. Ígérem, mindenki, aki megadja magát, katonához méltó bánásmódban részesül. A lakosságnak megengedjük, hogy visszatérjen városába, falujába, a békés munkához.

Ezek a feltételek a magasabbegységek, ezredek, alegységek, csoportok és az egyedek számára egyaránt érvényesek. Ha a megadásra vonatkozó követelésemet 24 órán belül nem teljesítik, pusztulásra vannak ítélve. Német tisztek és katonák! Ha parancsnokságotok nem fogadja el ultimátumomat, cselekedjetek önállóan. Mentsétek életeteket, adjátok meg magatokat. Vaszilevszkij, a Szovjetunió marsallja, a 3. Belorusz Front csapatainak a parancsnoka. Moszkvai idő szerint 24 óra. 1945. április 11.”¹¹³

A felszólításra nem jött válasz. Így csapataink április 13-án reggel ismét megkezdtek a támadást. Kétszeres túlerőt összpontosítva, a front a főcsapást a középén mérte, Fischhausen általános irányban, abból a célból, hogy felaprózza a német csoportosítást és utána részenként megsemmisítse. Észak–dél irányban váll váll mellett állt a 2. hadsereg és a 11. gárdahadsereg, az 5., a 39. és a 43. hadsereg. Már a támadás első napján áttörtük az ellenség védelmét. A hitleristák nem állták a csapást és 14-én megkezdtek a visszavonulást. Áp-

rilis 17-én a 3. Belorusz Front csapatai újabb heves harc árán elfoglalták Fischhausent. A Zemland-félsziget ellenségtől való megtisztításának a feladatát alapjában véve végrehajtották. Hitler személyes megbízottja, Koch Gauleiter egy jégtörőn, amely egész télen át készenlétben állt, Zemlandból Dániába menekült, miután megparancsolta a katonáknak, hogy a végsőkéig tartsanak ki. A 3. Belorusz Front csapatai április 25-én a Balti Flotta aktív közreműködésével elfoglalták Pillau erődöt és kikötőt – az ellenségnek a Zemland-félszigeten levő utolsó támaszpontját.

A kelet-poroszországi hadművelet, amelyet rendkívül bonyolult körülmények között hajtottunk végre újból bebizonyította a szovjet fegyveres erők roppant harci erejét és hadműveszti érettségét. Újabb tapasztalatokkal gazdagította a Vörös Hadsereget: hogyan kell harcolni egy erős ellenség ellen, amely kitűnően kiépített, műszakilag és tűzrendszer szempontjából mélyen lépcsőzött védelemre támaszkodott a számára rendkívül kedvező terepen. A szovjet csapatoknak az ellenség megsemmisítésének a feladatát nagy területen kellett végrehajtaniuk, oly módon, hogy egy időben a Balti-tengerhez és Königsberg körzetében az öblökhöz szorította az ellenség csapatait. Ez a helyzet arra kényszerített bennünket, hogy zömmel arc-támadásokat hajtsunk végre és rendszerint megfosztott attól a lehetőségtől, hogy csak bekerítő tevékenységet folytassunk. Ez sok nehézséget okozott, amelyekkel a hadművelet szervezése és végrehajtása során számolni kellett. Vezető szerepet játszott az erős tűzéréség és a bombázó légierő. A támadó csapatokkal való együttműködésük tapasztalatai érdekesek és tanulságosak.

Azok a tapasztalatok is hasznosak, amelyeket a szárazföldi csapatok és a Balti Flotta az egész hadművelet alatti együttműködés közben szereztek. A Kelet-Poroszország partján blokád alatt tartó flotta csapásokat mért a legfontosabb hajóútvonalakra. Különösen aktívan támogatta a szárazföldi csapatokat a Königsbergért és a pillai haditengerészeti támaszpontért vívott harcban. Külön ki kell emelnem a hadsereg- és a frontheadtáp-csapatok megfeszített munkáját. A hadművelési terület és a Szovjetunió fő gazdasági központjai közti nagy távolság, az ellenség által tönkretett vasútvonalak, a gördülőanyag és a vontatók hiánya, az összes szerelvények átrakódásának az elkerülhetetlensége az erők teljes mozgósítását és igazi önfeláldo-

zást követeltek a hadtáp és a vasútak beosztottaitól. A kelet-porosz-
országi hadművelet előtt a vasúti csapatok előtt a következő három
feladat állt: a vasútvonal és az összes műtárgyak helyreállítása a
gumbinnen–insterburg–königsbergi irányban; a stallupenen–gumbin-
neni szakasz átállítása széles nyomtávra és az átrakó körzet meg-
szervezése; a zsákmányolt gördülőanyag gyors kijavítása és üzemel-
tetésének a megszervezése. E munkálatok végrehajtásának üteme
igen fontos szerepet játszott a front tevékenysége szempontjából.

A Königsberg elleni roham előkészítése idején a katonai szerel-
vények áradata jelentősen megnövekedett, a nyugat-európai gördülő-
anyag nyilvánvalóan nem volt elegendő. A vasutasok az egész Kö-
nigsbergbe vezető utat sürgősen átállították széles nyomtávúra. A
munkában igazi hősiességről tettek tanúbizonyságot a Königsbergért
vívott harcok alatt. Csapataink már három nappal a város elfogla-
lása után fogadták az oda érkező széles nyomtávú szerelvényeket.
A vasúti csapatok a párttól és a kormánytól kapott feladatok végre-
hajtása közben közvetlenül az ellenség tüzében dolgoztak és néha
részt vettek ellenlökéseinek a visszaverésében. Íme, néhány adat.
A kelet-poroszországi harcok alatt a 3. Belorusz Front irányában
lefektettek, helyreállítottak és átállítottak 552 km hosszú fő- és
szárnyvonalat, helyreállítottak és átadtak 64 hidat, öt vasúti csomó-
pontot és hat vízellátó állomást. Ezek mögött a számok mögött meg-
feszített, kockázatos munka rejlik . . .

Így hát elesett a német imperializmus kelet-poroszországi felle-
g-vára! A Hitler-ellenes koalícióban részt vevő szövetséges kormány-
fők potsdami értekezletének döntése alapján Königsberg és környéke
a Szovjetunióhoz került. 1947. február 25-én Németország ellenőrző
tanácsa, amelyet a győztes hatalmak az ország legfelsőbb hatalmi
szerveként alakítottak meg ebben az országban, az Egyesült Álla-
mok, Anglia, Franciaország és a Szovjetunió nevében egyhangúlag
törvényt fogadott el, amely kimondta a porosz állam megszünteté-
sét. Ez lett a német agresszió előretolt bástyájának a vége. Königs-
berg, a porosz királyok volt fővárosa pedig ma a lenini gárda dicső
veteránjának, Mihail Ivanovics Kalinyinnak a nevét viseli.

I. D. Csernyahovszkij ezredest, a 28. harckocsi-hadosztály pa-
rancsnokát 1941. június 22-én Kelet-Poroszország határán érte a há-
ború. A haza felszabadításáért, a fasiszta agresszor ellen vívott há-

rom és fél éves harc után ő itt áldozta életét. Csernyahovszkijnak, a Szovjetunió kétszeres hősének a nevét ma Insternburg viseli, amely fölé 1945. január 22-én röppent fel a vörös zászló.

Ragyogóan harcolt a Königsberg elleni roham alatt Gurjev vezérőrnagy 16. gárda-lövészhadteste: parancsnoka e régi lovagi erőd falai alatt lett a Szovjetunió Hőse. Gárdistái a következő lépést Pillau tengeri erőd felé tették és az oda vezető úton ért véget Gurjev élete. Emlékére a volt Neuhausent Gurjevskinek nevezték el.

A volt Stallupenen Sz. K. Nyestyrovnak, a Vörös Zászló-renddel kitüntetett hadtest parancsnokhelyettesének a nevét viseli, aki Kelet-Poroszországban halt hősi halált.

1945 januárjában Gumbinnennél a német gyalogság, tüzérség és páncélosok megpróbálták nyugat, Litvánia felé visszaszorítani a támadó szovjet csapatokat. Itt Sz. I. Guszev százados vezetésével hőiesen harcolt a katonáknak egy csoportja. Guszev a Gumbinnenbe vezető úton kegyetlen kézitusában életét vesztette. Három nap múlva zászlóalja elsőnek tört be Gumbinnenbe, amely ma Guszev városa.

Kalinyingrádból a Visztula-öböl mentén egy vasútvonal halad. Egy helyen teljesen megközelíti a partot. Valamikor a német katonai gyarmatosítók innen elűzték a varmi-szlávokat, Varmijából Ehrenlandot csináltak és az öböl keleti dűnéi mellett megalapították Ludwigsort községet. 1945 márciusában, két nappal azelőtt, hogy egyik harckocsiszázadunk elfoglalta, itt egy ellenséges gránát telitalálatától a század parancsnoka, Laduskin életét vesztette. A falu ma az ő nevét viseli, amelynek határában van a hős sírja.

Pobettent P. I. Romanov századosról nevezték el. Itt harcolt utolsó csepp véréig Pjotr Iljics Romanov, a 182. lövészadosztály egyik zászlóaljparancsnoka.

A volt Heiligenbeil város pedig ma N. V. Mamonov nevét viseli. A parancsnoksága alatt álló 331. lövészezred más egységeinkkel együtt e városnál szétzúzta az ellenség egyik erős ellenállási csomópontját. Nyikolaj Vasziljevics Mamonov egyik beosztottja életének a megmentése közben hősi halált halt. Mamonov gárda-alezredes hamvait a nevét viselő városba szállították.

Elmúltak a háború évei. A hősök tettei azonban élnek. Élnek az emberek emlékezetében, a róluk elnevezett utcákban, városokban, hajókban...

A TÁVOL-KELETEN

NÉHÁNY SZÓ A BERLINI HADMŰVELETRŐL. –
ÁLLANDÓ VESZÉLY TÁVOL-KELETEN. –
A SZÖVETSÉGESI KÖTELESSÉG TELJESÍTÉSE. –
A KVANTUNG-HADSEREG. – ELHATÁROZÁSUNK. –
A HADJÁRAT ELŐKÉSZÍTÉSE. – „AUGUSZTUS 9-ÉN
MEGKEZDENI A HARCTEVÉKENYSÉGET...” –
RAGYOGÓ GYŐZELEM

A 3. Belorusz Front egyes-bajos dolgai túlságosan elfoglaltak, s így csak távolról figyelhettem, hogyan bontakozik ki a berlini hadművelet. Róla sok tanulmány és emlékirat jelent meg. Ámde a második világháborúnak ez a nagy jelensége mindmáig magára vonja mind a hadtörténészek, mind az olvasók figyelmét. A berlini hadműveletben szétzúzott német fasiszta csoportosítás mintegy egymillió katonából és tisztből állt. A hitleri Németország fővárosa elesett és néhány nap múlva aláírták Németország feltétel nélküli fegyverletételét.

A berlini hadművelet menetét átgondolva több jellemző sajátosságot szeretnék kiemelni. Ilyen mindenekelőtt az előkészítés rövid időtartama – mindössze két hét. Gondoljunk arra, hogy olyan hadműveleteket, mint a sztálingrádi, a belorussziai, a iasi–kisinyovi, visztula–oderai legalább egy-két hónapig készítettek elő. A befejező hadműveletek előkészítésének és végrehajtásának az üteme arról tanúskodik, hogy a szovjet hadigazdaság és a fegyveres erők 1945-re olyan színvonalat értek el, amely lehetővé tette azt, ami korábban csodának számított volna.

E hadművelet másik sajátossága a hadászati elgondolás eredetisége volt. Három front – a 2. Belorusz (K. K. Rokosszovszkij), az 1. Belorusz (G. K. Zsukov) és az 1. Ukrán (I. Sz. Konyev) – csapatai egy időben hat csapást mértek egy 300 km széles arcvonalon. A német hadseregeket egyszerre bénították meg az egész odera–neisei védelmi terepszakaszon. A hadművelet elején a német csapatok nem voltak minden oldalról körülvéve. Ennek ellenére a bekerítési

manővert végrehajtottuk és befejeztük. Ez új lépés volt a hadművészet fejlődésében.

Legfelsőbb főparancsnokságunk, amikor megalakította azokat a támadó csoportosításokat, amelyek képesek voltak arra, hogy gyorsan szétzúzzák az ellenség erős és mélyen lépcsőzött védelmét, igen nagy harckocsierőket vett igénybe. A berlini hadművelet különböző szakaszaiban részünkről az ütközetekben négy harckocsi-hadsereg, 10 önálló harckocsi- és gépesített hadtest, 16 önálló harckocsi- és rohamlőveg dandár és több mint 80 önálló harckocsi- és rohamlőveg ezred vett részt.

Néhány szót arról, hogyan alkalmazták a berlini hadműveletben a harckocsi-hadseregeket. Ezek a hadseregek az összefegyvernemi hadseregekkel szorosan együttműködve az odera-neissei terepszakasz mind a három védőövét áttörték; önállóan tevékenykedtek, amikor manővert hajtottak végre a berlini csoportosítás észak–dél felőli bekerítésére; részt vettek a Berlin elleni rohamban, megtartva saját működési sávjukat. Ennek a hadműveletnek a tapasztalatai újból bebizonyították azt, hogy nem célszerű nagy harckocsi-magasabbegységeket alkalmazni sűrűn lakott helységekért vívott ütközetekben: itt ezek elvesztik legfőbb előnyüket – csapásmérő erejüket és mozgékonyágukat.

A hadművészet számára a berlini csata a tüzérség, a légierő, a rádiólokációs eszközök alkalmazásában, a csapatok anyagi-műszaki biztosításának és a hadtáp munkájának a szervezésében is sok érdekességgel szolgált.

A berlini hadművelet óriási kiterjedése ellenére a három front (19 összefegyvernemi, négy légi és négy harckocsihadsereg) hadászati vezetése és tevékenységük összehangolása magas szinten valósult meg. A főhadiszállás és a vezérkar hozzáértően tervezte meg a hadműveletet és magabiztosan vezette a csapatokat a csata alatt. A legfelsőbb főparancsnokság teljesen magára vállalta a frontok irányítását – közvetlenül Moszkvából . . .

Még a szovjet–német arcvonal legnehezebb hónapjaiban is kénytelenek voltunk 30–40 hadosztályt tartani a távol-keleti határon. A Mandzsúriában állomásozó Kvantung-hadsereg, amely állandóan fenyegette Távol-Keletünket, 1941 nyarán megkétszerezte erőit. 1941. november 25-én Berlinben meghosszabbították Németországnak és

szövetségeinek – köztük volt Japán is – Antikomintern Paktumát. A szovjet–japán semlegességi szerződést, amelyet 1941 áprilisában írtak alá, Tokió utasítására állandóan megszegtek. 1941 decemberében a japánok lötték „Szimferopol”, „Szergej Lazo”, „Szvirsztroj” és „Krecsot” nevű kereskedelmi hajóinkat, a „Perekop”-ot és a „Majkop”-ot pedig elsüllyesztették.

A Szovjetunió elleni haditerv új változatában, amelyet 1942-ben dolgoztak ki Tokióban, szerepelt Távol-Keletünknek és Szibériának a Szovjetuniótól való elszakítása. Ámde a hitlerista csoportosítás sztálingrádi katasztrófája nemcsak Berlin, hanem Tokió terveit is felborította.

A japánok annak ellenére, hogy az amerikai csapatok ellen harcoltak, harckocsijaik 2/3-át, tüzérségük felét és válogatott császári hadosztályaikat a Kvantung-hadseregben tartották. És jöllehet 1943–44-ben aratott győzelmeink arra kényszerítették a japánokat, hogy megfedkezzenek Berlinnel szembeni ama kötelezettségükről, hogy megtámadják a Szovjetuniót, továbbra is erősen szovjetellenes és agresszív külpolitikát folytattak. 1945-re a japánok által feltartóztatott szovjet kereskedelmi hajók száma elérte a 178-at. Japánnak a Szovjetunióban működő diplomáciai testülete kémadatok gyűjtésével foglalkozott. A Kvantung-hadsereg mellett működő bakteriológiai intézet (az úgynevezett „731. sz. mandzsúriai osztag”) a baktériumfegyver tömeges alkalmazására készült a Szovjetunió, a Mongol Népköztársaság és Kína ellen.

A szovjet kormány felismerte, mennyire fontos a távol-keleti háborús tüzfészek megsemmisítése és ottani határaink megszilárdítása, és kötelességének tartotta azt, hogy segítséget nyújtson Kelet- és Délkelet-Ázsia népeinek a japán elnyomás elleni felszabadító harcukban.

Moszkva hű volt szövetségesi kötelezettségéhez. A szovjet küldöttség még a három hatalom 1943 decemberi teheráni konferenciáján elvileg hozzájárult ahhoz, hogy a Japán elleni háborúban segíteni fog szövetségeinek. Az 1945 februári jaltai konferencián aláírták „A három nagyhatalomnak a Távol-Kelet kérdéseivel kapcsolatos egyezményé”-t. Ez kimondta, hogy Németország fegyverletétele után 2–3 hónap múlva a Szovjetunió hadba lép Japán ellen.

A jaltai konferencia után a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadi-

szállításán és különösen a vezérkarnál a Japán elleni háború előkészületei erősen megélénkültek.

A kelet-poroszországi hadművelet befejezése után visszahívtak a 3. Belorusz Fronttól. Április 27-től részt vettem a Japán elleni haditerv kidolgozásában. Igaz, május első napjaiban és a fasizmus felett aratott győzelem napján a balti országokban tartózkodtam. Május 10-én tértem vissza Moszkvába. A vezérkar abban az időben komolyan foglalkozott a távol-keleti kérdésekkel. A. I. Antonov, Sz. M. Styemenko, hadműveleti csoportfőnök és N. A. Lomov tábornok addigra már sokat tett ebben az ügyben. Csapatainknak az Amur-vídéken és a Tengermelléken történő összpontosítására vonatkozóan az előzetes számvetések már 1944 őszén elkészültek. Ugyanakkor azt is felmértük, mekkora anyagi erőforrásokra lesz szükség. Ámde a jaltai konferencia előtt az imperialista Japán elleni haditerv semmilyen részletének a kidolgozására nem került sor.

1943. április 25-én a Távolkeleti Front csapatainak parancsnokává M. A. Purkajev vezérezredest nevezték ki. I. P. Apanaszenko hadseregtábornok helyébe lépett, akit frontparancsnok-helyettesként a Voronyezsi Fronthoz vezényeltek. Ioszif Rogyionovics Apanaszenko a belgorod–harkovi hadműveletekben halt hősi halált.

1943 júniusában a Távolkeleti Front törzsfőnökét, N. A. Lomov vezérőrnagyot áthelyezték a vezérkar Hadműveleti Csoportfőnökségére, helyébe pedig a vezérkartól F. I. Sevcsenko vezérőrnagyot nevezték ki.

1945 március–áprilisában korszerűsítették a távol-keleti csapatok anyagi felszerelését. 670 darab T-34-es harckocsit és egyéb harcsereszközöket kaptak. Április végén a főhadiszállítás véglegesen jóváhagyta a nyugatról keletre történő csapatszállítás tervét. Eszerint olyan csapatok jöttek számításba, amelyek a távol-keleti feltételekhez hasonló természeti viszonyok közötti harctevékenységekben tapasztalatokkal rendelkeztek. Ezzel kapcsolatban 1945 május–július hónapjaiban nagyszabású átcsoportosítás történt nyugatról keletre: a Bajkálontúlra irányították I. I. Ljudnyikov vezérezredes 39. hadseregét, I. M. Managarov vezérezredes 53. hadseregét, továbbá A. G. Kravcsenko vezérezredes 6. gárda-harckocsihadseregét; a Tengermellékre pedig N. I. Krilov vezérezredes 5. hadseregét.

1945. április 5-én a szovjet kormány a külügyi népbiztosságon ke-

resztül közölte a moszkvai japán nagykövettel, hogy felmondja a japán-szovjet semlegességi szerződést.

A távol-keleti hadjárat fő hadászati célja a japán militarizmus fő csapásmérő erejének – a Kvantung-hadseregnek – a szétzúzása és Kína északkeleti tartományainak (Mandzsúria) valamint Észak-Koreának a felszabadítása volt a japán hódítók uralma alól. Ennek a feladatnak a sikeres végrehajtása erősen meggyorsította volna Japán fegyverletételét.

A Kvantung-hadsereg, amelynek élén a tapasztalt Otozo Yamada hadseregtábornok állt és vezérkari főnöke Hiposaburo Hata altábornagy volt, a Mandzsúriában és Koreában állomásozó japán fegyveres erők zömét alkotta. Mandzsukuo, Belső-Mongólia és Szuijüan tartomány helyi uralkodóinak báb-csapataival együtt ez a hadsereg több mint 1,2 millió főből állt, bár a harci technikai eszközök szempontjából a szovjet-japán háború kezdetén jelentősen elmaradt a mi fegyveres erőink mögött. Három frontból állt. Az 1. front (kelet-mandzsúriai) a szovjet Tengermellék határai mentén vonult fel Shimizu altábornagy 5. hadserege és Surokami altábornagy 3. hadserege – 10 gyalogos hadosztály és egy gyalogos dandár); a 3. (nyugat-mandzsúriai) front (Hongo altábornagy 44. hadserege és Yada altábornagy 30. hadserege – nyolc gyalogos hadosztály, három gyalogos és egy páncélos dandár) a mongólia-mandzsúriai irányban volt hivatva tevékenykedni; a 17. front (34. és 59. hadsereg – kilenc gyalogos hadosztály) a koreai kikötők körzetében állomásozott és a Kvantung-hadsereg parancsnokának a tartalékát alkotta. Uemura altábornagy 4. önálló hadserege három gyalogos hadosztályból és négy gyalogos dandárból állt és Mandzsúria északkeleti határain szándékoztak bevetni. Dél-Szahalinban és a Kuril-szigeteken bontakozott szét a három hadosztályból, egy dandárból és egy repülőezredből álló 5. front. Mandzsúriát a levegőből a 2. légi hadsereg, Koreát pedig az 5. légi hadsereg fedezte.

Ezek az erők Mandzsúria és Korea gazdag anyagi, élelmiszer- és nyersanyagforrásaira, valamint a mandzsúriai hadiiparra támaszkodtak, amely alapján véve mindent előállított, amire a Kvantung-hadseregnek életéhez és harctevékenységéhez szüksége volt. A Kvantung-hadsereg által elfoglalt területen 13 700 km hosszú vasútvonal, 22 000 km hosszú műút, 400 repülőtér, 870 nagy katonai raktár és

jól berendezett katonai táborok voltak, amelyek 1,5 milliós hadsereg befogadására voltak alkalmasak.

Mandzsúria területén, a szovjet határon és a Mongol Népköztársaság határán a japán militaristák 17 erődövezetet létesítettek, ezek közül nyolc keleten, a szovjet Tengeremlékkel szemben volt. Minden megerősített körlet több mint 40 km mély és 20–100 km széles volt. Nemcsak a védelem erősítését szolgálták, hanem a csapatok összpontosításához és szétbontakozásához is kedvezőbb feltételeket biztosítottak. A határ menti megerősített körletek vonala három állásból állt. Négy megerősített körlet épült Koreában és egy – Észak-Szahalinnal szemben. A Kuril-szigeteket vasbeton tüzelőállásokban levő partvédő ütegek és katonai helyőrségek védték, jól kiépített tartós védelmi létesítményekben.

Japán vezetőinek az volt a szándéka, hogy a japán szigeteken megakadályozzák az amerikai–angol csapatok partraszállását és megvédik kínai és koreai hódításaikat. Japán elutasította az Egyesült Államok, Anglia és Kína potsdami nyilatkozatát, és úgy határozott, hogy folytatja a háborút. Ebben az elhatározásában erős szárazföldi hadseregére és hatalmas hadiiparára támaszkodott. Japán fegyveres ereje 1945 nyarán, a Kvantung-hadsereget is beszámítva, több mint hétmillió főből állt, több mint 10 000 repülőgéppel és mintegy 500 hadihajóval.

Teljesen nyilvánvaló volt, hogy a szövetségesek saját erejükből képtelenek Japánt gyorsan fegyverletételre kényszeríteni. Az Egyesült Államok és Anglia kormánya jól tudta, hogy a csendes-óceáni háború kimenetele elsősorban az ázsiai kontinensen levő japán szárazföldi erők szétzúzásától függ. Joggal feltételezték, hogy a japán szigetek előzönléséhez körülbelül hétmilliós hadseregre van szükség, és a háború a Szovjetunió hadba lépése nélkül Németország veresége után még legalább 18 hónapig el fog tartani, és óriási áldozatokat követel. Mint ismeretes, az abban az időben kidolgozott inváziós tervek szerint a 6. amerikai hadsereg és a tengerészgyalogság Kyushu szigeten 1945 novemberében, a 8. és a 10. hadsereg pedig Honshu szigetén (Hondo) 1946 márciusában száll partra. A potsdami konferencián a szovjet kormány feje megerősítette, hogy Németország fegyverletétele után pontosan három hónap múlva hadat fogunk üzenni Japánnak.

A legfelsőbb főparancsnok még a jaltai konferencia előtt azt mondta nekem és Antonovnak, gondoljuk át, hogyan lehetne meg-
rövidíteni a Japán elleni hadjárat előkészítését. Miután ezt a kérdést
A. V. Hruljov tábornokkal, a Vörös Hadsereg hadtápfőnökével meg-
tárgyaltuk, arra a megállapításra jutottunk, hogy ez csak akkor le-
hetséges, ha a Távol-Keletre nem fogunk átdobni katonai gépkocsi-
kat. A kérdést részben sikerült megoldani oly módon, hogy az ame-
rikaiak felajánlották szolgálataikat: hajlandók voltak gépkocsikat
szállítani távol-keleti kikötőinkbe.

A szovjet legfelsőbb főparancsnokság hadászati terve előírta, hogy
ki kell használni a szovjet-mandszúriai határ számunkra előnyös vo-
nalvezetését és három irányból kell csapást mérni a Mandzsúriában
és Koreában levő japán csapatokra: két – találkozó irányú – főcsa-
pást a Bajkálontúl felől, vagyis a Mongol Népköztársaság területé-
nek keleti kiszögellése felől és a szovjet Tengermellékről, a kisegítő
csapást pedig Habarovszk délnyugati körzetéből. Cél – a Kvantung-
hadsereg főerőinek a bekerítése és megsemmisítése.

Ezeknek a hadászati feladatoknak a végrehajtására a Távol-Kelet-
ten három frontot szándékoztunk szétbontakoztatni:

A Bajkálontúli Frontot Mandzsúria nyugati határán (parancsnok
R. J. Malinovszkij, a Szovjetunió marsallja, a haditanács tagja A. N.
Tyevcsenkov altábornagy, törzsfőnök M. V. Zaharov hadseregtá-
bornok). A front állományában a 6. gárda-harckocsihadsereg (pa-
rancsnok A. G. Kravcsenko vezérezredes) a 39. hadsereg (parancs-
nok I. I. Ljudnyikov vezérezredes); a 17. hadsereg (parancsnok A. I.
Danyilov altábornagy); az 53. hadsereg (parancsnok I. M. Managa-
ros vezérezredes); a 36. hadsereg (parancsnok A. A. Lucsinszkij al-
tábornagy); a szovjet-mongol csapatok vegyes lovas-gépesített cso-
portja (parancsnok I. A. Plijev vezérezredes) és a 12. légi hadsereg
(parancsnok Sz. A. Hudjakov marsall) volt.

Az 1. Távolkeleti Frontot Mandzsúria keleti határán (parancsnok
K. A. Mereckov, a Szovjetunió marsallja, a haditanács tagja T. F.
Sztikov vezérezredes, törzsfőnök A. N. Krutyikov altábornagy); állo-
mányában a Vörös Zászló-renddel kitüntetett 1. hadsereggel (pa-
rancsnok A. P. Beloborodov vezérezredes); az 5. hadsereggel (pa-
rancsnok N. I. Krilov vezérezredes); a 25. hadsereggel (parancsnok
N. D. Csisztyakov altábornagy); a 35. hadsereggel (parancsnok N.

D. Zahvatajev altábornagy); a 10. gépesített hadtesttel (parancsnok I. D. Vasziljev altábornagy) és a 9. légi hadsereggel (parancsnok I. M. Szokolov vezérezredes).

A 2. Távolkeleti Frontot Mandzsúria északkeleti határán (parancsnok M. A. Purkajev hadseregtábornok, a haditanács tagja D. Sz. Leonov altábornagy, törzsfőnök F. I. Sevcsenko altábornagy), állományában a 15. hadsereggel (parancsnok Sz. K. Mamonov altábornagy), a Vörös Zászló-renddel kitüntetett 2. hadsereggel (parancsnok M. F. Tyerehin altábornagy), a 16. hadsereggel (parancsnok L. G. Cseremiszov altábornagy), Kamcsatkai védelmi körlet (parancsnok A. R. Gnyecsko vezérőrnagy) és a 10. légi hadsereggel (parancsnok P. F. Zsigarjov vezérezredes).

A hadjáratban részt vettek a Csendes-óceáni Flotta erői (parancsnok I. Sz. Jumasov tengernagy, a haditanács tagja Sz. J. Zaharov altábornagy, törzsfőnök A. Sz. Frolov altengernagy), továbbá a Vörös Zászló-renddel kitüntetett Amuri Katonai Flottilla erői (parancsnok N. V. Antonov ellentengernagy).

Tekintettel a távol-keleti hadszíntér nagy távolságára, nagy kiterjedésére, a bonyolult természeti viszonyokra, valamint arra, hogy a Csendes-óceáni Flottát mindhárom front érdekében a legcélszerűbben és kellő időben tudjuk felhasználni, az Állami Honvédelmi Bizottság a hadi tevékenység hadászati vezetésére megalakította a szovjet csapatok távol-keleti főparancsnokságát. Ennek élére engem állított, a haditanács tagjává I. V. Sikin altábornagyot, törzsfőnök-ké pedig Sz. P. Ivanov vezérezredest nevezte ki. A főhadiszállás velem együtt a Távol-Keletre küldte A. A. Novikov repülő főmarsallt, a Szovjet Hadsereg légieriejének a parancsnokát, N. D. Pszurcev vezérezredest, a híradó csapatok főnökhelyettesét, M. N. Csisztyakov tüzérségi marsallt, a tüzérfőnök helyettesét, V. I. Vinogradov vezérezredest, a hadtápfőnök helyettesét és a honvédelmi népbiztosság több más, magas beosztású munkatársát.

A távol-keleti főparancsnokságnak, mint a csapatok hadászati vezetési szervének a megalakítása véleményem szerint helyes volt. Ez a szerv lehetővé tette azt, hogy rugalmasan hajtsuk végre a legfelsőbb főparancsnokság utasításait, figyelembe vegyük a hadműveleti-hadászati és a katonapolitikai helyzetben történt változásokat és időben reagáljunk rájuk, továbbá, hogy a frontoknak a helyszínen

megadjuk a szükséges segítséget. A legfelsőbb főparancsnok kapcsolata velem és a harcoló frontokkal közvetlen és állandó volt még akkor is, amikor ő a potsdami konferencián tartózkodott.

Augusztus 5-e előtt titoktartás céljából az 1. Távol-keleti Frontot Tengermelléki Csoportnak nevezték, amelynek élén 1945 áprilisától a Karéliei Front volt parancsnoksága állt; a 2. Távol-keleti Front neve Távol-keleti Front, a távol-keleti szovjet csapatok főparancsnokának törzse pedig Vasziljev vezérezredes hadműveleti csoportja volt. (Vasziljev – A. M. Vaszilevszkijnek, a Szovjetunió marsalljának a fedőneve – *A szerk.*)

Tavasszal és nyáron folyt csapataink csoportosítása a Távol-Keleten. A főhadiszállás a K. A. Mereckov számára kiadott március 19-i direktívában a Tengermelléki Csoport állományában csak három összefegyvernemi hadsereget említ meg – a Vörös Zászló-renddel kitüntetett 1. hadsereget, továbbá a 25. és a 35. hadsereget.¹¹⁴ Az akkoriban a Tengermelléki Csoport előtt álló célok még védelmi jellegűek voltak. A főhadiszállás a március 19-i direktívában megparancsolta, hogy „ne engedjék meg az ellenség behatolását a Szovjetunió területére” és „biztosítsák új erők összpontosítását a Tengermelléken”, fedezzék az imani, leszozavodszki, szpasszki és vorosilovi irányt, valamint több tenger melléki körzetet, „dolgozzanak ki részletes védelmi tervet” és azt legkésőbb május 15-ig terjesszék fel a vezérkarhoz. A Purkajev számára kiadott direktíva szintén védelmi feladatokat tűzött ki.¹¹⁵

Mint már említettem, május 6-tól júliusig a Távol-Keletre négy hadsereg érkezett (az 5., a 39., az 53. hadsereg és a 6. gárda-harcoksihadsereg), velük 27 hadosztály, 12 dandár, több önálló magasabbegység és különleges egység és sok harceszköz. A háború elején a Bajkálontúli, az 1. és a 2. Távol-keleti Front állományában – a mongol népi forradalmi hadsereg részéről bevont csoportosítás figyelembevételével – négy harckocsi- és gépesített hadtest, 80 lövész-, lovas-, és harckocsi-hadosztály, 30 dandár és egyéb egységek voltak – több mint 1,5 millió fő, 26 000 löveg és aknavető, 5500 harckocsi és rohamlöveg, több mint 3800 harci repülőgép.

A főhadiszállás a hadjárat megkezdése után három hadműveletet tervezett. Egyet, a hszingán–mukdeni hadműveletet, a Bajkálontúli Front csapatainak a Mongol Népköztársaság csapataival együtt kel-

lett végrehajtaniuk. A Nagy-Hszingán gerinc leküzdése után a főerőknek Mukdenre kellett csapást mérniük. A második, a harbin–kirini hadművelet végrehajtása a Tengerszemlékről az 1. Távolkeleti Front feladata volt Harbin és Kirin városokra mérve a főcsapásokat. Ez a két hadművelet volt a két fő hadművelet. A két frontnak találkozó csapásokat mérve Mandzsúria szívében kellett egyesülnie, hogy kettévágja a Kvantung-hadsereget és ezzel megrendítse annak harci erejét. A kisegítő hadműveletet, a szungari hadműveletet, a főhadiszállás a 2. Távol-keleti Frontra bízta azzal, hogy az Amur-vidékről mért csapással bénítsa meg a Kvantung-hadsereget.

A 2. és az 1. Távol-keleti Frontnak a legszorosabban együtt kellett működnie távol-keleti haditengerészeti erőinkkel, amelyeknek közvetlen vezetésével a főhadiszállás N. G. Kuznyecovot, a Szovjetunió flotta-tengernagyát, a haditengerészeti erők főparancsnokát bízta meg. Nyikolaj Geraszimovics Kuznyecov – a szovjet haditengerészet egyik kimagasló vezetője. A polgárháború alatt matrózként kezdte a szolgálatot s utána két felsőfokú haditengerészeti képesítést szerzett. Volt cirkálóparancsnok, katonai attasé a köztársasági Spanyolországban, a Csendes-óceáni Flotta parancsnoka és a Szovjetunió haditengerészeti népbiztosa.

Kezdetben a Csendes-óceáni Flotta és a flottillák előtt merőben védelmi feladatok álltak. Támadó jellegű tevékenységet előíró direktívák, többek között azok, amelyek deszantok partra tételét rendelték el Koreában, Dél-Szahalinban és a Kuril-szigeteken, csak később, már a harctevékenység megkezdése után érkeztek. Az Amuri Katonai Flottilla hadműveleti szempontból a 2. Távol-keleti Frontnak volt alárendelve.

A vezérkarnál egész júniusban és július első napjaiban a frontparancsnokokkal együtt pontosítottuk a távol-keleti hadjárat tervét. A vezérkar a főhadiszállás hadászati elhatározásaiból kiindulva június 27-re befejezte a frontoknak szóló direktívák kidolgozását. Ezeket a főhadiszállás június 28-án jóváhagyta. A Bajkálontúli Front parancsnokának szóló direktíva megparancsolta: gyorsan törjön előre Mandzsúria középső részébe, a Tengerszemléki Csoport és a Távolkeleti Front csapataival együttműködve zúzza szét a Kvantung-hadsereget és foglalja el Csifin, Mukden, Csangcsun, Csalantun körzetét; a hadműveletet a csapás meglepetésszerűségére és a front gyorsan-

mozgó magasabbegységének, elsősorban a 6. gárda-harckocsihad-seregnek az alkalmazására építse fel.¹¹⁶ A Tengermelléki Csoport parancsnokához intézett direktíva azt követelte a csoporttól, törjön be Mandzsúria középső részébe, a Bajkálontúli és a Távól-keleti Front csapataival együtt zúzza szét a Kvantung-hadsereget és foglalja el Harbin, Csangsun, Szeiszin körzetét.¹¹⁷ A Távólkeleti Front parancsnoka azt a parancsot kapta, hogy aktívan támogassa a Bajkálontúli Front és a Tengermelléki Csoport csapatait a Kvantung-hadsereg szétzúzásában és Harbin körzetének az elfoglalásában.¹¹⁸

Július 5-én megérkeztem Csitába és átadtam a főhadiszállás direktíváját a Bajkálontúli Front parancsnokának. Ugyancsak ebben a napokban a Tengermelléki Csoport és a Távól-keleti Frontok parancsnokai szintén megkapták a direktívákat.

Malinovszkijjal már az első napokban végigjártuk a Bajkálontúli Front legfontosabb szakaszait, több szemrevételezést végeztünk, megismerkedtünk a csapatokkal, a hadseregek, hadtestek és a hadosztályok parancsnokaival megtárgyaltuk a helyzetet. Ennek eredményeképpen lényegesen módosítottuk a korábbi döntéseket, és megrovidítettük azt az időt, amelyet a direktíva a csapatok fő feladatainak a végrehajtására előírt. Így lehetségesnek tartottuk azt, hogy a 6. gárda-harckocsihadsereg a Nagy-Hszingánon ne a hadművelet tizedik napján keljen át, úgy, ahogy eredetileg terveztük, hanem legkésőbb az ötödik napon. Az összefegyvernemi hadseregeknek a mandzsúriai sikságra való előrenyomulására előirányzott időt is lerövidítettük. A 36. hadseregnek a Hajlar megerősített körletet nem a hadművelet tizenkettedik, hanem már a tizedik napján el kellett foglalnia. Utána Cicikar irányában kellett támadnia. Az 53. hadsereget kissé jobbra és a 6. gárda-harckocsihadsereg mögé rendeltük és azt a parancsot adtuk neki, hogy azt rendületlenül kövesse. Öt nappal megrövidítettük az eredetileg előirányzott időt azoknál a csapatoknál is, amelyek a front jobbszárnyán tevékenykedtek, többek között a 17. hadseregnél, amelynek a Nagy-Hszingánon való átkelés után Dabansan körzetét kellett elfoglalnia. Azt is terveztük, hogy jelentősen lerövidítjük a mongol-szovjet lovas-gépesített csapatok Kalgan és Dolonnor körzetébe való előrenyomulásának az időtartamát. A főhadiszállás jóváhagyta ezeket a módosításokat. Hasonló munkát

végeztek a Tengermelléki Csoport és a Távol-keleti Frontok parancsnokságai, törzsei és politikai csoportfőnökségei is. Júliusban a legtapasztaltabb parancsnokok vezetésével összefegyvernemi kiképzés folyt, amelynek tematikája közel állt a végrehajtásra váró harcfeleadatokhoz. A frontok igen nagy munkát végeztek a hadművelet jobb anyagi-műszaki biztosítása érdekében.

Július 16-án a távol-keleti csapatok Csitától 25 km-rel délnyugatra levő törzsénél Potsdamból felhívott Sztálin. Megkérdezte, hogyan halad a hadművelet előkészítése és érdeklődött, nem lehetne-e tíz nappal meggyorsítani. Én jelentettem, hogy a csapatok összpontosítása és mindannak az ideszállítása, amire szükségünk van, ezt nem teszi lehetővé, s kértem, maradjon a korábbi határidő. Sztálin ehhez hozzájárult. Nem tudom, hogy miért vetette fel a határidő közelebb hozásának a kérdését. Egy másik dolgot viszont tudok: a potsdami konferencia megnyitása előtt próbálták ki az amerikaiak az első atombombát az Egyesült Államokban, és egy hét múlva, július 24-én – a konferencián részt vevő – Harry Truman volt alelnök, aki most az elnöki teendőket ellátta, parancsot adott az Egyesült Államok hadászati légierije parancsnokának arra, hogy augusztus elején dobjanak le atombombát a következő japán városok egyikére: Hiroshima, Kokura, Niigata, Nagasaki. Truman, miután Potsdamban jelentést kapott a bomba kipróbálásának az eredményeiről, megkísérelt politikai nyomást gyakorolni a szovjet küldöttségre. Ámde annak a részéről nyugodt magabiztossággal és tartózkodó szilárdsággal találkozott. Július 16-án abban az időpontban, amikor velem beszélt, Sztálin nyilvánvalóan nem tudhatta azt, hogy néhány órával azelőtt Los Alamosban felrobbant a „Fat Boy” (a kísérleti bomba fedőneve). Fel kell tételeznünk, hogy amikor a hadművelet megkezdésének az időpontjáról érdeklődött, ezt nem az említett tény miatt, hanem általános katonapolitikai megfontolásból tette.

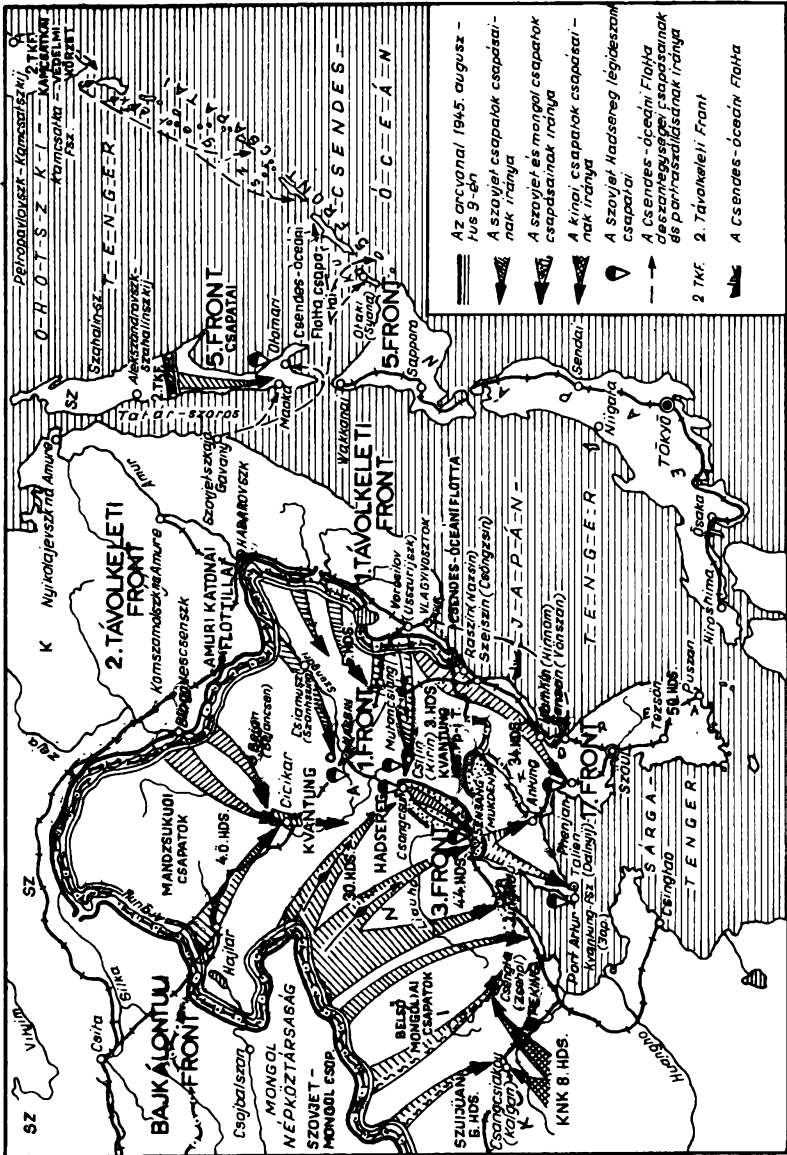
1945. július 30-án a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának a parancsa hivatalosan is kinevezett a távol-keleti szovjet csapatok főparancsnokává, és augusztus 1-től aláam rendelte a Bajkálontúli és a Távol-keleti Frontot, a Tengermelléki Csoportot és a Csendes-óceáni Flottát.¹¹⁹ Augusztus 2-án a következő direktíva érkezett számomra: „A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolja: 1945. augusztus 5-ével a következő névváltozások történ-

nek: 1. A Tengermelléki Csoport (parancsoka K. A. Mereckov, a Szovjetunió marsallja) az 1. Távol-keleti Front. 2. A Távol-keleti Front (parancsnok M. A. Purkajev hadseregtábornok) a 2. Távol-keleti Front. 3. A Vasziljev vezérezredek hadműveleti csoportja – a távol-keleti szovjet csapatok főparancsnokságának törzse. 4. A távol-keleti szovjet csapatok főparancsnoka törzsfőnökévé Sz. P. Ivanov vezérezredest nevezem ki.”¹²⁰

Augusztus 7-én újabb direktíva érkezett. Ez megparancsolta, hogy a Bajkálontúli, az 1. és a 2. Távol-keleti Front csapatai augusztus 9-én kezdjék meg a harctevékenységet a főhadiszállás június 28-i direktívájában megjelölt feladatok végrehajtására; valamennyi front légierije augusztus 9-én reggel kezdje meg a harctevékenységet; a Bajkálontúli és az 1. Távol-keleti Front csapatai augusztus 9-én reggel lépjék át Mandzsúria határát; a 2. Távol-keleti Front – az én utasításom alapján kezdi meg tevékenységét, a Csendes-óceáni Flotta lépjen első számú hadműveleti készütségbe, kezdje meg az aknazárak telepítését, hajók egyedül többé nem közlekedhetnek, a szállítmányokat az összpontosítási pontokra kell irányítani, a továbbiakban pedig meg kell szervezni a konvojban történő hajózást, hadihajók kíséretével, a tengeralattjárók vonuljanak fel, a flotta augusztus 9-én reggel kezdje meg a harctevékenységet.¹²¹

A legfelsőbb főparancsnokot részletesen tájékoztattam a felkészülés menetéről, majd utána közvetlenül a japán csapatok ellen elkezdődött harcról. Távbeszélő összeköttetésünk zavartalanul működött. A támadás előtt felhívtam, hogy jelentsem neki: a szovjet csapatok készen állnak a harctevékenység megkezdésére. Segédtisztje azonban azt felelte, hogy Sztálin elvtárs filmet néz, s kérte, hívjam fel később, amit én meg is tettem. Itt szeretném megjegyezni, hogy Sztálin szerette a mozit és állandóan nézett filmeket. Alig volt olyan film, a háborús filmekről nem is beszélve, amely elkerülte volna figyelmét. A háború történetének legnagyobb problémáival foglalkozó filmek forgatókönyve is érdekelte. A színház iránt is élenken érdeklődött és gyakran nézett meg darabokat, sőt egyes esetekben a szerzőknek még témákat is sugallt, mint például A. Kornyejsuk „Front”

*A japán Kvantung-hadsereg szétzúzása
1945. augusztus 9–szeptember 2.*

című darabja esetében. Ezt a darabot háromszor is megnézte és nekem is tanácsolta, nézzem meg. De visszatérek a témához.

A frontok tevékenysége a következő hadműveleti felépítésben kezdődött (és valósult meg). R. J. Malinovszkij frontjánál: Horlogijn Csoj balszan marsall mongol népi forradalmi hadserege a Góbi-sivatagban Szajn-Sandtól csapást mért De Van (herceg) csapataira és a szuijüani hadseregcsoportra Kalgan irányában (Csangcsiakou); I. A. Plijev vezérezredes vegyes szovjet-mongol lovas-gépesített csoportja a Góbi-sivatag északi részéről Dolonnor (Dolun) város irányában; A. I. Danyilov altábornagy 17. hadserege – Jugodzir-Hid-től Csifin ellen, a 44. japán hadsereg balszárny csapatainak a szétzúzása céljából. Amennyiben ezt az elgondolást sikeresen végrehajtjuk, ezzel a Kvantung-hadsereget elszigeteljük a japán Északi Front Peking körzetében tevékenykedő csapataitól és így elveszti azt a lehetőséget, hogy dél felől segítséget kapjon. I. M. Managarov vezérezredes 53. hadserege és A. G. Kravcsenko vezérezredes 6. gárda-harcoksihadserege Mamattól Mukdent (Senjang), a 3. japán front törzsének tartózkodási helyét támadta, a 44. hadsereg jobbszárnyára mérve csapást. I. I. Ljudnyikov vezérezredes 39. hadserege a Tamcak-Bulackij kiszögellésből, miután a japán 30. hadsereget és a 4. önálló japán hadsereg balszárnyát szétzúzta, a vasútvonal mentén Csangcsun (Szincsin) felé nyomult előre, ahol a Kvantung-hadsereg törzsc települt, és vele szemben kelet felől az 1. Távol-keleti Front 5. hadserege támadott. A. A. Lucsinszkij altábornagy 36. hadserege Dauriából Hajlaron keresztül mért csapást Cicikar irányában, a 4. önálló japán hadsereg közepére. A Bajkálontúli Frontot a levegőből Hudjakov marsall 12. légi hadserege támogatta.

A Bajkálontúli Front csapatai nehezen járható terepen nyomultak előre. Még maguknak a kínaiaknak és a japánoknak sem voltak valamennyire is használható térképeik, és a mi kartográfiai szolgálatunk sokat fáradozott annak érdekében, hogy a parancsnokokat el lássa a szükséges segédletekkel.

Az ellenség nem tételezte fel azt, hogy a szovjet csapatok egy hét alatt több száz kilométert tudnak megtenni a legnehezebb körülmények között. A váratlanság eleme olyan nagy és az a csapás, amely északnyugat felől érte a Kvantung-hadsereget olyan erős volt, hogy utána már nem tudott magához térni.

Purkajev 2. Távol-keleti Frontjánál a Silka folyó torkolatától a Zeja folyó torkolatáig hat kis csoportosítás fedezte a Bajkálontúlra vezető vasútvonalat; M. F. Tyerehin altábornagy Vörös Zászló-renddel kitüntetett 2. hadserege a Bureini-platótól a Kis-Hszingánon keresztül észak felől Cicikar irányában nyomult előre; Sz. K. Mamonov altábornagy 15. hadserege Birobidzsánból a Szungari folyása mentén Harbin ellen intézett támadást; I. Z. Paskov vezérőrnagy 5. önálló lövészhadteste Bikintől – Mamonov csapataival párhuzamosan – harcolva haladt előre Boli felé; L. G. Cseremiszov altábornagy 16. hadserege Észak-Szahalinból Dél-Szahalin ellen mért csapást; A. R. Gnyecsko vezérőrnagy kamcsatkai védelmi körletének csapatai (augusztus 15-i parancsomnak megfelelően) elfoglalták a Kuril-szigeteket. A front csapatainak a légi támogatást P. F. Zsigarjov vezérezredes 10. légi hadserege nyújtotta.

Ez a front a legszorosabban együttműködött a flottával és a két flottillával. A tengerészek és a folyami hajósok részt vettek a deszantok partra tételében a Kuril-szigeteken és Dél-Szahalinban, az Amuron és az Usszurin való átkelésben és a Szungari melletti harcokban. A szahalini harcok történetének érdekes lapja az ejtőernyős deszant ledobása Tajoharban (Juzsno-Szahalinszk), amire az ellenség nem számított. Nem kevésbé bámulatos gyorsan, ügyesen és merészen szálltak partra a tengeri deszantok az Iturup, Kunasir és Sikotan szigeteken.

Az 1. Távol-keleti Frontnál N. D. Zahvatajev altábornagy 35. hadserege Guberovtól és Leszozavodszktól Linku ellen mért csapást; A. P. Beloborodov vezérezredes Vörös Zászló-renddel kitüntetett 1. hadserege a Hanka-tótól Mulinon és Mudancsiangon (az 1. japán front törzse) keresztül Harbint támadta, ahol egyesült a 15. hadsereggel; N. I. Krilov vezérezredes 5. hadserege Grogyekovótól Kirin felé tört előre. I. M. Csisztyakov vezérezredes 25. hadserege Vancsinon keresztül (a 3. japán hadsereg törzse) a Jangce felé fordulva Korea irányában nyomult előre, aztán a 17. frontra mérve csapást a Japán-tenger partján elérte a 38. szélességi fokot, amely később a Koreai Nēpi Demokratikus Köztársaság és Dél-Korea határa lett. A front csapatait a levegőből I. M. Szokolov vezérezredes 9. légi hadserege támogatta. I. D. Vasziljev altábornagy 10. gépesített hadteste az 5. hadsereg sávjában harcolt.

Ezzel a fronttal működött együtt a Vlagyivosztokban állomásozó Csendes-óceáni Flotta erőinek zöme. A szárazföldi gyorscsapatoknak és a tengeri deszantoknak a Juki, Raszin, Szeiszin és Genzan koreai kikötők elfoglalására irányuló egybehangolt hadműveleti gyorsak és eredményesek voltak. Kitüntették magukat a Harbinban, Kirinben és Hamhüngen – mélyen az ellenség háta mögött ledobott ejtőernyősök; a japán csapatoknál uralkodó fejvesztettség, amit a Kvantung-hadseregnek az arcvonalon elszenvedett veresége idézett elő, megkönnyítette felelős feladataik végrehajtását.

Augusztus 10-én a Mongol Népköztársaság is hadba lépett. Közös támadásunk már az első óráktól kezdve sikeresen fejlődött. A meglepés és a kezdeti csapások ereje lehetővé tette a szovjet csapatok számára a kezdeményezés azonnali megragadását. A japán kormányban a hadműveletek megkezdése pánikot keltett. „A Szovjetunió ma reggeli hadba lépése – jelentette ki augusztus 9-én Suzuki miniszterelnök – véglegesen kilátástalan helyzetbe juttat bennünket és lehetetlenné teszi a háború folytatását.”¹²² Ily módon a japán vezetés beismernie alapján a szovjet fegyveres erők tevékenysége – nem pedig a japán városokra augusztus 6-án és 9-én ledobott amerikai atombombák – pecsételte meg Japán sorsát és gyorsította meg a háború befejezését.

A két japán város lakosságának tömeges megsemmisítésére katonai szempontból semmi szükség sem volt. Az Egyesült Államok számára az atombomba nem annyira a második világháború végének egyik cseményc, mint inkább a Szovjetunió elleni „hidegháború” első lépése volt.

A szovjet csapatok támadása az ellenség szívós ellenállásába ütközött. Ennek ellenére a szovjet csapatok minden főirányban kiválóan végrehajtották feladataikat. A Bajkálontúli Front előrevetett csapatai már augusztus 11-én elérték a Nagy-Hszingán nyugati lejtőit, a főcsoportosítás gyorsanmozgó csapatai pedig átkeltek rajta és kiértek a közép-mandzsúriai síkságra. A Hszingán-gerincen való átkelés olyan teljesítmény volt, amelynek nincs párja a modern háborúban. A Bajkálontúli Front csapatai augusztus 14-én estig, miután 250–400 km-t tettek meg, elérték Mandzsúria belső körzeteit és folytatták előrenyomulásukat fővárosa, Csangcsun és nagy ipari központja, Mukden felé. Ezalatt az 1. Távol-keleti Front csapatai a ne-

hezen járható erdős-tajgás terepen, miután áttörték a „Mannerheim-vonalra” emlékeztető, csak annál nagyobb méretű erős védelmi sávot és elfoglaltak hét megerősített körletet, 120–150 km-t nyomultak előre Mandzsúria mélyébe és megkezdték a harcot Mudancsiang városért. A 2. Távol-keleti Front csapatai Cicikar és Csijamuszi megközelítési útjain harcoltak. Ily módon támadásunk már a hatodik napon estére részekre darabolta fel a Kvantung-hadsereget.

A külön, egymástól független hadműveleti irányokban tevékenykedő szovjet csapatok támadásának üteme csak azért lehetett ilyen gyors, mert gondosan átgondoltuk a csapatok csoportosítását, minden hadműveleti irányban ismertük a terep természeti sajátosságait és az ellenség védelmi rendszerének a jellegét, általánosan és bátran alkalmaztuk a harckocsi-, gépesített és lovas-magasabbegységeket, a támadás meglepésszerű és lendületes volt, s ezenkívül a Vörös Hadsereg és a Mongol Népköztársaság katonái és a tengerészek a vakmerőségig menő bátorsággal, rendkívüli hozzáértéssel tevékenykedtek és tömeges hősiességet tanúsítottak.

A távol-keleti csapatoknak az egész hadjárat alatt roppant nagy segítséget nyújtottak a határőrök. Már a mandzsúriai hadjárat első napjaiban a csapatokkal együtt megrohamozták és megsemmisítették az ellenség sok határ menti támpontját és megerősített körletét. A későbbi harcok során a határőrök részt vettek az ellenség üldözésében, őrizték a közlekedési útvonalakat, a törzseket, a fontos objektumokat és a csapatok hadtápkörleteit. Ugyanakkor a már a távol-keleti háború első napjaiban határőrökből megalakult különleges osztagok a frontparancsnokság megbízásából jelentős arcvonalszakaszokat fedeztek, helyesebben védelmeztek, s ezzel lehetővé tették azt, hogy az így felszabaduló csapatokat a fő hadműveleti irányokban alkalmazzuk. A határőrök az ellenség diverzáns és feldehítő csoportjai elleni harcban is értékes segítséget nyújtottak.

Azt, hogy a határőr katonák a szovjet fegyveres erők egész távol-keleti hadjárata alatt mennyire elszántan, önfeláldozóan és hozzáértően tevékenykedtek, szeretném legalább egy példával illusztrálni. Egyedül a dzsalini határőr osztag L. K. Popov parancsnoksága alatt már az első harcban 50 japánt semmisített meg – köztük 13 tisztet – és 150 foglyot ejtett. Ezután a dzsaliniak megsemmisítettek egy határrendőr-osztagot, két körzeti és 11 kis határőr-osztagot, há-

rom határőrséget, kilenc önálló csoportot és két hajót. A támadó csapatok előtt az osztag teljesen megtisztított az ellenségtől egy 427 km széles és 80–90 km mély területet, elfoglalt 24 helységet, köztük egy várost. Emellett Popov határőr-osztaga sok fegyvert, löszert, okmányt, nyolc élelmiszer- és anyagraktárt, négy megrakott uszályt és egy gőzhajót zsákmányolt. Ugyanígy harcoltak a japán militaristák ellen a Bajkálontúl és a Távols-Kelet más határőr osztagai is a kiváló P. I. Zirjanov, A. A. Nyikiforov, M. N. Siskarjov tábornok és mások parancsnoksága alatt.

Az elkerülhetetlen katonai vereség láttán a japán kormány augusztus 14-én elhatározta, leteszi a fegyvert. Suzuki miniszterelnök kormánya másnap megbukott. Ámde a Kvantung-hadsereg csapatai továbbra is szívósan ellenálltak. Ezzel kapcsolatban a szovjet sajtó augusztus 16-án közölte a Vörös Hadsereg vezérkarának magyarázatát, amely megállapította:

„1. A japán császárnak a Japán fegyverletételéről tett augusztus 14-i nyilatkozata csupán általános nyilatkozat volt a feltétel nélküli fegyverletételről.

A fegyveres erők még nem kaptak parancsot a harctevékenység beszüntetésére és a japán fegyveres erők továbbra is folytatják az ellenállást. Következésképpen, Japán fegyveres erőinek tényleges fegyverletétele még nem történt meg.

2. Japán fegyveres erőinek kapitulációját csak attól a pillanattól kezdve lehet számítani, amikor a japán császár parancsot ad fegyveres erőinek, hogy szüntessék be a harctevékenységet és tegyék le a fegyvert, és amikor ezt a parancsot gyakorlatilag végrehajtják.

3. Az elmondottak alapján a Szovjetunió fegyveres erői a Távols-Keleten folytatni fogják támadó hadműveleteiket Japán ellen.”¹²³

A következő napokban a szovjet csapatok folytatták támadásukat és erősen fokozták annak ütemét. A Bajkálontúli Front 1000 km-es szakaszán Plijev lovas-gépesített csoportja elérte Kalgánt és Csen-gánt (Zsehát); a 17. hadsereg Csifinen keresztül a Liaotung-öböl partjai felé tört előre; a 6. gárda-harckocsihadsereg, amelynek az akadozó ellátás miatt nagy nehézségei voltak, szívósan végrehajtotta a front Mukden elfoglalásával kapcsolatos fő feladatát; a 39. hadsereg helyreállította az ellenség által visszavonulás közben megromgált hidakat és vasútvonalakat, és Taonanon keresztül Csangcsun

felé nyomult előre. Ugyanezekben a napokban a 17. és a 39. hadsereg között támadt résbe a frontparancsnok döntése alapján benyomult a második lépcsőből az 53. hadsereg, hogy Kajlun keresztül Fuszung irányában támadjon. Ennek eredményeképpen a Bajkálontúli Front csapatai augusztus 19-én estig elérték Csifin, Csangcsun, Mukden, Kaitung és Cicikar körzetét. Ez azt jelentette, hogy fegyveres erőink a Kvantung-hadseregbe nyugat felől mintegy 0,6 millió négyzetkilométer kiterjedésű hatalmas éket vertek.

Az 1. Távol-keleti Front csapatai szintén folytatták támadásukat. A 35. hadsereg augusztus 16-án Boli körzetében elérte a csiamuszi-tumeni vasútvonalat és ezzel szilárdan fedezte a front főcsoportosításának a jobbszárnyát, elvágva a 2. Távol-keleti Front csapatai elől déli irányban visszavonuló 4. japán önálló hadsereget a mudancsiangi csoportosítástól. Ebben az időben a Vörös Zászló-renddel kitüntetett 1. hadsereg és az 5. hadsereg heves harcot vívott Mandzsúria nagy vasúti és közúti csomópontjáért, fontos közigazgatási és politikai központjáért, Mudancsiangért. A dühödten védekező ellenség több ízben hajtott végre ellenlökéseket, de augusztus 16-án a város elesett. Ezekben a harcokban a Kvantung-hadsereg több mint 40 000 katonát és tisztet veszített. A 25. hadsereg a 10. gépesített hadtesttel együtt még aznap elfoglalta Vangcsing várost, amely Kirin és Korea északi körzetei megközelítési útjait fedezte. A hadsereg csapatai ezzel egy időben a tengeri deszanttal közösen elfoglalták Szi-csint, ezt a nagy haditengerészeti támaszpontot, elérték a 3. japán hadsereg közlekedési útvonalait, a 17. front csapatait elvágták az 1. fronttól és a Japán-tenger partjától. Már a háború első hetének a végére teljesen szétzúztuk az 5. japán hadsereget és nagy veszteségeket okoztunk a 3. japán hadseregnek és az 1. front más csapatainak. Az ellenség mindenáron igyekezett megakadályozni azt, hogy csapataink elérjék a közép-mandzsúriai síkságot és Észak-Koreát, de eredménytelenül.

A 2. Távol-keleti Front csapatai ezekben a napokban elfoglalták Csiamuszit és a Vörös Zászló-renddel kitüntetett Amuri Katonai Flottillával együttműködve a Szungari mentén Harbin ellen támadtak. A szovjet légierő az egész hadszíntéren korlátlanul uralta a léghatert. A Csendes-óceáni Flotta szilárdan biztosította Észak-Korea partját. A Kvantung-hadsereg megsemmisítő vereséget szenvedett.

Augusztus 17-én Otozo Yamada tábornok a Kvantung-hadsereg főparancsnoka miután szétszórt csapatainak a vezetése teljesen lehetetlenné vált belátta a további ellenállás értelmetlenségét, kiadta a parancsot, hogy kezdjenek tárgyalásokat a távol-keleti szovjet főparancsnoksággal. Ugyanezen a napon 15 órakor a rádió közölte a Kvantung-hadsereg vezérkarának a következő nyilatkozatát: „Abból a célból, hogy minél hamarabb érvényt szerezzünk a harctevékenység beszüntetését elrendelő parancsnak, mi, a Kvantung-hadsereg parancsnoksága ma reggel parancsot adtunk ki, hogy augusztus 17-én 10 és 14 óra között (tokiói idő szerint), megbízottainkkal repülőgépek induljanak Mudancsiang, Misan és Mulin városokba, hogy felvegyék a kapcsolatot a Vörös Hadsereg parancsnokságával. A Kvantung-hadsereg vezérkara szeretné, ha ez az intézkedés nem adna okot valamilyen félreértésre.”¹²⁴

Augusztus 17-én 17 órakor a Kvantung-hadsereg parancsnokságától rádiótávírat érkezett, amelyben az közölte, hogy a japán csapatoknak parancsot adott: azonnal szüntessék be a harctevékenységet és tegyék le a fegyvert a szovjet csapatok előtt, 19 órakor pedig egy japán repülőgép az 1. Távol-keleti Front csapatainak a körletében két jelentőhüvelyt dobott le, a Kvantung-hadsereg 1. frontjának a harctevékenység beszüntetésére vonatkozó felhívásával. A japán csapatok azonban a legtöbb szakaszon nemcsak az ellenállást folytatták, hanem helyenként még ellenlökéseket is hajtottak végre. Emiatt kénytelen voltam Yamada tábornoknak a következő rádiótávíratot küldeni: „A Kvantung-hadsereg vezérkara rádió útján a távol-keleti szovjet csapatok törzsének javasolta a harctevékenység beszüntetését, de egy szót sem szólt a Mandzsúriában levő japán fegyveres erők kapitulációjáról. Ugyanakkor a japán csapatok a szovjet-japán arcvonalon több szakaszán ellentámadást intéztek. A Kvantung-hadsereg csapatai parancsnokának azt javasolom, hogy augusztus 20-án 12 órakor az egész arcvonalon szüntessen be mindennemű harctevékenységet a szovjet csapatok ellen, tegye le a fegyvert és adja meg magát. A fent említett határidőt azért adom, hogy a Kvantung-hadsereg vezérkara az ellenállás beszüntetését és a megadást elrendelő parancsot valamennyi csapatának a tudomására juttathassa. A szovjet csapatok csak akkor szüntetik be a harctevékenységet, amikor a japán csapatok megkezdik a fegyverletételt.”

Ezzel egy időben utasítottam az 1. Távol-keleti Front parancsnokát, hogy küldjön ki törzséből tiszteket Mudancsiang és Mulin repülőterére, azzal a felhatalmazással, hogy közöljék a Kvantung-hadsereg vezérkarának a megbízottaival: a szovjet csapatok csak akkor fogják beszüntetni a harctevékenységet, amikor a japán csapatok elkezdik megadni magukat. Ennek az intézkedésnek az volt az oka, hogy sok japán egység és helyőrség az összeköttetés megszakadása miatt vagy nem kapta meg Yamada parancsát, vagy nem volt hajlandó végrehajtani. Yamada augusztus 18-án 3 óra 30 perckor rádió útján azt válaszolta a szovjet főparancsnokságnak, hajlandó teljesíteni a fegyverletétel valamennyi feltételét. Augusztus 18-án az arcvonalon sok szakaszán megkezdődött a japán csapatok fegyverletétele és megadása.

A kapitulált japán csapatok lefegyverzésének és az általuk megszállt területek felszabadításának a meggyorsítása céljából augusztus 18-án a következő parancsot adtam a Bajkálontúli, az 1. és a 2. Távol-keleti Front csapatainak: „Azzal kapcsolatban, hogy a japánok ellenállását megtörtük, de a nehéz útviszonyok erősen akadályozzák főerőink gyors előrenyomulását feladataik végrehajtása közben, Csangcsun, Mukden, Kirin és Harbin városok azonnali elfoglalása végett át kell térni a különleges szervezésű, gyorsanmozgó és jól felszerelt osztagok tevékenységére. Ugyanczekek az osztagokat, vagy hozzájuk hasonlókat kell a következő feladatok végrehajtására is felhasználni és nem kell félni attól, hogy messze elszakadnak főerőiktől.”¹²⁵

A Bajkálontúli és az 1. Távol-keleti Front minden hadseregénél alakultak ilyen osztagok harckocsicsapatokból, gépkocsira ültetett lövész-alegységekből, önjáró és páncéltörő tüzér-alegységekből. Fontos katonai és ipari objektumok elfoglalására és helyőrségük kapitulációjának a fogadására légideszantokat dobtunk le Mukdenben, Csangcsunban, Port Arturban, Dalnyijban (Talien), Harbinban és Kirinben. A légideszantok után Mukdenba, Csangcsunba, Port Arturba és Dalnyijba bevonultak a 6. gárda-harckocsihadsereg előrevevett osztagai, majd utánuk egységei és magasabbegységei.

A meglepett japán katonák megadták magukat. A foglyok között volt Pu Ji mandzsúriai császár is. A Csin-dinasztiának ezt a tagját 1933-ban, 27 éves korában japán gazdái megtették Mandzsúria csá-

szárának, a valóságban azonban csak bábjuk volt. Elmaradhatatlan kísérője és állandó tanácsadója Yoshioka japán tábornok volt. A császár mellett japán nagykövetség működött, amelynek vezetője a Kvantung-hadsereg parancsnoka volt. Amikor augusztus 17-én légideszant-alegységünk leért a mukdeni repülőtérre, Pu Ji és kísérete, a japán tanácsadókkal együtt már éppen Japánba szándékozott repülni, helyette azonban kénytelen volt megadni magát a szovjet katonáknak.¹²⁶

Augusztus 18-án Harbinban az a légideszant, amelynek G. A. Selahov vezérőrnagy, az 1. Távol-keleti Front törzsfőnökének a helyettese volt a parancsnoka, a repülőtéren váratlanul találkozott Hiposaburo altábornaggyal, a Kvantung-hadsereg vezérkari főnökével. Selahov azt javasolta neki, hogy az egész Kvantung-hadsereg fegyverletételével kapcsolatos kérdések megbeszélése végett a japán parancsnokság tetszése szerint kiválasztott személyek kíséretében repülőgépünkön menjen az 1. Távol-keleti Front parancsnoki harcálláspontjára. Hiposaburo elfogadta ezt a javaslatot és augusztus 19-én távol-keleti idő szerint 15 óra 30 perckor találkozunk vele és Miyakawával, a harbini japán konzullal.

Mi közöltük velük a kapituláció rendjére vonatkozó követeléseinket, megjelöltük a hadifogolygyűjtő helyeket, az útvonalakat és az időt. Hiposaburo minden feltételt elfogadott. Azt, hogy egyes japán egységek és alegységek nem teljesítették a fegyverletételre vonatkozó parancsot, azzal magyarázta, hogy a Kvantung-hadsereg parancsnoksága nem tudta időben közölni velük a kapitulációt elrendelő parancsot, mivel a Vörös Hadsereg támadásának a második napján a Kvantung-hadsereg vezérkara elvesztette a csapatok vezetését. Ezután figyelmeztettük Hiposaburót arra, hogy a japán csapatoknak szervezetten, tisztjeikkel együtt kell megadniuk magukat, és a kapituláció első napjaiban a japán vezetésnek kell gondoskodnia a foglyok élelmezéséről. A csapatok kötelesek a konyhával és az élelmszerkészlettel együtt átjönni hozzánk, a japán tábornokoknak pedig segédtisztjeikkel és szükséges személyi holmijaikkal együtt kell jelentkezniük. Azt is közöltük, nemcsak a magas rangú személyeknek, hanem minden hadifogolynak is garantáljuk az emberséges bánásmódot.

Jellemző Hiposaburónak az a kérése, hogy Mandzsúria és Korea

egyres körzeteiben a Vörös Hadsereg csapatainak a megérkezéséig engedjük meg a japán katonáknak fegyvereik megtartását, mivel – úgymond – „a lakosság ott nem megbízható”. Mi azt válaszoltuk, hogy a szovjet parancsnokság a Vörös Hadsereg által elfoglalt területen biztosítja a teljes rendet és semmilyen törvényellenes kilengést sem enged meg. Utána meghatároztuk a szovjet tisztek és a japán parancsnokság közti ezután következő találkozásokat, megjelöltük, hogy erre a célra milyen repülőgépeket kell felhasználni és pontosítottuk, hogy a Kvantung-hadsereg vezérkarától kit és hová küldenek. Hiposaburo kérte, hagyjuk meg a japán parancsnokságnak a szükséges szállítóeszközöket és híradó eszközöket, hogy gyorsabban közölhesse a csapatokkal a szovjet parancsnokság utasítását. Kérését teljesítettük. A Kvantung-hadsereg kapitulációja részleteinek a tisztázása után ő és a kíséretében levő személyek engedélyt kaptak arra, hogy szovjet tisztek kíséretében a mi repülőgépünkön visszatérjenek vezérkarukhoz.

A tárgyalások alatt Hiposaburo és kíséreinek többsége meglehetősen levertnek látszott. A „szamuráj” büszkeségnek nyoma sem maradt. Mandzsúria tegnapi kevély urai meghunyászkodtak, szinte alázatosan viselkedtek, minden mondatunknál sietve bólogattak. Látszott, hogy lelkiileg is megtörték.

Augusztus 19-én a japán csapatok majdnem mindenütt megkezdtek a kapitulációt. 148 japán tábornokot, 594 000 tisztet és katonát ejtettünk foglyul. Augusztus végére teljesen befejeződött a Kvantung-hadseregnek és az ellenség Mandzsúriában és Észak-Koreában levő egyéb erőinek a lefegyverzése. Sikeresen befejeződött a Dél-Szahalin és a Kuril-szigetek felszabadításáért indított hadművelet.

A Szovjetunió Fegyveres Erőinek távol-keleti hadjáratát ragyogó győzelem koronázta. Eredményei szinte felbecsülhetetlenek. A hadjárat hivatalosan 24 napig tartott, a harctevékenység viszont gyakorlatilag feleannyi ideig. Teljesen szétzúztuk az ellenség csapásmérő erőit. A japán militaristák elvesztették agressziós hídfőiket, alapvető nyersanyag- és katonai (fegyver) bázisaikat Kínában, Koreában és Dél-Szahalinban. A Kvantung-hadsereg csődje meggyorsította Japán fegyverletételét.

A távol-keleti háború befejezése sok százezer amerikai és angol katonát mentett meg a pusztulástól, a japán polgári lakosság millióit

mérhetetlen áldozatoktól és szenvedésektől kímélte meg, ezenkívül megakadályozta azt, hogy a japán megszállók tovább gyilkolják és rabolják a kelet- és délkelet-ázsiai országok népeit.

Japán veresége kedvező feltételeket teremtett ahhoz, hogy győzőn a népi forradalom Kínában, Észak-Koreában, és Vietnamban. Mao Cetung, aki abban az időben elismerte a történelmi igazságot, 1945 augusztusában ezt írta: „A Vörös Hadsereg eljött, hogy segítsen a kínai népnek elűzni az agresszorokat. Erre még nem volt példa Kína történetében. Ennek az eseménynek a hatása felbecsülhetetlen.” A Szovjetunió döntő segítsége nélkül a kínai nép nem tudta volna olyan gyorsan lerázni a japán militaristák jármát és kivívni országának a felszabadulását.

A japán militarizmus szétzúzása elősegítette azt, hogy egész Ázsiában hatalmasan fellendüljön a nemzeti felszabadító mozgalom. Augusztus 17-én kikiáltották a független Indonéz Köztársaságot. Szeptember 2-án, amikor Mamoru japán külügyminiszter és Yoshijiro a vezérkar főnöke aláírta a feltétlen megadásra vonatkozó okmányt, Ho Si Minh elnök bejelentette a Vietnami Demokratikus Köztársaság megalakulását. Október 12-én a laoszi hazafiak kikiáltották Patet Laót (a szabad Lao országot).

Az a győzelem, amelyet fegyveres erőink Távol-Keleten arattak a szocialista társadalmi és államrend erejének, a kommunista párt nagy szervező szerepének ragyogó bizonyítéka, a szovjet hadművészet újabb diadala volt. A haza méltóképpen értékelte fiainak hőstetteit. 87 harcos lett a Szovjetunió Hőse vagy kétszeres Hőse. Több mint 300 000-en kaptak rendjeleket és érdemérmeket. Sok magassabbegység és egység kapta meg a megtisztelő kurili, szahalini, uszuri, harbini, amuri, hszingáni és mukdeni elnevezést. Mindenki, aki részt vett a Japán elleni háborúban, megkapta „A Japán feletti győzelemért” érdemérmet.

Befejezésül szeretném elmondani gondolataimat a vezető szovjet hadvezérekről, a hadvezéri munka sajátosságairól és stílusáról. Úgy vélem, hogy a könyv tartalma alapján ez indokolt. Az előző fejezetekben sokat beszéltem a frontok és hadseregek vezetőiről, arról, miként irányították a csapatokat, de főként az egyes hadműveletek végrehajtásáról, amelyekben velük együtt részt vettem, és beszéltem a főhadiszállás és a vezérkar szerepéről is. Ámde a szovjet hadvezéreket érintő több általános kérdés megválaszolatlan maradt, márpedig, véleményem szerint, ezeket érdemes megismerni, már csak azért is, mert olykor eltérőek róluk a vélemények.

Mindenekelőtt néhány szót magának a „hadvezérnek” a fogalmáról.

Úgy vélem, hogy történetírásunknak az a nézete, amely a „hadvezér” fogalmát hadműveleti-hadászati szintű katonai vezetőkkel hozza összefüggésbe, helyes. Az is igaz, hogy a hadvezérek kategóriájába azokat a katonai vezetőket kell sorolni, akik a harcmezőn bizonyították be hadművészetüket és tehetségüket, bátorságukat és győzni akarásukat.

Bizonyára helyes lesz, ha elsősorban a front- és hadseregparancsnokokat soroljuk közéjük. Az ő vállukra nehezedett a legnagyobb felelősség a csapatok sikeres harcáért. A haditanácsokra és a törzsek-re támaszkodva, és hozzáértően alkalmazva a jól felfegyverzett és felszerelt csapatokat, a hadászati hadműveletek során csak ők tudták sikeresen végrehajtani a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásától kapott feladatokat. Azok a kétélyek, hogy vajon a leg-

tehetségesebb parancsnokokat is a hadvezérek közé kell-e számítani, véleményem szerint alaptalanok. Egy korszerű hadsereg nagy és lényegében összefegyvernemi vagy valamilyen más seregtest a front kötelékében és a hadászati hadműveletek terveinek a végrehajtója. A hadseregparancsnok szerepe – legyen az összefegyvernemi, harckocsi- vagy légi hadsereg – igen nagy jelentőségű és a kiváló hadseregparancsnok pedig – nálunk a fegyveres erőknél majdnem minden hadseregparancsnok, különösen a Nagy Honvédő Háború vége felé ilyen volt – feltétlenül az igen tapasztalt hadvezér fogalmával volt azonos.

A kommunista párt roppant érdeme az, hogy a háború alatt hadvezéreket tudott kiemelni és nevelni, akik képesek voltak a frontok és a hadseregek csapatainak a vezetésére.

Természetesen, a tehetséges és tapasztalt katonai vezetők nálunk sem rögtön tűntek fel kellő számban. A háború első évében állandó hiány volt vezető beosztású tábornokokban, különösen a front- és hadseregparancsnoki beosztásokban. Ezek gyakran váltották egymást, néha még azt sem tudták megmutatni, hogy mit tudnak. De már akkor sok jól képzett hadvezérünk volt, olyanok, mint G. K. Zsukov, I. Sz. Konyev, K. K. Rokosszovszkij, N. F. Vatulyin, R. J. Malinovszkij, L. A. Govorov, Sz. K. Tyimosenko és még sokan mások.

Úgy gondolom, hogy a fiatal kádereket helytelen lenne szembeállítani az idősebbekkel. Az a nézet, hogy a fegyveres küzdelmet főként a fiatal káderek nyerték meg, nem állja meg a helyét. A vezető beosztásokat a fegyveres erőknél, így a front- és hadseregparancsnoki beosztásokat, az esetek többségében olyan katonai vezetők töltötték be, akik polgárháborús tapasztalatokkal rendelkeztek. És ha valaki nem vált be, ez nem a kor miatt volt. Már említettem azt, hogy G. I. Kulik, a Szovjetunió marsallja sem hadsereget nem tudott vezetni, sem a főhadiszállás képviselőjének a köteleit nem tudta ellátni. És ez nem a kor miatt volt, hanem amiatt, hogy nem volt elég képzett, hiányoztak az ehhez szükséges egyéni adottságai. Egyszerűen nem volt arra a helyre való.

Említettem azt, hogy D. T. Kozlov, a Déli Front parancsnoka erősen hibás volt abban, hogy 1942-ben megghiúsult a Krím felszabadítására irányuló hadművelet és emiatt leváltották beosztásából.

Kozlov azonban becsületes és a hazájához hű tábornok volt. Frontparancsnoki teendőivel csak azért nem tudott megbirkózni, mivel azok meghaladták erejét. Amikor frontparancsnok-helyettessé nevezték ki, eredményesen dolgozott. Ilyen esetek hadseregparancsnoki kinevezésekkel kapcsolatban is előfordultak. A háború a csapatok vezetni tudásának a legszigorúbb próbatétele. Teljesen természetes az, hogy nem minden front- vagy hadseregparancsnokká kinevezett katonai vezető állta ki eredményesen ezt a próbatételt és vált méltóvá a hadvezéri címre.

A háború éveiben a sikeres hadvezéri tevékenység fő mércéje, természetesen, a hadászati front- és hadsereg-hadműveletek feladatai végrehajtásának a művészete, az ellenségre mért súlyos vereség volt. Front- és hadseregparancsnokaink ezzel általában sikeresen megbirkóztak. Erről tanúskodik valamennyi támadó hadműveletünk, különösen a sztálingrádi csatától kezdve. Mindegyikről elmondható az, hogy nemcsak a parancsnoki-politikai állomány bátorságáról és szilárdságáról tettek tanúbizonyságot, hanem egyúttal a hadműveletek szervezésének és biztosításának, a bennük részt vevő fegyvernemek legelőnyösebb kombinációjának, a hadművelet mesteri vezetésének, a hadműveleti és a harc helyzetben történt legbonyolultabb változásokra való azonnali és helyes reagálásnak is ragyogó mintaképei voltak. E hadműveletek eredményeképpen vertük az ellenséget, és rendszerint szuворovi módon – nem a nagy mennyiséggel, hanem tudással.

Front- és hadseregparancsnokaink tudással és tapasztalatokkal rendelkeztek, tehetséges katonai vezetők voltak, akik helyesen tudták értékelni a hadműveleti-harcászati helyzetet, sikeresebb és az ellenség számára váratlan döntéseket tudtak hozni, törzsükkel együtt ki tudták dolgozni a hadművelet végrehajtásának a legegyszerűbb, de nem sablonos és a csapatok számára a legelőnyösebb tervét, gyorsan és gondosan fel tudták készíteni a csapatokat a döntés végrehajtására. Ezenkívül még szilárd és határozott jellemek is voltak.

Nekem a legjobb emlékeim vannak a front- és hadseregparancsnokok munkájáról. Természetesen, nem egyformák; a hadvezéri tevékenység stílusa tekintetében mindegyiknek megvoltak a katonai szolgálat korábbi tapasztalataiból és az egyéniségből adódó sajátosságai. Különböző volt a parancsnokoknak a törzshöz való viszonya

is, amelynek szerepe a csapatok vezetésében rendkívül nagy. K. A. Mereckov hadvezéri stílusát, akit Sztálin tréfásan „bölcs jaroszlávinak” nevezett, a körülményesség és az óvatosság jellemezte, e szavak jó értelmében. Kirill Afanaszevics a frontra vonatkozó döntéseit szeretetteljesen egyeztetni a vezérkarral, az egyes kidolgozandó problémákkal kapcsolatban okvetlenül tisztázta a „felsőbb fórum” véleményét. A meglehetősen határozott és szilárd G. K. Zsukov, merészen oldotta meg a kérdéseket, teljes felelősséget vállalt a harctevékenység vezetéséért; természetesen, összeköttetésben állt a főhadiszállással és gyakran célszerű döntéseket sugalmazott neki. Zsukov alkotóan állt hozzá a hadműveletek kidolgozásához, eredetien gondolta el a csapatok tevékenységi módjait. Bizonyára nem tévedek, ha azt mondom, G. K. Zsukov a Nagy Honvédő Háború egyik legkiemelkedőbb hadvezére volt.

I. Sz. Konyev ugyanilyen szilárd jellem volt. Ahogy megfigyeltem, szeretett sokat tartózkodni a csapatoknál. Amint meghozta a hadművelet végrehajtására vonatkozó elhatározását, azonnal elindult a hadseregekhez, hadtestekhez és a hadosztályokhoz és ott rendkívül gazdag tapasztalatainak a felhasználásával felkészítette a csapatokat a harctevékenységre. A hadművelleti tervvel kapcsolatban minden mást a törzs hajtott végre. A feledhetetlen K. K. Rokosszovszkijt a természet bőkezűen megáldotta hadvezéri tehetséggel. Őt szintén az jellemezte, hogy különösen erősen támaszkodott a törzsre a hadművelleti problémák megoldása során és a csapatvezetésben. Konsztantyin Konsztantyinovics és törzsfőnöke, M. Sz. Malinyin között igen jó volt a viszony. Amikor a háború végén K. K. Rokosszovszkijnek egy másik fronthoz kellett mennie, Malinyin szavai szerint könnyes szemmel búcsúztak egymástól. Ez igazi jó barátság volt.

Némileg más volt a viszony R. J. Malinovszkij, illetőleg F. I. Tolbuhin és a törzs között. Ők korábban törzsnél dolgoztak, s ezért a terv kidolgozásakor a funkciók jelentős részét magukra vállalták. A legtöbb hadművelleti okmányt ők maguk írták. Más parancsnokoknál ezt a törzsfőnökök végezték. Rokosszovszkij határozott jellemű ember volt. Tolbuhin engedékeny természetét szerencsésen egészítette ki törzsfőnöke, Sz. Sz. Birjuzov tábornok, aki szilárd és hajthatatlan volt a döntések végrehajtásában.

L. A. Govorov igényes és állhatatos volt. Száraz, sőt mogorva

embernek látszott, valójában azonban igen jó ember. Soha senkivel sem beszélt emelt hangon, és ha valamivel nem volt megelégedve, inkább hallgatott, vagy valamit mormogott magában. Govorov szervezőképessége irigylésre méltó. Nála a frontparancsnokság egy tisztje sem ült tétlenül. Kiválóan ismerte a törzs munkáját, de sohasem vállalt magára olyan feladatokat, amelyeket a törzsfőnöknek kellett elvégeznie. Sok pozitív vonás volt V. D. Szokolovszkij munkájában is, különösen ami a hadműveleti tervek kidolgozását illeti. Sikeresen megbirkózott mind a front törzsfőnökének, mind a front parancsnokának a feladataival. Leginkább azonban a törzsmunkában tűnt ki – mint fronttörzsfőnök, a háború után pedig mint vezérkari főnök.

I. H. Bagramjan kétségtelenül tehetséges hadvezér. Parancsnoki és törzs-tapasztalatokkal egyaránt rendelkezik, s ezért sikeresen tudta végrehajtani mind a vezetés, mind a hadműveleti terv kidolgozásának a feladatait, s állandóan a győzelemhez vezető legrövidebb utat igyekezett megkeresni. Bagramjan jelleme szintén határozott, hajthatatlan.

Akadnak olyanok, akik a hadvezér jellemeszilárdságát megpróbálják a durvasággal azonosítani. Egyes hadvezéreknél néha megmutatkoztak a durvaság bizonyos jelei, ámde ezt a két fogalmat nem szabad összezavarni. Én a durvaságot nem tartom a hadvezér jellembeli ismérvének, még kevésbé a vezetés elemének. Szerintem a dolog lényege az, hogy a katonai vezetőnek tudnia kell uralkodnia magán.

Egyszer az arcvonalról a főhadiszállásra mentem. Az arcvonalon jól álltak a dolgok. A legfelsőbb főparancsnok meg volt elégedve a főhadiszállás képviselőivel. Emlékszem, így szólt hozzám:

– Vaszilevskij elvtárs, maga olyan roppant tömegű csapatot vezet és nem is rosszul, de biztos, hogy soha még a légynek sem ártott.

Ez tréfa volt. Őszintén megmondom azonban, nem mindig volt könnyű megőrizni a nyugalmat és megállni azt, hogy ne emeljem fel a hangomat. Hát... előfordult, hogy annyira összeszorítottam az öklömet, hogy fájt, de tartózkodtam a szitkozódástól és ordítózástól. A szovjet katonai vezető elengedhetetlen tulajdonsága az, hogy méltóképpen tud viselkedni az alárendeltekkel.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása ismerte minden katonai vezető egyéni tulajdonságait. A frontok parancsnokságát és

az egész fegyveres küzdelmet nem sablonosan irányította, hanem minden egyes esetben a legcélszerűbb formát és módszert alkalmazta.

Mint ismeretes, a háború elején, amikor a vezetés rendkívül nehéz volt, a főhadiszállás az Irányfőparancsnokságok útján valósította meg a hadászati vezetést. Amikor a frontoknál a helyzet többé-kevésbé megszilárdult, az Irányfőparancsnokságokat egymás után megszüntették, és a főhadiszállás átvette a frontok közvetlen vezetését. 1942-től kezdve a főhadiszállás, mint már említettem a több front erőivel végrehajtott nagy támadó hadműveletek szervezésénél tevékenységük koordinálására, később pedig azért is, hogy azt irányítsa, a frontok megsegítése végett kiküldte hozzájuk képviselőit. Az ilyen kiküldetésekkor a legfelsőbb főparancsnok rendszerint ezt mondta: „A döntést meghoztuk, a hadműveletet megterveztük, a frontoknak kiadtuk a direktívákat, a feladatokat megszabtuk és most a főhadiszállás fő feladata – segíteni a frontok parancsnokságainak és csapatainak abban, hogy helyesen értsék meg feladataikat, jól felkészüljenek azokra és sikeresen végrehajtsák őket. És ezért önök, mint a főhadiszállás felelős képviselői lesznek a felelősek.”

A háború utolsó évében, amikor a szovjet–német arcvonal rendkívül lerövidült, a harcoló frontok száma csökkent, viszont a főirányokban tevékenykedő frontok hadászati jelentősége megnövekedett, már nem volt szükség a hadászati vezetés közbenső láncszemeire és a főhadiszállás ismét átvette a frontok közvetlen vezetését, s a döntő irányokban a frontok parancsnokságát a legtapasztaltabb katonai vezetőkre – G. K. Zsukovra, I. Sz. Konyevra és K. K. Rokosszovszkijra bízta.

Nem lesz felesleges, ha újból hangsúlyozom, hogy a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása nemcsak segítette a frontoknak, hanem gyakran a győzelem művészetére is tanította őket. Ezt bizonyítják az általam, könyvem több fejezetében idézett levéltári okmányok. Legyen szabad itt még egy okmányt idéznem, amely erről tanúskodik. Ezt a frontparancsnokok kapták a sztálingrádi ellentámadás előkészítésének az időszakában. Így hangzik:

„Támadó hadműveletek közben a frontok és hadseregek parancsnokai a számukra kijelölt sávhatárt néha úgy tekintik, mint valami

kerítést vagy válaszfalat, amelyet nem szabad átlépni, holott az ügy érdeke és a hadművelet során változó helyzet ezt megkövetelné.

Ezért hadseregeink támadás közben sávhatáraikon belül egyenesen mennek előre, nem ügyelve szomszédaikra, a helyzettől megkívánt manőver nélkül, egymás segítése nélkül, és ezzel megkönnyítik az ellenségnek a manővert és lehetővé teszik számára azt, hogy egyenként verje meg őket.

A főhadiszállás álláspontja szerint a sávhatárok csupán a parancsnokok felelősségét jelentik a terep egy meghatározott szakaszáért vagy sávjáért, ahol a harcfeladatot végrehajtják, de nem szabad őket változatlan és a hadseregek számára áthághatatlan válaszfalnak tekinteni. A hadművelet során a helyzet gyakran változik. A parancsnok kötelessége gyorsan és helyesen reagálni erre a változásra, köteles manőverezni magasabbegységével vagy hadseregével, nem törődve a számára kijelölt sávhatárokkal.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása ezt tisztázva megengedi és felhatalmazza a frontparancsnokokat, hogy a hadműveletek során a helyzettől függően módosítsák a front hadseregei közti sávhatárokat, módosítsák az egyes hadseregek csapásának az irányát azzal, hogy utána ezt jelentsék a főhadiszállásnak.

A frontparancsnokok ezeket az utasításokat haladéktalanul magyarázzák meg minden hadseregparancsnoknak.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása

I. Sztálin.

A. Vaszilevszkij¹²⁷

A főhadiszállás feltétlenül megkövetelte a frontok parancsnokaitól azt, hogy frontjuk érdekeit rendeljék alá a fegyveres küzdelem általános stratégiájának. És amennyiben a frontparancsnok a főhadiszállás direktíváinak végrehajtása közben új javaslatokat tett, amelyek azonban nem lépték túl az általános hadászati elgondolás kereteit, akkor a főhadiszállás nemcsak szívesen vette azokat, hanem még ösztönözte is.

A front- és hadseregparancsnokoknak lényeges segítséget nyújtott a vezérkar, amelyet joggal neveztek a főhadiszállás munkaszervének. A vezérkarnak szerteágazó kötelességei voltak mind a hadászati,

hadművelési tervek kidolgozása terén, mind szervezési és gyakorlati szempontból.

A főhadiszállás megállapította a feladatok sorrendjét és a hadművelet, a hadjárat elgondolásait. Gyakorlatilag pedig a hadműveletek kidolgozását, velük kapcsolatban minden számvetést a vezérkar végzett el. Szakadatlanul gyűjtötte az információkat az egész hadszíntérről a helyzet alakulásáról. A vezérkar beosztottjai állandó összeköttetésben álltak a frontokkal, feldolgozták a tőlük beérkező információkat és a felderítő szervek valamennyi jelentését. A legfontosabb információkat és az általános következtetéseket jelentették a legfelsőbb főparancsnoknak, és csak ezután került sor a döntések meghozatalára. A vezérkar efféle munkájának a fontossága nyilvánvaló. Háborúban anélkül, hogy naponta ne tudnánk, mi a helyzet a frontoknál, lehetetlenség a harctevékenység sikeres vezetése.

A vezérkar segített a frontok és a hadseregek parancsnokainak kidolgozását, velük kapcsolatban minden számvetést a vezérkar végrehajtást. Nagy munkát végzett a frontok és hadseregek csapatainak kiegészítése és a hadműveletekre való felkészítése terén. A vezérkar mindig számolt a hadászati tartalékokkal, továbbá az egyes frontok és irányok erőviszonyaival, amikor azok felkészültek a harctevékenységre. A vezérkar beosztottjainak kötelességük volt ellenőrizni azt, hogy a frontok és hadseregek parancsnokai pontosan végrehajtsák a főhadiszállás hadászati döntéseit és direktíváit. Ismerték a frontok és a hadseregek sikereit és balsikereit, tudták, mire van szükségük és a főhadiszállás tudomásával gondoskodtak igényeik kielégítéséről. Meg kell jegyeznem azt, hogy nekünk, vezérkariaknak a legbonyolultabb problémánk a frontok anyagi biztosítása volt. Nagy munkát végeztünk azzal kapcsolatban, hogy a csapatok hadianyagszállítására vonatkozó igényléseit a kormányhoz irányítottuk és a népgazdaság a tőle telhető maximumot adta nekünk.

A vezérkar tevékenysége megértésre és támogatásra talált a frontparancsnokoknál. G. K. Zsukov is elismerő véleménnyel volt róla. Megelégedéssel kell megállapítanom, írja, hogy vezérkarunk „rendkívül művészien tervezte meg a nagy hadászati támadó hadműveleteket és hadjáratokat”.

Külön szeretném kiemelni fő és közvetlen munkatársaim – A. I. Antonov, Sz. M. Styemenko, A. A. Grizlov és N. A. Lomov – mun-

káját. A vezérkari munka igazi mestereinek és kitűnő szervezőinek bizonyultak még más elvtársak is.

Visszaemlékezéseim befejezésekor lehetetlen, hogy ne mondjak néhány jó szót politikai munkásainkról. Az ő gyümölcsöző tevékenységüktől sokban függött csapataink erkölcsi állapota, harckészsége és harcképessége. A szó szoros értelmében minden a politikai munkásokra tartozott. Mindenért feleltek, mindenről tudniuk kellett. Helyesen értették-e meg a harcosok a harcfeladatokat, milyen állapotban vannak fegyvereik és harci technikai eszközeik, milyen az élelmezésük, lábbelijük és a ruházatuk, milyen lesz az ellátásuk harc közben, kialudták-e magukat, elolvasták-e a legfrissebb újságokat, aligha tudjuk felsorolni mindazt, amivel a harcra való felkészítés közben a politikai munkásoknak törődniük kellett! A harcban pedig a politikai munkás együtt ment a katonákkal, felsorakoztatta maga mögé a kommunistákat és egyéni példát mutatott. És ha csapataink az egész háború alatt még a számukra legnehezebb pillanatokban sem veszítették el győzelmi hitüket és megőrizték kiváló erkölcsi és harci tulajdonságaikat, ez a politikai munkások nagy érdeme.

És nekem a főhadiszállás feladatainak a végrehajtása közben sokat segítettek a haditanácsok politikai munkásai és a frontok politikai csoportfőnökségeinek, a hadseregek politikai osztályainak a vezetői. Állandóan szoros kapcsolatot tartottam a parancsnokokkal és a politikai munkásokkal majdnem minden vezető fórumnál, felülről lefelé. Meg kell mondanom, hogy mindnyájan jól ismerték a csapatok vezetésének, anyagi biztosításának, és természetesen, a harcosok politikai és erkölcsi – pszichikai felkészítésének a problémáit. Megemlíthetem közülük V. N. Bogatkint, L. I. Brezsnyevet, Sz. F. Galadzsovot, P. I. Gorohovot, K. A. Gurovot, A. A. Jepisevet, A. Sz. Zseltovt, K. B. Krajnyukovot, D. Sz. Leonovot, M. M. Pronyint, N. K. Szmirnovot, N. J. Szubbotyint, I. Z. Szuszajkovot, M. A. Szuszlovot, A. N. Tyevcsenkovot, K. F. Tyelegint, I. V. Sikint, T. F. Stikovot és másokat.

Többször nem értettem egyet Sztálinnal, amikor a főhadiszállásra rendelte a parancsnokokat, de velük együtt nem hívta meg a haditanácsok tagjait, akik a parancsnokokkal egyformán feleltek a főhadiszállás döntéseinek a végrehajtásáért. Sztálin ilyen esetekben rendszerint azt mondta, hogy nem szabad elszakítani őket az állan-

dó pártpolitikai munka vezetésétől. A frontoknál végzett hosszan tartó munkám alatt közvetlenül meggyőződtem róla, milyen óriási segítséget nyújtottak a parancsnoknak a hadművelleti döntések meghozatalánál, a tervek kidolgozásában és végrehajtásában. Én így láttam, hogy igen hasznos lett volna, ha a haditanácsok tagjai a frontparancsnokokkal együtt részt vesznek a főhadiszálláson az egyes hadműveletek kidolgozásában.

Néhány szót arról, milyen volt a fegyveres harc hadművelleti-hadászati vezetése a háború éveiben. Úgy léptünk hadba Németország ellen, hogy mögöttünk álltak a polgárháború tapasztalatai és a szocializmus békés építése közben fejlődött hadügy. Ez a csapatvezetés komoly iskolája volt. Ámde már a háború első napjai megmutatták, ez az ellenség szétzúzásához nem elég. Döntően át kellett állnunk, meg kellett tanulnunk először védekezni, utána pedig hatalmas támadó tevékenységet folytatni.

A védelmi harcok időszaka volt a legnehezebb. A vezetésre erős hatással volt az ellenség. Természetesen, nem minden úgy történt, ahogy szeretnénk volna, előfordultak számítási hibák. Az a célkitűzés, hogy ne egyszerűen védelmi tevékenységet folytassunk, hanem aktívan védekezzünk, növelte a front- és hadseregparancsnokokkal szemben támasztott követelményeket.

A kommunista párt gondosan afelé terelte katonai vezetőink erőfeszítéseit, hogy sajátítsák el az aktív védelem művészetét. Már a szmolenszki ütközet megmutatta, hogy emelkedett a csapatvezetés színvonala. Csapataink keményebben harcoltak a hadászati kezdeményezésért, igyekeztek megtörni az ellenség támadó lendületét, őt magát védelemre kényszeríteni. Fokozatosan javult az egységeink és magasabbegységeink által elfoglalt védőállások berendezése is. Nagyobb hozzáértéssel végezték el a műszaki munkákat, szervezték a páncéelhárítást, és a légvédelmet, az ellenlökések végrehajtására hatékonyabban alkalmazták a harckocsikat és a tüzérséget.

A front- és hadseregparancsnokok feladata volt az aktív védelem legmagasabb formájának – az ellencsapásoknak – a végrehajtása. A háború első időszakában több mint harminc ilyen ellencsapást szerveztünk. Ellencsapásainktól az ellenség lényeges veszteségeket szenvedett, kiesett a támadó tevékenység ritmusából. Azok az ellencsapások, amelyeket az 1. csapásmérő hadsereg és a 20. hadsereg

Moszkvától északra mért, továbbá a megerősített lovashadtest tevékenysége Kasira körzetében, lehetővé tette a szovjet csapatok számára, hogy ellentámadásba menjenek át Moszkva alatt. Az aktív védelemben ragyogóan megnyilvánult G. K. Zsukov hadvezéri tehetsége. Sikeresen vezette csapatait I. Sz. Konyev, a Kalinyini Front parancsnoka. Ezenkívül sok hadseregparancsnok is a legjobb tulajdonságait csillogtatta meg.

A ragyogó győzelemmel végződő sztálingrádi csata bebizonyította a szovjet csapatok hadműveleti-hadászati vezetésének érettségét és erejét. Elvettük az ellenségtől a hadászati kezdeményezést. Elérkezett a szovjet csapatok támadásának rég várt ideje. A frontok és a hadseregek parancsnokai elkezdtek a támadó hadműveletek művészetének az elsajátítását. Át kellett állítaniuk gondolkodásmódjukat és vezetésük stílusát. Meg kellett tanulniuk rugalmasabban dolgozni, hozzá kellett szokniuk a dinamikus harctevékenységhez, meg kellett javítaniuk a törzsek, a szolgálati ágak és különösen a hadtáp munkáját. Ez nem mindenkinek sikerült. Emlékszem, milyen nehezen sajátította el a támadó tevékenységet I. J. Petrov, az Észak-kaukázusi Front parancsnoka. Szevasztopol alatt hozzáértően vezette a Tengeremelléki Hadsereg védelmi tevékenységét, tanúbizonyságot tett hadművelleti művészeti ismereteiről és személyes bátorságáról. Amikor azonban a támadó front élére került, elvesztette biztonságát és mi úgy éreztük, hogy akadozik csapatainak tevékenysége. Valaki már azt javasolta, hogy váltsuk le. A legfelsőbb főparancsnok azonban erre ezt felelte:

– Petrovot nem leváltani kell, hanem meg kell tanítani támadni. Vegyék figyelembe azt, hogy soha életében egyszer sem támadott.

Elmúlt egy kis idő, és Petrov jól kezdte vezetni a támadó hadműveleteket.

Öröm volt támadó hadműveleteket előkészíteni és végrehajtani. A front- és hadseregparancsnokok igen ötletesnek, kezdeményezőnek bizonyultak. Mindegyik általuk végrehajtott hadműveletet nemcsak az elgondolás, hanem a végrehajtás módszereinek az eredetisége is jellemezte. Parancsnokaink értettek a főcsapas irányának a kiválasztásához, jól tudták megvalósítani az erők és az eszközök tömeges összpontosítását a döntő irányokban, megszervezni a csapatok együttműködését, rejtve előkészíteni a hadműveletet. Megtanulták a

csapatok feladatainak a mesteri meghatározását és szükséges hadműveleti felépítésüket.

A szovjet csapatok a támadás legdöntőbb formáját – a nagy el-
lenséges csoportosítások megsemmisítését célul kitűző – bekerítést
is jól elsajátították. Az olyan hadműveletek, mint a sztálingrádi,
a kurszki, a belorusszjai, a korszuny-sevcsenkovszkiji, a iasi-kisi-
nyovi, a budapesti, a berlini és a prágai, – arany betűkkel íródtak be
a szovjet hadművészet krónikájába.

A Szovjetuniónak a Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelme
megmutatta azt, hogy a szocialista állam katonai szervezete, akár-
csak az egész szocialista rendszer is, tökéletesebbnek, hatalmasabb-
nak bizonyult a fasiszta állam katonai szervezeténél. A hitlerista
hadsereg felett aratott győzelem azt jelentette, hogy a szovjet had-
tudomány, a hadművészet felette áll a burzsoá hadtudománynak és
hadművészetnek. A szovjet hadászat realitásokon – a politikai hely-
zet és a fegyveres harc általános körülményeinek a mélyreható és
helyes ismeretén alapult.

Ebből a szempontból jellemző az, hogyan értékelte a szovjet had-
vezetést Franz Halder, aki 1938 szeptemberétől 1942 szeptemberéig
volt a német szárazföldi csapatok vezérkari főnöke, és akit az egyik
legnagyobb katonai szakértőnek tartottak: „Történelmi szempont-
ból nem érdektelen megvizsgálni azt, hogy az orosz katonai vezetés,
amely 1941-ben a merev védelem elvével csődbe jutott, hogyan vált
rugalmas hadműveleti vezetéssé, és hogyan hajtott végre marsalljai-
nak az irányításával egy sor hadműveletet, amelyek német mérték-
kel mérve kiváló osztályzatot érdemelnek, s ugyanakkor a német
hadvezetés Hitler hatására hogyan tagadta meg a hadműveleti mű-
vészet elveit és jutott el a gondolatszegény, merev védelemhez, ami
végső soron a teljes vereséghez vezetett. A német hadászatnak ezt
a fokozatos változását – amelynek során egyes tehetséges hadvezé-
rek 1943-ban és még 1944-ben is sikeresen hajtottak végre több rész-
leges támadó hadműveletet – nem vizsgálhatjuk részleteiben. Efő-
lött az időszak fölött ítéletként az a szó áll, amely orosz részről hang-
zott el a német hadvezetés tevékenységének kemény bírálataként:
hibás stratégia. Ezt nem lehet megcáfolni.”

Az akkori hadműveleti-hadászati vezetésnek a tapasztalata sok
tekintetben már csak történelem. A fegyveres erők most a hatalmas

tudományos-technikai haladás feltételei között fejlődnek. Ez azonban, véleményem szerint, nem lehet ok arra, hogy kisebbsítsük a hadvezérek szerepét, amit néha közvetlenül vagy közvetve alkalmunk van hallani. A tudományos-technikai forradalom sok újat hozott a hadügyben, a csapatvezetés stílusában és módszereiben. Ámde szerintem helytelen azt mondani, hogy a hadvezért kiszorította a mérnök a számítógéppel. Nem lehet úgy értelmezni, hogy a „hadvezér” egyszerűen a katonai vezető szép címe vagy a múlt emléke. A hadvezér fogalma visszatükrözi a fegyveres küzdelem vezetésének azt a sajátosságát, hogy e küzdelem menetében és kimenetelében mindig nagy szerepet játszanak a tehetséges és akaraterős katonai vezetők.

Az elektronika jelentősége katonai téren is óriási. A katonai vezető tudományosan még sohasem volt annyira felkészült, mint napjainkban, és képes is azt felhasználni munkájában. Ámde a harctevékenység teljes modellezésének a kérdése aligha vethető fel. A fegyveres küzdelem a viszonyok olyan formája, amelyben két ellenséges fél vesz részt, és amelyben az ellenség erőfeszítéseinek a jellege olyan mennyiséggel változhat, amelyben sok az ismeretlen. Ezenkívül minden katonai vezető az ismeretekre, tapasztalatokra és jellemre vonatkozó különleges adatokat jelent. És a harctevékenység során ezek szintén változhatnak. Ezzel, természetesen nem tagadom sem a számítástechnika lehetőségeit, sem pedig annak a fegyveres harcban játszott szerepét.

Könyvem befejezéseként méltóképpen kívánok adózni a Nagy Honvédő Háború hőseinek: dicső fegyveres erőink sorkatonáinak, tiszteti, tiszthelyettesi és tiszti, valamint politikai állományának és a partizánoknak. Ők, bölcs kommunista pártunk neveltjei, a párt vezetésével meg tudták védelmezni hazánk becsületét és szabadságát, ki tudták űzni földünkről a fasiszta területrablókat és segítettek Európa népeinek felszabadítani magukat a fasiszták uralma alól. Elismeréssel adózom a szovjet harcosok helytállásának és bátorságának, vakmerőségének és hősiességének, amiről tanúbizonyságot tettek a harc mezején, fegyelmettségüknek, annak, hogy képesek voltak minden nehézséget elviselni és rendületlenül hittek győzelmükben.

A szovjet emberek történelmi győzelmüket a kommunista pártnak köszönhetik. A párt a népet és hadseregét a háború minden megpró-

bálatásán és nehézségén keresztül bölcsen vezette a fasiszta Németország és a militarista Japán teljes szétzúzásáig. Az ország valamennyi anyagi és szellemi erejét alá tudta rendelni a fegyveres harc érdekeinek, biztosítani tudta a politikai és katonai stratégia, valamint a háború politikai és katonai vezetésének az egységét. A párt kikovácsolta az ország példátlan gazdasági és hadi potenciálját megteremtő nép megbonthatatlan egységét és erkölcsi szilárdságát, ami lehetővé tette számunkra, hogy ragyogóan teljesítsük a háború minden feladatát, becsülettel megvédelmezzük a Nagy Október vívmányait, szocialista hazánkat. A kommunista párt vezetése – a Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelmünk egyik fő forrása.

Boldog vagyok, hogy tanúja lehetek a hadügy, fegyveres erőink hatalmas, ugrásszerű fejlődésének. A kommunista párt mindent megtesz annak érdekében, hogy fegyveres erőink mindig és szüntelenül megfeleljenek a szocialista haza védelmezése feladatainak.

Tiszta szívből azt kívánom hősi fegyveres erőink személyi állományának, hogy ápolja mindig dicső harci hagyományainkat, szívósan tökéletesítse harci tudását, gyarapítsa a harci és politikai kiképzésben élenjárók számát, fokozza politikai öntudatát és mint a szemé világára, úgy vigyázzon arra, ami nekünk a legdrágább – dicső szocialista hazánkra.

- 1 Lásd: Lenin: Polnoje szobranyije szocsinyenyij. T. 51. sztr. 379.
- 2 Ugyanott, sztr. 65.
- 3 Lásd: Lenin Összes Művei. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974. 41. köt. 328–329. old.
- 4 Ezzel kapcsolatban, úgy vélem, helyén való megemlíteni a TASZSZ június 14-i jelentését, amely megállapította, hogy „Németország ugyanolyan következetesen betartja a szovjet–német meg nem támadási szerződés feltételeit, akár csak a Szovjetunió, s ezért – a szovjet korok véleménye szerint – azok a híresztelések, amelyek arról szólnak, hogy Németországnak szándékában van megtámadni a Szovjetuniót, minden alapot nélkülöznek”. Ezt a jelentést ma is gyakran elferdítve értelmezik. Például azt mondják, hogy majd nem végzetes szerepet játszott a háború sikertelen kezdetében, mivel félrevezette az országot.
- Szó sincs róla, az első pillanatban nálunk, a Hadművelési Csoportfőnökségen, meghokkentést keltett. Ámde nem követték a fegyveres erőkre és a harcokészultségről szóló korábbi határozatok felülvizsgálására vonatkozó újabb elvi utasítások, s így arra következtettünk, hogy ez kormányunk diplomáciai akciója, és a Honvédelmi Népbiztosság ügyeiben semmi sem változik. Raadásul N. F. Vatutyin már este közölte, hogy a TASZSZ-jelentés célja a hitleristák igazi szándékának a kiderítése volt. Ezért helytelennek tartom a TASZSZ jelentését olyan dokumentumnak felfogni, amely állítólag megnyugtatót és majd hogynem leszerelt bennünket.
- 5 Arhiv Minyisztyersztva Oboroni Szozuza Szovjetszkih Szocialiszticheszkij Reszpublik (a továbbiakban Arhiv MO SZSZSZR), op. 178510, d. 29, 1. 1–6.
- 6 Lásd: Zsukov, G. K.: Emlékek, gondolatok. Kossuth Könyvkiadó–Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1970. 233. old.
- 7 Arhiv MO SZSZSZR, f. 132–A, op. 2642, d. 29, l. 52–55.
- 8 Ugyanott, f. 102, op. 5, d. 67, 1. 5.
- 9 Ugyanott, f. 48–A, op. 1554, d. 9, 1. 345.

- 10 Ugyanott, f. 96-A, op. 2011, d. 5, 1. 45-52.
- 11 I. F. Petrov vezérőrnagy, a Vörös Hadsereg légierijének parancsnokhelyettese.
- 12 Arhiv MO SZSZSZR, f. 132-A, op. 2642, d. 12, 1. 31-32.
- 13 Ugyanott, f. 96-A, op. 2011, d. 5, 1. 96-99.
- 14 Ugyanott, f. 48-A, op. 1133, d. 7, 1. 139-140.
- 15 Ugyanott, f. 48-A, op. 1554, d. 9, 1. 431.
- 16 Ugyanott, f. 48-A, op. 1554, d. 91, 1. 308, 311-312.
- 17 Ugyanott, f. 16-A, op. 947, d. 36, 1. 70-72.
- 18 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 30, 1. 108.
- 19 Ugyanott, f. 96-A, op. 2011, d. 5, 1. 185-190.
- 20 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 30, 1. 202-203.
- 21 Ugyanott, f. 48-A, op. 1554, d. 10, 1. 234.
- 22 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 29, 1. 160.
- 23 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 41, 1. 75-81.
- 24 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 41, 1. 177-184.
- 25 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 31, 1. 209-210.
- 26 „Vojennoisztorieszkij zszurnal”, 1964. évi 10. sz. sztr. 39.
- 27 Arhiv MO SZSZSZR, f. 132-A, op. 2642, d. 32, 1. 151.
- 28 Zsukov, G. K.: i. m. 300. old.
- 29 A „Saturnus” nevet először november 24-én hallottam Sztálintól, amikor telefonon a Délnyugati Front erőinek és a Voronyezsi Front balszárny erőinek a Millerovo, Rusztov irányában végrehajtandó hadműveletét tárgyaltuk. A támadás célja – újabb bekerítési arcvonala kialakítása a Sztálingrádnál bekerített ellenséges csoportosítás körül. Sztálin a csoportosítás megsemmisítését célzó záró hadműveletet „Gyűrű”-nek nevezte. Ugyanígy minden hadművelet elnevezése személyesen Sztálintól származott.
- 30 Jerjomenko és Rokosszovszkijét. – *A szerk.*
- 31 Sztálin. – *A szerk.*
- 32 Arhiv MO SZSZSZR, f. 303, op. 4005, d. 60, 1. 16-17.
- 33 Az 5. harckocsi-hadsereg parancsnoka.
- 34 A 3. gárdahadsereg parancsnoka.
- 35 Malinovszkij. – *A szerk.*
- 36 A Sztálingrádi Front 4. lovashadteste.
- 37 Arhiv MO SZSZSZR, f. 48-A, op. 2294, d. 1, 1. 47-51.
- 38 Jerjomenko, A. I.: Sztálingrád. Zapiszki Komandujuscsevo frontom. M., 1961, sztr. 415-416.
- 39 Jerjomenko, A. I.: I. m. sztr. 411, 412-414.
- 40 I. I. Maszlenyikov altábornagy – az Észak-kaukázusi Csoport parancsnoka
- 41 I. J. Petrov altábornagy – a Kaukázusontúli Front Fekete-tengeri Csoportjának a parancsnoka.
- 42 Arhiv MO SZSZSZR, f. 132-A, op. 2642, d. 34, 1. 3-4.
- 43 Ugyanott, f. 46-A, op. 1691, d. 293, 1. 194-197.
- 44 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 33, 1. 13-14.
- 45 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 34, 1. 37-38.
- 46 Ugyanott.

- 47 M. J. Katukov altábornagy – az 1. harckocsi-hadsereg parancsnoka.
- 48 Arhiv MO SZSZSZR, f. 132–A, op. 2642, d. 34, l. 87–88.
- 49 Zsukov G. K.: I. M. 345. old.
- 50 Arhiv MO SZSZSZR, f. 233, op. 2307, d. 3, l. 29–33.
- 51 Ugyanott, f. 48–A, op. 1147, d. 2, l. 4–7.
- 52 A 63. hadsereg parancsnoka, V. J. Kolpakcsi altábornagy.
- 53 Arhiv MO SZSZSZR, f. 48–A, op. 1691, d. 233, l. 288–290.
- 54 Ugyanott, f. 132–A, op. 2642, d. 13, l. 184, 183.
- 55 1943 májusában az ÁHB rendelete a honvédelmi népbiztosnak csak két helyettest hagyott meg, G. K. Zsukovot és engem; G. K. Zsukov ugyanakkor továbbra is a legfelsőbb főparancsnok helyettese maradt.
- 56 Arhiv MO SZSZSZR, f. 132, op. 2642, d. 34, l. 164.
- 57 Ugyanott, f. 132–A, op. 2642, d. 34, l. 183.
- 58 Ugyanott, f. 132–A, op. 2642, d. 34, l. 183.
- 59 Ugyanott, f. 48–A, op. 1691, d. 234, l. 660–672.
- 60 Ugyanott, f. 132–A, op. 2642, d. 34, l. 184.
- 61 Ugyanott, f. 132–A, op. 2642, d. 34, l. 188–189.
- 62 Ugyanott, f. 13, d. 11556, l. 260–261.
- 63 Ugyanott, f. 132–A, op. 2642, d. 34, l. 203.
- 64 Ugyanott, f. 48–A, op. 2290, d. 9, l. 80–82.
- 65 Ugyanott, f. 48–A, op. 1691, d. 235, l. 33–39.
- 66 Ugyanott, f. 132–A, op. 2642, d. 34, l. 227.
- 67 Ugyanott, f. 132–A, op. 2642, d. 34, l. 236–237.
- 68 Ugyanott, f. 48–A, op. 2290, d. 9, l. 239–241.
- 69 Ugyanott, f. 46–A, op. 2290, d. 9, l. 242.
- 70 Ugyanott, f. 132–A, op. 2642, d. 34, l. 313.
- 71 Ugyanott, f. 132–A, op. 2642, d. 36, l. 11.
- 72 Ugyanott, f. 132–A, op. 2642, d. 13, l. 201–202.
- 73 Ugyanott, f. 48–A, op. 2294, d. 6, l. 103.
- 74 Ugyanott, f. 48–A, op. 2290, d. 9, l. 498–500.
- 75 Ugyanott, f. 48–A, op. 2294, d. 6, l. 281.
- 76 Ugyanott, f. 48–A, op. 1795, d. 414, l. 171–172.
- 77 Ugyanott, f. 132–A, op. 2642, d. 36, l. 25–26.
- 78 Ugyanott, f. 346, op. 3000, d. 807, d. 807, l. 151.
- 79 F. I. Tolbuhin.
- 80 Abban az időben így nevezték a PO–2 típusú repülőgépet.
- 81 R. J. Malinovszkij
- 82 A. M. Vaszilevszkij. Arhiv MO SZSZSZR, f. 48–A, op. 1795, d. 414, l. 814–815.
- 83 Arhiv MO SZSZSZR, f. 43–A, op. 1144, d. 4, l. 65–66.
- 84 Ugyanott, f. 132–A, op. 2642, d. 35, l. 16–17
- 85 Ugyanott, f. 48–A, op. 2294, d. 6, l. 321–326.
- 86 Ugyanott, f. 48–A, op. 2294, d. 6, l. 346–349.
- 87 Ugyanott, f. 244, op. 3000, d. 807, l. 151.
- 88 „Pravda”, 1944. évi május 10-i sz.

- 89 Arhiv MO SZSZSZR, f. 132-A, op. 2542, d. 13, l. 211-216.
- 90 *Beloborodov, A. P.*: Az czredek nyugat felé mennek („Polki idut na zapad”) M., 1964. sztr. 105.
- 91 Arhiv MO SZSZSZR, f. 48-A, op. 1795, d. 416, l. 581-582.
- 92 Ugyanott, f. 48-A, op. 2294, d. 7, l. 74.
- 93 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 36, f. 384-385.
- 94 Ugyanott, f. 48-A, op. 2294, d. 7, l. 95-96.
- 95 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 36, l. 397-398.
- 96 Ugyanott, l. 399, 400.
- 97 Ugyanott, l. 400.
- 98 Ugyanott, l. 414-415.
- 99 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 37, l. 39-40.
- 100 Ugyanott, f. 48-A, op. 1795, d. 14, l. 216.
- 101 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 37, l. 49-50.
- 102 Ugyanott, f. 48-A, op. 1795, d. 15, l. 334.
- 103 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 37, l. 107-108.
- 104 Ugyanott, f. 48-A, op. 1795, d. 16, l. 75-76.
- 105 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 35, l. 53-54.
- 106 Ugyanott, f. 48-A, op. 1795, d. 449, l. 775-780.
- 107 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 41, l. 281-282.
- 108 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 39, l. 25.
- 109 Ugyanott, l. 31.
- 110 Ugyanott, l. 40. Egyes művek helytelenül azt állítják, hogy a kelet-poroszországi hadművelet első napjaiban neveztek ki a 3. Belorusz Front parancsnokává.
- 111 Arhiv MO SZSZSZR, f. 241, op. 2593, l. 112-113.
- 112 Ugyanott, f. 241, op. 2630, d. 43, l. 432-437.
- 113 Ugyanott, f. 32, op. 11306, d. 91, l. 200-201.
- 114 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 13, l. 225-228.
- 115 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 42, l. 73-74, 75-76.
- 116 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 13, l. 247-250.
- 117 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 13, l. 241-243.
- 118 Ugyanott, l. 238-240.
- 119 Ugyanott, f. 132-A, op. 2642, d. 39, l. 155.
- 120 Ugyanott, l. 161.
- 121 Ugyanott, l. 162-163.
- 122 *Inoue Kyosbu, Okonogi Shinzaburo, Suzuki Shiyoshi*. A mai Japán története. M., 1955. sztr. 264.
- 123 „Pravda”, 1945. évi augusztus 16-i sz.
- 124 Arhiv MO SZSZSZR, f. 220, op. 29358, d. 2, l. 143.
- 125 Ugyanott, f. 220, op. 29358, d. 2, l. 155-156.
- 126 Pu fi körülbelül öt évig élt a Szovjetunióban, s utána a Kínai Népköztársaság kérésére kiadták a kínai hatóságoknak. 1959 előtt a kiváltságos foglyok táborában tartották, ahol korlátozások nélkül élt, később a pekingi kormány megkegyelmezett neki, az összkínai népi-politikai konzultatív tanács küldöttje

és a Kínai Népköztársaság Tudományos Akadémiája botanikus kertjének a munkatársa lett és elkezdte írni emlékiratait. 1967-ben a kínai sajtó halálhírét közölte.

127 Archiv MO SZSZSZR, f. 206, op. 294, d. 1, l. 200.

TARTALOM

AZ OLVASÓHOZ	5
IFJÚ ÉVEK	9
ÉLETEM ÚJ SZAKASZA	16
TÜZKERESZTSÉG	23
ELSŐ LÉPÉSEK A SZOVJETEKÉRT VÍVOTT HARCBA	35
AZ INTERVENCIÓSOK ELLEN	48
EZREDTAPASZTALATOK	59
AZ ÚJJÁSZERVEZÉS ÚTJA	71
OTT, AHOL A HADSEREG ÜTŐERE VER	84
A „NAGY HÁBORÚ” ELŐTT	94
A BÉKE UTOLSÓ HÓNAPJAI	103
KITÖRT A HÁBORÚ	119
AZ ELLENSÉG MOSZKVA ALATT	151
1942 TAVASZA ÉS NYARA	175
A DON ÉS A VOLGA KÖZÖTT	198
GYŐZELEM A VOLGAI CSATÁBAN	219
A FELSŐ-DONNÁL	267
A KURSZKI KISZÖGELLÉSBEN	291
A DONYEC-MEDENCE FELSZABADÍTÁSA	319
HARC A DNYEPERÉRT	338
A DNYEPER JOBB PARTJÁN	354
AZ ELLENSÉG KRÍMI CSOPORTOSÍTÁSÁNAK A SZÉTZÚZÁSA	386
A BELORUSSZIJAI HADMŰVELET ELŐTT	410

A BELORUSZ FÖLDÉRT	435
HARC A BALTI ORSZÁGOKÉRT	452
45 TAVASZÁN KELET-POROSZORSZÁGBAN	472
A TÁVOL-KELETEN	500
UTÓSZÓ	525
JEGYZETEK	539

FELELŐS KIADÓ A ZRÍNYI KATONAI KIADÓ IGAZGATÓJA

FELELŐS SZERKESZTŐ: SÖRÖS LAJOS ALEZREDES

MŰSZAKI VEZETŐ: DARVAS ISTVÁN

MŰSZAKI SZERKESZTŐ: HÁMORI IMRE

VÉDŐBORÍTÓ ÉS KÖTÉSTERV: KÁTAI BÉLA MUNKÁJA

KÉSZÜLT 17 500 PÉLDÁNYBAN, 34,25 (A/5) ÍV TERJEDELEMBEN

AZ MSZ 5602-67 SZABVÁNY SZERINT

42 (713) ZI 441-d-7677

75.0557 - KOSSUTH NYOMDA, BUDAPEST

FELELŐS VEZETŐ: MONORI ISTVÁN VEZÉRIGAZGATÓ

Vaszilevszkij marsall élet-útjának ismertetésével kezdi emlékiratát, amely az olvasót végigvezeti egy közel három évtizedes úton: a cári hadsereg tisztjének első világháborús éveitől a Vörös Hadsereg vezérkari főnökének igen felelős posztjáig. Közben az olvasó megismer szinte mindenkit, aki a szovjet katonai életben kimagasló egyéniség volt, és találkozik mindazokkal a problémákkal, amelyeket a szovjet államnak meg kellett oldania, hogy az országot és fegyveres erőit felkészítse a német fasizmussal való élethalálharcra. Ebből a lüktető és eseményekben gazdag időszak-

ből a szerző kiemeli az egyik legvitatottabb problémát: a harmincas évek végén folytatott szovjet katonapolitikát. Bírálja mindazokat, akik bűnös felkészületlenségről, elavult katonai szabályzatokról, téves irányú politikai nevelőmunkáról írnak és beszélnek az objektív körülmények kellő ismerete vagy elemzése nélkül. Tartalmilag és irodalmilag egyaránt érdekes és értékes részek azok, amelyekben Vaszilevszkij marsall bemutatja a szovjet katonai vezetők, Sztálin, Vorosilov, Zsukov, Rokoszoszkij, Malinovszkij, Tyimosenko, Tolbuhin – mindmegannyi nálunk is jól ismert személyiség – mindennapos munkáját, gondjait, emberi tulajdonságait. Mindebből nagyon is világosan áll előttünk a kép: ezek a hadvezérek nem csak térképek fölé hajló „elméleti” irányítók, színes zászlócskákat rakosgató „lángelmék” voltak, hanem a háború gondjából, bajából igen nagy részt vállaló, éjt nappallá tevő küzdő-dolgozó emberek.

